ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่

ปริญญานิพนธ์
ของ
ก้องเกียรติ มหาอินทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
มีนาคม 2559

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่

ปริญญานิพนธ์

ของ

ก้องเกียรติ มหาอินทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
มีนาคม 2559

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่

บทคัดย่อ

ของ

ก้องเกียรติ มหาอินทร์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย
มีนาคม 2559

ก้องเกียรติ มหาอินทร์. (2559). *ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่*. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์.

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในประเด็นของการอนุรักษ์และพัฒนา โดยใช้ทฤษฎีแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กับทฤษฎีแนวคิดเรื่องโลกาภิวัตน์ มาวิเคราะห์ พื้นที่วิจัยคือ ตำบลช่างเคิ่ง และตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กลุ่มผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กลุ่มผู้ใช้หรือกลุ่มผ้าซิ่นตีนจก และกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น เป็นกลุ่มประชากรในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยได้จากการค้นคว้าจากเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้แบบสัมภาษณ์ และบันทึกการทำงานวิจัยภาคสนามเป็นเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ทฤษฎีและแนวคิด รวมทั้งการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังคงสถานภาพการในการดำรงอยู่ ด้วยปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่คือ ความเชื่อในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตอนตาย การได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ ภาคเอกชน และบุคลต่างๆ การรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกระแสโลกโลกาภิวัตน์ ในส่วนของการพัฒนาคือ กระบวนการผลิตผ้าซิ่นตีนจกถูกปรับเปลี่ยนให้มีการผลิตที่ง่ายขึ้น มีการปรับลวดลายให้มีความหลากหลายแต่ยังคงเอกลักษณ์ของลายทอตีนจกของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไว้ สีในลวดลายตีนซิ่นถูกปรับเปลี่ยนให้มีความนุ่มนวลขึ้น วัสดุด้ายทอ สามารถหาซื้อได้ทั่วไปในท้องตลาด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตัวเลือกที่หลากหลายสำหรับกลุ่มผู้ซื้อต่างถิ่น

ในประเด็นการอนุรักษ์คือ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ทะเบียนเลขที่ สช 50100015 โดยการผลักดันจากกลุ่มนักวิจัยท้องถิ่น นำโดยฝอยทอง สมวถา และคณะ ในการอนุรักษ์ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกดั้งเดิมของแม่แจ่ม จำนวน 16 ลาย คือ ลายหละกอนหลวง ลายหละกอนกลาง ลายหละกอนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายเจียงแสนหน้อย ลายหงส์ปล่อย ลายขันเสี้ยนสำ ลายหงส์บี้ ลายขันแอวอู ลายขันสามแอว ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายนาคกุม ลายกุดขอเบ็ด ลายนกกุม และลายนกนอนกุม การขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้ เป็นการสร้างคุณค่าในความเป็นผ้าซิ่นแม่แจ่มแท้

วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่ จากอดีตการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของผู้หญิงชาวแม่แจ่มจะนุ่งเฉพาะในวันพระที่สำคัญ นุ่งเมื่อตัวตายพร้อมเผาไปกับร่าง ลูกหลานทำทานผ้าซิ่นตีนจกที่วัดเพื่ออุทิศไปหาผู้ตาย และเป็นผ้าซิ่นสำหรับไหว้แม่สามีในวันแต่งงานเท่านั้น ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่ใช่ผ้าซิ่นที่นุ่งในชีวิตประจำวัน ในวันปกติผู้หญิงแม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นของชนเผ่าปกาเกอะญอ ชนเผ่าลั๊วะ และซิ่นลายก่าน อีกทั้งผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอและนุ่งผ้าซิ่นตีนจกทุกคน นอกจากเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายช่างทอมาจากพญาเขื่อนแก้วและพญาไจยเท่านั้น จนถึงในช่วงเวลาหนึ่งผ้าซิ่นตีนจกเกือบหายไปจากแม่แจ่ม สังคมแม่แจ่มได้มีการปรับตัวให้คนหันมานุ่งผ้าซิ่นตีนจกโดยใช้วิธีการรณรงค์ให้ผู้หญิงแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจก ที่สามารถนุ่งได้หลายโอกาส ถึงแม้ว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์เดิมก็ตาม และในขณะเดียวกันความเชื่อในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกเดิม ก็ยังคงอยู่กับสังคมแม่แจ่มอย่างแนบแน่น

PHA SIN TIN JOK (TRADITIONALLY WOVEN SARONG), MAE CHAEM, CHIANG MAI PROVINCE : STATUS OF SURVIVAL.

AN ABSTRACT

BY

KONGKIAT MAHA - IN

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the

Master of Doctor of Arts thesis, D.A. (Arts and Culture Research)

at Srinakharinwirot University

March 2016

Kongkiat Maha - in. (2016). *Pha Sin Tin Jok (Traditionally Woven Sarong), Mae Chaem, Chiang Mai Province : Status of Survival*. Doctor of Arts thesis, D.A. (Arts and Culture Research). Bangkok: Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Prit Supasetsiri, Asst. Prof. Noppadol Inchan, Asst. Prof. Kittikorn Nopudomphan.

This qualitative research aims to study the survival of Pha Sin Tin Jok (Traditionally Woven Sarong) in Mae Chaem, Chiang Mai Province. The data collected from Tambon Changkeng and Thapha area in Mae Chaem was analyzed with social and cultural change as well as globalization theory. The populations in this study were local weavers, sellers, customers and scholars. The data that was collected from documents, field trips, questionnaires, was analyzed and presented using/by descriptive analysis.

The results revealed that Pha Sin Tin Jok Mae Chaem has been adapted according to social and cultural change as well as globalization. With the support from public and private sectors to develop and preserve the traditional handicrafts, Pha Sin Tin Jok Mae Chaem has been modified in several ways in order to provide a wide range of options for foreign buyers. The manufacturing process was made easier. Diverse woven patterns have been developed. The colors of the fabric were modified to be softer. Textile materials can be purchased more easily in the market.

In terms of conservation, Pha Sin Tin Jok Mae Chaem was registered as a geographical indication driven by a research group led by local scholars, Foithong Somwata and others, to preserve 16 traditional patterns of Pha Sin Tin Jok Mae Chaem. This development has increased the value of the original Mae Chaem Sarong.

This Pha Sin Tin Jok Mae Chaem has adapted to socio-cultural change for its survival. In the past Mea Chaem women only used this kind of sarong on specific occasions, like the Buddhist Sabbath, as a costume for funerals, or as a gift for mothers - in – law on wedding days. In the old days, Pha Sin Tin Jok was not for everybody to wear nor worn in daily life. People wore Sin (sarong) from Karen, Lua tribal and Pha Sin Lai Khan. Descendants from Phraya Kueakaew and Pharaya Chai weavers only could wear this kind of cloth. To encourage and sustain the importance of Thainess that ancestors passed on, there were campaigns for Mea Chaem women to wear Sin Tin Jok on more occasions.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่อง ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่ ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ ประธานกรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรณ์ นพอุดมพันธุ์ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ที่ได้ให้ความกรุณาให้คำปรึกษาชี้แนวทางในการวิจัยที่ถูกต้อง จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์(พิเศษ) อารี สุทธิพันธุ์ ศาสตราจารย์ ดร. วิรุณ ตั้งเจริญ รองศาสตราจารย์ วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อำนาจ เย็นสบาย รองศาสตราจารย์ ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง ที่ให้ความกรุณาชี้แนะแนวทางตลอดการเรียนการสอนตลอดหลักสูตร

ขอขอบพระคุณอาจารย์จำลอง ปินตา ที่ให้ที่พักอาศัยแก่ผู้วิจัยตลอดการทำงานวิจัยที่อำเภอแม่แจ่ม คุณแม่ฝอยทอง สมวถา ที่ประสานงานในด้านข้อมูลตลอดการทำงานวิจัย อาจารย์วิรัช ใจเสมอ ที่ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการเดินทาง รวมทั้งผู้ที่ให้ข้อมูลในแม่แจ่มทุกท่านเป็นอย่างสูง ตลอดจนเพื่อนที่อยู่ในอำเภอแม่แจ่มที่คอยเอื้ออำนวยความสะดวกตลอดการทำงานวิจัย และเพื่อนร่วมรุ่นหลักสูตรศิลปวัฒนธรรมวิจัย คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกคน ที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตลอดระยะเวลาของการศึกษา

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณ ครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้ถ่ายทอดวิชาในศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งคุณพ่อโสภณ คุณแม่ธรรม มหาอินทร์ ตลอดจนญาติมิตรทุกคนที่ให้กำลังใจช่วยเหลือมาโดยตลอด และขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์จิรพร มหาอินทร์ ที่คอยช่วยเหลือในด้านต่างๆจนผลงานปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

ก้องเกียรติ มหาอินทร์

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	**บทนำ**.....	1
	ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
	ขอบเขตของการวิจัย.....	6
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
	นิยามศัพท์.....	7
2	**แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย**.....	8
	แนวคิดและทฤษฎีวัฒนธรรม.....	8
	แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.....	31
	แนวคิดและทฤษฎีโลกาภิวัตน์.....	35
	ทฤษฎีการตลาด.....	45
	งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	56
	กรอบคิดในการวิจัย.....	61
3	**วิธีดำเนินการวิจัย**.....	64
	กลุ่มประชากรวิจัย.....	64
	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัย.....	64
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	66
	พื้นที่ในการวิจัย.....	67
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	67
	การนำเสนอผลงานวิจัย.....	67
4	**การวิเคราะห์ข้อมูล**.....	68
	วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม.....	69
	แม่แจ่ม.....	69
	ไทยวนในอำเภอแม่แจ่ม.....	85
	การแต่งกายของคนไทยวน.....	91
	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในเชิงประวัติศาสตร์.....	95

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

4 (ต่อ)

การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในอำเภอแม่แจ่ม..... 101
การส่งเสริมจากภาครัฐและการยริหารจัดการกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 122
การส่งเสริมจากภาครัฐ..... 122
โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวฯ..... 127
โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์..... 130
การสนับสนุนโครงการวิจัย..... 135
การบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 144
ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา..... 144
กลุ่มทอผ้าบ้านไร่..... 150
กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ..... 154
กลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝาย..... 158
กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ..... 162
รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและการพัฒนารูปแบบของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 167
รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 167
ลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 169
ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ฯ... 183
การพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 201
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์..... 201
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไหมอีสี่..... 206
ผ้าจกคลุมไหล่..... 209
ผ้าจกแต่ง..... 211
ผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากผ้าตีนจก..... 213
ความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม..... 224
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดภายนอกแม่แจ่ม..... 224
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดออนไลน์..... 236
ผ้าซิ่นตีนจกในตลาดภายในแม่แจ่ม..... 246

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

4 (ต่อ)

การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกฯ..... 266

การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ..... 266

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในสถาบันการศึกษาในแม่แจ่ม..... 291

โรงเรียนบ้านทัพ..... 291

โรงเรียนแม่แจ่ม..... 295

เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา..... 305

5 สรุปและอภิปรายผล..... 313

ความมุ่งหมายของการวิจัย..... 313

ความสำคัญของการวิจัย..... 313

ขอบเขตของการวิจัย..... 313

ผลการศึกษาวิเคราะห์..... 314

อภิปรายผลการศึกษาวิเคราะห์..... 337

ข้อเสนอแนะ..... 342

บรรณานุกรม..... 343

ภาคผนวก..... 350

ประวัติย่อผู้วิจัย..... 355

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	การเปรียบเทียบระหว่างผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณและแบบประยุกต์...	204
2	ตัวอย่างการคำนวนฝ้ายและต้นทุน ด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP)โดยสายสุนีย์ สมยศ.....	301

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	วัดบ้านทัพ เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มในมุมสูง……..	73
2	หอพ่อเจ้าหลวง เมืองแจ๋ม, แม่ออุ๊ยช่วยกันเย็บกระทงใบตอง,ชาวเมืองแจ๋ม ร่วมเลี้ยงพ่อเจ้าหลวง…….……	78
3	พระพุทธศาสนาในเมืองแจ๋ม…….....	79
4	ภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงให้เห็นว่า อำเภอแม่แจ่ม หรือเมืองแจ๋ม เป็นที่ราบมีภูเขาล้อมรอบ เช่นเดียวกับเมืองเชียงใหม่……	84
5	พื้นที่ ต.ช่างเคิ่ง และต.ท่าผา อำเภอแม่แจ่ม หรือเมืองแจ๋ม เป็นพื้นที่ในการวิจัย….	86
6	แม่อุ๊ยชาวเมืองแจ๋ม…….....	88
7	เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มในมุมสูง……...	89
8	การทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม……..	90
9	จิตรกรรมฝาไม้กระดานฝาลูกฟักดลของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง.....	92
10	จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ วัดภูมินทร์ จ.น่าน……..…	92
11	จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดป่าแดด อ.แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่……..	93
12	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระราชธิดาลำดับที่ 61 ในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉลองพระองค์ด้วยผ้าซิ่นตีนจกกับเสื้อคลุมแบบยุโรป….	94
13	แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจก สะพายถุงย่าม ตุ๊มผ้าในหน้าหนาว ที่วัดป่าแดด……..	98
14	ผู้หญิงชาวแม่แจ่มกับความนอบน้อมในพระพุทธศาสนาที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม.....	99
15	ผู้หญิงชาวแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม……...	100
16	การนุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแม่แจ่ม บ้านท้องฝาย แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นลั๊วะและซิ่นลายก่านขวางในขณะที่ยืนรอใส่บาตรตอนเช้า……..	103
17	การนุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแม่แจ่มบ้านท้องฝายนุ่งผ้าซิ่นลั๊วะในขณะรอใส่บาตรตอนเช้า……...	104
18	แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม…….....	105
19	ผ้าซิ่นโบราณในยุคส่งส่วย ผ้าซิ่นของเจ้านาย 3 ผืนที่ยังหลงเหลืออยู่ในแม่แจ่ม นุ่งโดยลูกหลานของแม่อุ๊ยจั๋นกับแม่อุ๊ยแจ้ ใส่กับเสื้อหลองแดง……...	107
20	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผ้านุ่งแห่งความเป็นหญิงไทยวน…….	109
21	การแต่งกายของชาวแม่แจ่ม ในงานบุญจุลกฐิน……..……	110
22	การแต่งกายของชาวบ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่ในวันพระแรม 14 ค่ำ เดือน 3 ที่วัดบ้านทัพ……..……	111

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
23	ประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้า วัดบ้านทัพ……..	112
24	ทำบุญทานขันข้าว ในประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้า วัดบ้านทัพ……	113
25	งานยกฉัตรพระธาตุ วัดป่าแดด ต.แม่แจ่ม……..	114
26	วัยรุ่น คนรุ่นใหม่ นุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปร่วมทำบุญที่วัดป่าแดด……...	115
27	นักเรียนหญิงโรงเรียนแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมาโรงเรียนทุกวันศุกร์……..……	116
28	นักเรียนหญิงโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา นุ่งผ้าซิ่นตีนจกมาโรงเรียนทุกวันศุกร์…….	118
29	แม่อุ๊ยกับหลานใส่ผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดป่าแดด แม่แจ่ม……..…	120
30	มหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 20 และครั้งที่ 22……..……	126
31	ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม……..….	128
32	ผู้วิจัยกับฝอยทอง สมถวา ผู้ผลักดันให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รับการจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์…….	136
33	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้จดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์……..……	138
34	แผ่นพับเพื่อการประชาสัมพันธ์ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม…….....	139
35	ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา……..…	146
36	มุมนิทรรศการและตู้สะสมผ้าซิ่นตีนจก ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา……..	147
37	เกษร กรรณิกา ประธานศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา….	149
38	กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา……..……..	151
39	แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน (ซ้าย) นิ่งซิ่นลั๊วะใส่เสื้อก้อม นางมลฑา อรินติ๊บ (ขวา) ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา……..……	152
40	“ญ่า” หรือแบบทอลวดลายผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา…….....	153
41	กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ ต.ท่าผา……..……	155
42	บุปผา เชียงแสน ลูกสาวของพ่ออุ๊ยก้อนแก้ว อินต๊ะก่อน ผู้สืบทอดการทำปิ่นปักผม	156
43	แม่อุ๊ยสุข อินต๊ะก่อน นั่งอิดฝ้ายอยู่บนเรือน ด้านหลังเป็นมุมทำงานตีปิ่นปักผมของพ่ออุ๊ยก้อนแก้ว อินต๊ะก่อน ที่ล่วงลับไปแล้ว…….	157
44	ศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าซิ่นตีนจก กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย……...	158
45	ภายในร้านค้าของกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง……..	160
46	ภายในร้านค้าของกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง ในส่วนของการจำหน่ายวัตถุดิบฝ้าย และมุมขายของที่ระลึก…….....	161

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
47	กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ……	163
48	ผู้วิจัย กับแสงอรุณ ไชยรัตน์ ประธานกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ต.ช่างเคิ่ง…..	164
49	ส่วนประกอบของผ้าซิ่นต่นจก ประกอบด้วยหัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น……..	168
50	การทอด้วยเทคนิคการ “จก” ของชาวไทยวนแม่แจ่ม……	169
51	ซิ่นตีนจกกลุ่มลายกุม (ซ้าย) และซิ่นตีนจกกลุ่มลายโกม (ขวา)……	170
52	ส่วนประกอบของลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม……..	171
53	ขันแอว และผ้าซิ่นตีนจกลายขันสามแอว ลายขันแอวอู……..	174
54	ผักกูด ลายผักกูด และผ้าซิ่นตีนจกลายกูดขอเบ็ด……	175
55	หงส์ งานศิลปหัตถกรรมบานของชาวแม่แจ่ม……..	180
56	นาค บันไดทางขึ้นหน้าวัดบ้านทัพ แม่แจ่ม และผ้าซิ่นตีนจกลายนาคกุม……	181
57	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายกูดขอเบ็ด……..	183
58	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมรูปนก……..	184
59	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมหัวหมอน……	185
60	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันเสี้ยนสำ……	186
61	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันสามแอว……	187
62	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันแอวอู……	188
63	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกนอนกุม……..	189
64	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกกุม……..	190
65	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนาคกุม……..	191
66	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์ปล่อย……..	192
67	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์บี้……..	193
68	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหน้อย……..	194
69	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหลวง……..	195
70	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหละกอนหน้อย……..	196
71	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนกลาง……..	197
72	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนหลวง……..	198
73	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบลวดลายโบราณ จำนวน 16 ลวดลาย……..	199
74	แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจกโบราณ โพกหัว สะพายถุงย่าม ที่วัดบ้านทัพ……..	201
75	สายสุนีย์ จันทรบูรณ์ (สมยศ) ผู้ถวายรายงานเกี่ยวกับการทอผ้าซิ่นตีนจก……..	202

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
76	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโบราณ และผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์……..	203
77	ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มย้อมคราม ทอด้วยไหมอีรี่……..……	207
78	ผ้าจกแต่ง สินค้าในศูนย์จำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา……	210
79	ผ้าจกแต่ง ที่ร้านจิรภาผ้าทอ บ้านท้องฝาย และที่สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจก แม่แจ่มจำกัด……...	211
80	ผ้าจกแต่ง ที่ร้านจิรภาผ้าทอ บ้านท้องฝาย และที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน ตำบลท่าผา……	212
81	เนคไทผ้าจกแม่แจ่ม วางจำหน่ายที่ร้านดาราผ้าทอ บ้านท้องฝาย และร้านพินดา ผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย……	214
82	รูปแบบบรรจุภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดด และผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ ใช้ลายทอจกแม่แจ่มมาประกอบ วางจำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา	215
83	ผ้าตีนจกแม่แจ่ม นำมาใส่กรอบเพื่อตกแต่งบ้าน เป็นสินค้าของที่ระลึก วางจำหน่าย ที่ร้านค้ากลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย และร้านค้าสหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจก แม่แจ่มจำกัด……	215
84	กระเป๋าใส่ของแบบพกพา วางจำหน่ายที่ร้านประภาพพรรณ์ผ้าทอ บ้านท้องฝาย ผ้าห่อธัมม์ ที่กลุ่มทอผ้าบ้านไร่……	216
85	ถุงย่ามผ้าจก หมอนทอจก เสื้อสตรีแต่งลายจก……..	216
86	กระเป๋าคาดเอวผ้าจก การ์ด ผ้าลายจก……..……	217
87	นุสรา เตียงเกตุให้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกกับผู้วิจัยผู้วิจัย……..	226
88	ผู้วิจัยกับดารา ปินตา ที่ห้างสรรพสินค้าฟิวเจอร์พาร์ครังสิต และการจัดแสดงสินค้า แบบจำลองบรรยากาศล้านนาในห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์……..	227
89	การจัดแสดงสินค้าแบบจำลองบรรยากาศล้านนาในห้างสรรพสินค้า…….….	228
90	การประชาสัมพันธ์ งานแอ่วกาดล้านนาในสื่อออนไลน์……...	232
91	งานแอ่วกาดล้านนา ครั้งที่ 5 ณ ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์…….....	233
92	การเลือกซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ขายในห้างสรรพสินค้า…….....	234
93	มยุรี บุญเทียม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกกับผู้วิจัยผู้วิจัย…….....	235
94	หน้าเพจเฟสบุ๊คของ Fhangkeaw Collectible Textile…….....	236
95	หน้าเพจเฟสบุ๊คของวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม…….....	238
96	วลัยกร นิลประยูร ผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกในโลกออนไลน์…….....	239
97	ตัวอย่างเฟสบุ๊คในการสื่อประชาสัมพันธ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม…….....	242

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
98	ตัวอย่างเฟสบุ๊คในกลุ่มผู้มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่น…….....	243
99	ตัวอย่างเฟสบุ๊คในเพจกลุ่มที่เกี่ยวกับผ้าซิ่น และเพจของนุ่งซิ่น อินเตอร์ ที่โพสต์รูปผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม…….	244
100	ฐิติมา เหมพันธ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม……	249
101	ฐิติมา เหมพันธ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการซื้อผ้าซิ่นตีนจกกับผู้วิจัย…….....	250
102	นักท่องเที่ยวขณะที่เลือซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม	252
103	ร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 20 (พ.ศ.2556) และครั้งที่ 22 (พ.ศ.2558)……..	253
104	สายสุนีย์ สมยศ กับการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาประยุกต์ใช้กับเสื้อผ้าที่สวมใส่ในชีวิตประจำวัน……	255
105	ร้านลายเมืองแจ่ม บ้านท้องฝาย…….....	257
106	ผู้วิจัยสัมภาษณ์ชุติมันต์ กรรณิกา ร้านลายเมืองแจ่ม บ้านท้องฝาย……	259
107	สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด…….....	260
108	ร้านดาราผ้าทอ ร้านประภาพรรณ์ ผ้าทอ ร้านบุปผา ผ้าฝ้าย ผ้าซิ่นตีนจก ส่วนร้านที่สร้างขึ้นมาใหม่ ได้แก่ร้านจิรภาผ้าทอ……	261
109	แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่……...	267
110	แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ ในชีวิตที่เรียบง่าย……	269
111	บัวจั๋น เจริญวงค์ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม……	270
112	แม่อุ๊ยปราณี สารินจา ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม…….....	272
113	กระสวยไม้และกระสวยที่ทำจากท่อน้ำ พี วี ซี…….....	273
114	กี่ไม้ และกี่เหล็กของช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม……	273
115	มลฑา อรินติ๊บ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม…….....	274
116	มาลัย นิปุนะ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม ผู้ทอผ้าจกไหมที่สั่งตามแบบ.....	276
117	จั๋นสม สุปินะ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม…….....	277
118	ปานอม สุนันตา อายุ 50 ปี ช่างทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม…….....	279
119	บุปผา นุเทพสุ (ปิงกุล) อายุ 50 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม……	280
120	สมหมาย พรมวงค์ษา อายุ 44 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย……..	283
121	บัวหอม สุปินโน อายุ 51 ปี ช่างทอชาวบ้านไร่…….	285
122	บัวหอม สุปินโน กับผ้าซิ่นลายโกมเชียงใหม่…….....	286

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
123	อนงค์พร ศรีเที่ยง อายุ 21 ปี ช่างทอวัยรุ่น บ้านท้องฝาย.....	288
124	ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด แม่อุ๊ยลพ นที ผู้ถ่ายถอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกให้อนงค์พร ศรีเที่ยง.....	289
125	ญ่าหรือต้นแบบการขึ้นลายทอจกของกลุ่มช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่.....	290
126	อาจารย์ทศพร จันทรประณีต กับโรงกี่โรงเรียนบ้านทัพ.....	292
127	ผู้วิจัย กับอาจารย์อนงค์นุช วรรณคำ ที่โรงกี่โรงเรียนบ้านทัพ.....	293
128	ช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนบ้านทัพ.....	294
129	สื่อการสอนและตำราการทอผ้าของ อาจารย์อนงค์นุช วรรณคำ ที่โรงกี่โรงเรียนบ้านทัพ.....	295
130	ช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนแม่แจ่ม.....	296
131	การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP).....	299
132	ตัวอย่าง การเทียบลวดลายผ้าตีนจกแม่แจ่ม.....	300
133	หางสะเปา จำนวน 11 ห้อง.....	301
134	การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP).....	301
135	ผู้วิจัยกับอาจารย์พรรณภา ทองด้วง และช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนแม่แจ่ม.....	302
136	ผู้วิจัยกับฝอยทอง สมวถา ที่ห้องผ้าตีนจกแม่ฝอยทอง เฮือนสานผะหญาเมืองแจ๋ม..	305
137	ผู้วิจัยได้รับเชิญจากเฮือนสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยาให้ไปเป็นวิทยากรสอนตีชัดตุงล้านนากับพ่อหนานติ๊บ ศรีเที่ยง.....	306
138	กิจกรรมงานสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา แม่แจ่ม.....	308
139	กิจกรรมงานสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา แม่แจ่ม.....	308
140	ผู้สืบทอดเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม.....	309

บทที่ 1
บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ผ้ามีความผูกพันกับมนุษย์ตั้งแต่วันแรกที่เกิดจนถึงวันสุดท้ายของชีวิตคนเราใช้ผ้านุ่งห่มเพื่อให้ร่างกายมีความสมดุล กับสภาพแวดล้อม ส่งผลต่อรูปแบบของเครื่องนุ่งห่มที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิประเทศ ในพื้นที่ที่มีอากาศหนาวเย็นเครื่องนุ่งห่มจึงมีลักษณะที่หนาและหลายชั้นกว่าในพื้นที่ที่มีอากาศร้อน ดังกล่าวนี้เป็นการใช้ผ้าที่ตอบสนองความต้องการของร่างกายส่วนในด้านจิตใจ ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มที่ปกปิดในสิ่งที่มนุษย์พึงสงวน ซึ่งแสดงให้เห็น ว่ามนุษย์เป็นผู้มีจิตใจที่ละเอียดอ่อน มีความงามทางจิตวิญญาณ นอกจากนี้ผ้ายังเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ด้วยรูปแบบการแต่งกายแบบและลวดลายต่างๆ ที่ปรากฏบนผืนผ้าอันมีความหมายที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ชนชั้น และบทบาททางสังคม ดังนั้น เรื่องผ้าเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากผ้ามีแนบแน่นกับวิถีชีวิต และยังสามารถ เชื่อมโยงถึงเรื่องราวต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็น ศิลปะ วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย

การศึกษาทางโบราณคดีเกี่ยวกับการใช้ผ้าของมนุษยชาติในระยะแรกเริ่ม เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เนื่องจากผ้าเป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติไม่คงทนต่อสภาพแวดล้อม ซึ่ง ต้องสูญสลายไปตามกาลเวลา แต่ก็ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่รู้ได้ว่ามนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 7,000 – 8,000 ปีมาแล้ว มนุษย์รู้จักการนำเส้นใยจากพืชมาฟั่นเป็นเชือก สานตาข่ายเป็นแห และสวิง ดังปรากฏหลักฐานบนภาชนะดินเผามีลายเชือกทาบ (cord marked) และลายตาข่าย (net marked) ที่บริเวณถ้ำผี อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน แสดงให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักการนำเส้นใยมาถัก ทอ สาน ให้เป็นตาข่าย และเป็นผืนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถนำมาเทียบเคียงในเรื่องของการทอผ้าได้ เครื่องมือการทอผ้าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อว่ามนุษย์รู้จักการทำเส้นใยจากพืชเพื่อใช้ในการทอผ้าคือ หินทุบเปลือกไม้ (bark cloth beaters) เป็นเครื่องมือสำหรับการทุบเปลือกไม้หรือพืชบางชนิดมาทำเป็นเส้นใยในการทอ เครื่องมืออีกชนิดหนึ่งที่พบได้เป็นจำนวนมากคือ แวดินเผา (spindle whorls) สำหรับปั่นเส้นใยต่างๆ เพื่อนำมาผลิตสิ่งทอ เป็นดินเผารูปกรวยหรือกรวยประกบกันกับไม้เล็กๆ ที่เป็นแกนกลาง ด้านหนึ่งของไม้บากเป็นร่องไว้สำหรับพันปลายเส้นด้าย ส่วนแวดินเผาจะเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก บังคับแรงเหวี่ยงหมุนของไม้เพื่อให้เส้นใยปั่นม้วนเข้ากับแว พบในแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ทั้งในเอเชีย ยุโรป แอฟริกา และอเมริกาเหนือ

เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างผ้ากับอาณาจักรในอดีต ผู้วิจัยขอกล่าวถึงอาณาจักรที่เกี่ยวข้องกับผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน โดยเริ่มต้นที่เมืองเมืองเชียงแสน เมืองที่มีความเกี่ยวโยงกับอาณาจักรล้านนา อย่างแนบแน่น มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตัวเองว่า “ไทยวน” ในตำนานสิงหนวัติกุมาร รวมทั้งตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานเมืองยางเชียงแสน เป็นตำนานบรรพบุรุษ

ของล้านนาที่เกี่ยวโยงถึงโยนกนาคพันธุ์นคร เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสน เมืองหริภุญชัย รวมทั้งการเชื่อมต่อการสร้างอาณาจักรล้านนา โดย มีนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นเมืองหลวง กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ที่มีรากเหง้ามาจากเมืองยูนาน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มากที่สุด ในล้านนา อันเป็นอาณาจักรที่ ยิ่งใหญ่ มีดินแดนที่อยู่ทางตอ นเหนือประเทศไทยในปัจจุบัน รวมทั้งบางส่วนของประเทศลาว พม่า และจีน ล้านนามีกลุ่มชาติพันธุ์ต่างผสมปนเ ปอย่างมากมาย เช่น ชนชาวลั๊วะ เป็นกลุ่มชนที่อยู่ในดินแด นแห่งนี้มาก่อน ชนชาวไทลื้อ ไทใหญ่ ไทยอง รวมทั้งชนชาวเข าเผ่าต่าง ๆ อีกมากมาย

การเมือง ที่เคลื่อนไหวอยู่ต ลอดเวลาของอาณาจักรล้านนา ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมมาอย่างต่อเ นื่อง มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีด สุด และต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ายาวนานเกือบสองร้อยปี จนล้านนาได้ถูกปลดอิสรภาพจากพม่าโดยพระเจ้าตากสินมหาราช และท้ายที่สุดล้านนาก็ได้เป็นส่วนหนึ่งของสยาม มาจนถึงปัจจุบัน ในยามสงครามเมื่อครั้งสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชต่อกับยุครัชกาลที่ 1 ในราชวงศ์จักรี ชาวไทยวนส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนไปยังเมือง ต่าง ๆ ซึ่ง ปรากฏ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนอยู่ ต่างที่ต่างถิ่นในปัจจุบันคือ กลุ่มไทยวนที่จังหวัดสระบุรี จังหวัดราชบุรี ซึ่ง มีชาวไทยวนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มีสิ่ง หนึ่ง ที่บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ได้ดีเป็นอย่างยิ่งคือ “ผ้าจก” อันหมายถึงการทอผ้าด้วยเทคนิคเฉพาะชาวไทยวนคือ “การทอจก” เป็นการทอผ้าที่จกหรือล้วงเส้นด้ายสีต่าง ๆ บนเส้นด้ายยืน เกิด ลวดลายอันงดงาม ประณีตละเอียดอ่อน ปรากฏ ในตีนซิ่น อันเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน

ย้อนกลับไปในสมัยอาณาจักรล้านนา ความหลากหลายในกลุ่มชาติ พันธุ์ ส่งผลต่อความหลากหลาย ทางด้านศิลปวัฒนธรรม สิ่งทอและการแต่งกาย เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึง อัตลักษณ์ของกลุ่ มชาติพันธุ์ ฐานะทางสังคม วัฒนธรรมราษฎร์ และวัฒนธรรมหลวงในสังคมล้านนา การใช้ผ้าในอาจักรต่าง ๆ ในภาคเหนือของไทย เช่น นครเชียงตุง นครเชียงใหม่ และหลวงพระบาง มีประเด็นที่ น่าสนใจ ที่ว่า ถึงแม้เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่เมืองท่าชายทะเลแต่ก็อยู่ในเส้นทางการค้านานาชาติ และค้าขายผ้าเป็นธุ รกิจใหญ่ในศตวรรษที่ 19 Katherine A Bowic (เอกสารเสนอในการสัมมนาเรื่องผ้าเอเชีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม) ได้สืบค้นจากบันทึกของกงสุลอังกฤษ และบันทึกของมิชชันนารีและนักเดินทางชาวอเมริกันที่ได้เดินทางไปในดินแดนทางเหนือของไทย ติดชายแดนพม่าและจีน และได้สำรวจสัมภาษณ์ชาวบ้าน เพิ่มเติมเกี่ยวกับการทอ การใช้ ผ้าและการค้าขายผ้าฝ้ายและผ้าไหมในภูมิภาคนี้สรุปว่าผ้าฝ้ายนั้นเป็นผ้าที่ชาวบ้านและขุนนางทางเหนือใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ผ้าไหมจะใช้เฉพาะเจ้าผู้ครองนคร และขุนนางคหบดีในโอกาสพิเศษ และสำหรับเครือข่ายการค้าของประเทศไทยในศตวรรษที่ 19 นั้น มีสิ่งที่น่าสนใจคือ การขนส่งสินค้าทำโดยเส้นทางเดินเท้า ทางเรือ แพ คาราวานวัวต่าง และเกวียน คน เร่ขายผ้า มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย มีทั้งที่ทอผ้าไปขายเองหรือซื้อมาขายต่อ นอกจากธุรกิจย่อย ๆ ระดับหมู่บ้านแล้ว ยังธุรกิจระดับใหญ่ มีศูนย์กลางการผลิตที่สันกำแพง ป่าซาง วัวลุง ป่าซ้อน และสันป่าตอง มีการจ้างชาวบ้านปั่นฝ้าย และจ้างทอ ซื้อฝ้ายล่องแพมาครั้งละ 2,000 – 3,000 กิโลกรัม

เจ้านายเชียงใหม่นอกจากจะมีคุ้มทอผ้าใช้เองแล้วก็ยังมีการทอผ้าไหมเพื่อการส่งออกต่างประเทศ บางคุ้มจะมีทา สมากมายถึง 300 คนทำหน้าที่ทอผ้าในขณะเดียวกันก็มีการสั่งซื้อผ้าไหมจากหลวงพระบางมาแลกกับเส้นไหมอย่างดีของจีน นำมาผสมกับฝ้ายหรือไหมพื้นเมือ งเพื่อทอผ้าไหมราคาแพงอีกทีหนึ่งดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า เชียงใหม่มีการติดต่อค้าขายกับนานาชาติ เช่น จีน ลาว พม่า โดยมีผ้าและไหมเป็นหลัก ในขณะเดียวกันเชียงใหม่ก็เป็นสถานีแลกเปลี่ยนสินค้าของอังกฤษ ซึ่งมีผ้าเป็นตัวสำคัญเพื่อนำเข้าสู่ตลาดท้องถิ่นไกลๆ เช่น หลวงพระบาง ฉานเชียงตุง ยูนาน และจีนได้ด้วย ธุรกิจเส้นไหมและสิ่งทอของเชียงใหม่เป็นธุรกิจขนาดใหญ่ ในปี ค.ศ. 1882 เชียงใหม่นำผ้าเข้ามีมูลค่าถึง 1,200,000 รูปี ซึ่งอาจเป็นจำนวนผ้าถึง 500,000 - 1,200,000 ชิ้น ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า การที่เชียงใหม่เป็นตัวกลางในการซื้อขายผ้านานาชาติมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านทำให้ปรับเปลี่ยนการแต่งกายเป็นแบบยุโรปในระยะต่อมาด้วย (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. 2542: 35)

กล่าวเฉพาะชาติพันธุ์ไทยวนในแม่แจ่มหรือเมือ งแจ่ม ชุมชนที่ซ่อนตัวในหุบเขาเป็นส่วนหนึ่งของ อาณาจักรล้านนา ชาวเมืองแจ่ม มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ซ่อนตัว มีมรดกทางทางปัญญาที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันคือ การทอผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งในอดีต ผ้าซิ่นตีน จกแม่แจ่ม ยังมีบทบาทต่อความเป็นหญิงล้านนาในราชสำนัก เชียงใหม่ โดยพบหลักฐานภาพถ่ายเจ้านายชั้นสูงในราชสำนัก สวมใส่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กับเสื้อที่เป็นรูปแบบของเสื้อแบบตะวันตก ภาพที่ปรากฏดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ผ้าซิ่นมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมาก ถึงแม้ว่า ล้านนา ได้รับอิทธิพลมาจาก การแต่งกายของตะวันตก โดยผ่านส่วนกลางของราชสำนักสยาม อย่างไรก็ตาม ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ก็ยังเป็น ผ้าซิ่นที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์การ แต่งกายของชาติพันธุ์ไทยวน มีคำถามว่าผ้าซิ่นในปัจจุบันยังมีความเข้มแข็งอยู่หรือไม่ มีสถานภาพการดำรงอยู่เป็ นอย่างไร ความนิยมของการใช้ผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนในปัจจุบัน ลดน้อยลงไปจริงหรือไม่ เนื่อง จากอิทธิพลการแต่งกายแบบสมัยใหม่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการแต่งกายเป็นอย่างมาก การอนุรักษ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มควรต้องคงความเป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบเดิม หรือควรต้ องเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อนึ่ง ในยุคที่ อำเภอแม่แจ่ม ที่คมนาคมยังไม่สะดวก การเดินทางติดต่อสู่โลกภายนอกมีความยากลำบากเป็นอย่างมาก ต้องใช้วัว ช้างม้า หรือการเดินเท้าเท่านั้น ความเจริญต่างๆ จึงเข้าถึงแม่แจ่ม อย่างช้าๆ ส่งผลให้พื้นที่ในแอ่งหุบเขาแห่งนี้ยังคงมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ครั้นเมื่อมีการสร้างถนนสู่อำเภอแม่แจ่ม ส่งผลให้ความเจริญสู่แม่แจ่มมากยิ่งขึ้น การติดต่อกับโลกภายนอกเป็นไปอย่างสะดวกสบาย ความเจริญต่างๆ ได้เข้ามาพร้อมกับธุรกิจการค้า แต่ก็ยังเป็นการพัฒนาอย่างช้าๆ จนถึงในยุคปัจจุบันเป็น ยุคแห่งข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน ทุกสิ่งทุกอย่าง ได้เชื่อมต่อกัน ทั้งหมด แม่แจ่ม ก็ไม่สามารถปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ได้ ทุกวันนี้แม่แจ่ม เจริญ ชาวไทยวนแม่แจ่ม ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นพื้นถิ่นไว้ได้หรือไม่ โดยเฉพาะผ้าตีนจก

อย่างไรก็ตาม ดินแดนแห่งนี้ ก็ยังคงมี ศิลปวัฒนธรรม ล้านา ที่ยังเหลือ เหลือ อยู่มาก กลิ่นอายของล้านนายังตลบอบอวน อยู่ทั่วในแอ่งหุบเขาแห่งนี้ ดังนั้นแม่แจ่มจึงเป็นพื้นที่ ที่เหล่า นักวิชาการ นักวิจัยทั้งหลาย ต่างหลั่งไหลเข้ามาศึกษาในพื้นที่แ ม่แจ่ม อย่างหลากหลายมิติ ในส่วนของวิจัยที่เกี่ยวกั บผ้าจกแม่แจ่ม มีงานวิจัยอยู่หลายเรื่อง มีทั้งการอธิบายคำตอบ แบบ คล้อยตามและขัดแย้งกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผ้าตีนจก แม่แจ่มในแต่ละ เรื่องนั้น มีประเด็นศึกษา และช่วงเวลาที่ทำการวิจัยแตกต่างกัน ไป โดยผู้วิจัยได้ทำการสรุป ประเด็นของผลการวิจัยในแต่ละเรื่อง ดังนี้ งานวิจัยเรื่อง ศิลปะพื้นบ้านล้านนา การเปลี่ยนแปลง เพื่อการดำรงอยู่ ของวัฒนะ วัฒนาพันธุ์ และคณะ(2544) ได้เสนอเนื้อหาหลักในการเปลี่ยนแปลง งานศิลปะพื้นบ้านต่าง ๆ ในล้านนาได้แก่ ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก เครื่องจักสาน และผ้าทอ ซึ่งใน งานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษากระบวนการปรับตัว และหาทางออกที่มีผลกระทบต่อรูปแบบ และเนื้อหา ของงานหัตถกรรมพื้นถิ่น การพยายามหาทางออกให้กับปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบในการผลิต งานศิลปหัตถกรรมของช่างพื้นบ้านล้านนา การมองผ่านผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก เครื่องจักสาน และผ้าทอ ในฐาน ะศิลปะพื้นบ้านที่เป็นตัวบทสังคม รวมทั้งแนวทางการรณรงค์ส่งเสริม และ การอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านล้านนา

งานวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของผู้ผลิตผ้าทอซิ่นตีนจก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อรักษาและสืบทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทสังคมบริโภคนิยม ขอ งนพพร พวงสมบัติ (2547) งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นการศึกษากระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่ม มีการรายผลงานวิจัยในเรื่องของการเปรียบเทียบกระบวนการถ่ายทอ ดความรู้ทางด้าน การท อผ้าซิ่นตีนจก ระหว่างยุคเก่ากับยุคใหม่ ว่า ยุคเก่าก่อน กระบวนการเรียนรู้การ ทอผ้าของ ผู้หญิงแม่แจ่ม มีการเรียนรู้แบบครบกระบวนการตั้งแต่การปลูกฝ้ายไปจนถึงการทอผ้า แต่ปัจจุบัน กระบวนการเรียนรู้เป็นแบบเฉพาะส่วนหรือแยกส่วน รวมทั้งมีกระบวนการเรียนรู้ทางด้านการตลาด เข้ามาเกี่ยวข้องเนื่องจาก ต้องการรายได้มาจุนเจือครบครัว

งานวิจัยเรื่อง การเ มืองเรื่องของสุนทรียภาพผ้าซิ่นตีนจกกับกระบวนการรื้อฟื้น วัฒนธรรมแม่แจ่ม ของปราโมทย์ ภักดีณรงค์ (2547) เป็นงานวิจัยที่เน้นแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับ ชุดความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นกลาง ภาพที่นำเสนอภาพแทนความจริงของชุมชนท้องถิ่นที่ เป็นการตัดทอน และมีเนื้อหาขั ดแย้งกับประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของ ชุมชนท้องถิ่น ถึงแม้ว่า มีการช่วงชิงนิยามความหมายต่อวัฒนธรรม ก็ตาม กลุ่มปัญญาชนสามารถควบคุม ทิศทางของความรู้ แต่เมื่อพวกเขานำเข้าชุดความรู้เหล่านั้นให้คนท้องถิ่น ก็มีทั้งการเห็นด้วย และไม่เห็นด้วย

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่ น โครงการประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจก -ผ้าทอแม่แจ่ม ของฝอยทอง สมวถา และคณะ (2549) งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นการรายงานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของผ้าตีนจก แม่แจ่มอย่างละเอียด ได้แบ่งยุคต่างของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไว้ โดยมีการเชื่อมโยงกับบริบททาง สังคมของแม่แจ่มในยุคนั้ น ๆ แสดงถึง บทบาทของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กับเศรษฐ กิจ การเมือง การปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีความเป็นอยู่ของชาวแม่แจ่ม เนื่องด้วย นักวิจัยเป็น คนแม่แจ่มโดยกำเนิด จึงส่งผลให้งานวิจัยเรื่องนี้มิ ติที่สะท้อนเรื่องราว ในฐานะของ “คนใน” เป็น อย่างมาก

จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าตีนจกแม่แจ่มในแต่ละเรื่อง มีทั้งการอธิบายคำตอบที่สอดคล้องและขัดแย้งกัน รวมทั้งคำตอบของงานวิจัยบางเรื่องเป็นสิ่งที่น่าติดตาม เป็นอย่าง มาก เช่น รายงานการวิจัยของฝอยทอง สมวถา ที่ทำการวิจัยในปี พ .ศ.2549 ในประเด็นที่เกี่ยวกับช่างทอรุ่นเยาว์ที่มีอา ยุ 11 – 20 ปี ช่วงระยะเวลา ดังกล่าวจนถึงงานปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ทิ้งช่วงเป็นระยะเวลาเกือบ 10 ปี ช่างทอรุ่นเยาว์เหล่านั้นเป็นอย่างไร อนึ่งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ โลกได้เปลี่ยนแปลงทั่วกันทั้งโลก ข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนที่ ถูกส่งต่อไปอย่างรวดเร็วไป ทั่ว ทุกถิ่นที่ของโลก ได้รับข้อมูลข่าวสารได้อย่างทั่วถึงกันทั้งหมด ด้วยระบบอินเทอร์เนต แม่แจ่มก็เป็นสังคมหนึ่งที่ได้รับข้อมูลข่าวสารเช่นเดียวกัน สิ่งต่าง ๆ ที่ มากระทบ ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรม และบริบททางสังคม ในกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จะมีการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างไร เพื่อให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคงสถานภาพอยู่ได้ อย่างไม่สูญหาย กลุ่มช่างทอแม่แจ่ม รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีบทบาทและหน้า ที่อย่างไร ต่อการดำรงอยู่ของผ้า ซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การอนุรักษ์ และพัฒนามีความสอดคล้องต่อเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมอย่างไร เพื่อส่งผลต่อการสถานภาพในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในงานวิจัยเรื่องนี้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาในประเด็นที่แตกต่างไปจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นการศึกษาถึงสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นหลัก อันประกอบด้วย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รวมทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยมีประเด็นศึกษาวิเคราะห์คือ วัฒนธรรมการแต่งกายของช าวไทยวนแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ การบริหารจัดการกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รูปแบบของผ้าซิ่นตีนจกแบบดั้งเดิมและรูปแบบของการพัฒนา ความต้องการของผู้ใช้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทอผ้าซิ่นตีนจก จากรุ่นสู่รุ่น วิถีชีวิตของช่างทอและการปรั บตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกจากผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษางานวิจัยรวมทั้งงานทางด้านวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม แล้ว เพื่อการ ศึกษาในเชิงลึก และเติมเต็มใน ประเด็นที่ยังขาดหายไป ในงานวิจัยเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่ แจ่มในก่อนหน้า นั้น ผู้วิจัยยัง ได้ทำการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ด้วยการเข้าไปศึกษาในพื้นที่อย่างละเอียดในระยะเวลาที่มั่นใจว่าได้ข้อมูลมาอย่างครบถ้วนแล้ว โดยผู้วิจัยจะได้แสวงหาข้อมูลจากการสังเกต การเข้าร่วมงานกิจกรรมทางด้านประเพณีต่าง ๆ ของชาวแม่แจ่ม รวมทั้งการ สัมภาษณ์ในเชิงลึกจากผู้ที่ มีส่วนเกี่ยวข้องกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทั้งหมด ตลอดจนการศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสถานภาพในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

อย่างไรก็ตาม แอ่งศิลปวัฒนธรรมที่ซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาแห่งนี้ ยังต้องศึกษาวิจัยอย่างไม่รู้จบ งานปริญญานิพนธ์เรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งในภาพใหญ่ของวัฒนธรรมแม่แจ่มที่มีความสลับซับซ้อนและหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ วิถีชุมชนเกษตรกรรม ความเชื่อเรื่องผี ที่เกี่ยวโยงกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา การอยู่ร่วมกันในชาติพันธุ์ที่หลากหลา ย ระบบเศรษฐกิจ สังคม และเรื่องอื่นๆ อีกมากมายในพื้นที่แม่แจ่มแห่งนี้ ซึ่งประเด็นในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อาจเป็นคำตอบที่เชื่อมโยงไปสู่การศึกษาในเรื่องต่างๆ เหล่านั้นได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมุ่งอธิบ ายประเด็น ปัจจัย การดำรงอยู่ของ ผ้าซิ่นตีน จกแม่แจ่ม ในปัจจุบัน (พ.ศ.2557) โดยมีขอบเขตในการวิจัยดังนี้

พื้นที่การวิจัย คือ ตำบลช่างเคิ่ง และตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ประชากรในการวิจัย ได้แก่

- ช่างทอผ้าซิ่นตีนจก จำนวน 12 คน
- ผู้ค้าผ้าซิ่นตีนจก จำนวน 10 คน
- ผู้ใช้ผ้าซิ่น จำนวน 5 คน
- นักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 8 คน

โดยมีประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

- วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม
- การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก
- รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก และการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก
- ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม
- การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่าง และการปรับตัว ของช่างทอผ้าซิ่นตี นจกแม่แจ่ม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนด้านภูมิปัญญาในระดับอุดมศึกษา และผู้ที่สนใจทางด้านศิลปวัฒนธรรม

2. สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน(พ.ศ. 2555 - 2557) ไปเป็นแนวทางในการกำหนอนโยบาย หรือเขียนโครงการต่างๆ เพื่อส่งผลต่อการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

3. สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปต่อยอดในการศึกษาวิจัยทาง ด้านศิลปวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ ได้

4. สามารถนำไปใช้ในการต่อยอดแนวความคิดในด้านการบริหารจัดการทางด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ต่างๆ

5. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง การพัฒนา ชุมชน ศิลปวัฒนธรรม วิธีคิด การวางแผน การสร้างพลังชุมชนในการปรับตัวให้เข้ากับกระโลกาภิวัตน์

6. นำผลการวิจัยไปเทียบเคียงให้กับชุมชนอื่น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

นิยามศัพท์

ผ้าจกแม่แจ่ม ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึง ผ้าหรือผลิตภัณฑ์สิ่งทอของชาวไทยวนที่ไม่ใช้ผ้าซิ่น แต่มีวิธีการทอด้วยการจก เช่น ผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) หน้าหมอน ผ้าพาด ตุง ผ้าห่อธัมม์ เป็นต้น อาจจะมีการออกแบบใหม่ขึ้นมาตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย เช่นเทคไท กระเป๋า ผ้าปู ผ้าคลุมไหล่

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึง ผ้าซิ่นของชาวไทยวนแม่แจ่ม มีการทอตีนซิ่นด้วยเทคนิคการทอจก โดยใช้เส้นด้ายสีต่างๆ มาจกหรือล้วงเข้าไปกับเส้นด้ายยืนเพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ ตามโครงสร้างของลวดลายตีนซิ่นแม่แจ่ม ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มประกอบด้วยผ้า 3 ชิ้น เย็บต่อกันเป็นผ้าซิ่น 1 ผืนคือ ส่วนของหัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น

สถานภาพ ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึง สถานะ บทบาทของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในปัจจุบัน ที่อยู่ในห้วงเวลาของการทำวิจัยเรื่องนี้ พ.ศ. 2555 – 2557 เป็นสถานภาพของผ้าซิ่นตีนจก ที่มีความเชื่อมโยงกับการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การดำรงอยู่ ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึง การดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มากระทบสถานะและบทบาทของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ปัจจัยทางด่านต่างๆ ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในประเด็นวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทยวนแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ การบริหารจัดการกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รูปแบบของผ้าซิ่นตีนจกแบบดั้งเดิมและรูปแบบของการพัฒนา ความต้องการของผู้ใช้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า วิถีชีวิตของช่างทอและการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งทฤษฎีต่างๆ เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดในงานวิจัยเรื่อง ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม : สถานภาพในการดำรงอยู่ โดยกรอบแนวคิดในการวิจัย เป็นส่วน สำคัญในตอบปัญหา ของวิจัยและเป็นไป ตามวัตถุประสงค์ท่กำหนดไว้ ดังนั้นในงานวิจัยเรื่องนี้มีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีวัฒนธรรม
2. แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
3. แนวคิดและทฤษฎีโลกาภิวัตน์
4. ทฤษฎีการตลาด
5. งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดและทฤษฎีวัฒนธรรม

ระบบวิธีคิดของมนุษย์อันสลับซับซ้อนเป็นสิ่งที่แยกมนุษย์ออกจากสิ่งมีชีวิตอื่น หากว่ามนุษย์ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าความคิด มนุษย์ก็จะไม่มีการพัฒนาใดๆ ทั้งสิ้น มนุษย์ คงดำเนินชีวิตตามสัญชาติญาณที่เกิ ดจากแรงกระตุ้นของร่างกาย ซึ่งไม่ต่างกับสัตว์ทั่วไป ความคิดของมนุษย์ได้ถูกพัฒนาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในแต่ละอาณาจักรความคิด มีความสลับซับซ้อน มี ทั้งความเหมือนและความต่าง หาข้อสรุปได้และหาข้อสรุปไม่ได้ ความหลากหลายในความคิดมนุษย์ส่งผลให้เกิดสิ่งต่างๆ อย่างมากมาย มีทั้งการสร้างสรรค์และทำลาย

จากการที่มนุษย์สงสัยว่าสิ่งนั้นคืออะ ไร มนุษย์ได้รู้จักคิดชื่อเรียก สิ่งนั้น และยังสงสัยต่อไปอีกว่าเพราะอะไรมันจึงเป็นเช่นนั้น สิ่งที่เป็นอยู่ทั้งหลายดำรงอยู่ด้วยเหตุผลอย่างไร ปัญหาดังกล่าวนี้ได้นำพามนุษย์ไปสู่การคิดเพื่อหาเ หตุผล รวมทั้งหาข้อพิสูจน์ความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ที่ต้องคิดเพื่อตอบปัญหาอันเกิดจากความสงสัยในปรากฏการณ์ของธรรมชาติ คำตอบชุดแรกน่าจะเป็นการเสนอคำตอบที่เป็นไปตามวิธีคิดในห้วงเวลานั้น รวมทั้งมีการค้นคว้าเพื่อให้ได้รับคำตอบที่คมชัดมากยิ่งขึ้น จนได้คำตอบที่เชื่อกันแน่นอนว่าเป็นคำตอบที่ตายตัวและได้รับการถ่ายทอดกันมากจนกลายเป็นศาสตร์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่เหลือก็อาจจะเป็นคำถามหรือเนื้อหาที่เป็นปรัชญาต่อไปและค้นคว้ากันต่อไปจนกว่าจะได้รับคำตอบที่แท้จริง

ความคิดมีมิติที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ความคิดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพียงห้วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่ถ้าเกิดการฝังใจหรือยึดถือเป็นหลักการก็อาจถือได้เป็นความเชื่อ ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริง เมื่อความเชื่อของมนุษย์หลายๆ ความเชื่อมีความสอดคล้องกันก็จะส่งผลให้เกิดรูปแบบของความคิดเห็นในสังคม ด้วยเหตุผลของความแตกต่างระหว่างรหัสชีวิต หรือความแตกต่างในบริบทของสิ่งแวดล้อมก็ตามที มนุษย์ย่อมมีความคิดที่ไม่เหมือนกัน หรือที่เรียกว่าความแตกต่างระหว่างความคิด ความคิดความเชื่อของบุคคลใดบุคคลหนึ่งอาจจะส่งอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคนทั้งสังคม หรือคว ามคิดความเชื่อของคนในสังคมอาจจะส่งอิทธิพลต่อความคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ อย่างไรก็ตามการส่งอิทธิพลความคิดความเชื่อของมนุษย์มีทั้งผลของการยอมรับและการต่อต้าน ในท่ามกลางความแตกต่างนี้มนุษย์จะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขได้อย่างไร

ความแตกต่างระหว่างความ คิดเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ถ้ามนุษย์คิดเหมือนกัน คำว่าวิวัฒนาการทางความคิดก็คงไม่ปรากฏขึ้น ซึ่งภูมิหลังก็เป็นส่วน หนึ่งของความแตกต่างทางความคิด ส่งผลต่อความเชื่อที่แตกต่างกัน ผลสะท้อนของความเชื่อของมนุษย์เห็นได้จากการแสดงออกหรือทัศนคติ กล่าวคื อ ท่าทีที่แสดง ออกของ มนุษย์ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าควรยอมรับหรือต่อต้าน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของความรู้สึกที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าผลของการปฏิบัติในทางทัศนคติเป็นไปในทางดี ก็จะส่งผลให้เกิดค่านิยมในสังคมมนุษย์ขึ้นได้ สมองเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิดและความจำ รวมทั้งยังเชื่อมสัมพันธ์กับระบบประสาทต่างๆ ที่ส่งผลต่อการรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก การทำงานของหัวใจ ระบบภูมิคุ้มกัน ความคิด ความรู้ สติปัญญา ความฉลาด พฤติกรรม และบุคลิกภาพของมนุษย์

อารี สุทธิ พันธุ์ เสนอมุมมองในเรื่องของมนุษ ย์กับวัฒนธรรมว่า นักมานุษยวิทยาอาจจะมีมโนทัศน์ต่อมนุษย์ในเรื่องของการวิวัฒนาการในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกทุกเผ่าพันธุ์ รวมทั้งมุมมองในแง่ของการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนักสังคมศาสตร์ อาจจะมีมโนทัศน์ต่อมนุษย์ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ความสำนึกต่อสังคมของมนุษย์ และถือว่ามนุษย์คือผลผลิตของวัฒนธรรม การเกิด การตายของมนุษย์เป็นกฎของธรรมชาติ แต่วัฒนธรรมยังคงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป โดยมนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ถ้ามนุษย์รู้จักหน้าที่ตามสิทธิและเสรีภาพ มโนทัศน์ดังกล่าวนี้ยังเชื่อว่าองค์ประกอบอื่นๆ ในสังคมต่างก็ทำหน้าที่ของตน มนุษย์จึงถือได้ว่า าเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมและ นักจริยศาสตร์ อาจจะมีมโนทัศน์ต่อมนุษย์ในแง่ของการปฏิบัติตน หรือพฤติกรรมของมนุษย์ตามอุดมคติของมนุษย์ที่แสดงออกเกี่ยวกับความดีงาม การแสวงหาความดีของมนุษย์ การค้นหาความจริงในความดีกับความชั่วของมนุษย์ (อารี สุทธิพันธุ์. 2537: 37)

นิยามของคำว่า มนุษย์ หรือ คน ในความหมายเชิงมโนทัศน์ทั้งในทางชีววิทยา ทางสังคม และทางเจตภาพนั้น กล่าวได้ว่ามนุษย์มีลำตัวตั้งตรง ทำให้แขนและมือของมนุษย์เป็นอิสระที่สามารถจัดการกับวัตถุสิ่งของต่างๆ ได้ รวมทั้งมนุษย์ยังมีสมองที่มีความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงนามธรรม การพูด การใช้ภาษา และการใคร่ครวญ

ด้านพฤติกรรม มนุษย์ได้จัดโครงสร้างการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสลับซับซ้อน มีการจัดระเบียบการรวมกลุ่มของมนุษย์ด้วยกันเองในรูปแบบของกลุ่ม ชาติ รัฐ สถาบัน รวมทั้งมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่ซับซ้อน ความแตกต่างทางด้านพฤติกรรมของมนุษย์ได้ก่อเกิดวัฒนธรรม ซึ่งยึดถือความเชื่อ ตำนาน พิธีกรรม คุณค่าที่ต่างกันไป มนุษย์เป็นผู้ที่ตระหนักถึงตนเอง มีความใคร่รู้ การใคร่ครวญ และความโดดเด่นมากกว่าสัตว์อื่นๆ จึงส่งผลให้มนุษย์สนใจที่จะอธิบายธรรมชาติ ทั้งในรูปธรรมและนามธรรม คำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งเป็นนามธรรมจะเน้นไปในทางเจตภาพของชีวิต ที่รวมไปถึงความเชื่อในเรื่องพระเจ้า เทพเจ้า หรือสิ่งที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ท างธรรมชาติ รวมไปถึงเรื่องของวิญญาณ การสะท้อนภาพตัวเองของมนุษย์จึงเป็นพื้นฐานความคิดทางด้านปรัชญา

มนุษย์มีภาษาสำหรับการสื่อสาร หรือถ่ายทอดความคิดของมนุษย์เพื่อส่งผลถึงการรับรู้ซึ่งกันและกัน จากมนุษย์รุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นต่อ ๆ ไป รวมทั้ง สามารถติดต่อสื่อส ารกับ สังคมอื่น ดังนั้น ทั้งภาษาจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิด ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของมนุษย์จากรุ่นสู่รุ่น ความประณีตของการใช้ภาษาของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ ภาษาของมนุษย์มีความคมชัดในการแยกพยัญชนะและสระออกจากกัน รวมทั้งยังสามารถผสมเสียงให้เกิดถ้อยคำต่างๆ ได้ มีแบบแผนและโครงสร้าง มีสัญลักษณ์ ถ้อยคำ จำนวนมากที่ใช้เรียกแทนสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน แนวความคิดที่เป็นนามธรรม เรื่องของความดีงาม คุณธรรม ความชั่ว และอื่นๆ อีกมากมาย ทั้งนี้ภาษายังเป็นสื่อกลางที่คลายความสงสัยของมนุษย์ว่าสิ่งที่อยู่ในโลกนี้คืออะไร

มนุษย์เป็นผู้ที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีวิถีชีวิตที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีผู้นำ ผู้ตาม มีทั้งยอมรับ และมีความขัดแย้งทางความคิด ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่เหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน ในประเด็นของพฤติกรร มการรวมก ลุ่มของมนุษย์นั้น ได้มีการถ่ายทอดแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อและได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของวัฒนธรรม

การศึกษาวิถีชีวิตของมนุษย์ ท่ามกลางความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม นั้น มนุษย์ยังมี สิ่งที่เหมือนกัน คือ การต้องการความอยู่รอดและความเป็นปกติสุขในสังคม ดังนั้น การเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาในเรื่องของความดีงามทางสังคม การพัฒนาสิ่งต่างๆ ที่อยู่พื้นฐานของคุณงามความดี จนกลายเป็นสิ่งที่งดงามภายในสังคมและทำสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมตามแนวความคิดทางมานุษยวิทยาว่า

> มโนทัศน์เรื่องวัฒนธรรมตามแนวความคิดทางมานุษยวิทยา ได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงปลายคริสตวรรษที่ 19 โดยนักมานุษยวิทยาท่านแรกที่ใช้คำว่าวัฒนธรรม คือ เซอร์เอดเวิร์ด ปี . ไทเลอร์ (Sri Edword B. Tylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษในหนังสือ Primitive Culture (1871) ไทเลอร์ได้ให้คำจำกัดความของ "วัฒนธรรม" ไว้ว่า วัฒนธรรม คือ "ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม" นักมานุษยวิทยารุ่นต่อๆ มา ได้แปลความหมายของคำว่าวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปตามแนวความคิดและทฤษฎีที่นักมานุษยวิทยาแต่ละท่านใช้ในปี ค .ศ. 1952 โครเบอร์ (A.L. Kroeber) และไคลด์ คลักคอน (Clyde Kluckhohn) ได้สำรวจงานเขียนทางด้านมานุษยวิ ทยา และพบว่านักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมต่างกันออกไปกว่า 100 ความหมาย โดยส่วนใหญ่แล้วคำจำกัดความของวัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (belief system) และค่านิยมทางสังคม (social values) วัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม คือ กฎระเบียบ หรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิต (Way of life) ของคนในสังคม เป็นต้น (ยศ สันตสมบัติ. 2540: 11)

กลับมามองสังคมไทยถึงแม้ว่ามีวัฒนธรรมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานแล้วก็ตาม แต่ความเข้าใจวัฒนธรรมในฐานะของคำและความหมายเฉพาะที่สามารถแยกออกมาพิจารณาได้ต่างหากนั้น เพิ่งจะปรากฏขึ้นราวๆ 80 ปีมานี้เอง ในยุคก่อนปัญญาชนไทยมักจะใช้คำว่า "ธรรมเนียมแก้ว" ดังปรากฏในหนังสือ "อารยะวิวัฒน์" ที่เขียนเมื่อ พ.ศ. 2454 ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ (นามแฝงของกุหลาบ ตฤษณานนท์) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับวัฒนธรรม มีคำว่า "ขนบธรรมเนียมเรียบร้อย" ด้วยการวงเล็บต่อท้ายเพื่อขยายความและแสดงนัยของธรรมเนียมที่ดีและมีนัยเกี่ยวกับความเจริญขึ้น อันหมายถึงคำว่า ศิวิไลย ต่อมาคำดังกล่าวนี้ถูกบัญญัติขึ้นเป็นภาษาไทยว่า "อารยธรรม" ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้เสนอว่าเป็นความสับสนของการให้ความหมายของคำ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในการตีความของปัญญาชนในสังคมไทยขณะนั้น

ต่อมาเราได้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "คัลเชอร์" ดังที่ปรากฏในปาฐกถาของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เรื่อง "ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่า "ซิวิไลซ์" ที่ทรงแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2475 คำว่า "วัฒนธรรม" ยังได้ปรากฏในงานเขียนของจำกัด พลางกูร จากหนังสือเรื่อง "ปรัชญาของสยามใหม่" ในปี พ.ศ. 2479 ซึ่งจะเน้นความหมายของวัฒนธรรมไปในเรื่องของความเจริญงอกงามที่วิวัฒนาการขึ้นมาในสังคมเป็นหลัก

ส่วนการให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Culture” นั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นผู้บัญญัติขึ้น หลังจากที่แปลคำนี้ว่า “พฤทธิธรรม” มาก่อนแต่ไม่เป็นที่นิยม ต่อมาจึงทรงเปลี่ยนเป็น “วัฒนธรรม” ซึ่งสันนิษฐานว่าคงบัญญัติขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับการออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปี พ .ศ. 2483 ครั้งนั้น วัฒนธรรมจึงถูกผูกโยงเข้ากับความเป็นไทยเป็นสำคัญตามนโยบายของรัฐ (อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2552 : 11 – 12)

นอกจากนี้ วิรุณ ตั้งเจริญ ยังได้เสนอความของวัฒนธรรม ไว้ว่า

> เรามาพิจารณาถึงคำว่า “วัฒนธรรม ” มีคำว่า “ธรรมะ ” ที่เป็นความดีงาม ความเป็นธรรมชาติ ความเป็นธรรมดา มีคำว่า “วัฒนะ” ที่วัฒนาสถาพร และ “พัฒน” พัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามกาลเทศะอยู่ด้วย สิ่งที่ดีงามจึงจะเป็นวัฒนธรรม สิ่งที่เลวร้าย ความเห็นแก่ตัว การไม่ตรงต่อเวลาฯลฯ ไม่อาจใช้คำว่า “วัฒนธรรม” ได้ วัฒนธรรมย่อมเกี่ยวข้องกับ “วิถีธรรมเกี่ยวข้องกับชีวิต เกี่ยวข้องกับศาสนา (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2553: 3)

วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนวิถีแห่งการดำเนินชีวิตให้สัมพั นธ์กับสภาพ แวดล้อมและสังคม ที่มีความดีงาม วัฒนธรรมสามารถปรับปรุง เปลี่ยนแปลง พัฒนาอยู่ตลอดเวลาตามวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลให้สังคมเกิดความเจริญงอกงาม ผสานสัมพันธ์กับขนมธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมอันดีงามของคนในสังคม

งามพิศ สัตย์สงวน ได้อธิบายที่มาของ คำว่าวัฒนธรรม (Culture) ว่า วัฒนธรรมมาจากรากศัพท์ จากภาษาละติน 2 คำ คือ คำว่า Colere แปลว่า ปลูกฝังหรือสั่งสอน และคำว่า Cultus แปลว่า การปลูกฝังหรือการอบรม เมื่อรวมกันได้คำว่า Culture ในภาษาอังกฤษ (งามพิศ สัตย์สงวน. 2543: 25)

ในส่วนของคำว่า วัฒนธรรม ในภาษาไทยนั้น วัฒนธรรม มาจากคำ 2 คำรวมกัน ได้แก่ คำว่า “วัฒนะ” มีความหมายทั่วไปว่าเจริญงอกงาม รุ่งเรือง กับอีกคำหนึ่งคือคำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึง กฎระเบียบ หรือ ข้อปฏิบัติ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมตามความหมายของภา ษาไทยจึงหมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความงอกงาม (ณรงค์ เส็งประชา. 2539: 4)

จากคำนิยามความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ที่ Edward B.Tylor ชาวอังกฤษ ท่านเป็นศาสตราจารย์ท างด้านมานุษยวิทยาคนแรกของโลก ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ว่า วัฒนธรรม คือ ผลรวมของระบบความรู้ สึก ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี ตลอดจนความสามารถและอุปนิสัยต่างๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม จากการให้ความหมายดังกล่าวนี้ ส่งผลให้นักมานุษยวิทยารุ่นหลังได้ขยายความหมายของวัฒนธรรมไปอีกมากมาย ในที่นี้ขอนำเอาความหมายของวัฒนธรรมที่นักวิช าการหลายๆ ท่านได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

Kluckholn และ Kelly ได้นิยามว่า วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต อาจเป็นสิ่งที่มีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของมนุษย์

White นิยามวัฒนธ รรมว่า คื อการจัดระเบียบของปรากฏการณ์ต่าง ๆ กล่าวคือเป็นการจัดการระเบียบของกา รกระทำต่างๆ แบบแผนพฤติกรรมต่าง ๆ หรือการจัดระเบียบของความคิดต่าง ๆ เช่น ความรู้ ความเชื่อ ทัศนคติ ซึ่งการจัดระเบียบดังกล่าวขึ้นอยู่กับการใช้สัญลักษณ์และการที่มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ นั้นทำให้วัฒนธรรมได้ถ่ายทอดจากคน ๆ หนึ่งไปยังอีกคนหหนึ่งได้

Coon นิยามว่า วัฒนธรรม คือ ผลรวมทั้งหมดของวิธีต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยการเรียนรู้

Hersovits นิยาม วัฒนธรรมสั้นๆ ว่า คือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา

Linton นิยาม วัฒนธรรม คือกลุ่มคนที่มีการจัดระเ บียบแล้วและมีแบบแผนพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมหนึ่งๆ

Kroeber นิยามวัฒนธรรมไว้ค่อนข้างย าว และได้รวมลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมไว้มากกว่าคนอื่น Kroeber กล่าวว่า วัฒนธรรม ประกอบไปด้วยแบบแผนพฤติกรรมที่ได้มาโดยการเรียนรู้ และที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยใช้ระบบสัญลักษณ์นั้น เป็นเรื่ องที่แตกต่างกันไปในกลุ่มชนต่าง ๆ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒน ธรรมประกอบไปด้วย ความคิดตามประเพณี และค่านิยม นอกนั้นยังมีระบบวัฒนธรรม ซึ่งอาจพิจารณาในแง่ที่เป็นผลของการกระทำ และในอีกแง่หนึ่งที่เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการกระทำต่อๆ ไป

Bidney นิยามวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งที่ได้มาโดยการเรียนรู้หรือเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการอบรมสั่งสอน รวมทั้งความคิดของปัจเจกชนต่างๆ ภายในสังคมนั้น ความเฉลียวฉลาด ศิลปะ ความคิดทางสังคม และสถาบันที่สมาชิกของสังคมมักจะยอมรับร่วมกัน และเป็นสิ่งที่สมาชิกพยายามจะปฏิบัติตาม

คำนิยามที่กล่าวมาทั้งหมดส่วนใหญ่เน้นวัฒนธรรมในความหมายของการเรียนรู้ การถ่ายทอดทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิงที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และเพิ่มในเรื่องของระบบสัญลักษณ์ขึ้นมา

Cuber ได้นิยามวัฒน ธรรมไว้ได้อย่างชัดเจนมากที่สุด Cuber นิยามวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือแบบแผนพฤติ กรรมที่เกิดจาการเรียนรู้ที่ค่อย ๆ เปลี่ ยนแปลงไปเรื่อยๆ และยังรวมถึงผลที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น ทัศนคติ ค่านิยม สิ่งของต่าง ๆ ที่คนทำขึ้นและความรู้ที่มีอยู่ร่วมกันในกลุ่มชนหนึ่งๆ แ ละมีการถ่ายทอดไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม (งามพิศ สัตย์สงวน. 2543: 25 – 27)

สำหรับสังคมไทยนั้น คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นผู้บัญญัติขึ้น และได้มีการใช้เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยแปลมาจากคำว่า culture ในภาษาอังกฤษ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์; และคณะ. 2548: 17)

พระยาอนุมานราชธน กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ สิ่ง ที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชิวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ .ศ. 2485 ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (ณรงค์ เส็งประชา. 2539: 4)

ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ แสดงออกโดยเป็นการสะท้อนถึงวิถีชี วิตของมนุษย์ เมื่อสิ่งแวดล้อมต่างกันการดำรงชีวิ ต ในแต่ละสิ่งแวดล้อมย่อมต่างกัน จึงส่งผลต่อความแตกต่างของวัฒนธรรมของมนุษย์ไปด้วย วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลมีความเคลื่อนไหวไปตามวิวัฒนธรรมทางความคิดของมนุษย์ มีการถ่ายทอดจากรุ่นไปสู่รุ่น มีการอบรมสั่งสอนโดยกระบวนการเรียนรู้ มีแบบแผนการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแป ลงไปในทางที่ดีขึ้น วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามแสดงถึงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

1.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมไม่ใช่เกิดมาพร้อมกับตัวมนุษย์หากแต่วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ รวมทั้งการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น วัฒนธรรมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลง มีการพัฒนา มีการเลื่อนไหลจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดวัฒนธรรมต้องใช้เวลามีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด เพื่อ ส่งสารไปยังผู้อื่นได้ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นมรดกทางสังคงม คนที่เกิดในสังคมใดก็ย่อมเรียนรู้วัฒนธรรมนั้น ใ นการศึกษาทางด้านวัฒนธรรม ไม่สามารถนำเอาวัฒนธรรมที่หนึ่งมาเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมอีกที่หนึ่งได้ เนื่องจากวัฒนธรรมแต่ละที่ย่อมมีความเหมาะสมกับสังคมสิ่งแวดล้อมนั้นๆ วัฒนธรรมในสังคมนั้นเป็นของส่วนรวม ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ย ว มนุษย์เป็นผู้อยู่รวมกันมีการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกัน งามพิศ สัตย์สงวน ได้แบ่ง ประเด็นเรื่องลักษณะของวัฒนธรรมมีลักษณะดังต่อไปนี้

- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจัดเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสิ่งที่ช่วยในการดำรงชีวิต
- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยปกติพฤติกรรมของมนุษย์ อาจแบ่งเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเองโดยใช้สัญชาตญาณ เช่น การไอ การจาม การกะพริบตา เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (คือวัฒนธรรม) ไม่ใช่เกิดจากสัญชาตญาณ หรือ

การถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นการจากเรียนรู้นี้จะเกิดขึ้นได้โดยการถ่ายทอดทางสังคมโดยผ่านตัวแทนต่างๆ อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น พ่อแม่ เพื่ อน สถาบันการศึกษา วัด สื่อมวนชน เป็นต้น

- วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม กล่าวคือ เป็นสิ่งที่จะต้องมีการถ่ายทอดทางสังคม มนุษย์เกิดมาในสังคมใดก็ตาม เราก็จะต้องพบกับวัฒนธรรมทันที ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมาช้านาน มีก่อนที่เราจะเกิด บุคคลใดเกิดมาในสังคมใดบุคคลนั้นก็จะต้องเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น โดยได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งโดยมิขาดสาย และมีภาษาเป็นอุปกรณ์สำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม

- วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลายสิ่งหลายอย่าง เช่น ความรู้ ความเชื่อ ความคิด ค่านิยม รูปแบบการดำรงชีวิต ตลอดจนอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้ น ถึงแม้ว่าในสังคมจะดูเหมือนว่าลักษณะบางอย่างของวัฒนธรรมอาจมีความแตกต่างกันบ้าง หรือถูกดึงไปคนละทิศคนละทางบ้าง แต่โดยรวมแล้วก็มีแนวโน้มที่จะสามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืนโดยไม่ขัดแย้งกันต่อไป ทำให้สังคมคงอยู่ได้ตลอดไป

- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีอยู่ร่วมกัน วัฒนธรรมถือเป็นสมบัติของทุกๆ คนในสังคม ไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่งเท่านั้น วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมใช้ร่วมกัน เช่น ในสังคมไทยสิ่งที่ใช้ร่วมกัน ได้แก่ ภาษาไทย ศาสนาพุทธ ประเพณีต่างๆ ในสังคมไทย เป็นต้น

- วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นแบบแผนในการดำเนินชี วิต วิถีชีวิตหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อนคนที่อยู่ ในสังคมเดียวกันก็มักจะเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่คล้ายๆ กัน คนที่อยู่ต่างสังคมก็จะมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันออกไป เช่น สังคมไทยก็จะมีลักษณะแบบแผน ในการดำเนินชีวิตต่างกับชาวตะวันตก เป็นที่น่า สังเกต ว่า วิถีชีวิตของคนในสังคมใกล้เคียงกันก็มักจะมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เช่น ไทย ลาว พม่า เขมร เป็นต้น วัฒนธรรมในแต่ละสังคมก็จะมีลักษณะเฉพาะของตน ฉะนั้นไม่ควรถือว่าวัฒนธรรมของชาติใดดีกว่า สูงกว่า ต่ำกว่า ล้า หลัง หรือป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง

- วัฒนธรรมเป็น สิ่งที่สามารถปรับปรุง เปลี่ยนแปลงได้ ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ สามารถปรังปรุงเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามกาลเวลา ตามยุคสมัย เพื่อความเหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป สิ่งใดที่ไม่ เหมาะสมหรือล้าสมัยก็อาจยกเลิกได้ เช่น การยกเลิกหมอบคลานขณะเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว การยกเลิกการใช้กระดานชนวนในการเขียนหนังสือ ฯลฯ

- วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของคนในสังคม คนในแต่ละสังคมมีบุคลิกภาพที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้เพราะบุคคลได้รับการขัดเกลาท างสังคม (socialization) แตกต่างกันนั้นเอง กล่าวคือ กระบวนการขัดเกลาทางสังคมนี้เป็นกระบวนการในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและพัฒนาบุคลิกภาพของคนในสังคม ให้มีบุคลิกลักษณะในทางสังคมปรารถนาและยอมรับกันโดยทั่วไป ฉะนั้นคนในสังคมต่างๆ จึงมีบุคลิกภาพที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน

- วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบความคิด ความรู้สึก การแสดงออก การกระทำของสมาชิกในสังคม โดยทั่วไปวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมนั้น กำหนดว่าสิ่งใดควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งใดไม่เหมาะไม่ควร วัฒนธรรมของแต่ล ะสังคม อาจมีส่วนที่แตกต่างกันออกไป บางสังคมเช่น ชนเผ่า Tasmania กำหนดให้มีการฆ่าทารกแรกเกิดเพศหญิง (female infanticide) เพื่อลดจำนวนเพศหญิง บางสังคมกำหนดให้มีการฆ่าคนชรา (geronticide) เช่น Eskimo บางเผ่า โดยการเดินเข้าไปในกองหิมะทำเพื่อความอยู่รอด

- วัฒนธรรมมีลักษณะเหมือนอินทรีย์ (superorganic) คำว่า supreorganic เป็นคำที่ Herbert Spencer นำมาใช้เป็นคนแรก และ Kroeber ได้ศึกษาเพิ่มเติมอย่างมีหลักการโดยการเปรียบเทียบวัฒนธรรมว่ามีลักษณะที่เหนืออินทรีย์ ลักษณะที่เหนืออินทรีย์ก็คือที่อยู่เหนือสภาพธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของบุคคลนั้นเอง ลักษณะดังกล่าวช่วยให้มนุษย์เรียนรู้จักการเรียนรู้และทำให้ชีวิตอยู่รอดได้

อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์เท่านั้นที่มีวัฒนธรรมในลักษณะที่เหนืออินทรีย์ ในขณะที่สัตว์มีเพียงอินทรีย์ที่ได้รับการถ่ายทอดทางสายโลหิต ลักษณะที่อยู่เหนืออินทรีย์ นั้นมนุษย์จะใช้สัญลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการใช้ภาษาในการถ่ายทอดและใช้ศักยภาพในการปรับและเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม (จำนงค์ อดิวัฒน์สิทธิ์; และคณะ. 2548: 21) นอกจากนี้วัฒนธรรมยังมีลักษณะอื่นๆ อีก เช่น วัฒนธรรม คือระบบการปรับตัว วัฒนธรรมให้คุณค่า และวัฒนธรรมให้ความพอใจ (งามพิศ สัตย์สงวน. 2543: 43)

ลักษณะของวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในทุกยุคทุกสมัย เนื่องจากมนุษย์มีการพัฒนาทางความคิดอยู่ตลอดเวลา ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้วดีงามถือว่าเป็นวัฒนธรรม มีการพัฒนา มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น เมื่อวัฒนธรรม เป็นมรดกทางสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ได้มาจากการหล่อหลอมบุคลิกภาพทางสังคมนั้นๆ ซึ่งกล่าวได้ว่าบุคลิกภาพของคนในแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างกันด้วยวัฒนธรรม นอกจากนี้แล้ววัฒนธรรมจึงมีลักษณะที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบของความคิดของคนในแต่ละสังคม อันส่งผลไปยัง พฤติกรรมของคนในแต่ละสังคม มีความแตกต่างกันไปด้วย

1.3 ระดับของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีหลายระดับ แต่ละระดับมีควา มแตกต่างกัน ในที่นี้จะแบ่งเป็น 4 ระดับ ดังนี้

ระดับที่1 วัฒนธรรมในระดับที่กว้างที่สุด (generic) วัฒนธรรมระดับนี้มีความหมายกว้างมากเป็นความหมายทั่ วไป และเป็นจริงในทุกสังคม วัฒนธรรมในระดับนี้หมายถึง วิถีชีวิตของมนุษย์ทุกสังคมที่ต้องเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบัน

ระดับที่ 2 วัฒนธรรมหลักหรือวัฒนธรรมเฉพาะ (specific) ในที่นี้หมายถึงวิถีชี วิตของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยเฉพาะ เช่น วัฒนธรรมไทย วั ฒนธรรมญี่ปุ่น วัฒนธรรมจีน เป็นต้น

ระดับที่ 3 วัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมรองหรืออนุวัฒนธรรม (subspecific หรือ subculture) หมายถึงวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยที่มีลักษณะแตกต่างไปจากวัฒนธรรมหลักหรือวัฒนธรรมเฉพาะ เช่น ภาษา การแต่งกา ย อาหาร ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น โ ดยทั่วไปอนุวัฒนธรรมมักจะแบ่งเป็นสามประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่วัฒนธรรมรองทางเชื้อชาติ(ethnic subculture) วัฒนธรรมรองทางท้องถิ่น (regional subculture) และวัฒนธรรมรองทางอาชีพ (occupational subculture) ซึ่งวัฒนธรรมรองอาจมีลักษณะสอดคล้องหรือขัดกับวัฒนธรรมหลักก็ได้ แต่โดยทั่วไปกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมรองก็ยังคงปฏิบัติตามวัฒนธรรมหลักเหมือนกัน ถึงแม้ว่าตนเองจะมีวัฒนธรรมรองอยู่

ระดับที่ 4 วัฒนธรรมสากล (universal culture) หมายถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายเชื้อชาติได้ยึดถือหรือปฏิบัติร่วมกัน

George Murdock (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์; และคณะ. 2548: 27; อ้างอิงจาก George Murdock. n.d.) กล่าวว่า วัฒนธรรมส่วนที่เหมือนกันนี้มีถึง 88 อย่าง เช่น ข้อห้าม ภาษา การไว้ทุกข์ การทำอาหาร ประเพณีพื้นเมือง มารยาทในสังคม งานเลี้ยง เป็นต้น

ในส่วนงามพิศ สัตย์สงวน ยังได้กล่าวอีกว่า สังคมทุกสังคมจะต้องมีระบบต่าง ๆ ของวัฒนธรรม คือ ระบบครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์และสาธารณสุข ศิลปะและนันทนาการ เราเรียกวัฒนธรรมด้านต่างๆ เหล่านั้นว่า วัฒนธรรมสากล เพราะเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคม ไม่มีข้อยกเว้น (งามพิศ สัตย์สงวน. 2543: 61)

นอกจากนี้แล้ว Haralalambos and Holborm ได้เสนอชนิดของวัฒนธรรม (Types of culture) ไว้ 4 ชนิด ดังนี้

วัฒนธรรมระดับสูง (High culture) หมายถึงวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมา มีสถานภาพสูง ผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นอยู่ในระดับสูงสุดจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และถู กสร้างขึ้นมายาวนาน เช่น Opera ผลงานของ Beethoven และ Mozart ภาพวาดของ Leonardo da Vinci ผลงานของ Shakespeare และ John Milton เป็นต้น ผลงานเหล่านี้ให้ความ สุนทรียะ หรือมีความงดงามสุดเหนือกว่าวัฒนธรรมทั่วไป

วัฒนธรรมแบบชาวบ้าน (Folk culture) หมายถึงวัฒนธรรมข องคนธรรมดาทั่วไปในช่วงยุคก่อนอุตสาหกรรม(per-industrial societies) Dominic Strinati (1995) กล่าวว่า วัฒนธรรมแบบชาวบ้านนั้นเกิดจากวัฒนธรรมรากหญ้า (grass roots) ซึ่งพวกชาวบ้านสร้างขึ้นมาเองและสะท้อนวิถีชีวิตและประสบการณ์ของพวกเขา เช่น เพลงไฟล์ซอง เรื่อง ราวเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเล่าสืบต่อกับมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นต้น

วัฒนธรรมมวลชน (Mass culture) หมายถึงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในยุคอุตสาหกรรม วัฒนธรรมมวลชนนี้เป็นผลผลิตของสื่อมวลชน เช่น ภาพยนตร์ ในโรงภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ เทปเพลงต่างๆ เป็นต้น ผู้บริโภคสื่อมวลชนคือ พวกชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ซึ่งว่าเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมมวลชน ซึ่งจะเน้นเรื่องทั่วๆ ไป ไม่มีลักษณะอะไรเด่นเป็นพิเศษ

วัฒนธรรมสมัยนิยม (Popular culture) มีความหมายคล้ายกับวัฒนธรรมมวลชน เพียงแต่ว่า Popular culture นั้นมีลักษณะ เฉพาะ ที่เน้นว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีคนชื่นชอบเป็นจำนวนมาก หรือวัฒนธรรมที่กำลังเป็นที่นิยม เช่น รายการโทรทัศน์บางรายการ เพลง pop หนังสือ Harry Potter หรืออย่างในสังคมที่นิยมเรื่องแดจังกึม เป็นต้น (Haralalambos; & Holborm. 2004: 792)

ดังกล่าวมานี้ สรุปได้ว่าระดับของวัฒนธรรม มีระดับที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละระดับมีความหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งมีทั้งวัฒนธรรมในระดับที่กว้างสุด อันหมายความว่าวิถีชีวิตที่ต้องศึกษาเรียนรู้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และวัฒนธรรมหลักหรือวัฒนธรรม เฉพาะ หมายถึงวัฒนธรรมเฉพาะในสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมย่อย อันหมายถึงวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยในสังคมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมเ ฉพาะซึ่งรวมไปถึงวัฒนธรรมทางเชื้อชาติ ท้องถิ่น และอาชีพ รวมทั้งวัฒนธรรมสากลที่หลากหลายเชื้อชาติได้ยึดถือ และปฏิบัติร่วมกัน

นอกจากนี้การแบ่งระดับของวัฒนธรรม ยังสาม ารถแบ่งเป็น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมแบบชาวบ้าน วัฒนธรรมแบบมวลชน และวัฒนธรรมแบบสมัยนิยม ซึ่งในระดับต่างๆ ของวัฒนธรรมนั้นเป็นผลมาจากความแตกต่างในวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

1.4 ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม

เป็นลักษณะที่ปรากฏขึ้นในสังคม ที่มีการเปลี่ยนแป ลงตลอดเวล าอาจเกิดขึ้นใ น หลายๆ คนที่อยู่ด้วยกันหรือทำให้เพื่อให้สังคมดีขึ้น การดำเนินการร่วมกันไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา ปรากฏการณ์ คือ สิ่งที่แสดงออกมาให้เห็น ดังนั้น ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม คือ สิ่งที่ปรากฏการณ์ให้เห็นทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ปรากฏการณ์ที่ป รากฏให้เห็นทางวัฒนธรรมนั้น อาจมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปเนื่องจากมีการเลื่อนไหล มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตามความองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมนั้นๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนของแต่ละสังคม สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม หรือเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมนั้น จำแนกได้เป็นปรากฏกา รณ์ต่างๆ ดังนี้

1.4.1 การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) การผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางด้านวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง จะเกิดขึ้นเมื่อคนสองกลุ่มที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มอาจจะมีอิทธิพลซึ่งกันและกันได้ หา กการติดต่อเป็นเพียงระยะเวลาสั่นๆ ก็อาจไม่มีผลกระทบต่อกันมากนักแต่ถ้าหากคนสองกลุ่มติดต่อกันเป็นระยะเวลานานก็อาจมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หรือเกิดผลกระทบขึ้นได้ ซึ่งผลกระทบนี้อาจเกิดขึ้นกับทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ การผสมผสานทางวัฒนธรรมนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ใช้คำว่า cultural contact ซึ่งทั้งสองคำนี้ต่างมีความหมายคล้าย ๆ กัน (งามพิศ สัตย์สงวน . 2543: 47)

การผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการ ที่อาจเกิดขึ้นเร็วหรือช้าก็ได้ ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่ติดต่อสัมพันธ์กัน ขึ้นอยู่กับความเหมือนหรือความแตกต่างกันของวัฒนธรรมทั้งสอง หากวัฒนธรรมทั้งสองกลุ่มมีความคล้ายคลึงกันก็อาจทำให้เกิดการผสมผสานได้ง่ายและเร็วขึ้น ในทางตรงกันข้าม หากวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มมี ความแตกต่างกันมาก ก็อาจมีผลทำให้การผสมผสานทางวัฒนธรรมนั้นยากและช้ามากขึ้น กระบวนการในการผสมผสานทางวัฒนธรรมอาจออกมาในรูปแบบของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) และหรือการขอยืมทางวัฒนธรรม (Cultural Borrowing)

นอกจากนี้ความหมายของการผสมผสานทางวัฒนธรรม บางครั้งอาจจะหมายถึงการปรับตัวให้เขากับวัฒนธรรมใหม่ที่เราเป็นสมาชิกอยู่ก็ได้ เช่น นักเรียนไทยในอังกฤษ ในตอนบ่ายก็ดื่มน้ำชาเหมือนชาวอังกฤษ นักเรียนไทยในอเมริกาก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมข องชาวอเมริกัน เข้าทำนองที่ว่า เข้าฝูงหงส์ก็กลาย เป็นหงส์ เข้าฝูงกาก็กลายเป็นกา หรือเข้าเมืองตาหลิ่วก็ก็หลิ่วตาตาม เป็นต้น ในที่นี้จะหมายถึงการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาปฏิบัตินั้นเอง (สุพัตรา สุภาพ. 2546: 38)

การผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นปรากฏการณ์ที่ว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน เพราะมนุษย์ทั่วโลกมีการติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการค้า การทูต การสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง หรือแม้แต่การทำสงคราม ฯลฯ ดังนั้น มนุษย์จึ งมีความจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องผสมผสานทางวัฒนธรรมตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นสังคมที่พัฒนาหรือสังคมที่กำลังพัฒนา เพื่อความเจริญ เพื่อความอยู่รอดของสังคมสืบไป ทั้งนี้มิได้หมายความว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรมจะเป็นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นแต่เพียงอย่างเดียว จนกระทั้งทิ้ ง วัฒนธรรมเดิมของตนเพราะหากทำเช่นนั้นก็เท่ากับว่าเป็นการทำลายเอกลักษณ์หรือสูญเสียเอกลักษณ์ของชาติตนไป

1.4.2 การกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Assimilation) กระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อคนสองกลุ่มที่มีวัฒนธรรมที่ต่างกันติดต่อกันยาวนานและต่อเนื่อง จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสองระดับ ได้แก่

- กระบวนการกลืนกลายทางสังคม (Social Assimilation) ซึ่งหมายถึงการรับเอาวัฒนธรรมของคนอื่นมาเป็นของตนทั้งหมด ภายหลังจากที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างยาวนานและต่อเนื่อง

- กระบวนการกลืน กลายทางชีวภาพ (Biological Assimilation) หมายถึงการที่คนต่างวัฒนธรรมกันมาแต่งงานกัน และมีลูกด้วยกัน ซึ่งกระบวนการกลืนกลายทางชีวภาพนี้จัดเป็นกระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะสมาชิกที่เกิดมาใหม่เป็นผลมาจากการกลืนกลายทางชีวภาพหรือการสมรสนั้นเอง

ตัวอย่างการกลืนกลายทางวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจนในสังคมไทย คือ คนจีนในสังคมไทย คนจีนที่พยายามเข้ามาอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอดีต ปัจจุบันได้มีการสมรสกับคนไทยยอมรับวัฒนธรรมไทยมาปฏิบัติมากขึ้น เช่นการใช้ ภาษาไทย แต่งตัวเหมือนคนไทยทั่วไป รับประทานอาหาร รู้จักการไหว้แบบคนไทย เป็นต้น

1.4.3 การบูรณาการทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) การที่สังคมประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มากมายหลายกลุ่ม โดยที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรมหลักของสังคมนั้น แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านั้นก็คงประพฤติปฏิบัติตามหลักการของวัฒนธรรมของตนอยู่เหมือนเดิมและสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคมได้ โดยไม่มีความขัดแย้งกัน เช่น คนจีนที่อยู่ในสังคมไทยก็ยังคงไหว้เจ้า คนมุสลิมก็ยังคงถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน คนซิกข์ก็ยังคงใส่สาหรีโพกผ้าที่ ศีรษะ ฯลฯ แต่ก็ต้องปฏิบัติตัวตามกฎหมายไทย เป็นต้น

1.4.4 ความล้าทางวัฒนธรรม (Cultural Log) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงได้ แต่หากการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่พอดี หรือไม่สมดุลกัน ในขณะที่สิ่งหนึ่งเจริญรุดหน้าหรือเปลี่ยนแปลงไปแล้ว อีกสิ่งหนึ่งยังเจริญตามไปไม่ทัน หรืออยู่คงที่เปลี่ยนแปลงไม่ทัน จนทำให้เกิดความล้าทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาได้ เช่น มีจำนวนรถยนต์เพิ่มขึ้นทุกปี แต่จำนวนถนนหนทางหรือทางด่วนเท่าเดิม กฎหมายบางเรื่องล้าสมัยไม่เหมาะกับสภาพสังคม ในปัจจุบันมีความรู้ความสามารถในการรบดีเยี่ยมแต่อาวุธล้าสมัย มีความเจริญทางวัตถุมากมาย แต่จิตใจเสื่อม มีรถราคาแพงใช้แต่ขับรถแบบไม่มีมารยาท เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมมากมาย ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย ทำให้ประพฤติปฏิบัติตนไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ทำให้เกิดความตึงเครียด

ความล้าทางวัฒนธรรม ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวว่าหมายถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันและมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่ากัน บางสิ่งบางอย่างเปลี่ยนแปลงเร็วรุดหน้าไปกว่าสิ่งหนึ่ง ภาวะความหน่วงช้าเช่นนี้ทำให้ขาดจังหวะที่เท่ากัน อันก่อให้เกิดการปรับตัวเข้ากันไม่ได้ เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุที่เจริญรุดหน้าไปเร็วกว่าวัฒนธรรมทางจิตใจ ทำให้เกิดปัญหาสังคม (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2532: 205)

William F. Ogburn (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ ; และคณะ. 2548: 30; อ้างอิงจาก William F. Ogburn. n.d.) นักสังคมวิทยาเป็นผู้นำบัญญัติคำว่า ความล้าทางวัฒนธรรมนี้ขึ้นมา และได้อธิบายว่าโดยทั่วไปแล้วส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรม มิได้เปลี่ยนแปลงในอัตราที่เท่าเทียมกัน วัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพราะสังคมยอมรับได้เร็วและง่ายกว่า แต่วัฒนธรรมบางอย่างคนรับได้ช้าและมีการต่อต้าน จึงทำให้วัฒนธรรมในส่วนรวมมีการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมแต่ละส่วนมีความเกี่ยวพันธ์และต้องอาศัยซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของส่วนหนึ่งของ

วัฒนธรรมจึงมีผลต่อส่วนอื่นๆ ให้ปรับตัวโดยการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย อนึ่ง อาจสังเกตได้ว่าวัฒนธรรมในส่วนที่เป็นวัตถุนั้น จะเปลี่ยนแปลงหรือเจริญเร็วกว่าหรือเป็นที่ยอมรับได้ง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

1.4.5 ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) คำว่า "ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม" ในความหมายที่แท้จริงไม่ใช่วัฒนธรรมที่ขัดกัน แต่เป็นเรื่องที่คนในสังคมขัดแย้งกัน (สุพัตรา สุภาพ. 2544: 40) เช่น ประเทศอินเดียกลุ่มมุสลิมถือว่าวัวเป็นอาหารได้ชนิดหนึ่งแต่กลุ่มพวกอินดูถือว่าวัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัตว์ของพระเจ้าหรือในประเทศสหรัฐอเมริกาพวกโปรเตสแตนต์กับพวกค าทอลิกก็มีความแตกต่างกันในด้านเสรีภาพ การคุมกำเนิด การศึกษา คนที่นับถือศาสนาพุทธไม่เชื่อเรื่องล้างบาป เป็นต้น

1.4.6 วัฒนธรรมที่ตกค้างอยู่ (Cultural Survival) วัฒนธรรมบางอย่างที่มีมานานและยังมีการสืบต่อมาในสังคม แม้วัตถุประสงค์แต่เดิมในการนี้ได้ถูกลืมเลือนไปแล้ว เช่น ปัจจุบันปลายแขนเสื้อผู้ชายยังคงมีกระดุม 3 – 4 เม็ด ไม่ว่าแขนเสื้อจะสั้นแค่ศอกหรือใกล้ข้อศอกก็ตาม (โดยเฉพาะจำพวกเสื้อยืด) กระดุมดังกล่าวไม่ได้ทำหน้าที่อะไร นอกจากจะเป็นเครื่องประดับชนิดหนึ่ง ซึ่งเดิมมีไว้เพื่อใส่เสื้อได้สะดวก ในการฝึกสนามรบก็เช่นกัน สมัยหนึ่งมีความสำคัญในแง่เพื่อฝึกทหารให้สามารถเคลื่อนพลจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้อย่างรวดเร็ว หรือเพื่อหัดยิงปืนได้แม่นยำและว่องไว แต่ในปัจจุบันเป็นยุคไอพ่น ยุคจรวด ยุคปรมาณูที่ไม่จำเป็นต้องใช้ความว่องไวจากทหารดังกล่าว เพราะสามารถจะเคลื่อนพลไปใน ที่ต่างๆ อย่างรวดเร็วด้วยวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนสามารถยิงขีปนาวุธหรือจรวด ปรมาณูไปสู่เป้าหมายได้อย่างรวดเร็วเพียงไม่กี่นาทีแต่การฝึกทหารให้ปฏิบัติตามคำสั่งโดยไม่มีข้อโต้แย้งในปัจจุบันยัง เป็นวัฒนธรรมที่หลงเหลืออยู่เพื่อให้มีวินัยมีเป็นระเบียบและเป็ นทหารอย่างแท้จริง ซึ่งก็ไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงแต่เดิม (สุพัตรา สุภาพ. 2546: 40)

1.4.7 วัฒนธรรมในอุดมคติและวัฒนธรรม (Ideal Culture and Real Culture) ในความเป็นจริงวัฒนธรรมในอุดมคติคือ วัฒนธรรมในสังคมที่สมาชิกคิดว่าหน้าจะมีหรือควรจะมีขึ้น ส่วนวัฒนธรรมในความเป็นจริงคือวัฒนธรรมที่มีอยู่หรือใช้กันอยู่จริง (สัพตรา สุภาพ. 2546: 40) เช่น สังคมไทยอยากให้ชายไทยมีภรรยาคนเดียวแต่ในความเป็นจริงยังคงมีภรรยาหลายคนอยู่ (polygyny) อยากให้คนไทยมีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่ในความเป็นจริงคนไทยมีความเห็นแก่ตัวอยู่มาก อยากให้ชนบทมีความเจริญทัดเทียมเมืองหลวง แต่ในความเป็นจริงชนบทยังไม่เจริญ หรือในสมัยประธานาธิบดี Thomas Jefferson ของอเมริกาเคยกล่าวไว้ว่า "All men are equal" ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน แต่ในความเป็นจริ งแล้วในสังคมอเมริกายังมีความแตกต่างระหว่างพวกผิ วดำกับผิวขาว หรือในสังคมอินเดียปัจจุบันแม้จะมีการประกาศยกเลิกระบบวรรณะแล้ว แต่ในความเป็นจริงยังมีการแบ่งแยกระหว่างชนชั้นอยู่

1.4.8 ความชะงักงันทางวัฒนธรรม (Cultural Shock) สภาพของวัฒนธรรมที่เราพบมีความแตกต่างจากวัฒนธรรมเดิมของตนอย่างสิ้นเชิง จนไม่สามารถป รับตัวได้ทันอย่างทันท่วงที มีผลต่อสภาพจิตใจของตนเองอย่างรุนแรง โดยที่ไม่ได้เตรียมตัวหรือรู้ตัวมาก่อน ทำให้ตื่นเต้นตกใจอย่างฉับพลัน เช่น นักเรียนไทยที่ไปฉลองคริสต์มาสที่บ้านเพื่อนชาวอเมริกัน ปรากฏว่านักเรียนไทยไม่มีที่นอน เพื่อนชาวอเมริกันจึงบอ กว่า “วันนี้เธอต้องนอนในโลงศพน ะ” นักเรียนไทยตกใจมาก เพราะที่บ้านเพื่อนนั้นมีอาชีพทำโลงศพขาย เป็นต้น

1.4.9 สัมพัทธ์วัฒนธรรม (Cultural Relativity) หมายความว่า การกระทำอย่างหนึ่งในสังคมหนึ่งเห็นว่าถูกต้องเหมาะสม แต่การกระทำดังกล่าวไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมในอีกสังคมหนึ่ง เช่น ชาวเอสกิโมยินดีให้ภรรยาของตนหลับนอนกับชายอื่นเพราะถือว่าเป็นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อแขกในฐานะเจ้าของบ้าน แต่ในสังคมไทยถือว่าเป็นการผิดศี ลธรรมหรือผิดประเวณี ถ้าชายใดทำเช่นนั้นถือว่าไม่สมประกอบ และหญิงนั้นก็จะเป็นที่รังเกียจและได้รับคำติฉินนินทาจากชาวบ้าน ผู้ให้ความกระจ่างเรื่อง สัมพัทธ์วัฒนธรรม คือ Boethius ซึ่งเขียนเรื่อง The Consolation of Philosophy โดยอธิบายว่าระเบียบประเพณีและ กฎหมายของชาติต่างๆ แตกต่างกันมาก แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันที่สังคมหนึ่งยกย่องสรรเสริญว่าดี ว่าสมควรทำ แต่อีกสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งเลวและสมควรได้รับการลงโทษหากกระทำ (สุพัตรา สุภาพ. 2545: 41)

คำว่า “สัมพัทธ์วัฒนธรรม” มีความสำคัญมาก เพราะวัฒนธรรมของแต่ละสั งคมมักมีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ดังนั้นจึงไม่ควรนำมาเปรียบเทียบกันว่าวัฒนธรรมของสังคมใดดีกว่าของใคร เพราะวัฒนธรรมของสังคมใดก็มักจะมีความเหมาะสมกับสภาพสังคมนั้นๆ และที่สำคัญขณะนี้ยังไม่มีมีเกณฑ์มาตรฐานที่จะวัดวัฒนธรรมได้

1.4.10 ชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) บางท่านเรียกว่า อัตนิยมวัฒนธรรม ชาติพันธุ์นิยม คือเห็นว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่า วิเศษกว่าวัฒนธรรมขอ งผู้อื่น โดยใช้ค่านิยมหรือมาตรฐานที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของตนเองเป็นเครื่องวัด ความรู้สึกในเรื่องนี้มีอยู่ทุกวัฒนธรรมทั่วโลก การมีชาติพันธุ์นิยมมีเหตุผลหลายประการได้แก่

ประการแรก การที่เราเห็นว่าวัฒนธรรมของเราดีกว่าเหนือกว่าวัฒนธรรมอื่นก็เพราะอุปนิสัยหรือควา มเคยชินของเราในด้านต่ างๆ ดังนั้นเราจึงมองสังคมอื่ นๆ ว่าแปลก ไม่ดี ไม่น่าพอใจ เพราะวัฒนธรรมของเราไม่ได้เป็นอย่างนั้น

ประการที่สอง การที่เราเห็นว่าวัฒนธรรมของเราดีกว่าผู้อื่น เพราะเราไม่เขาใจวัฒนธรรมของเขา เช่น การแต่งงานแบบคลุมถุงชนในอินเดีย ซึ่งอเมริกัน มองว่าแปลกหรือการที่ชาวพื้นเมืองในออสเตรเลียทักทายกันโดยการแลบลิ้นปลิ้นตา คนไทยมองว่าไม่สุภาพ

ประการที่สาม การที่เรามีชาติพันธุ์นิยม เพราะเราถูกพร่ำสอนมาโดยตลอด เช่น สอนให้รักชาติ ภักดีต่อชาติ สอนให้รู้ถึงวิถีชีวิตของสังคมเราให้ยึดมั่นในวัฒนธรรมของเรา

ประการที่สี่ การที่เรารู้สึกชาติพันธุ์นิยม เพราะต้องการแสดงให้ผู้อื่นเห็นว่าตัวเราเองดีกว่า เหนือกว่า หรืออาจต้องการปกปิดส่วนที่ตัวเองไม่ดีหรือแย่กว่า

ผลดีของการมีชาติพันธุ์นิยมคือ ทำให้คนในสังคมเกิดการรักชาติ ภักดีต่อชาติหรือกลุ่มของตนเอง และช่ว ยรักษาวัฒนธรรมของเองไว้อย่างมันคง เป็นการช่วยเหลือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี เป็นปัจจัยในการกีดกันกระบวนการผสมผสานและการ กลืนกลา ยทางวัฒนธรรมอีกด้วย นอกจากนี้ยังเป็นการต่อต้านวัฒนธรรมของผู้อื่น (Counterculture) ได้เป็นอย่างดีที่เดียว

ผลเสียของการมีชาติพันธุ์นิยม คือ ทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมอื่นได้ยาก และไม่ ยอมรับวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นอุปสรรค์ต่อการทำความเข้าใจระหว่างกันหรืออาจเป็นอุปสรรค์ต่อการพัฒนาประเทศชาติได้

1.4.11 การเห็นวัฒนธรรมของตนต่ำต้อยหรือแ ย่กว่าวัฒนธรรมของผู้อื่น (Xenocentrism) ลักษณะเช่นนี้จะเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับคำว่าชาติพันธุ์นิยม เป็นการมองว่าวัฒนธรรมของผู้อื่นดีกว่าของตน วัฒนธรรมของตนเองแย่สู้วัฒนธรรมของผู้อื่นไม่ได้

1.4.12 การหลงไหลในวัฒนธรรมของยุโรป (Eurocentrism) การมองเห็นว่าวัฒนธรรมของพวกชาวยุโรปนั้นดีงาม น่าจะเลียนแบบ หรือเอาเยี่ยงเอาอย่างตามแบบยุโรป ในประเด็นนี้อาจจะทำให้มองข้ามวัฒนธรรมของตนเอง เพราะเห็นวัฒนธรรมของยุโรปดีกว่าเหนือกว่าวัฒนธรรมของตนเอง

1.4.13 การมีอคติต่อวัฒนธรรมของผู้อื่น (Prejudice / Bias) การที่เรายังไม่รู้จักวัฒนธรรมของผู้อื่นอย่างถ่องแท้เสียก่อน ก็รีบตัดสินใจว่าวัฒนธรรมของเขาเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจผิด

1.4.14 การเลือกปฏิบัติ (Discrimination) การเลือกการปฏิบัติเกิดขึ้นเพราะมีอคติ แต่บางท่านก็กล่าวว่าเพราะมีอคติจึงมีการเลือกปฏิบัติ ข้อสังเกตปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในของการมีอคติและการปฏิบัตินั้นมักพบอยู่เสมอ ๆ ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธุ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยกับชนกลุ่มใหญ่

1.4.15 ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity / Multiculturalism) การที่สังคมมี ลักษณะเป็นพาหุสังคม (plural society) ทำให้สังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกิดจากการมีคนมากมายหลายเชื้อชาติเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน เช่น สังคมอเมริกัน มาเลเซีย สิงคโปร์ รวมทั้งไทย ซึ่งเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาก แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติ

1.4.16 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) Haralalambos and Holborn (2004: 792) กล่าวว่าความรู้สึกของคนที่รู้ตัวว่าตนเองเป็นใคร มีที่มาอย่างไร ในด้านเชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ ชนชั้น หรือเพศสภาวะ (gender) อัตลักษณ์จะสัมพั นธ์กับกลุ่มสังคมที่เราเป็นสมาชิกอยู่ บางครั้งพบว่า อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) อาจจะแตกจ่างจากอัตลักษณ์ทางสังคมก็ได้ อัตลักษณ์มีความสำคัญที่จะบ่งบอกถึงที่มา เชื้อชาติ ชนชั้น อัตลักษณ์นั้นมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรองด้วย

ทุกสังคมยอมมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง สังคมโดยทั่วไปจะถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของตนซึ่งไม่เหมือนกับสังคมอื่น แต่อาจมีข้อ สังเกตว่าสังคมที่อยู่ใกล้เคียงกันมัก จะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เช่น ในหลายประเทศในเชียด้วยกันพบว่ามีการยกมือไหว้คล้ายๆ กัน เช่น ไทย ศรีลังกา อินเดีย ลาว กัมพูชา พม่า ฯลฯ ในขณะที่ประเทศที่อยู่ในตะวันตกจะไม่มีการยกมือไหว้กัน เป็นต้น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาติได้ เช่น สังคมไทยมีภาษาที่เป็นของตนเอง การใช้ภาษาไทยจึงเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาติไทย

1.4.17 การต่อต้านทางวัฒนธรรม (Counterculture) การต่อต้านวัฒนธรรมของต่างชาติ ทำให้สังคมนั้นไม่ยอมรับวัฒนธรรมจากต่างชาติ เพราะอาจจะรู้สึกว่าวัฒนธรรมของตัวดีอยู่แล้ว หรือมองเห็นวัฒนธรรมของชาติอื่นไม่ดี ไม่เหมาะกับสังคมต นก็ได้ เป็นการปฏิเสธวัฒนธรรมต่างชาติ หรืออาจจะเกิดจากคนในสังคมเดียวกันรู้สึกต่อต้านวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมตนเองก็ได้ เช่น พวกฮิปปี้ คือเป็นพวกที่ไม่เห็นด้วยกับวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ ดังนั้น พวกเขาจึงต่อต้านและสร้างรูปแบบวัฒนธรรมของพวกตนขึ้นมาใหม่

1.4.18 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (cultural Diffusion) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถแพรกระจายจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่งได้ หรือวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปยังสังคมชนบท การแพรกระจายนั้นอาจจะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ หรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุก็ได้ เช่น อุดมการณ์ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ เป็นต้น

1.4.19 การขอยืมทางวัฒนธรรม (Cultural Burrowing) สังคมมีการขอยืมทางวัฒนธรรมกัน คำบางคำขอยืมมาใช้โดยที่มีความหมายเหมือนเดิม แต่คำบางคำนำมาใช้โดยมีความหมายเปลี่ยนไป มีคำในภาษาไทยหลายคำที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ หลายคำมาจากภาษาต่างชาติ เช่น เรื่องคำราชาศัพท์ อาหารการกิน ชื่อเรียกสถานที่ต่างๆ ดนตรี กีฬา เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ

1.4.20 วัฒนธรรมรอง (subculture) ทุกประเทศมักมีกลุ่มชาติพันธุ์หรือมีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ไม่มากก็น้อยแตกต่างกันออกไป เช่ น สังคมไทยมีคนจีน คนมุสลิม ค นชิกข์ คนอินเดีย ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ฯลฯ กลุ่มคนเหล่านี้ย่อมมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ถือเป็นวัฒนธรรมรอง เพราะเมื่ออาศัยอยู่ในสังคมไทย ย่อมประพฤติปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทยเป็นสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็มีการประพฤติตามแบบแผนวัฒนธรรมขอ งตัวอยู่เหมือนเดิม เช่น คนจีนก็ยังคงไว้เจ้า จัดงานตรุษจีน คนมุสลิม ก็ยังคงถือศีลอดในเดือนเราะมะฎอน แต่ งกายตามแบบแผนของมุสลิม ชาวเขาก็มีการแต่งกายประจำเผ่า เป็นต้น

Haralalambos and Holborn (2004: 792) กล่าวว่าวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่มีลักษณะสำคัญเฉพาะตัว ซึ่ง แตกต่างจากกลุ่มสังคม กลุ่มที่มีลักษณะสำคัญเฉพาะตัวมักจะอยู่ชุมชนเดียวกันมีวิถีชีวิตหรือรูปแบบในการดำเนินชี วิตคล้าย ๆ กัน ตัวอย่า งเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ผู้คนเหล่านั้นมักจะนับถือศาสนาเดียวกันสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์จะอยู่ในกลุ่มเดียวกัน หรือมีความเชื่อในในสิ่งที่เหมือนกันหรือคล้าย ๆ กัน นักทฤษฎีทางด้านการหน้าที่มักเน้นว่าพวกกลุ่มชาติพันธุ์นี้มักจะเป็นรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน มีความรู้สึกเป็นสมาชิกของสังค ม

ร่วมกัน ในสังคมทั่วไปมักจะพ บว่าลักษณะเป็นพหุวัฒนธรรม (cultural pluralism) หรือมีความหลากหลายทาง วัฒนธรรมรองในสังคม ซึ่งวัฒนธรรมรองอนุวัฒนธรรมนั้นสามารถแบ่งออก ได้ดังนี้

- วัฒนธรรมรองทางเชื้อชาติ สังเกตได้จากการแต่งกาย อาหารการกิน ภาษาที่ใช้ ฯลฯ
- วัฒนธรรมรองทางท้องถิ่น สังเกตได้ว่าแต่ละท้องถิ่นแต่ละภาคในประเทศไทย มีวัฒนธรรมรองที่แตกต่างกันออ กไป เช่น ภาคเหนือมีฟ้อนเล็บ ภาคใต้มีแกงไตปลา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานมีโปงลาง มีเซิ้ง เป็นตัน
- วัฒนธรรมทางอาชีพ แต่ละอาชีพมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป เช่น แพทย์ พยาบาล ทนายความอาจารย์ ทหาร ตำรวจ พ่อค้าแม่ค้า เป็นต้น
- วัฒนธรรมรองทางอา ยุ คนที่อยู่ในวัยหรืออายุที่ต่างกันมากๆ เช่น วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา ในแต่ละวัยหรือในแต่ละช่วงอายุมักจะมีวิถีชีวิต รสนิยม ทัศนคติ ความสนใจ ฯลฯ ที่แตกต่างกัน

โดยทั่วไปวัฒนธรรมเป็นเรื่องเฉพาะแต่ละสังคม สังคมแต่ละสังคมย่อมมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง วัฒน ธรรมของสังคม ใดย่อมมีความเหมาะสมกับสังคมนั้น ๆ ไม่ควรมีการเปรียบเทียบกันว่าวัฒนธรรมของสังคมใดดีกว่าเหนือกว่าสังคมใด เพราะในเรื่องของวัฒนธรรมนั้นไม่มีเกณฑ์มาตรฐานใดๆ มาวัดได้วัฒนธรรมใดดีกว่า เหนือกว่า แย่กว่าหรือไม่ดีกว่ากัน แต่มนุษย์ทั่วไปมีอคติในการมองวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งนักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาถือว่าเป็นการไม่ถูกต้องหรือไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง (ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2556: 88 – 100)

วัฒนธรรมมีการไหลเลื่อนเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ไปตามลักษณะสังคมที่เปลี่ยนไป วัฒนธรรมหนึ่งอาจไหลบ่าไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่งได้อยู่ ตลอดเวลาวัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่าย่อมส่งอิทธิพลไปสู่วัฒนธรรมที่อ่อนกว่าเสมอ ซึ่งปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรมมีผลต่อการเลื่อนไหลทางด้านความคิด โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัฒน์ โลกแห่งข่าวสารไร้พรหมแดน การเลื่อนไหลทางด้านวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นไปอย่ างรวดเร็ว ซึ่งพหุลักษณะทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างและหลากหลายในวัฒนธรรมทั่วโลก มีทั้งโอนอ่อนยอมรับ และการต่อต้านวัฒนธรรม

1.6 ศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นแบบอย่างของ การสร้างสรรค์ ที่อยู่คู่กับมนุษย์ผู้เจริญด้วยปัญญาที่มีวิวัฒนาการทางความคิดอย่างไม่รู้จบ ความ คิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือต่างๆ ก็เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตให้อยู่ได้อย่างสุขสบาย นอกจากการสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ที่เอื้ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ในนั้นยังมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความงามหรือสุนทรียภาพที่เป็นสิ่ งจรรโลงใจของมนุษย์ดังการปรากฏหลักฐานที่มนุษย์นำสี

จากเปลือกไม้มาวาดรูปต่างๆ บนผนังถ้ำ การนำเอาใบไม้เปลือกไม้รวมทั้งวัสดุธรรมชาติอื่นๆ มาสกัดสีเพื่อนำมาระบายตกแต่ง ย้อมสีผ้าและใย การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลัก การตกแต่งร่างกาย รวมทั้งการร้องรำทำเพลง เป็นต้น

1.6.1 ศิลปะ

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาในยุคแรกๆ พยายามอธิบายในประเด็นคำถามอันเกี่ยวกับบทบาท และหน้าที่ของศิลปะในฐานะสถาบันสังคม นักสั งคมวิทยาในยุคแรกๆ ส่วนใหญ่ได้อธิบายถึงศิลปะว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการบางประการของมนุษย์ อย่างเช่น ศิลปะ คือ สิ่งที่ตอบสนองความต้องการบางอย่างของมนุษย์ในยามว่าง ศิลปะเป็นสิ่งที่ให้มนุษย์คลายความเครียดและฟื้นฟูหลังจากการทำงาน เป็นสิ่งตอบสนองความพึงพอใจ รวมทั้งช่วยสร้างความสมดุลระหว่างการทำงานกับการใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อน

การให้ความสำคัญกับค วามแตกต่างที่หลากหลายในรูปของศิลปะการแสดงออก ซึ่งอารมณ์ความรู้สึก เป็นสิ่งที่นักมานุษยวิทยาให้ความสำคัญ รวมทั้ง ความหมายของศิลปะในสังคมวัฒนธรรมต่างๆ โดยเน้นในเรื่องวัฒนธรรมสัมพันธ์ หรือการประเมินคุณค่าของวัฒนธรรมในบทบาทของวัฒนธรรมนั้น ดังนั้นรูปแบบทา งศิลปะในวัฒนธรรมหนึ่งจึงไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบหรือประเมินค่ากับรูปแบบศิลปะกับอีกวัฒนธรรมได้ ทั้งในประเด็นของคุณค่าและความสวยงาม

ในประเด็นความหมายของศิลปะนั้น มุมมองของนักมานุษยวิทยาได้เห็นต่างไปจากนักประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนในเรื่องความหมายของศิลปะ ในข ณะเดียวกันนั้นศิลปินทางโลกตะวันตกได้มองว่าศิลปะมีความหมายในตัวเอง มีความเป็นสากลสามารถเข้าใจและเข้าถึงได้โดยปราศจากข้อจำกัด ซึ่งจะมีความเห็นต่างจากนักมานุษยวิทยาที่เชื่อว่าศิลปะจะไม่มีความหมายใดๆ หากถูกถอดออกจากบริบทของวัฒนธรรม เพราะพื้นฐานความคิดที่เกี่ยว กับคุณค่าทางความงามในแต่ละสังคมนั้นมีความแตกต่างกันไป

มนุษย์ในหลายสังคมวัฒนธรรม ได้พยายามปรับเปลี่ยนร่างกายของตนให้เข้ากับสภาพตามธรรมชาติสู่การมองวัตถุในเชิงวัฒนธรรมแล้วเติมสัญลักษณ์ลงไป เช่น เครื่องประดับ การตกแต่งสีสัน ลวดลายต่างๆ ลงบนร่างกาย นักมานุษย วิทยาเชื่อว่าความหลากหลายในพฤติกรรมการแสดงออกทางศิลปะและความหลากหลายในรูปแบบทางศิลปะของมนุษย์นั้นเป็นภาพสะท้อนของความแตกต่างและความหลากหลายทางวิถีชีวิตและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมต่างๆ สิ่งที่เป็นอย่างเป็นรูปธรรม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างศิลป ะกับสภาพแวดล้อม ซึ่งทั้งนี้วัตถุดิบและเทคโนโลยีในแต่ละสังคมวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ . 2540: 231)

ศิลปะ คือ ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปลักษณ์ต่างๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะเทือนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยมของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีหรือความเชื่อทางศาสนา (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2530)

ศิลปะ หรือ ศิลป์ (สันสกฤต : ศิลฺป) ทั่วๆ ไป แล้วจะหมายถึงการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะโดยมนุษย์ คำแปลในภาษาอังกฤษที่ตรงที่สุด คือ Art ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมีความหมายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ สุนทรียภาพ หรือการสร้างอารมณ์ต่างๆ งานศิลปะ จะรวมถึงชิ้นงานหลายๆ ชนิด โดยผู้สร้างตั้งใจสร้างชิ้นงานเพื่อสื่อสาร สื่ออารมณ์ หรือใช้สัญลักษณ์เพื่อให้ผู้ ชมชิ้นงานตีความ ผู้สร้างงานศิลปะ มักเรียกรวมๆ ว่า ศิลปิน

ศิลปะอาจรวมไปถึงงานในรูปแบบต่างๆ เช่น งานเขียน บทกวี การเต้นรำ การแสดงดนตรี งานประติมากรรม ภาพวาด-ภาพเขียน การจักสาน หรืออื่นๆ อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่แล้วศิลปะจะหมายถึงงานทางทัศนศิลปะพวก ภาพวาด -ภาพเขียน งานประติมารรม งานแกะสลัก รวมถึง conceptual art และ installation art ศิลปะ (Art) นับว่าเป็นศาสตร์ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ตั้งแต่มีมนุษย์เกิดขึ้นและนับว่าเป็นศาสตร์ของนักปราชญ์ที่เป็นที่ชื่นชม (วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. 2553: ออนไลน์)

ศิลปะเป็นเรื่ องของความงาม เป็นผลงานการคิดอย่างสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่มีจุดมุ่งหมายในการแสดงออกทางอารมณ์ ทักษะในการถ่ายทอดรูปแบบ พลังของความคิด เพื่อส่งถ่ายสิ่งที่เป็นความสุข การจรรโลงใจ ความปิติ ความสะเทือนใจ รวมทั้งสร้างประโยชน์ให้กับสังคมมนุษย์ ส่งผลต่อความเชื่อ ความศรัทธา สันติภาพ งานศิลปะที่มนุษย์สร้างจะเชื่อมสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ อำนาจ ศาสนา

ในประเด็นทางความงามทางศิลปะเป็นเรื่องของความคิดเห็น หรือความเชื่อท่ามกลางการปรับเปลี่ยนสังคมไปตามพลวัตร ความคิด ความเชื่อ การส่งถ่ายอิทธิ พลซึ่งกันและกัน ดังกล่าวนี้ได้ส่งผลต่อความคิดเห็นทางความงามที่ต่างกันซึ่งจะต้องค้นหาคำตอบเชิงปรัชญาที่ว่าด้วยปัญหาในด้านสุนทรียศาสตร์ นอกเหนือจากขอบข่ายของศิลปะที่ดูเหมือนว่าจะเจาะจงเฉพาะการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของมนุษย์เท่านั้น นอกจากนี้คำว่า ศิลปะในมิติของความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต คุณภาพชีวิต ดังที่ วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวถึงขอบข่ายของศิลปะในอีกมิติหนึ่งว่า

> กล่าวถึงคำว่า “ศิลปะ” หรือ “Art” เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่มาก คำว่า “Artistic” เป็นกริยาวิเศษณ์เกี่ยวข้องกับความงาม ความประณีตบรรจง ละเอียดอ่อน รสนิยม สุนทรี ย์ ใครขาดหรืออ่อนด้อย Artistic ก็อาจหมายถึง “หยาบ” ก็ได้ โดยไม่เกี่ยวกับว่าเป็นคนที่ชื่นชม หรือ เรียนทางศิลปะ ดนตรี การแสดง ฯลฯ หรือไม่ เพราะเขาเหล่านั้น “หยาบ” ก็มีไม่น้อย ก็ไม่ต่างไปจากอาชีพอื่นๆ ชีวิตที่มีศิลปะ ศิลปะการปรุงอาหาร ใบประกอบโรคศิลป์ ศิลปะแ ม่ไม้มวยไทย ฯลฯ เมื่อคำว่า “ศิลปะ” เข้าไปเกี่ยวข้องมักจะหมายถึง ชั้นยอด ยอดเยี่ยม ระดับปรมาจารย์ ระดับเซียน หรือ “State of the Art” นักคิดอย่าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นพ. ประเวศ วะสี นักเขียนอย่างยาขอบ ไม้เมืองเดิม ดอกไม้สด กวีอย่างศรีปราชญ์ สุนทรภู่ นักมวยอย่าง โผน กิ่งเพชร เขาทราย กาแลกซี่ สมรักษ์ คำสิงห์ เขาเหล่านี้จึงเป็นบุคคลในระดับ “State of the Art” เอาคำว่า “ศิลปะ” หรือ “Art” ไปใช้อย่างมีความหมายยิ่ง (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2552: 1)

นอกจากนี้เรายังพบคำว่า ศิลปะ ที่มักจะใช้ควบคู่กับคำว่า ศาสตร์ เช่น ศิลปศาสตร์ หรือ ศาสตร์ ศิลป์ ซึ่งไม่ได้แปลว่า ศิลปะ (Art) อย่างที่เราเข้าใจ แต่แปลว่าความรู้ (Knowledge) ในส่วนคำว่า “ศิลปวัฒนธรรม” ประกอบด้วยคำว่า “ศิลปะ” และ “วัฒนธรรม” คำสองคำนี้ถูกนำมาเชื่อมโยงกันอย่างมีมิติสัมพันธ์ ศิลปะกับวัฒนธรรม จึงไม่ใช่ สิ่งที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว ศิลปะมีความหมายที่กว้างขวาง มีทั้งทัศนศิลป์ วรรณกรรม ดนตรี การแสดง สถาปัตยกรรม รวมไปถึง การนำความงามไปประยุกต์ใช้กับสิ่งที่สร้างอรรถประโยชน์ในการดำรงชีวิต ศิลปะได้เชื่อมโยงกับความเป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของมนุษย์ มนุษย์ผู้ สร้างงานศิลปะ วัฒนธรรมไม่ใช่ดูเฉพาะปรากฏการณ์ทางศิลปะ แต่ดูทุกอย่างที่เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ ค่านิยม โลกทัศน์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ซ่อนเร้นอยู่ วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความดีงาม ศิลปะที่เป็นเศษเสี้ยวหนึ่งของวัฒนธรรม เชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่และเวล าที่ส่งผลต่อความหลากหลายทางด้านศิลปวัฒนธรรมของมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้าง งานศิลปะสิ่งนั้นก็คือ ศิลปวัตถุที่เป็นผลิตผลของความคิด จินตนาการของมนุษย์ พฤติกรรม กระบวนการ สิ่งที่เป็นตัวกระตุ้นแรงบันดาลใจให้มนุษย์สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ล้วนแล้วแ ต่เชื่อมสัมพันธ์กับวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราววัฒนธรรมในอดีตที่บางครั้งดูพล่าเลือน ผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างและหลงเหลือมาให้เห็นจนถึงปัจจุบัน ก็อาจจะเป็นคำตอบหรือเป็นเสมือนกุญแจที่ไปสู่ความรู้สึกนึกคิด วิถีชีวิต สภาพสังคม และวัฒนธรรมในช่ว งเวลานั้นให้ชัดเจนขึ้นมาอีกครั้ง ศิลปะจึงเป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนเรื่องราวของวัฒนธรรม

ยศ สันตสมบัติ กล่าวถึง ความหมายของศิลปะว่า ศิลปะ คือ การแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึก ความเชื่อ และความคิดของตน ด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ เช่น การวาดภาพ การปั้นรูป การแกะสลัก การร่ายรำ การร้องเพลง การทอผ้า การประดิษฐ์เครื่องใช้และเครื่องประดับต่างๆ ฯลฯ นักมานุษยวิทยาเรียกพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ เหล่านี้ว่าพฤติกรรมการแสดง ศิลปะและพฤติกรรมการแสดงมิได้เป็นเพียงผลผลิตของศิลปินหรือปัจเจกบุคคลคนใดคนหนึ่งเท่านั้น หากแต่ศิลปะยังเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม

นักมานุษยวิทยาเชื่อว่าความแตกต่างหลากหลายของศิลปะหรือพฤติกรรมการแสดงเป็น “ภาพสะท้อน” ของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมต่างๆ รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่า งยิ่งวัตถุดิบและเทคโนโลยีที่มีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมแต่ละแห่ง (ยศ สันตสมบัติ. 2540: 231)

ในแง่มุมต่างๆ ที่เกี่ยวกับคำว่าศิลปะนั้น ได้มีผู้นิยามไว้อย่างมากมาย จนหาข้อยุติไม่ได้ ด้วยการพยายามแสดงทัศนะต่างๆ ประกอบคำนิยามต่างๆ ในความหมายของศิ ลปะ สรุปได้ดังนี้

ศิลปะ หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เลียนแบบธรรมชาติ (Art is the Imitation of Nature) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาในระยะแรก มนุษย์หวังพึ่งธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่เพื่อแสดงความตนมีความสามารถเลียนแบบธรรมชาติที่มองเห็นนั้น ก็คือ ความหมายของก ารเลียนแบบธรรมชาติ (imitation and nature) สำหรับการเลียนแบบนั้นเป็นความพยายามสร้างให้เกิดขึ้นเท่าที่จำเป็น ตามความหมายที่นิยามไว้นี้ หมายถึง การถ่ายทอดภาพจากโลกภายนอก (external world) ตามความประทับใจในวัตถุและเหตุการณ์ โดยที่ศิลปินอาจเลือกถ่ายทอดเท่าที่จำเ ป็น ตามที่เห็นว่าเหมาะสม ซึ่งต่างกับการออกแบบเป็นอย่างมาก เพราะการลอกแบบนั้นมีคุณค่าใกล้กับแบบต้นฉบับมากที่สุด

ปัญหาต่อมา คือ ธรรมชาติ (Nature) ซึ่งมีความหมายแตกต่างกันไปตามยุคและตามสมัย ยุคหนึ่งอาจเข้าใจว่าธรรมชาติคือพระเจ้าและผลิตผลที่พระเจ้าสร้าง แต่อี กสมัยหนึ่งอาจหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเอาตามกฎแห่งความเปลี่ยนแปลง ความเหมาะสมและความไม่แน่นอนก็ได้

ศิลปะ หมายถึง การแสดงออกของมนุษย์ตามปริมาณของโลกภายนอกและโลกภายใน (Art is expression) การแสดงออกเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่ขาดไม่ได้ แต่ถ้าแสดงอารมณ์โ ดยปราศจากสติควบคุม และผลงานที่มนุษย์แสดงออกอย่างที่ไม่มีสตินี้ ไม่ถือว่าเป็นงานศิลปะ ศิลปะตามความหมายนี้หมายถึงการแสดงออกที่ถูกกลั่นกรองและต้องไม่ให้เสื่อมเสียศีลธรรมและที่สำคัญต้องส่งเสริมวัฒนธรรมให้ดีงาม การสลัดสี การวาดสีลงบนพื้นผ้าใบ การใช้ไม้กวาดระบาย สี หรือการระบายสีด้วยวิธีการต่างๆ จัดว่าเป็นวิธีการใช้เครื่องมือถ่ายทอดอย่างหนึ่ง แต่ถ้าผู้สร้างงานศิลปะทำไปด้วยขาดความมุ่งหมาย ไม่มีความประทับใจ ไม่มีอารมณ์ในการแสดงออก ก็ถือว่างานชิ้นนั้นไม่ใช่เป็นงานศิลปะ การแสดงออกอย่างมีสติในการสร้างสรรค์งานศิลปะนั้น ต้องประกอบด้วย

- ความรู้ความเข้าใจ หรือประสบการณ์ในการแสดงออกนั้นๆ
- ความฉลาด รู้จักเลือก สกัด ตัดทอน เอาเฉพาะส่วนที่จำเป็น
- ความเหมาะสมของเรื่องและสภาพความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิต หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น
- การเข้าใจเลือกหาวัสดุ เพื่อใช้ในการแสดงออ กอย่างเหมาะสมตรงกับคุณสมบัติและความมุ่งหมาย
- การแสดงออกต้องเต็มไปด้วยจินตนาการ ความหวังและความคิดสร้างสรรค์

ส่วนประกอบของคุณสมบัติในข้างต้นนี้เป็นการแสดงออกของมนุษย์ รวมทั้งความตั้งใจที่จะถ่ายทอดโลกภายนอกที่มองเห็นด้วยวัสดุที่เหมาะสม ผลงานนั้นถือว่าเป็ นศิลปะที่มองเห็น หรือทัศนศิลป์ (Visual Art) ถ้าผลงานนั้นสนองประสาทด้านอื่นๆ จะมีชื่อเรียกเฉพาะโดยตรง เช่น โสตศิลป์ (Audio Art) หรือ วรรณศิลป์ เป็นต้น

ศิลปะ เป็นสื่อกลางที่เข้าใจระหว่างกันเป็นภาษาอย่างหนึ่ง (Art communication and language) ตามความหมายนี้อาจจะวิจารณ์ได้ 2 ประเด็นกว้างๆ คือ สื่อกลางสากลและภาษา เพราะความหมายของสองคำนี้คล้ายกันมาก ที่ว่าศิลปะเป็นสื่อ หมายถึงว่าผู้สร้างศิลปะกับผู้ดูต่างเข้าใจร่วมกันได้ในรูปแบบศิลปะที่มองเห็นนั้นๆ รู้ว่าผู้สร้างกำลังจะอธิบายหรือบอกกล่าวอะไร ด้วยวัสดุชนิดไหน เช่น การเห็นไฟแดงตามทางแยกแสดงว่ารถต้องหยุด ความเข้าใจดังล่าวจะถือว่าเป็นศิลปะด้วยหรือไม่ เพราะเป็นสื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

ในกรณีของสื่อความหมายร่วมกันนี้เรียกว่า “สัญลักษณ์” แทนที่จะเรียกว่าศิลปะ เพราะเป็นข้อตกลงร่วมกันในสังคม เท่ากับว่าเป็นการบังคับเสรี ภาพของผู้ดูให้ปฏิบัติตาม แต่ศิลปะ ไม่มีข้อจำกัด หรือบังคับเสรีภาพผู้ดูศิลปะ พยายามสร้างสื่อให้ผู้ดูด้วยความพอใจหรือสมัครใจมากกว่า (อารี สุทธิพันธุ์. 2539: 12 – 16)

ศิลปะเกี่ยวข้องกับมนุษย์ มนุษย์เท่านั้นเป็นผู้มีสมองที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้ ศิลปะเป็นการแสดงออกทางความงามของมนุษย์ด้วยกระบวนการต่างๆ ทั้งเลียนแบบธรรมชาติและถ่ายทอดความคิดที่หลากหลาย มีเสรีภาพสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ มีการคิดค้นกลวิธีต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์และนำเสนอผลงานศิลปะที่แปลกใหม่ การแสดงออกทางความงามของมนุษย์ หรือที่เรียกว่า ศิ ลปะนั้นเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปแบบต่างๆ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะผู้ที่เป็นศิลปินเท่านั้น หากแต่เป็นเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ได้ ศิลปะยังเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมซึ่งความแตกต่างทางวัฒนธรรม ส่งผลให้ศิลปะมีความแตกต่างกันไปด้วย

วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวถึ งความหมาย ของศิลปะว่า “ศิลปะ” ครอบคลุมกว้างและหลากหลาย ศิลปะการแสดงดนตรี วรรณกรรม ทัศนศิลป์ สถาปัตยกรรม ทัศนศิลป์ (Visual Art) ที่ใช้สิ่งที่ประจักษ์ สิ่งที่มองเห็น สิ่งที่สัมผัสได้ เป็นภาพหรือแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์กำลังพัฒนาปรับเปลี่ยนไปสู่ศิลปะจินตทัศน์ (Imaging Art) ใช้การรับรู้ การสังเคราะห์ ใช้จินตภาพเป็นตัวตั้ง แล้ว เลือกสรรสิ่งต่างๆ เพื่อตอบสนอง จินตภาพที่เกิดขึ้น เมื่อศิลปะเชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรม ศิลปะอาจเป็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม (Cultural Reflection) อาจเป็นสื่อในการแสดงออก (Expressing) อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด สติปัญญา อาจเป็นการสำรวจตรวจสอบ การขุดค้น (Exploration) ที่ส่งผลกระทบในทางบวกต่อผู้คน ชุมชน สภาพแวดล้อม หรืออาจเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงมโนทัศน์ (Conceptualization) กระตุ้นความคิดความอ่านด้วยความซับซ้อนหลากหลายในตัวตน ศิลปะจึงอยู่กับวัฒนธรรมอย่างผสมผ สาน กลมกลืน และมีความหลากหลาย (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2551: 2 – 3)

1.6.2 ศิลปวัฒนธรรม

ในแง่ของความหมาย วัฒนธรรมหมายถึงความเจริญทางความงาม ซึ่งความเจริญนี้เชื่อมโยงกับคำว่า วัฒนะ อันหมายถึงความเจริญงอกงาม การพัฒนา ที่เป็นธรร ม ไม่ใช่อธรรม โดยกระบวนการของการเจริญงอกงามนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลง มีการเลื่อนไหลอย่างไม่หยุดนิ่ง มีความหลากหลายจนกลายเป็นวิถีแห่งการดำเนินชี วิตในสังคมนั้นๆ เมื่อนำเอาวัฒนธรรมมา

รวมกับศิลปะ ที่เป็นเรื่องของความงาม สุ นทรียภาพ กลายเป็นคำว่าศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น ศิลปวัฒนธรรม จึงเป็นคว ามงามที่มีแบบแผน มีความดีงาม คู่กับวิถีชีวิตของคนในแต่ละสังคม แสดงออกถึงพฤติกรรมทางความงามของคนในแต่ละสังคม ศิลปวัฒนธรรมมีการปรับเปลี่ ยนเลื่อนไหล ไปตามความชอบและความนิยมในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลให้คนในแต่ละสังคมได้แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดลงสู่งานศิลปะจนกลายเป็นวัฒนธรรม

เมื่อวัฒนธรรมและศิลปะ เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ วัฒนธรรมได้แทรกไปในทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต มนุษย์ ความคิดความเชื่อของคนแต่ละสังคม มีความแตกต่างกันในเมื่อศิลปะมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ศิลปะในแต่ละสังคมจึงมีค วามแตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้ในแง่มุมต่างของศิลปะ มีการถ่ายทอดในแบบต่าง ๆ ทั้งเป็นการลอกเลียนแบบธรรมชาติ ที่ประทับใจต่อโลกภายนอก วัตถุหรือตามเหตุการณ์นั้น ๆ ศิลปะเป็นการแสดงออกมาของมนุษย์ทั้งโลกภายในและภายนอก รวมทั้งเป็นภาพที่สามารถเข้าใจร่วมกันได้ และเมื่อกล่ าวถึงศิลปวัฒนธรรมที่มีทั้งคำว่าศิลปะและวัฒนธรรม การผสมผสานระหว่างศิลปะกับวัฒนธรรมก่อให้เกิดพลังร่วม กล่าวคือศิลปะและวัฒนธรรมที่เอาศิลปะเป็นภาพใหญ่ หรือศิลปวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับ “ศิลปะ” โดยมี “วัฒนธรรม” บูรณาการร่วมเป็นพลังขับเคลื่อน เป็นวัฒนธรรมในเชิงศิลปะ

2. แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ในทางพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดา ไตรลักษณ์เป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงในทุกสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ที่ต้องพบกับความทุกข์อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลง คือ ทุกข์ มนุษย์ต้องอยู่กับความไม่ เที่ยงแท้แน่นอน ที่เป็นไปตามธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง คือ อนิจจัง และความไม่มีตัวตนทั้งหลายที่เป็นเพียงรูปชั่วคราวซึ่งมีค วามเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอคือ อนัตตา

เฮราคลีตัส นักปรัชญาชาวกรีก กล่าวไว้เมื่อเกือบสามพันปีที่แล้วว่า เราไม่สามารถจุ่มเท้าลงสายน้ำสายเดียวกันได้ถึงสองครั้ง ทุกครั้งเมื่อเราหวนกลับมา สายน้ำนั้นก็ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สายน้ำไม่มีวันหวนกลับ เวลามี่มีวันหวนคืน การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสัจจธรรมเที่ยงแท้ของชีวิตและธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน

พจนานุกรมศัพท์สังคมนิยมวิทยาฉบับราชบัณฑิตสถาน (2532) ได้ให้คำจำกัดความถึงความเปลี่ยนแปลงทางสั งคมคือ การที่ระบบสังคมกระบวนการแบบอย่าง หรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในสังคมนี้จะ ก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างรวดเร็วหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือโทษได้ทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นศาสตร์เริ่มต้นในการศึกษาทางมานุษยวิทยา ในยุคแรกๆ ของการศึกษาเกี่ยวกับหลักการแห่งวิวัฒนาการของมนุษ ย์และสังคมวัฒนธรรมนั้น เอ็ดเวิร์ด บี. ไทยเลอร์ ได้ศึกษากระบวนการวิวัฒนาการความเชื่อจากไสยศาสตร์ไปสู่ศาสนาและวิทยาศาสตร์ ลิวอิส เอนรี มอร์แกน ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมจากสังคมเรียบง่ายไปสู่สังคมที่ซับซ้อน โรเบิร์ต เรดฟิลด์ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนา โรเบิร์ต อาดัมส์ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของเมโสโปเตเมียจากหลักฐานทางโบราณคดี เลสลี ไวต์ เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลง หรือวิวัฒนาการของมนุษย์ขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนาของเทคโนโลยีและความสามารถของการใช้พลังงาน ในยุคล่าอาณานิคม นักมานุษยวิทยาหลายท่านได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชนพื้นเมืองต่างๆ ในทวีปแอฟริกา อเมริกา และเอเชีย ที่เกิดจากการครอบงำจากประเทศมหาอำนาจ รวมทั้งการตักตวงทรัพยากรและวัตถุดิบเพื่อป้อนสู่ระบบอุตสาหกรรม โดยศึกษาการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกกับวั ฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ในช่วงเวลานั้นนักมานุษยวิทยามักจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยมโนทัศน์บางประการ เช่น การค้นพบและการคิดค้นเทคโนโลยีต่างๆ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการครอบงำทางวัฒนธรรม (ยศ สันตสมบัติ. 2540: 234 – 235)

Vago ถูกอ้างในนิเทศ ตินณะกุล กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ แนวคิดที่เป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีการวางแผน หรือมีการวางแผนอย่างมีคุณภาพ หรือการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์เกี่ยวกับสังคมในเชิงปริมาณ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นลักษณะวิเคราะห์ส่วนประกอบเกี่ยวกับสังคมในเชิงปริมาณ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นลักษณะวิเคราะห์ส่วนประกอบที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ 6 ลักษณะ เราเรียกส่วนประกอบเหล่านี้ว่า

1. เอกลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลง (Identity of change) หมายถึง ปรากฏการณ์เกี่ยวกับสังคมที่มีลักษณะเฉพาะภายใต้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่น การเปลี่ยน แปลงในทางปฏิบัติที่เด่นชัด พฤติกรรม ทัศนคติ การมีปฏิสัมพันธ์กัน โครงสร้างของอำนาจ อัตราเฉลี่ยของผลผลิต รูปแบบการใช้สิทธิออกเสียง ความมีเกียรติ การจัดลำดับชั้นทางสังคม

2. ระดับการเปลี่ยนแปลง (Level of change) ได้กล่าวถึงสถานที่ในระบบสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ระดับการเปลี่ยนแปลงอาจจะถูกกำหนดเป็นบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันและสังคม

3. ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลง (Duration) หมายถึง ระยะเวลาที่ครอบคลุมรูปแบบการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงอาจหมายถึง ปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะยาวหรือระยะสั้น

4. ทิศทางการเปลี่ยนแปลง (Direction of change) อาจแสดงถึงการพัฒนาหรือการเสื่อมสลาย ความก้าวหน้าหรือถดถอย หมุนเวียนไปตามวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นเป็นวัฏจักรหรือขั้นตอน หรือเป็นปฏิกิริยาตอบรับรูปแบบอื่นๆ ทิศทางการเปลี่ยนแปลงอาจมีการขึ้นลงหรือผันแปรได้

5. ความสำคัญในการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) อาจมีพื้นฐานมาจากโครงสร้าง 3 ส่วน จากการเพิ่มหรือการเปลี่ยนแปลงในส่วนสุดท้ายการเปลี่ยนแปลงแบบเบ็ดเสร็จและการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลง

6. อัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) อาจมีพื้นฐานมาจากมาตราวัด เช่น เร็วหรือช้า ต่อเนื่องหรือติดขัด การลำดับขั้นอย่างเป็นระเบียบ หรือการเอาแน่ไม่ได้

นักทฤษฎีกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันมีผลมาจากการมีแรงกดดันที่มองไม่เห็นซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ปัจจัยที่กำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ แรงกดดันที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ความเจริญทางเทคโนโลยี การจัดลำดับชั้นทางสังคมและระบบเศรษฐกิ จ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้ นดังกล่าว จะส่งผล กระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคม

หลายท่านสงสัยว่า ทำไมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ อะไรคือธรรมชาติของมนุษย์ สังคม แ ละวัฒนธรรมที่เป็นตัวสนับสนุนหรือต้องการการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่มีความซับซ้อน มีลักษณะพิเศษและเป็นสังคมที่แสดงให้เห็นความแตกต่างจากสังคมอื่น มักมีแนวโน้มที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้นสัดส่วนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่หลีกเลี่ยงไม่ได้นี้ มีความสัมพันธ์อย่างเห็นได้ชัดกับความรู้ที่สะสมมาทั้งในเรื่องของเทคโนโลยีและสังคม (นิเทศ ตินณะกุล. 2551: 10 – 12)

กล่าวสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการพัฒนาความคิดอยู่ตลอด จึงส่งผลให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง ปรากฏการณ์ในเรื่องความ เปลี่ยนแปลงของสังคม มีทั้งที่มีกระบวนการวางแผนเพื่อเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงของสังคมตามสิ่งที่ควรจะเป็น การเปลี่ยนแปลงเป็นไปเองโดยไม่ต้องวางแผนใดๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมในเชิงปริมาณ ซึ่งมีส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์กันอันส่งผลสู่การเปลี่ยนแปลง ได้แก่ เอกลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลง ระดับการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง ทิศทางการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงและอัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เป็นผลมาจากแรงกดดันที่ไม่สามารถมองเห็นที่ส่งผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ชน ชั้นทางสังคม เทคโนโลยีและเศรษฐกิจ

2.1 ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันมีหลายประการ เช่น สังคมมีขนาดใหญ่ขึ้น มีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นภายในสังคมและระหว่างสังคมเพิ่มขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนถาวรและชุมชนเ มืองมากขึ้น มีสิ่งประดิษฐ์ใหม่เกิดขึ้น ตลอดจนมีผลผลิตทางวัฒนธรรม เช่น ข่าวสาร ความรู้เพิ่มมากขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้ว สามารถแบ่งลักษณะขอ งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายในของระบบสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกภายในระบบสังคมนั้นเป็นผู้ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ และเผยแพร่เอง เช่น การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ทำให้คนในชุมชนต้องประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มชนิดใหม่นั้น และเผยแพร่ให้มีการใช้ในชุมชนนั้น

การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกของระบบสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลภายนอกมีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น คนในชุมชนเลียนแบบการแต่งกายจากคนในเมืองหรือโครงการต่างๆ ที่รัฐหรือหน่วยงานเอกชนจัดขึ้นเพื่อการพัฒนาด้านต่างๆ ในชุมชน หรือโดยการรับสิ่งใหม่จากสังคมอื่นเข้ามา ก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีทางการผลิต เช่น การใช้เครื่องจักรกลในการเกษตรแทนการใช้แรงงานคนและสัตว์ ทำให้เกิดการทำไร่นาขนาดใหญ่และลดการใช้แรงงาน เป็นต้น

2.2 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งสามารถสรุปสาเหตุหลักๆ ของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

ความต้องการปรุงแต่งวัฒนธรรมและสังคมให้เจริญงอกงามขึ้น มีการปรับวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย การรับประทานอาหาร เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากสังคมอื่น ซึ่งเกิดจากความเจริญในด้านการสื่อสารที่อำนวยให้เกิดการติดต่อถึงกันอย่างสะดวกรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากสังคมอื่นจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง

ความต้องการของมนุษย์ ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งมนุษย์มีแนวโน้มที่ต้องแสวงหาสิ่งตอบแทนหรือสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น ประชากรมีจำนวนมากขึ้น ทำให้มีการแข่งขันกันสูง เกิดความขัดแย้ง (Conflict) มากขึ้น อันเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องหาวิธีการสร้างระเบียบ เพื่อแก้ไขความยุ่งยากดังกล่าว ดังนั้น วัฒนธรรมของมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการสื่อสารในอันที่จะส่งผลต่อการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับการวางแผนการสื่อสารอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีรากฐานมาจากข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในสังคม อันเป็นเป้าหมายส่วนใหญ่เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติห รือพัฒนาพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทางดีขึ้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้สามารถวัดได้ด้วยยุทธวิธีการสื่อสารหลากหลายรูปแบบผสมผสานกัน

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอาจส่งผลสะท้อนต่อเนื่องกันไป และผลสรุปก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงที่สังคม ต้องการ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “การพัฒนา” ทั้งนี้ก็เพราะว่าการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้กำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมาย รวมทั้งมีการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาที่สามารถกำหนดได้ไว้ด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสภาวะความเคลื่อนไหวจากเวลาหนึ่งไปสู่เวลาหนึ่ง แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่นี้หมายถึง แนวทางที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิก ในสังคม ตั้งแต่ระดับสากล สถาบัน ไปจนถึงระดับสังคม จากลักษณะที่สังคมเคยเป็นอยู่ให้ก้าวไปสู่ในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอาจ เรียกได้ว่าสังคมที่ได้รับการพัฒนานั่นเอง (จินตวีร์ เกษมศุข. 2554: 11 – 14)

3. แนวคิดและทฤษฎีโลกาภิวัตน์

3.1 คำและความหมายของโลกาภิวัตน์

โลกาภิวัตน์ หรือ โลกานุวัตร (อังกฤษ:globalization) โลกาภิวัตน์ globalisa(za)tion โลกาภิวัตน์ เป็นการสร้างคำตามหลักการสนธิคำ 2 คำ คือ โลก และ อภิวัตน์ คำ ว่า อภิวัตน์ มาจากอุปสรรค อภิ + กับธาตุ วตฺต ในภาษาบาลี ตรงกับ วฤตฺ ธาตุ ในภาษาสันสกฤต ในภาษาไทยแผลงมาเป็น วัตน์ คำ อภิวัตน์ มีความหมาย การเข้าถึง การแผ่ถึง การเอาชนะ

โลกาภิวัตน์ มีความหมายว่า การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก globalisa(za)tion หมายถึงการทำให้แพร่หลายไปทั่วโลก ความเป็นไปทั่วโลก การเปลี่ยนแปลงที่กระทบถึงกันทั่วโลก การเกี่ยวโยงกันทั่วโลก

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้นิยามคำ โลกาภิวัตน์ ว่า "น. การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้ สัมพันธ์หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ เป็นต้น (ป. โลก + อภิวตฺตน) (อ. globalization)"

ผลจากการพัฒนาการติดต่อสื่อสาร การ คมนาคม ขนส่ง และเทคโนโลยีสารสนเทศ อันแสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน หน่วยธุรกิจ และรัฐบาล ทั่วทั้งโลก

โลกาภิวัตน์ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2542 หมายถึง"การแพร่กระจายไปทั่วโลก การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใ ด สามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนา ระบบสารสนเทศ เป็นต้น" โลกาภิวัตน์ เป็นคำศัพท์เฉพาะที่บัญญัติขึ้นเพื่อตอบสนองปรากฏการณ์ของสังคมโลกที่เหตุการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งของโลก ส่งผลกระทบอันรวดเร็วและสำคัญต่อส่วนอื่นๆ ของโลก

โลกาภิวัตน์ หมายถึงกระบวนการที่ประชากรของโลกถูกหลอมรวมกลายเป็นสังคมเดี่ยว กระบวนการนี้เกิดจากแรงของอิทธิพลร่วมทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและสังคม วัฒนธรรม และการเมือง (Sheila L. Croucher. 2004: 10)

3.2 ความเป็นมาของโลกาภิวัตน์

คำว่า โลกาภิวัตน์ สามารถสืบย้อนไปได้ถึง พ.ศ. 2487 (1944) แต่ได้นำมาใช้โดยนักเศรษฐศาสตร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 (1981) มานี้เอง อย่างไรก็ดี แนวคิดยังไม่แพร่หลายและเป็นที่นิยมจนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2538 (1995) เป็นต้นมา แนวคิดแรกสุดและการพยากรณ์ถึงการหลอมรวมของสังคมของโลกเกิดจากข้อเขียนของนักประกอบการที่ผันตัวเป็น ศาสนาจารย์ชื่อ ชารลส์ ทาซ รัสเซลล์ (Charles Taze Russell) ผู้ใช้คำว่า “บรรษัทยักษ์ใหญ่” (corporate giants) เมื่อปี พ.ศ. 2440 นักวิทยาศาสตร์สังคม หลายท่านได้พยายามแสดงให้เห็นความต่อเนื่องระหว่างแนวโน้มร่วมสมัยของโลกาภิวัตน์กับยุคก่อนหน้านั้น เมื่อปี พ.ศ. 2440 นักวิทยาศาสตร์สังคมหลายท่านได้พยายามแสดงให้เห็นความต่อเนื่องระหว่างแนวโน้มร่วมสมั ยของโลกาภิวัตน์กับยุคก่อนหน้านั้น ยุคแรกของโลกาภิวัตน์ (ในความหมายเต็ม) ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 2344 – พ.ศ. 2443) เป็นการเติบโตที่รวดเร็วมากในด้านการค้านานาชาติระหว่างจักรวรรดิอำนาจในยุโรป อาณานิคมของยุโรปและสหรัฐฯ หลังจากสงครามโลกครั้งที่2 โลกาภิวัตน์ได้เริ่มขึ้นใหม่และถูกขับเคลื่อนโดยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าใหญ่ๆ ที่ช่วยทำให้ลดค่าใช้จ่ายและราคาสินค้าลงได้มาก

โลกาภิวัตน์ ถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่ใช้ เวลาเป็นศตวรรษที่ติดตามการขยายตัวของประชากรและการเจริญเติบโตทาง อารยธรรมที่ถูกเร่งในอัตราสูงมากในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา รูปแบบโลกาภิวัตน์ยุคแรกๆ มีมาตั้งแต่สมัย จักรวรรดิโรมัน จักรวรรดิพาเธีย (จักรวรรดิอิหร่านระหว่าง พ .ศ. 296 – พ.ศ. 763) และสมัย ราชวงศ์ฮั่น เมื่อเส้นทางสายไหม ที่เริ่มจาก จีนไปถึงชายแดนของจักรวรรดิพาเทียและต่อเนื่องไปสู่กรุง โรม ยุคทองของ อิสลามนับเป็นตัวอย่างหนึ่งเมื่อพ่อค้าและนักสำรวจชาวมุสลิมวางรากฐานเศรษฐกิจของโลกยุคแรกไปทั่ว“โลกเก่า” ยังผลให้เกิดโลกาภิวัตน์กับพืชผล การค้า ความรู้และเทคโนโลยีต่อมาถึงระหว่างยุคของจักรวรรดิมองโกลซึ่งมีความเจริญมากขึ้นตามเส้นทางสายไหม การบูรณาการโลกาภิวัตน์มีความต่อเนื่องมาถึงยุคขยายตัวทางการค้าของยุโรป เมื่อถึงคริ สต์ศตวรรษ ที่ 16 และ 17 (ระหว่าง พ.ศ. 2043 – พ.ศ. 2242) เมื่อจักรวรรดิโปรตุเกสและจักรวรรดิสเปนได้แผ่ขยายไปทั่วทุกมุมโลกหลังจากที่ได้ขยายไปถึงอเมริกา

โลกาภิวัตน์กลายเป็นปรากฏการณ์ทางธุรกิจในคริสต์ศตวรรษที่ 17 (พ.ศ. 2143 – พ.ศ. 2242) เมื่อบริษัทดัทช์อินเดีย ตะวันออก ซึ่งถือกันว่าเป็น “บรรษัทข้ามชาติ” แรกได้รับการจัดตั้งขึ้น แต่เนื่องจากการมีความเสี่ยงที่สูงมากในการค้าระหว่างประเทศ บริษัทดัทช์อินเดียตะวันออกได้กลายเป็นบริษัทแรกของโลกที่ใช้วิธีกระจายความเสี่ยง ยอมให้มีการร่วมเป็นเจ้าของด้วยการออกหุ้นซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญที่ทำให้เกิดโลกาภิวัตน์

การปล่อยหรือการเปิดเสรีทางการค้าในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งบางครั้งเรียกกันว่า “ยุคแรกแห่งโลกาภิวัตน์” เป็นยุคที่มีลักษณะการเจริญเติบโตของการค้าและการลงทุนของโลกในอัตราที่รวดเร็วระหว่างจักรวรรดิอำนาจยุโรปกับอาณานิคมต่อมากับสหรัฐฯ ในยุคนี้เองที่พื้นที่บริเวณใต้สะฮาราและหมู่เกาะแปซิฟิกถูกจัดรวมเข้าไว้ในระบบโลก “ยุคแรกแห่งโลกาภิวัตน์” เริ่มแตกสลายเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เริ่มขึ้น และต่อมาได้ล่มสลายในช่วงวิกฤติมาตรฐานทองคำในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2468 – พ.ศ. 2478

ในปลายศตวรรษที่ 20 ราวปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) สังคมได้ก้าวไกลสู่การเปลี่ยนแปลงมิติวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งสภาวะแวดล้อมระดับโลก ที่เชื่อมโยงกันทั้งโลกด้วยการสื่อสารแบบใหม่ หรือที่เรียกว่าไฮเทค (Hi-tech) ภายใต้คำว่า Globalization ถึงกระนั้นก็ยังมีผู้ให้คำนิยามความหมายของโลกโลกาภิวัตน์ไว้อย่างหลากหลาย ในที่นี้ขอยกตัวอย่างคำนิยามของ ศาสตราจารย์ ดร .ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ที่ใช้คำว่า “โลกานุวัตร” แปลความหมายได้คือ ความประพฤติของโลก และต่อมาใช้คำว่า “โลกาภิวัฒน์” (ใช้อักษร ฒ) ซึ่งมีความหมายไม่ตรงมากนัก ในการนี้ราชบัณฑิตยสถาน จึงได้บัญญัติคำให้มีความหมายตรงที่สุด โดยใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” (ใช้อักษร ต) ซึ่งมาจากคำว่า “โลก” กับคำว่า “อภิวตฺตน” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Globalization” ซึ่งพจนานุกราราชบัณฑิตสถานได้ให้ความหมายว่า การแพร่กระจายไปทั่วโลก ซึ่งเป็นเรื่องของประชาคมโลก ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตามในโลก ผู้คนสามารถรับรู้ สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง อันเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ (ภณ ใจสมัคร. 2553: 97)

3.3 โลกาภิวัตน์สมัยใหม่

โลกาภิวัตน์ในยุคตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผลที่ตามมาจากการวางแผนของนักเศรษฐศาสตร์และผลประโยชน์ทางธุรกิจ รวมทั้งนักการเมืองได้ตระหนักถึงค่าใช้จ่ายที่สัมพันธ์กับลัทธิคุ้มครอง (Protectionism) การถดถอยของการรวมตัวทางเศรษฐกิจในระดับนานาชาติ ผลงานของพวกเขาได้นำไปสู่การประชุม “เบรทตัน วูด” (Bretton Woods) ที่ทำให้เกิดสถาบันนานาชาติหลายแห่งที่มีวัตถุประสงค์คอยเฝ้ามองกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่ฟื้นตัวใหม่ คอยส่งเสริมการเจริญเติบโตและจัดการกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นตามมา สถาบันดังกล่าวได้แก่ “ธนาคารสากลเพื่อการฟื้นฟูและการพัฒนา" (ธนาคารโลก) และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ทั้งสองสถาบันแสวงหาเทคโนโลยีขั้นก้าวหน้าต่างๆ มาใช้ เพื่อการลดต้นทุนการค้า มีการเจรจาทางการค้าที่เดิมอยู่ ภายใต้ความอุปถัมภ์ของ GATT ซึ่งจัดการให้มีการประชุมเพื่อเจรจาตกลงยกเลิกข้อจำกัด ที่กีดขวางการค้าโดยเสรีอย่างต่อเนื่อง การประชุมรอบอุรุกวัย (พ.ศ. 2527 – พ.ศ. 2538) นำไปสู่การก่อตั้งองค์การการค้าโลก (WTO) เพื่อใช้เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งทางการค้าและเพื่อจัด วางพื้นฐานให้การค้า เป็นในบรรทัดฐานเดียวกัน ข้อตกลงทวิภาคี และพหุภาคีทางการค้า รวมถึงส่วนของ “สนธิสัญญามาสทริชท์” (Maastricht Treaty) ของยุโรป และมีการตกลง

และลงนามใน “ข้อตกลงการค้าเสรีอเมริกาเหนือ” (NAFTA) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการลดอัตราภาษีและการกีดกันทางการค้า ผลของการตกลงนี้ทำให้ สินค้าที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลอเมริกันไหลบ่าท่วมทันตลาดต่างประเทศ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2557: ออนไลน์)

3.5 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยในโลกาภิวัตน์

สังคมกับการเปลี่ยนแปลงเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือที่เรียกว่าเป็นการกระทำทางสังคม และวัฒนธรรมนั้น มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งภายใต้ระบบของสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตลอดเวลาตามวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการไปสู่ความเป็นประชาคม (Civil Societies) มากขึ้น ดังกล่าวนี้ อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) ได้เขียนหนังสือเรื่องคลื่นลูกที่สาม (The Third Wave) ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ในเนื้อหาเป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับสังคมโลกที่ก้าวไปสู่สังคมใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่กระจายไปอย่างรวดเร็ว ทั่วโลกในเวลานั้น กล่าวคือ แต่เดิมสังคมมนุษย์เริ่มจากการเร่ร่อน ไม่มีหลักแหล่งแห่งที่ จนกระทั่งมรการตั้งหลักปักฐาน ก่อตัวขึ้นรวมเป็นสังคมที่อยู่กันอย่างเรียบง่าย จากนั้นสังคมมนุษย์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไปตามกาลเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์นั้นก็ได้เปรียบเทียบเหมือนคลื่น 3 ลูก ดังนี้

คลื่นลูกที่ 1 ยุคสังคมเกษตรกรรม เป็นยุคที่มีวิถีสังคม การเมือง เศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ (Livelihood Production) การดำรงอยู่อย่างปลอดภัย โดยอาศัยพลังอำนาจที่เชื่อมั่นกับธรรมชาติ รวมทั้งผู้ถือครองทรัพยากร แสดงอำนาจการปกครองได้เหนือกว่า หรือ อำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ

คลื่นลูกที่ 2 ยุคสังคมอุตสาหกรรม ในยุคนี้มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ วิวัฒนาการมีการพัฒนา หรือที่เรียกว่า สมัยฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ (Renaissance) เป็นยุคที่มีนักวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นอย่างมากมาย วิวัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าสังคมยุคเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่น การที่ เจมส์ วัตต์ ได้ประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำ ส่งผลให้เกิดการผลิตสินค้าเป็นจำนวนมาก (Mass Production) มีการขยายการตลาดได้มากขึ้น ประกอบกับมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งแรกในประเทศอังกฤษ ประมาณปี ค.ศ. 1780 (พ.ศ. 2323) มีการนำเครื่องจักรกลต่างๆ เข้ามาการใช้แรงงานคน ส่งผลให้เกิดระบบโรงงาน ระบบนายทุน และเกิดลัทธิจักรวรรดินิยม พัฒนาไปสู่ลัทธิชาตินิยม ท้ายที่สุดก็เกิดการประหัตประหารกัน มีสงครามโลกครั้งที่ 1 สงครามโลกครั้งที่ 2 มีการแบ่งเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายเสรีนิยม โดยประเทศสหรัฐอเมริกาและฝ่ายสังคมนิยมโดยสหภาพโซเวียตที่หวาดระแวงกันอยู่ตลอดเวลา จนกลายเป็นสงครามเย็น

คลื่นลูกที่ 3 ยุคสังคมเทคโนโลยีสารสนเทศในยุคนี้มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สูงขึ้น มีการพัฒนาการทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เพียงปีเดียว รวมทั้งมีการสร้างระบบเครือข่ายข้อมูลข่าวสารใน กระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) และสร้างเป็น

ระบบอินเทอร์เน็ต (INTERNET) มาจากคำว่า International Networking ในปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) และแพร่กระจายเป็นเครือข่ายครอบคลุมทั่วโลก (World Wide Web) ในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) มีการแพร่กระจายเป็นเครือข่ายที่ครอบคลุมทั่วทั้งโลก (World Wide Web) ในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) ระบบอีเล็กทรอนิกส์ เครือข่ายการสื่อสาร และการคมนาคม สามารถสนับสนุนการผลิต ส่งผลให้สังคมมนุษ ย์มีความกลมกลืน ใกล้ชิด เป็นโลกที่ไร้พรมแดน หรือ “โลกาภิวัตน์” การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกสู่สังคมใหม่ ซ่งส่งผลไปยังการจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order)

ประเด็นการเป็นแปลงเป็นโลกยุคโลกาภิวัตน์นี้ ประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลโลกาภิวัตน์ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2528 – 2530 ซึ่งประเทศไทยได้ก้าวไปสู่ความเปลี่ ยนแปลงอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดด มีการเชื่อมโยงสานต่อขยายความร่วมมือต่างๆ อย่างหลากหลายมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่ง ภณ ใจสมัคร ได้แบ่งสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์เป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่หนึ่ง ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นผลมาจากการแผ่ขยายอำนาจเพื่อล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยม ถือว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการสูญเสียความมั่นคง ความปลอดภัย และความสุขของประชาชนชาวสยาม โดยเฉพาะการถูกบังคับให้ทำสนธิสัญญาเบาวร์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 สนธิสัญญาเบาวร์ริง ในวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2398 โดยเซอร์จอห์น เบาวร์ริง ผู้แทนองค์สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย โดยตั้งศาลกงสุลของอังกฤษเพื่อไม่ให้ประชาชนอังกฤษที่กระทำผิดต้องขึ้นศาลสยาม ทำให้ราชอาณาจักรสยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมากมาย และจากผลแห่งสนธิสัญญาเบาวร์ริงทำให้บ้าน เมืองสยามต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมและการบีบบังคับให้เสียดินแดนในอำนาจปกครองของราชอาณาจักรสยามแก่อังกฤษและฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 และการบีบบังคับไม่ให้ราชอาณาจักรสยามจัดตั้งกองทัพในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ด้วยพระปรีชาชาญก็ทรงตั้งเป็นกองทหารเสือ ป่าแทน ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเหล่าขุนนางที่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนจากต่างประเทศหลายคนกลายเป็นคนหัวรุ่นใหม่ โดยขาดเหตุผลและภูมิคุ้มกันที่ดี ไม่รู้จักรักชาติและสมานไมตรีที่เหมาะสม ขณะเดียวกันเป็นสภาวการณ์แห่งสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี ค.ศ. 1914 – 1918 (พ.ศ. 2457 – 2461) ด้วย ทำให้สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทุกด้าน

ช่วงที่สอง หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2540 เป็นผลมาจากความแปรปรวนทางโครงสร้างสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจในสังคมโลกตะวันตกที่พยายามแสดงอำนาจเหนือประเทศที่มีความ ด้อยวิทยาการ และอำนาจบีบคั้นทางการเมืองระหว่างประเทศทำให้ขุนนางและข้าราชการระดับสูงขาดความอดทนมีการจัดตั้งเป็น “คณะราษฎร” และก่อการปฏิวัติการปกครองภายในราชอาณาจักรสยาม จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และเกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ. 1939 – 1945 (พ.ศ. 2482 – 2488) มีการปฏิวัติวัฒนธรรมของชาติแบบดั้งเดิมเสียใหม่ โดยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม) นายกรัฐมนตรีใน

ขณะนั้น จัดทำนโยบาย “รัฐนิยม” มีการเปลี่ยนชื่อ “ราชอาณาจักรสยาม” ไปเป็น “ราชอาณาจักรไทย” หรือ “ประเทศไทย” และยกเลิกธรรมเนียมเก่าเช่น ห้ามกินหมาก ห้ามเล่นดนตรีไทย เป็นต้น และให้มีการใส่หมวก เต้นรำลีลาศ รับประทานอาหารแบบตะวันตก ซึ่งประชาชนในเวลานั้นถือว่าเป็นการขัดต่อความรู้สึกและอารมณ์อย่างมาก และจากนั้นมาประเทศไทยก็เผชิญกับวิถีการเมืองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยภายใต้นายทหารเป็นส่วนใหญ่ จะมีประชาชนโดยแท้จริงน้อยครั้ง และการก้าวสู่ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นก็มีมากขึ้น

ช่วงที่สาม หลังสิ้นสุดสภาวะสงครามเย็น พ.ศ. 2534 - ปัจจุบัน เป็นช่วงเวลาแห่งการเปิดโลกทัศน์ใหม่ในการพัฒนาบ้านเมืองเพราะพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีประกาศยุบสภา ทำให้มีการเลือกตั้งภายใต้ระบบพรรคการเมืองใหม่และคนหน้าใหม่ แต่ประชาชนชาวไทยก็ยังคงยึดติดในตัวบุคคลและระบบอุปถัมภ์ทำให้นายทหารอย่างพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณได้มาเป็นผู้นำรัฐบาล และสร้างนโยบายพัฒนาประเทศ ที่ท้าทายกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยโดยการ “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” เปิดประเทศไทยสู่ความเป็นสังคมร่วมสมัยแบบทุนนิยมเสรีตามแนวคิดภาวะทันสมัย (Modernization) อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของกระแสโลกไร้พรมแดนหรือโลกาภิวัตน์ (ภณ ใจสมัคร. 2553: 94 – 95)

3.6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์

สังคมทุกสังคมมีความแตกต่างและหลากหลาย เป็นเรื่องธรรมดาของผู้คนในสังคม วิธีคิดที่ส่งผลไปยังวิถีต่างๆ นั้นเป็นการสนองความต้องการของตนเองเป็นหลัก โดยไม่ต้องให้ผู้ใดมาครอบงำทางความคิด เสรีภาพทางความคิดในแต่ละสังคมนี้ ส่งผลให้เกิดความ หลากหลายในสังคม หรือที่เรียกว่า “พหุสังคม” (Muti-Societies) แต่ทั้งนี้ต้องมีกฎระเบียบมาควบคุมเพื่อให้สังคมนั้นเกิดความสงบสุข ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การพัฒนาอุตสาหกรรมและ สังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วยการบุกรุก เป็นผลมาจากวิวัฒนาการทาง อำนาจของส่วนกลาง ในการนี้ภณ ใจสมัคร ได้เสนอแนวคิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ ว่า

> การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยหรือสังคมอื่น ๆ มักเป็นการใช้โครงสร้างส่วนบน (Super-structure) จากรัฐ กลไกรัฐ และวัฒนธรรมของระบบเศรษฐกิจและการเมือง เป็นตัวขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงโดยการกำหนดกติกาการเมืองเชิงโครงสร้างอำนาจทางการเมืองในระบอบการเมืองการปกครองเป็นปัจจัยสำคัญ และโครงสร้างส่วนล่าง (Economic Base) ที่เป็นเศรษฐกิจพื้นฐาน เป็นพลังการผลิตและความสัมพันธ์การผลิต จะเป็นตัวการส่งเสริมและสนับสนุนโครงสร้างส่วนบนเสมอ และหากเกิดความไม่สมดุลหรือไม่เกื้อกูลกันก็จะมีปัญหาตามมาทันที ซึ่งเป็นแนวคิด Marxist ของ Karl Marx นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันเสนอไว้ ในกรณีนี้เห็นได้ว่า สังคมไทยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเพียงการย้ายฐานโครงสร้างอำนาจจากสถาบันพระมหากษัตริย์ไปสู่ชนชั้นนำทางอำนาจ (Elites) ในระบบการปกครองรูปแบบใหม่เท่านั้น ในขณะที่โครงสร้างอำนาจส่วนล่าง คือประชาชนชนชั้นกลางยังคงเป็นผู้ถูกครอบงำอำนาจและต้องพึ่งพิงโครงสร้างส่วนบนอยู่เช่นเดิมทำให้การกำหนด

ทิศทางการพัฒนาสังคมไทยยังคงเป็นไปตามอุดมการณ์ของชนชั้นนำในชั้นอุปถัม ภ์ทางการเมือง (นายทุนกับชนชั้นปกครอง)ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์(Patron-Client Relationship) นำไปสู่การขยายฐานอำนาจทางการเมืองแบบซ่อนเร้นและแอบแฝงผลประโยชน์ หรือคอร์รัปชั่นนั่นเอง (ภณ ใจสมัคร. 2553: 98)

จากแนวคิดของ อัลวิล ทอฟฟ์เลอร์ ที่กล่าวถึ การปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยีครั้งยิ่งใหญ่ในโลกยุคคลื่นลูกที่สามนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงกันทั้งหมด และสามารถติดต่อได้อย่างรวดเร็ว เป็นสังคมแห่งยุคข้อมูลข่าวสาร โลกทั้งโลกไม่มีพรมแดน เครื่องมือสื่อสารไม่ว่าจะ เป็นดาวเทียม ระบบอินเทอร์เนต สามารถส่งต่อข้อมูลได้รวดเร็ว ทุกสิ่งทุกอย่างได้เปลี่ยนไป เกือบทั้งหมด โลกเปลี่ยนไปสู่ยุคติจิตอล ส่งผลให้มนุษย์สามารถติดต่อใ กล้ชิดกันมากขึ้น ย่นเวลาได้มากขึ้ น เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ อย่างมากมาย เกิดวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตแบบใหม่ เศรษฐกิจแนวใหม่ ดังกล่าวนี้นักสังคมศาสตร์เชื่อว่า โลกกำลังถูกจัดระเบียบด้วยสิ่งที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ จากการครอบงำของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก การมีอำนาจที่เหนือรัฐชาติของบรรษัทและองค์กรข้ามชาติ ระบบสารสนเทศ ได้แพร่กระจายผลผลิตผ่านภาพลักษณ์ทั่วโลก เป็นกระบวนการที่ชัดเจนในบริบทวัฒนธรรมสื่อระดับโลก รวมทั้งวัฒนธรรมการบริโภคแบบทุนนิยมที่ครอบงำโลก

ประเทศไทย ปฏิเสธไม่ได้ที่ต้องได้รับกระแสสังคมแบบโลกาภิวัตน์ การปรับตัวรับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้อย่างรวดเร็ว สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเลื่อมซ้อนระหว่างความเก่ากับความใหม่ มีความหลากหลายทางด้านความเชื่อที่ หลากหลายมิติ ถึงกระนั้นแม้ว่าสังคมไทยได้รับกระแสโลกาภิวัตน์ของสังคมโลกไร้พรมแดน แต่ ทว่าความสำนึกในวัฒนธรรมสำนึกในตัวตนของไทยกลับเพิ่มมากขึ้น สังคมไทยเป็นสังคมที่ยอมรับความหลากหลายของสังคม หรือที่เรียกว่า พหุสังคม ดังจะเห็นได้ว่ามีการเคลื่อนย้ายผู้คนระหว่ างประเทศได้อย่างมากมาย ด้วยการติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว การเดินทางมีความสะดวกสบายมากขึ้น ธุรกิจการท่องเที่ยวข้ามชาติเติบโต เกิดปรากฏการณ์สำนึกรักในรากเหง้าของชาติพันธุ์ การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมที่หลากหลาย ตลอดจนการเรียกร้องสิทธิของชุมชนพลัดถิ่นในประเทศ ไทย อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลง (Change Agent) โลกาภิวัตน์ จึงขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นด้วยปัจจัยสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่กระจายไปสู่สังคมทั่วโลก การปรับเปลี่ยนขยายอุดมการณ์ทางการเมืองแห่งโลกเสรีประชาธิปไตย การเพิ่มและขยายตัวทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและสังคมโลก และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีความเร็วและทันสมัย

3.7 ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์

ในยุคโลกาภิวัตน์ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ภณ ใจสมัคร ได้อ้างอิงถึงไพฑูรย์ สินลารัตน์ ในการสัมมนาเรื่อง บทบาทการศึกษากับการเปลี่ยนแปลง สรุปความได้ดังนี้

สังคมต้องก้าวไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) มากขึ้น นวัตกรรมเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ มีการพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนา ทั้งอุตสาหกรรมภาคการเกษตร และอุตสาหกรรมภาคพลังงาน และมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีความชำนาญเฉพาะทางมากขึ้น เช่น นโยบายการสร้างพลังงานทดแทน ซึ่งสังคมทั่วโลกเริ่มมีการสร้างอำนาจต่อรองแข่งขันระหว่างกันโดยปราศจากข้อมูลโต้แย้งแก่กัน

อุดมการณ์ความเป็นประชาธิปไตย (Democratization) เป็นการมุ่งไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน มีกระบวนการควบคุมกิจกรรมต่างๆ สร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อแสดงพลังความเป็นเจ้าของในแต่ละชุมชน

การจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization) ระบบองค์กรสมัยใหม่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารงานให้มีความกระชับ รวดเร็วต่อเหตุการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลง โดยเน้นที่ที่คุณภาพ ประสิทธิภาพของระบบงาน ระบบบุคคลและระบบองค์กร ให้มีความสอดคล้องซึ่งกันและกัน

การสร้างสังคมชายขอบ (Marginalization) มีการเคลื่อนย้ายประชากรอย่างอิสระมากขึ้น ส่งเกิดให้เกิดวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในสังคม หรือที่เรียกว่าพหุสังคมวัฒนธรรม การเกิดปัญหาต่างๆ ที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน เช่นปัญหาคนเร่ร่อน ปัญหาการบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

การเกิดสังคมเมือง (Urbanization) การพัฒนาสิ่งต่างๆในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลให้เกิดสังคมเมือง การเคลื่อนย้ายคน และงานดำเนินควบคู่กันไป ดังกล่าวนี้ทำให้ชุมชนต่างๆ มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่กลายเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น นำไปสู่การสลายวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสิ้นเชิง

การเสียสมดุลของธรรมชาติ (Environment) ผลจากการพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เป็นผลให้เกิดการทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ถูกทำลายนำไปสู่การเสียความสมดุลของระบบธรรมชาติ เช่น การใช้น้ำเกินความจำเป็น สภาวะเรือนกระจก การลุกล้ำแนวธรรมชาติ การใช้พลังงานใต้ดิน ทั้งหลายนี้เป็นการทำลายเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจและการผลิตแทบทั้งสิ้น

ปรับเปลี่ยนโครงสร้างประชากร (Population Structure) ความสลับซับซ้อนของสังคมส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่สลับซับซ้อนตามไปด้วย เช่น คนรุ่นใหม่เมื่อแต่งงานแล้วไม่นิยมมีบุตร ขณะเดียวกันสังคมก้าวไปสู่สังคมผู้สูงอายุ

การสร้างความร่วมมือเชิงตลาดร่วมทุน ดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการลดขนาดและลดจำนวนแรงงาน เนื่องจากผู้ประกอบการสามารถนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต รวมทั้งสามารถเคลื่อนย้ายฐานการผลิต ไปสู่พื้นที่ ที่มีค่าจ้างแรงงานถูก อันเนื่องมาจากการเปิดเสรีทางการค้า (Free Trade Area : FTA) ระหว่างประเทศโดยไม่ต้อ งมีเขตแดนภาษี (ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2552)

ดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์นั้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมอย่างมากมาย อย่างที่เราไม่อาจปฏิเสธได้ วิถีชีวิต พฤติกรรม วัฒนธรรม ศิลปะ ความเชื่อ ทัศนคติ กฎเกณฑ์กติกาของสังคมต่างๆ เริ่มมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ การติดต่อข่าวสารที่สามารถเชื่อมโยงกันทั่วทั้งโลกในเวลาที่รวดเร็วมาก วัฒนธรรมต่างๆ ได้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว แต่ในขณะเดียวกันนั้นสำนึกในตัวตนก็ยังมีความเข้ มแข็งอยู่ ความคิด เสรีภาพมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ชุมชนชายขอบ ธุรกิจแนวใหม่ สำนึกของความเป็นประชาธิปไตยอันส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม หรือที่เรียกว่า พหุสังคมวัฒนธรรม ก็เริ่มปรากฏตัวให้เห็นอย่างชัดเจนในโลกยุคโลกาภิวัฒน์นี้ สิ่งต่างๆ ที่กล่า วนี้ สังคมไทยก็ได้รับผลกระทบนี้เช่นกัน

กระนั้นก็ตามสิ่งที่มีผลกระทบตามมาที่เป็นปัญหาร่วมของสังคมโลกคงนี้ไม่พ้นในเรื่องของธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ ได้ถูกทำลายลง อันส่งผลกระทบอย่างมากมายในสังคมโลก เช่น สภาวะเรือนกระจก การใช้ทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ในทางธุรกิจ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่คนทั้งโลกต้องรับผิดชอบร่วมกัน

3.8 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยยุคใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์

การเข้าสู่สังคมยุคโลกาภิวัตน์ของไทยนั้น เป็นการก้าวไปสู่สังคมแห่งความทันสมัย (Modernization) ท่ามกลางสังคมโลกแบบทุนนิยม (Capitalism) อย่างไรก็ตามการเข้าไปสู่สังคมสมัยใหม่ของไทยนั้น ก็เป็นการยอมรับปรับตัวไปตามครรลองของระเบียบของสังคมยุคใหม่อย่างที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ ถึงกระนั้นสังคมไทยต้องเผชิญกับความไม่พร้อมของประชาชนที่ต้องอยู่กับความเปลี่ยนแปลงแบบ ฉาบฉวย ซึ่งต้องมีความจำเป็นต้องปลุกฝังจิต สำนึก และการรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ ที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั่วทั้งโลก การปรับตัวของสังคมไทยนั้นส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ หลายมิติที่เหลื่อมซ้อน ทั้งความแตกต่างและ ความขัดแย้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐ กิจ การเมือ ง รวมทั้งสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับ บุคคล ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับชาติ (ภณ ใจสมัคร. 2553: 101)

ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่ถูกโหมกระหน่ำด้วยสังคมทุนนิยม ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ประชาชนคนไทยบางส่วนอาจ ยังไม่ สามารถปรับตัว ได้ไม่ทัน หรือยังดำรงอยู่ในความเปลี่ยนแปลงที่ฉาบฉวย การกระตุ้นจิตสำนึกให้

สังคมไทยให้อยู่ท่ามกลางสังคมทุนนิยมใหม่เท่าทันนั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง งานเขียนของนายแพทย์เกษม วัฒนชัย เรื่องการเรียนรู้ที่แท้จริงและพอเพียง ได้เสนอว่าการปรับตัวของสังคมไทยให้เท่ าทันกับสังคมใหม่นั้น ควรน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาปรับใช้ในการดำรงชีวิต พระราชดำริ ในเรื่องความพอประมาณ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ใช้ความรู้อย่างมีปัญญาควบคู่ไปกับคุณธรรม ด้วยวิธีการที่ เข้าใ จ เข้าถึง และพัฒนา ดังที่กล่าวมานี้ ต้องเริ่มที่ตัวเองโดยดำเนินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ดังที่กล่าวมานี้ก็อาจจะเกิดความปลอดภัยในสังคมไทยในโลกยุคทุนนิยมได้ ถึงกระนั้นต้องควรเผ้าระวังสิ่งที่มากระทบสังคมไทย ได้แก่

แนวโน้มจากธรรมนิยมเป็ นทุนนิยม สมัยก่อนชุมชนเข้มแข็งเพราะความใกล้ชิดระหว่างบ้าน วัด มัสยิด โบสถ์ มีความกลมเกลียวดี แต่หากองค์การดังกล่าวละเลยและถือเอาทุนนิยมเป็นสำคัญ ความกลมเกลียวก็ห่างหายไป

แนวโน้มธรรมชาตินิยมและทำลายธรรมชาติ คนไทยไม่เคยรักดิน รักน้ำ รักต้นไม้ รักภูเขา รักทะเล มีแต่ตักตวงเอาประโยชน์จนกลายเป็นผลสะท้อนกลับมา เช่น แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม อากาศร้อน เป็นต้น

แนวโน้มไทยนิยมเป็นเทศนิยมปัจจุบันเราทัดทานกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ให้แพร่กระจายสู่พฤติกรรมสังคมของมนุษย์นั้นเป็นความยากลำบากแน่นอนคนลุ่มหลงแฟชั่นเกาหลี ยอมย้อมผมย้อมผิว หรือแม้แต่การกินก็ต้องกินอาหารเสริมจนร่างกายกลับกลายเป็นโรคสับสนสารอาหาร (nutritional daze) เป็นต้น ได้แก่

แนวโน้มสาธารณนิยมเป็นปัจเจกนิยม คนไทยขาดจิตสาธารณะมากขึ้น มีลักษณะนิสัยแล้งน้ำใจมากขึ้น ไม่เห็นความจำเป็นหรือความสำคัญของส่วนรวม แต่กลับมองความสำคัญและความจำเป็นของตนเองเป็นสำคัญ (เกษม วัฒนชัย. 2549: 125 – 129)

บทสรุปในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ส่งผลมายังสังคมไทย ที่สังคมไทยต้องปรับตัวให้สามารถอยู่ได้ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการก้าวสู่การพัฒนาการทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การก้าวเข้าสู่ดุอมการณ์ทางประชาธิปไตยที่มีความหลากหลายทางความคิด การเกิดองค์กรใหม่ การสร้างสังคมชายขอบ การเกิดสังคมเมือง การเสียความสมดุลทางธรรมชาติที่โลกต้องรับผิดชอบร่วมกัน การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการตลาด ตลอดการสร้างความร่วม มือทางการตลาดร่วมทุนนั้น เป็นสิ่งที่สังคมไทยต้องเรียนรู้ให้เท่าทัน เนื่องจากสังคมไทยปฏิเสธสิ่งนี้ไม่ได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก

4. ทฤษฎีการตลาด

Kotler, Philip & Keller, L. Kevin ให้ความหมายของการตลาดว่า คือกระบวนการของการสื่อสารคุณค่าของผลิตภัณฑ์หรือบริการไปยังลูกค้า การตลาดอาจถูกตีความว่าเป็นศิลปะแห่งการขายสินค้าในบางครั้ง แต่การขายนั้นเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งของการตลาด

การตลาดอาจถูกมองว่าเป็นหน้าที่ขององค์การและกลุ่มกระบวนการเพื่อการผลิต การส่งสินค้าและการสื่อสารคุณค่ าไปยังลูกค้า และการจัดการความสัมพันธ์ต่อลูกค้า ในทางที่เป็นประโยชน์แก่องค์การและผู้ถือหุ้น การจัดการการตลาดเป็นศิลปะของการเลือกตลาดเป้าหมาย ตลอดจนการได้มาและการรักษาลูกค้า ผ่านทางการจัดหาคุณค่าของลูกค้าที่เหนือกว่า

มีมโนทัศน์ 5 อย่างหลักๆ ที่องค์การสามาร ถเลือกเพื่อนำไปดำเนินการธุรกิจได้แก่ มโนทัศน์เน้นการผลิต เน้นผลิตภัณฑ์ เน้นการขาย เน้นการตลาด และเน้น การตลาดองค์รวม ซึ่งองค์ประกอบ 4 อย่างของการตลาดองค์รวมคือ การตลาดความสัมพันธ์ การตลาดภายใน การตลาดครบวงจร และการตลาดรับผิดชอบต่อสังคม กลุ่มของภาระหน้าที่ที่ สำคัญต่อการจัดการการตลาดที่ประสบผลสำเร็จประกอบไปด้วย การมองการตลาดเชิงลึก การติดต่อเชื่อมโยงกับลูกค้า การสร้างตราสินค้าที่มั่นคง การสร้างผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองลูกค้า การส่งสินค้าและการสื่อสารคุณค่า การสร้างความเจริญเติบโตในระยะยาว และการพัฒนากลยุทธ์และแผนการตลาด (วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. 2558: ออนไลน์)

4.1 ส่วนประสมการตลาด

ประกอบไปด้วย ผลิตภัณฑ์ (Product) ราคา (Price) ช่องทางการจัดจำ หน่าย (Place) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) บุคคล (People) กระบวนการให้บริการ (Process) ลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence) โดยส่วนประกอบทุกปัจจัยมีความเกี่ยวพันและเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับผู้บริหารจะวาง กลยุทธ์โดยให้ความสำ คัญกับปัจจัยใดมากกว่า ทั้งนี้เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดเป้าหมาย ซึ่งมีส่วนประกอบดังนี้

ผลิตภัณฑ์ (Product) หมายถึง สิ่งที่ผู้ให้บริการได้จัดเต รียมไว้เพื่อนำ เสนอต่อลูกค้า โดยผลิตภัณฑ์ที่เสนอขายให้กับลูกค้าอาจจะมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ได้ ผลิตภัณฑ์จึงประกอบไปด้วย สินค้า บริการ ความคิด สถานที่ องค์กร ผลิตภัณฑ์ต้องมีอรรถประโยชน์ มีคุณค่าในสายตาของลูกค้า จึงจะมีผลทำให้ผลิตภัณฑ์สามารถขายได้ การกำหนดกลยุทธ์ด้านผลิตภัณฑ์ต้องพยายามคำ นึงถึงความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ การแข่งขัน องค์ประกอบผลิตภัณฑ์ประกอบด้วย ประโยชน์พื้นฐาน รูปร่างลักษณะ คุณภาพ บรรจุภัณฑ์ ตราสินค้า เป็นต้น

ราคา (Price) หมายถึง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ในรูปตัวเงิน ราคาเป็นต้นทุนทั้งหมดที่ลูกค้าต้องจ่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนกับผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้รวมถึงเวลาและแรงงานที่ลูกค้าต้องใช้ไป ราคาเป็นองค์ประกอบสาคัญที่ทำให้กิจการมีรายได้ ราคาจึงอยู่ในรูปของจำ นวนเงินที่ผู้ซื้อสินค้าจ่ายเพื่อให้ได้สินค้านั้นมา ราคาถูกกำ หนดขึ้นจากมูลค่าของสินค้า หากผู้ซื้อและผู้ขายกำ หนดราคาใกล้เคียงกัน การซื้อขายก็ย่อมเกิดขึ้น ราคามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อของผู้บริโภค โดยเฉพาะในช่วงการประเมินทางเลือกและตัดสินใจซื้อ

ช่องทางการจัดจำหน่าย (Place) หมายถึง กระบวนการทำงานที่จะทำให้สินค้าหรือบริการไปสู่ตลาด เพื่อให้ลูกค้าได้บริโภคสินค้าหรือบริ การตามที่ต้องการ ซึ่งรวมไปถึงการเลือกทำเลที่ตั้ง (Location) ของธุรกิจ เนื่องจากทำเลที่ตั้งเป็นตัวกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ามาเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ ดังนั้นสถานที่ตั้งจึงต้องสามารถครอบคลุมพื้นที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และจำเป็นต้องคำนึงถึงทำเลที่ตั้งของคู่แข่งขันด้วย อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของทำเลที่ตั้งอาจมีความหมายมากน้อยแตกต่างกันไปตามลักษณะของธุรกิจแต่ละประเภท สถานที่หรือช่องทางการจัดจำ หน่าย จึงเกี่ยวข้องกับสถานที่จำ หน่ายสินค้าและกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้ผู้บริโภคหาซื้อผลิตภัณฑ์ได้ง่าย ไม่ว่าจะซื้อเมื่อใดหรือที่ใดก็ตาม ในการจำหน่ายสินค้านอกจากเกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์แล้ว ยังเกี่ยวกับบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในการนำเสนอสินค้าที่มีผลต่อการรับรู้ของผู้บริโภคโดยตรง

การส่งเสริมการตลาด (Promotion) เป็นการติดต่อสื่อสารการตลาดเพื่อสร้างการรับรู้ให้กับลูกค้าและให้คุณค่าแก่สิ่งที่เสนอขาย เป็นการติดต่อสื่อสารข้อมูลระหว่างผู้ขายกับผู้บริโภค เพื่อสร้างทัศนคติ (Attitude) และพฤติกรรมการซื้อ (Behavior) การติดต่อสื่อสารอาจทำได้ในหลายลักษณะ อาทิการใช้พนักงานขายและการใช้เครื่องมือในการติดต่อสื่อสารซึ่งมีหลายประเภท โดยการเลือกใช้ประเภทใดประเภทหนึ่งหรือหลายๆ ประเภทร่วมกันก็ได้ ที่สำคัญก็คือ ต้องเลือกใช้เครื่องสื่อสารแบบบูรณาการ โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมในการส่งเสริมการตลาดที่สำคัญได้แก่ การโฆษณา การส่งเสริมการขาย การขายโดยใช้พนักงานขาย และการบอกกล่าวแบบปากต่อปากเป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการตลาดเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสารทางการตลาดโดยใช้คนหรือใช้สื่อ ทั้งนี้เพื่อเตือนความทรงจำ แจ้งข่าวสาร และจูงใจผู้ซื้อที่มีศักยภาพเกี่ยวกับสินค้าของตน

บุคคล (People) หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริการทั้งหมด รวมถึงลูกค้าและผู้ที่คอยให้บริการลูกค้า คุณภาพในการให้บริการของบุคลากรต้องอาศัยการคัดเลือก การฝึกอบรม และการจูงใจ เพื่อให้สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าได้แตกต่างและเหนือกว่าคู่แข่งขัน โดยผู้ให้บริการจะสร้างความประทับใจให้กับลูกค้า ทักทายลูกค้าแสดงความยิ้มแ ย้มแจ่มใส ตลอดจนต้องมีความสามารถ มีทัศนคติที่ดี สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ มีความคิดริเริ่ม มีความสามารถในการแก้ปัญหา สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยให้ลูกค้าเกิดความรู้สึกที่ดี รู้สึกประทับใจในบริการของกิจการ อีกทั้งยังเป็นการรักษาลูกค้าในระยะยาวให้มีความจงรักภักดีต่อกิจการ

กระบวนการ (Process) เป็นขั้นตอนในการให้บริการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อส่งมอบคุณภาพในการให้บริการได้รวดเร็วและประทับใจลูกค้า ซึ่งจะพิจารณาจากการให้บริการนั้นการใช้เครื่องมือหรือพนักงานเป็นกุญแจสำคัญ โดยถ้าใช้พนักงานเป็นหลักในการให้บ ริการ ลูกค้าจะมีส่วนร่วมในขั้นตอนกระบวนการบริการโดยตรงมากกว่าการใช้เครื่องมือ ดังนั้นการออกแบบกระบวนการก็จะต้องมีความแตกต่างกันอย่างเหมาะสม นอกจากนี้รูปแบบของการให้บริการ

จะต้องคำนึงถึงความซับซ้อน (Complexity) และความหลากหลาย (Divergence) ในด้านของความซับซ้อนจะต้องพิจารณาถึงขั้นตอนและความต่อเนื่องของงานในกระบวนการ ส่วนในด้านของความหลากหลายต้องพิจารณาถึงความมีอิสระและความยืดหยุ่นความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงขั้นตอนหรือลำดับในการทำงานได้

ลักษณะทางกายภาพ (Physical Evidence) หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมในสถานที่ของกิจการ การออกแบบตกแต่ง การแบ่งส่วนหรือแผนกของพื้นที่ และลักษณะทางกายภาพอื่นๆ รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการให้บริการที่สามารถดึงดูดใจผู้บริโภค และทำให้มองเห็นภาพลักษณ์ของกิจการที่เหนือกว่าคู่แข่งได้อย่างชัดเจน นับเป็นองค์ประกอบที่มีส่วนในการช่วยทำให้ลูกค้ารู้สึกว่า บริการนั้นมีคุณภาพ มีความเหมาะสม มีประสิทธิภาพ สามารถดึงดูดใจลูกค้าและทำให้มองเห็นภาพลักษณะของการบริการได้ชัดเจน(อดุลย์ จาตุรงคกุล. 2545: 312 - 443)

4.2 พฤติกรรมผู้บริโภค

พฤติกรรมผู้บริโภคหมายถึง พฤติกรรมที่ผู้บริโภคทางการค้นหา การคิด การซื้อ การใช้ การประเมินผล ในสินค้าและบริการ ซึ่งคาดว่าจะตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของเขา หรือเป็นขั้นตอนซึ่งเกี่ยวกับความคิด ประสบการณ์ การซื้อ การใช้สินค้าและบริการ

4.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับโมเดลพฤติกรรมผู้บริโภค หรือเรียกว่า ตัวแบบพฤติกรรมผู้บริโภค S-B Model เป็นการศึกษาถึงเหตุจูงใจที่ทำ ให้เกิดการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ โดยเริ่มจาก สิ่งกระตุ้น (Stimulus) ที่ทำให้เกิดความต้องการ จากนั้นสิ่งกระตุ้นจะผ่านเข้ามาในความรู้สึกนึกคิดของผู้ซื้อ (Buyer's black box) ซึ่งผู้ผลิตหรือผู้ขายไม่สามารถ าดคะเนได้ ความรู้สึกนึกคิดของผู้ซื้อ จะได้รับอิทธิพลจากลักษณะที่แตกต่างกันของผู้ซื้อ (Buyer's characteristics) แล้วจึงจะมีการตอบสนองของผู้ซื้อ (Buyer's response) และการตัดสินใจของผู้ซื้อ (Buyer's purchase decision) โดยมีรายละเอียดของทฤษฎีดังนี้

ก. สิ่งกระตุ้น (Stimulus) อาจเกิดขึ้นเองจากภายในร่างกาย(Inside stimulus) และสิ่งกระตุ้นภายนอก (Outside stimulus) นักการตลาดจะต้องสนใจและจัดสิ่งกระตุ้นภายนอกเพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความต้องก ารผลิตภัณฑ์ สิ่งกระตุ้นถือว่ าเป็นเหตุจูงใจให้เกิ ดการซื้อสินค้า ซึ่งอาจใช้เหตุจูงใจให้ ซื้อด้านเหตุผลหรือด้านจิตวิทยา (อารมณ์) ก็ได้ สิ่งกระตุ้นภายนอกประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

สิ่งกระตุ้นทางการตลาด (Marketing stimulus) เป็นสิ่งกระตุ้นที่นักการตลาดสามารถค วบคุมและต้องจัดให้มีขึ้นได้ เป็ นสิ่งกระตุ้นที่เกี่ยวข้องกั บส่วนประสมทา งการตลาด (Marketing mix) ที่ประกอบด้วย

- สิ่งกระตุ้นด้านผลิตภัณฑ์ (Product) เช่นการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อกระตุ้นให้เกิดความต้องการของลูกค้า คุณภาพของการบริการ

- สิ่งกระตุ้นด้านราคา (Price) เช่นการกำ หนดราคาที่เหมาะสม การกำหนดเงื่อนไขการชำระเงิน

- สิ่งกระตุ้นด้านช่องทางการจัดจำ หน่าย (Distribution) เช่น การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้ทั่วถึง การจัดสถานที่เพื่อให้ความสะดวกแก่ลูกค้า

- สิ่งกระตุ้นด้านการส่งเสริมการตลาด (Promotion) เช่น มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ในสื่อต่างๆ รวมถึงการทำกการตลาดทางตรง

สิ่งกระตุ้นอื่นๆ (Other stimulus) เป็นสิ่งกระตุ้นความต้องการ ผู้บริโภคที่อยู่ภายนอกองค์การ ซึ่งบริษัทควบคุมไม่ได้ สิ่งกระตุ้นเหล่านี้ ได้แก่

- สิ่งกระตุ้นทางเศรษฐกิจ (Economic) เช่น ภาวะเศรษฐกิจ รายได้ของผู้บริโภค เหล่านี้มีอิทธิพลต่อความต้องการซื้อสินค้าและบริการของผู้บริโภค

- สิ่งกระตุ้นทางเทคโนโลยี (Technological) เช่น เทคโนโลยีใหม่ด้านพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ สามารถกระตุ้นความต้องการของผู้บริโภคให้ซื้อบริ การท่องเที่ยวทางอินเทอร์เน็ต

- สิ่งกระตุ้นทางกฎหมายและการเมือง (Law and political) เช่นกฎหมายเพิ่มหรือลดภาษีสินค้าใดสินค้าหนึ่ง จะมีอิทธิพลต่อการเพิ่มหรือลดความต้องการของผู้ซื้อ

- สิ่งกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Cultural) เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยในเทศกาลต่างๆ จะมีผลกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการท่องเที่ยวในเทศกาลนั้นๆ มากขึ้น

ข. กล่องดำหรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ซื้อ (Buyer's black box) ความรู้สึกนึกคิดของผู้ซื้อเปรียบเสมือนกล่องดำ ซึ่งผู้ผลิตหรือผู้ขายไม่สามารถทราบได้ จึงต้องพยายามค้นหาความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภคว่าได้รับอิทธิพลจากลักษณะของผู้ซื้อ (Buyer characteristic) ได้แก่ ปัจจัยทางวัฒนธรรม ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยด้านจิตวิทยา และทำ ให้ผู้บริโภคเกิดกระบวนการตัดสินใจซื้อบริการท่องเที่ยว โดยผ่านขั้นตอนในกระบวนการตัดสินใจซื้อ (Buyer decision process) คือ การรับรู้ปัญหา การค้นหาข้อมูล การประเมินผลทางเลือก การตัดสินใจและพฤติกรรมภายหลังการซื้อ

ค. การตอบสนองของผู้ ซื้อ (Buyer's response) หรือการตัดสินใจซื้อบริการท่องเที่ยว ของผู้บริโภคหรือผู้ซื้อ (Buyer's purchase decisions) ซึ่งจะมีการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- การเลือกผลิตภัณฑ์ (Product choice)
- การเลือกตราสินค้า (Brand choice)
- การเลือกผู้ขาย (Dealer choice)
- การเลือกเวลาในการซื้อ (Purchase timing)
- การเลือกปริมาณการซื้อ (Purchase amount)

(ศิริวรรณ เสรีรัตน์. 2546: 192)

นอกจากโมเดลพฤติกรรมผู้ บริโภคที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ยังมีแนว คิดทฤษฎีตัวแบบที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม กล่าวคือ ตัวแบบที่เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ (Sociological model) ซึ่งทฤษฎีนี้เชื่อว่า ความต้องการของมนุษย์และพฤติกรรมของเขาจะเป็นไปตามกลุ่มสังคมและแรงผลักดัน (forces) มนุษย์รู้จักว่าเขาต้องการอะไรจากวัฒนธรรม วัฒนธรรมย่ อย และชนชั้นของสังคมปละกลุ่มอ้างอิง งานของนักกการตลาดคือ พิจารณาสิ่งที่มีอิทธิพลและแหล่งอิทธิพลต่อกลุ่มสังคมต่างๆ

4.2.2 วัฒนธรรม (culture) วัฒนธรรมทำให้เกิดรูปแบบของการยอมรับ (pattern of perception) คุณค่า และพฤติกรรมต่างๆ ที่ช่วยให้สังคมปรับตัวให้เข้าสิ่ งแวดล้อมกลุ่มต่างๆ ปฏิบัติให้อยู่ในวัฒนธรรมที่เขาอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญต่อแต่ละบุคคลในสังคมในด้านการเห็น คิด และรู้สึกอย่างไร ซึ่งจะสังเกตได้ชัดถ้าบุคคลนั้นต้องเข้าไปอยู่อีกสังคมหนึ่ง เขาจะยิ่งรู้ซึ้งถึงพื้นฐานเดิมของวัฒนธรรมเขา ดังนั้นนักการตลาดระหว่างประเทศจึงต้องศึกษาวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนผลิตภัณฑ์ และโปรแกรมการตลาดของแต่ละประเทศ

วัฒนธรรมย่อย (Subculture) แต่ละวัฒนธรรมประกอบด้วยวัฒนธรรมย่อยๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะสังคม ที่เจาะจงล งไปอีก เราสามารถแบ่งวัฒนธรรมย่อย เป็น 4 แบบ กล่าวคือ ตามเชื้อชาติ ตามศาสนา ตามผิวพรรณ และตามภูมิศาสตร์ นักการตลาดควรศึกษาวัฒนธรรมย่อย เพื่อจัดหาสิ่งสนองความต้องการได้ถูกต้อง

4.2.3 กลุ่มชั้นต่าง ๆ ในสังคม (Social Class) ในสังคมมนุษย์จะมีการแบ่งกลุ่ม การแบ่งกลุ่มนี้อาจแบ่งตามแบบของชั้นวรรณะ ซึ่ งแต่ละวรรณะมีแนวความคิดอย่างหนึ่ง หรือเราอาจจะเรียกว่าเป็นการแบ่งกลุ่มชั้นสังคม ในแต่ละกลุ่มมีสิ่งที่คล้ายๆ กันเช่น ชีวิตความเป็นอยู่ ความสนใจ และพฤติกรรมคล้ายๆ กัน

ชนชั้นต่างๆ ในสังคม ประกอบด้วยหลายลักษณะคือ คนภายในชั้นสังคมนั้นๆ จะประพฤติในสิ่งที่ค ล้ายๆ กัน คนจะถูกจัดลำดับตามตำแหน่งที่ดีหรือว่าแ ย่กว่าตามชนชั้นของสังคม การกำหนดชนชั้นของสังคม จัดจากหลายลักษณะคือ อาชีพ รายได้ การศึกษา ฐานะ และอื่นๆ ชนชั้นในสังคมจะเป็นไปแบบต่อเนื่อง ซึ่งคนในสังคมหนึ่งอาจจะขึ้นไปในชนชั้นของสังคมที่สูงกว่าได้ หรือตกลงไปในชั้นที่ต่ำกว่าก็เป็นได้ (อิจจิมา เศรษฐบุตร; และคณะ. 2547: 35-36)

ชนชั้นทางสังคม ในคุณลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานในการแบ่ง ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า ชั้นทางสังคมตามสถานะเศรษฐกิจและสังคม (Social Economic Status) สำหรับเกณฑ์ที่นำมาใช้จัดลำดับชนชั้นทางสังคมนั้นนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ สุพัตรา สุภาพ (2528) ได้ศึกษาการจัดลำดับชนชั้นทางสังคมของไทย และพบว่ามีเกณฑ์ที่มาเกี่ยวข้องหลายปัจจัยเช่นดียวกับสังคมอื่นๆ คือ วงศ์ตระกูล ตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ความมั่งคั่ง ระดับการศึกษาและอาชีพ

การจัดลำดับชั้นทางสังคม สามารถจัดได้อย่างหลายลักษณะ ตั้งแต่จัดอย่างหยาบๆ เป็น 3 ระดับขั้น ประกอบด้วยคนชั้นสูง (Upper Class) ชั้นกลาง (Middle Class) และชั้นล่าง (Lower Class) จนถึงมีการจัดอย่างละเอียดตามทฤษฎีของ Richard P.Coleman ที่แบ่งชนชั้นทางสังคมออกได้เป็น 7 ระดับชั้นประกอบด้วย คนชั้นสูงส่วนบน (Upper - Upper) คนชั้นสูงส่วนล่าง(Lower - Upper) คนชั้นกลางบน (Upper - Middle) ชนชั้นกลาง(Middle Class) ชนชั้นกลางระดับล่าง(Working Class) ชนชั้นล่างระดับบน (Upper - Lower) และชนชั้นล่างระดับ ล่าง (Lower - Lower) ซึ่งชั้นทางสังคมจะสามารถบ่งบอกถึงพฤติกรรมการบริโภคและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในแต่ละระดับชั้นได้ นักการตลาดจึงจำเป็นต้องเข้าใจการแบ่งชนชั้นของสังคมและพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในแต่ละกลุ่มชั้นทางสังคมนั้นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการตลาดในอันที่จะสร้างสิ่งกระตุ้นเร้าให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ต่อไป (วิทวัส รุ่งเรืองผล. 2552: 51)

4.2.4 บทบาทของวัฒนธรรมที่มีต่อการตลาด

วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีบทบาทต่อการปฏิบัติงานทางด้านการตลาดหลายทางด้วยกัน ดังได้กล่าวต่อไปนี้คือ

วัฒนธรรมเป็นบรรยากาศทางธุรกิจ (the climate for business) จากการสังเกตวัฒนธรรมย่อมจะทำให้เกิดนักธุร กิจได้ทราบว่า สภาพบรรยากาศของป ระเทศ หรือชุมชนนั้นมีลักษณะอย่างไร กล่าวคือ เป็นสังคมค่อนข้างเก่าแก่ที่ยึดถือประเพณีโบราณ หรือเป็นสังคมที่ก้าวหน้าและรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วเป็นต้น

สำหรับสังคมที่ทันสมัย และยอมรับความเปลี่ยนแปลงใหม่ได้เร็ว ย่อมเป็นที่มั่นใจได้ตามสมควรว่า การแนะนำสินค้าใหม่ที่เป็นแนวความคิดใหม่อาจมีทางเป็นไปได้ แต่หากเป็นสังคมที่มีค่านิยมแข็งที่ไม่ค่อยยอมรับแนวความคิดใหม่ได้ง่ายๆ ดัง นี้ การที่จะพยายามเปลี่ยนย่อมเป็นสิ่งที่จะทำได้สำเร็จได้ยาก และการปรับปรุง สินค้าใหม่เพื่อให้ตรงตามวัฒนธรรมสังคมอาจได้ผลมากกว่า นอกจากวัฒนธรรมจะเป็นบรรยากาศสำหรับการทำงานทางด้านการตลาดแล้ว วัฒนธรรมยังเป็นบรรยากาศสำหรับการดำเนินงานด้านอื่นๆ อีกหลายด้าน เช่น บรรยากาศสำหรับการปฏิบัติในทางการบริหารต่างๆ เป็นต้น

วิธีปฏิบัติทางด้านการกำหนดราคา (a pricing practice) มักจะมีคำกล่าวเสมอว่าควรจะกำหนด ราคาสินค้าอย่างไรในการขายต่างประเ ทศ คำถามเช่นนี้ย่อมแสดงถึงปัญหาทางด้านวัฒนธรรม บางประเทศมักจะมีวิธีปฏิบัติให้มีการกำห นดราคาตายตัวที่สมเหตุสมผลโดยไม่ต้องต่อรอง หรือ จะต้องควรตั้งราคาไว้ให้สูงสำหรับต่อบ้าง หรือตั้งราคาที่สูงมากๆ ที่เผื่อสำหรับการต่อรองกันมากๆ แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ

ทำนองดียวกัน แม้แต่ในสังคมของประเทศเดียวกัน วัฒนธรรมย่อยต่างๆ ก็ยังแตกต่างกันไป สำหรับ การกำหนดราคา ร้านแถบใดแถบหนึ่งของชุมชนใหญ่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็มักจะมีวิธีปฏิบัติในการกหนดราคาสำหรับลูกค้าที่มาจากวัฒนธรรมส่วยย่อยข องตน เช่น ของตลาดผ้าโบ๊เบ๊ พาหุรัด และสยามสแควร์ย่อมแตกต่างในลักษณะที่กล่าว (ธงชัย สันติวงษ์. 2539: 197 - 198)

4.3 การตลาดสุนทรียศิลป์

คำว่า Aesthetics (สุนทรีย์) เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 โดยนักปรัชญาชาวเยรมันชื่อ อเล็กซานเดอร์ โบมการ์เทน (Alexander Baumgarten) จากภาษากรีก aisthetikos ซึ่งหมายถึง การรับรู้ (โดยเฉพาะทางด้านความรู้สึก) ตามที่โบมการ์เทน อธิบาย คำนี้ หมายถึงสาขาพิเศ ษทางปรัชญาอันมุ่งเน้นการสร้าง“วิทยาศาสตร์แห่งความรู้จากการสัมผัส อันตรงข้ามกับตรรกวิทยา ซึ่งมีเป้าหมายคือความเป็นจริง” โบการ์เทนมีความสนใจเป็นพิเศษในผลกระทบของคุณลักษณะทางกายภาพต่อประสบการณ์ของแต่ละคน หลังจากนั้น นักปรัชญาชาวเยรมันชื่อว่า เจ .เอฟ. เฮเกล (1770 - 1831) ได้จำกัดการใช้คำ Asthetics (สุนทรีย์) เฉพาะในการศึกษาศิลปะ ประเด็นที่ว่าความปลื้มปิติต่อความสุนทรีย์เกิดขึ้นได้อย่างไร ยังคงเป็นหัวข้อการโต้แย้งในวงการปรัชญา นักวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ส่วนให ญ่คิดว่า การมองด้วยประเด็นความสุนทรีย์หมายถึงการให้ความสนใจต่อคุณค่าสุนทรียภาพของวัตถุ อย่างไรก็ดี นักปรัชญาแต่ละคนต่างมีมุมมองแตกต่างกันไปว่าคุณค่าของสุนทรีย์ตัดสินได้อย่างไร นักปรัชญาบางท่านโต้แย้งว่าวัตถุมีสุนทรีย์เพราะมีคุณลักษณะโครงสร้างบางอย่างที่ดึงดูดใจผู้คน อย่างเช่น รูปแบบดี ภาพโดยองค์รวมดี หรือมีคุณภาพที่ดึงดูดใจอื่นๆ นักปรัชญาท่านอื่นๆ โต้แย้งว่าวัตถุมีความสุนทรีย์เนื่องจากอ้างอิงไปถึงสิ่งอื่น นั่นคือ วัตถุที่เป็นสัญญาลักษณ์ดึงให้คนคิดไปถึงสิ่งที่น่าพึงพอใจต่างๆ

นักจิตวิทยาก็มีการโต้แย้งในประเด็นที่คล้ายคลึงเมื่อตั้งคำถามว่า การรับรู้สามารถทำได้โดยตรง หรือจะต้องมีสื่อส่งผ่านความรู้ความเข้าใจของบุคคลหนึ่งๆ ผลงานช่วงแรกๆ ของงานวิจัยตามทฤษฎีศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ของเกสตัลท์ (Gestalt psychology) และจิตวิทยาในงานศิลปะ รวมถึงงานวิจัยในเรื่องภาพมูลฐาน ความทรงจำที่ชัดเจนและกระบวนการอัตโนมัติ ทั้งหมดชี้แนะว่า สีและรูปร่าง อาจจะส่งผลกระทบต่อเราโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการทางจิตสำนึกผลงานอื่นเช่นการศึกษากระบวนการข้อมูลการบริโภคเน้นข้อมูลอนุมานและผลสรุปว่า ผู้บริโภคมีความตื่นตาตื่นใจเมื่อถูกกระตุ้นด้วยภาพที่มองไม่เห็นและการกระตุ้นทางประสาทสัมผัสอื่นๆ

คำว่า การตลาดสุนทรียศิลป์ (Marketing Aesthetics) หมายถึง โครงสร้างและคุณสมบัติอ้างอิงอื่นๆ ของสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้าทั้งสองอย่างประกอบกัน ผู้บริโภคบางคนรับรู้โดยทางตรง ในขณะที่บางคนรับรู้ ผ่านสื่อที่ฝังในความทรงจำ ในเรื่องของสุนทรี ยศิลป์ขององค์กรและตราสินค้า ทั้งสองแนวความคิดของนักปรัชญาและนักจิตวิทยานำมาใช้ได้ทั้งคู่ ความพึงพอใจสามารถเกิดขึ้นได้โดยคุณสมบัติและลักษณะโครงสร้างสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้าที่ติดมาแต่แรกผลิต หรือโดยความหมายที่สื่อผ่านสุนทรียศิลป์อื่นขององค์กรหรือตราสินค้า (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 25 - 26)

การนำเสนอด้วยกาลเวลา ยึดเอาปัจจุบันกาลเป็นที่ตั้ง มิติของเวลาอาจหมายถึง อดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ผลลัพธ์คือการนำเสนอแบบ ดั้งเดิม ร่วมสมัย หรือยุคหน้า

แบบดั้งเดิม ลูกค้ามักจะตัดสินเอกลั กษณ์หนึ่งๆ ว่า เป็นแบบดั้งเดิม ถ้ามีการใช้องค์ประกอบ สไตล์ และแนวคิดหลัก ที่บ่งชี้ถึงช่วงเวลาในอดีตอย่างชัดเจน ปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรมนั้นแตกต่างกันไปในเรื่องของการมองกาลเวลา อย่างเช่นระดับความนิยมที่พวกเขาให้กับอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ถ้าลูกค้าพิจารณาดูแล้วว่าเป็นความดั้งเดิมนั้นมีค่าพอที่จะสงวนรักษาไว้ ทัศนคติของเขาต่อสุนทรียศิลป์ที่เป็นแบบดั้งเดิมก็จะเป็นไปในทางบวก นั่นคือความประทับใจอาจจะถูกเรียกได้ว่า “ความเป็นอนุรักษ์นิยม ” ถ้าลูกค้านั้นไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต เขาอาจเรียกสุนทรียศิลป์ที่เป็นแบบดั้งเดิมนี้ว่า“ล้าสมัย” “หมดยุค” หรือ “ถอยหลังเข้าคลอง”

จากมุมมองหนึ่งของการจัดการสุนทรียศิลป์ เป็นเรื่องที่ยากจะใช้องค์ประกอบสไตส์ของแต่ละคนเพื่อสื่อสุนทรียศิลป์แบบดั้งเดิม แม้สีนั้นไม่มีส่วนสัมพันธ์กับอดีต แต่การนำเสนอโดยรวมของ “ลักษณะแบบดั้งเดิม ” อาจทำได้โดยการใช้ภาพที่เป็นขาวดำ และใช้เลนส์ซอฟท์ รูปร่างและวัสดุนั้นก็คือสิ่งที่ชวนให้นึกถึงความหลังในอดีต เช่น เสาอิฐแบบโรมัน การเน้นเส้นตรงหรือเส้นขวางในตัวอาคารและหลังคาสีเขียวแบบเมืองปาตินา ล้วนทำให้นึกถึงอดีต

สุนทรียศิลป์ที่พยายามสร้างความประทับใจแบบดั้งเดิม เหมาะสมสำหรับผลิตภัณฑ์หลายๆ ตัว “ความดั้งเดิม” นั้นหมายถึงคุณภาพ นั่นคือ ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า ความปลอดภัย อย่างไรก็ตาม วิธีการแบบดั้งเดิมนั้นมีความเสี่ยงที่จะดูล้าสมัยหรือหมดยุค ดังนั้นจึงต้องติดตามดูว่าลักษณะและสัญลักษณ์แบบดั้งเดิมนั้ยังคงมีเสน่ห์ยู่ และสามารถสร้างคุณค่าของความรู้สึกคลาสสิก

ความร่วมสมัย ความประทับใจโดยรวมแบบร่วมสมัยนั้นถูกสร้างขึ้นโดยการใช้สไตล์และแนวคิดหลักของปัจจุบัน ปีเตอร์ ลีวาย ซึ่งเป็นที่ปรึกษาด้านเอกลักษณ์ กับเดสกริปส์ โกเบ แอนด์ แอสโซซิเอทส์ ผู้ที่มี ความสนใจในเรื่องของแนวโน้มวัฒนธรรมสรุปไว้ว่า แนวโน้มช่วงปี 1990 รวมถึงสัญลักษณ์นิยมในโลกดิจดตอล (พิกเซลความละเอียดของรูป ความลื่นไหลของข้อมูล ความเชื่อมโยง) ความเป็นสากลนิยมความสัตย์ซื่อแบบใหม่ ความสนใจในจิตวิญญาณและความบริสุทธิ์

ความเป็นอนาคตกาล รูปแบบการนำเสนออนาคตกาลโดยรวม โดยมีจุดเน้นที่อนาคต สามารถกระทำได้หลายอย่าง นั่นคือ การออกแบบแบบหัวก้าวหน้า การใช้วัสดุใหม่ๆ ตัวพิมพ์ใหม่ๆ เทคนิคการพิมพ์ใหม่ๆ หรือโดยการเอาองค์ประกอบที่มีอยู่มาผสมผสานให้ต่างจากธรรมดา หรือต่างจากที่เคยทำมาในอดีต ความประทับใจที่เป็นแบบอนาคตนั้น สามารถสร้างปรกฏการณ์ใหม่ๆ ความล้ำยุคหรือ จินตนาการแบบนิยายวิทยาศาสตร์ และความประหลาด (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 239 - 243)

4.4 ส่วนประสมทางการตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

แนวความคิดเกี่ยวกับส่วนประสมท างการตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เหมือนส่วนประสมทางการตลาดสิ นค้าหรือบริการอื่นๆ กล่าวคือมี 4 องค์ประกอบที่เรียกว่า 4P's และได้เพิ่มเติมเป็น 8P's เพื่อให้เหมาะกับสินค้าและบริการทางการ ท่องเที่ยวแต่ละแบบ โดยแต่ละองค์ประกอบพิจารณาได้ดังนี้

4.4.1 ผลิตภัณฑ์ท างการท่องเที่ยว (Product in tourism) เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ที่มีลักษณะเป็ นการผสมผสานธุรกิจการท่องเที่ ยวหลายๆ ชนิดเช่น ธุรกิจด้านการขนส่ง ธุรกิจด้านที่พัก ธุรกิจด้านอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจแหล่งท่องเที่ยว ธุรกิจนำ เที่ยวและมัคคุเทศก์ ธุรกิจจำหน่าย สินค้าที่ระลึก เป็ นต้น จึงเกิดการนำ เอาสินค้าจากธุรกิจ การท่องเที่ยวเหล่านี้มาสร้างเป็นสินค้า ทางการท่องเที่ยวแบบเหมาจ่าย หรือที่เรียกว่า Package tour ขึ้น

4.4.2 ราคาผลิตภัณฑ์ ทางการท่องเที่ยว (Price in tourism) เป็นส่วนประสมทางการตลาดที่มีอิทธิพลและได้รับความสนใจจากทั้งธุรกิจและผู้บริโภค เนื่องจากราคาเป็นเครื่องมือทางธุรกิจที่ใช้ในหลายวัตถุประสงค์ เช่น การแย่ งชิงส่วนแบ่งทางการตลาด การวาง ตำแหน่งผลิตภัณฑ์ การปรับภาพลักษณ์ การแบ่งส่วนการตลาดและการสร้างความแตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีความซับซ้อนในการตั้งราคามากไปกว่ าสิ่งที่ลูกค้าจ่ายเงินซื้อ เช่น ราคาโดยสารเครื่องบินที่ผู้โดยสารได้รับจากบริ ษัทสายการบินจะมีราคาที่แตกต่างกั นคือ บริการชั้นที่หนึ่งจะมีราคาสูง ชั้นธุรกิจรองลงมา และชั้นประหยัด โดยราคาที่แตกต่างกันยังขึ้นอยู่กับช่วงเวลาโดยสาร ระยะเวลาการจองล่วงหน้า เป็ นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเงื่อนไขในการตั้งราคาโดยสาร เครื่องบินมีตัวแปรที่เกี่ยวข้อง มาก ทำให้สายการบินมีราคาที่แตกต่างกั นออกไป ธุรกิจท่องเที่ยวจะใช้กลยุทธ์ราคาในจุดประสงค์ที่ แตกต่างกั นและในสถานการณ์ที่ต่ างกัน แต่สิ่งที่สำคัญคือการรับรู้ ของลูกค้าเกี่ ยวกับความสัมพันธ์ของราคากั บ คุณภาพของบริการที่ได้รับ สำหรับการพิจารณาเลือกแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีองค์ประกอบอื่นๆ ที่สำคัญกว่าราคา เช่น ภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเ ที่ยว ความสะดวกในการเดินทางเป็ นต้น เมื่อนักท่องเที่ยวพิจารณาเลือกแหล่งท่องเที่ยวแล้ว และมาอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว ราคาจะมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ของราคา คุณภาพ และการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวสรุปได้ดังนี้

- การรับรู้เกี่ยวกับราคาและคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ กันอย่างใกล้ชิด และขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวแต่ละคน
- คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวมีความสำคัญกว่าราคา
- ภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวมีความสำคัญกว่าราคา
- ความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวมีความสำคัญกว่าราคา
- นักท่องเที่ยวจะเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายทั้งหมดต่อแหล่งท่องเที่ยวและค่าใช้จ่ายสำหรับองค์ประกอบย่อยในการท่องเที่ยว
- ราคามีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว

- ประสบการณ์มีอิทธิพลต่อความคาดหวังด้านราคาและคุณภาพ

- นักท่องเที่ยวสูงอายุและกลุ่มที่มีฐานะดีให้ความสนใจคุณภาพมากกว่า ราคา

- ก่อนเดินทางนักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญกับราคา แต่แท้จริงแล้วนักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านคุณภาพมากกว่า

- สิ่งที่ดึงดูดที่ทำ ให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำ คือคุณภาพและการบริการ

4.4.3 ช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (Place in tourism) การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ทำหน้าที่เสมือนเป็นประตูที่เปิดไปสู่แหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งเป็นตัวที่จะเชื้อเชิญให้ไปใช้บริการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เนื่องจากการบริการการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นเมื่อลูกค้าอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ซึ่งธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับช่องทางการจัดจำหน่ายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวคือธุรกิจตัวกลาง (Intermediaries) ประกอบด้วย

- ธุรกิจนำเที่ยว (Tour operators) เป็นธุรกิจที่นอกจากจะพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวแล้วยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางและช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวอีกด้วย ที่แม้ในปัจจุบันรูปแบบการท่องเที่ยวกำลังจะเปลี่ยนไปจากการใช้บริการบริษัทจัดนำเที่ยวก็ตาม นอกจากนี้ยังมีธุรกิจนำเที่ยวที่เจาะเฉพาะลูกค้าที่เป็นองค์กร (Business travel house) เนื่องจากมีกระบวนการตัดสินใจซื้อและกฎระเบียบต่างๆ แตกต่างไปจากนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ

- ตัวแทนการเดินทาง (Travel agents) เป็นตัวกลางและช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญของบริการทางการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการการขนส่งทางอากาศ เนื่องจากลูกค้าต้องการส่วนลด ความสะดวก และการให้คำแนะนำ ความช่วยเหลือต่างๆ ของพนักงานจากธุรกิจตัวแทนการเดินทางและในปัจจุบันช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจมากขึ้นทุกวันคือ ช่องทางการจัดจำหน่ายตรง (Direct sale) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่การติดต่อสื่อสารอำนวยให้ช่องทางนี้ขยายวงกว้างอย่างรวดเร็ว สามารถทำหน้าที่เป็นตัวกลางสำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายหรือเป็นประตูให้ลูกค้าเข้าถึงบริการต่างๆ เช่นการจองตรง ที่ลูกค้าสามารถจองหรือซื้อบริการทางการท่องเที่ยวต่างๆ โดยผ่านอินเทอร์เน็ตเป็นต้น

4.4.4 การส่งเสริมตลาดทางการท่องเที่ยว (Promotion in tourism) เป็นการสื่อสารกับลูกค้าถึงการบริการทางการท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์คือ การให้ข้อมูล ชักชวนและทำให้เกิดการตอบสนองจากลูกค้า ซึ่งใช้วิธีการสื่อสารที่หลากหลาย เช่นการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขาย การใช้พนักงานขาย การจัดกิจกรรมประกอบการขาย การจัดแสดง ณ จุดขาย การส่งไปรษณีย์ถึงลูกค้า เป็นต้น วิธีการสื่อสารเหล่านี้ถูกใช้แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทของบริการทางการท่องเที่ยว จุดประสงค์ในการสื่อสารและลักษณะของกลุ่มลูกค้า ซึ่งการส่งเสริมตลาดทางการท่องเที่ยวของผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวนั้นมักใช้การสื่อสารที่

ผสมผสานกัน และหากมีการใช้เครื่องมือเหล่านี้อย่ างมีประสิทธิภาพก็ จะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ชัดเจนของผลิตภัณฑ์ ทางการท่องเที่ยวและองค์กรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยนับวันการส่งเสริมตลาดทางการท่องเที่ยวจะใช้วิธีบูรณาการเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กั บภาพ ที่ต้องการสะท้อน ของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ความพิเศษของการส่งเสริมตลาดทางการท่องเที่ยวนี้คือ บทบาทการสร้ างผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเป็ นสิ่งที่จับต้องไม่ได้และไม่สามารถทดลองก่อนซื้อได้ ให้เป็นสิ่งที่ลูกค้าสามารถมองเห็น จินตนาการให้เกิดความคาดหวังกับผลิตภัณฑ์ทางการท่ องเที่ยวนั้น อาจกล่าวได้ว่ าการส่งเสริมตลาดทางการท่องเที่ยวเป็ นการสร้างตัวอย่างผลิตภัณฑ์ให้ลูกค้าพิจารณา และเปรียบเทียบพร้อมทั้งสร้างบรรยากาศให้ลูกค้าได้สัมผัส

4.4.5 คนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (People in tourism) เป็นส่วนประสมทางการตลาดที่สำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเ ที่ยว เนื่องจากอุตสาหกรรมนี้เป็ นอุตสาหกรรมการบริการที่ต้องใช้คนในการบริการ โดยจะแบ่งคนออกเป็น 3 ฝ่าย ดังนี้

- พนักงานมีความสำ คัญเป็ นอย่างยิ่งต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยรวม เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการและผู้รั บบริการเป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง ระหว่างผู้ให้บริการในธุรกิ จเดียวกัน เช่นรอยยิ้มและทัศนคติในการให้บริการด้วยความเต็มใจของ พนักงานของโรงแรมหนึ่งยอมแตกต่ างจากการบริการของพนักงาน โรงแรมอื่นที่มีบริการคล้ายกัน

- นักท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ย วคนหนึ่ง ณ สถานที่หนึ่ง ยอมส่ งผลให้คุณภาพของการท่องเที่ยว ณ ที่นั้น ลดลง

- ชุมชน ชุมชนหลายแห่งกลายเป็ นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวหลัก เนื่องจาก นักท่องเที่ยวสนใจในวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน ธุรกิจมีอำ นาจในการควบคุมชุมชนได้น้อย สิ่งที่สามารถทำ ได้คือ การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว แล ะการสร้างความคาดหวังที่ถูกต้องให้เกิดกับนักท่องเที่ยว

4.4.6 การรวบรวมบริก ารทางการท่องเที่ยวเข้ าด้วยกัน (Packing in tourism) เป็นการ ท่องเที่ยวที่รวบรวมเอาบริการต่าง ๆ เข้าด้วยกันและตั้งราคารวมบริการไว้อาจเป็ นที่พักและอาหาร หรือรวมการเดินทางเข้าไปด้วย

4.4.7 การจัดง านเพื่อดึงดูดก ารท่องเที่ยว (Programming in Tourism) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้จัดงานประจำ ปีเป็นจำ นวนหลายงาน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อช่วยประชาสัมพันธ์งานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่ของประเทศ

4.4.8 การสร้างพันธมิตรทำงธุรกิจ (Alliance in tourism) เป็นการสร้างความร่วมมือทางการตลาด อาจเป็ นความสัมพันธ์ระยะสั้นในการร่วมมือของกิจกรรมหนึ่ง หรือความสัมพันธ์ระยะยาวหลายปี โดยมีกิจกรรมทางการตลาดร่วมกั นตลอดระยะเวลานั้ น เช่น พันธมิตรในสายการบินไม่ว่าจะเป็ นในรูปของเครื อข่ายหรือการใช้รหัสในการบินร่วมกั น (Code sharing)

นอกจากสายการบินจะสร้างพันธมิตรกับสายการบินด้วยกันเองแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับธุรกิจอื่นๆ ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เช่นที่พัก แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งความสัมพันธ์นี้เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2555: 240 - 247)

5. งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้างานวิจัยและวรรณกรรมต่างๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาต่อยอด และประกอบการวิเคราะห์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยศึกษางานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

เครือมาศ วุฒิการณ์ (2537) ในงานวิจัยเรื่อง ชีวิต ศรัทธาและผืนผ้า การสืบทอดความรู้เรื่องผ้า อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยเรื่องนี้เน้นในเรื่องของความเชื่ อในทางพุทธศาสนา โดยได้เชื่อมโยง นิทานพื้นบ้านกับชาดกให้เป็นเรื่องเดียวกันกั บลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตัวอย่างเช่น นิทานพื้นบ้านเรื่องต่าน้อยอองคำ ที่มีเค้าโครงเรื่องคล้ายนิทานพื้นบ้านเรื่องปลาบู่ทองของภาคกลาง ในเนื้อหาปรากฏการทอหูก และอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องจันฑฆาตปู่จี่ โดยเรื่องราวมีสองคนพี่น้องถูกพ่อแม่ไล่ออกจากบ้าน เพราะกินปูจี่หมด เมื่อสองพี่น้องออกจากบ้าน ได้ผจญภัยพบทั้งคนและสัตว์ต่างๆ ที่ป่วยหรือตาย จนกระทั่งได้ไปพบงูสองตัว ตัวหนึ่งตายส่วนอีกตัวหนึ่งไปกัดเปลือกไม้มารักษาจนงูฟื้นคืนชีพ ท้ายที่สุดจันฑฆาตก็ได้อภิเษกกับธิดาของเจ้าเมือง ในเรื่องราวต่างๆ ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงระหว่างเรื่องราวนิทานกับลายผ้าซิ่นตีนจก ตัวอย่างสัตว์ต่างๆ อย่าง ช้าง นก หงส์ นั่นเป็นพาหนะของพระโพธิสัตว์ที่นำพาไปถึงการบรรลุพระโพธิญาณ เปรียบกับหางสะเปาของผ้าซิ่นตีนจก เป็นสำเภาทองที่ช่วยชีวิตสุวรรณสามกับแม่ให้บรรลุถึงฝั่งได้ เมื่อครั้งถูกลอยแพ

นอกจากนี้เครือมาศ ยังได้บรรยายถึงอุดมคติ จิตวิญญาณ การสั่งสมบารมีในการทอผ้าตีนจกของผู้หญิงแม่แจ่มว่า การทอผ้ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างแนบแน่น การขอผ้าของผู้หญิงแม่แจ่มนั้น เป็นวิถีทางที่ผู้หญิงได้มีโอกาสปฏิบัติโดยตรง เพื่อดำเนินตามรอยของพระพุทธเจ้า ในการ สั่งสมบารมี จนกว่าบรรลุถึงพระโพธิญาณ จากผ้าผืนสีขาว จากนั้นค่อยๆ ฝึกฝนการทอวันละเล็กละน้อย ผ่านลายเส้นตรง ผ่านลายดอกไม้ พืชพรรณต่างๆ ทั้งช้าง ม้า นาค เดินทางไปในจักรวาล ข้ามเขา ข้ามทะเลผ่านความยากลำบากขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึง “หงส์ดำ” ซึ่งอยู่ใจกลางลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

เครือมาศ ได้เปรียบเทียบผ้าซิ่นของนางมัทรี ที่กล่าวว่า “ผ้าตีนจกนกนอน ” ที่ไม่ได้ตีความตามอำเภอใจ เป็นการการอธิบายเชิงเปรียบเทียบ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ลวดลายโคมที่ขัน และห้องนก หรือแม้แต่หางสะเปา ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ชวนให้เกิดจินตนาการถึงจักรวาลที่บรรทุกไว้ในคัมภีร์ หรือนิทานชาดก สำนวนที่ชาวแม่แจ่มติดใจว่า “นางมัทรีนุ่งซิ่นตีนจก นกนอน” นั้นมิใช่เป็นสำนวนที่คิดขึ้นคล้องจองให้เข้ากับความเป็นท้องถิ่นของแม่แจ่ม แต่เป็นสำนวนนี้ได้ปรากฏในเนื้อหาของเทศน์มหาชาติกัณฑ์ “นครกัณฑ์” งานวิจัยของ

เครือมาศ วุฒิการณ์ จึงเป็นงานวิจัยที่เป็นการตีความความหมายของลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุดมคติในพระพุทธศาสนา จักรวาล จนบรรลุถึงพระโพธิญาณ กับลวดลายทอของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

วัฒนะ วัฒนาพันธุ์ (2544) ในงานวิจัยเรื่องศิลปะพื้นบ้านล้านนาการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นการศึกษาสำรวจและวิเคราะห์งานศิลปะพื้นบ้าน เป็นงานวิจัยที่ทำต่อเนื่องมาจากงานวิจัยที่ผู้วิจัยและคณะเคยทำไว้ เมื่อปี พ .ศ. 2521 โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและวิ เคราะห์ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านคือ ไม้แกะสลัก เครื่องจักสาน และผ้าล้านนา (มุ่งเน้นศึกษาผ้าตีนจกแม่แจ่ม) กล่าวเฉพาะผ้าทอแม่แจ่มในงานวิจัยเรื่องนี้กล่าวสรุปได้ว่า การทอผ้าตีนจกเป็น บันไดบุญสู่สวรรค์ของผู้หญิง โดยให้ความสำคัญที่ลวดลายและสีสันบนผืนผ้าตีนจก ว่าเป็นการถ่ายทอดจินตนาการบนพื้นฐานความคิดเรื่องจักรวาลคติในไตรภูมิ ที่เชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิ ดของมนุษย์ใน 3 ระดับของผลแห่งกรรมคื อ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิของมนุษย์สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิด ได้ด้วยการทำบุญทำ ทาน รักษาศีลและภาวนา เพื่อไปสู่นิพพาน ซึ่งการเดินทางไปสู่นิพพานนั้น มนุษย์ต้องผ่านป่าหิมพานต์และต้องข้ามมหาสมุทรสีทันดร ที่เปรียบเทียบเหมือนอุปสรรค์ หรือภาวะแห่งกิเลสที่มนุษย์ต้องเพียรพยายามก้าวข้ามไปถึงเขตแดนสวรรค์ ดังกล่าวนี้ รายงานการวิจัยเรื่องนี้ได้กล่าวถึงการเดินทางผ่านป่าหิมพานต์และมหาสมุทรสีทันดรสู่สวรรค์ มีความเชื่อมโยงกับลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่มีลวดลายเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพาต์เช่น นก นาค หงส์ รวมทั้งลายหางสะเปา ที่ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงถึงเรือสำเภาที่นำพาพระพุทธองค์สู่นิพาน และส่วนที่เป็นสีแดงในส่วนของตีนซิ่น เปรียบเทียบถึงการใช้สีแดงในภาพจิตกรรมไทย การที่ผู้หญิงแม่แจ่มทอผ้าตีนจกก็เปรียบเหมือนการได้บรรลุไปสู่สวรรค์ นอกจากการทอผ้าตีนจกแล้ว ผู้วิจัยยังเปรียบถึงการทอผ้าจีวรในงานบุญจุลกฐิน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าการทอผ้าความเชื่อมโยงกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนานั้น มี 2 ปรากฏการณ์คือ การทอผ้าตีนจกที่เป็นหนทางเชื่อมต่อระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ และการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ของแม่หญิงแม่แจ่มที่ได้ทอผ้าจีว รเพื่อถวายพระในงานบุญจุลกฐิน

ปราโมทย์ ภัคดีดำรง (2547) ในงานวิจัยเรื่อง การเมืองของสุนทรียภาพผ้าซิ่นตีนจกกับการรื้ อฟื้นวัฒนธรรม งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นในการศึกษาคันคว้าใน เพื่อความเข้าใจกระบวนการสร้างสรรค์คุณค่า และการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการใช้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยที่ค่อนข้างระเอียดในเนื้อหา มีการ ใช้ภาษาเฉพาะที่ผู้อ่า นในระดับชาวบ้านเข้าใจยาก ผู้วิจัยเน้นการศึกษาเชื่อมโยงปฏิบัติการภายในชุมชน กับกระบวนการประกอบสร้างและการนำเสนอคุณค่าจากกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยมโนทัศน์การศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นนิยม การเมืองของการช่วงชิงนิยามความหมาย และแนวการศึกษาวัฒนธรรมนิยมมาใช้ในการวิเคราะห์

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า กระบวนการดังกล่าวมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับกระแสความคิดทางสังคม และสภาวะความต้องการการสร้างสังคมของชนชั้นกลางในเมือง กระบวนการสร้างความหมายนี้เกี่ยวพันกับการบริโภคคุณค่าเชิงสัญญะของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในฐานะศิลปะพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังเกี่ยวพันกับการสร้างภาพแม่แจ่มในชนบทที่ยังไม่แปดเปื้อนดังปรากฏในนิตยสารการท่องเที่ยวหลายฉบับ ภาพลักษณ์เช่นนี้สนองความต้องการของชนชั้นกลางในเมืองกลุ่มหนึ่งที่ต้องการย้อนกลับไปหาชีวิตแบบชนบท ชุดความรู้เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มถูกนำเสนอซ้ำๆ ในนิตยสารทั่วไป และสิ่งพิมพ์เชิงวิชาการ จนกลายเป็นชุดความรู้ที่ได้รับการยอมรับทั่วไปโดยผู้เชี่ยวชาญอย่างไรก็ตามความรู้ชุดนี้ไม่ได้หยุดนิ่ง มีการผลิตชุดความรู้ใหม่ที่มีกี่ต่อเติม เปลี่ยนแปลงความหมาย จนมีการย้อนแย้งกันเองของชุดความรู้

ชุดความรู้ที่ ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นกลางในเรื่องนี้ เป็นภาพที่นำเสนอภาพแทนความจริงของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นการตัดทอน และมีเนื้อหาขัดแย้งกับประวัติศาสตร์ความทรงจำร่วมของชุมชนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าในสนามของการช่วงชิงนิยามความหมายต่อวัฒนธรรม กลุ่มปัญญาชนสามารถควบคุมทิศทางของความรู้ แต่เมื่อพวกเขานำเข้าชุดความรู้เหล่านั้นให้คนท้องถิ่นจึงเกิดปฏิกิริยาการโต้ตอบ และสร้างบทสนทนาโดยอ้างอิงความทรงจำร่วมของชุมชนขึ้นมาเป็นการสนทนาที่โต้ตอบจากคนท้องถิ่นที่ปฏิบัติการอยู่ภายใต้เศรษฐศาสตร์การเมืองของการสร้างเอกลักษณ์ ซึ่งเต็มไปด้วยการปฏิเสธ การต่อรอง การเลือกสรรชุดความรู้ที่ปัญญาชนนำเสนอ ทั้งนี้การสร้างตัวตนของท้องถิ่นยังเชื่อมโยงกับสภาวะที่ซิ่นตีนจกถูกนำเสนอในฐานะเป็นอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น

ฝอยทอง สมวถา (2549) ในงานวิจัยเรื่อง โครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัย เชิงประวัติศาสตร์ ที่ผู้วิจัยและคณะเป็นคนในพื้นที่แม่แจ่ม เนื้อหาของงานวิจัยเรื่องนี้เน้นหนักในเรื่อง ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเชิงประวัติศาสตร์ ในช่วงเวลา 100 ปีที่ผ่านมา ที่มีความเชื่อมโยงกับ วิถีชีวิตของชาวแม่แจ่ม นำเสนอ ความสำคัญของช่าง ทอชาวบ้าน ตั้งแต่รุ่นทวด ย่า ยาย แม่ ลูก รวมทั้งความเป็นมาของแหล่งวัตถุดิบ โดยมีพื้นที่งานวิจัยหลัก ๑๔ หมู่บ้าน ของตำบลช่างเคิ่ง และตำบลท่าผา นอกจากนี้งานวิจัยเรื่องนี้ยังได้ทำงานเปรียบเทียบ หมู่บ้านที่ทอผ้าซิ่นตีนจกคือบ้านใต้ กับหมู่บ้านที่จกผ้าซิ่นตีนจกไม่ เป็นคือบ้านเหนือ รวมทั้งศึกษาวิถีชีวิต ตลอดถึงความสัมพันธ์ของคนในแม่แจ่มและนอกแม่แจ่ม โดยก่อนที่ฝอยทอง และคณะจะทำวิจัยเรื่องนี้ ได้เกิดคำถามหลายประเด็นในคำตอบของงานวิจัยหลายๆ เรื่องที่ผ่านมา คำถามที่ว่านี้คือ จริงหรือไม่ที่ว่า “แม่หญิงแม่แจ่มทุกคนต้องมีผ้าตีนจกอย่างน้อยคนละหนึ่งผืน และแม่หญิงแม่แจ่มไปฟังเทศน์ ฟังธรรม ฟังเจี้ยในวัด แล้วมาจิตนาการเอาสัตว์ป่าหิมพานต์จากนิทานเหล่านั้น มาจกลงในตีนซิ่น ” และประเด็นที่ว่า “แม่หญิงช่างทอแม่แจ่มเป็นเพียงหญิงยากจน และไม่มีซิ่นตีนจกนุ่งทุกคน” ทั้งหมดนี้ได้ส่งผลให้ ผู้วิจัยและคณะค้นหาคำถามที่ ว่า แม่หญิงแม่แจ่มเป็นอย่างที่ รายงานวิจัย เรื่องที่เคยทำมาก่อนหน้านั้น ว่าไว้หรือไม่ นักวิจัยได้ทำการศึกษาหาคำตอบในประเด็นดังกล่าวโดยเริ่มทำงานวิจัยตั้งแต่เดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2547

รายงานวิจัยเรื่องโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ของฝอยทอง สมวถา และคณะ สรุปได้ว่า การสืบทอดภูมิปัญญาของช่างทอผ้าจกแม่แจ่ม สืบเชื้อสายต้นตระกูลมาจากบ้านอาฮาม ต.ท่าผา และผู้หญิงแม่แจ่มใช่ว่าจะทอผ้าเป็นทุกคน และช่างทอผ้าตีนจกแม่แจ่มส่วนใหญ่ค่อนข้างยากจน ทอไว้ใช้เอง แจกลูกหลาน ไม่ได้มีไว้ขาย ส่วนประเด็นเรื่องลายผ้าทอผ้าซิ่นตีนจกที่ว่าเกิดจากจิตนาการจากการไปฟังเทศน์ฟังธรรม ฟังเจี๊ยที่วัด แล้วช่างทอเอาเรื่องราวทางพุทธศาสนา มาจินตนาการเป็นลายผ้าซิ่นตีนจกนั้น คำตอบคือ ไม่ใช่เป็นอย่างงานวิจัยที่เคยทำไว้ในฉบับก่อนๆได้อธิบายไว้ หากแต่ลายต่างๆ เป็นลวดลายที่ทำการสืบทอดกันมาตั้งแต่ก่อนแต่เดิมแล้ว มีชื่อเรียกทุกลาย ลายเก่ามี 15 ลาย คือ ลายเจียงแสน ลายละกอน ลายนาคกุม ลายขันสามแอว ฯลฯ ไม่ได้คิดขึ้นมาเอง มันมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมอยู่แล้ว ในส่วนของกระบวนการวิจัยนั้น เป็นวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้าน ชุมชน ตลอดไปถึงหน่วยงานต่างๆ ในรูปแบบของการจัดเวทีเสวนา เวทีการตรวจสอบข้อมูล เวทีคืนข้อมูล รวมทั้งการศึกษานอกพื้นที่วิจัย

ผลที่เป็นประโยชน์อันเนื่องมาจากการทำวิจัยเรื่องนี้คือ เกิดการรวมตัวระหว่างช่างทอรุ่นยาย รุ่นแม่ ตั้งเป็นกลุ่มจ๊อยซอ และแตกสาขาทำถั่วเน่า ข้าวแคบ บ้านไร่ และได้ต่อยอดในการทำถั่วเน่าแผ่นปรุงรส และที่สำคัญคือการมีโอกาสได้นำผ้าตีนจกแม่แจ่มยื่นคำขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ อันเป็นผลประโยชน์โดยตรงโดยตรงของช่างทอทั้งแม่แจ่ม

ทรงพันธ์ วรรณมาศ (2547) ในงานวิจัยเรื่อง การจัดระบบฐานข้อมูลแบบลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และสีย้อมธรรมชาติในผ้าทอพื้นบ้านภาคเหนือ เพื่อพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยคอมพิวเตอร์ งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลลวดลายผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อ .จอมทอง อ .ดอยเต่า อ.ฮอด อ.แม่แจ่ม จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงลำพูน จังหวัดเชียงพะเยา จังหวัดเชียงน่าน จังหวัดเชียงราชบุรี ได้แก่ อ .คูบัว อ .ดอนแร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่ อ .ลับแล อ .ตรอน จังหวัดแพร่ ได้แก่ อ .ลอง และการย้อมสีธรรมชาติ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมลวดลายผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าพื้นบ้านภาคเหนือด้วยระบบคอมพิวเตอร์ และรวบรวมประวัติความเป็นมาของลวดลาย เพื่อการพัฒนา มาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ชุมชน และเป็นฐานข้อมูลเพื่อนำไปการพัฒนาลวดลายและการออกแบบผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังได้มีการรวบรวมการย้อมสีธรรมชาติอีกด้วย

นพพร พวงสมบัติ (2557) ในงานวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของผู้ผลิตผ้าซิ่นตีนจก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ เพื่อรักษาและสืบทอดเอกลักษณะทางวัฒนธรรมท่ามกลางบริบทสังคมบริโภคนิยม งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นการศึกษา การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยว กับการทอผ้าซิ่นแม่แจ่ม เพื่อส่งผลต่อการปรับปรุง รูปแบบการจำหน่าย สินค้า ในการรักษาและสืบทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาคือ กลุ่มผู้ผลิตผ้าซิ่นตีนจก และผลงานของนักวิจัยที่เข้าไปศึกษาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในบริบทต่างๆ เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ของผู้ผลิตผ้าทอ รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในฐานะที่ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันตามแนวคิดการเรียนรู้สร้างสรรค์นิยมแบบสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมี

ทัศนะว่าความรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ ของปัจเจกชนในสังคมในลักษณะที่เป็นชุมชนปฏิบัติ ในมิติงานของชุมชนปฏิบัติ มีประเด็นความผูกพันแบบต่างร่วมได้เสีย พื้นที่ในเชิงกายภาพ เป็นปัจจัยให้ชุมชนเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน และมีผลประโยชน์แบบต่างร่วมได้เสียร่วมกัน แต่มีความแตกต่างในระหว่างอดีตกับปัจจุบันคือ จากเดิมชุมชนได้ใช้ทรัพยาก รในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ ปัจจุบันชุมชนอาศัยทรัพยากรความรู้เพียงบางส่วน และได้เพิ่มความรู้ทางด้านบริหารจัดการเข้าไปกับการทอผ้า โดยมีเป้าหมายคือรายได้เข้ามาในครอบครัว ส่งผลให้งานผ้าทอในปัจจุบันเป็นเพียงงานทักษะฝีมือที่เปิดพื้นที่ให้ทุกคนที่สนใจสามารถเข้าร่วมได้โดยไม่จำกัดเพศ วัย และเชื้อชาติ

ประเด็นกิจกรรมร่วมทำ จากตัวแบบความรู้ ที่เปลี่ยนจากกุลสตรี ไปเป็นช่างทออาชีพ มีผลต่อปัจจัยการนำเข้าและวิธีการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่ตัวแบบที่ต้องการ ในขณะที่ตัวแบบในอดีตมีทักษะเกี่ยวข้องกับ กิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับ การทอผ้าในทุกมิติ ตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บเกี่ยว การย้อม การทอ ไปจนถึงการตัดเย็บ แต่ในปัจจุบัน กลับเริ่มมีความเฉพาะเจาะจงในกิจ กรรมแต่ละส่วนของการทอผ้า เช่น การย้อม การตัด การทอ โดยไม่มีการถ่ายทอดความรู้ในด้านการปลูกฝ้าย แต่มีความรู้ทางด้านการตลาดเข้าไปแทน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปผลในประเด็นนี้ต่อไปอีกว่า ในอดีตชุมชนจะแลกเปลี่ยนความรู้กันในระดับผลิตภัณฑ์เพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์ดีขึ้น แต่ในปัจจุบันจะแลกเปลี่ยนที่เทคนิคการผลิต เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ ที่ทำขึ้นสามารถขายได้ในตลาด

ประเด็นคลังความรู้ที่แบ่งปัน ความรู้เรื่องผ้าของแม่แจ่มเดิมจะถูกบอกเล่าผ่านวัฒนธรรมและประเพณีค่านิยม ซึ่งกำกับบทบาทผู้ผลิตในครัวเรือนของสตรี แต่ในปัจจุบันสตรีมีโอกาส ใช้ความสามารถด้านอื่นของตนในการผลิตสินค้าหรือบริการแล้วเปลี่ยนเป็นปัจจัยสี่ไปให้ครอบครัว ความสามารถในการทอผ้าของสตรี จึงมีความสำคัญน้อยลง ผลกระทบที่ เกิดขึ้นคือ ความรู้ เรื่องผ้าถูกแยกซอยเป็นส่วนๆ และค่อยๆ สูญหายออกไปจากชุมชน ทั้งในด้านความรู้และวัตถุดิบของความรู้ แต่ก็มีผู้ผลิตความรู้ชุดใหม่ๆ กลับคืนเข้าสู่ชุมชนโดยนักวิชาการ ซึ่งนำความรู้มารื้อฟื้นตีความใหม่ เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นทั้งกระแสต้อนรับและต่อต้า นชุดความรู้ต่างๆ แตกต่างกันไป การแบ่งความรู้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันยังมุ่ งเน้นการตอบโจทย์ด้านการผลิต และเศรษฐกิจตามกระแสของสังคมบริโภคนิยมมากกว่าการถ่ายทอดแบ่งบันในเนื้อหาวัฒนธรรมประเพณี

สันติพงษ์ ช้างเผือก (2557) ในงานวิจัยเรื่อง ของหน้าหมู่ ในเนื้อหาได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนแม่แจ่มในอดีตที่ยากจนข้นแค้น การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เป็นการถ่ายทอดชีวิตของคนแม่แจ่มที่อยู่ห่างไกลความเจริญ เป็นสภาพสังคมที่มีความบริสุทธิ์ ผู้คนมีความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน มีทั้งคนจน และคนมั่งมีในสังคมแม่แจ่ม มีทั้งการสัมปท านป่าไม้ เศรษฐีพ่อค้าข้าว ที่มีความเกี่ยวพันกับช่างทอผ้าซิ่นตีนจก ที่ ว่าจะได้วัตถุดิบคือฝ้ายมาทอผ้าซิ่นตี นจก ต้องเอาแรงงานเข้าแลก แสดงให้เห็นว่ากว่าจะได้ผ้าซิ่นแต่ละผืนนั้นต้องใช้ความพยายาม อดทนและความชำนาญเป็นอย่างสูง การทอผ้าตีนจกหนึ่งผืน ใช้เวลาร่วมเดือน นอกจากนี้ยังได้อธิบายต่อไปอีกว่า ผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าเป็นทุกคน

ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนานุกูล จากหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ : ผ้าแม่แจ่ม กล่าวถึงที่มาของลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มสสรุปได้ว่า ลวดลายผ้าตีนจก แม่แจ่มเป็นการได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมาจา กถิ่นอื่น เช่น ลายละคร รับมากจากเมืองละคอน หรือเมืองลำปาง ส่วนลายที่รับมาจากเมืองเชียงแสน ก็เรียกว่า ลายเชียงแสน และบอกว่าลูกเล่น หรือศิลปะที่ช่างทอสามารถสร้างลวดลายตีนจก ให้มีลายต่างกันออกไปนับร้อยลาย โดยไม่ซ้ำแบบกัน ด้วยเหตุนี้ส่งผลให้ผ้าตีนจกผืนหนึ่งอาจมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันไปตามจุดเด่นในผ้าผืนนั้น

สรุปงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม มีงานวิจัยที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสาธารณสุข ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านมนุษยศาสตร์ กล่าวเฉพาะงานวิจั ยที่เกี่ยวข้อ งกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม พบว่างานวิจัยยุคแรกๆ ที่ค้นพบเป็นงานวิจัยในช่วงปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2547 ซึ่งปีนี้พบว่ามีนักวิชาการ นักศึกษามาทำวิจัยหลายเรื่อง งานวิจัย หนังสือ รวมทั้งเอกสารทางวิชาการส่วนใหญ่ เป็นการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์แม่แจ่ม การตีความในความหมายของลวดลายผ้าซิ่นตีนจก งานวิจัยที่นำเสนอเกี่ยวกับกระบวนการเรีย นรู้ของผู้ผลิตผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่ม อย่างไรก็ตามยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่มุ่งเน้นการศึกษาถึงสถานภาพในการดำรงอยู่ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ และการอนุรักษ์และการพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยในงานวิจัยเรื่องนี้

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยจะได้นำเอาทฤษฎีและวรรณกรรม ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่เกี่ยวกับสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมยุคสังคมไร้พรมแดน ที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงแนวคิดและ ทฤษฎีต่างในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ทฤษฎีแนวคิดและทฤษฎีวัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนว คิดและทฤษฎีโลกาภิวัตน์ ทฤษฎีการตลาด งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีประเด็นในการวิเคราะห์ คือ วัฒนธรรม การแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม การส่งเสริม จากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก และการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่าง และการปรับตัว ของช่างทอผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่ม ทั้งนี้เพื่อหาคำตอบว่า มีสิ่งใดที่ส่งผลต่อปัจจัย ที่ส่งผลต่อปัจจัยในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่มในท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงของสังคมหลังสมัยใหม่ ซึ่งการวิเคราะห์ตามประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยไม่ได้วิเคราะห์เพื่อเรียงลำดับค่าความสำคัญของแต่ละประเด็น แต่เป็นการวิเคราะห์ที่อธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งแสดงถึงความเชื่อมโยงถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับผ้าซิ่นตีนจกในปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีทางด้านวัฒนธรรม ที่ผู้วิจัยมองในเรื่องของวัฒนธรรมในภาพกว้าง ที่มีศิลปะเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรม ในการวิเคราะห์ งานผ้าทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ลวดลายผ้าซิ่นเป็นวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา ที่ทำสืบต่อกันมาแบบเชิงช่าง การออกแบบลวดลายสีสันของผ้าซิ่นตีนจก ที่เชื่อมโยงไปถึงการสร้างสรรค์ งานศิลปะหรือการออกแบบลวดลาย รวมทั้งการเชื่อมโยงระหว่างผ้าซิ่นตีนจกกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อของชาวแม่แจ่มทั้งนี้ศิลปะและวัฒนธรรมนี้ส่งผลต่อปัจจัยในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกตามประเด็นที่ตั้งไว้อย่างไร ในแนวคิดและทฤษฎีทางด้านวัฒนธรรมนี้ สามารถสรุปวิเคราะห์ถึงสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในประเด็นของวัฒนธรรม

แนวคิดและทฤษฎีทางด้าน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นทฤษฎีที่สำคัญที่ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล จากสมมุติฐานที่ว่า การปรับตัวให้เป็นไปตามกระแสการ เปลี่ยนแปลง ของโลก อาจจะเป็นส่วนสำคัญที่ให้ผ้า ซิ่นจีนจกแม่แจ่มดำรงอยู่ได้ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการหาข้อมูลเชิงลึกในภาคสนาม ว่าจะเป็นจริงตามสมมุติฐานการวิจัยหรือไม่ การวิเคราะห์เรื่องแนวคิดและทฤษฎีทางด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในแม่แจ่มนั้น ผู้วิจัยจะได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีนี้มาเชื่อมโยงกับ สังคมวัฒนธรรม แม่แจ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะส่งผลต่อผ้าซิ่นตีนจกอย่างไร แนวคิดและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม นี้ ผู้วิจัยยังได้นำไปวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการปรับตัวกลับการเปลี่ยนแปลงของชาวแม่แจ่มโดยเฉพาะก ลุ่มช่างทอผ้าซิ่นตีนจกและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในกระบวนการของผ้าซิ่นตีนจกทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางหาข้อสรุปในเรื่องของการปรับตัวเพื่อให้สถานภาพในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

แนวคิดและทฤษฎีโลกาภิวัตน์ จากการแบ่งโลกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคสารสนเทศ ในปัจจุบันในโลกยุคสารสนเทศหรือยุคข่าวสารไร้พรมแดน ที่สามารถเชื่อมต่อกันทั้งโลกด้วยอินเทอร์เนตดังกล่าวนี้เป็นหลักการในการวิเคราะห์สังคมแม่แจ่มว่าเมื่อสังคมโลกเปลี่ยนไปเป็นยุคข่าวสารไร้พรมแดน สังคมแม่แจ่มจะเป็นอย่างไร ยังเป็นสังคมที่ยังซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาหรือไม่ และถ้าสังคมแม่แจ่มไม่สามารถปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ได้ สังคมแม่แจ่มได้ปรับตัวอย่างไร ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกอย่างไรในกระบวนการของผ้าซิ่นแม่แจ่มทั้งหมด

แนวคิดและทฤษฎีการตลาด เป็นทฤษฎีที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ในประเด็นของการตลาดผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในท่ามกลางโลกโลกาภิวัฒน์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนทางสังคมวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกระแสที่ได้รับความ สนใจในชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเป็นอย่างมาก นั้น แนวคิดและทฤษฎีการตลาด จะเป็นสิ่งที่ช่วยในการการวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จริงอยู่การตลาดเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ให้ผ้าซิ่นตีน จกแม่แจ่มดำรงอยู่ได้ แต่ว่าเมื่อสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไปตามยุคสมัย การตลาดผ้าซิ่นแม่แจ่มจะเป็นอย่างไร มีการปรับตัวตามความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกอย่างไร เพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัย ได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่องนี้ดังนี้

กรอบคิดในงานวิจัย

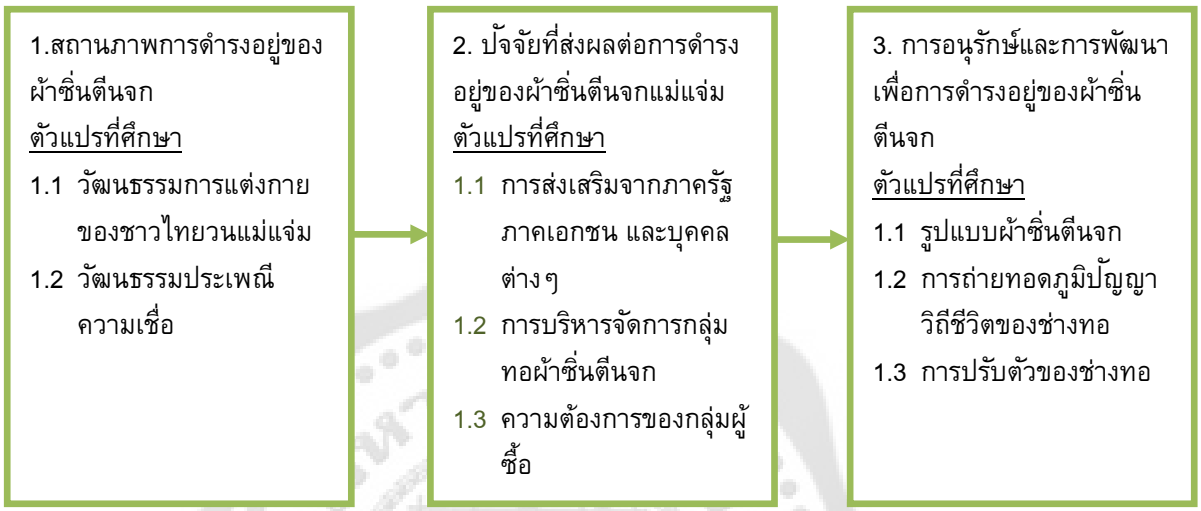

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยได้ใช้กรอบทฤษฎีต่างๆ มาวิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยได้ทำการศึกษาวิจัยผ้าซิ่นตีนจกในช่วงเวลา พ.ศ. 2555 – 2557

ในการนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากทั้งด้านเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. กลุ่มประชากรในงานวิจัย

กลุ่มประชากรในงานวิจัยเรื่องนี้คือ กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นข้อมูลเพื่อหาคำตอบตามที่ได้ตั้งไว้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากกลุ่มประชากรดังนี้

กลุ่มผู้ผลิต หรือช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม
กลุ่มคนกลาง หรือผู้ค้าคนกลาง
กลุ่มผู้ใช้ผ้าซิ่น หรือกลุ่มผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจก
กลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกในกลุ่มทอผ้าตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่มุ่งศึกษา เพื่อศึกษา วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก และการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่าง และการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยดังนี้

2.1 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น เป็นข้อมูลได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากแหล่งอื่นที่เกี่ยวกับผ้าตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลดังนี้

ก) เอกสารเกี่ยวกับ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในรูปแบบของตำรา บทความ สารคดี งานวิจัย สูจิบัตรการแสดงผล งานนิทรรศการ และเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่นำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดหรือเป็นเครื่องมือในการวิจัย ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญที่แนวคิดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ส่งผลต่อ การปรับตัวเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา ของกลุ่มทอผ้า ตีนจกแม่แจ่ม แนวคิดทางวัฒนธรรมแนวทางด้านการตลาด แนวคิดทางด้านโลกาภิวัฒน์ที่ส่งผลต่อสังคม หลังสมัยใหม่ รวมทั้งการอนุรักษ์และพัฒนางานศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น

ข) ข้อมูลจากการสืบค้นทางสื่ออิเลคทรอนิคส์ เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยทำการสืบค้นเพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผ้าตีนจกแม่แจ่ม แนวโน้มการตลาดแนวโน้มแฟชั่น และความเคลื่อนไหวของผ้าซิ่นตีนจก

2.2 การเก็บข้อมูลสนาม ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการอธิบายถึง สถานภาพการดำรงอยู่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ การอนุรักษ์และการพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ดังนั้นในขั้นตอนของงานสนามผู้วิจัยได้กำหนดการเก็บข้อมูลภาคสนามตามกลุ่มประชากรในงานวิจัย คือ กลุ่มผู้ผลิต หรือช่างทอ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม กลุ่มคนกลาง หรือผู้ค้าคนกลาง กลุ่มผู้ซื้อ หรือกลุ่มผู้ใช้ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม และกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น ดังกล่าวนี้ขออธิบายลักษณะของกลุ่มผู้ให้ ข้อมูลในแต่ละกลุ่ม ดังต่อไปนี้

2.2.1 กลุ่มผู้ผลิต หรือช่างทอ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึงช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในพื้นที่ ต.ช่างเคิ่ง และ ต.ท่าผา เป็นกลุ่มช่างทอผ้าตีนจกลวดลายดั้งเดิมและลวดลายที่พัฒนาใหม่ ทั้งช่างทอรุ่นแม่อุ๊ย ช่างทอรุ่น กลาง และช่างทอรุ่นใหม่ ตลอดจนกลุ่มช่างทอต่างๆ ในพื้นที่วิจัย ดังนี้

- เลิศ คำมาวัน
- มณฑา อรินติ๊บ
- บัวหอม สุปินโน
- สมหมาย พรมวงค์ษา
- จั่น นิปุนะ
- บัวจั่น เจริญวงค์
- ปราณี สารินจา
- มาลัย นิปุนะ
- จั่นสม สุปินะ
- ปานอม สุนันตา
- อนงค์พร ศรีเที่ยง
- ยวงคำ ทะบุญ

เฉพาะผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ผู้วิจัยพิจารณาว่าต้องเป็นผู้ที่สามารถเปิดเผยข้อมูลของตนเอง และข้อมูลของกลุ่มในส่วนที่ผู้วิจัยต้องการได้ รวมทั้งสามารถถ่ายทอดเรื่องราว ประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีอาชีพของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกได้ ข้อมูลสำคัญที่ต้องการ ทราบจากผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้คือ ภูมิหลังและแบบแผนชีวิตของช่างแต่ละคนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกรณีศึกษา (case study) ภูมิปัญญาในการทอผ้า วิธีคิดในกระบวนการสร้าง สรรค์งานทอผ้า การสืบทอดภูมิปัญญา การเข้าร่วมกิจกรร มทางสังคมที่เกิดขึ้นในวงการผ้า การจัดจำหน่าย การปรับ ตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกาภิวัตน์ ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์และพัฒนางานผ้าซิ่นจก

วิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยเริ่มจากการติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แนะนำตัวเพื่อสร้ างความสนิทสนมกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อขอสัมภาษณ์ บันทึกภาพกิจกรรมทางสังคม และขออนุญาตติดตามผู้ให้ข้อมู ลอย่างใกล้ชิดเพื่อสังเกตแบบแผนในการดำเนินชีวิตทั้งที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตทั่วไป และแบบแผนที่เกี่ยวข้องกับวิถีของ ช่างทอผ้าตีนจกแม่แจ่มแต่ละกลุ่มในอำเภอแม่แจ่ม รวมทั้งการพัฒนารูปแบบ สู่ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ รวมทั้งการจัดจำหน่าย

2.2.2 กลุ่มคนกลาง หรือผู้ทำธุรกิจผ้าแม่แจ่ม หมายถึง บุคคลที่เป็นผู้ขาย ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่อยู่ในพื้นที่และนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม มีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบราคา รวมทั้งสามารถวิจารณ์ผลงานการทอผ้าซิ่นตีนจกได้ มีส่วนร่วมในการกำหนดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม สามารถกำหนดรู ปแบบของผ้าซิ่นตีนจกตามแนวโน้มของตลาด ผ่านมิติการวิจารณ์ผลงาน โดยผู้วิจัยจะได้ทำการสัมภาษณ์บุคคลที่ประกอบกิจการร้านขายผ้าซิ่นจกแม่แจ่ม

การเข้าถึงข้อมูลในกลุ่มนี้ ได้จากการสัมภาษณ์ ซึ่งเจ้าของ กิจการที่มีรายชื่อดังกล่าวเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) โดยมีบุคคลที่สัมภาษณ์ ดังนี้

- แสงอรุณ ชัยรัตน์
- ดารา ปินตา
- วลัยกร นิลประยูร
- พรชัย กรรณิกา
- วันเพ็ญ ปินตาเบี้ย
- มยุรี บุญเทียม
- บุปผา นุเทพสุ
- เกษร กรรณิกา
- ชุติมันต์ กรรณิกา
- ฐิติมา เหมพันธ์

2.2.3 กลุ่มผู้ซื้อ หรือผู้ใช้ผ้าตีนจกแม่แจ่ม หมายถึง บุคคลที่ซื้อ ผู้ใช้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ซื้อขายแหล่งต่างๆ ในอำเภอแม่แจ่มและที่อื่นๆ ข้อมูลสำคัญที่จะได้จากกลุ่มนี้คือ รสนิยมของการใช้ผ้าซิ่นตีนจก พฤติกรรมการใช้ผ้าซิ่นตีนจก การตอบรับของกลุ่มผู้บริโภคจากที่ต่างๆ ตลอดจนการแสดงถึง ความเชื่อมโยงกับกลุ่มประชากรวิจัยทั้งหมดในงานวิจัยเรื่องนี้ การเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ ได้จากการสนทนา สังเกต และสัมภาษณ์

2.2.4 กลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ทำงานวิชาการ เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การเข้าถึงข้อมูลในประชากรกลุ่มนี้ ได้จากการศึกษาจากผลงานวิชาการของนักวิชาการท้องถิ่นที่ทำงานวิชาการเกี่ยวกับผ้าซิ่นแม่แจ่ม รวมทั้งการสัมภาษณ์ทั้งมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง โดยมีบุคคลที่สัมภาษณ์ คือ

- ฝอยทอง สมถวา
- เจริญ มาลาโรจน์
- สายสุนีย์ สมยศ
- วรรณภา ทองด้วง
- นุสรา เตียงเกตุ
- ทศพร จันทรประณีต
- อนงค์นุช วรรณคำ
- จำลอง ปินตา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในงานวิจัยดังนี้

3.1 แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์จะมีลักษณะที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและประเด็นในการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้คำตอบ และองค์ความรู้ใหม่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์ที่สามารถหยุดหยุ่น ตามความเหมาะ สมในการปฏิบัติการลงพื้นที่วิจัย ในการสัมภาษณ์เชิงลึกอาจจะเกิดประเด็นใหม่ในการศึกษาวิจัย การสัมภาษณ์จึงมีทั้งแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง รวม เป็นการสัมภาษณ์ที่มีความหลากหลาย ซึ่งคำถามในการสัมภาษณ์ต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัยเป็นสำคัญ และมีลักษณะที่ปลายเปิด โดยมีประเด็นคำถามดังต่อไปนี้

- วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม เน้นในเรื่องวัฒนธรรมการนุ่งซิ่นของไทยวนแม่แจ่ม การนุ่งซิ่นของชาวไทยวน เป็นอย่างไร ผ้าซิ่นตีนจกมีความสำคัญกับวิถีชีวิตอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

- การส่งเสริม จากภาครัฐ เป็นอย่างไรบ้าง มีลักษณะของการส่งเสริมอย่า งไร ผลมทิของการที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐเป็นอย่างไรบ้าง

- การบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก ในพื้นที่วิจัยมีกี่กลุ่ม กลุ่ มผ้าซิ่นตีนจกในแต่ละกลุ่มมีความเป็น มาอย่างไร การบริหารงานกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกเป็นอย่างไร ปัญหา อุปสรรค และสิ่งที่ประสบความสำเร็จในกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

- รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก เป็นอย่างไร มีกี่ประเภท ประกอบด้วยอะไรบ้าง แบ่งกลุ่มลายอย่างไร มีโครงสร้างของลวดลายอย่างไร มีลายอะไรบ้าง แต่ละลายมีความหมายอย่างไร

- การพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก เป็นอย่างไร มีการพัฒนาอย่างไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร ปรับตัวอย่างไร รูปแบบที่พัฒนาแล้วเป็นอย่างไร

- ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นอย่างไร พฤติกรรมผู้ซื้อผาซิ่นตีนจกภายและภายในแม่แจ่มเป็นอย่างไร การซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกในปัจจุบันเป็นอย่างไร

- วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นอย่างไร มีกี่รูปแบบ ใช้มีวิธีการถ่ายภูมิปัญญาแบบไหนอย่างไร สื่อในการถ่ายทอดรูปแบบเป็นอย่างไร

- วิถีชีวิตของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นอย่างไร ใครคือช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การปรับตัวของช่างทอในปัจจุบันเป็นอย่างไร

3.2 แบบบันทึกการทำงานวิจัยภาคสนาม

เป็นแบบบันทึกการทำงานวิจัยภาคสนาม เพื่อบันทึกการวางแผนการวิจัย บันทึกการทำงานวิจัยที่ผ่านมา แนวทางการสังเกต ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบานการลงพื้นที่วิจัย และแนวทางการแก้ปัญหา ตารางนัดหมาย รายชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เบอร์โทรศัพท์ อีเมลแอดเดส และการบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงพื้นที่วิจัย ทั้งนี้แบบบันทึกการทำงานวิจัยภาคสนามจะมีการแบ่งเนื้อหาสาระการบันทึกอย่างเป็นหมวดหมู่ รวมทั้งมีการระบุแหล่งที่มาในการบันทึกเพื่อสามารถนำไปอ้างอิงในการเขียนงานวิจัยได้อย่างเป็นระบบ

4. พื้นที่ในการวิจัย

ตำบลช่างเคิ้ง และ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรรณาวิเคราะห์ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ทำการศึกษาและนำเสน อไว้ในบทที่ 2 มีการวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์ ระหว่างการสัมภาษณ์ และภายหลังการสัมภา ษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและเพียงพอต่อการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นของคำถามการวิจัย

6. การนำเสนอผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจั ยแบบ พรรณนาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยจะได้ทำการเรียบเรียงและนำเสนอตามลำดับวัตถุประสงค์ และประเด็นในการวิเคราะห์ที่กำหนดไว้

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเรื่อง ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่ ผู้วิจัยมุ่ งเน้นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ การดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยในความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาที่ กล่าวมาในข้างต้นนั้น ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ในอำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความโดดเด่นในด้านการทอ ผ้าซิ่นตีนจก ที่ประณีตละเอียดอ่อน เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังเชื่อมโยงถึงประเพณีวัฒนธรรมอันงดงามที่ยังหลงเหลืออยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแม่แจ่มเป็นอำเภอที่มีภูเขาสูงล้อมรอบ จึงส่งผลให้ความเจริญจึงเขามาอย่างช้าๆ ดังนั้นในแอ่งวัฒนธรรมแห่งนี้ ยังคงความเป็นไทยวนหรือคนเมือง ของล้านนาอย่างเหนียวแน่น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าแม่แจ่มอยู่ในภูมิ ประเทศที่มีภูเขาล้อมรอบ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ สอดคล้องในทฤษฎีของ อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) ที่ได้เขียนหนังสือเรื่องคลื่นลูกที่สาม (The Third Wave) กล่าวถึงคลื่นของโลกยุคปัจจุบัน เป็นโลกแห่งข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน หรือโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่โลกทั้งโลกถูกเชื่อมโยงกันทั้งหมดด้วยอินเทอร์เนต ทุกหนทุกแห่งสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว แอ่งวัฒนธรรมแม่แจ่มที่มีภูเขาอันสลับซับซ้อนล้อมรอบ ก็สามารถรับรู้ข่าวสารได้ เช่นกัน การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างกว้างขวาง และเมื่อนำมา เชื่อมโยงกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในสภาวะนี้จะส่งผลอย่างไร ในบริบทของสังคมแม่แจ่ม ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจะมีสถานภาพในการดำรงอยู่อย่างไรท่ามกลางสภาวะการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์

ในการวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ หลักเพื่อ ศึกษาสถานภาพในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

- วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม
- การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก
- รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก และการพัฒนารูปแบบผ้าตีนจก
- ความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม
- การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

จากประเด็นที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ เป็นประเด็นที่มีความเชื่อมโยง ต่อการ แสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่ นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งผู้วิจัย ได้ทำการวิเคราะห์ได้แต่ละประเด็นให้มีความลุ่มลึกในทางวิชาการ ประกอบกับการศึกษาทางทฤษฎี เอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 และการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้อง ดังการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นดังนี้

1. วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม

1.1 แม่แจ่ม

“แม่แจ่ม” เป็นชื่อเรียกของทางราชการส่วนกลางอย่างไรก็ตาม นักวิชาการต่างพยายามหาความหมายของชื่อ “เมืองแจม” หรือ “เมืองแจ๋ม” เพื่อเชื่อมโยงไปหาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองที่ซ่อนตัว อยู่ในหุบเขาแห่งนี้ เหตุเพราะไม่มีเอกสารโบร าณใดเลยที่บันทึกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จึงต้องวิเคราะห์ ตีความจากตำนาน เรื่องเล่าต่างๆ หรือ ประวัติศาสตร์แห่งอื่น เพื่อนำมาเทียบเคียงประวัติศาสตร์ของเมืองแห่งนี้

ประวัติของอำเภอแม่แจ่มที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ไม่มีผู้ใดเขียนไว้ แม้แต่พับสาตามวัดวาอารามในแม่แจ่มก็ไม่ได้กล่าวถึง มีแต่เขียนไว้เป็นแบบตำนานซึ่งแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน แล้วแต่ได้ยินตำนานมาแบบไหน มีสิ่งใดเป็นข้อสังเกตก็เขียนไว้ตามนั้น (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 13)

เรื่องเล่าของชุมชนในหุบเขาแห่งนี้ ได้กล่าวถึงชุมชนเล็กๆ ที่อยู่กลางหุบเขาแวดล้ อมอันสลับซับซ้อน มีเรื่องเล่าของพระครูใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโณ เกี่ยวกับความเป็นมาของชื่อเมืองที่ว่า ตามตำนานเล่าขานกันว่า เมื่อครั้งพ ระพุทธเจ้า กับพระมหากัจจายนะ จาริกผ่านมาทางที่ราบลุ่มน้ำแจ่มในปัจจุบัน(บริเวณวัดพระธาตุช่างเคิ่ง) ได้พบกับสิงห์สองพี่น้องต่อสู้กัน พระพุทธเจ้าจึงหยุด แล้วไต่ถามได้ความว่าสู้กันเพื่อชิงความเป็นใหญ่ เพื่อเป็นผู้ปกครองพื้นที่นี้ เมื่อได้ความเป็นเช่นนั้นจึงแบ่งพื้นที่การปกครองให้ โดยถามพ่อค้าที่ผ่านมาแถวนั้น ขุนน้ำกับสบน้ำนี้ครึ่งกันตรงไหน พ่อค้าบอก ครึ่งกันตรงนี้ พระพุทธองค์จึงเ อาไม้ขีดเป็นรอยแล้วตัดสิน ให้สิงห์ผู้พี่ปกครองเขตเหนือ และสิงห์ผู้น้องปกครองเขตใต้รอยไม้นั้น พระศาสดาได้ให้เกศาจำนวน 8 เส้น จึงได้สร้างสถูปบรรจุเกศาไว้ ได้บูรณะเป็นพระธาตุช่างเคิ่ง และได้มีการปั้นพระมหากัจจา ยนะไว้ด้วย

ต่อมารอยขีดที่พระพุทธเจ้าทรงขีดไว้นั้นได้กลายเป็นลำห้วยๆ นั้น จึงได้ชื่อว่า ห้วยชั่งเคิ่ง ซึ่งมีความหมายว่าลำน้ำ แบ่งครึ่งตรงนั้น หรือด้านเหนือด้านใต้มีพื้นที่เท่ากัน ต่อมามีการออกเสียงเพี้ยนเป็นช่างเคิ่ง(มีขุนห้วยอยู่บนโรงเรียนแม่แจ่มด้านขวา ผ่านบ้านช่างเคิ่ง ใกล้วัดบุปผารามบ้านหย่อน ไปออกน้ำแม่แจ่มใกล้วัดช่างเคิ่ง)

เช้าวันต่อมาพระพุทธเจ้าออกบิณฑบาตรโปรดสัตว์ มียำลั๊วะเฒ่าคนหนึ่ง นำปลาปิ้งครึ่งตัวมาใส่บาตร พระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า ปล าอีกครึ่งตัวมีไหม ย่าลัวะจึงตออบว่าเก็บไว้ให้หลาน พระพุทธเจ้ารำพึงว่า“บ้านนี้เมืองนี้มันแจมแต๊หนอ” ต่อมาดินแดนนี้จึงได้ชื่อว่าเมืองแจม

คำว่า “แจม” เป็นภาษาลัวะ แปลว่าน้อยไม่พอเพียง หรือขาดแคลน (หวิดๆ ขาดๆ) ต่อมาเมื่อมีคนไท -ยวน (ไต) มาอยู่จึงเรียกตามสำนวนไท -ยวนว่า “เมืองแจ๋ม” และเพี้ยนเป็นเมืองแจ่ม หรือแม่แจ่ม เป็นนามมงคลให้เมืองนี้เป็นเมืองแห่งความแจ่มใส ลบค วามแจม ตามความหมายชื่อเดิม (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 18 - 19)

มีตำนานหนึ่งกล่าวว่า ในสมัยพระเจ้ากือนา เมื่อราวพุทธศักราช 1898 – 1928 ได้มีพระภิกษุรูปหนึ่งเดินทางมาจากเชียงใหม่ไปยังเมืองเมาะตะมะ แต่ได้มรณะภาพกลางทางที่เมืองแจม ซึ่งสันนิษฐานว่า คือเมืองแจม หรือแม่แจ่มนั่นเอง (วิทยา อาภรณ์. 2541: 35)

สุรศักดิ์ สุขสวัสดิ์ กล่าวว่า คำว่า “แม่แจ่ม” นี้เป็นคำเรียกตามสำเนียงภาคกลาง แต่เดิมจะเรียก “เมืองแจม” ตามชื่อลำน้ำ แจมที่ไหลผ่านตัวเมือง ซึ่งที่ถูกต้องออกเสียงตามภาษาถิ่นล้านนาว่า “แจ๋ม” แปลว่าสดใสสว่าง ดังกล่าวกันว่าน้ำใจของคนเมืองนี้ใสสะอาด สดใสซื่อสัตย์ไม่มีหลอกลวง ชาวบ้าหลายคนพูดติดตลกว่า เมืองแจมน่าจะมาจากคำว่า “จม” เพราะคนต่างถิ่นที่มาเยือนแม่แจ่มมักติดใจเสน่ห์สาวงามจนตั้งรกราก “จม” อยู่ที่นี่ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์สนั่น ธรรมธิ เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2530)

มาลา คำจันทร์ (เจริญ มาลาโรจน์) ได้เขียนการสนทนาระหว่างผู้วิจัย กับมาลา คำจันทร์ และยุทธการ ขันชัย ไว้ในงานเขียนสารคดีเรื่อง เพ็ญเดือนสี่ที่แม่แจ่ม ในนิตยสารสกุลไทยรายสัปดาห์ ว่า

> “คำว่า แม่แจ่ม พอรู้ แต่คำว่า เมืองแจ๋มมาจากไหน มีหลักฐานอะไรไหมในเอกสารโบราณ” ใครคนหนึ่งเปิดประเด็นขึ้นอีก เราเองก็มีอีกสถานภาพหนึ่งคือ ผู้ศึกษาเอกสารโบราณของล้านนา โดนคำถามนี้ก็อึกอักเพราะไม่เคยพบชื่อเมืองแจ๋มเลย ยังไม่ทันออกตัวอะไร ใครอีกคนหนึ่ง ก็เสนอความเห็นขึ้นว่า “มีคนบอกว่าแต่เดิมเรียกว่าเมืองแจม ตำนานพระเจ้าเลียบโลกบอกว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงตรงนี้ แต่เมืองนี้เป็นเมืองจิ๊เมืองแจม ชาวเมืองขี้จี๊ขี้แจม ไม่ค่อยใส่บาตรทำบุญ จึงเป็นที่มาของชื่อเมืองแจม แล้วต่อมาก็เพี้ยนเป็นเมืองแจ๋ม”
>
> “ไม่เห็นด้วยนะ” เราใส่ตรงๆ ไม่ต้องอ้อมแอ้มเกรงใจ เพราะคนอันเดียวกันทั้งนั้น “จิ๊ คืออตระหนี่ถี่เหนียว แจม คือจำกัดจำเขี่ย เขียม หายาก มีน้อย เป็นคำที่มีความหมายไม่ค่อยดี ไม่เป็นสิริมงคล ไม่นิยมเอามาตั้งชื่อบ้านนามเมืองหรอก
>
> “แต่ตำนานว่าออกจากปากพระพุทธเจ้า อยู่ในพระเจ้าเลียบโลก”
>
> “ไม่รู้ฉบับไหน พระเจ้าเลียบโลกมีไม่ต่ำกว่ายี่สิบฉบับ พ่อครูใช้มาแล้วอย่างน้อยสิบฉบับ ไม่มีกล่าวถึงเมืองแจ๋มหรือเมืองแจมเลย”
>
> “แต่ผมพบในตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดศาลาหม้อ จังหวัดลำปาง” ลูกศิษย์คนเล็กแทรกขึ้นมาในจังหวะที่เหมาะสม “เขียนว่าเมืองแจ๋มชัดเจน ไม่ใช่เมืองแจม เป็นเหตุการณ์ในช่วงสมัยพระเจ้ากือนา ส่งคนไปอาราธนาพระมหาสุมนะจากสุโขทัยมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเชียงใหม่ มีพระเถระองค์หนึ่งออกจากลำพูน จะไปเมืองพันเขตเมาะตะมะ แต่มาเสียชีวิตที่เมืองแจ๋ม เอกสารตัวเขียน ระบุชัดเจนว่าแจ๋ม ไม่ใช่แจม....” (มาลา คำจันทร์. 2557: 42)

มาลา คำจันทร์ ยังได้กล่าวถึง คำว่า “แจ๋ม” ในชื่อของเมืองแจ๋มว่า มีคำถามว่า แจ๋ม แปลว่าอะไร คำนี้ไม่มีใช้ในภาษา โดยประสบการณ์ทางวิชาการ และโดยอาชีพทำมาหากินโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ เดาว่าคำนี้อาจจะไม่ใช่คำในภาษาพื้นเมือง อาจเป็นคำเก่าแก่ตกค้างมาจากผู้คนเผ่าลั๊วะ เขาใช้ภาษาลั๊วะ ไม่ใช่ภาษาพื้นเมือง พี่น้องเผ่าลั๊วะอาจเพ่นพ่าน ครอบครองดินแดนแถบนี้มาก่อน ชื่อบ้านนามเมืองในท้องถิ่นภาคเหนือตอนบนหลายแห่งหลายที่เป็นคำที่

หาความหมายไม่ได้ในภาษาไทย เช่น อมขูด อมลอง อมปาด อมแลบ หรืออมก๋อย เดี๋ยวนี้พิสูจน์ชัดแล้วว่าเป็นคำในภาษาลัวะ คำว่า อม แปลว่าน้ำหรือแ ม่น้ำ แต่ก็ยังมีหลายคำที่ไขไม่ออก เช่นคำว่างาว ที่เป็นชื่ออำเภองาว จังหวัดลำปาง คำว่างาว ที่เป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอเทิง จังหวัดเชียงรายเป็นต้น คำว่าแจ๋มอาจเป็นคำดั้งเดิมในภาษาลั๊วะที่ตกค้างมา อันนี้แค่เดา เราเองไม่รู้ภาษาลัวะ คงต้องรอให้ท่านผู้รู้ภาษาลั๊วะมาช่วยไข ยังไม่แจ้งใจ (มาลา คำจันทร์. 2557: 42)

ข้อเขียนข้างต้นนี้ ถึงแม้ว่ายังไม่ได้ข้อสรุปในเชิงวิชาการบางประเด็นยังขาดเอกสารโบราณมาสนับสนุน ในคำและความหมายของภาษาลัวะ ที่ยังไม่พบเอกสาร มายืนยัน อย่างไรก็ตาม ยุทธการ ขันชัย และมาลา คำจันทร์ ได้ค้นพบ คำว่า “เมืองแจ๋ม ” ในตำนานมูลศาสนา ภาษาล้านนา ใบลานหน้าที่22 ฉบับวัดศาลาหม้อ จังหวัดลำปางถอดความโดยยุทธการ ขันชัย ความว่า

> เจ้าทั้งหลายมาแต่ก่อนชุ่อันดีหลีแล แต่นั้นไปบ่อนานเท่าใดพญาราชทานเจ้าไทเมื่อกระทำสังฆะกัมม์ มีต้นว่า อุปสมบทกัมม์กับด้วยเจ้าอานันทะในปีกัดเ ร้า สมุตติสิมมาปายเหนือวิหารก็ในปีกัดเร้ากับด้วยเจ้าอานันทะวันนั้นแล เจ้าอานันทะกันว่าเมี้ยนสังฆะกัมม์ก็สั่งพญากือนาเมือหาครูตนสู่สำนักอุทุมพละปุปปะมหาสวามีเจ้า ใน**เมืองแจ๋ม**ที่นั้นคนทั้งหลายส่งสะก๋านแล้วก็เอาบาตรแลผ้าเมือเถิงอุทุมพละปุปปะมหาสวามีเจ้าใ นเมืองวันนั้นแล เมื่อนั้นท้าวกือนาราชเจ้ามักไคร่หันธาตุเจ้าก็แต่งเครื่องปู่จาต่างๆ เข้าไปราธนามหาสุมนะเจ้าว่าข้าแห่งเจ้ากู ตูข้ามักไคร่หันธาตุพระพุทธเจ้ากับไคร่หันอันปฏิหาริย์แห่งพระธาตุเจ้าแล เมื่อนั้นมหาเถรเจ้าก็หยิบเอาโกฏิธาตุมาแล้วก็ไขห้อพญาดูวันนั้นแลเมื่อนั้นพญาแลติมาตย์ราชมนตรี (เอกสารใบลาน. มูลศาสนาภาษาล้านนา. ใบลานหน้าที่ 22 วัดศาลาหม้อ จ. ลำปาง)

ถือได้ว่าเป็นหลักฐาน ที่กล่าวถึงเมืองที่ชื่อว่า “เมืองแจ๋ม ” อันเป็นเมือง ที่อยู่ระหว่างเมืองลำพูน กับเมืองเมืองพันเขตเมาะตะมะ พม่า ดังนั้น คำว่าเมืองแจ๋ม จึงเป็นคำที่มีหลักฐานสนับสนุนมากกว่าคำว่าเมืองแจม อีกทั้งการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ไม่มีคนใดในพื้นที่พูดคำว่าเมืองแจม ทั้งหมดที่ผู้วิจัยพบพูดคำว่า “เมืองแจ๋ม”

งานวิจัยของสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ที่ศึกษาเรื่อง กิจกูฏวัดยางหลวง บทบาทศิลปะพม่า – ล้านนาในหุบเขาแม่แจ่ม แสดงให้เห็นว่ากิจกูฏวัดยางหลวง เป็นหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เห็น ถึงบทบาทศิลปกรรมของพม่าและล้านนาในดินแดนแม่แจ่ม สัญนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกาวิละ ในยุคของการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ หลังจากอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าประมาณ 200 ปี โดยในรายง านการวิจัยกล่าวว่า จากการศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างลวดลายปูนปั้น ลวดลายตกแต่งกิจกูฏแห่งนี้ ประกอบกับการศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงยุคทองและยุคเกี่ยวเนื่อง (ราว พ.ศ. 1898 - 2106) จนถึงยุคฟื้นฟูจากการยึดครองของพม่าในสมั ยพระยากาวิละ (ระหว่างครึ่งแรกขอ งพุทธศตวรรษที่24) พระยากาวิละได้รวบรวมผู้คนเพื่อฟื้นฟูแหล่งศูนย์กลางวัฒนธรรมเช่น นครเชียงใหม่ นครลำปางฯ รวมไปถึงการก่อตั้งชุมชนในดินแดนรอบนอกที่มีความสำคัญทางด้านคมนาคมในอดีตเช่น แม่แจ่ม ในการนี้สถาบันพุทธศาสนาได้เป็นสื่อประ สานผู้คนกลุ่มต่างๆ ทั้งคนที่อาศัย

อยู่ในแม่แจ่ม ชาวกระเหรี่ยงหรือยาง รวมทั้งชาวเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนมาเข้าด้วยกัน ดังปรากฏเป็นการก่อสร้าง วัดยางหลวง ซึ่งสันนิษฐานขึ้นว่าสร้างขึ้นในราวสมัยของพระองค์ (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. 2534) รวมทั้งภาพจิตกรรมฝาผนังวัดป่าแดด ที่บ่งบอกถึงช่างเขียนในสกุลช่างช่างไทใหญ่ (ภานุพงษ์ เลาหสม. 2541: 85)

งานวิจัยชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน เรื่องของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม โดยสันติพงษ์ ช้างเผือก ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของแม่แจ่ม ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้ตรงนี้ เพื่อเป็นการเปิดฉากประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองแจ่ม ที่เชื่อมโยงกับการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกดังนี้ ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 บริเวณตอนล่างของหุบเขาแม่แจ่ม ซึ่งมีแม่น้ำแรกไหลจากเทือกเขาดอยหลวง (ดอยอินทนนท์) ฟากตะวันออกของหุบเขา ไหลลงมาบรรจบกับลำน้ำแม่แจ่ม มีหย่อมบ้านเล็กๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ตลอดสองฝากฝั่งแม่น้ำ ทางฝั่งขวาของน้ำแม่แรกมีหย่อมบ้านในกับบ้านเกาะ ผู้คนทั้งสองหย่อมบ้านนับถือผีเจ้าบ้านหอเดียว กัน รวมทั้งเป็นคณะศรัทธาของวัดยางหลวงที่ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของบ้านใน

ส่วนฝั่งด้านซ้ายชองน้ำแม่แรก มี 3 หย่อมบ้านคือ บ้านโห้ง ตั้งอยู่บริเวณแอ่งกระทะเล็กๆ ริมน้ำแวดล้อมไปด้วยไม้เปา บ้านท่าผา เป็นหย่อมบ้านที่มีจำนวนหลังคาเรือนเยอะที่สุด และหย่อมบ้านที่ตั้งขึ้นบนที่ดอนอยู่ใกล้ๆ สบน้ำแม่แรก หรือจดที่แม่น้ำแรกมาบรรจบกับน้ำแม่แจ่ม เป็นที่ตั้งของ บ้านดง และวัดดง หรือวัดบ้านดง ที่ผู้คนทั้งสามหมู่บ้านและนับถือผีเจ้าบ้านที่ตั้งหออยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ใกล้วัด

ชาวบ้านบางคนตีความว่า เดิมทีคนบ้านใต้ทั้งหมด 5 หย่อมบ้าน น่าจะเป็นคณะศรัทธาวัดยางหลวงทั้งหมด ต่อมากลุ่มบ้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำแรกไปตั้งอารามวัดดงขึ้น เนื่องจากระดับน้ำในแม่น้ำแรกมักมีระดับน้ำที่สูงขึ้นในช่วงกลางพรรษา เป็นการยากต่อการข้ามน้ำ แต่การเป็กตุ๊ (บวชพระ) ยังจำเป็นต้องใช้อุโบสถของวัดยางหลวงในการบวชอยู่ดี กระทั่งกลางพุทธศตวรรษที่ 25 วัดดงได้กลายสภาพเป็นวัดร้างเหมือนเช่นวัดอื่นในหุบเขาแม่แจ่ม (พ่ออินทร์ นิปุนะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2544)

อนึ่งจากการเทียบเคียงข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ ชาวบ้าน ได้ข้อสรุปว่า จำนวนหลังคาเรือนของบ้านใต้ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 คาดว่า บ้านใต้มีหลังคาเรือนไม่น่าเกิน 30 หลัง และขยายเพิ่มอย่างช้าๆ จวบ จนทศวรรษที่ 2460 มีเพิ่มเป็น 50 หลังคาเรือน (พ่อตาธนะเพิ่ม. บ้านห้วยริน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2544, พ่อปุก นิปุนะ.บ้านท่าผา และพ่อปุก บุญเทียม.บ้านเกาะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 15,16 ตุลาคม 2544)

คนบ้านใต้ส่วนใหญ่มีพื้นที่นาในการปลูกข้าว คือ ทุ่งหลวง ทุ่งนาจก ทุ่งแม่แรก ทุ่งพระเพ่ ทุ่งมะค่า ทุ่งลุ่ม ทุ่งหางต้ง แต่ละทุ่งหรือพื้นนา รับน้ำจากฝายที่ตีขึ้นเพื่อกั้นน้ำแม่แรก ฝายแต่ละฝายมีการจัดความสำพันธ์ทางการผลิตภายในองค์กรเหมืองฝายที่เรียกว่า กลุ่มลูกด้ามเหมืองฝาย มีการระดมแรงงานในการตีฝาย ลอกเหมือง ดูแลจัดการระบบจ่ายน้ำให้ไปถึง

นาแต่ละแห่ง การผลิตข้าวในนาของแต่ละครัวเรือนใช้แรงงานควายที่เลี้ยงไว้ และระดมแรง งานของแต่ละครัวเรือน แลกเปลี่ยนแรงงานกันในหมู่เครือญาติ เพื่อนบ้าน ทั้งช่วงการเพาะปลูก และเก็บเกี่ยว สำหรับคนบ้านใต้ที่ไม่มีที่นามากนัก จึงต้องปลูกข้าวไร่ตามแนวป่าเชิงเขา รวมทั้งปลูกพืชอื่นๆ เช่นฝ้าย พริก แตงกวา ฯลฯ รวมอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมีการยังชีพด้วยการหาของป่า หาไม้หาฟืนเพื่อสร้างบ้านแปงเรือน และการหุงต้ม ยามปีใหม่หรืองานปอยก็จะอออกล่าสัตว์ใหญ่และหาปลารวมกันทั้งหมวดวัด ยามปกติในชีวิตประจำวันก็หาปลาตามวังปลาในลำน้ำแจ่มตอนใต้ คนบ้านใต้จึงมีความชำนาญน้ำ และมีความชำนาญในการหาปลาจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหุบเขาแห่งนี้

จากตอนท้ายของบ้านท่าผา ข้ามลำน้ำแจ่มไป เป็นที่ตั้งของ บ้านม่าน บ้านนี้เชื่อกันว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของกองทัพพม่าเมื่อครั้งทำศึกกับเชียงใหม่ แต่ชาวบ้านใต้บางคนคิดว่า น่าจะเป็นบ้านที่ตั้งขึ้นในช่วงสัมปทานป่ายุคแรก โดยชาวพม่ากลุ่มหนึ่งติดตามเครือญาติ ของตนมาทำไม้ ชาวบ้านจึงพากันเรียกชื่อบ้านตามชื่อกลุ่มคนที่เข้ามา หลังกิจการทำไม้ในระยะนั้นหมดลง มีคนบ้านใต้ประมาณ 6 ครัวเรือนย้ายไปอยู่แทน (พ่อปุก นิปุนะ .บ้านท่าผา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2544)

ถัดจากที่ดอนเล็กๆ ของบ้านม่าน ขึ้นไปทางทิศเหนือมีม่อนท่าผา และแนวป่าใหญ่ขวางกั้น พื้นที่นาขนาดใหญ่ริมฝั่งตะวันตกของน้ำแจ่มไว้ บริเวณนี้มีบ้าน ตั้งถัดๆ กัน 3 บ้านคือ บ้านทัพ บ้านลัวะ และบ้านท้องท้องฝาย ตามลำดับ

ภาพประกอบ 1 วัดบ้านทัพ เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มในมุมสูง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

บ้านทัพ เป็นบ้านใหญ่บ้านหนึ่งในหุบเขาเมืองแจ๋ม มีจำนวนเรือนราว 50 หลังคาเรือน ในสมัยพญาเจ้าเมืองแจ๋มปกครอง บ้านทัพเป็นบ้านใหญ่พื้นที่นากว้างและอุดมสมบูรณ์ที่สุด แห่งหนึ่งในเมืองแห่งนี้ ส่วนบ้านลัวะ เป็นหย่อมบ้านขนาดเล็ก เดิมเป็นที่ ตั้งของชาวลัวะมาก่อน ต่อมาได้มีชาวเมืองยวม(แม่สะเรียง) เข้ามาอาศัยอยู่ จึงมีคำเรียกอีกหนึ่งชื่อว่า บ้านเหล่าจาวยวม (แม่ธิ ฟองตา ,บ้านไร่. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2544) ด้านบนบ้านท้องฝาย แยกเป็น 2 หย่อมบ้าน (ป๊อกบ้าน) คือ เหมืองบน กับ เหมืองลุ่ม โดยใช้ ลำเหมืองทดน้ำจากฝายหลวงที่กั้นน้ำแม่แจ่มเป็นตัวแบ่ง มีจำนวนหลังคาเรือนไม่เกิน หลังคาเรือน และคนทั้งสามบ้านล้วนเป็นคณะศรัทธาวัดบ้านทัพ ซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือบ้านทัพขึ้นไปไม่ม ากนัก โดยมากชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน ปลูกข้าวนามากกว่าข้าวไร่ เพราะมีเนื้อที่นารับน้ำขนาดกว้าง ที่สุดในหุบเขา หากความไม่แน่นอนของกระแสน้ำใหญ่เยี่ยงลำน้ำแม่แจ่มก็ทำให้ฝายหลวงของ ชาวบ้านทั้งสามบ้านมีภาวะความเสี่ยงไปด้วย แม้ว่าทั้ง 4 หมู่บ้าน ตลอดรวมถึงชุมชนเมือง แจ๋ม ห้วงยามนี้จะอยู่ในระบบผลิตภาคเกษตรเพื่อยังชีพเป็นด้านหลัก แต่ก็มิได้หมายความว่า แต่ละ บ้านจะมีการพึ่งพาตัวเองได้โดยสมบูรณ์ เพราะยังขาดแคลนทรัพยากร เช่น ขาดข้าว ขาดเกลือ คนแต่ละบ้านจำต้องพึ่งพิง แลกเปลี่ยนสิ่งของแรงงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่ตนขาดแค ลน ทั้งจากเพื่อนบ้านภายในหุบเขาเอง กลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่บนภูเขา และภายนอกหุบเขาอีกด้วย อีกทั้งบริเวณหุบเขายังเป็นเส้นทางการค้าที่มีกลุ่มพ่อค้าเร่จากสาละวิน ขนสินค้าสำเร็จรูปจาก ดินแดนพม่า และกลุ่มพ่อค้าที่เดินทางข้ามเขามาจากตอนใน เช่นเมืองลำปาง เมืองลำพู น และ เมืองจอมทองเข้ามาติดต่อค้าขาย ขอซื้อวัวควายเป็นประจำ ขณะที่ แต่ละบ้านเองก็มักจะมีกลุ่ม พ่อค้าวัวต่างที่ใช้เวลาว่างจากการผลิตในนาไร่เดินทางไปค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าอยู่เป็น ประจำอยู่แล้ว (สันติพงษ์ ช้างเผือก. 2544: 15 - 18)

จริงอยู่กับข้ออธิบายที่ว่าเมื องแจ๋มเป็นเมืองที่อยู่ในหุบเขา จากข้อมูลที่ค้นพบ ผู้วิจัย เชื่อว่า เมืองแจ๋มไม่ได้เป็น ชุมชนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว ถึ งแม้ว่าการเดินทางเข้าสู่ เมืองแจ๋มในยุค ก่อนเป็นไปด้วยความ ยากลำบากก็ตาม สังคมเมืองแจ๋มนอกจากมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ ในชุมชน แล้ว ก็ยังไม่มีก ารติอต่อกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นบนดอยสูง และสังคมภายนอก มีการ ค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยวัวต่าง รวมทั้งมีวิถีชีวิตที่กลมกลืนไปกับธรรมชาติ

การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่ม มีความเชื่อ มโยงกับผ้าซิ่นตีนจกเป็น อย่างมาก ผ้าซิ่นตีนจก ในฐานะเครื่องนุ่งห่มที่ มีความสัมพันธ์กับจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธ์ ไทยวนแล้ว ยัง เป็นเครื่องบรรณาธิการ และเป็นสินค้า การศึกษาประวัติศาสตร์ ความเชื่อ จิต วิญญาณ รวมทั้งการศึกษาความรู้สึกนึกคิดขอองคนเมืองแจ๋ม นั้น เป็นสิ่งสำคัญต่อการเชื่อมโยง ไปสู่การดำรงอยู่ ในประเด็นความสำพันธ์ระหว่า งชุมชนกับอำนาจรัฐ -ทุน สันติพงษ์ ช้างเผือก ได้เสนอเนื้อหาในรายงาน วิจัยชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ : ประวัติศาสตร์ เพื่อชุมชน เรื่องของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม กล่าวว่า

ในยุคพญาเมืองแจ๋ม ก่อนที่สยามจะขยายอำนาจการปกครอ งเข้ามารวบเอาเมืองแจ๋ม ไว้เป็นส่วนหนึ่งของแขวงจอมทองในเขตเมืองชั้นใน (เมืองแม่ปิง) ของเมืองนครเชียงใหม่ เมื่อต้นทศวรรษที่ 2440 เมืองแจ๋มเคยมีระบบการปกครองภายในหุบเขาเยี่ยงเมืองในหุบเขาอื่นทั่วเขตอุษาคเนย์ตอนในที่มีผู้ตั้งตนเป็นผู้ปกครองเช่น เจ้าฟ้าในเขตรัฐฉ านหรือเจ้าเมิง หรือเจ้าเมืองในเขตลุ่มน้ำโขง เป็นต้น

ระบบการปกครองเมืองในหุบเขา ที่นี่มี “พญาเจ้าเมือง ” เป็นผู้ปกครองสูงสุด และมีคณะปกครอง เป็นลำดับชั้นรองลงมาเพื่อควบคุมผู้คนน ระดับบ้านใหญ่ๆ หรือกลุ่มบ้าน โดยอำนาจ ศูนย์กลางในหุบเขามีความสัมพันธ์เชิงบรร ณาการกับอำนาจศูนย์ กลางที่ใหญ่กว่าคือเมืองเชียงใหม่ ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นไป ขอบเขตของพญาเจ้าเมืองแจ๋ม ไม่ได้วางอยู่บนฐานการควบคุมพื้นที่ทางกายภาพตามเส้นการปกครองแบบอำเภอแม่แจ่มในปัจจุบัน ทว่าเป็นการควบคุมบนฐานแรงงานในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่จำกัดเฉพาะบริเวณที่เรียกว่า เมืองแจ๋ม ซึ่งส่วนใหญ่ที่นิยามตัวเองว่า “คนไต”

ในช่วงนั้น เมืองแจ๋มมี พญาเจ้าเมือง เป็นผู้ปกครองสูงสุดที่สืบอำนาจกันมาตามเชื้อสาย หรือที่เรียกว่า สายผีเดียวกัน โดยมีอำนาจของผีพ่อเจ้าหลวงรับรองความชอบธรรม มีผู้มีอำนาจชั้นรองลงมาเป็นคณะปกครองคือ ท้าว เป็นผู้ควบคุมระดับหมู่บ้าน พญาเจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีอำนาจในการควบคุม แรงงานชาวเมืองแจ๋ม ด้วยการเรียกเก็บภาษีข้าวครัวเรือนละ 1 ต๋างในแต่ละปี (ข้าว 1 ต๋างประมาณ 12 – 14 กิโลกรัม) ชาวบ้านบางคนเล่าว่า พญาเจ้าเมืองจะกินนาหรือได้รับข้าวทั้งหมด 100 ต๋าง(ราว 200 ไร่ภาษี) (พ่อหนานจันทร์ หมอกใหม่, บ้านท้องฝาย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2544) รวมทั้งพญาเจ้าเมืองเป็นผู้เกณฑ์แรงงานไปล่าวัตว์ หาปลา เก็บของป่าจำพวกครั่ง หวาย เก็บหมากเก็บพลูที่ปลูกไว้ และรวบรวมส่วยอื่นๆ อาทิ ผ้าซิ่นตีนจกจากคนมั่งมี จากนั้นพญาเจ้าเมืองจึงแต่ งช้าง จัดเครื่องส่วยไปถวายให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นบรรณาการให้กับเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พ่อสุวรรณ นัคคีย์, บ้านยางหลวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ สันติพงษ์ ช้างเผือก เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2544) หรือชาวบ้านเรียกว่า ไปดำหัวเจ้าเมืองเชียงใหม่ในช่วงเดือนเจ็ด ปีใหม่เมือง ในกรณีการนำผ้าซิ่นตีนจกเพื่อส่งส่วยแก่เจ้าเมืองเชียงใหม่ สันติพงษ์ ช้างเผือก เสนอว่า

> กรณีการใช้ผ้าซิ่นตีนจกเพื่อส่งส่วยให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ ยังเป็นข้อถกเถียงในปัจจุบัน บ้างว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่กำหนดให้ชาวเมืองแจ๋มทอผ้าซิ่นตีนจกส่งให้ ขณะที่คนเฒ่าคนแก่จำนวนหนึ่งอธิบายว่า ผ้าซิ่นตีนจกไม่ได้เป็นส่วยที่กำหนดมาจากเจ้าเมืองเชียงใหม่อย่างชัดเจน อาศัยว่าใครมีอะไรดีๆ ก็นำไปส่งส่วยให้เท่านั้น (สันติพงษ์ ช้างเผือก. 2544: 19)

สันติพงษ์ ช้างเผือก เสนอว่า อุดมการณ์เกี่ยวกับ “ผีควบเมือง” มาเสริมบารมีเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับพญาเจ้าเมือง เป็นกลไกที่สามารถดึงผลผลิตส่วนเกินและเกณฑ์แรงงานจากชาวเมืองแจ๋มของพญาเจ้าเมือง ผีควบเมือง หรือที่เรียกกันว่า ผีเจ้าหลวง เป็นผีที่มีระดับ

ช่วงชั้นทางอำนาจเหนือกว่าผีทุกประเภทในเมืองแจ่ม สันนิษฐานว่า แต่ก่อนพ่อผีเจ้าหลวงน่าจะเป็นผีปู่ย่าของพญาเจ้าเมือง หรือพญาเจ้าเมืองอัญเชิญมา ข้อมูลนี้ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวถึงคำสัมภาษณ์พ่อครูบุญทอง รบชนะ ไว้ในงานวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ว่า พญาเขื่อนแก้ว ผู้ปกครองเมืองแจ่มเป็นผู้ก่อตั้งหอดงบ้านใต้ โดยอัญเชิญพ่อเจ้าหลวงมาจากอ่างสลุง ดอยหลวงเชียงดาว เพราะเชื่อว่าหัวหน้าผีหรือเจ้านายอยู่ที่นี่

ครั้นเมื่อสิ้นบุญ พญาเจ้าเมืองคนใหม่ที่จะขึ้นปกครองแทนก็จะอ้างว่า ตนเป็นผู้สืบเชื้อสายหรือสายผีเดียวกับพญาเมืององค์เ ก่า ซึ่งหมายความว่าอำนาจผีพ่อเจ้าหลวงจะรองรับความชอบธรรมให้แก่การขึ้นปกครอง

หอผีพ่อเจ้าหลวงตั้งอยู่บริเวณดงหลวง ผืนป่าผืนใหญ่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพญาเจ้าเมือง ทุก 3 ปี จะมีการจัดพิธีกรรมไหว้ผีพ่อเจ้าหลวง หนึ่งครั้ง โดยมีผู้นำการประกอบพิธีคือ “ที่นั่ง” หรือเรียกว่า “แม่ที่นั่ง” เป็นผู้หญิงที่เป็นร่างประทับทรงของผีพ่อเจ้าหลวง “พ่อตั้งข้าว” ภาษาคำเมืองเรียก “ป้อตั้งเข้า” เป็นผู้ชายที่จัดเตรียมพิธี และฮ่ำหา เพื่อติดต่อกับอำนาจผีพ่อเจ้าหลวง และสุดท้าย “กลุ่มช่างซอ” เป็นผู้ขับและเป่าปี่ เพื่อนำพาไปสู่สภาวะการติ ดต่อกับอำนาจผีพ่อเจ้าหลวง ทั้งสามหน้าที่ สามตำแหน่ง ผีพ่อเจ้าหลวงจะเป็นคนหมายตัวคนทำหน้าที่ในตำแหน่งนั้นๆ เมื่อคนเดิมที่รับตำแหน่งตายหรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ต่อไปได้อีกต่อไป (สันติพงษ์ ช้างเผือก. 2544: 20)

ความเชื่อเรื่องผีของชาวเมืองแจ่ม เป็นสิ่งที่แส ดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อำนาจของผีสามารถควบคุมสังคมผู้คนในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี เมื่อพญาเจ้าเมืองมีอำนาจ ด้วยการมี ผีพ่อเจ้าหลวงคอยค้ำยันความชอบธรรมอยู่ อำนาจนี้ยังเชื่อมโยงถึงอำนาจศูนย์กลางคือเวียงเชียงใหม่ที่แสดงออกด้วยการส่งส่วย อันแสดงถึงความจงรักภั คดี ถึงกระนั้นก็ถาม ถ้าพญาเจ้าเมืองเก็บส่วยอย่างไม่มีความเป็นธรรม ขูดรีดชาวบ้านมากเกินไป ชาวบ้านที่อยู่ภายใต้อำนาจการอุปถัมก็หนีไปพึ่งอำนาจอื่น ดังกล่าวนี้ได้ปรากฏในงานวิจัยของ วิทยา อาภรณ์ เรื่องประวัติชุมชนในบริเวณแม่น้ำหลุ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่กล่าวถึง กรณีคนบ้านแม่พริก เมืองลำปาง เมืองลำปาง ที่หนีการปกครองของพญาที่แม่พริก มาอยู่บ้านกองแขก เพื่อขึ้นกับพญาเจ้าเมืองแจ่ม ในทางกลับกัน ถ้าชาวบ้านไม่ยอมส่งส่วยให้กับพญาเจ้าเมือง เมื่อชาวบ้านถูกปล้น หรือถูกทำร้ายร่างกาย พญาเจ้าเมือง ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องคุ้มครอง

ความเชื่อเรื่องผีของคนเมืองแจ่ม

ผี เป็นจินตนาการที่เกี่ ยวกับอำนาจการปกครองของเมืองแจ่ม ในยุคเก่าก่อน เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลง อำนาจทางการเมือง ก็เปลี่ยนตาม เมืองแจ่มชุมชนกลางหุบเขา ถูกผนวกเข้าเป็นเขตการปกครองหนึ่งของรัฐไทยสมัยใหม่ เกิดการเปลี่ย นแปลงอย่างมากมายในสังคมเมืองแจ่ม ผู้นำการปกครองถูกเปลี่ยนจากพญาเจ้าเมืองแจ่ม เป็นนายอำเภอชาวสยาม รวมทั้งการที่ต้องจ่ายเงินภาษีอากรเป็นต้น อ อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องผี ก็ยังอยู่กับชาวเมืองแจ่มจนถึงปัจจุบัน

สันติพงษ์ ช้างเผือก กล่าวไว้ในงานวิจัย ประวัติศาสต ร์เพื่อชุมชน เรื่องของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่มว่า **พ่อเจ้าหลวง** ผีควบเมืองแจ่ม เป็นอำนาจทางจินตนาการรูปแบบหนึ่ง ที่ คอยกำกับชีวิตทางสังคมของชาวเมื องแจ่มทั้งหมด ผีที่เป็นใหญ่มีอำนาจศักดิ์สิ ทธิ์ที่สุดในเมืองแจ่มคือ ผีพ่อ เจ้าหลวง ผีร ะดับเมือง มีหอสถิตย์อยู่ ณ ดงหลวง ผืนป่าใหญ่ท้ายบ้านใต้ ในยุคพญาเจ้าเมืองแจ่มปกครอง เมืองแจ่ม อำนาจของพญาจะได้รับการประทับรับรองจากอำนาจผีพ่อเจ้าหลวง หรือกล่าวได้ว่า พญาเจ้าเมืองอ้างสิทธิคว ามชออบธรรมในการปกครองเมืองโดยอิงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ผ่านทางพิธีกรรมประจำปี และเรื่องเล่าที่เกี่ยวโยงกับวงศาคณาญาติของตนเป็นหนึ่งเดียวกับผีพ่อเจ้าหลวง เมื่อพญาแต่ละองค์สิ้นชีพลง ก็มีความเชื่อว่าจะไปอยู่ร่วมกับผีพ่อเจ้าหลวงอีกด้วย

การปฏิบัติการขยายอำนาจของรัฐบาลสยามเมื่อทศวรรษที่ 2440 ด้วยการลิดรอนอำนาจการปกครองตนเองและเปลี่ ยนระบบการเก็บส่วนเกินทางการผลิตของเจ้าเมืองแจ่ม รัฐบาลสยามแทบจะไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับอำนาจผี และพิธีกรรมเลี้ยงผีเมือองของเมืองแจ่ มมากเท่ากับที่สยามกระทำต่อศูนย์กลางอำนาจเชียงใหม่ ที่ถูกยกเลิกการเลี้ยงผีประจำปีไป เพราะเป็นการสร้างความชอบธรรมอำนาจของเจ้า เมืองเชียงใหม่ การแตะต้องและรบกวนของสยาม มีเพียงช่วงหลังจากกรณีปล้นฆ่าเจ้าหน้าที่บริเวณดอนศาล ด้วยการเรียกเหล่าที่นั่งตั้งข้าวของผีพ่อเจ้าหลวงไปสอบสวนเท่านั้น ภายในเมืองแจ่มมีโครงสร้างการแบ่งหอผีพ่อเจ้าหลวงตามสายเครือญาติ ดังนี้

หอเจ้าม่วงก่อน เป็นหอควบเมือง หรือ หอผีควบเมือง ตั้งอยู่ในดงหลวง ท้ายบ้านใต้ ผู้คนเมืองแจ่มไม่ว่าจะขึ้นหอผีใด(สมาชิกหอผี) ทั้งหอเหนือและหอใต้จะขึ้นหอนี้ทั้งหมดนอกจากนี้ยังมีหออีก 2 แห่ง **คือหอกอนเมือง** และ **หอดอนแต่น** หลายต่อหลายคนเชื่อว่า เป็นหอผีที่แบ่งไปจากผีพ่อเจ้าหลวงตั้งแต่รุ่นพ่ อเฒ่าแม่หม่อน บ้างว่าเป็นหอผีเจ้านายอีก 2 องค์ที่มีมาแต่เดิมแล้ว ทั้งสองหอตั้งอยู่คนละฟากของลำน้ำ แจ่ม หอกอนเมืองอยู่ฟากตะวันออกของน้ำแม่แจ่ม บริเวณใกล้กับบ้านเจียง ชาวบ้านเรียกว่า ดงสะแหล ส่วนหอดอนแต่น ตั้งอยู่ทางฟากตะวันตกของน้ำแจ่ม เหนือหัวบ้านท้องฝายขึ้ นไปไม่มากนัก นอกจากหอหลักทั้งสามแล้วยังมีการแบ่งผี หรือย้ายผีไปไหว้พื้นที่ อื่นตามแต่เงื่อนไขและสถานการณ์ ที่แตกต่างกันไป เช่น การแยกหอดอนแต่นไปตั้งอยู่น้ำแม่ ออกฮู เมื่อครั้งกลุ่มคนบริเวณช่างเคิ่งกลุ่มหนึ่งต้องอพยพย้ายบ้านตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่สยามที่ต้องการใช้พื้นที่ว่าการใหม่เป็นต้น (สันติพงษ์ ช้างเผือก. 2544: 34 - 35)

ภาพประกอบ 2 หอพ่อเจ้าหลวง เมืองแจ๋ม, แม่อุ๊ยช่วยกันเย็บกระทงใบตอง, ชาวเมืองแจ๋ม ร่วมเลี้ยงพ่อเจ้าหลวง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฝอยทอง สมวถา วันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2558

ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผีกับคน ในเมืองแจ๋ม สามารถแยกมิติความสัมพันธ์เป็น 3 ระดับคือระดับเมืององ ระดับเครือญาติ และระดับบ้าน กล่าวคือ

ระดับเมือง คนในแต่ละบ้าน แต่ละเครือญาติจะสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่า พวกตนขึ้นอยู่กับผีพ่อเจ้าหลวง พวกตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเมืองแจ๋ม ชุมชนที่ประกอบสร้างคว ามสัมพันธ์จากกระบวนการเจรจากับอำนาจผีพ่อเจ้าหลวงผ่านพิธีกรรมต่างๆ

ระดับบ้าน ผีพ่อเจ้าหลวงจะกำกับพฤติกรรมของคนในครัวเรือน ซึ่งอาจมีการละเมิดอำนาจหรือกติกา จารีตในชุมชน ทำให้ผู้นั้นหรือเครือญาติเจ็บป่วย หนทางแก้ไขโดยเครือญาติจะต้องทำในสิ่งที่ผีเจ้าหลวงบอก ในปัจจุบันอุดมกาณ์ผีพ่อเจ้าหลวงยังยึดถือกันอย่างเคร่งครัด

ระดับเครือญาติเป็นผีตามสายผีปู่ย่า หรือเซิงปู่ย่า เป็นการจัดความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ขอบเขตของสายผีจะกว้างกว่าหน่วยของบ้าน กำกับให้คนอยู่ในครรลองในระดับครัวเรือนและพฤติกรรมประจำวันของคนในสายผีเดียวกัน (ปราโมทย์ ภักดีณรงค์. 2547: 74)

พุทธศาสนาในเมืองแจ๋ม

ในงานเขียนเรื่อง เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม ของฝอยทอง สมวถา กล่าวถึงพระพุทธศาสนาในเมืองแจ๋มว่า คงพอสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธศาสนาคงเข้ามาหลังการสังคยนาครั้งที่3 หลังจากที่พระเจ้าอโศกได้สร้างวิหาร 84,000 หลัง ปัจจุบันหลักฐานที่แสดงว่าเป็นวัด ของพระเจ้าอโศกในแม่แจ่มไม่เหลืออยู่เลย (หลักฐานที่แสดงว่าวัดที่พระเจ้าอโศกสร้างคือ มีรูปสิงห์ 4 ตัว ยืนหันหลังชนกันหันหน้าไปทางทิ ศทั้ง 4 แต่มีผู้รู้บางท่านบอกว่า วัดใดมีพ ระเจดีย์หรือสถูปอยู่หลังวิหาร วัดนั้นเป็นวัดพระเจ้าอโศก เช่น วัดจันทร์ ตำบลจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม เป็นต้น ทั้งนี้คงเป็นนิกายมหายาน เช่นนิกายตันตระ หรือนิกายมันตรายาน) หลักฐานอาทิ การนำคาถาพุทธคุณยันต์เทียม การสะเดาะห์เคราะห์ การประกอบพิธีที่เรียกว่า การตัดผีไล่ ผี การบูชา การอ่านโองการ คำประกาศต่างๆ ที่ปัจจุบันถือว่าเป็ยไสยศาสตร์ที่ดูเหมือนว่าจะเป็นการผสมผสานกันระหว่าง พุทธ ผี พราหมณ์ หรือแม้แต่การที่พระเณรปัจจุบันกินข้าวเย็น เป็นไปได้ว่ารับอิทธิพลมาแต่ศาสนาพุทธนิกายเก่า เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่มีในนิกายเถรวาท (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 23-24)

ภาพประกอบ 3 พระพุทธศาสนาในเมืองแจ๋ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ชาวเมืองแจ่มใช้ยึดเหนียวจิตใจควบคู่ไปกับความเชื่อในเรื่องผี วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ระบบหมวดวัดเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ในชุมชน มีหัวหน้าหมวดมีไวยาวัจกร หรือแก่วัด ที่ทำหน้าที่ ประสานทุกหมวดวัด และคณะสงฆ์ในกิจกรรมทางศาสนาด้านงานบุญชาวบ้านให้ความสำคัญในงานบุญ ฟังเทศน์ และร่วมกิจกรรม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางการบำรุงรักษาและบูรณะวัดแต่ละครั้งมักจะต้องระดมแรงงาน และทรัพยากรในคณะศรัทธาเป็ นด้านหลักก่อน โดยเฉพาะการบริจาคทรัพย์ของแต่ละคน แต่ละคน จนเป็นเรื่องของความศรัทธาที่มีมาตรการทางสังคมในการติฉินนินทาควบคุมอยู่ ชาวบ้านมักให้ความสำคัญกับงานบุญฟังเทศน์ และร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นประจำ การดำเนินการใช้แรงงานในหมวดวัดแบ่งหน้าที่กันตระเ ตรียม ถ้าเป็นงานเล็กเช่น ตานข้า วใหม่ เผาหลัวพระเจ้าช่วงเดือน 4 งานเทศน์วันพระช่วงกลางพรรษาก็ให้แต่ละหมวดวัดจัดการไป หากเป็นง านใหญ่เช่น งานปอย งานกินสลาก หรืองานเป็งเดือน 6 ที่วัดหลวงช่างเคิ่ง และเดือน 8 ที่วัดกองกาน การร่วมงานบุญและการเตรียมงานจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเช่น การระดมแรงงานไปแต่ละหมวดไปช่วยกันหาปลา ล่าสัตว์เพื่อนำไปประกอบอาหาร หรือเตรียมคัวตาน เป็นต้น (สันติพงษ์ ช้างเผือก. 2547: 43)

ดังนั้น ภาพในอดีตของความเชื่อ หรือสิ่งที่ยึดเหนียวจิตใจ คนเมืองแจ่ม ในอดีตคือ คติความเชื่อในเรื่องผี ผสมผสานกับ ความศรัทธา ต่างๆ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้คนเมืองแจ่มทำแต่คุณงามความดี ละเว้นความ ชั่ว รู้จักบาปบุญคุณโทษแล้ว และยังสามารถควบคุมสังคมได้ เป็นอย่างดี

ประวัติศาสตร์ของเมืองแจ่มใน 200 ปีที่ผ่านมา ฝอยทอง สม วถา ได้กล่าวถึงแม่แจ่มที่ตรงกับยุครัตนโกสินทร์ ว่า คนที่อยู่ในแม่แจ่มในรอบสองร้อยปีนี้ คงแยกได้เป็น3 กลุ่มคือ หนึ่งคนที่ย้ายมาแต่เดิม แต่สมั ยลัวะเรืองอำนาจและต่อสู้กับลัวะ ดังตำนาน ปู่เส็ดค่ำลัวะ หินไล่ลัวะ ออบลัวะวาย คนกลุ่มนี้มีชนมีเผ่าอื่นด้วย เช่นปกา เกอะญอ หรือ ยาง (กระเหรี่ยง) และเม็งหรือมอญ อยู่ด้วย ซึ่งสองกลุ่มหลังเป็นคนกลุ่มน้อยไม่มีอำนาจอะไร บางกลุ่มก็ถูกกลมกลืนไปในที่สุดเช่น มอญ แต่เผ่ากระเหรี่ยงยังรักษาความเป็นชนเผ่าของตนได้ อย่าวงเหนียวแน่น อีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกแสวงหาที่ทำกิน อยู่ที่อื่นลำบากยากแ ค้นด้วยที่ทำกิน จึงอพยพแสวงหาที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่า บางครั้งแม่แจ่มก็เป็นแค่ทางผ่าน ดังกลุ่มไทลื้อที่กล่าวมา กลุ่มสุดท้าย คือกลุ่มที่หนีราชภัย หนีการเกณฑ์ทหาร หนีการเสียส่วย หนีภัยสงครามเป็นต้น

ทั้งนี้ยุคสมัย เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง สมัยพระเจ้ากา วิละเป็นต้นมา แม่แจ่มมีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่มาตลอด บางยุคบางสมัยก็มีเจ้าเมืองมาปกครอง มีบรรดาศักดิ์เป็นถึงพญา เช่นพญาเขื่อนแก้ว พญาไจย ซึ่งเป็นเขยพญาเขื่อนแก้ว (ต้นตระกูลไชยบุตร) ซึ่งเป็นพญาสองคนสุดท้าย ก่อนที่อำนาจจาก ส่วนกลาง จะแผ่เข้ามาปกครอง ซึ่งทุกวันนี้ ฝอยทอง สมวถา กล่าวถึงลูกหลานของพญาเขื่อนแก้ว ที่สืบทอดกันมาถึงทุกวันนี้ว่า

พญาเขื่อนแก้ว กับภรรยาไม่ทราบชื่อ มีลูก 3 คน คือ**แม่เฒ่าปวน** (สามีไม่ทราบชื่อ) มีลูก 5 คน **แม่เฒ่าเฮือนแก้ว** สามีคือพญาไจย มีลูก 9 คน และ**แม่เฒ่าหล้า** ไปอยู่แม่สุรินทร์ จังหวัดแม่ ฮ่องสอน ขาดการติดต่อ

ลูกพญาเขื่อนแก้วคนแรกที่ชื่อ **แม่เฒ่าปวน** มีลูก 5 คนคือ

1. ต๊าวอินทร์ มีลูก 3 คน แม่เฟย แม่เปี้ย และแม่หนิ้ว แม่เฟยกับแม่เปี้ย ไม่มีข้อมูล แม่หนิ้วมีลูก 2 คน คือ แม่อุ๊ยจูและแม่อุ๊ยคำ (กอด) ลูกของแม่หนิ้ว 2 คนได้สืบสานการทอผ้าตีนจกและสร้ างชื่อเสียงให้แม่แจ่มจนถึงปัจจุบัน เช่นลูกของแม่อุ๊ยจูที่ชื่อแม่หอม ริยะนา (แม่กำนันกอนแก้ว ริยะนา) และแม่แก้วนา จันต๊ะมัง มีลูกสาวฝีมือดี 2 คน คือมาลัย นิปุณะ และผ่องศรี คิดสม ตัวแม่หอมกับแม่แก้วนาก็ทอผ้า เย็บผ้า เย็บหมอน แม้อายุมากก็ยังทำงานที่ตัวเองรักสำหรับแม่อุ๊ยคำ(กอด) บุญเทียม เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปจวบจนช่วงอายุ 95 ปีในปีนี้ (พ.ศ.2258)

2. แม่อุ๊ยคำป้อ มีลูก 2 คน คือพ่ออุ๊ย คำ(ไม่มีข้อมูล) และแม่อุ๊ยใจ๋ ซึ่งแม่อุ๊ยใจ๋ มีลูกชื่อวิไล บุญเทียม วิไลเป็นคนแรกๆ ที่ท่านสุทัศน์ อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าแดด ได้ส นับสนุนให้ทอผ้าตีนจกและขายผ้าตีนจกในวัดป่าแดด และวิไลก็ได้ยึดอาชีพทอผ้าซิ่นตีนจกถึงปัจจุบัน โดยมีลูกสาวช่วยขายด้วย (วิไลเป็นหนึ่งในขันป้อเจ้าหลวง) จันทร์เป็ง สนธิคุณ บ้านสองธาร (แม่ขี้มูก) เล่าให้ฟังที่ดงหอพ่อเจ้าหลวงว่า แม่อุ๊ยยอด แม่ของจันทร์เป็ง เป็นญาติ กับแม่อุ๊ยใจ๋แม่ของวิไล และเป็นญาติกับบ้านพ่อหนานสุวรรณ นัคคี (เป็นหนึ่งในเจ้าขันป้อเจ้าหลวง) และที่บ้านสองธารมีเชื้อสายเลือดเดียวกันอีกหลายคนที่บ้านพี่แม่ยอด เช่นแม่อุ๊ยหนิ้ว แม่อุ๊ยดี แม่อุ๊ยต๋ำคำ ลูกหลานของแม่อุ๊ยทุกคนทอผ้าตีนจกฝีมือดี และยึดถือเป็นอาชีพในปัจจุบัน

3. พ่ออุ๊ยคำ – แม่อุ๊ยคำ มีลูกหลายคน แต่ที่รู้จักคือ แม่ภา – พ่อหนานใจ๋ พ่อแม่ของเกษรกรรณิกา ครอบครัวนี้มีลูกหลายคน แต่ละคนทอผ้าตีนจกและขายผ้าตีนจก โดยเฉพาะเกษรกรรณิกา นับว่าเป็นรุ่นน้องวิไล แต่ทำงานก้าวหน้ามากกว่าเนื่องจากเป็นเด็กรุ่นใหม่ และใส่ใจศึกษาเรียนรู้ในอาชีพที่ทำ ปัจจุบันรับผิดชอบศูนย์ผลิตภัณฑ์สินค้าผ้าตีนจก ผ้าทอแม่แจ่มของเทศบาลตำบลท่าผา โดยมีอุษา ติ๊บปลัง ช่วยดูแล

4. แม่อุ๊ยคำหรือดำ ลูกชื่อแม่อุ๊ยสุนันนตา – พ่ออุ๊ยสุนันต๊ะ พ่อแม่ของแม่อุ๊ยปี๋ ศรีเที่ยง แม่อุ๊ยปี๋เป็นอีกคนหนึ่งที่ยึดอาชีพทอผ้าตีนจกเลี้ยงตัวเองเพราะไม่มีลูก แม้เมื่อวันละสังขารก็ยังมีตีนจกที่ทอไม่เสร็จอยู่ในกี่

5. แม่อุ๊ยหนิ้ว ลูกชื่อพ่อหนานดี แม่อุ๊ยสา แม่อุ๊ยจันทร์ทา อยู่บ้านผานัง ไม่มีข้อมูล

ลูกพญาเขื่อนแก้วคนที่ 2 ชื่อ **แม่เฒ่าเฮือนแก้ว** เป็นภรรยาพญาไจย มีลูก 9 คน ซึ่งเชื้อสายแม่เฒ่าเฮือนแก้วกับพญาไจย มีลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง ตลอดถึงเครือญาติบริวารทั้งหลายที่สืบทอดหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นจารีตฮีตฮอยเดิมของแม่แจ่มมิให้สูญหาย โดยเฉพาะเกี่ยวกับพ่อเจ้าหลวง สิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนแม่แจ่ม

จะเล่าถึงเชื้อเครือคนหนึ่งที่ได้มาแต่งงานกับคนบ้านช่างเคิ่งบน คือแม่สมนา สมยศ แต่งงานกับพ่อจอมสมยศ ข้อมูลที่รู้เฉพาะปลายสาย คือสมนา เป็นน้องแม่สวน ริจ่าม บ้านเหล่าป่าก่อ (แม่นายยกสุพจน์ ริจ่าม) ต้นตระกูลนี้ก็มาจากพญาเขื่อนแก้ว ลูกแม่สมนามีผู้ชาย 2 คน ผู้หญิง 2 คน ขอกล่าวถึงผู้หญิง 2 คน คือแม่ผัน กรรณิกา และแม่แดง ปิงกุล (ทั้ง 2 คนมาเกี่ยวดองเป็น น้องสะใภ้และหลานสะใภ้) แม่ผันมีลูกสาว 2 คน แม่แดงมีลูกชายสองคน ได้เฝ้ามองหลานๆ 2 ครอบครัวนี้มานานแล้ว ที่เห็นชัดคือผิวพรรณวรรณผุดผ่องแตกต่างจากคนอื่นๆ แม้ 2 ครอบครัวไม่ได้สืบทอดการทอผ้า แต่ก็อนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าตีนจก และสืบทอดวิถีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ (เขาอาจไม่รู้ตัว) และทั้งสองครอบครัวประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นหลัก โดยเฉพาะปลูกพืชผักสวนครัวขาย ลูกแม่ผันคนแรก ปัจจุบันเป็นเจ้าของร้านอาหารข่วงนา ลูกแม่แดงคนแรกเป็นเจ้าของโรงเรียนกวดวิชา นับว่าเขาก้าวหน้าแบบพอเพียง

> ขอกล่าวถึงอีกท่านหนึ่งตามที่ได้อ่านประวัติของท่านที่ลูกหลานได้จัดทำขึ้นคือ ขุนชาญช่างเคิ่ง (ไผ่ กาพย์ไชย) เกิด พ.ศ. 2422 เป็นบุตรของนายอ้าย นางดี นายอ้ายเป็นบุตรของนางกาพย์ นางสม และนางสม เป็นน้องพญาเขื่อนแก้ว ย้ายมาจากเชียงรายพร้อมๆ กัน จากตรงนี่ลูกหลานของพ่อขุนชาญช่างเคิ่ง ก็มีสายเลือดโยงใยถึงพญาเขื่อนแก้ว แต่ทำไมไม่มีคนไหนสืบถามหาญาติๆ ทางบ้านอาฮาม บ้านสายใต้ซึ่งมีเชื้อเครือของท่าน 2 พญาอยู่กันเต็มไปหมด และยังไปมาหาสู่กันในปัจจุบัน หรือรุ่นลูกพ่อขุนชาญไม่มีเหลือแล้ว (ฝอยทอง สมวถา. 2558: ออนไลน์)

ในตอนแรก คนเมืองแจ๋มต้องถูกปกครองและควบคุมโดยตัวแทนอำนาจทางกรุงเทพฯ ผู้ปกครอง เดิมเป็นคนเมืองแจ๋ม จึงได้มีการก่อกบฏขึ้นในราวปี พ .ศ. 2440 กว่าๆ ที่ดอนศาล (บ้านใหม่ หมู่ 4 ตำบลท่าผา ในปัจจุ บัน) ก่อการโดย ท้าวอินทร์ ท้าวพรม สองพี่น้องแห่งบ้านยางหลวง โดยร่วมก่อการพร้อมกันกับที่อื่ นๆ ในภาคเหนือ น่าจะพร้อมกับกบฏพระยาปราบการกบฏที่แพร่และน่านที่เรียกว่า กบฏเงี้ยว

จากนั้นก็ถูกปกครองโดยกรุงเทพฯ อย่างสมบูรณ์ และทางการได้ย้ายศาล (อำเภอ) ไปสร้างที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มในปัจจุบัน โดยเป็นออำเภอช่างเคิ่ง มีนายอำเภอปกครองที่มาจากส่วนกลาง มีคนเมืองแจ๋มเป็นกำนัน มียศเป็นท้าว เป็นขุน แล้วเป็นกิ่งอำเภอแม่แจ่ม ขึ้นอยู่กับอำเภอจอมทองระยะหนึ่ง แล้วจึงยกฐานะเป็นอำเภอแม่แจ่มในที่สุด

ปัจจุบันนี้ คนทั้งหมดนี้มารวมตัว กันเป็นคนเมืองแจ๋ม ไม่รู้ ว่าใครเป็นกลุ่มไหนและมาจากที่ไหน ผสมผสานกันจนเป็นเนื้อเดียว จะแปลกแยกอยู่บ้างที่สำเนียงการพูดซึ่งใกล้กันทุกทีแล้ว (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 25 – 26)

การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของเมืองแจ๋ม

จากการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมืองแจ๋มที่ผ่านเรื่องราว เหตุการณ์ต่างๆ เมื่อราว 200 กว่าปีที่ผ่านมา มีนักวิจัยหลายท่านได้รวบรวมประวัติศาสตร์ของเมืองแจ๋ม เมืองในหุบเขาแห่งนี้ ในงานเขียนของฝอยทอง สมวถา ได้แบ่งยุคประวัติศาสตร์ของเมืองแจ๋ม ในงานเขียนเรื่องเล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม ความว่า

เมืองแจ๋มในยุคทองหรือรุ่งเรือง

ยุคนี้เปรียบเทียบกับสมัยรุ่งเรืองของล้านนา (พ.ศ. 1898 - 2068) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่เกิดความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและศิลปกรรมควบคู่กันไป หลักฐานที่ยืนยันว่ามีชุมชนเกิดขึ้นในท้องถิ่นคือ ร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุ จารึกต่างๆ ที่มีอยู่ในวัดที่เก่าแก่ ซากเจดีย์และวัดร้างริมน้ำแม่แจ่มร่วม 100 วัด นอกจากนี้ยังมีวัดเก่าแก่อี กหลายวัดเช่น วัดกองกาน ซึ่งเป็น ที่ประดิษฐานพระเจ้าตนหลวงอันเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง วัดยางหลวง ที่มีกิจกุฏ วัดพระธาตุช่างเคิ่ง และตำนานของพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง พระอานนท์ เถระชาวเมืองมะตะมะ ที่เป็นตัวแทนพระมหาสามี นำคณะสงฆ์นิกายรามัญ (ลังกาวงศ์เก่า) มายังเชียงใหม่ และในระหว่างเดินทางกลับได้มามรณภาพที่ เมืองแม่แจ่ม เมื่อปี พ.ศ.1912

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมา ความรุ่งเรือง และความเสื่อมของอดีตในแม่แจ่มคือ โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ที่กระจัดกระจาย อยู่ทั่วไปในหุบเขาเล็กๆ แห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็น ขวานหิน เครื่องสัมฤทธิ์ เศษกระเบื้อง เครื่องถ้วย เศษอิฐ เศษปูน และพระพุทธรูป โดยเฉพาะซากวัดริมฝั่งน้ำแม่แจ่มและตามป่าเขา ประมาณกันว่าไม่ต่ำกว่าพันแห่ง เล่ากันว่าในสมัยโบราณแม่แจ่มเคยเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนพุทธศาสนาที่สำคัญ แห่งหนึ่งของเชียงใหม่ที่บางท่านถึงกับเรียกว่า “ดินแดนแห่งฤษี”

เมืองแจ๋มในยุคสงคราม

ยุคนี้ตรงกับช่วงสงครามเชียงใหม่ – พม่า (พ.ศ. 2101 - 2317) และเชียงใหม่ต้องตกอยู่ใต้การปกครองของพม่าเป็นเวลาเกือบ 200 ปี แม่แจ่มอาจได้รับผลกระทบจากสถานการณ์นี้ เพราะเป็นทางเชื่อมระหว่างสองดินแดนเส้นทางหนึ่ง ประวัติศาสตร์ในส่วนนี้มาจากการบอกเล่าสืบต่อกันมาถึงชีวิตที่ถูกรุกราน ต้องหนีภัยตลอดเวลา บ้านเรือนสร้างแบบไม่ถาวร มีการสะสมอาหารการกิน มีการพูดถึง “การอมข้าวเย็น” มีการป้องกันภัยเวลาไปไหนไกล การนุ่งผ้ายันต์ การเรียนวิชาอาคมโบราณ

เมืองแจ๋มในฟื้นฟู – ยุคปัจจุบัน

ประมาณได้จากหลักฐานทางศิลปกรรมอันเก่าแก่คือ ภาพจิตรจิตรกรรมฝาผนังวัดป่าแดด (พ.ศ. 2434) ซึ่งปรากฏรูปสตรีนุ่งซิ่นตีนจก หลังจากพ้นภัยของยุคสงคราม อำเภอแม่แจ่มมีการฟื้นฟูชุมชน ท้องถิ่น มีการค้าขายในลักษณะ “วัวต่าง” มีสินค้าจำพวกเกลือ เมี่ยง เสื้อผ้า เส้นผ้าย ไม้ขีด ฯลฯ บนเส้นทางตะวันตกคือ อ ขุนยวม แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน และพม่า ตลอดเส้นทางจอมทอง – เชียงใหม่

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาระบบเกษตร แต่ส่วนใหญ่ก็ยังมีลักษณะพึ่งตนเอง และสำหรับแลกเปลี่ยนในบางส่วน ขณะเดียวกันแม่แจ่มยังต้อง “เก็บส่วย” ส่งทางเชียงใหม่อันได้แก่ เนื้อสัตว์ ของป่าและผ้า รวมไปถึงผ้าซิ่นตีนจกด้วย เจ้าเมืองแม่แจ่มคนแรกคือพญาเขื่อนแก้ว และต่อมาคือพญาไจย หลังจากนั้นจึงยกฐานะเป็นอำเภอ หนึ่งขึ้นกับเชียงใหม่ในรัชกาลที่ 6 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ตัวอำเภอแม่แจ่มตั้งอยู่ในเขตตำบลช่างเคิ่ง ติดกับลำน้ำแม่แจ่ม สมัยเมื่อได้ยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2447 จึงเรียกอำเภอช่างเคิ่ง เป็นอำเภออยู่ 33 ปี ถึง พ.ศ. 2481 ประชาชนได้ความอดอยากขาดแคลนจึงพากันอพยพไปอยู่ถิ่นที่อื่น ทำให้จำนวนประชากรลดลง ทางการจึงยุบให้เป็นกิ่งอำเภอ ขึ้นอยู่กับอำเภอจอมทอง เปลี่ยนเป็นชื่อกิ่งอำเภอแม่แจ่มจนถึงปี พ.ศ. 2498 ทางการเห็นว่าเป็นท้องที่กันดาร การคมนาคมไม่สะดวกหากขึ้นกับอำเภอจอมทอง ประชาชนจะไม่ได้รับความสะดวกในการติดต่อราชการ จึงได้ยกฐานะเป็นออำเภแม่แจ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา

อาณาเขตของอำเภอแม่แจ่มเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ โดยมีทิศเหนือติดเขตอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศใต้ติดกับอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออกติดกับอำเภอสะเมิง อำเภอสันป่าตอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันตกติดกับอำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน คิดเป็นพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3,361 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาประมาณ 70 % ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นที่ราบเชิงเขาประมาณ 20 % และเป็นที่ราบลุ่มเพียง 10%

อำเภอแม่แจ่ม ประกอบด้วยเนินเขาสูงๆ ต่ำๆ สลับซับซ้อน มีที่ราบตามบริเวณฝั่งแม่น้ำ และที่ราบตามหุบเขาที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่แจ่ม จัดเป็นที่ราบขนาดเล็ก สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 500 เมตรระหว่างเทือกเขา ถนนธงชัยกลาง และเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ซึ่งทอดตัวอยู่ในแนวเหนือใต้ โดยมีดอยอินทนนท์สูง 25,633 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นยอดเขาสูงสุด ลำน้ำแจ่มเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านหุบเขาแห่งนี้ แล้วไหลไปทางทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำปิง ณ บ้านสบแจ่ม ทางด้านตะวันออกของอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ 170 กิโลเมตร

ปัจจุบันอำเภอแม่แจ่มแบ่งการปกครองออกเป็น10 ตำบล 125 หมู่บ้าน 1 เทศบาลตำบล 10 อ.บ.ต. ประกอบด้วยคนพื้นเมือง 44% ที่เหลือเป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง เผ่ามัง เผ่าลัวะ เผ่าลีซอ และจีนฮ่อ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 48% ศาสนาคริสต์ 31 % ที่เหลือนับถือผี และอื่นๆ 21%

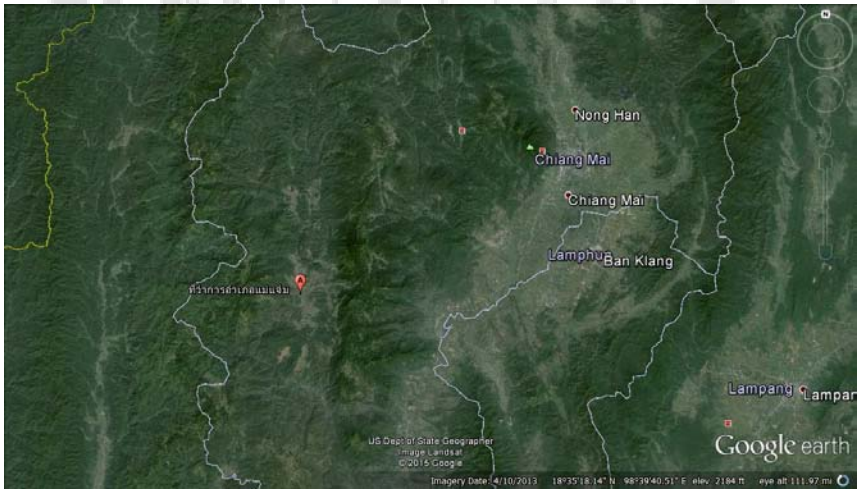

ภาพประกอบ 4 ภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงให้เห็นว่า อำเภอแม่แจ่ม หรือเมืองแจ๋มเป็นที่ราบมีภูเขาล้อมรอบ เช่นเดียวกับเมืองเชียงใหม่

วัฒนธรรมท้องถิ่นของอำเภอแม่แจ่ม จึงประกอบกันของชนสองกลุ่มคือ กลุ่มคนเมือง (ไท-ยวน) และชาวเ ขาซึ่งส่วนใหญ่เป็นกระเหรี่ยง ลัวะ มัง ลีซอ ภายใต้ความเชื่อและศรัทธา ในพระพุทธศาสนาพร้อมกับความนับถือผีควบคู่กันไป ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำชุมชนแม่แจ่มดำรงจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของตนไว้เป็นอย่างดี นอกเหนือสภาพภูมิประเทศอันเป็นเนินเขาที่ซับซ้อน (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 26 – 28)

1.2 ไทยวนในอำเภอแม่แจ่ม

เมื่อเทียบกับแผนที่ประเทศไทยในปัจจุบัน อาณาจักล้านนาคือดินแดนที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย รวมทั้งบางส่วนของประเทศลาว พม่า และจีน อาณาจักรล้านนามีภูมิประเทศเป็นภูเขา ที่ราบ และแม่น้ำ มีชาวโยนก หรือไทยวน หรือคนเมือ องเป็นกลุ่มชนหลักมีกลุ่มชนอื่นๆ ที่อยู่รวมกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มชนมีคติ ความเชื่อ ศิลปะ และวัฒนธรรม ที่มีความแตกต่างกันไป ดินแดนแห่งนี้เรียกว่า โยนกรัฏฐ หรือโยนก เรียกประชาชนที่อยู่ในเมืองนี้ว่า โยน ยวน หรือยูน เมื่อพระเจ้าเม็งรายทรงรวบรวมอาณาจักรล้านนาให้เป็นปึกแผ่น และทรงเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงมังราย ทรงสร้างเมืองนพบุรีนครพิงค์เชียงใหม่ เรียกดินแดนแห่งนี้ว่า พิงครัฏฐ เรียกประชาชนว่า ยวน และมีกษัตริย์ปกครองเชียงใหม่ต่อมาอีก 15 พระองค์ โดยมีพระเจ้ามกุฏสุทธิวงศ์ เป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย (พ.ศ.2091 - 2101) ก่อนที่อาณาจักรล้านนาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเกือบสองร้อยปี ล้านนาที่เคยเจริญรุ่งเรืองต้องล่มสลายลง จนถึง พ.ศ. 2339 พระเจ้ากาวิละได้กอบกู้เมืองเชียงใหม่ขึ้นมาเป็นราชธานีอีกครั้ง มีกษัตริย์ปกครองต่อมาถึง 9 องค์ จนถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายคือพระเจ้าแก้วนวรัฐ (พ.ศ.2452 - 2482) ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม และถูกรวมเป็นประเทศไทยในที่สุด

ไทยวน เป็นกลุ่มช าติพันธุ์ที่เป็นส่วนใหญ่ของดินแดนล้านนา ดินแดนที่ปรากฏในบันทึกทางประวัติศาสตร์ ในปีพุทธศักราช 2096 ตามหลักฐานที่พบในศิลาจารึกวัดนางจันดี อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย อาจหมายถึง พื้น ที่นาเป็น ล้านแปลง ซึ่งในดินแดนแห่งนี้ไม่ได้อยู่เฉพาะคนไทยวน หรือคนเมืองเท่านั้น ยังมีกลุ่มชนต่างๆ ผสมปนเปกันไป แต่อย่างไรก็ตามดินแดนแห่งนี้ ชนชาวลั๊วะ เป็นกลุ่มคนที่อยู่ดั้งเดิมมาก่อน ซึ่งแอ่งอารยธรรมแห่งนี้เกิดขึ้นมาเป็นเวลา 2,500 ปีแล้ว การเกิดของดินแดนล้านนามา ผูกโยงตำนานและคัมภีร์ต่างๆ รองรับ ดังในตำนานสิหนวัติกุมาร ตำนานเมืองยางเชียงแสน รวมทั้งตำนานสุวรรณโคมคำเมือง อันเป็นตำนานบรรพบุรุษของชาวล้านนาที่เกี่ยวโยงถึงโยนกนาคพันธุ์นคร เมืองหิรัญเงินยาง เชียงแสน เมืองหริภุญไชย จนมาเชื่ อมต่อกับการสร้างเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ อันเป็นที่ตั้งของคำว่า อาณาจักรล้านนา ที่มีกลุ่มชนต่างๆ รวมกัน

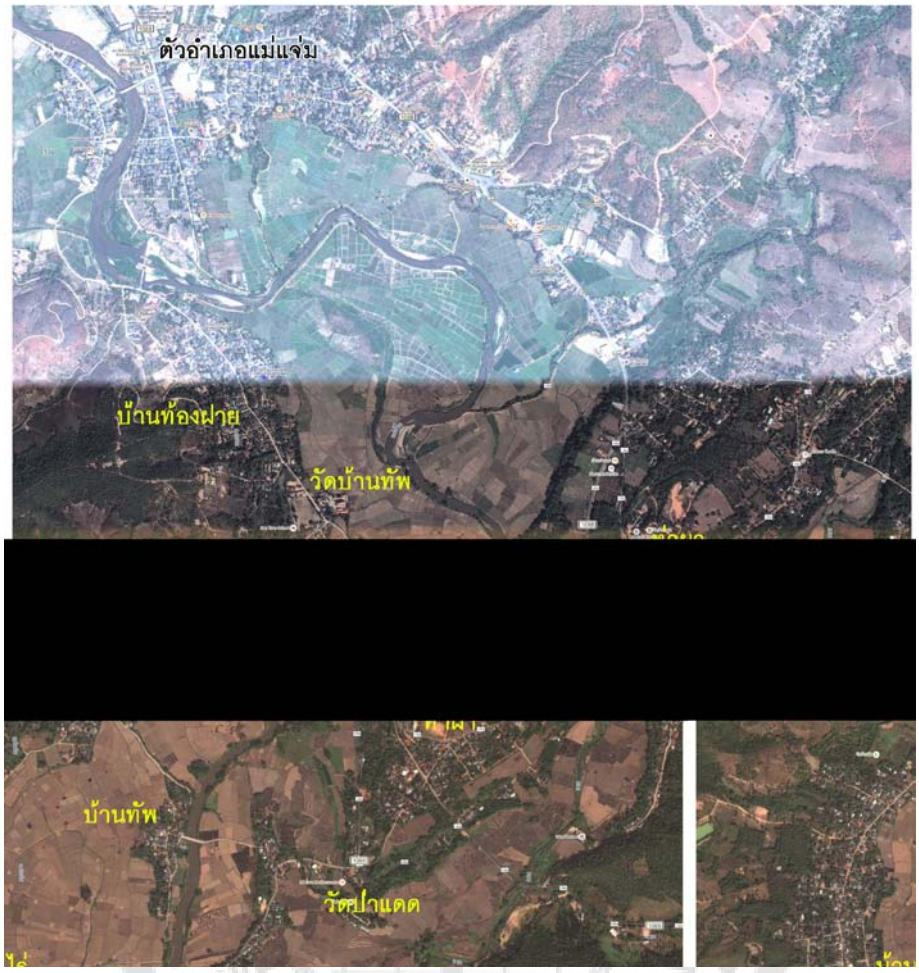

ภาพประกอบ 5 พื้นที่ ต.ช่างเคิ่ง และต.ท่าผา อำเภอแม่แจ่ม หรือเมืองแจ๋ม เป็นพื้นที่ในการวิจัย

เมืองเชียงแสน เป็นเมืองโบราณของชาวล้านนา ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก เคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายเมือง เช่นเมืองเงินยาง เมืองรอย ตามตำนานว่า เมืองเชียงแสนนี้สร้างอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงในปัจจุบัน สร้างในสมัยพระญาแสนภูพระเจ้าจักรพรรดิย์องค์ที่ 3 ของราชวงศ์มังราย เมื่อราว พ.ศ. 871 เป็นเมืองที่มีกำแพงป้อมปราการ แข็งแรงล้อมรอบ มีแนวน้ำโขงอยู่ทิศตะวันออกใกล้ปากน้ำแม่กก ลักษณะภูมิอากาศเหมาะที่ จะเป็นชุมทางการค้าขายต่างๆ จากทุกทิศ สะดวกในการเดินทางติดต่อ เมืองนี้จึงเป็นศูนย์กลางการค้าเศรษฐกิจและการเมืองของบีดาเมืองต่างๆ ทั้งริมฝั่งแม่น้ำโขง เขิ น เชียงรุ่ง เชียงตุง เชียงราย ฝาง เชียงของ และเมืองที่อยู่ลึกเข้าไปในที่ดอน ตลอดสมัยล้านนา เส้นทางเชียงใหม่ – เชียงแสนนั้น สำคัญมาก

ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งที่สำคัญมากเช่นกัน เป็นทางเดินทัพของพม่าเวลาต้องการกำราบทางล้านน า เส้นนี้ออกจากเมืองนาย เมืองไท ใหญ่ที่ พม่าตั้งศูนย์อำนาจปกครองดูแลดินแดนตะวันออกของแม่น้ำสาละวินที่ขึ้นกับพม่า ต้องส่งส่วยบรรณาการให้พม่า ในสมัยอยุธยา พระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีได้ล้านนา เมื่อ พ .ศ. 2110 และได้อยุทยาใน พ.ศ. 2112 ได้ตั้งให้พระโอรสมาปกครองเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่นครเชียงใหม่ พร้อมกับมีกองทัพพม่าประจำการ ควบคุมไม่ให้

เกิดการกบฏ พม่าถือว่าล้านนาเป็นเมืองประเทศราช ของพม่า มีเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง เชียงใหม่พยายามขับไล่พม่าเพื่อเป็นอิสระหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ พม่าปราบได้ทุกครั้ง ในที่สุด เพื่อป้องกันไม่ให้เชียงใหม่มีกำลังเข้มแข็ง พม่าจึงแยกเชีย งแสนออกจากล้านนา ให้เจ้าเมืองขึ้น โดยตรงกับกษัตริย์พม่าที่อังวะ มีสถานภาพเท่ากับเชียงใหม่ ตั้งแต่นั้นมาเชียงแสนจึงปกครอง โดยขุนนางผู้ใหญ่จากอังวะ มีกองทหารประจำการ สร้างเป็นเมืองป้อมปราการที่แข็งแรง

สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เคยเสด็จไปขับไล่พม่ากู้อิสรภ าพไปถึงล้านนา ได้รับความร่วมมือจากพระยาจ่าบ้าน พระยากาวิละและพระอนุชาทั้ง3 แต่ยังไม่ได้ตีเมืองเชียงแสน พม่าแพ้ศึกทางตะวันตก ก็ไปพักฟื้นรวบรวมกำลังใหม่ที่เมืองเชียงแสน เชียงแสนกลายเป็นที่มั่น สำหรับการต่อสู้กับพวกคนไทย กว่าจะขับไล่พม่าไปจากเชียงแสนก็กินเวลาหลายปี รบกันหลาย ครั้ง ได้เชียงแสนกลับมาเมื่อ พ .ศ. 2346 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ก็ต้องปล่อยให้เป็นเมืองร้างคือ ไม่มีราษฎรออาศัยอยู่ไม่มีคนดูแล กลายสภาพเป็นป่าดง มีสัตว์ร้ายเช่น เสือ อยู่ภายใต้การดูแล ของเชียงรายซึ่งขึ้นกับเมืองเชียงใหม่อีกทีหนึ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้คนต่างถิ่น เช่น พวกเงี้ยว เชียงตุง ไทยเขิน ไทยลื้อและต้องสู้ (คล้ายกับชาวกระเหรี่ยง) ฮ่อ ชาวเขาต่างๆ พวกลาว เข้ามาตั้งเป็น เมือง ถ้าจะมาอยู่ก็ต้องอยู่ใต้อำนาจเชียงรายและเชียงใหม่

ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองเชียงแสนขันใหม่ แต่ไม่ใช่ที่เมือ งเดิมริมน้ำ เมืองเดิมยังเป็นเมืองร้าง มีคนอยู่เป็นหย่อมๆ เป็นที่ชาวตะวันตก ชอบไปชมเมือง และขุดค้น พระพุทธรูป เชียงใหม่อยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดิน ที่บ้านแม่คี ไม่ไกลจากเมืองเดิม ด้วย เจริญขึ้นเป็น ที่ทำการปกครองให้ขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ ใน พ .ศ. 2420 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้เอาเมือง ต่างๆ เพื่อให้ไปตั้งรกรากที่เมืองเชียงแสน ในฐานะเป็นตำบล พ .ศ. 2448 เป็นแขวงเชียงแสน ขึ้นกับเชียงใหม่ ความเหมาะสมของทำเลที่ตั้งเมืองตั้งแต่โบราณ เชียงแสน ถึงยังคงเป็นเมืองชุม ทางค้าขายทั้งทางบก ทางเรือ เชื่อมต่อไปถึงเมืองต่างๆ ได้รอบด้าน อย่างเช่นถึงเมืองจีนดังทุก วันนี้ (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. 2555: 555)

อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่เมืองแจ่มเมืองที่ซ่อนตัวในหุบเขาแห่งนี้ ใช่ว่าจะมีแต่เฉพาะ กลุ่มคนไทยวนเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มชนอื่นร่วมอยู่ด้วย ได้แก่ลัวะ(ละว้า) ปกาเกอะญอ(กระเหรี่ยง) และมัง (แม้ว, แข่) หรืออาจจะมีกลุ่มชาติพันธ์อื่นที่เข้ามาแล้วผสมปนเป สลายกลายเป็นเนื้อ เดียวกันอย่าง ไทลื้อ เม็งหรือมอญ กล่าวเฉพาะคนไทยวนในเมืองแจ่ม หรืออำเภอแม่แจ่มใน ปัจจุบัน

ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ไทยวนในแม่แจ่มว่า อำนาจลัวะเริ่มหมดไป เมื่อ คนไทยวนมีมากขึ้ น และยึดอำนาจลัวะได้ในสมัยพระยามังรายซึ่งมีเชื้อสายลัวะเช่นกัน บรรพ บุรุษของคนเมืองที่อยู่ในแม่แจ่มปัจจุบันคงอพยพเข้าม าหลายครั้งด้วยกัน เข้ามาตั้งแต่ลัวะเรืองอำนาจ ถูกลัวะข่มเหง ดังคำกล่าวยุคนั้นว่า “ลัวะหิง(ผิง)ไฟ ไตหิง(ผิง)เถ้า” คือหน้าหนาวคนไทย วนก่อไฟผิ ง พอไฟติด ลัวะก็มาไล่ไปอีก คนไตก็ต้องผิงขี้เถ้ากองไฟเก่าของลัวะ และคำว่า “ลัวะป่งไห ไตป่งหม้อ ” ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่แสดงอำนาจของลัวะ ที่คนไทยวนเป็นคนนึ่งข้าวของ ตนเองเพื่อกิน พอข้าวสุกได้ที่ก็มีลัวะมาปลดข้าวเอามากิน คนไทยวนก็ได้แต่ปลดหม้อนึ่งลงเตา เป็นอย่างนี้เรื่อยมา

ภาพประกอบ 6 แม่อุ๊ยชาวเมืองแจ๋ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

คนไทยวนกลุ่มนี้คงอยู่รวมกับลัวะและต่อสู้กันดังเช่นนิทานปู่เส็ดค่ำลัวะ จนลัวะเสื่อมอำนาจลง พระยามังรายยึดอำนาจจากลัวะได้ในที่สุ ด และได้สร้างเมืองเชียงใหม่ หรือหากจะมาอยู่หลังจากนั้น อย่างช้ามาน่าเกิน พ .ศ. 1839 ในช่วงที่เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า การหนีทัพพม่า หนีเกณฑ์ทหาร และมีชนเผ่าอื่นอยู่ด้วย เช่น ยางหรือปกาเกอะญอ หลักฐานที่พอมีให้เห็นว่าน่าจะมีคนเมือง (ไทยวน) อยู่ในช่วงนั้นเช่น คิชกูฏ วัดยางหลวง พระเจ้าตนหลวง พระพุทธรูปหล่อด้วยสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นศิลปะเชียงแสนและสุโขทัย ที่ มีอายุเกินกว่า 500 ปี บางยุคบางสมัยคงเจริญรุ่งเรือง จนถึงขั้นมีเจ้าเมืองปกครอง ซึ่งขึ้นกับเชียงใหม่ บางครั้งอาจมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก มีเรื่องเล่าถึงกา รแข่งบุญวาสนาของชายาเจ้าเมืองที่อยู่ลุ่มน้ำ แม่แจ่มตอนเหนือด้วยการบูชาพระธาตุช่างเคิ่ง ด้วยการล่องเรือตามน้ำแม่แจ่มแล้วเกิดอุบัติเหตุ เป็นที่มาของชื่อสถานที่เช่น หาดเฮือหัก กิ่วหามเฮือ บ้านต่อเฮือ เป็นต้น

เมืองแจ๋มบางครั้งคงร้างไป ยุคที่พม่าปกครองเชียงใหม่ ที่นี่คงเป็นเส้นทางเดินทัพสายหนึ่ง เพราะมีชื่อ“บ้านม่าน” สันนิษฐานว่ามีการรบกันด้วยดังมีชื่อ บ้านแม่ศึก บ้านทัพ ม่อนม้าเหาะ ดอยสามสิบหอก มีหลายแห่งที่มีการเก็บหินมากองไว้ หรือมีเทือกกำแพงหิน (ฝอยทอง สมวถา. 2553: 24 – 25)

ภาพประกอบ 7 เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มในมุมสูง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

อย่างไรก็ตามล้านนาก็ยังมีศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหนียวแน่น ถึงแม้ว่ากลุ่มชนไทยวนของล้านนาต้องพลัดถิ่นฐานด้วยการเมืองและสงคราม แม้ว่าจะต้องย้ายถิ่นฐานไปที่ไดก็ตาม คตินิยมการตั้งถิ่นฐาน ที่เป็นแอ่งหุบเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน อันเป็นแบบแผนการก่อสร้างสร้างเมืองตั้งแต่พญามังราย ตัวอย่างเช่น ชาวไทยวนที่ต้องย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในด้านงานด้านศิลปหัตถกรรมโดยเฉพาะเรื่องของการทอผ้าของกลุ่มชนไทยวน ไม่ว่าจะเป็นไทยวนที่จังหวัดเชียงใหม่ สระบุรี และราชบุรี ลักษณะของรูปแบบและลวดลายมีความเชื่อมโยงกัน

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของไท ยวนในเมืองแจ๋มแห่งนี้ ไม่พบการจดบันทึกในเอกสารโบรา ณใดเลย ถึงมีอยู่บ้างแต่ก็ เป็นหลักฐานที่บางเบา สิ่งที่พบเป็นเพียงแต่ตำนานหรือเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมา ให้คนรุ่นหลังได้ตีความไปตามหลักฐานที่มีอยู่ เมืองแจ๋มอาจไม่ใช่เมืองที่เป็นราชธานีอย่างเชียงใหม่ หรือเมืองเชียงแสน เพราะไม่พบหลักฐานขอบรั้วกำแพงเมืองโบราณ แต่มีสิ่งที่น่าสังเกตคือมี ตำแหน่งของกู่ 4 ทิศของเมือง เป็นไปได้หลายประการว่า เมืองแจ๋มอาจจะเป็นเมืองที่คนไทยวนอาจจะย้ายถิ่นฐานมาซ่อนตัวเพื่อหาความสงบในแอ่งอ้อมดอยที่

ลึกลับแห่งนี้ หรืออาจจะเป็นที่ซ่องสุมกำลัง ในยามสงคราม หรืออาจจะเป็นที่พักระหว่างการเดินทางทางเมืองเชียงใหม่ไปพม่า มีการติดต่อค้าขาย มีกลุ่มชาติพันธุ์อยู่อย่างหลากหลาย อย่างกลุ่มคนไทยวนหรือคนเมือง ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ราบ กลุ่มคนลัวะ (ละว้า) ปกาเกอะญอ (กระเหรี่ยง) และม้ง (แม้ว,แข่) อยู่บนภูเขาสูง อาจเป็นเมืองที่คึกคักในฐานะเป็นเมืองพักระหว่างการเดินทาง หรือเป็นเมืองที่เงียบสงบซ่อนตัวก็เป็นได้

สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางมรดกทางปัญญาของชาวไทยวนคือการทอผ้าด้วยเทคนิคการ “จก” ไม่ว่าไทยวนจะย้ายหลักแหล่ง ไปที่ก็ตาม อย่าง ไทยวนในจังหวัดราชบุรี จังหวัดสระบุรี รวมทั้งชาวไทยวนที่เมืองแจ่มหรือในหุบเขาแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ต่างก็ทอผ้าด้วยเทคนิคการจก อันเป็นผ้าทอที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของชาวไทยวน ถึงแม้ว่าแต่ละถิ่นที่ลวดลายทออาจจะแตกต่างกัน ก็ตาม คำว่า **“จก”** เป็นเทคนิคการทอผ้าที่มีลักษณะพิเศษด้วยการล้วงเส้นด้ายหลากสีให้ขัดกันกับบนเส้นยืน เพื่อให้เกิดลวดลายต่างๆ การทอผ้าจก หรือผ้าตีนจก โดยเฉพา ะผ้าซิ่น เป็นการทอที่ละเอียดอ่อน ประณีต สลับซับซ้อน ต้องมีความวิริยะอุตสาหะในการทอ เป็นทักษะความชำนาญที่ต้องใช้เวลาในการฝึกฝน ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่มีสำคัญอย่างยิ่ง จากลวดลายและกระบวนการทอมีลักษณะเฉพาะตัว ดังนั้นการนุ่งผ้าซิ่นของชาวแม่แจ่ม จึงเป็นเหมือนภาพอดีตของล้านนาที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 8 การทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนไทยวนหรือคนเมืองใน หุบเขา แม่แจ่ม ก็ยังเป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเข้มแข็ง แม้ในปัจจุบันจะถูกกลืนกลายเข้าไปกับวัฒนธรรมของไทย ส่วนกลางไปบ้าง แต่ประเพณีวัฒนธรรม คติความเชื่อบางอย่างยังฝัง รากลึกอยู่ในจิตวิญญาณของคนไทยวน แม่แจ่ม ส่งผลให้ความเป็น “คนเมือง” (คนพื้นเมือง) ยังหลงเหลืออยู่มาก หากนำมาเทียบกับคนเมืองทั่วทั้งจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแม่แจ่มเป็นอำเภอที่ล้อมรอยไปด้วยภูเขา ความเจริญต่างๆ เข้า ไปถึงกับอย่างช้าๆ ถึงแม้ว่ าแม่แจ่มมีถนนตัดเข้าสู่ตัวอำเภอแล้วก็ตาม แต่ทุกวันนี้ยังเห็นแม่อุ๊ยเกล้าผมมวย นุ่งผ้าซิ่น นับถือผี อันเป็นรีตรอยเดิมของชาวไทยวนแม่แจ่ม

1.3 การแต่งกายของคนไทยวน

การศึกษาในเรื่องประวัติศาสตร์การแต่งกายของไทยวนหรือคนเมืองในยุคแรกๆ นั้นยังไม่ปรากฏชัดเจน แต่ก็พอสันนิษฐานได้บ้างจากภาพที่ปรากฏในจิตกรรมฝาผนังของพระอุโบสถและวิหารเก่า แก่ของล้านนา ดังเช่นจิตรกรรมฝา ไม้กระดานฝาลูกฟักดลของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง นับว่าเป็นจิตรกรรมแบบเล่าเรื่องราวที่เก่าแก่ที่สุดของล้านนาที่เขียนขึ้นในช่วงประมาณประมาณปี พ.ศ. 2000 – 2100 ซึ่งปัจจุบันลบเลือนไปเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังไม่สามารถเห็นภาพลักษณะทางสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของล้านนาอยู่บ้าง ทั้งนี้เป็นเพราะเนื้อหาเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดกเป็นตัวกำหนดให้ช่างเขียนถ่ายทอด ส่วนใหญ่เป็นภาพกษัตริย์ ข้าราชชั้นสูงบริพารฝ่ายใน และทหาร มีภาพชนชาวจีนปนอยู่บ้าง ในส่วนรายละเอียดของภาพที่เป็นองค์ประกอบของเรื่องราวอื่นเลือนลางมาก ภาพการแต่งกายของชาวบ้านล้านนาในวิหารน้ำแต้มนี้เห็นได้น้อยมาก แต่ก็ยังสามารถเห็นเครื่องทรงของกษัตริย์ และการแต่งกายของชาววัง และทหาร

อย่างไรก็ตามในพื้นที่ของล้านนายังมีภาพจิตกรรมฝาผนังที่สะท้อนเรื่องราววิถีชีวิตและการแต่งกายของล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 อีกหลายแห่ง อาทิเช่น จิตกรรมฝาผนังเรื่องคัทธนะกุมาร ในพระอุโบสถและวิหาร วัดภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าอาจจะมีภาพจิตกรรมฝาผนังก่อน หน้านี้อยู่แล้ว คราวเมื่อสร้างพระอุโบสถและวิหารเมื่อปี พ.ศ. 2139 ด้วยภาพจิตรกรรมที่ลบเลือนไปมาก จึงเขียนซ่อมใหม่ในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน พ.ศ. 2410 – 2418 ในจิตรกรรมฝาผนังนี้ แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวล้านนาในอดีตได้ดี

ภาพประกอบ 9 จิตรกรรมฝาไม้กระดานฝาลูกฟักดลของวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์

ภาพประกอบ 10 จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ วัดภูมินทร์ จ.น่าน

นอกจากนี้ ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังฝา จังหวัดน่าน ประมาณกันว่าถูกเขียนขึ้นใน พ .ศ. 2410 ในภาพได้สะท้อนเรื่ องราววิถีชีวิต และกายแต่งกายของชาวไทยวนได้เป็นอย่างดี จิตรกรรมฝาผนังวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นจิตรกรรมที่ถ่ายทอดนิทานชาดกเรื่องสังข์ทอง

และสุวรรณหงส์ เขียนขึ้นประมาณปี พ .ศ. 2406 สมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยะ วงศ์ หรือในช่วงต้นรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังมีจิตกรรมวิหารวัดบวกครกหลวง อำเภอเมือง และวิหารวัดป่าแดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวไทยวนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการแต่งกายในอดีตทั้งกษัตริย์ เจ้านายชั้นสูง และชาวบ้านทั่วไป

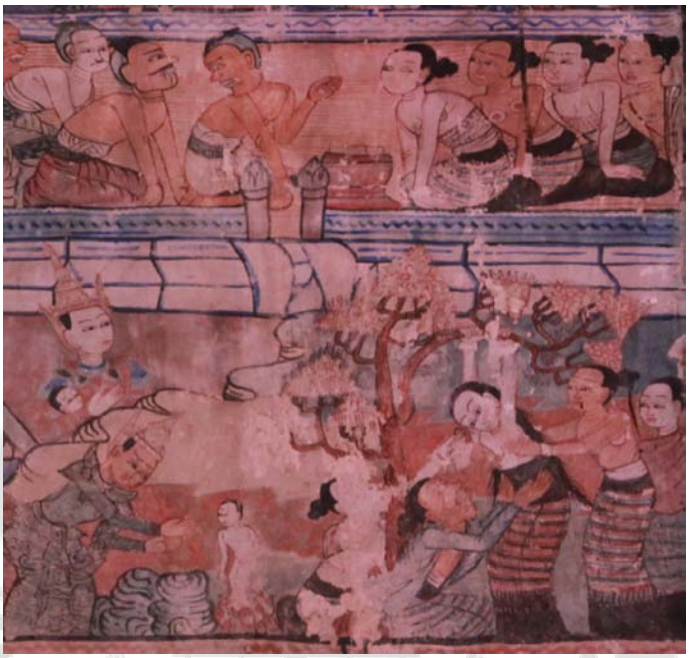

ภาพประกอบ 11 จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดป่าแดด อ.แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ ถ่ายเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การศึกษารูปแบบการแต่งกายของชาวไทยวน จากจิตกรรมฝาผนังเป็น การถ่ายทอดเรื่องราวตามควา มเป็นจริงหรืออาจเป็นจินตนาการที่อิงความเป็นจริงของช่างเขียน อย่างไรก็ตามภาพจิตกรรมฝาผนัง ถือว่าเป็นหลักฐานที่น่า เชื่อถือก่อนที่มีภาพถ่ายปรากฏขึ้น ภาพผู้ชายสักลายที่ขานุ่งผ้าแบบเค็ดหม้าม ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นลายขวาง มีลวดลายทอตีน จก ตามแบบการแต่งกายของคนเมืองชาวล้านนาในอดีต และเมื่อสังคมเปลี่ยน การแต่งกายก็ ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเรื่อยมา ที่ชัดเจนในช่วงรัชกาลที่ 5 ครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากการเป็นประเทศราชสู่มณฑลพายัพ การแต่งกายของคน พื้นเมืองล้านนาได้รับอิทธิพลการแต่งกายแบบกรุงเทพฯ และทั้งจากต่างประเท ศ เริ่มมีการสวมใส่กางเกงและเสื้อ ตามอย่างของชาวไทใหญ่และแบบจีน รวมทั้งการแต่งกายแบบตะวันตกอีกด้วย

ภาพประกอบ 12 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา พระราชธิดาลำดับที่ 61 ในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉลองพระองค์ด้วยผ้าซิ่นตีนจกกับเสื้อคลุมแบบยุโรป

ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (ม.ป.ป.: 83).

ผู้ชายใส่เตี่ยวสะดอ เป็นกางเกงหลวมๆ คล้ายกางเกงจีน มีทั้งแบบขาสั้นครึ่งหน้าแข่งและแบบขายาว ในส่วนของเสื้อทั้งของผู้ชายและผู้หญิง เป็นเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนสั้น ผ่าอกตลอด ติดกระดุมหรือ เชือก มีกระเป๋า ถ้าย้อมครามเรียกว่าเสื้อหม้อห้อม ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อพระราชชายาเจ้าดาราทัศมี เสด็จประทับที่เชียงใหม่ ได้ทรงนำเอารูปแบบการแต่งกายตามสมัยนิยมของกรุงเทพ ฯเข้ามา ตัวอย่างเช่น เสื้อแบบคอยะวาที่ตกแต่งด้วยผ้าระบาย เสื้อแขนหมูแ ฮมแบบยุโรป ใส่กับซิ่นไหมแบบพม่าต่อตีนซิ่นยกดิ้นแบบเชียงใหม่ หรือแบบเชียงตุง มีการเกล้าผมมวยแบบญี่ปุ่น ซึ่งเป็นที่นิยมที่ยุโรปในขณะนั้น

ส่วนผู้ชายก็นิยมแต่งกายตามแบบกรุงเทพ ฯ เช่นเดียวกัน มีการสวมกางเกงแพรนุ่งโจงกระเบนผ้าไหมหางกระรอก สวมเสื้อราชประแ ตน เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแต่งกายเช่นนี้นิยมกันในเฉพาะชนชั้นสูง ส่วนชาวบ้านก็ยังแต่งกายแบบเดิม ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลในยุคจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ได้ให้คนไทยทั้งประเทศแต่งตัวแบบสากลนิยม ผู้ชายใส่กางเกงทรงตะวันตก ใส่เสื้อเชิ้ต ผูกเนคไท สวมเสื้อน อก ส่วนผู้หญิงตัดผมทรงบ๊อบ ใส่เสื้อแขนกุด กระโปรงครึ่งน่อง สวมถุงน่องและรองเท้าครึ่งส้น เมื่อการเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย

มาถึงยุคสมัยนี้ ถือว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของผ้าซิ่นเป็นอย่างมาก บทบาทของผ้าซิ่นเริ่มเปลี่ยนไป การนิยมใส่ผ้าซิ่นน้อยลง แต่ถึงกระนั้นเจ้า นายชั้นสูงก็ยังสวมใส่ผ้าซิ่นกับเสื้อของยุโรปอยู่ ดังหลักฐานที่ปรากฏในภาพถ่ายหลายๆ ภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่าผ้าซิ่นยังมีความเข้มแข็งอยู่ไม่น้อย ถึงแม้จะมีวัฒนธรรมตะวันตกเขามากระทบอย่างมากมาย

1.3.1 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในเชิงประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีความสำคัญ ต่อการศึกษาประเด็นปัจจัยการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจก เป็นอย่างมาก ข้อมูลทางด้านประวัติศ าสตร์ได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ฝอยทอง สมวถา ได้แบ่ งยุคสมัยของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคก่อนสงคราม ยุคหลังสงคราม ยุครถยนต์เข้า และยุคปัจจุบัน สรุปความได้ดังนี้

ยุคก่อนสงคราม พ.ศ. 2447 – 2484

ในยุคนี้เป็นยุคที่อำเภอ แม่แจ่มทุกหย่อมบ้านมีความยากจน ข้นแค้น เนื่องด้วยแม่แจ่มเป็นพื้นที่ ที่โอบล้อมไปด้วยภูเขา การเดินทางเข้า –ออกจากแม่แจ่ม เป็นไปด้วยความอยากลำบาก ต้องใช้เวลาหลายวัน ในการแลกข้าวของต่างๆ กระนั้นแล้วคนแม่แจ่มก็เป็นคนที่มีความขยัน อดทน ไม่ย่อท้อ พึ่งพาตัวเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้อง หรือถ้าเป็นคนรู้จักก็เปรียบเสมือนญาติ ในเรื่องของการทอผ้าซิ่นตีนจกในยุคนี้ การหาวัสดุฝ้ายทอ ส่วนใหญ่ได้มาด้วยการแลกกับคนไตที่อยู่พื้นราบ เดิมคนแม่แจ่มไม่ได้ปลูกฝ้าย อันเนื่องมาจากส าเหตุหลัก คือ ดินไม่ดี คนในสมัยนั้นนิยมการตัดไม้ทำล ายป่า เลือกทำไร่ที่ใกล้บ้าน ซึ่ งเป็นป่าเสื่อมโทรม ไม่มีต้นไม้ใบหญ้าเล็กๆ ดินแดงพื้นที่ไม่มีใบไม้ที่เป็นปุ๋ยชั้นดี การเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย แบบปล่อย เป็นเหตุให้ วัวควายกินพืชที่ปลูกใกล้บ้าน รวมทั้งความเชื่อเรื่องผี เรื่องเจ้านาย (พ่อเจ้าหลวง) ชาวบ้านไม่ลบหลู่ ไม่เข้าใกล้ด้วยความกลัวจะเกิดอันตราย จึงเว้นที่ดินบางส่ว นให้เป็นที่อยู่ของผี ของเจ้าพ่อหลวง

การแลกฝ้ายทอ มีการแลกฝ้ายที่บ้านยาง หรือชาวกระเหรี่ยง ทั้งทางทิศตะวันตกและทางเหนือ ซึ่งชาวกระเหรี่ยงมักจะปลูก บ้านตามไหล่เขา ปลูกพืชหมุน เวียน ส่งผลให้ดิ นดี ปลูกข้าวและปลูกฝ้ายได้ดี มีการแลกพริก แลกฝ้ายกัน นอกจากนี้ พ่อค้าวัวต่างยังได้นำฝ้าย มาจากทางตะวันออกคือ อำเภอจอมทอง เป็นฝ้ายหละหันสีขาว แดง เหลือง ซึ่งคุณภาพจะด้อยกว่าฝ้ายตะวันตก โดยเฉพาะฝ้ายแดงน้ำมัน หรือแดงกุลวา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ายังหาข้อสรุปไม่ได้ว่า ผ้าตีนจก มีแหล่งกำเนิดมาจากไหน แต่ก็พบร่องรอย ของการก่อกำ เนิดผ้าซิ่นตีนจก และ การสืบทอดมาจากจุดเล็กๆ ที่บ้านอาฮามในยุคที่แม่แจ่ม หรือเมืองแจ่มปกครองด้วยระบบพระญ าเจ้าเมือง คือพระญาเขื่อนแก้ว และพญาไจย ซึ่งได้แตกยอดสืบเชื้อสาย เต็มทั่วแม่แจ่ม ปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายพญ าเจ้าเมืองรุ่นที่ 4 (รุ่นโหลน) และมีวงศาคณาญ าติรุ่นแม่เฒ่า พ่อเฒ่า ที่ย้ายครอบครัวใหม่ไปอยู่บ้านทัพ บ้านไร่ บ้านท้องฝาย บ้านห้วยริน บ้านแม่ปาน บ้านห้วยไห บ้านนาเรือน บ้านผานัง บ้านกองแขก และบ้านสองธาร ซึ่งปัจจุบันมีลูกหลานรุ่นที่ 4 - 6 ที่ยังสืบทอดการทอผ้าซิ่นตีนจก

ถึงแม้ว่าคนไทยวนหรือคนเมือง ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่จารีต ประเพณี และความสัมพันธ์ทางสังคมก็ไม่ได้เหมือนกันทั้งหมด ทั้งนี้มีสิ่งที่เหมือนกันอยู่ 2 อย่างคือ การนับถือศาสนาพุทธ กับการนับถือพ่อเจ้าหลวง และผีปู่ย่า ซึ่งในพิธีกรรมทั้งของพุทธศาสนาและของผี มีผ้ามาเกี่ยวข้องแทบทั้งสิ้นนอกจากนี้แม่แจ่มยังแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์ด้วยลำห้วยช่างเคิ่ง เป็นแม่แจ่มเหนือกับแม่แจ่มใต้ หรือที่ชาวแม่แจ่มเรี ยกว่า บ้านเหนือกับบ้านใต้ เป็นเขตแดนอันเชื่อมโยงไปถึงเนื้อหาสาระของ ผ้าซิ่นตีนจก กล่าวคือ ผู้หญิงบ้านใต้จะทอผ้าซิ่นตีนจกเป็นเกือบทุกคน ผ้าซิ่นตีนจกเป็นสิ่งที่มีค่า และมีความสำคัญ เมื่อตัวเองตาย จะให้ลูกหลานนุ่งให้แล้วเผาไปพร้อมกับร่างของตน และให้ลูกหลานทำบุญอุทิศไปให้อีกหนึ่งผืน เมื่อตัวเองตายไปแล้ว รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกยังเป็นซิ่นที่ใช้ไหว้พ่อแม่สามีตอนแต่งงาน ส่วนบ้านเหนือ ผู้หญิงไม่ได้เคร่งครัดในเรื่องผ้าซิ่ นตีนจกเท่าใด และทอผ้าซิ่นตีนจกไม่เป็น ผ้าซิ่นตีนจกไม่ใช่สิ่งที่สำคัญที่สุดว่าต้องมี จะใช้ซิ่นอะไรก็ได้เท่าที่มี เช่น ผ้าซิ่นลั๊วะ ซิ่นก่านคอควาย ซิ่นตาแอ้ม หรือซิ่นเท่าที่มี นอกจากนี้แล้วยังมีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง ที่ บ่งบอกถึงคนบ้านเหนือบ้านใต้ คือ สำเนียงคำพูด คนแม่แจ่มใต้พูดสำเนียงยาวและมีสระเออกำกับ ส่วนคนแม่แจ่มเหนือ พูดสำเนียงสั้นและมีสระเอียกำกับ

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าผู้หญิงชาวบ้านเหนือทอผ้าซิ่นตีนจกไม่เป็น แต่ก็ทอผ้าอย่างอื่น เช่น ซิ่นลั๊วะ ซิ่นก่าน ซิ่นแอ้ม ผ้าขาว ผ้าต๊วบ(ผ้าห่ม) ปั้นหม้อเพื่อเอาหม้อไปแลกฝ้ายเพื่อนำมาทอผ้า ในยุคนี้ชาวแม่แจ่มมีการติดต่อค้าขายกับพื้นที่รอบด้าน ผู้ชายไปรับจ้าง ทำนา เลื่อยไม้ มีวัวต่างเพื่อบรรทุกบรรทุกสินค้าไปแลกเปลี่ยนยังที่ต่างๆ เช่นเกลือ ปลาทู สีเสียด บางครั้งไปถึงพม่าเพื่อไปซื้อฝ้ายแดงน้ำมัน ผู้หญิงนำของที่มีในบ้ าน เช่น หมาก ยาสูบ น้ำอ้อย มะขาม ไก่ ไปแลกดอกฝ้ายที่บ้านยาง (ปเกอกะญอ) การไปมาหาสู่กันจึงนับถือกันเหมือนญาติ

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกในยุคนี้ มีความสัมพันธ์กับราชสำนักเชียงใหม่ ด้วยการส่ง สิ่งต่างๆ เป็นเครื่องบรรณาการหรือที่เรียกว่าก ารส่งส่วย ให้กับราชสำนักเชียงใหม่ อย่างสมุนไพร หรือไม้ยา หวาย พริกแห้ง เม็ดถั่ว เม็ดงา รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกที่ทอด้วยดินเงินดินทอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ แม่แจ่มเป็นยุคที่ลำบากแร้นแค้น การไปมาหาสู่เป็น ไปด้วยความยากลำบาก การติดต่อค้าขายเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าใช้วัวต่าง ฝ้ายที่เป็นวัตถุดิบที่ต้องแลกมาจากบ้านชาวยาง (ปเกอกะญอ) สาเหตุที่ไม่ปลูกฝ้ายเอง เนื่องมา จากดินไม่ดี คนสมัยนั้นจะไม่ทำลา ยป่าเพื่อปลูกพืช ชาวบ้านจะเลือกที่ทำไร่ใกล้บ้าน การเลี้ยงวัวควายแบบปล่อ ย ทำให้วัวควาย กัดกินพืชที่อยู่ใกล้บ้าน และเหตุผลสุดท้ายคือความเชื่อเรื่องผี เรื่องเจ้านาย (พ่อเจ้าหลวง) ที่ชาวบ้านเกรงกลัวไม่กล้าลบหลู่ไม่กล้าเข้าใกล้ กลัวจะเกิดอันตราย จึงเว้นที่ดินบางแห่งไว้ให้เป็นที่อยู่ของผี ของพ่อเจ้าหลวง

นอกจากนี้ช่างทอ ผ้าซิ่นตีนจก ยังได้ซื้อฝ้าย จากพ่อค้าวัวต่างที่นำฝ้ายมาจากตะวันออกคือจอมทอง เป็นฝ้ายหละหันสีขาว แดง เหลือง คุณภาพด้อยกว่าที่มาจากตะวันตกหรือทางพม่า โดยเฉพาะฝ้ายแดงน้ำมันหรือแดงกุลวา ช่างทอผ้าซิ่นตีนจก ไม่ได้ทอผ้าซิ่นตีนจกไว้ขาย การได้เงินของช่างทอได้มาจากการรับจ้างตำข้าว และการเลี้ยงหมู

ยุคหลังสงคราม พ.ศ. 2485 – 2505

จากการแบ่งบ้านเหนือบ้านใต้ด้วยแม่น้ำช่างเคิ่ง จนมีคำพูดที่ว่า “บ้านใต้ให้กิ๋นเกลือ บ้านเหนือให้นั่งตั่ง ” คำกล่าวนี้ เป็นค่านิยมของคนแม่แจ่มบ้านเหนือที่นิยมให้ลูกหลานเรียนหนังสือ จนได้เป็นเจ้านาย รับราชการ เป็นความหมายของคำว่านั่งตั่ง ส่วนชาว แม่แจ่มใต้ไม่นิยมเรียนหนังสือ ส่วนใหญ่นิยมทำไร่ทำนา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงนั้นชาวแม่แจ่มได้สัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นด้วยการหาบของต่างๆ มาขาย เมื่อสงครามสงบ วิถีชีวิตของชาวแม่แจ่มมีความเปลี่ยนแปลง อย่างเช่นจากความสัมพันธ์กับคนภายนอกทางทิศตะวันตก เปลี่ยนมาเป็นความสัมพันธ์ทางด้านทิศตะวันออก ฝ้ายที่เคยซื้อจากยาง (ปกาเกอะยอ) มาปลูกฝ้ายใช้เองบ้าง จากฝ้ายที่เคยซื้อกับพ่อค้าวัวต่างเปลี่ยนมาซื้อกับ บ้านปู่คำเน ปู่ปัน แม่ล้อม ที่ตั้งกาดหรือตลาดบ้านช่างเคิ่ง การทำมาหากิน เริ่มมีการทำไร่ทำนา มีการบุกเบิกที่ทำกินตามไหล่เขา และการทำเหมืองฝาย ยุคนั้นเป็นยุคฝิ่นรุ่งเรือง ชาวแม่แจ่มหันมาทำไร่ยาฝิ่น แลกฝิ่น ขายฝิ่น ทำให้ชีวิตของชาวแม่แจ่มดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตามชาวแม่แจ่มก็ยังแร้นแค้น ขาดแคลนข้าวอยู่

ด้วยอิทธิพลของสงคราม บ้านเมืองยังอยู่ในสภาวะที่ยังไม่สงบเท่าใดนัก การนำฝ้ายมาทอค่อนข้างหายาก การไปมาหาสู่ มีความยากลำบาก และอันตราย โดยเฉพาะพ่อค้าวัวต่างไม่สามารถเดินทางไปทางทิศตะวันตกยังหล่ายคงหรือพม่าได้ ฝ้ายที่จอมทองก็ไม่มีขาย เกิดสภาวการณ์ขาดแคลนฝ้ายที่นำมาทอผ้า ชาวแม่แจ่มจึงแก้ปัญหาด้วยการปลูกฝ้ายเอง คนที่ปลูกไร่ก็ปลูกฝ้ายไปด้วย คนที่ปลูกนาก็ปลูกฝ้ายที่หัวนา หรือไม่ก็ปลูกในบ้าน นำดอกฝ้ายมาสู่ขบวนการเป็นเส้นด้าย ย้อมสีธรรมชาติด้วยเปลือกไม้

หลังจากที่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม เหล่าบรรดาพ่อค้าวัวต่าง กลับมีชีวิตชีวาอีกครั้ง การเดินทางไปซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ไปยังที่ต่างๆ เริ่มขึ้น ผู้คนเปลี่ยนจากการทำไร่ทำนามาทำไร่ยาฝิ่น เกิดการซื้อขายยาฝิ่น จากชาวแม่แจ่มที่ติดต่อสัมพันธ์กับยาง (ปเกอกะญอ) เท่านั้น ได้เริ่มหันมาติดต่อกับชาวแข่ (แม้ว) เริ่มมีพ่อค้าผ้าหรือที่เรียกว่าพ่อค้าผ้าป๊ก (ห่อผ้าแล้วสะพาย) จากต่างถิ่นเข้ามาขายผ้าในแม่แจ่ม ส่งผลไม้แม่แจ่มเริ่มเป็นที่รู้จักกับสังคมภายนอกตั้งแต่บัดนั้น

ภาพประกอบ 13 แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจก สะพายถุงย่าม ตุ๊มผ้าในหน้าหนาว ที่วัดป่าแดด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

ยุครถยนต์เข้า พ.ศ. 2506 – 2530

ถนนสายฮอด – แม่แจ่ม เป็นถนนสายแรกที่มีการการบุกเบิกขุดสร้างถนนเข้าสู่แม่แจ่ม โดยเริ่มสร้างตามแผนพัฒนาประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2505 ผู้ว่าราชการขณะนั้นชื่อนายนิรันดร ชัยนาม และนายอำเภอแม่แจ่มชื่อ นายเจริญ อาสนสุวรรณ ได้เกณฑ์ชาวบ้านทุกหมู่บ้านเพื่อมาช่วยทำทางจนแล้วเสร็จ รถยนต์ที่เข้าถึงแม่แจ่มได้เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ .ศ. 2505 เป็นรถจิ๊บของนายอำเภอ และผู้ ที่ขับรถเข้ามาในแม่แจ่มเป็นคนแรกคือ นายเพ็ชร แสงโชติ เมื่อรถยนต์เข้ามาในแม่แจ่มช่วงแรกๆ ยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังใช้ชีวิตแบบเดิมที่ต่อเนื่องมาจากยุคสงคราม ยังมีการทำไร่ฝิ่น การทอผ้าซิ่นตีนจก เกือบจะหยุดกันทุกหมู่บ้าน มีทออยู่บ้างเพื่อใช้ในกรณีที่จำเป็น อย่างการแต่งงานที่ฝ่ายหญิงต้องนำผ้าซิ่นตีนจกไปไหว้แม่สามี หรือทอใส่ในหมู่คนเฒ่าคนแก่ สำหรับช่างทอที่มีอายุช่วง 20 - 25 ปี ในขณะนั้นไม่ได้ทอผ้าซิ่นตีนจก เพราะต้องเลี้ยงลูก ทำไร่ทำนาเลี้ยงดูครอบครัว ในหมู่บ้านที่มีรถยนต์ผ่าน ก็จะมีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เริ่มมีคนภายนอกเข้ามาตั้งร้านค้า อย่างเจ๊กไช้ป้ากี่ มาตั้งร้านอยู่บ้านสันหนอง ต่ อมามีคนอื่นๆ เข้ามาตั้งร้านค้าอยู่หลายแห่ง ส่งผลให้มีสินค้าใหม่ๆ เข้ามาในแม่แจ่ม อย่างเครื่องอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่มีมากมายหลายชนิดให้เลือก ซึ่งมีความสะดวกกว่าที่จะต้องทอเอง เย็บเอง ประกอบกับช่างทอส่วนใหญ่ในยุคนั้นหันไปทำไร่เพิ่มมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของแม่แจ่มเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่ปี พ .ศ. 2511 เป็นต้นมา มีการถางพื้นที่ดอยเพื่อทำไร่ หรือที่เรียกว่าไร่โหลงโปง อันเป็นพื้นที่เกษตรแห่งใหม่ข องชาวแม่แจ่ม ชาวบ้านที่ไม่มี ที่ดินทำกินต่างมุ่งหน้าไปสู่ไร่โหลงโปง ทั้งหญิงทั้งชายต่างช่วยกันแ ผ้วถาง ตัดฟันต้นไม้เพื่อให้ได้ที่ดินทำไร่ของตนเอง จนไปสู่การต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการครอบครองที่ดินทำกิน และในที่สุดก็ได้รับอนุญาตให้แต่ละคนมีที่ดินทำกิน โดยจัดตั้งเป็นสหกรณ์ นิคมโหลงโปง ช่างทอผ้าบ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ ต่างก็ไปชีวิตอยู่ที่ไร่โหลงโปง

ขณะเดียวกัน ในช่วงปี พ .ศ. 2516 - 2519 เกิดการแย่งชิงมวลชนโดยพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทย แม่แจ่มได้กลายเป็นพื้นที่สีชมพู บ้านทัพ บ้านไร่ กลายเป็นหมู่บ้านที่ติดต่อกับคอมมิวนิสต์ในป่า ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกบางคนเคยส่งอาหารให้พี่น้องที่อยู่ในป่า

ในปีพ.ศ. 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก มีการสาธิตการทอผ้าซิ่นตีนจกให้ทั้ง 2 พระองค์ทอดพระเนตร

จวบจนถึงประมาณปี พ .ศ. 2520 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้ งใหญ่ เมื่อช่างทอแม่แจ่ม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ให้ไปฝึกทอผ้าซิ่นตีนจกแบบลายประยุกต์โดยใช้เส้นฝ้ายประดิษฐ์ ที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จ.เชียงใหม่ และได้นำวิธีการทอฝ้ายจกแบบประยุกต์มาสอนชาวบ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่

ภาพประกอบ 14 ผู้หญิงชาวแม่แจ่มกับความนอบน้อมในพระพุทธศาสนา ที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

ประมาณปี พ.ศ. 2528 – 2530 ฝอยทอง สมวถา เริ่มสำรวจการทอผ้าโบราณโดยใช้ฝ้ายพ่ายที่บ้านท้องฝาย ปรากฏว่า ช่างทอป้านท้องฝายหันมาทอลายประยุกต์กันหมด อีกทั้งบ้านไร่ บ้านนาเรือน บ้านแม่ปาน มีช่างทอที่รู้จักประมาณ 10 คน จากนั้นเมื่อปลายปี พ .ศ. 2530 นุสรา เตียงเกตุ ได้เข้ามาฟื้นฟูผ้าทอแม่แจ่ม และผ้าซิ่นตีนจกโบราณ

หลังจาก พ .ศ. 2530 มีการทอผ้าซิ่นตีนจกโบราณ โดยใช้ฝ้ายพ่าย อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ช่างทอผ้าเลิกทำไร่ฝิ่น เลิกทำไร่ที่โหลงโปงหลายสิบครอบครัว ต่างหันมาฟื้นฟูการทอผ้าแบบเก่า ทอผ้าส่งขายให้นุสรา เตียงเกตุ ขณะเดียวกันมีการหาซื้อผ้าซิ่นตีนจกเก่าจากหมู่บ้านต่างๆ อย่างเช่น แม่ปั๋นที่มาจาก อ .จอมทอง เข้ามากว้านซื้อ ผ้าซิ่นตีนจกเก่า เพื่อเอาไปขายในเมืองเชียงใหม่ ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวไว้ในรายงานวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจก - ผ้าแม่แจ่มว่า ที่ร้านสบันงา ในตัวเมืองเชียงใหม่มีผ้าซิ่นตีนจกเก่าของแม่แจ่มกว่าสี่ร้อยผืน ส่วนของนุสรา เตียงเกตุ ก็มีร้อยกว่าผืน ในขณะที่ช่างทอแม่ แจ่มรุ่นแม่อุ๊ยแทบจะไม่มีผ้าซิ่นตีนจกโบราณเหลืออยู่เลย มีเพียงแต่คำพูดที่ว่า เสียดาย และไม่รู้ ที่ขายไปอาจเพราะความยากจนและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ภาพประกอบ 15 ผู้หญิงชาวแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2531 – 2548

ในยุคนี้เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ทั้งทางด้านการดำเนินชีวิต ด้านวัตถุ เศรษฐกิจ รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกด้วย เมื่อความสะดวกสบายในการเดินทางเข้าสู่แม่แจ่ม ด้ว ยเส้นทางสองเส้นทางหลักคือ ถนนสายฮอด – แม่แจ่ม และถนนสายอินทนนท์ – แม่แจ่ม ส่งผลให้คนต่างถิ่นต่างเข้ามาในแม่แจ่มอย่างมากมาย มีทั้งพ่อค้า แม่ค้า นักวิชาการ นักศึกษา นักวิจัย นักอนุรักษ์ นักพัฒนา องค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน พื้นที่บางพื้นที่กลายเป็นแหล่งศึกษาวิจัย และถูกครอบครองด้วยภาษาที่งดงาม คือ พัฒนาหมู่บ้าน ยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ดังกรณีของบ้านท้องฝาย ที่ถูกพัฒนาโดยภาครัฐให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรม ผ้าตีนจก เกิดกลุ่มทอผ้า และร้านต่างๆ ที่ขายผ้าซิ่นตีนจกเกิดขึ้นอย่างมากมายที่บ้านท้องฝาย เงินทุนจากกลุ่มพัฒนาทุ่มให้เฉพาะบ้านท้องฝาย การยกระดับความเป็นอยู่เป็นจริงอยู่ในช่วงเวลา 10 ปี แต่เมื่อภาครัฐย้ายพื้นที่พัฒนาไปแหล่งอื่น บ้านท้องฝายก็เหลือแค่ร่องรอยที่เคยถูกพัฒนา

ส่วนบ้านยางหลวง เป็นพื้นที่ของนักพัฒนาเอกชน ส่งผลให้บ้านยางหลวงกลายเป็นพื้นที่แสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักแก่คนภายนอกอย่างกว้างขวาง วัฒนธรรมบางอย่างถูกประดิษฐ์ขึ้นให้สวยงามเกินความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นกับบ้านยางหลวง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีรายได้พิเศษเพิ่มขึ้น สิ่งก่อสร้างในวัดยางหลวงได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามแม่แจ่มก็ยังซ่อนตัวอยู่อย่างสงบเงียบในหุบเขา ผ้าซิ่นตีนจกอันเป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม กลิ่นอายของศิลปวัฒนธรรม ที่ยังอนุรักษ์ไว้อย่างเหนียวแน่น หน่วยงานในแม่แจ่มมีการประชาสัมพันธ์ให้ผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่มเป็นที่รู้จักแก่คนทั่ วไป โดยการจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกปีแรกในปี พ .ศ. 2537 เพื่อเป็นการส่งเริมชาวบ้านที่ทอผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว และผสมผสานงานรื่นเริงภาคกลางคืน เพื่อให้คนแม่แจ่มทุกพื้นที่เข้ามาร่วมงาน ในปีแรกที่จัดมีกิจกรรมหลักคือ การประกวดผ้าซิ่นตี นจกลายโบราณของเก่า รวมทั้งมีการขายผ้าทออื่นๆ และกีฬาพื้นบ้าน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมแม่แจ่มยุคนี้คือ เศรษฐกิจกำลังพัฒนาอย่างมีขั้นตอน ผู้คนเริ่มดำเนินชีวิตฟุ่มเฟือยมากขึ้น การรณรงค์ที่ยึดมั่นอุดมการ ณ์ใด อุดมการณ์หนึ่งก็อ่อนกำลังคง ความเลื่อมใส ของคนหนุ่มสาวที่มีต่อผู้แก่กล้าทางอุดมการณ์เริ่มคลายลง หันไปสนใจในเรื่องเฉพาะหน้า อาจจะเป็นสาเหตุให้ช่างทอมีแนวโน้มลดจำนวนลง (ฝอยทอง สมวถา. 2549)

1.3.2 การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในอำเภอแม่แจ่ม

ปัจจุบันโลก ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้โลกทั้งโลกเชื่อมโยงกัน ทั้งหมด วัฒนธรรมที่เข้มแข็งกลืนวัฒนธรรมที่อ่อนแอกว่า จนกลายเป็นวัฒนธรรมร่วม ในเรื่องของการแต่งกายยิ่งเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากเป็นเรื่องของความต้องการของคนในการสวมใส่เสื้อผ้าที่สวยงาม และเป็นไปตามกระแสความนิยมขณะนั้น ในประเด็นของผ้าซิ่นก็เช่นเดียวกัน นับได้ว่าสามารถประคับประคองให้ผ่านพ้นสิ่งที่มากระทบอย่างมากมาย

ในยุคปัจจุบัน ภาพรวมของ ผู้หญิง ไทยจะนุ่งผ้าซิ่นเมื่อมีโอกาสพิเศษจริง ๆ ไม่ ได้นุ่งผ้าซิ่นใน วิถีชีวิตประจำวัน เมื่อเทียบกับ ผู้หญิงในประเทศ ลาวที่นุ่งผ้าซิ่นในวิถีชีวิตประจำวั น รวมไปถึง นักเรียนนักศึกษาลาวที่นุ่งผ้าซิ่นไปเรียนหนังสือ สถานภาพผ้าซิ่นของประเทศไทย กลับ ถูก นำไปใช้ในฐานะสิ่งที่แสดงตัวแทนของความเป็นไทย เรามักจะเห็นการนุ่งผ้าซิ่นตามโรงแรม ร้านอาหาร ร้านนวดแผนโบราณ รวมทั้ง สปา เป็นต้น กรณีผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อาจจะเป็น เช่นเดียวกันหรือไม่ใช่ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตามผ้าซิ่นตีนจกแม่ แจ่มก็ผ่านสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ อย่างมากมาย จากการทอผ้าที่สืบทอดเชื้อสายมา จากพญาเขื่อนแก้ว พญาไจย เจ้าพญา ผู้ปกครองแม่แจ่มในอดีต การทอผ้าซิ่นตีนจก เพื่อส่งส่วยให้ราชสำนักล้านนา สู่ยุคก่อนสงคราม ที่ชาวแม่แ จ่มมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น ยุคหลังสงครามที่ต้องประสบปัญหาขาดแคลนฝ้าย ยุครถยนต์เข้าในแม่แจ่มที่นำพาความเจริญต่าง ๆ เข้าสู่แม่แจ่ม รวมทั้งผู้คนต่างบ้านต่างเมืองที่ เข้ามาเยือนแม่แจ่ม จนกระทั่งเมื่อราวปี พ.ศ.2506 แม่แจ่มถูกกระทบด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรม ภายนอก ทำให้ช่างทอแม่แจ่มเลิกทอผ้า หันไปทำงานที่สบายกว่า ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เกือบสูญหายไป ในปี พ.ศ. 2517 เป็นช่วงที่มีการแย่งมวลชนจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศ ไทย ส่วนหนึ่งของ แม่แจ่มอยู่ในพื้นที่มวลชนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จ พระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้ง แรก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทอผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่มได้ฝึกทอผ้าจกลาย ประยุกต์ ส่งผลให้ทอได้ เร็วขึ้น มีการพัฒนาลวดลายใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น ในช่วงประมาณปีพ .ศ. 2528 เริ่มมีนักวิชาการ เข้ามาศึ กษาวิจัยในแม่แจ่ม โดยเฉพาะเรื่อง ผ้าซิ่นตีนจกและ ผ้าทอ อื่น ๆ ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า ผ้าซิ่นตีนจกได้ผ่านเหตุการณ์ สถานการณ์ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาหลายยุคสมัย แรงกระทบ ต่าง ๆ ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ตามยุคสมัยที่ เปลี่ยนไป

จากการลงพื้นที่วิจัยในช่วง พ .ศ. 2555 – 2557 เพื่อศึกษา ในประเด็น การนุ่ง ผ้าซิ่นตีน จกในอำเภอแม่แจ่ม พบว่าชาวแม่แจ่มไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกในชีวิตประจำวั น ผู้หญิง แม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในโอกาสที่สำคัญ อย่างเช่นการไปวัดในวัน ศีลหลวง (วันพระสำคัญ) งานบุญต่าง ๆ อย่างปอยหลวง งานในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ตามที่สังคมแม่แจ่มเห็นพ้องต้องกันว่า ต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งการรณรงค์จากหน่วยงานราชการให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกภายในวันศุกร์ ในวิถีชีวิตประจำวันผู้ หญิงที่นุ่งผ้าซิ่นส่วนใหญ่เป็ นผู้หญิงวัยกลางคนไปจนถึงผู้สูงอายุ แทบไม่ พบวัยรุ่นนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในวิถีชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับอำเภออื่น ๆ ในจังหวัด เชียงใหม่แล้ว วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นของผู้หญิงชาวแม่แจ่มยังมีความเหนียวแน่นเป็นอย่างมาก เมื่อกล่าวถึง การนุ่งซิ่นในวิถีชีวิตประจำวัน ผู้หญิงชาวแม่แจ่ม วัยกลางคนจนถึงแม่อุ๊ ยนุ่งผ้าซิ่น ธรรมดา หรือผ้าซิ่นของชาวลั๊วะ ไม่ใช่ผ้าซิ่นตีนจก

ฝอยทอง สม วถา ให้สัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการ นุ่งผ้าซิ่นตีนจก แม่แจ่ม ในปัจจุบัน สรุปความได้ว่า วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นของผู้หญิงแม่แจ่มแต่ดั้งเดิมนั้น จะนุ่งไปวัดเฉพาะงานบุ ญวันเดือนดับและวันเดือนเพ็ญเท่านั้น ตั้งแต่มีงานผ้าซิ่นตีนจก

คนแม่แจ่มก็เริ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานบุญใดๆ ก็ตาม อย่างสลากภัตร ปอยหลวง แต่ว่าถ้างานแต่งงานชาวแม่แจ่มไม่นุ่งผ้าซิ่นตีนจก นอกจากนี้ ชาวแม่แจ่มที่เป็นนักเรียน หรือข้าราชการจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตามวันที่หน่วยงานหรือโรงเรียนกำหนดให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกในวันนั้นๆ (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

> สมัยก่อนนี้ นุ่งซิ่นตีนจกในวันบุญเดือนดับ กับเดือนเป็ง เท่าอั้น บ่เด่วนี้พอเริ่มจัดงานผ้าซิ่นตี๋นจกแล้วก่อเริ่มนุ่ง คนบ้านใต้บ้านเหนือก่อมี ผ้าซิ่นตี๋นจกเหมือนกั๋น ไปวัดบ่าจะเป็นแรมแปดค่ำ ขึ้นอะหยังก่อช่างก่อใส่ผ้าตี๋นจกเหมือนกั๋นหมด ณ ปัจจุบันนี้นาเจ้า จะเป็นลายประยุกต์ก่อช่าง ขอฮื้อเป็นจกก็เป็นอันว่าได้นุ่งกันละ (ฝอยทอง สมวถา. สัมภาษณ์: 2557)

การให้ข้อมูลของฝอยทอง สมวถา เกี่ยวกับการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของชาวแม่แจ่มในข้างต้นนี้สรุปได้ว่า สมัยก่อนชาวแม่แจ่ม นุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัดในวันศีลเดือนเป็ง (เดือนเพ็ญ) และวันศีลในวันเดือนดับเท่านั้น จนกระทั่งในอำเภอแม่แจ่มมีงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและวัฒนธรรมชนเผ่าขึ้น คนแม่แจ่มก็เริ่มนุ่งซิ่นตีนจกมาก ขึ้นทั้งบ้านใต้และบ้านเหนือ (แม่แจ่มใต้ แม่แจ่มเหนือ) ต่างก็มีผ้าซิ่นตีนจกเหมือนกัน ซึ่งในสมัยก่อนคนแม่แจ่มเหนือไม่นิยมนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมากนัก จนในปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นแรมแปดค่ำ ชาวแม่แจ่มนุ่งซิ่นตีนจกกันหมด แม้ว่าจะเป็นผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ก็ตาม ก็ถือว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกทั้งหมด

ภาพประกอบ 16 การนุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแม่แจ่ม บ้านท้องฝาย แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นลั๊วะ และซิ่นลายก่านขวางในขณะที่ยืนรอใส่บาตรตอนเช้า

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การนุ่งผ้าซิ่นของชาวแม่แจ่ม แม่จันทร์สม สุปินนะ อายุ 62 ปี ช่างทอชาวบ้านท้องฝายกล่าวถึงการนุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันว่า โดยปกติผ้าซิ่นตีนจกจะไม่ได้นุ่งกันในทั่วๆ ไป เมื่อสมัยตนเป็นสาวจนถึงปัจจุบันในชีวิตประจำวันก็จะนุ่ งซิ่นลั๊วะ หรือซิ่นยาง (ปกาเกอะญ อ) ตอนนั้นอยู่กันอย่างแร้นแค้น เงินทองหายาก ทอ ผ้าซิ่นตีนจก เอง นานๆ จะใส่ครั้งหนึ่งเมื่อมีโอกาสสำคัญอย่างปอยหลวง (งานทำบุญเฉลิมฉลองสิ่งปลูกสร้างในวัดอย่างวิหาร พระอุโบสถ เจดีย์ ศาลา กุฏิสงฆ์) หรือไม่ก็จะนุ่งซิ่นไปวัดในวันศีลหลวงเท่านั้น

จากข้อมูลทางวิชาการ รวมทั้งเอกสารอื่นๆ ที่กล่าวว่า ผู้หญิงแม่แจ่มทอผ้าและใส่ผ้าซิ่นตีนจกทุกคน นอกจากนี้ผู้หญิงแม่แจ่มยังต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจกเมื่อตัวเองตาย พร้อมกับเผาไปกับตัว ทศพร จันทรประณีต (ข้าราชการบำนาญและนักวิชาการท้องถิ่น) กล่าวในประเด็นนี้ว่า ผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าเป็นทุกคน ในตอนตายก็ใช่ว่าจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกเพื่อเผาไปพร้อมกับตัวทุกคน มีแต่เฉพาะบางหมู่บ้านเท่านั้น ที่ต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจกเมื่อตนตาย ตัวอย่างเช่น บ้านทัพ บ้านไร่ บ้านท้องฝาย ผู้หญิงจะมีการเตรียมผ้าซิ่นตีนจกไว้เพื่อสำหรับเผาไปกับตัวเอง ส่วนบ้านช่างเคิ่งผู้หญิงไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกตอนตัวตาย จะใส่ชุดขาวเหมือนกับมีความเชื่อที่ว่าเหมือนกับไปวิปัสนาบนสวรรค์ชั้นฟ้า เป็นความเชื่อในแต่ละหมู่บ้าน (ทศพร จันทรประณีต. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ก้องเกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2558)

ภาพประกอบ 17 การนุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันของผู้หญิงแม่แจ่มบ้านท้องฝายนุ่งผ้าซิ่นลั๊วะในขณะรอใส่บาตรตอนเช้า

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สอดคล้องกับงานวิจัยของฝอยทอง สมบัติ ที่กล่าวในประเด็นเรื่องนี้ว่า ผู้หญิงที่ทอผ้าซิ่นตีนจกไม่เป็นและมีฐานะยากจน ก็จะไม่มีผ้าซิ่นตีนจก จะนุ่งซิ่นลัวะ ซิ่นก่าน ซิ่นยาง (ปกาเกอะญอ) หรือนุ่งผ้าซิ่นอะไรก็ได้เท่าที่มี และชาวแม่แจ่มก็ไม่ได้ทอผ้าซิ่นตีนจกทุกหมู่บ้าน อย่างเช่นบ้านช่างเคิ่ง หรือบ้านเหนือก็ไม่ได้ทอผ้าซิ่นตีนจก ส่วนใหญ่จะทอซิ่นก่าน ซิ่ นลัวะ ซิ่นแอ้ม หรือทอผ้าอย่างอื่น

ความเชื่อเรื่องการนุ่งซิ่นตีนจกในวันตายและเผาไปกับตัวนั้น เป็นความเชื่อที่สืบต่อกันมาอย่างยาวนานของชาวไทยวนในแม่แจ่ม ผ้าจกถือว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจของผู้หญิงแม่แจ่ม ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลช่างทอโบราณ และผู้หญิ งแม่แจ่มที่ทอผ้าเป็น ผู้หญิงทุกคนในกลุ่มนี้ ได้ปลูกฝังจิตวิญญาณช่างทอให้ลูกหลานแบบซึมลึก ทุกคนมีผ้าซิ่นตีนจกที่งดงามสำหรับไปงานบุญ รวมทั้งเตรียมไว้นุ่งให้กับตัวเองในวันที่หมด ลมหายใจพร้อมเผาไปกับร่างของตน 1 ผืน และสำหรับ ให้ลูกหลานถวายทานที่วัดเพื่ ออุทิศให้ตัวเอง 1 ผืนเมื่อตัวตัวเองตายไปแล้ว โดยมีมั คทายก เป็นผู้กล่าวคำเวณทานเพื่อบอกกล่าว คำอุทิศไปถึงดวงวิญญาณของผู้ตาย ซึ่งแม่อุ๊ยเลิศ คำมา วรรณ ช่างทอบ้านไร่กล่าวว่า ตัวเองได้เตรียมผ้าซิ่นไว้แล้ว เมื่อลูกหลานนำผ้าซิ่นไปถวายทานเพื่ออุทิศไปหาตัวเอง ได้สั่งไว้ว่าไม่อยากให้ลูกหลานไถ่เอาผ้าซิ่นผืนที่ถวายไว้กับวัดกลับคืน (เลิศ คำมาวรรณ . เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ก้องเกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2557)

ความเชื่อที่ฝังแน่นของผู้หญิงแม่แจ่มที่ต้องเตรียมผ้าซิ่นตีนจกสำหรับวันตายของตนเองนั้น เจริญ มาลาโรจน์ ได้แสดงทัศ นะว่า นี่คืออีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม (เจริญ มาลาโรจน์ . เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ก้องเกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2558)

ภาพประกอบ 18 แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดบ้านทัพ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

นอกจากนี้ได้พบข้อ มูลที่มาสนับสนุนว่าผู้หญิงชาวแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าเป็นทุกคน กล่าวคือ ชาวแม่แจ่มที่อยู่แถบเหนือลำห้วยช่างเคิ่ง ไม่ได้ยึดถือความเชื่อนี้อย่างเคร่งครัด เนื่องจากชาวแม่แจ่มแถบนี้ไม่ได้ทอผ้า ถ้าอยากได้ผ้าซิ่น ตีนจกต้องซื้อใส่ แต่ในส่วนของชาวแม่แจ่มที่อยู่ในแถบ ลำห้วย ช่างเคิ่งไปทางทิศใต้ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่ทอผ้าซิ่นตีนจก และสืบเชื้อสายมาจากช่างทอโบราณ คนแม่แจ่มกลุ่มนี้ยังยึดถือ และให้ความสำคัญกับผ้าทอที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างแนบแน่น การยึดถือความเชื่อ ในเรื่องของการให้ความสำคัญแก่ผ้าซิ่น การถวายทานผ้าซิ่นเพื่อ อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ ผ้าซิ่นในความเชื่อหลังความตาย การมอบผ้าซิ่นตีนจกให้ใครถือว่าเป็นการมอบสิ่งที่มีค่าให้แก่ผู้รับ รวมทั้งการปลูกฝังสืบทอดความคิดเหล่านี้ไปยังลูกหลาน

ในการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมการเตรียม งาน มหกรรมผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์ชนเผ่า ครั้งที่ 22 ในส่วนของขบวน สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตี น จกแม่แจ่ม รวมทั้งผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ในงานครั้งนี้ กล่าวคือ มีการจัดงาน 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 23 – 25 มกราคม พ.ศ. 2558 ซุ้มแสดงงานประกวดผ้าซิ่นตีนจก ซุ้มสาธิต ร้านค้า อยู่ บริเวณภายในที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม ร้านค้าขายอาหารพื้นเมือง และร้านค้าต่าง ๆ เวทีการแสดง อยู่บริเวณภายในโรงเรียนช่างเคิ่ง ผู้คนทั้งชนเผ่าที่อยู่บนดอยสูง คนพื้นราบ และคนต่างถิ่น ต่างมาท่องเที่ยวซื้อสินค้า โดยเฉพาะวันสุดท้ายของงาน คือวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2558 มีขบวนแห่ผ้าซิ่นตีนจก โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานต่าง ๆ ในอำเภอแม่แจ่ม ได้จัดตกแต่งรถเข้าร่วมขบวน ผู้คนที่มาร่วมงานส่วนใหญ่ แต่งกายพื้นเมืองเกือบทั้งหมด ชนเผ่าต่าง ๆ แต่งกายประจำเผ่าของตน โดยเฉพาะผู้ หญิงแม่แจ่มที่ไปร่วมงาน นุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเข้าร่วมงาน เกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเด็กจนถึงแม่อุ๊ย คนนอกพื้นที่ที่เข้าร่วมงานต่างพยายามหาผ้าซิ่นตีนจกเพื่อใส่เข้าร่วมงาน

ในปีนี้เป็นปีที่พิเศษ มีการได้เปิดตัวผ้าซิ่นตีนจกผืนที่เก่าแก่ที่สุดในแม่แจ่ม เข้าร่วมขบวนแห่ผ้าซิ่นตีนจก เป็นผ้าซิ่นของแม่จั๋น กับผ้าซิ่นของแม่แจ้ ที่สืบเชื้อสาย การทอผ้าซิ่นของพญาเขื่อน พญาไจย ในยุคส่งส่วย หรือการทอผ้าส่งให้เจ้านายในเวียงเชียงใหม่ ผ้าซิ่นโบราณนี้เป็นผ้าซิ่นของเจ้านาย ทั้ง 3 ผืน ที่ยังหลงเหลืออยู่ในแม่แจ่ม นุ่งโดยลูกหลานของแม่อุ๊ยจั๋นกับแม่อุ๊ยแจ้ ใส่กับเสื้อหลองแดง เสื้อผู้หญิงโบราณ เป็นเสื้อแขนยาว ด้านนอกเป็นผ้ากำมะหยี่สีดำหรือผ้าหม้อฮ้อม ด้านในเป็นสีแดง ชายเสื้อแผ่ออก คอเสื้อเป็นคอแบบ ยะวา การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกโบราณกับเสื้อหลองแดงนี้ ได้แสดงให้เห็นการแต่งกายของผู้หญิงแม่แจ่มในยุคก่อนเป็นอย่างดี นอกจากผ้าซิ่น โบราณ 3 ผืนที่นำมาร่วมขบวนผ้าซิ่นในครั้งนี้ ยังมี ผ้าซิ่นโบราณที่ยังหลงเหลืออยู่อีกหลายผืน ซึ่งเป็นของแม่อุ๊ยเพ่ย บ้านท้องฝาย และของแม่อุ๊ยปั๋น บ้านห้วยไห แต่ ยังไม่ได้เปิดตัว สู่สาธารณะชน การซ่อนตัวผ้าซิ่นโบราณนี้ สอดคล้องกับการให้ข้อมูลของ แม่จั นทร์สม สุปินนะ ที่กล่าวว่าเมื่อสมัยรุ่นปู่รุ่นย่าของตนไม่ได้ใส่ผ้าซิ่นตีนจก เพราะเป็นผ้าซิ่นของเจ้านาย เมื่อใส่แล้วมีความเชื่อว่าจะป่วยไข้

ก่อนนั้นแม่ได้ยินพ่ออุ๊ย แม่อุ๊ยเปิ้นอู้ว่าใส่บ่ได้นาผ้าติ๋นจก กอนใส่มันจะเม่ยจะไข้ เพราะว่าเป๋นของเจ้าของนาย เปิ้นว่าจะอี้ (จันทร์สม สุปินนะ. สัมภาษณ์: 2557)

นั่นแสดงว่า การนุ่งผ้าซิ่น ตีนจกมีนัยยะเกี่ยวโยงกับ ชนชั้นทางสังคม กรณีของผ้าซิ่นแม่จั๋น กับผ้าซิ่นแม่แจ้ที่เหลืออยู่ในแม่แจ่มและตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า ช่วงตะกูลของแม่อุ๊ยจั๋ น อาจจะทอผ้าซิ่นตีนจกจากฝ้ายและดิ้นที่เหลือจากการทอผ้าซิ่นให้เจ้านาย เลยทอเก็บไว้ ไม่ได้เอามาใส่ ห่อกระดาษสาไว้อย่างดี เก็บบูชาไว้บนหิ้ง แม่อุ๊ยจั๋น เคยบอกไว้กับแม่ฝอยทองเมื่อครั้งแม่อุ๊ยจั๋นยังมีชีวิตว่า ผ้าซิ่นที่ทอเก็บไว้บูชานี้ กลัวลูกหลานเอาไปขาย กลัวพบในสิ่งที่ไม่ดีเข้ามาในชีวิตและครอบครัว (ตกขึ๊ด) ขอให้เอาผ้าซิ่นผืนนี้เผาไปกับตัวตอนวันตาย แต่แม่ฝอยทองได้ขอไว้ว่าให้เก็บผ้าซิ่นผืนนี้สืบต่อให้ลูกหลานรักษาเป็นสมบัติอันล้ำค่าของแม่แจ่มสืบไป นั่นแสดงว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในยุคที่ผ่านมาเป็นที่แสดงนัยในเรื่องชนชั้นของสังคม ผู้หญิงชาวบ้านไม่อาจนุ่งผ้าซิ่นตีนจกที่ทอลายด้วยดิ้นเงิน หรือดิ้นทอง ถือว่าเป็นของเจ้านายชั้นสูง ไม่คู่ควรกับผู้หญิงชาวบ้าน

ภาพประกอบ 19 ผ้าซิ่นโบราณในยุคส่งส่วย ผ้าซิ่นของเจ้านาย 3 ผืนที่ยังหลงเหลืออยู่ในแม่แจ่ม นุ่งโดยลูกหลานของแม่อุ๊ยจั๋นกับแม่อุ๊ยแจ้ ใส่กับเสื้อหลองแดง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยณัฐพงษ์ ปัญจบุรี เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2558

นอกจากนี้ วัฒนธรรมการใช้ผ้าซิ่ นของชาวแม่แจ่มรวมทั้งชาวไทยวนล้านนา ยังได้เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องการแบ่งเพศที่ชัดเจน ผ้าซิ่นถือว่าเป็นสิ่งที่คู่ควรเฉพาะหญิงเท่านั้น ดังที่ปรากฏในตำนานล้านนาว่า เมื่อขุนวิลังคะ หัวหน้าชนชาวลัวะ เป็นนักรบที่กล้าหาญ เก่งทางด้านไสยเวทย์ ยกพลมาตีเมืองลำพูน เพราะความปรารถนาต่อพระนางจามเทวี แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ เพราะพระนางจามเทวีชนะศึกด้วยเล่ห์ที่ผนวกไสยศาสตร์เข้าไป ด้วยพระนางจามเทวีได้ส่งหมวกเป็นของกำนัลแด่ขุนวิลังคะ เมื่อเผชิญศึกกันพระนางขอให้ขุนวิลังคะสวมหมวกที่ประทานให้ เพื่อแสดงถึงความรักที่มีต่อนาง ขุนวิลังคะหลงกลเพราะใจอ่อนต่อคำออดอ้อนของสตรี จึงสวมหมวกใบนั้น อาคมอันแก่กล้าได้สูญหายไปทันที เนื่องจาก หมวกใบนั้นเป็นหมวกที่ทำมาจากผ้าซิ่นของสตรีที่เปื้อนเลือดระดู แถมยังส่งหมากพลูม้วนที่ ปลายจิ้มอวัยวะส่วนสำคัญของสตรีมาให้เคี้ยว ซึ่งเป็นการแก้เคล็ดและขับไปคาถาอาคมให้มดไป

จากตำนานที่เกี่ยวกับความเชื่อในการใช้และสถานภาพของผ้าซิ่น ของชนชาวล้านนานั้น ในปัจจุบันความเชื่อนี้ยังฝังแน่นอยู่ ดังปรากฏจากการให้สัมภาษณ์ของฝอยทอง สมวถา ที่ว่า มีนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาข้อข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อนำไปออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ผสมผสานความเป็นยุโรปกับล้านนา โดยจะออกแบบหมวกที่ใช้ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกมาเป็นส่วนประกอบของหมวก แม่ฝอยทองได้แนะนำนักศึกษาท่านนั้นว่าไม่มีความเหมาะสมที่จะเอาผ้าซิ่นตีนจกไปใช้ในการเป็นส่วนประกอบของหมวก แต่ถ้าเป็นเสื้อยังพออนุโลม (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

> มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาทำโปรเจค จะเอายุโรปกับล้านนามาบวกกั๋น แล้วส ร้างเป๋นชิ้นงานใหม่ขึ้นมา โดยจะเอาลายผ้าซิ่นตี๋นจกไปใส่ที่หมวก แม่บอกว่าบ่ได้ คนล้านนาเบิ้นถือ บ่ได้เน้อเพราะว่านี่มันคือตี๋นซิ่น จะเอาไปใส่บนหมวกบ่ได้ แค่แง็บ(ปีกหมวกแก็บ) ก่อยังบ่ได้ ถ้าจะเอาใส่หมวกควรเป๋นลายหน้าหมอน หรือถ้าจะเอาลายตี๋นจกไปใส่เสื้อก่อยังได้อยู่ แต่ห้ามเอาไปใส่หมวกเน้อเพราะคนแม่แจ่มเบิ้นจะด่าเอา รวมทั้งคนล้านนาทั้งหมดด้วย (ฝอยทอง สมบัติ. 2557: สัมภาษณ์)

ความเชื่อเรื่องการใช้ผ้าซิ่นของชาวแม่แจ่ม และคนเมืองล้านนา ยังพบในกรณีการให้สัมภาษณ์ของจำลอง ปินตา อาจารย์ชาวแม่แจ่ม ที่เปิดกิจการขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ชื่อร้านดาราผ้าทอ บ้านท้องฝาย โดยจำลอง ปินตา ได้กล่าวถึงกรณีนี้ว่า ตอนที่ตน เองออกแบบเทคไทโดยใช้ลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวแม่แจ่ม ตอนแรกกลัวมาก เพราะมันเป็นลายผ้าซิ่น เนื่องด้วยคนล้านนายึดถือในเรื่องที่ว่าผ้าซิ่นเป็นของผู้หญิง ไม่สมควรมาใช้กับผู้ชาย แต่ก็ได้แก้ปัญหาโดยการตัดทอนลวดลายออก เอาเฉพาะลวดลายที่สำคัญ และสั่งทอเฉพาะเนคไท ไม่ได้นำเอาผ้าซิ่นมาตัดเป็นเนคไท (จำลอง ปินตา. 2557: สัมภาษณ์)

เมื่อทำเทคไท ต่อนแรกๆ ก็กลัวเหมือนกัน เพราะว่าเป่นลายผ้าซิ่น แล้ว เอามาออกแบบเป่นเนคไท คนเมืองเฮาถือ เป่นผ้าซิ่นแล้วเอามาใส่ในเครื่องแต่งตัวป้อจายมันจะเหมาะสมก่อ ผมก่อเลย แก้ปัญหาโดยการฮื้อเป็นทอลายใหม่ เอาแต่โหน่ยที่เป่นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมาเท่าอั้น บ่ได้เอาลายตีนซิ่นมาทั้งหมด ทอเพื่อทำเนคไทโดยเฉพาะ (จำลอง ปินตา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 20 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผ้านุ่งแห่งความเป็นหญิงไทยวน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

ความเหมาะสมในการใช้ผ้าซิ่น ตำแหน่งแห่งที่ ในสถานภาพผ้าซิ่นที่ สังคมแม่แจ่ม ให้ความสำคัญ การให้เกียรตินับถือผู้ ชาย ดังงานเขียนของฝอยทอง สม วถา ในเรื่องผ้าตีนจก หน้าที่และเอกลักษณ์ของหญิงแม่แจ่มสรุปความ ที่เกี่ยวโยงกับประเด็นนี้ ได้ว่า แม้ว่าผู้หญิงจะทำงานหนักไม่ต่างจากผู้ชาย แต่ผู้หญิงแม่แจ่มยังคงให้ความสำคัญ ให้เกียรติและนับถือผู้ชาย มอบให้เป็นช้างเท้าหน้า ทั้งนี้เนื่องจากมีความเชื่อในทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งว่า ผู้ชายเป็นผู้ที่ทำบุญมามากกว่า จึงเกิดเป็นชาย งานที่ผู้หญิงแม่แจ่มภาคภูมิใจคือ งานทอผ้าสมัยก่อนการทอผ้าทอเพื่อสวมใส่ ไม่ใช่ทอเพื่อขาย ในอำเภอแม่แจ่ม มีการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่ องจากไม่มีการซื้อหา เช่น ผ้าตั๊วบ ผ้าห่ม มุ้ง หมอน เป็นต้น นอกเหนือจากการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ชาวแม่แจ่มยังยึดถือว่า “ผ้าตีนจก” เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของคนทอและคนที่สวมใส่ มักทอและนุ่งเองและแบ่งปันให้ญาติพี่น้องที่ทอไม่เป็น ไม่ได้ทอเพื่อซื้อเพื่อขาย อีกทั้งไม่ได้ทอมากเพราะในครอบครัวต้องผ้าอย่าอื่นที่จำเป็น ผ้าซิ่นตีนจกมักทอพอใช้คนละผืนสองผืน เมื่อขาดก็จะทอใหม่ ผู้หญิงจะมีเสื้อหรือผ้าซิ่นใหม่เก็บไว้คนละชุด เพื่อใช้นุ่งเวลาไปร่วมงานปอย หรือไปวัด ส่วนเสื้อผ้าซิ่นสำหรับนุ่งไปทำงานในนาในไร่มักจะมีคนละ 2 ชุด

ขณะอยู่บ้าน ผู้หญิงที่มีอายุมากมักไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงที่มีอายุน้อยสวมเสื้อห้อย (เสื้อบ่าห้อย) เป็นผ้าพื้นเมืองเย็บเองเรียกว่า เสื้อ5 กระดูก คือมีตะเข็บ5 แห่ง ด้านหน้า2 ด้านหลัง 3 ด้านหน้ามีกระเป๋า 2 ข้าง (ฝอยทอง สมวถา. 2557: 31 - 32)

ภาพประกอบ 21 การแต่งกายของชาวแม่แจ่ม ในงานบุญจุลกฐิน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

ในส่วนของการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของคนรุ่นใหม่ชาวแม่แจ่มนั้น พบ การส่งอิทธิพลทางความคิดแม่แจ่มเหนือกับแม่แจ่มใต้ ตามแบ่งเขตลำห้วยช่างเคิ่ง ที่ผู้หญิงชาวแม่แจ่มใต้หรือบ้านใต้จะให้ความสำคัญต่อผ้าซิ่นตีนจกมากกว่าผู้หญิงชาวแม่แจ่มเหนือ เมื่อกล่าวถึงผู้หญิงแม่แจ่มใต้ในปัจจุบัน ทั้งเด็ก วัยรุ่นไปจนถึงผู้สูงอายุ นุ่งผ้าซิ่นกันเกือบทั้งหมด ในโอกาสงานบุญต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทานข้าวใหม่ สลากภัต ร ปอยหลวง ปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ ที่นุ่งมากคือศรัทธาวัดบ้านทัพ วัดยางหลวง และวัดป่าแดด โดยเฉพาะวัดบ้านทัพ ไม่ว่าจะเป็นเด็กไปถึงผู้เฒ่าจะนุ่งซิ่นตีนจกไปทำบุญที่วัดเกือบทุกคน น้อยคนมากที่ไม่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่เป็นแบบนี้เนื่องจาก วัดบ้านทัพมีศรัทธาที่มาทำบุญวัดนี้ 3 หย่อมบ้านด้วยกันคือ บ้านทัพ บ้านท้องฝาย และบ้านไร่ ซึ่งทั้ง 3 หย่อมบ้านนี้ล้วนแล้วแต่ทอผ้าแทบทั้งสิ้น แต่ถ้าเป็นวัดอื่นๆ ในแม่แจ่มนั้นไม่แน่อาจจะเป็นแบบ“ก่านโก้งลายเลน” อันหมายถึงการแต่งตัวที่มีรูปแบบและสีสันที่ลากหลายเข้าวัด (ฝอยทอง สมวภา. 2557: สัมภาษณ์)

สอดคล้องกับการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ที่ผู้วิจัยได้ไปอยู่ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่วิจัยระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้สังเกตุการณ์เกี่ยวกับการนุ่งผ้าซิ่นในประเพณีของชาวแม่แจ่มโดยแท้ไม่ไช่ประเพณีของชาวแม่แจ่มที่ริเริ่มโดยคนนอกพื้นที่ ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ 3 ครั้ง กล่าวคือ

ครั้งที่ 1 ในวันที่ 20 ธันวาคม พ .ศ. 2557 เป็นวันพระ แรม 14 ค่ำ เดือน 3 (ปฏิทินล้านนา) ณ วัดบ้านทัพ ศรัทธาวัดที่ประกอบไปด้วยบ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่ ชาวบ้านมาวัดกันตั้งแต่เช้ามืดประมาณตีห้า ถึง แม้ว่าอากาศจะหนาวเหน็บก็ตาม ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มาทำบุญเป็นแม่บ้าน พ่อบ้าน และพ่ออุ๊ยแม่อุ๊ย ไม่มีคนหนุ่มสาวเลย วันนี้ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นธรรมดา มีผ้าซิ่นหลั๊วะ ซิ่นก่านที่เป็นตีนแบบธรรมดา ไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจก ใส่เสื้อกันหนาวตุ๊มผ้าห่มแม่อุ๊ยเกล้าผมมวย บ้างก็มีดอกไม้แซมที่มวยผม แม่บ้านแม่เรือนที่ยังไม่สูงอายุมากนักจะมัดผมยาวธรรมดา ไม่ได้เกล้าผมมวย และไม่ได้ ดัดผมตาม สมัยนิยม ส่วนผู้ชายนุ่งกางเกงขาย าว ใส่เสื้อกันหนาว ไม่ได้ตุ๊มผ้าแต่มีผ้าขนหนูพันคออยู่บ้าง หรือไม่ก็เป็นผ้าขนหนูสีขาวพาดบ่า

ภาพประกอบ 22 การแต่งกายของชาวบ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่ ในวันพระแรม 14 ค่ำ เดือน 3 ที่วัดบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ครั้งที่ 2 ประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้า หรือการก่อฟืนผิงไฟให้พระพุทธรูป เป็นประเพณีของชาวล้านนาทั่วไป ซึ่งในปัจจุบันพบได้ไม่มากนัก อาจเป็นเพราะสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ฟืนหายากมากขึ้น รวมทั้งสภาพของชนบทที่กลายเป็นชุมชนเมือง ดังนั้นประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้าส่วนใหญ่จะ พบได้ตามวัดที่อยู่ชนบทห่างไกล เพราะสามารถหาฟืนได้ง่าย การดังหลัวหิงไฟผะเจ้า เป็นเหมือนการส่งความรู้สึกของตนเองไปยังผะเจ้าหรือพระพุทธรูปที่อยู่ในวิหารว่ามีชีวิตจริง ในเมื่อคนก็หนาวพระพุทธรูปที่อยู่ในวิหารก็คงหนาวเหมือนกัน ประเพณีนี้จัดขึ้นในช่วงเดือน 4 เหนือ หรือประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคม ในวันขึ้น 15 ค่ำของเดือน ช่วงนี้เป็นช่วงที่อากาศหนาวเย็น ประเพณีนี้มักจะทำควบคู่ไปกับประเพณีทานข้าวล้นบาตร หรือทานข้าวใหม่เพื่อบูชาแม่โพสพ และทานข้าวใหม่ให้แก่วัด

ภาพประกอบ 23 ประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้า วัดบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

ในการสังเกตการครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตการกับฝอยทอง สมบัติ เจริญ มาลาโรจน์ จำลอง ปินตา และยุทธการ ขันชัย เมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2558 ณ วัดบ้านทัพ ในยามเช้าอากาศหนาวเหน็บ ประมาณตีสามชาวบ้านมากันเต็มวัดแล้ว กองไฟที่หน้าพระธาตุหรือเจดีย์ลุกโชติช่วง เสียงฟืนแตกดังปึงปัง อีกด้านหนึ่งเป็นศาลาไม้ มีชาวบ้านมาตานขันข้าวหรือถวายทานให้กับพ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ที่หน้าศาลามีเสื่อปูเ ป็นลานกว้าง เพื่อให้แม่บ้านจัดเตรียมข้าวปลาอาหารพร้อมกับข้าวใหม่เป็นถาดๆ สำหรับทำบุญถวายทานให้แก่ผู้ล่วงลับได้กินข้าวใหม่ ของปีนี้ด้วย เมื่อครั้งยังมีชีวิตชอบกินอะไร ลูกหลานก็จะถวายทานสิ่งนั้นไปให้ บนศาลามีพระที่เป็นเจ้าอาวาส ด้านล่างลงมาเป็นพระลูกวัด นั่งเพื่อรับการถวายทานพร้อมกับปั่นปอน หรือให้พรแก่ผู้ที่มาถวายทาน ในบทกล่าวให้พรพระได้ ฮ่ำ หรือได้กล่าวถึงชื่อผู้ล่วงลับ ว่ามีลูกหลานได้นำเอาอา หารพร้อมกับข้าวใหม่มาถวายทาน ขอ ให้ไปถึงผู้ล่วงลับด้วย เทอญ

กองไฟที่ลุกโหมเริ่มมอด ฟ้าเริ่มสาง ทุกคนเข้าไปในวิหาร เพื่อตานเข้าใหม่ ข้าวใหม่ที่เป็นผลผลิตทางการเกษตรปีนี้กองเต็มกลางวิหาร ผู้ชายนั่งด้านหน้าพระประธาน ส่วนผู้หญิงนั่งด้านหลังลดหลั่นกันตามอาวุโส ไม่นั่งกันเป็นครอบครัว ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงการนับถือผู้ชายเป็นผู้นำ ผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นเด็ก ไปจนถึงแม่อุ๊ย ส่วนใหญ่ นุ่งผ้าซิ่นตีน จกเกือบ ทั้งหมด มีผ้าซิ่น ผ้าซิ่นหลั๊ะ ซิ่นยาง (ปกาเกอะยอ) ซิ่นก่าน ปนอยู่บ้างแต่ก็น้อยมาก ใส่เสื้อผ้าฝ้ายพื้นเมืองทับด้วยเสื้อกันหนาว บ้างก็ตุ๊มผ้า ผู้หญิงที่มีอายุจะเกล้าผมมวย ส่วนที่อายุยังไม่มากจะมัดผมยาวธรรมดา ส่วนผ้าชายใส่กางเกงขายาว ใส่เสื้อกันหนาว ใส่ว่อมหรือหมวกไหมพรมถักหรือไม่ก็ตุ๊มผ้า

ภาพประกอบ 24 ทำบุญทานขันข้าว ในประเพณีดังหลัวหิงไฟผะเจ้า วัดบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

ครั้งที่ 3 งานยกฉัตรพระธาตุ วัดป่าแดด ต.ช่างเคิ่ง คำว่าพระธาตุ ทางล้านนาหมายถึง เจดีย์ ที่วัดป่าแดดได้สร้างพระธาตุองค์ใหม่มีการยกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระธาตุ ถือว่าเป็นงานบุญใหญ่ เนื่องจากการสร้างพระธาตุไม่ได้สร้างกันง่ายๆ ชาวล้านนาเชื่อว่าในช่วงชีวิตหนึ่งของตน อาจจ ะได้ทำบุญการสร้างพระธาตุเพียงไม่กี่ครั้ง ดังนั้นการเป็นเจ้าศรัทธา หรือการร่วมทำบุญสร้าง พระธาตุ ถือว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวบ้าน การยกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระธาตุเป็นขั้นตอน เกือบสุดท้ายของกระบวนการสร้าง เมื่อพระธาตุเสร็จสมบูรณ์แล้ว ก็จะมีการเฉลิมฉลองครั้งใหญ่ หรือเรียกว่า ปอยหลวง

ในการสังเกตการณ์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ร่วมกับฝอยทอง สมบัติจริญ มาลาโรจน์ จำลอง ปินตา และยุทธการ ขันชัย เมื่ อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2558 ณ วัดป่าแดด ในวันที่มีการยกฉัตรขึ้นสู้ยอดพระธาตุ ผู้คนทั่วสารทิศต่างมาร่ วมทำบุญที่วัด ทุ่งนากลายเป็นลาน จอดรถขนาดใหญ่ พระธาตุที่อยู่ทางด้านเหนือนอกกำแพงวัดถูกห้อมล้อมไปด้วยเต็นท์ที่ทำเป็นปรัมพิธี ผู้คนเนืองแน่นไปหมด ด้านในวัดมีซุ้ มอาหารตามใต้ต้นไม้ ที่ชาวบ้านทำเพื่อเลี้ยงผู้ที่มาทำบุญ ภายในวิหารวัดป่าแดดผู้คนต่างเข้ามานพไหว้ผะเจ้า (พระพุทธรูปที่เป็นประธานในวิหาร) ก่อนที่จะเข้าร่วมพิธียกยอดฉัตร ขึ้นยอด พระธาตุ ผู้หญิงตั้งแต่เด็กไปจนถึงแม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจก กันเกือบทุกคน แม่อุ๊ยเกล้า ผมมวย เหน็บดอกไม้ที่มวยผม นุ่งเสื้อพื้นเมืองแขนกระบอกสีขาว หรือไม่ก็สีดำ มีผ้าพาดบ่า สะพายถุงย้ามใบเล็กๆ สำหรับใส่สิ่งของต่างๆ

ภาพประกอบ 25 งานยกฉัตรพระธาตุ วัดป่าแดด ต.แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

นอกจากนี้ในวันเดียวกันนั้น ผู้วิจัยและผู้ร่วมสังเกตการณ์ได้เดินทางไปวัดพุทธเอ้น ตำบลช่างเคิ่ง ในงานถวายทานกลองหลวง ซึ่งคณะศรัทธาวัดพุทธเอ้นได้พร้อมใจกันถวายกลองหลวง ในวันเดือนสี่เป็ง หรือเพ็ญเดือนสี่ เพื่อเป็นกลองหลวงประจำวัด ผู้หญิงแม่แจ่มตั้งแต่เด็กไปจนถึงแม่อุ๊ย นุ่งผ้าซิ่นตีนจกเช่นเดียวกับงานยกยอดฉัตร ที่วัดป่าแดด น้อยมากที่ไม่ใส่ผ้าซิ่นตีน ไปวัดในงานบุญที่สำคัญในวันนี้

ภาพประกอบ 26 วัยรุ่น คนรุ่นใหม่ นุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปร่วมทำบุญที่วัดป่าแดด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

จากข้อมูลการสังเกตการณ์ เห็นได้ว่าในปัจจุบันนั้น ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก สำหรับไปวัดในวันพระที่สำคัญ หรือที่ชาวบ้า นเรียกว่า วันศี ลหลวง รวมทั้งการนุ่งผ้าซิ่นไปงานบุญที่สำคัญ ดังข้อมูลจากการสังเกตการณ์ที่กล่าว มาในข้างต้น ผ้าซิ่นตีนจกที่ใส่มีทั้งแบบลวดลายประยุกต์และลวดลายโบราณ เมื่อมองในภาพรวมแล้วถือว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งหมด

เกษร กรรณิการ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในยุคปัจจุบันว่า ยุคนี้เป็นยุคของความเปลี่ยนแปลง ทุกอย่างเปลี่ยนไปอย่างรวดเ ร็ว การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกก็ยังมีการสืบต่อกันรุ่นต่อรุ่น แต่โอกาสของการนุ่งซิ่ นตีนจกอาจเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากเมื่อสมัยก่อนช่างทอจะทอเก็บไว้เพื่อนุ่ง เพื่อใช้ในโอกาสพิเศษจริง ๆ แต่สมัยนี้ผู้คนมีเงินมากขึ้น คนทั่วไปสามารถซื้อผ้าซิ่นใส่กันได้ ไม่ใช่เฉพาะคนแม่แจ่ ม รวมไปถึงคนนอกพื้นที่ด้วย โดยเฉพาะคนแม่แจ่มในยุคนี้ให้ความสำคัญและให้ความสนใจต่อผ้าซิ่นตีนจกมากกว่าแต่ก่อน มาก โอกาสการนุ่งผ้าซิ่นก็เปลี่ยนไป หน่วยงานราชการ รวมทั้งโรงเรียนในอำเภอแม่แจ่ม มีการรณรงค์ให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกทุกวันศุกร์ อีกตัวอย่างหนึ่งคือในสมัยก่อนจะไม่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปงานศพ เพราะตีนซิ่นเป็นสีแดง แต่ในสมัยนี้มีการ พัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกให้เป็นสีดำ เพื่อให้สามารถใส่ไปงานศพได้ (เกษร กรรณิการ์. 2557: สัมภาษณ์)

ในสมัยก่อน ส่วนมากคนแม่แจ่มเปิ้นทอคนเดียว บ่าเด่วนี้ (ตอนนี้) คนแม่แจ่มฮื้อความสำคัญกับผ้าซิ่นตี๋นจกนักขึ้น ตอนนี้เปิ้นพอมีมีสตางค์พ่องละน้อ มีหลายๆ คนที่อยากได้ อยากได้สะสมไว้ทุกลายเลย ละแหมอย่างบ่เด่วนี้นาคนที่ทอผ้าซิ่นตีนจกบ่เป็นเขาเริ่มเก็บ เมื่อก่อนนี้ไปไหนบ่ค่อยใส่กั๋นบ่เด่วนี้งานบ่ฮ้ายบ่ดีก่อใส่ละนา อาจเป็นเพราะมีการเริ่มรณรงค์ฮื้อมีการใส่ผ้าซิ่นทุกวันศุกร์ นักเรียนเขาก่อใส่ อย่างชาวบ้านมีงานศพก่อใส่ตี๋นจกแต่ทอเป๋นสีดำ แต่ก่อนงานศพเปิ้นบ่ใส่เพราะซิ่นตีนจกจะมีสีแดง บ่มีสีดำ งานศพเป๋นงานขาวดำ ก่อเลยเอาตี๋นจกเป๋นสีดำ ผ้าซิ่นตีนจกได้พัฒนารูปแบบขึ้นมาอีก (เกษร กรรณิการ์. 2557: สัมภาษณ์)

ขณะเดียวกันหน่วยงานราชการและโรงเรียนต่างๆ ในแม่แจ่มได้มี การรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ของสัปดาห์ ตัวอย่างกรณีของโรงเรียนแม่แจ่ม โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ ได้มีการรณรงค์ให้นักเรียน แต่กายชุดประจำถิ่นมา โรงเรียนทุกวันศุกร์ โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ในตอนนั้นได้มีการรณรงค์ให้นุ่งผ้าซิ่น แต่เป็น ซิ่นอะไรก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นผ้าซิ่นตีนจก ต่อมาปี พ.ศ. 2548 ผู้อำนวยการมนสมุทร ปานพรม ให้นักเรียนผู้หญิงพื้นราบหรือคนเมืองนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่วนนักเรียนที่เป็นชนเผ่าปกาเกอะญอ ลั๊วะ และม้ง ให้แต่งกายประจำเผ่าของตน (สายสุนีย์ สมยศ. 2558: สัมภาษณ์) ดังนั้นในทุกวันศุกร์ โรงเรียนแม่แจ่มจึงมีนักเรียนที่แต่งกายประจำชาติพันธุ์ของตนเองอย่างงดงาม และนักเรียน ก็ไม่มีความรู้สึกในความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์

ภาพประกอบ 27 นักเรียนหญิงโรงเรียนแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมาโรงเรียนทุกวันศุกร์

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2557

นอกจากนี้จำลอง ปินตา ยังได้ให้ข้อมูลในเรื่องการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของนักเรียนแม่แจ่มต่ออีกว่า ตอนแรกๆ นักเรียนยังกล้าๆ กลัวๆ เขินอายในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมาโรงเรียน ต่อมาสักระยะเวลาหนึ่ง การนุ่งผ้าซิ่นจกของนักเรียนเป็นเรื่องที่ธรรมดาไปแล้ว (จำลอง ปินตา. 2557: สัมภาษณ์) พรรณภา ทองด้วง อาจารย์โรงเรียนแม่แจ่มยังกล่าวเสริมอีกว่า ถ้าพานักเรียนไปแสดงงานนิทรรศการตามที่ต่างๆ อย่างไปแสดงงงานนักเรียนที่เมืองทองธานีก็จะให้นักเรียนนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นักเรียนไม่ได้อายว่าตนใส่ผ้าซิ่น กลับมีความเด่นในงานนั้นไปเลย เดินไปที่ไหนก็จะมีคนรู้ว่ามาจากแม่แจ่ม (พรรณภา ทองด้วง. 2557: สัมภาษณ์)

ในประเด็นการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์นักเรียนที่นุ่งผ้าซิ่นตีนจก แบบร่วมกลุ่มสนทนา ประกอบด้วย ด.ญ.บุษบา ทองบุตร นักเรียนชั้น ม.3/1 อายุ 15 ปี ด.ญ.ชลิตา สุขใส นักเรียนชั้น ม.3/2 อายุ 15 ปี และด.ญ.ศศิธร หลุมภู นักเรียนชั้น ม.3/1 อายุ 15 ปี สรุปความได้ว่า มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนแม่แจ่ม เห็นแม่อุ๊ยนุ่ง เห็นแม่นุ่ง ก็อยากนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตามแบบอย่างที่เห็นมา ไม่ได้ถือว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นเรื่องที่แปลกแต่อย่างใด ไม่ได้นุ่งเฉพาะวันศุกร์ที่ทางโรงเรียนให้นุ่งมาเรียนเท่านั้น ถ้ามีงานทำบุญต่างๆ ที่วัด งานผ้าซิ่นตีนจก ก็จะนุ่งผ้าซิ่นตีนจก ถ้าเราไม่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะรู้สึกว่าแปลก ไม่เข้าพวก นักเรียนแต่ละคนต่างมีผ้าซิ่นตีนจกคนละหนึ่งผืน เป็นผ้าซิ่นตีนจกของแม่ให้มา เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่อยากทอผ้าซิ่นตีนจกเอาไว้นุ่งเอง หรือถ้าไม่มีเวลาทอไปทำงานอย่างอื่นก็อยากจะเก็บเงินซื้อผ้าซิ่นตีนจกผืนงามใส่

> หนูภูมิใจ๋เจ้า ที่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจก ฮู้เลยว่าเฮาเป๋นคนแม่แจ่ม บ่ได้อายอะหยังเพราะว่าเปิ้นก่อนุ่งกั๋นตึงหมด หันแม่นุ่ง แม่อุ๊ยนุ่ง ก็อยากจะนุ่งเหมือนเปิ้น อย่างผืนที่หนู่นุ่งอยู่นี้ก่อเป๋นของแม่อุ๊ยเจ้าตอนนี้ยังทอตี๋นจกบ่ได้เตื้อ ทอได้แต่หน้าหมอน แต่ถ้าแหมหน่อยทอได้ก่อจะทอใส่เอง (บุษบา ทองบุตร. 2557: สัมภาษณ์)

นอกจากกรณีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของโรงเรียนแม่แจ่มแล้ว โรงเรียนเมืองเด็กวิทยาเป็นอีกโรงเรียนหนึ่งที่ให้ความสำคัญต่อการสืบสานศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวแม่แจ่มเป็นอย่างมาก มีการให้นักเรียนแต่งกายพื้นเมืองทุกวันศุกร์ ก่อนโรงเรียนอื่นๆ ในอำเภอแม่แจ่ม นักเรียนหญิงนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกับเสื้อผ้าฝ้ายพื้นเมืองสีขาว นักเรียนชายใส่เต่วสะดอสีน้ำตาลแดง ใส่เสื้อพื้นเมืองสีขาวเช่นกัน นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังได้จัดกิจกรรมทางด้านการสืบสานภูมิปัญญาของชาวแม่แจ่มอย่างจริงจัง ดังกรณีการศึกษาวิจัยภาคสนาม มีการจัดกิจกรรมงานสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม ของโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ผู้วิจัยได้รับเกียรติให้เป็นวิทยากรในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการตัดตุงล้านนาร่วมกับครูภูมิปัญญาของแม่แจ่ม ชื่อพ่อหนานติ๊บ สีเที่ยง กิจกรรมในวันนั้น นักเรียนทุกคนแต่งกายแบบพื้นเมือง โดยเฉพาะนักเรียนหญิงรวมทั้งครูนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีนักเรียนชนเผ่าปกาเกอะญอและม้งจากโรงเรียนชุมชนสมเด็จย่า เข้าร่วมกิจกรรมด้วย ซึ่งกิจกรรมที่จัดขึ้นมีฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ เช่น การตัดตุงล้านนา การทำขนม การจักสาน งานใบตอง การทำกลอง ของเล่นโบราณ เป็นต้น รวมทั้งกิจกรรมการเล่นเต้นรำร่วมกันระหว่างนักเรียนต่างชาติพันธุ์

ภาพประกอบ 28 นักเรียนหญิงโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา นุ่งผ้าซิ่นตีนจกมาโรงเรียนทุกวันศุกร์

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ฝอยทอง สมวถา ให้สัมภาษณ์ในเรื่องการแต่งกายของโรงเรียนเมืองเด็กวิทยาว่า ทางโรงเรียนได้ให้นักเรียนนุ่งซิ่นตีนจกก่อนโรงเรียนอื่นๆ ในแม่แจ่ม คือเริ่มนุ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 หลังจากจัดงานผ้าซิ่นตีนจกในปีแรก ทางผู้บริหารโรงเรียนได้ปรึกษาหารือในเรื่องให้นักเรียนนุ่งผ้าซิ่นตีนจก แต่งกายชุดพื้นเมืองมาเรียนทุกวันศุกร์ โดยเชิญผู้ปกครองเข้าประชุมเพื่อหาข้อตกลง ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2537 โรงเรียนเมืองเด็กวิทยาจึงให้นักเรียนหญิงนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เด็กนักเรียนชายแต่งกายพื้นเมือง ส่วนโรงเรียนประชานุเคราะห์ 31 ได้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไว้ประจำโรงเรียนจำนวน 100 ผืน ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2550 เพื่อให้นักเรียนนุ่งเพื่อการแสดง หรือการฟ้อนของโรงเรียน

> ข้อเท็จจริงการนุ่งซิ่นตีนจกของเด็กนักเรียน โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา นุ่งก่อนโรงเรียนอื่นๆ คือเริ่มนุ่งตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 หลังจากจัดงานผ้าตีนจกปีแรกเดือน พฤษภาคม 2537 ทางผู้บริหารปรึกษากันโดยเชิญผู้ปกครองเข้าร่วมตกลงให้เด็กแต่งกายพื้นเมืองแบบที่เห็นเจ้า โรงเรียนแม่แจ่มนุ่งประมาณสิบกว่าปี โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 31 ซื้อตีนจกไว้ประจำโรงเรียน 100 ผืน เมื่อปี พ.ศ.2550 เพื่อไว้ให้เด็กนุ่งในการแสดง หรือฟ้อนของโรงเรียน (ฝอยทอง สมบัติ. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลนี้ นอกจากเยาวชนในอำเภอแม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตามแม่ หรือแม่อุ๊ยในครอบครัวแล้ว โรงเรียนยังมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการปลูกฝังให้เยาวชนในอำเภอแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจก แต่งกายพื้นเมือง อันส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ถึงแม้ว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่ได้นุ่งไปวัดในวันศีลหลวงหรือนุ่งไปปอยหลวงก็ตาม แต่เป็นการปรับเปลี่ยนวิถีของการนุ่งผ้าซิ่น เพื่อให้การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกซึมลึกเข้ากับวิถีชีวิตของคนแม่แจ่ม ช่วงแรกๆ อาจต้องปรับตัว แต่เมื่อเวลาผ่านไปในระยะเวลาหนึ่งการนุ่งผ้าซิ่นของเยาวชนในแม่แจ่มถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่นิยม ของทัลคอตต์ พาร์สันส์ ที่กล่าวถึงระบบสังคมและหน้าที่พื้นฐาน อันหมายถึงกิจกรรมของกลุ่มที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการในระบบสังคม ในที่นี้สังคมเห็นว่าการนุ่งผ้าซิ่นอาจจะหายไปในแม่แจ่ม จึงได้มีการรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ของสัปดาห์ ซึ่งระบบสังคมและหน้าที่พื้นฐานนี้มีส่วนประกอบคือ

การปรับตัว (Adaptation) เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เพื่อให้มีการปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์ ในสภาวะของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มช่วงหนึ่งที่กำลังจะหายไป สังคมแม่แจ่มได้มีการปรับตัวให้คนหันมานุ่งผ้าซิ่นตียจกโดยนำสู่ระบบของการรณรงค์ให้หน่วยงานต่างๆในอำเภอแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจก โดยเฉพาะโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นมามีทัศนคติที่ดีในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก ถึงแม้ว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์เดิมก็ตาม การปรับตัวจึงเป็นหน้าที่พื้นฐานที่จะทำให้ระบบสังคมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมสามารถดำเนินต่อไปได้

การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ในที่นี้สังคมแม่แจ่มคาดหวังในเรื่องของการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อันส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นจกแม่แจ่ม ทั้งนี้ทั้งนั้นสังคมได้พยายามทำวิถีทางเพื่อให้สู่เป้าหมายหลักคือการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกสืบไป ไม่ว่าจะเป็นการให้นักเรียนนุ่งผ้าซิ่นมาโรงเรียน การจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจก การนำความรู้ทักษะเรื่องการทอผ้าเข้ามาสู่ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน เป็นต้น

ภาพประกอบ 29 แม่อุ๊ยกับหลานนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัด ที่วัดป่าแดด แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2558

การบูรณาการ (Intigration) สังคมแม่แจ่มเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นไทยวน ปาเกอกะญอ ม้ง และลั๊วะ ต่างอยู่ในสังคมเดียวกัน ท่ามกลางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในหุบเขาแม่แจ่มนี้ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับระบบต่างๆ ที่ต้องดำเนินไปด้วยกัน สังคมแม่แจ่มได้บูรณาการความแตกต่างนี้ได้อย่างงดงาม เห็นได้จากโรงเรียนที่มีนักเรียนต่างชาติพันธุ์ ทางโรงเรียนได้ให้ทุกชาติพันธุ์แต่งกายในชุดประจำเผ่าพันธุ์ของตนเอง เป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ไม่ดูถูกเพื่อนต่างชาติพันธุ์ รวมไปถึงการจัดกิจกรรมระดับอำเภอร่วมกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ มหกรรมผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์ชนเผ่าที่ให้ความสำคัญในทุกชาติพันธุ์ในสังคมแม่แจ่ม มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน ดำเนินการร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

การรักษาแบบแผน (Latency) เป็นการดำรงและฟื้นฟู สร้างแรงจูงใจในแบบแผนของสังคม เพื่อให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้า ดังกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นการร่วมกันเพื่อรักษาแบบแผนที่ดีงามไว้ บางกลุ่มในสังคมส่วนใหญ่อาจเกิดการท้อแท้ ระบบสังคมก็ได้ฟื้นฟูขึ้นมา กรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เห็นได้จากการส่งเสริมจากภาครัฐ การจัดประกวดผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ดังกล่าวนี้เป็นการสร้างแรงจูงใจในการรักษาแบบแผนของสังคมที่ต้องธำรงในลักษณะของสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนหรือเป็นแบบแผนอนุรักษ์นิยม

เมื่อศึกษาในประเด็นของการนุ่งผ้าซิ่นของชาวแม่แจ่ม นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่ยุคทอผ้าเพื่อส่งราชสำนักล้านนา ยุคก่อนสงคราม ยุคหลังสงคราม ยุคที่มีการสร้างถนนเข้าแม่แจ่ม จนถึงยุคปัจจุบัน เป็นยุคข่าวสารไร้พรมแดน ชาวแม่แจ่มก็ยังมีการสืบทอดการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตามการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของไทยวนแม่แจ่ม

1. ผู้หญิงแม่แจ่มในปัจจุบันไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในชีวิตประจำวัน การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะนุ่งในโอกาสที่สำคัญ ในวิถีชีวิตประจำวันผู้หญิงแม่ยังนุ่งผ้าอยู่กับบ้าน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนไปจนถึงผู้สูงอายุ หรือแม่อุ๊ย ส่วนวัยรุ่นไม่พบเลย ผ้าซิ่นที่นุ่งในวิถีชีวิตประจำวันไม่ใช่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม แต่เป็นผ้าซิ่นพิมพ์ลายธรรมดา ผ้าซิ่นก่าน ผ้าซิ่นหลัวะ หรือผ้าซิ่นยาง (ปกาเกอะญอ)

2. ในปัจจุบันการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้เปลี่ยนไปตามการปรับตัวของสังคมแม่แจ่ม จากแต่เดิมการนุ่งผ้าซิ่น จะนุ่งเฉพาะในวันพระใหญ่ หรือวันศีลหลวง วันบุญเดือนดับ กับเดือนเพ็ญและปอยหลวง แต่ในปัจจุบันการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกได้ปรับเปลี่ยนให้นุ่งได้หลายโอกาส เช่นนุ่งไปในงานที่ทางอำเภอจัดขึ้น จุลกฐิน ใส่ไปทำงานในวันศุกร์ ใส่ไปโรงเรียน รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ใส่ได้หลายโอกาสขึ้น เช่นปรับสีให้เป็นสีขาวดำ เพื่อใส่ไปงานศพ นอกจากคนแม่แจ่มหันมาให้ความสนใจในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมากขึ้นแล้ว คนนอกพื้นที่ก็หันมานุ่งซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และสะสมไว้เช่นกัน

3. ชาวแม่แจ่มใต้ยังมีวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นที่เข้มแข็งและเหนียวแน่น มีคติความเชื่อเรื่องผี ผู้หญิงได้รับการยกให้เป็น “แม่ที่นั่ง” ร่างประทับทรงของผีพ่อเจ้าหลวง รวมทั้งผู้หญิงต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตอนตัวตายพร้อมต้องเผาไปกับตัว และให้ญาติทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้อีกหนึ่งผืน ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และมีความเชื่อมโยงในด้านทางด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธนรรม เป็นความรู้สึกของคนที่รู้ว่าตัวเองเป็นใคร มีที่มาที่ไปอย่างไร ในด้านชนชาติ ชนชั้น หรือเพศสภาวะ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นวัฒนธรรมที่จำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้อยู่รอดได้ตามลำพัง ต้องพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นวัฒนธรรมที่ตอบสนองในเรื่องนี้คือ ระเบียบทางสังคม นอกจากนี้ยังมีความต้องการทางด้านจิตใจ ที่ต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยว ขจัดความกลัวออกไป เกิดขวัญและกำลังใจ จึงมีระบบความเชื่อเกิดขึ้นมาในสังคม ดังกล่าวนี้จึงเกิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับสมาชิกในสังคม บางครั้งอาจพบในเรื่องของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่แตกต่างไปจากอัตลัษณ์ทางสังคม แต่อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์มีความสำคัญในการบอกที่มาของเชื้อชาติ ชนชั้นในสังคม

4. การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัดในวันพระธรรมดา ชาวแม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นตีนที่ใช้ในชีวิตประจำวันไปวัด นอกจากเป็นวันพระที่สำคัญ หรือที่เรียกว่าวันศีลหลวงอย่าง วันเดือนดับ วันเดือนเพ็ญ เป็นต้น โดยเฉพาะคนบ้านแม่แจ่มใต้ ผู้หญิงแม่แจ่มส่วนใหญ่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกกันหมดเกือบทุกคน ถ้าคนไหนไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจก ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม ดังกล่าวนี้เป็นบรรทัดฐานของสังคม ที่ว่าด้วยวิถีประชาหรือวิถีของชาวบ้าน (Folkway) กล่าวคือเป็นวิถีหนึ่งที่คนในสังคมต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ถือปฏิบัติตามวิถีประชาแล้วอาจจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความแปลกประหลาดในสังคมนั้น อาจจะมีผลกระทบต่อสังคมอยู่บ้าง แต่ก็น้อยไม่รุนแรง นักสังคมวิทยาส่วนใหญ่เชื่อว่า วิถีชาวบ้านหรือวิถีประชามีความสัมพันธ์กับประเพณีต่างๆ ในสังคมเป็นอย่างมาก ในประเด็นนี้ Alex Thio ได้กล่าวในประเด็นนี้ว่า วิถีประชาเป็นพฤติกรรมที่ทำด้วยความเคยชินจนติดเป็นนิสัย เกิดขึ้นเองโดยไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ไม่สามารถบอกที่มาที่ไปได้ว่าใครเป็นผู้คิดค้นขึ้นมา เป็นสิ่งที่คนในสังคมคาดหวังให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม แต่หากใครไม่ปฏิบัติตามจะถูกสังคมลงโทษ แต่มารุนแรงมากนัก อาจจะเป็นการพูดเยอะเย้ย ถากถาง ซุบซิบนินทา มองหน้า หัวเราะเยอะ พูดตำหนิติเตียน เป็นต้น (Alex Thio. 2000: 47)

5. หน่วยงานราชการ โรงเรียนต่างๆ ในแม่แจ่ม มีการรณรงค์ให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกแต่งกายพื้นเมืองในทุกวันศุกร์ เป็นการปลูกจิตสำนึกในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกให้กับเยาวชนแม่แจ่ม เป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จากการนุ่งซิ่นตีนจกที่นุ่งสืบทอดมาจากครอบครัว เมื่อมีการให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ การสืบทอดในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบเดิมได้เปลี่ยนไป แต่กลับเป็นผลดีต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทั้งในแง่ของการปลูกฝังให้เยาวชนให้มีความรักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบซึมลึก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวัยรุ่นหรือหญิงสาวแม่แจ่มไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นในวิถีชีวิตประจำวันแล้วก็ตาม แต่ก็ยังนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปในโอกาสสำคัญต่างๆ รวมทั้งส่งผลต่อการส่งเสริมการผลิต และการซื้อขายสินค้าภายในชุมชน

2. การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

2.1 การส่งเสริมจากภาครัฐ

ในช่วงปี พ.ศ. 2505 – 2506 มีการสร้างถนนเข้าสู่แม่แจ่ม การเดินทางเข้าสู่ดินแดนหุบเขาแห่งนี้เป็นไปด้วยความสะดวกสบาย ผู้คนในแม่แจ่มเริ่มติดต่อกับคนภายนอกมากยิ่งขึ้น คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาการค้าขาย ความเจริญต่างๆ มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงในแม่แจ่ม เป็นระยะเวลาประมาณ 10 ปี หลังจากการสร้างถนนเข้าสู่แม่แจ่ม ในช่วงปี พ.ศ. 2516 – 2519 แม่แจ่มได้กลายเป็นพื้นที่สีชมพู เมื่อเกิดการแย่งชิงมวลชนโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในช่วงเลาเดียวกันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2517 กล่าวเฉพาะเรื่องของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในวันนั้นถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่สำคัญของผ้าซิ่นตีนจก เมื่อนายอำเภอได้ให้นางลำดวน สิทธิเดช และนางสาวบุปผา ปิงกุล บ้านท้องฝาย มาทอผ้าให้ทั้ง

สองพระองค์ทอดพระเนตร โดยมีนางสาวสายสุนีย์ จันทบูรณ์ (สมยศ) เป็นผู้กล่าวถวายรายงานเกี่ยวกับการทอผ้าซิ่นตีนจก ที่โรงเรียนบ้านเนินวิทยา และอีก 3 ปีต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระราชประสงค์ให้นางลำดวน สิทธิเดช และนางสาวบุปผา ปิงกุล เข้าไปทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในงานกาชาดที่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร และสืบเนื่องจากตรงนั้น นางลำดวน สิทธิเดช ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ให้ไปฝึกทอผ้าซิ่นตีนจกแบบลายประยุกต์โดยใช้เส้นฝ้ายประดิษฐ์ ที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จ.เชียงใหม่ จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในรูปแบบของโครงการต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วง พ.ศ. 2530 เริ่มมีนักวิชาการ นักวิจัย นักอนุรักษ์ นักพัฒนา หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามาในแม่แจ่มมากขึ้น พื้นที่บางพื้นที่กลายเป็นแหล่งศึกษาวิจัย นักวิชาการคนสำคัญอย่างนุสรา เตียงเกตุ เข้ามาในช่วงนี้ ท่านเป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่นำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกสู่สายตาสังคมภายนอก และส่งผลให้เกิดการค้าขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ขณะเดียวกันในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันนั้น บ้านท้องฝายถูกพัฒนาโดยภาครัฐให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจก ส่วนบ้านยางหลวงเป็นพื้นที่ของนักพัฒนาเอกชน เพื่อแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักแก่คนภายนอกอย่างกว้างขวาง

จนถึง พ.ศ. 2537 มีการจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในอำเภอแม่แจ่ม จากการดำริของนายอำเภอแม่แจ่มในยุคนั้นคือ นายไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จากภาครัฐครั้งสำคัญของแม่แจ่ม ซึ่งในตอนนั้นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักบ้างแล้ว จากการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปออกร้านตามที่ต่างๆ โดยนุสรา เตียงเกตุ โดยในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกปีแรกจัดเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2537 นุสรา เตียงเกตุ กล่าวว่า นายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ท่านมาคุย เพราะเห็นว่าคนภายนอกรู้จักผ้าซิ่นแม่แจ่มค่อนข้างมากแล้ว สื่อต่างๆได้นำเสนอเรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกพอสมควร จนมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นมาเยี่ยม ดังนั้นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มต้องได้รับการส่งเสริมและเปิดตลาดเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งเป็นการให้คนข้างนอกเข้ามาท่องเที่ยวในแม่แจ่ม ในการจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกปีแรกยังไม่เป็นรูปแบบของคณะกรรมการ มีคนทำงานไม่มีกี่คน มีฝอยทอง สมวถา เผ่าทอง ทองเจือ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ประจำที่ว่าการอำเภอ โดยมีนายอำเภอเป็นผู้นำหลักในการทำงาน ในปีแรกใช้หมู่บ้านท้องฝายเป็นที่จัดงานและเป็นเจ้าภาพหลัก เพราะบ้านท้องฝายมีช่างทอเยอะ มีการประกวดผ้าซิ่นตีนจก มีการนำผ้าซิ่นโบราณมาแสดง มีขบวนแห่จากที่ว่าการอำเภอไปยังบ้านท้องฝาย ในการจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกปีแรกนี้ คนข้างนอกยังไม่มากเท่าไดนัก อาจเป็นเพราะการประชาสัมพันธ์ยังน้อยไป แต่ชาวบ้านมากันเยอะมาก (นุสรา เตียงเกตุ. 2557:สัมภาษณ์)

ตอนนั้นพี่ยังอยู่บ้านกระท่อมอยู่เลย นายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ท่านเป็นนายอำเภอยุคนั้น ท่านเข้ามาคุยกับพี่ถึงบ้าน เพราะท่านรู้ว่าพี่ทำตรงนี้ และเป็นที่รู้จักพอสมควรแล้ว มีสื่อมีอะไรออกแล้ว จนมีรัฐมนตรีมหาดไทยมาเยี่ยม ท่านไพโรจน์บอกว่า น่าจะมีงานประเพณีเกี่ยวผ้าซิ่นตีนจก เพื่อที่ให้สนใจเข้ามาเที่ยว มันเหมือนการเปิดตลาดให้คนข้างนอกรู้จัก แล้วก็เริ่มมาตั้งแต่ปีนั้น ตั้งคณะกรรมการมาประชุมกันที่อำเภอ ยังไม่ได้เป็นรูปกรรมการอะไรเท่าไหร่ คุยกันในวงเล็กๆ ไม่เหมือนทุกวันนี้ มีทุกภาคส่วน จำได้ว่ามีท่านนายอำเภอเป็นคนเซนเตอร์ทั้งหมด แล้วก็มีเจ้าหน้าที่อำเภอ มีหัวหน้าฝ่ายศึกษา มีอาจารย์เผ่าทอง คุยกันแล้วก็แบ่งงานกัน ตอนนั้นเลือกสถานที่ว่าควรจะเป็นบ้านท้องฝาย เป็นบ้านที่ผู้คนมาแล้วจะต้องไปบ้านนั้น และบ้านท้องฝายก็มีช่างทอเยอะพอสมควร ก็เลยเปิดที่นั่นก่อน ให้บ้านท้องฝายเป็นเจ้าภาพหลัก กรรมการประกวดผ้าซิ่นมีกรรมการร่วมของทางอำเภอและคนข้างนอกมา อาจารย์เผ่าทองก็มาเป็นกรรมการด้วย มาช่วยจัดซุ้มจัดอะไรอยู่ตอนนั้น เอาผ้าโบราณมาโชว์กัน ตอนนั้นคนข้างนอกมาดูมาเยอะเท่าไหร่นะ การประชาสัมพันธ์ก็ยังน้อย แต่ชาวบ้านเยอะและก็มีขบวนแห่จากอำเภอไปหมู่บ้าน มีพวกหัวหน้าส่วนราชการกับจังหวัดมาร่วมกัน จำได้ว่าบรรยากาศมันจะน่ารักที่ว่า มันมีซุ้มการประกวดผ้า แล้วก็มีทั้งขบวนแห่ และการเดินเข้าไปเที่ยวกันที่บ้านท้องฝาย (นุสรา เตียงเกตุ. 2557: สัมภาษณ์)

ขณะเดียวกัน ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวในประเด็นการส่งเสริมจากภาครัฐบาล กรณีการจัดงามมหากรรมผ้าซิ่นตีนจกครั้งแรกของแม่แจ่มว่า งานปีแรกจัดเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2537 ตอนนั้นทำงานอยู่สำนักงานสรรพากรอำเภอแม่แจ่ม คุณแสงจันทร์ เสวะกะ ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอแม่แจ่ม เป็นผู้ใต้บังคับบัญชานายอำเภอ ท่านจึงใช้ลูกน้องผู้หญิงสองคน ดำเนินการทุกอย่างทั้งๆ ที่ไม่ค่อยรู้เรื่องตีนจกแม่แจ่มเท่าใด มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ แม่ฝอยทองรับผิดชอบการประกวดผ้าตีนจกสวยงาม ส่วนคุณแสงจันทร์ เสวกะ รับเรื่องการประกวดทอตีนจก คุณนุสรา เตียงเกตุรับผิดชอบเรื่องขบวนและจัดซุ้มผ้าประกวด ทำด้วยใจ ยังไม่มีเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากตอนนั้นยังมีมีงบประมาณมาสนับสนุน ร้านขายผ้าซิ่นตีนจกก็ทำกันอย่างง่ายๆ เพียงแค่เอาไม้ไผ่พาดเท่านั้น ผ้าซีนตีนจกลวดลายประยุกต์ ขายผืนละ 300 บาท ขายดีมาก แม่อุ๊ยบ้านท้องฝายเอาซากผ้าซิ่นตีนจกเก่ามาขาย ผืนละประมาณ 1,500 บาท (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

งานปีแรกจัดวันที่ 20 พฤษภาคม 2537 แม่ทำงานอยู่สำนักงานสรรพากรอำเภอแม่แจ่ม คุณแสงจันทร์ เสวะกะ ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอแม่แจ่ม เป็นลูกน้องนายอำเภอโดยตรง ท่านจึงใช้ลูกน้องผู้หญิง 2 คน ดำเนินการทุกอย่างทั้งๆ ที่เรา 2 คนก็ไม่ค่อยรู้เรื่องตีนจกแม่แจ่มเท่าใด เราแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ แม่รับผิดชอบการประกวดผ้าตีนจกสวยงาม คุณแสงจันทร์รับเรื่องการประกวดทอตีนจก คุณนุสรารับผิดชอบเรื่องขบวนและจัดซุ้มผ้าประกวด ตอนนั้นทุกคนทำด้วยใจ้ไม่มีเงินเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะไม่มีงบประมาณ และปีนั้นซิ่นตีนจกแม่แจ้ผืนที่นำมานุ่งโชว์ในปีนี้ ได้เปิดตัวครั้งแรกโดยแม่แจ้นำมาเองทุกเช้า เฝ้าจนถึงเย็นก็นำกลับ รุ่งเช้านำมาใหม่ แม่กับคุณแสงจันทร์ก็เก็บตีนจกทุกผืนที่จัดแสดงใส่ท้ายรถคุณแสงจันทร์ เช้าก็นำมาจัดใหม่ ทำแบบนี้ทั้ง 3 วัน ไม่มีร้านขายตีนจก แม่สุดา สิทธิเดช กับคุณลำดวน โนทา ลูกสาว นำไม้ไผ่มาพาดใกล้ๆ ซุ้มผ้าและเอาตีนจกพาดขายตรงนั้น เป็นตีนจกประยุกต์ ขายผืนละ 300 บาท ขายดีมาก ในบ้านท้องฝายแม่อุ๊ยที่มีซิ่นเก่าก็นำออกมาขายบ้าง

> แม่ซื้อ 1 ผืน แบบกัดฟันซื้อ ผืนละ 1,500 บาท แต่ไม่ได้นุ่งเลยเพราะหลายปีต่อมาแม่ยืมซิ่นวัดป่าแดดมาจัดโชว์ซิ่นหายไป 1 ผืน แม่เลยเอาของแม่ผืนนั้นใช้คืนให้วัดป่าแดด แม่ร่วมจัดตั้งแต่ปีแรก ถึงปี 2550 หยุดไปเพราะแก่เจ้า ปี 54 เข้าไปช่วยเกษรแหมกำ การจัดงานช่วงแรกๆ บ่มี อบต. เทศบาล อำเภอขอความร่วมมือไปทางวัด และกำนัน ป้อหลวงโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ม่วนดีเจ้า (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้ แสดงให้เห็นว่าภาครัฐในส่วนของอำเภอแม่แจ่มได้ให้ความสนใจในเรื่องของการส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ถึงแม้ว่าการจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกปีแรก เมื่อปี พ.ศ. 2537 ไม่ได้คิดในเรื่องมูลค่าของเงิน ทุกคนที่มีส่วนร่วมในการทำงานครั้งนั้นทำด้วยใจ ภายใต้การนำของนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ซึ่งเป็นนายอำเภอยุคนั้น การจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกได้จัดต่อเนื่องมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ได้รวมเอาวัฒนธรรมในแต่ละชนเผ่าที่มีอยู่ในแม่แจ่มเข้ามารวมกันจนเป็นเนื้อเดียว นั่นแสดงให้เห็นว่า ภาครัฐให้ความสนใจในเรื่องของผ้าซิ่นตีนจก และวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่ามาตั้งแต่ต้น

กรณีการส่งเสริมจากภาครัฐในงานเทศการมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 17

กรณีการส่งเสริมจากภาครัฐในเทศการมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่จัดขึ้นทุกปีนั้นเป็นการส่งเสริมจากภาครัฐที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยว และส่งเสริมการขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกจากนี้ยังมีการแสดงสินค้าของชนเผ่าที่อยู่ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มคือ ชนเผ่าม้ง ปกาเกอะยอ และล๊วะ โดยได้รับงบประมาณในการดำเนินงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ปีละประมาณ 800,000 – 900,000 บาท เพื่อจัดงานในบริเวณที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม และโรงเรียนช่างเคิ่ง รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ระยะเวลาของการจัดงาน 3 วัน มีราษฎรของอำเภอแม่แจ่มร่วมในการจัดงาน 10 ตำบล 125 หมู่บ้าน โดยมีที่ทำการปกครองแม่แจ่มเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ การจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและชนเผ่านี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น เพิ่มพูนรายได้ให้กับราษฎร พัฒนาคุณภาพสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน เป็นการประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการท่องเที่ยว กิจกรรมภายในงานมีการประกวดผ้าซิ่นตีนจก การสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่น การสาธิตการทอผ้า การประกวดขบวนรถผ้าซิ่นตีนจก การประกวดธิดาผ้าซิ่นตีนจก การประกวดแม่บ้าน การประกวดล่องแพ การแข่งขันบอกไฟขึ้น การประกวดฟ้อนเล็บ การแข่งขันตีกลองหลวง การแข่งขันกีฬาแม่บ้านและกาดมั่วคัวฮอม นอกจากนี้ยังมีซุ้มร้านค้าผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์พื้นถิ่นมาวางจำหน่าย

ภาพประกอบ 30 มหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 20 และครั้งที่ 22

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์

ดังสรุปและรายงานผลการดำเนินงาน เทศกาลมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 17 ระหว่างวันที่ 5 - 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 ได้กล่าวไว้ในการสรุปเนื้อหาว่า

> สำหรับในปีนี้อำเภอแม่แจ่มได้รับการสนับสนุนงานเพิ่มเติมจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ และขอบคุณนายพยุงศักดิ์ ก้อนแก้ว นายบุญนงค์ สุริยะชัยพันธ์ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ เขตอำเภอแม่แจ่ม ที่เป็นผู้ประสานงานงบประมาณ อาจารย์พิณ ทาวี ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเนินวิทยา ที่ให้ใช้สถานที่พิธีเปิดงาน รวมถึงนายวิจิตร หลังสัน นายอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งเป็นประธานฝ่ายอำนวยการและคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่ร่วมกันทำงานอย่างเข้มแข็ง ทำให้งานสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานทุกประการ (คณะกรรมการจัดงานเทศการมหกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม. 2553: 6)

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร์ชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 และ 3 ปี ต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้มีพระราชเสาวนีย์ในเรื่องของการส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งกลุ่มคนต่างๆ ได้สนองพระราชเสาวนีย์ด้วยการ

ส่งสริมผ้าชิ่นตีนจกให้อยู่คู่กับชาวแม่แจ่มตลอดมา กรณีของงานมหกรรมผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เริ่มต้นจากกลุ่มคนเล็กๆ ที่รักและหวงแหนผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ล้ำค่าของชาวแม่แจ่ม โดยได้ร่วมกันจัดงานผ้าชิ่นตีนจกขึ้นในครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2537 จากนั้นได้มีการจัดงานมหกรรมผ้าชิ่นตีนจกอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคเอกชน รวมทั้งความร่วมมือจากบุคคลต่างๆ ในแม่แจ่ม

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีโครงการต่างๆ จากภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุนผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีโครงการที่สำคัญดังนี้

2.1.1 โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น (Japan Bank for International Cooperation : JBIC)

โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาอาชีพและกระจายรายได้ สู่หมู่บ้านอุตสาหกรรมในชนบท โดย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม – การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตามที่คณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบแผนงานเงินกู้เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว JBIC ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2542 - 2546) จำนวน 54.60 ล้านบาท เพื่อใช้ในการก่อสร้างศูนย์กลางชุมชน ซึ่งประกอบด้วยร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึก ที่แสดงงานหัตถกรรมและวิธีการผลิต อาคารสุขาสาธารณะ และลานจอดรถนักท่องเที่ยว โดยแผนงานดังกล่าวดำเนินการในระหว่างปีงบประมาณ 2543 – 2546

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เสนอโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาอาชีพและกระจายรายได้สู่หมู่บ้านอุตสาหกรรมในชนบท 20 หมู่บ้าน ใน 19 จังหวัด ดังนี้คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย พะเยา สุโขทัย(2 หมู่บ้าน) อุทัยธานี อุดรธานี สุรินทร์ อุบลราชธานี ชัยภูมิ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี อ่างทอง ประจวบคิรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา กระบี่ และพังงา ซึ่งมีเป้าหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรายได้แก่ราษฎรแบบยั่งยืน

การดำเนินงานตามแผนงานดังกล่าวกรมส่งอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ในฐานะผู้ประสานงานโครงการ ได้จัดทำรายละเอียดของโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาอาชีพและกระจายรายได้ไปสู่หมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบท หรือโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว การดำเนินการตามโครงการ ได้อาศัยความร่วมมือกับภาคธุรกิจเอกชน องค์กรชุมชน ราษฎรในพื้นที่ เพื่อปรับทัศนคติ เตรียมความพร้อมการประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการผลิตและการตลาด การฝึกอบรมและการพัฒนารูปแบบและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ การฝึกอบรมพัฒนาทักษะการตลาด การฝึกอบรมบริหารธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยว การจัดทำสื่อความหมายเพื่อการประชาสัมพันธ์ และทำป้ายสำหรับนักท่องเที่ยวให้แก่หมู่บ้านเป้าหมาย

โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น มีวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และการสร้างความเข้มแข็งของชนบทโดยอาศัยกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อกระตุ้นและชี้นำวิสัยทัศน์ให้ราษฎรในพื้นที่เป้าหมายเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมจัดตั้งหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ส่งเสริมให้เกิดรูปแบบของธุรกิจชุมชน โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานในจังหวัด ให้การสนับสนุนโดยการประชาสัมพันธ์ สมทบงบประมาณและเป็นแกนกลางประสานความร่วมมือระหว่างธุรกิจเอกชนและองค์กรชุมชน และเพื่อให้ราษฎร์มีส่วนร่วมในการบริหาร และมีความสามารถในการบริหารและการพัฒนากิจการลงทุนอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรมให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น ซึ่งจะเกิดผลดีต่อภาวะเศรษฐกิจของประเทศ

ภาพประกอบ 31 ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

บ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง ได้รับการพัฒนาจากโครงการในปี พ.ศ. 2541 – 2546 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ก่อสร้างตัวอาคารให้กับกลุ่มด้วยงบประมาณ 3,000,000 บาท ในส่วนของที่ดินได้ขอซื้อจากชาวบ้านหลายเจ้าเป็นเงิน 250,000 บาท รวมทั้งการรวบรวมเงินจากผ้าป่าของคณะกรรมการการเงินและการคลังของรัฐสภา โดย ดร.อำนวย ยศสุข ได้เงิน 210,000 บาท และเงินของกลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝายอีก 40,000 บาท เมื่อดำเนินการก่อสร้างอาคารเสร็จแล้ว กลุ่มแม่บ้านได้เข้าเริ่มกิจการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยวจาก 20 หมู่บ้าน 19 จังหวัดทั่วประเทศ

กรณีของศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย โดยการสนับสนุนจากแหล่งเงินทุนต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ซึ่งเป็นศูนย์ที่แสดงสิ่นค้าผ้าซิ่นตีนจกทั้งอำเภอแม่แจ่ม การดำเนินงานที่ผ่านมาประสบปัญหามาตลอด ดังปรากฏในงานโครงการศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อที่อยู่อาศัยชุมชนดั้งเดิม และมรดกทางวัฒนธรรม โดยการเคหะแห่งชาติร่วมกับคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา กล่าวในประเด็นเรื่องนี้ว่า

> ศูนย์หัตถกรรมแห่งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อ ให้ผู้ที่มีสินค้าหรือของดีของงามเมืองแจ่มนำมาวางขายได้ แต่ก็ไม่มีใครนำสินค้ามาฝากขาย การดำเนินงานของศูนย์ที่บ้านท้องฝาย เข้าทำนองเดียวกับกลุ่มที่เปลี่ยนประธานบ่อยและทิ้งร้างเป็นบางช่วง ปี พ.ศ. 2554 เริ่มเปิดกิจการใหม่อีกครั้งโดยนางชุติมันต์ กรรณิกา เป็นประธานดำเนินงาน ขายสินค้าที่ผลิตเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นสินค้าเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แม่แจ่ม อาจจะเป็นก้าวแรกของศูนย์หัตถกรรมแห่งนี้ ที่ทำตามวัตถุประสงค์หลักของผู้ให้ทุนก่อสร้าง (การเคหะแห่งชาติ; และคณะ. 2556: 50)

ทัศนะของพรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้านบ้านท้องฝาย ในฐานะเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ตั้งศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กล่าวถึงศูนย์หัตถกรรมแห่งนี้ภายหลังการปลูกสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2541 และได้ดำเนินการมาในจนถึงปัจจุบันว่า ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแห่งนี้ตั้งแต่เปิดดำเนินการมา ศูนย์ได้ปิดกิจการมาแล้ว 2 ช่วง อาคารและพื้นที่ถูกปล่อยให้ทิ้งร้างไป ในส่วนของภาครัฐที่เข้ามาพัฒนาคือพัฒนาชุมชนบ้าง ที่เข้ามาสนับสนุนในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่ศูนย์พื้นที่ของบ้านท้องฝายสนับสนุนในเรื่องของกลุ่มทอผ้า ซึ่งหน่วยงานของภาครัฐอย่าง องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ควรต้องให้การสนับสนุน ทั้งๆ ที่เป็นหน้าตาของตำบล และเมื่อกล่าวถึงการสนับสนุนจากภาครัฐถือว่ามีน้อย จนเกือบไม่มีด้วยซ้ำไป หรืออาจเป็นเพราะไม่ได้ของบประมาณขึ้นไปหรือไม่ ได้เกริ่นบอกไปได้คำตอบว่า ไม่มีข้อบัญญัติไว้ อย่างไรก็ตาม ก็ได้เข้าไปในรูปแบบของคณะกรรมการ (พรชัย กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

> ศูนย์นี้ปิดมาสองช่วงแล้ว จนหญ้ารกรุงรังผมเสียดายในเรื่องของอาคารสถานที่ ในเรื่องของภาครัฐที่จะมาสนับสนุนผมว่าดูแล้วที่ผมได้สัมผัสภาครัฐมาพ่อง ก่อจะมีพัฒนาชุมชน ที่เป็นสนับสนุนในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อบริบทของพื้นที่มันอยู่ที่บ้านเฮา เฮาก่อเลยเอาลงในเรื่องของกลุ่มทอผ้าสนับสนุนตัวนั้น แต่ว่าภาครัฐอย่างบ่าเด่ว อย่างอบต.อี้น้อ ทั้งๆ ที่จะต้องมอง ที่นี้เป็นหน้าตาของอำเภอและตำบลด้วยซ้ำไป แต่อู้ถึงว่าการสนับสนุนมีหน้อยครับ แทบจะบ่มีเลยด้วยซ้ำไป เพราะว่าจะเกิดจากสาเหตุว่าเฮาบ่ขอขึ้นไปกา เพราะว่าก่อนหน้านี้เฮาจะขอ เฮาก่อเกริ่นๆ อันนี้เฮาบ่ได้ใส่ร้ายป้ายสีน้อ คือเกริ่นๆ ไปว่าจะขอแบบนั้นแบบนี้ได้ก่อ เขาบอกว่าบ่ได้ตั้งข้อบัญญัติไว้ อะหยังประมาณนี้ แต่ผมก่อเข้าไปในเรื่องของการเป็นคณะกรรมการ (พรชัย กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในการก่อสร้างศูนย์เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่จำหน่ายสินค้าสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึกต่าง ๆ รวมทั้งเป็นที่แสดงงานหัตถกรรมของชาวบ้านอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในภาพรวมของการท่องเที่ยว รูปแบบของสถาปัตยกรรมได้รับการออกแบบอย่างมีเอกลักษณ์ มีลานจอดรถ มีห้องน้ำ สำหรับรองรับนักท่องเที่ยว ทำเลที่ตั้งของศูนย์แห่งนี้มีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก แต่เมื่อศึกษาข้อมูลภาคสนามกลับพบว่า ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กลับต้องบริหารแบบล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด

2.1.2 โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP)

ในช่วงเวลาที่ประเทศชาติเผชิญปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ ได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อประชาชนในระดับรากหญ้าซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ที่ต้องประสบกับภาวะว่างงานและความยากจน ดังนั้นรัฐบาลจึงพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และมีรายได้ที่ยั่งยืน จากนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ. 2544 ประกาศ ณ วันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2544 ขึ้น โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ หรือเรียกโดยย่อว่า กอ.นตผ. และให้กรรมการ กอ.นตผ. มีอำนาจในการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนแม่บทการดำเนินงาน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” กำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์การคัดเลือกและขึ้นผลิตภัณฑ์ดีเด่นของตำบล รวมทั้งสนับสนุนให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบายยุทธศาสตร์และแผนแม่บท อย่างมีประสิทธิภาพ

OTOP ย่อมาจาก One Tambon One Product โดยรัฐบาลได้นำแนวคิดนี้มาจากประเทศญี่ปุ่น ในโครงการ OVOP : One Village One Product ซึ่งโครงการที่รัฐบาลนำมาใช้โดยมีจุดประสงค์ที่ต้องการให้ชุมชนนำทรัพยากรทั้งวัตถุดิบและแรงงานที่มีอยู่ในชุมชนมาผลิตสินค้าโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างจุดเด่นและมูลค่าเพิ่มแก่ทรัพยากร ให้เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ อันจะนำมาซึ่งความเข้มแข็งและรายได้ที่ยั่งยืนให้กับชุมชน โดยรัฐบาลพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในการสร้างองค์ความรู้สมัยใหม่ และการบิหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเตอร์เน็ต (คณะที่ปรึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. 2553: 1)

จากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้เกิดเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่แม่แจ่ม ซึ่งตามนโยบายที่ได้กล่าวว่าสินค้าหนึ่ง ตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นนโยบายที่ช่วยคนจน โดยมีกองทุนหมู่บ้าน เงินธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย (ธพว. หรือเอสเอ็มอีแบงก์) ที่แปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน สำหรับอำเภอแม่แจ่ม รับผิดชอบนโยบายโดยพัฒนาชุมชนอำเภอ กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นตีนจก ได้มีการนัดประชุมช่างทอทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล เพื่อจดทะเบียนเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในปี พ.ศ. 2545 มีผู้ที่จดทะเบียนครั้งแรก 2 กลุ่มคือ กลุ่มทอผ้าองค์การบริหาร

ส่วนตำบลท่าผา และกลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝาย อ.ช่างเคิ่ง และในปีต่อมา พ.ศ. 2546 พัฒนาชุมชนจังหวัดได้ส่งผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่ม อบต.ท่าผา และกลุ่มทอผ้าบ้านสองธาร เข้าไปคัดสรรค์ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งทั้งสองกลุ่มได้ระดับ 4 ดาว จนกระทั่งประมาณปลายปี พ.ศ. 2546 กลุ่มผลิตภัณฑ์ในแม่แจ่มเกิดการตื่นตัวในเรื่องผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ละกลุ่มได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง และได้จดทะเบียนเข้าร่วมเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีนางอุษา ทาวี เป็นประธานกลุ่ม ในขณะเดียวกันพัฒนาชุมชนอำเภอได้ให้เหตุผลในการขึ้นทะเบียนครั้งนี้เพื่อ ปรับราคาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยตั้งเกณฑ์ราคากลางทั้งราคาซื้อและราคาขาย เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของกลุ่มผู้ผลิตให้มีคุณภาพมากขึ้น เพื่อหาช่องทางการตลาด และเป็นนโยบายหลักของส่วนกลางในเรื่องการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

จากเหตุผลของพัฒนาชุมชนอำเภอในการขึ้นทะเบียนนี้ ฝอยทอง สมวถา ได้กล่าวในรายงานวิจัยโครงการการมีส่วนร่วมสร้างประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี ว่า การรวมตัวในครั้งนี้เป็นการรวมตัวแบบหลวมๆ ไม่มีการต่อเนื่อง ในที่สุดก็เงียบไปเหตุผลเนื่องจาก กลุ่มทอผ้าทุกกลุ่มมีตัวตนจริง แต่ไม่มีผลิตภัณฑ์ ไม่ได้ทำอย่างจริงจัง จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาตามคำแนะนำของทางราชการ และการทอผ้าของชาวแม่แจ่มไม่ใช่อาชีพหลัก ทำให้หลายๆ กลุ่มไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่อง รายได้จากการทอผ้า ไม่ได้ช่วยให้เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น รวมทั้งชาวบ้านยังไม่เข้าใจระบบเครือข่าย ยังขาดการพัฒนาหลายด้านเช่น การสร้างจิตสำนึกชุมชน การมีส่วนร่วม และระยะในการพัฒนาร่วมกัน

ในปี พ.ศ. 2547 เครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้พัฒนามาเป็น สมาร์ทโอท็อป กลุ่มเครือข่ายเดิมได้รวมตัวกันอีกครั้ง และได้เกิดกลุ่มใหม่เพิ่มขึ้น รวมทั้งหมดมีประมาณ 30 เครือข่าย มีประธานคนใหม่คือ แสงอรุณ ไชยรัตน์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อนำผลิตภัณฑ์เข้าสู่สมาร์ทโอท็อป หาช่องทางการตลาดให้กว้างขึ้น พัฒนาผลิตภัณฑ์ สร้างจิตสำนึกในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน และสร้างงานให้กับชุมชน เครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของอำเภอแม่แจ่ม ได้พัฒนาไปในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามการดำเนินงานย่อมมีปัญหา ด้วยเหตุผลอันมากมายของแต่ละกลุ่ม มีข้อจำกัดของตนเอง จึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากในการสร้างฐานเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของแม่แจ่มให้มั่นคง ยั่งยืนซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้และพัฒนา

อย่างไรก็ตาม แสงอรุณ ไชยรัตน์ ได้วิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งปรากฏในรายงานวิจัยของฝอยทอง สมวถา กล่าวคือ โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือโอท็อป ทำให้กลุ่มผู้ผลิตมีความตื่นตัวมากขึ้น สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเองเพื่อยกระดับ เข้าสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ สำหรับกลุ่มที่พร้อมที่ได้รับการพัฒนา มีวิสัยทัศน์ จะก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ในทางกลับกัน ในส่วนของกลุ่มผู้ผลิตแบบชาวบ้าน ที่มีข้อจำกัดทางการตลาด ผลิตภัณฑ์โอท็อปของชาวบ้านจึงไม่ได้เป็นตามที่ชาวบ้านหวังไว้ ประเด็นวิเคราะห์อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจกล่าวคือ โครงการหนึ่งตำบล

หนึ่งผลิตภัณฑ์มีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือหากกลุ่มผู้ผลิตเข้าใจ มีตลาดรองรับที่แน่นอนก็สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ แต่หากนำมาใช้อย่างขาดประสบการณ์และไม่มีความเข้าใจแล้วชาวบ้านจะเกิดหนี้สินอย่างไม่มีวันหมดสิ้น เนื่องจากมีหน่วยงานหลายหน่วยงานต่างหยิบยื่นเงินทุนทั้งแบบให้เปล่าและแบบไม่คิดดอกเบี้ย อีกทั้งการทำงานด้วยจิตวิญญาณจะลดลง ชาวบ้านต่างมุ่งทำงานตามใบสั่ง ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความเครียดเนื่องจากผู้สั่งเป็นผู้กำหนดเวลา (ฝอยทอง สมวถา. 2548: 193, 195)

ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่ารัฐบาลถูกปรับเปลี่ยนไปตามกระแสการเมือง ในรัฐบาลของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เกิดกระแสความคิดในลักษณะที่คล้ายกันคือ เศรษฐกิจสร้างสสรค์ อันคำจำกัดความของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ในแนวคิดของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ การศึกษา การสร้างสรรค์งาน และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม การสั่งสมความรู้ของสังคม และเทคโนโลยี รวมทั้งนวัตกรรมสมัยใหม่ กระนั้นก็ตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ก็ยังดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ชาวแม่แจ่มยังคุ้นเคยกับคำว่าโอท็อป มากว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ แต่หน่วยงานของรัฐบาลยังให้ชาวบ้านส่งผลิตภัณฑ์เข้าคัดสรรดาวอย่างต่อเนื่อง

ในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นส่วนหนึ่งในโครงการซึ่งได้รับการสนับสนุนมาตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ ดังกรณีของกลุ่มทอผ้าตำบลท่าผา เกษร กรรณิกา กล่าวถึงผ้าซิ่นตีนจกกับผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลว่า โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ภาครัฐให้การสนับสนุนเยอะมาก ส่งผลให้เกิดกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นมาอีกเยอะ แต่ในขณะเดียวกันการแข่งขันก็มีสูง สินค้าเกิดขึ้นมาก เพราะฉะนั้นคนไหนที่ออกผลิตภัณฑ์ตัวใหม่ขึ้นมาเรื่อยๆก็สามารถอยู่ได้ ผลิตภัณฑ์แบบเดิมๆ และไม่มีประสิทธิภาพในการออกงาน ก็จะไม่สามารถอยู่ได้ในตลาด คำว่าออกงาน ในที่หมายถึงการคัดสรรค์ผลิภัณฑ์เพื่อไปแสดงสินค้าในที่ต่างๆ อย่างเช่นศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี หรือในที่จังหวัดจัดขึ้น (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

> โอท็อปปีนี้ในความคิดเห็นของพี่คือพี่ว่าภาครัฐจะสนับสนุนเยอะ กลุ่มต่างๆเกิดขึ้นเยอะ แต่ขณะเดียวกันที่ตลาดมีการแข่งขันกั๋นนักขึ้น ละก่อสินค้าก่อนัก เพราะฉะนั้นคนไหนที่ออกผลิตภัณฑ์ตั๋วใหม่ก่ออยู่ได้ ผลิตภัณฑ์ที่เดิม ๆ หรือว่ารูปแบบเดิม ๆ และบ่มีประสิทธิภาพในก๋านออกงานอี้ก่ออยู่บ่ได้ (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

การออกแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ศูนย์การแสดงสินค้าเมืองทองธานี กลุ่มทอผ้าตำบลท่าผาได้ออกแสดงงานอย่างต่อเนื่อง นำโดยเกษร กรรณิการ์ โดยได้นำสินค้าไปจัดแสดงและจำหน่ายอย่างต่อเนื่อง บางครั้งกลุ่มอื่นๆ อย่างกลุ่มบ้านไร่ บ้านท้องฝาย ก็ได้นำผ้าซิ่นตีนจกฝากไปขายที่กรุงเทพ ซึ่งในการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แต่ละครั้ง ใช่ว่าจะแสดงและจัดจำหน่ายเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเพียงอย่างเดียว แต่ได้นำเอาผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ ที่ทำจากผ้าพื้นเมืองขายร่วมด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวเลือกที่หลากหลายให้กับผู้ซื้อ อย่างไรก็ตามในการแสดงสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ละครั้งก็ได้รับการตอบ

รับจากผู้ซื้อเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม เกษร กรรณิกา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการแสดงสินค้าผ้าซิ่นตีนจก ในนโยบายของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ภายการบริหารจัดการของพัฒนาชุมชนจังหวัด ไว้ว่า

> พี่ก่อบ่เข้าใจนาว่า ทำไมพัฒนาชุมชนจังหวัด ถึงสร้างให้กลุ่มขึ้นมา อย่างปี้แล้วแม่แจ่มมีบูธเกือบ 20 บูธ หมายถึง 20 กลุ่ม ปี้นี้ต้องฮื้อเพิ่มแหม 30 กลุ่ม หรือ 10% หมายถึงร้อยฮื้อเพิ่มแหมสิบ หมายถึง 1 ปี จะมีการลงทะเบียน 1 ครั้ง ผู้ประกอบการคนใดบ่ลงทะเบียนประกอบการก่อบ่ได้ไป บ่ใช่ว่าลงทะเบียนแล้วก่อได้ไปนา ต้องไปคัดสรรดาวแหมกำหนึ่ง (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

คำสัมภาษณ์นี้ แสดงให้เห็นว่าในการเข้าร่วมแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ละกลุ่มต้องเอาผลิตภัณฑ์ของตนไปลงทะเบียนที่พัฒนาชุมชนจังหวัด เพื่อที่นำผลิตภัณฑ์ไปคัดสรรค์ดาวต่อไป มีทั้ง 2 ดาว ถึง 5 ดาว การจัดแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2556) อำเภอแม่แจ่มร่วมแสดงสินค้า 20 บูช หมายถึงต้องมีกลุ่ม 20 กลุ่ม ซึ่งพัฒนาชุมชนจังหวัด ได้ให้นโยบายว่าต้องเพิ่มอีก 10 เปอร์เซ็นต์ เป็น 30 กลุ่ม ซึ่งหมายถึงจะต้องมีกลุ่มเพิ่มขึ้นในทุกๆ ปี ส่งผลให้ผู้นำกลุ่มมีความหนักใจเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้พบข้อมูลที่น่าสนใจในเรื่องของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ส่งผลกระทบต่อผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งปรากฏในข้อเขียนของฝอยทอง สมวถา ความว่า

> ผ้าซิ่นตีนจกผืนที่ได้รับคัดสรรไปเป็นสินค้าโอทอป ถูกพัฒนาการให้สี โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมให้แบบสีไล่อ่อนไปหาแก่ ไม่ให้ใช้สีอื่นปน เช่นสีเขียวก็เริ่มจากอ่อนสุดค่อยเข้มขึ้น จนถึงเขียวแก่ สำหรับผืนที่ได้รับคัดสรรเป็นสีน้ำตาลอ่อนหาแก่ เย็บต่อกับผ้าพื้นสีน้ำตาลสีดียวกับตีนล่างสุด ดูยังไงก็ไม่ใช่ตีนจกแม่แจ่ม คล้ายกับผ้าทอจากโรงงานมากกว่า ความสวยก็สวยอยู่ในระดับหนึ่งแต่ไม่ใช่สวยแบบตีนจกแม่แจ่ม การตลาดก็มีเพียงบางคนบางกลุ่มที่ชอบลักษณะนั้น ถ้าเป็นกลุ่มที่ชอบตีนจกจริงๆ เห็นแล้วก็จะเมินเลย เหมือนผ้าพื้นเมืองทั่วไป กล้าเขียนแบบนี้เพราะได้นำไปกรุงเทพฯ 2 งาน งานแรกคือ งานเสวนาประวัติศาสตร์สี่ภาค เมื่อวันที่ 25 – 27 เมษายน 2548 งานที่สอง คือ งานสัมมนาสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ฯ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2548 ที่สุดต้องนำผ้าซิ่นตีนจกสีเขียวและสีน้ำตาลกลับมาคืนเจ้าของ เมื่อเป็นเช่นนี้การพัฒนาสินค้าโอทอป จะสามารถช่วยชาวบ้านให้ขายสินค้าได้อย่างยั่งยืนและได้ราคาจริงหรือ (ฝอยทอง สมวถา. 2548: 224)

อีกทัศนะหนึ่งของพรชัย กรรณิกา กล่าวถึงผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ว่า การซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกยังมีอยู่เหมือนเดิม อย่างผ้าซิ่นตีนจกที่เป็นสินค้าโอทอป จะต้องนำไปขายที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี โดยมีการกำหนดดาว ผู้ที่ต้องการนำผ้าซิ่นตีนจกไปแสดงสินค้า ต้องนำผ้าซิ่นไปคัดสรรดาว แต่ส่วนใหญ่ช่างทอไม่ค่อยนำไปคัดสรรดาวเท่าใดนัก ส่วนใหญ่ผู้ค้าที่ค้าผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มจะรู้ถึงคุณภาพ เพราะมีประสบการณ์ในเรื่องของการคัดสรรคุณภาพของผ้าซิ่นมานาน ส่วนใหญ่จะฝากขายไปกับผู้ที่ไปแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ภาครัฐจัดขึ้น ซึ่งในปัจจุบันผ้าซิ่นตีนจกผลิตไม่ทันอยู่แล้ว มีลูกค้าทั้งในแม่แจ่มเอง ลูกค้าในเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งลูกค้าจากกรุงเทพฯ (พรชัย กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์พรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้านบ้านท้องฝาย เห็นได้ว่าช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ได้ให้ความสนใจในการนำผ้าซิ่นไปคัดสรรเท่าใดนัก นอกจากช่างทอหรือผู้ค้าที่ต้องการนำผ้าซิ่นไปแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จริงๆ ทั้งนี้เพราะผ้าซิ่นตีนจกในปัจจุบันขายได้อยู่แล้วและผลิตไม่ทัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะช่างทอมีจำนวนไม่มากนัก สอดคล้องกับฝอยทอง สมวถา ที่กล่าวว่า

> โอทอปเดี๋ยวนี้มันเบาบางลง ก่อนนี้ก็มี แต่คนซื้อบ่สนใจเรื่องโอทอป คนซื้อสนใจแต่ความเป็นแม่แจ่ม ภาพลักษณ์ของโอทอปในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มบ่มี ถ้าพูดกันว่าผ้าซิ่นตีนจกจกก่อคือผ้าจกแม่แจ่ม นายอำเภอทุกคนที่มาอยู่แม่แจ่มเป็นตึงบอกว่า ผ้าซิ่นตีนจกเป็นทางเอกของแม่แจ่ม ทำฮื้อคนเข้ามาหาผ้าซิ่นตีนจก ทั้งคนไทย คนญี่ปุ่น ฝรั่ง เป็นเข้ามาแอ่ว เป็นบ่สู้จัก (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อเขียนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ภาครัฐได้ให้การสนับสนุนก็จริงอยู่ แต่การสนับสนุนในบางประเด็นยังขาดการศึกษาในแง่มุมของศิลปวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง จึงส่งผลต่อการสนับสนุนไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าบางส่วนจะไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องการนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรดาวในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ แต่ทัศนะของเกษร กรรณิการ์ กลับมองว่า ในกลุ่มของตนที่เป็นศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผานั้น ยังต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากภาครัฐ ทั้งนี้เพราะกลุ่มของตนเป็นกลุ่มที่รวมกลุ่มมาจากชาวบ้าน ไม่ได้ทำเป็นธุรกิจส่วนตัวอย่างกลุ่มอื่น เกสร กรรณิกา กล่าวในประเด็นนี้ว่า ในกลุ่มของตนเป็นกลุ่มแรกๆ ที่นำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรดาว ถือว่าประสบความสำเร็จมาก อย่างที่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มท่าผาได้สี่ดาวในปีแรก กลุ่มได้บูชจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าที่ศูนย์การแสดงสินค้าเมืองทองธานีถึง 2 บูช ถึงแม้ว่าแม่แจ่มมีกลุ่มทอผ้าถึงสิบกว่ากลุ่มแต่ไม่มีใครไป เพราะกลุ่มอื่นๆ ทำธุรกิจส่วนตัว ไม่ได้สนใจในเรื่องนี้ไม่ต้องพึ่งหน่วยงานก็สามารถอย่าได้ด้วยตัวเอง ในส่วนของกลุ่มท่าผาไม่มีเงินทุน ไม่มีความรู้ สิ่งที่ต้องการคือกระบวนการต่างๆ ที่สามารถนำพาให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาช่วยสนับสนุนส่งเสริม (เกสร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อโต้แย้งของคำตอบนี้ได้จากการวิจัยนี้ เห็นได้ว่ามีทั้งสิ่งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยจากการส่งเสริมจากภาครัฐ กล่าวคือ ในส่วนของกลุ่มที่อยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการมีการรวมตัวของกลุ่ม และมีการบริหารจัดการแบบกลุ่ม จะมีความต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานจากภาครัฐ ส่วนของผู้ที่มีธุรกิจส่วนตัวอยู่แล้วสามารถพึ่งพาตัวเองได้ จึงไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภาครัฐเท่าใดนัก ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง ซึ่งนโยบายจากภาครัฐที่ปรากฏในโครงการต่างๆ อาทิเช่นโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งหนึ่งผลิภัณฑ์ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีส่วนต่อการส่งเสริมเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกไม่มากก็น้อย

2.1.2 การสนับสนุนโครงการศึกษาวิจัย

แม่แจ่มเป็นแอ่งที่อุดมไปด้วยความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม ในขณะที่อำเภออื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่แม่แจ่มก็ยังตลบอบอวนไปด้วยกลิ่นอายของวัฒนธรรมล้านนาที่หลงเหลืออยู่ ด้วยเหตุนี้แม่แจ่มจึงเป็นขุมความรู้ที่นักวิชาการต่างให้ความสนใจเสมอมา ซึ่งส่วนใหญ่นักวิจัยที่เข้ามาศึกษาล้วนแล้วแต่เป็นคนนอกวัฒนธรรมแม่แจ่มแทบทั้งสิ้น รวมทั้งตัวผู้วิจัยเองก็เช่นเดียวกัน

ในปี พ.ศ. 2549 ได้เกิดนักวิจัยที่เป็นคนแม่แจ่มโดยกำเนิด ทีมนักวิจัยส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ หรือเรียกได้ว่าเป็นนักวิชาการท้องถิ่น มีองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชาวแม่แจ่มเป็นอย่างดี เพราะเป็นสิ่งที่ตนสัมผัสมาตั้งแต่เกิด กล่าวเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม โดยมีฝอยทอง สมวถา เป็นหัวหน้าโครงการ มีผู้ร่วมวิจัยคือ อภิวัตน์ คนใจบุญ และเกศริน ต๊ะคำ เป็นนักวิจัยหลัก มีนักวิจัยชุมชนคือ เกษร กรรณิกา, แสงอรุณ ไชยรัตน์, สนธยา กรรณิกา, จันทร์ตา รู้ดี, เข็มทอง กรรณิการ์ และสิริพร บุญเทียม โดยได้รับการสนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เลขที่สัญญา RDG47N0053

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ข้อ คือ ข้อที่หนึ่งเพื่อศึกษาความเป็นมาของผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่มในยุคต่างๆ ข้อที่สองเพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความเชื่อของช่างทอกับกลุ่มต่างๆ ในแต่ละยุค ข้อที่สามเพื่อให้ช่างทอแม่แจ่มเกิดจิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนภูมิปัญญาความรู้ในการจกผ้า ทอผ้า ตลอดถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อกำหนดอนาคตของกลุ่มทอผ้าแม่แจ่มต่อไป และข้อที่สี่เพื่อค้นหาแนวทางในการสืบทอดความรู้และคุณค่าของผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม สู่คนรุ่นหลังได้อย่างยั่งยืน และการพัฒนาแนวทางการตลาดผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่มสู่สากล

ผลที่เกิดจากงานวิจัยเรื่องนี้คือ เกิดการรวมตัวของกลุ่มช่างรุ่นยาย รุ่นแม่ ตั้งเป็นกลุ่มจ๊อย ซอ และแตกสาขาทำถั่วเน่า ข้าแคบ บ้านไร่ กำลังจะต่อยอดทำถั่วเน่าแผ่นปรุงรส และที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงกับช่างทอแม่แจ่มคือ การมีโอกาสได้นำผ้าตีนจกแม่แจ่มยื่นคำขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ (ฝอยทอง สมถวา. 2549: ก)

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI) เป็นทรัพย์สินทางปัญญาอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเชื่อมโยงระหว่าง 2 ปัจจัย คือ “ธรรมชาติ” และ “มนุษย์” กล่าวคือ ชุมชนได้อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ หรือวัตถุดิบเฉพาะในพื้นที่ มาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าในท้องถิ่นของตนขึ้นมา ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะพิเศษที่มาจากพื้นที่ดังกล่าว คุณลักษณะพิเศษนี้อาจหมายถึง คุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะอื่นๆที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ

สินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มักจะเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยม เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษหรือมีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น สภาพแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศ ของแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ตลอดจนทักษะความชำนาญและ

ภูมิปัญญาของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ประกอบด้วย สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มีความแตกต่างจากทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น กล่าวคือ ผู้เป็นเจ้าของไม่ใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดแต่เป็นกลุ่มชุมชนที่เป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นๆ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ในสถานที่หรือแหล่งภูมิศาสตร์ และผู้ประกอบการเกี่ยวกับสินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นเท่านั้น ที่มีสิทธิผลิตสินค้าดังกล่าวโดยใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์นั้นได้ ผู้ผลิตคนอื่นที่อยู่นอกแหล่งภูมิศาสตร์ จะไม่สามารถผลิตสินค้าโดยใช้ชื่อแหล่งภูมิศาสตร์เดียวกันมาแข่งขันได้ สิทธิในลักษณะดังกล่าวนี้นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “สิทธิชุมชน” ซึ่งไม่สามารถนำสิทธิที่ได้รับไปอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้ต่อได้ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่แหล่งภูมิศาสตร์เท่านั้นที่มีสิทธิใช้ (กรมทรัพย์สินทางปัญญา. 2558, 7 กรกฎาคม: ออนไลน์)

ภาพประกอบ 32 ผู้วิจัยกับฝอยทอง สมถวา ผู้ผลักดันให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รับการจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ด้านหลังคือรถขบวนผ้าซิ่นตีนจกโบราณ ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์ชนเผ่า ครั้งที่ 22 และ 3 ท่าน ที่อยู่บนรถ เป็นลูกหลานของแม่จั๋น แม่แจ้ ผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพญาเขื่อนพญาไจย นุ่งผ้าซิ่นตีนจกที่ใช้ในการส่งส่วยให้กับเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เป็นผ้าซิ่นตีนจกโบราณที่หลงเหลืออยู่ในแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยศิริมาลย์ วัฒนา วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2558

สำหรับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ฝอยทอง สมวถา กล่าวว่า เมื่อปี พ.ศ. 2547 ได้ทำงานวิจัยเรื่องผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) มีข่าวว่าจะมีคนนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปเข้าเครื่องทอ เพราะได้จ้างช่างทอตีนจกแม่แจ่มไปแกะลายแม่แบบตีนจกแม่แจ่มทุกลาย พร้อมเข้าเครื่องได้ จึงจำเป็นต้องนำผ้าตีนจกแม่แจ่มที่เป็นแม่แบบ 16 ลาย ขอขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กับกรมทัพย์สินทางปัญญา เพื่อรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษไว้ให้ลูกหลานแม่แจ่มอย่างยั่งยืน และได้ดำเนินการยื่นคำขอขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2547 หลังจากนั้น มีการเปลี่ยนแปลงคำขอยื่นอีกหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ยื่นในนามจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2549 และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ผลจากการที่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รับขึ้นทะเบียนฯ ทำให้ผ้าตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางขึ้น ช่างทอพัฒนาฝีมือจกตามหลักเกณฑ์ของกรมทรัพย์สินทางปัญญา และตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการจีไอ(GI) แม่แจ่มได้ร่วมกับช่างทอกำหนดขึ้นเพื่อเป็นคู่มือของช่างทอตีนจกแม่แจ่ม ราคาก็ได้เพิ่มมากขึ้น ผู้บริโภคกับช่างทอ ผู้ขายตีนจกแม่แจ่มมีช่องทางในการผลิตและการขายมากขึ้น มีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวและเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป ทำให้เกิดความภูมิใจในตัวเอง (ฝอยทอง สมวถา. 2557: 34)

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบลวดลายโบราณ จำนวน 16 ลวดลาย ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ทะเบียนเลขที่ สช 50100015 คือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ผ้าซิ่นตีนจกจีไอนั้น ต้องเป็นผ้าซิ่นที่ถูกต้องตามรูปแบบของลายทอตีนจกแบบโบราณทั้ง 16 ลวดลาย ผู้ซื้อมั่นใจได้ว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกของแม่แจ่มแท้ ผู้ซื้อสามารถรู้ว่าผ้าซิ่นตีนจกที่ซื้อไปนั้นเป็นผลงานการทอของช่างทอคนไหน ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด เมื่อผ้าซิ่นตีนเกิดการชำรุดเสียหายผู้ซื้อสามารถส่งผ้าซิ่นที่ซื้อไปแล้วกลับมาซ่อมที่ช่างทอได้

นอกจากนี้แล้วยังมีลักษณะที่เฉพาะของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มีดังนี้คือ ต้องมีที่มาของเส้นฝ้าย ทั้งในในกรณีการผลิตเส้นฝ้ายเองในพื้นที่ พันธุ์ฝ้ายที่ผลิตเส้นด้ายต้องเป็นฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองที่มีการปลูกและผลิตในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมนอกพื้นที่ ต้องคัดเลือกเส้นฝ้ายหรือเส้นไหมให้ได้มาตราฐานตามลักษณะของเส้นยืนและเส้นพุ่ง ดิ้นเงินดิ้นทองที่ใช้เป็นเส้นพุ่งพิเศษต้องมีความเหมาะสมกับการจก **เส้นด้ายยืน**ใช้เส้นฝ้ายเบอร์ 24/2 เส้นด้ายโทเร เส้นด้ายไหมประดิษฐ์ เส้นฝ้ายพ่ายเส้นเล็ก ในส่วนของผาวัน ใช้สีแดงเท่านั้น ใช้เส้นด้ายควบ 4 เส้น (1 รูฟันหวี ใช้หลอดด้าย 4 เส้น) 3 หลบ (1 หลบเท่ากับ 40 รูฟันหวี) รวม 480 เส้น (480 เส้น มาจาก 3 หลบ x 40 รูฟันหวี x 4 เส้น) ส่วนจก ใช้เส้นด้ายสีดำเท่านั้น ใช้ด้ายควบ 2 เส้น (1 รูฟันหวี ใช้สอดด้าย 2 เส้น) 3 หลบ (1 หลบเท่ากับ 40 รูฟันหวี) รวม 240 เส้น (240 เส้น มาจาก 3 หลบ x 40 รูฟันหวี x 2 เส้น) **เส้นด้ายพุ่ง** ใช้เส้นด้ายเบอร์ 40/2 หรือเส้นฝ้ายพ่ายเส้นเล็ก เส้นฝ้ายพ่ายเส้นใหญ่ เส้นด้ายเรยอง และเส้นไหมประดิษฐ์ ในซิ่นโบราณใช้เส้นพุ่งแบบควบ 2 เส้นเท่านั้น (หมายถึง 2 กระสวย โดยกระสวยหนึ่งอยู่กับที่ และใช้อีกกระสวยหนึ่งพุ่งเส้นด้ายมาคล้องกับเส้นด้ายของกระสวยที่อยู่กับที่) **เส้นด้ายจก** ถ้าเป็นเส้นด้ายเบอร์ 40/2 หรือเส้นฝ้ายพ่ายเส้นเล็ก ใช้ควบ หรือรวมเส้น 4 เส้น รวมอยู่ในเงื่อนเดียวกัน ถ้าเป็นเส้นด้ายไหมประดิษฐ์ เส้นฝ้ายพ่ายเส้นใหญ่ เส้นด้ายเรยอง ดิ้นเงิน/ดิ้นทองเส้นกลม ให้ควบ 2 เส้น รวมอยู่ในเงื่อนเดียวกัน ถ้าฝ้ายปั่นมือใช้หนึ่งเส้น กรณีที่ใช้ดิ้นเงินดิ้นทองเส้นแบน ให้ใช้สำหรับเส้นจกเท่านั้น และในส่วนของการย้อมสี การเตรียมเส้นด้าย กระบวนการทอทั้งหมดต้องมีขั้นตอนที่ชัดเจน การตกแต่งผ้าเมื่อทอผ้าตีนจกเสร็จแล้ว ต้องมีการเย็บริมผ้าด้วยด้วยการใช้มือเนา โดยให้ใช้ด้ายเย็บริมผ้า เย็บม้วนไปด้านหลังของผืนผ้า

ภาพประกอบ 33 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้จดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ลายโบราณ 16 ลวดลายในผืนเดียว สมบัติของเฮือนสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

เมื่อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพที่ได้มาตราฐาน ไม่ผิดพลาดทั้งรูปแบบและลวดลาย และได้รับการรับรอง ให้ติดตราสัญญาลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยเย็บด้านหลังมุมใดมุมหนึ่งของผืนผ้า การติดฉลากสินค้า ต้องมีฉลากสินค้าบนบรรจุภัณฑ์ ซึ่งรายละเอียดสินค้าในฉลากสินค้าประกอบด้วยคำว่า “ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม” และ/หรือ “Mea Chaem Tin Jok Textile” พร้อมรูปประกอบ(ถ้ามี) รวมทั้งต้องระบุลวดลายของผ้า เส้นฝ้ายหรือเส้นด้ายในหรือนอกพื้นที่ สีที่ใช้ในการฟอกย้อม เป็นสีเคมีหรือสีธรรมชาติ ขนาดความกว้าง ความยาวของผ้า ข้อแนะนำในการเก็บรักษา ตำนานหรือประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผ้าซิ่นตีนแม่แจ่ม ชื่อ ที่อยู่ และเครื่องหมายการค้า (ถ้ามี)รวมทั้งเครื่องหมายข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและเลขหมายทะเบียน โดยการบรรจุต้องบรรจุสินค้าลงในถุงพลาสติกก่อนนำไปบรรจุลงในบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม เช่น กล่อง กระดาษสา ถุงผ้า เป็นต้น โดยผู้ผลิตต้องจดบันทึก

ภาพประกอบ 34 แผ่นพับเพื่อการประชาสัมพันธ์ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นผลมาจากการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม โดยมีฝอยทอง สมวถา และคณะ ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ทีมนักวิจัยเป็นคนในพื้นที่ เข้าใจบริบทของพื้นที่แม่แจ่มในเชิงลึก จึงส่งผลต่อผลงานวิจัยที่สามารถนำไปต่อยอดต่อการจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์(Geographical Indications หรือ GI) ต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เป็นการสร้างคุณค่าในความเป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ ซึ่งเป็นไปในลักษณะแนวอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาที่มีค่าของชาวไทยวนแม่แจ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่มีรสนิยมในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มของแท้ ผู้ซื้อสามารถรู้ถึงวัสดุ ที่มา กรรมวิธีการทอ มีลวดลายที่ถูกต้อง สามารถรู้ว่าเป็นผลงานการทอผู้ใด และเมื่อผ้าซิ่นตีนจกเกิดความชำรุดเสียหาย ผู้ซื้อสามารถนำผ้าซิ่นมาซ่อมแซมยังช่างทอผ้าซิ่นผืนนั้นได้ นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

สรุปการวิเคราะห์ประเด็นการส่งเสริมจากภาครัฐ

1. การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2517 นับว่าเป็นก้าวแรกที่ช่างทอผ้าแม่แจ่มได้รับการสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง เพราะก่อนหน้านั้นพื้นที่แม่แจ่มเป็นพื้นที่สีชมพู จากการแย่งมวลชนโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หลังจากการเสด็จในครั้งนั้น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน กลุ่มคนต่างๆ รวมทั้งคนในพื้นที่เอง เริ่มเข้ามาให้การสนับสนุนการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกลายเป็นพื้นที่วิจัยของนักวิชาการ นักศึกษา และผู้แสวงหาความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม

2. การสนับสนุนจากภาครัฐกรณีของงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจก ที่ทำมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 21 ปี อันเป็นผลมาจากการเริ่มต้นของนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ท่านเป็นตัวแทนของภาครัฐที่เห็นความสำคัญของผ้าซิ่นตีนจก โดยร่วมมือกับนักวิชาการ ปัญญาชนในท้องถิ่นอย่างฝอยทอง สมวถา เผ่าทอง ทองเจือ นุสรา เตียงเกตุ และคนอื่นๆ ในแม่แจ่ม จากการทำงานที่เริ่มจากกลุ่มเล็กๆ จนกลายเป็นงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผนวกรวมกับการนำเสนอวัฒนธรรมของชนเผ่าชนเผ่าในแม่แจ่ม เป็นงานที่ใหญ่ระดับอำเภอ ส่งผลต่อการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกรู้จักแม่แจ่ม นักท่องเที่ยวต่างหลั่งไหลเข้ามางานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกที่จัดมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะ 21 ปี ของการจัดงาน แสดงให้เห็นว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ ศิริรัตน์ แอดสกุล เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดขึ้นได้ในการที่มีตัวแทนเป็นผู้ที่มีบทบาทการเปลี่ยนแปลง หรือบทบาท(Role of the change agent) ซึ่งตัวแทนการเปลี่ยนแปลงมักจะเป็นผู้ที่มีบทบาท เป็นผู้ที่มีอำนาจ เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากสังคมทั่วไป เป็นบุคคลที่มีคนเคารพ นับหน้าถือตาหรือมีความน่าเชื่อถือ ตัวแทนลักษณะเช่นนี้มักจะมีบทบาทในการเลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากกว่าตัวแทนที่ไม่มีคนรู้จัก ตัวแทนจะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากตัวแทนเหล่านี้สามารถปรับสังคมให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิมได้เป็นอย่างดีและเหมาะสม โดยไม่มี

ความขัดแย้ง (ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2556: 229) ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านนายอำเภอแม่แจ่มร่วมกับบุคลที่ชาวแม่แจ่มให้การยอมรับ ได้ริเริ่มการจัดงานผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมจากภาครัฐ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมแม่แจ่ม จากงานผ้าซิ่นตีนจกที่ทำกันแบบเล็กๆ มีคณะกรรมการไม่กี่คน สู่การทำงานแบบใหม่ที่มีองค์การบริหารส่วนต่างเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมากมาย มีงบประมาณเพิ่มขึ้น มีกิจกรรมเพิ่มขึ้น ภายในงานมีกิจกรรมตอนกลางคืนที่มีแสงสีตระการตา การเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม (Compatibility with the existing culture) ซึ่งทฤษฎีนี้ได้กล่าวว่าหากการเปลี่ยนแปลงใดมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนั้นมักจะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว

3. ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น (Japan Bank for International Cooperation : JBIC) และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP)

4. โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2541 - 2546 จำนวนเงิน 3,000,000 บาท รวมทั้งเงินที่ร่วมสมทบอีก 250,000 บาท เพื่อปลูกสร้างอาคารแสดงสินค้า ห้องน้ำ และลานจอดรถ เปิดเป็นศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่จำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึกต่างๆ รวมทั้งเป็นที่แสดงผลงานหัตถกรรมของชาวแม่แจ่มทั้งหมด ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ และจากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ศูนย์แห่งนี้ตั้งแต่เปิดดำเนินการมา 2 ครั้ง เป็นปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ไม่สามารถทราบปัญหาที่แท้จริงได้ เนื่องจากสังคมแม่แจ่มเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทรณ์ การอธิบายปัญหาอย่างตรงไปตรงมาจึงเต็มไปด้วยความความเกรงใจซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแห่งนี้ ได้เปิดทำการอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยมีแม่หลวงชุติมันต์ กรรณิกา (แม่หลวงหมายถึง ภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน) เป็นประธาน ข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า ภาครัฐได้ส่งเสริมงบประมาณและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เฉพาะช่วงแรกเริ่มของการก่อสร้างอาคารของศูนย์ แต่ไม่ได้มาบริหารจัดการต่อ การสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐถือว่าได้น้อยมาก จนไปถึงไม่มีการสนับสนุนเลย ชาวบ้านเองอาจไม่มีความรู้ทางด้านการบริหารจัดการสินค้าวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมมากนัก ประกอบกับศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแห่งนี้ ไม่ได้อยู่ในโครงสร้างของหน่วยราชการใด การสนับสนุนงบประมาณ และการบริหารจัดการจึงค่อนข้างมีความยากลำบาก ส่งผลให้ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ในส่วนของพรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้านบ้านท้องฝาย ผู้ที่มารื้อฟื้นศูนย์แห่งนี้ให้เปิดอีกครั้ง ก็ไม่สามารถบริหารงานอย่างเต็มที่ เนื่องจากศูนย์แห่งนี้เป็นของส่วนรวมของคนทั้งอำเภอ ไม่ได้เป็นศูนย์

ของบ้านท้องฝาย แต่ด้วยความรักในผ้าซิ่นตีนจก ประกอบกับศูนย์ที่ปล่อยให้รกร้างแห่งนี้อยู่ในพื้นที่บ้านท้องฝาย จึงได้ทำการรื้อฟื้นและเปิดให้ใช้ได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการสนับสนุนงบประมาณในการเปิดศูนย์ รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารจัดการจากภาครัฐแทบไม่มีเลย

5. โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นโครงการที่เกิดขึ้นในรัฐบาลของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งนโยบายที่ได้กล่าวว่า สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นนโยบายที่ช่วยคนจน โดยมีกองทุนหมู่บ้าน เงินธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย (ธพว. หรือเอสเอ็มอีแบงก์) ที่แปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน สำหรับอำเภอแม่แจ่มรับผิดชอบนโยบายโดยพัฒนาชุมชนอำเภอ กลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มมีความตื่นตัว ในการจดทะเบียนเข้าร่วมเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในขณะเดียวกันพัฒนาชุมชนอำเภอให้เหตุผลของการขึ้นทะเบียนในครั้งนี้เพื่อการปรับราคาซื้อขายผ้าซิ่นตีนจก ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของช่างทอให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น อันเป็นนโยบายหลักของทางส่วนกลางในเรื่องการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม การรวมตัวดังกล่าวนี้ท้ายที่สุดก็เงียบไป วิเคราะห์ได้ว่าช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ได้ทอเป็นอาชีพ ส่วนใหญ่มักจะทอเมื่อว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ ทอไปเรื่อยๆ ไม่ได้กะเกณฑ์เวลาที่แน่นอน ส่งผลให้กลุ่มทอผ้าหลายๆ กลุ่มไม่ได้ทำกันกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ประกอบกับชาวบ้านยังไม่เข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาหลายด้านคือ การสร้างจิตสำนึกชุมชน การมีส่วนร่วม และระยะในการพัฒนาร่วมกัน

6. ข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง ในกรณีของการคัดสรรดาวของผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในฐานะสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์คือ ช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ให้ความสำคัญกับการคัดสรรดาวเท่าใดนัก เพราะผู้ค้าส่วนใหญ่ในแม่แจ่มจะรู้ถึงคุณภาพ ด้วยการสั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนาน อีกทั้งการผลิตผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มเป็นที่ต้องการของผู้ซื้อมาก จนผลิตไม่ทัน ส่วนผู้ที่ให้ความสำคัญต่อการคัดสรรดาวคือ ผู้ที่จะนำผ้าซิ่นตีนจกไปแสดงสินค้าที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี หรือสถานที่ที่ทางภาครัฐจัดขึ้น มีความจำเป็นมากที่ต้องนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรคุณภาพ เพื่อแสดงให้เห็นคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกที่ดีที่สุดตั้งแต่ 5 ดาว ลดหลั่นกันไปจนถึง 1 ดาว เป็นไปตามเกณฑ์ที่ทางราชการกำหนดไว้

7. ในทางกลับกันกลุ่มที่มีการบริหารงานแบบกลุ่ม ที่ไม่มีการทำธุรกิจแบบส่วนตัวยังคงต้องพึ่งพาการสนับสนุนและการส่งเสริมในด้านต่างๆ จากภาครัฐ โดยเฉพาะโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ต้องนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรดาว เพื่อที่จะนำผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นไปจัดแสดงและจำหน่ายยังสถานที่ต่างๆ ที่หน่วยงานของภาครัฐจัดขึ้น

8. จริงอยู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และผลิตภัณฑ์อื่นๆ ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นอย่างดี แต่ด้วยนโยบายจากพัฒนาชุมชนจังหวัดที่ว่า ต้องมีกลุ่มใหม่เพิ่มขึ้นอีก 10 เปอร์เซนต์ของทุกปี สร้างความกังกลให้กับชาวบ้านและผู้นำกลุ่มอยู่ไม่น้อย รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับการคัดสรรให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ถูกพัฒนาการให้สีจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้เป็นแบบไล่สีจากอ่อนไปหา

แก่ โดยไม่ให้สีอื่นมาปน เช่น จากสีน้ำตาลอ่อนไปถึงสีน้ำตาลเข้ม เย็บต่อกับผ้าพื้นสีเดียวกับตีนซิ่น ซึ่งนักวิชาการท้องถิ่นและชาวบ้านกล่าวว่าไม่ใช่เอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้กลุ่มที่ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจริงๆ ไม่ซื้อผ้าซิ่นที่ถูกการพัฒนาจนเสียความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และต้องส่งคืนเจ้าของ

9. ในช่วงระยะหลังผ้าซิ่นตีนจกในฐานะที่เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีความเบาบางลง ผู้ซื้อไม่ได้มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มป็นสินค้าโอท็อป แต่มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้วิเคราะห์ได้ว่า ภาครัฐที่รับผิดชอบในด้านนี้ไม่ได้ศึกษาวิจัยบริบททางวัฒนธรรมของผ้าซิ่นตีนจกอย่างลุ่มลึก ส่วนในหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ในอำเภอแม่แจ่มรับนโยบายภาพรวมมาปฏิบัติก็จริงอยู่ แต่ขาดการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่แจ่ม

10. การที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เลขที่สัญญา RDG47N0053 ในงานวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม โดยมี ฝอยทอง สมวถา และคณะผู้ร่วมวิจัย ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในเชิงลึก จากการค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มทอผ้าโดยเฉพาะช่างทอบ้านไร่ มีความเคลื่อนไหวในกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม และสิ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกโดยตรงคือ การนำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากผลการวิจัย สู่การขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI) จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณเป็นสิ่งที่ยืนยันความมั่นใจให้กับผู้ที่ซื้อผ้าซิ่นตีนจกว่าเป็นของแม่แจ่มแท้ ได้ลวดลายโบราณที่ถูกต้อง วัสดุ และกระบวนการผลิตมีความชัดเจนในเรื่องของภูมิปัญญาโบราณ รวมทั้งสามารถรู้ว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ซื้อไปนั้น เป็นฝีมือของช่างทอผู้ใด ซึ่งเมื่อผ้าซิ่นตีนจกเกิดการชำรุดเสียหาย ผู้ซื้อสามารถนำกลับมาซ่อมแซมที่ช่างทอคนนั้นได้ และที่สำคัญเป็นผ้าซิ่นที่มีประวัติเรื่องราวในผ้าซิ่นผืนนั้น ดังกล่าวนี้นับว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่มีคุณค่าสำหรับผู้ครอบครอง ดังนั้นการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่าอการดำรงอยู่เป็นอย่างยิ่ง

จากสรุปการวิเคราะห์ในประเด็นการส่งเสริมจากภาครัฐ ชี้ให้เห็นว่าการที่ภาครัฐรวมทั้งภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามาส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้มีสถานภาพในการดำรงอยู่นั้นเป็นความเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค คือเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติส่วนบุคคล พฤติกรรมส่วนบุคคล รวมทั้งรูปแบบที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบมหภาคที่เกี่ยวกับศาสนา การเมือง ครอบครัว ชนชั้น หรือลักษณะประชากรในวงกว้าง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการส่งเสริมจากภาครัฐ มีทั้งการต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลง ขึ้นอยู่กับทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ(Specific attitudes and values) ในแต่ละสังคมจะมีทัศนคติและค่านิยมเฉพาะของตนเองซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องไปกับสังคมนั้นๆ ปัจจัยสำคัญในประเด็นนี้อยู่ที่ความชอบหรือไม่ชอบของคนในสังคม ในแง่ของวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลง

ต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม (Compatibility with the existing culture) กล่าวคือสิ่งใดที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนั้นจะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว บางครั้งอาจเข้ากับวัฒนธรรมเดิมไม่ได้เพราะ สิ่งใหม่นั้นขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งใหม่นั้นอาจก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ไม่เคยมีมาก่อนในวัฒนธรรมเดิม และสิ่งบางอย่างเข้ามาแทนที่ไม่ได้เป็นการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่ ซึ่งปัจจัยความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับความพร้อมในด้านบุคคลในสังคมว่า มีความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงหรือไม่มากน้อยเพียงใด ความพร้อมในด้านโครงสร้างของสังคม และความพร้อมในด้านผู้นำที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง จะยากหรือง่าย ช้าหรือเร็ว ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีความเข้าต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นอย่างดี (ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2556: 221 - 231)

ในกรณีของผ้าซิ่นตีนจกตีนจกแม่แจ่ม ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมแม่แจ่มในระยะเวลาหนึ่งที่มีทั้งการยอมรับและไม่ยอมรับ แสดงให้เห็นว่า ผ้าซิ่นตีนจกสามารถอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง หน่วยงานของภาครัฐมีความจำเป็นต้องศึกษาบริบททางวัฒนธรรมของสังคมแม่แจ่มให้ลุ่มลึก ในเรื่องของความกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม และความสามารถของผู้นำการเปลี่ยนแปลงดังทฤษฎีที่กล่าวมาในข้างต้น กระนั้นก็ตามการส่งเสริมจากภาครัฐเป็นเจตนาดีของภาครัฐ และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการทำงานย่อมมีปัญหาอุปสรรคเป็นเรื่องธรรมดา สรุปในภาพรวมแล้ว การส่งเสริมจากภาครัฐกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นับได้ว่ามีส่วนสำคัญมากในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

2.2 การบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวแม่แจ่มในยุคแรกเริ่ม เป็นการทอเพื่อใช้เองและเพื่อใช้ในงานพิธีกรรม ผู้หญิงแม่แจ่มทอผ้าเมื่อว่างเว้นจากการทำนาไร่ ไม่ได้ทอเพื่อเป็นอาชีพหลัก หลังจากการสร้างทางหลวงแผ่นดินเข้าสู่แม่แจ่ม ส่งผลให้คนภายนอกเข้ามาในพื้นที่แม่แจ่มพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง การเข้ามาของนักวิชาการและสื่อต่างๆ ทำให้ผ้าซิ่นตีนจกได้เป็นที่รู้จักกับบุคคลภายนอกและเป็นที่ต้องการมากขึ้น จากการที่ทอไว้ใช้เองตามใต้ถุนบ้าน ช่างทอเริ่มรวมกลุ่มกันตามคำแนะนำของหน่วยงานจากภาครัฐ กลุ่มคน และหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาส่งเสริม นับว่าเป็นการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง

ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดพื้นที่วิจัยที่ตำบลช่างเคิ่งและตำบลท่าผา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยมีกลุ่มที่เป็นตัวแทนในพื้นที่วิจัยดังนี้คือ

2.2.1 ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา เดิมใช้ชื่อว่า กลุ่มทอผ้าตำบลท่าผา ใช้ใต้ถุนโรงเรียนปริยัติวัดป่าแดด เป็นที่ทำการศูนย์ โดยมีพระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน หรือที่ชาวแม่แจ่มเรียกท่านว่า “ตุ๊มี” เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ จนถึงปี พ.ศ. 2542 ได้ย้ายมาอยู่ติดกับเทศบาลตำบลท่าผาจนถึงปัจจุบัน โดยมีเกษร กรรณิกา เป็นประธานกลุ่ม โดยรวมกลุ่มแม่บ้านในเขตตำบลท่าผา 10 หมู่บ้าน และได้รับการส่งเสริมจากเทศบาลตำบลท่าผาเพื่อพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านโอท็อปต้นแบบบ้านป่าแดด

ศูนย์แห่งนี้เป็นศูนย์ที่แสดงและจำหน่ายสินค้าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รวมทั้งผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ สร้างเป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียว มีส่วนที่เป็นจำหน่ายสินค้า ส่วนที่เป็นห้องเก็บผ้าโบราณ และผ้าที่ได้รับรางวัลการประกวด มุมให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้า รวมเป็นทั้งห้องประชุม

เริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2542 โดยการรวมกลุ่มของสตรีแม่บ้าน 8 หมู่บ้าน ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผาจำนวน 120,000 บาท สมาชิกรวมกันลงหุ้น หุ้นละ 10 บาท จำนวน 2,682 หุ้น เป็นเงินจำนวน 26,820 บาท การดำเนินงาน มีคณะกรรมการตัวแทนแต่ละหมู่บ้านร่วมกันบริหารงาน โดยการจัดหาวัตถุดิบมาบริการสมาชิกและรับซื้อรวบรวมผลิตภัณฑ์จากสมาชิก เพื่อนำมาแปรรูปแล้วจำหน่าย การดำเนินงานของศูนย์ได้ก้าวหน้ามาเป็นลำดับ และประสบความสำเร็จพอสมควร จนถึงปี พ.ศ. 2546 ทางศูนย์ได้รับงบประมาณโครงการกระตุ้นเศรษฐกิจตำบลละ 1,000,000 บาท เพื่อสร้างอาคารและจัดซื้อวัตถุดิบ และในปี พ.ศ. 2548 ศูนย์ได้รับงบประมาณการพัฒนาหมู่บ้านหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ต้นแบบแบบบ้านป่าแดด จำนวนเงิน 365,300 บาท โดยทางศูนย์ได้นำมาปรับปรุงห้องจำหน่ายสินค้าและลานจอดรถ ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผาอีก 1000,000 บาท เพื่อนำไปพัฒนากลุ่มอาชีพและผลิตภัณฑ์

ผลการดำเนินงาน ในปี พ.ศ. 2544 ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผาเพิ่มอีก 15,000 บาท เพื่อเป็นเงินทุนที่หมุนเวียนในศูนย์ ส่งผลให้ศูนย์มีผลงานเป็นรูปธรรม และได้รับรางวัลกิจกรรมพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองดีเด่น โดยได้รับโล่เกียรติยศพร้อมเงินรางวัลจาก ฯพณฯ ท่านรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย จำนวน 10,000 บาท

ปี พ.ศ. 2547 ได้รับรางวัลชนะเลิศ ในการประกวดผ้าทอพื้นเมือง จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และได้รับการประกาศแจ้งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย โดยพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้ดำเนินโครงการ

ปี พ.ศ. 2548 ได้ส่งผ้าซิ่นตีนจกเข้าคัดเลือกผลิตภัณฑ์ดีเด่นจังหวัดเชียงใหม่ ได้รับการคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 5 ผลิตภัณฑ์เด่นประจำจังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งเป็นตัวแทนของอำเภอแม่แจ่ม โดยการไปสาธิตกระบวนการทอผ้าซิ่นตีนจกในงาน แต่งอวดลวดลายผ้าไทยล้านนา 8 จังหวัดภาคเหนือ ที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร

ปี พ.ศ. 2549 ร่วมจัดนิทรรศการและออกร้านจำหน่ายสินค้าในงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมจัดกิจกรรมการประกวดออกร้านกาชาด พร้อมกับเครือข่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP โดยได้รับรางวัลที่ 1 ของจังหวัดเชียงใหม่ ได้รับการรับรองมาตรฐานสินค้าชุมชน 2 รายการคือ ผ้าซิ่นตีนจก และผ้าคลุมไหล่ และได้รับการคัดสรรสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ระดับ 4 ดาว ระดับประเทศ ในการนี้ได้แสดงและจำหน่ายสินค้าในงานโอท็อปซิตตี้ (OTOP City) ณ ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร

ปี พ.ศ. 2550 ร่วมจัดนิทรรศการ ออกร้านจำหน่ายสินค้า ในงานไม้ดอกไม้ประดับจังหวัดเชียงใหม่ และในปีเดียวกันนี้ ได้ร่วมจัดนิทรรศการ การออกร้านจำหน่ายสินค้าและการสาธิตกระบวนการทอผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งส่งนางงามเข้าประกวดธิดาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 14 ของอำเภอแม่แจ่ม

ภาพประกอบ 35 ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยภัทรพล ศิริกันทา วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ในการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา ในปัจจุบันมีสมาชิก 215 คน มีสมาชิกที่ทอผ้าซิ่นตีนจก 80 คน มีการลงหุ้น 2,457 หุ้น เป็นเงิน 24,578 บาท ปัจจุบันมีเงินหมุนเวียนจำนวน 718,424 บาท การดำเนินงานโดยคณะกรรมการศูนย์ที่มาจากการเลือกตั้ง โดยการเลือกตั้งคณะกรรมการมาจากตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งเป็นเวลาวาระละ 1 ปี สมาชิกทั้งหมดของศูนย์ต้องให้ความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ และมีการประชุมสมาชิกอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ในการประชุมแต่ละครั้งต้องมีสมาชิกไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมด และเมื่อมีการออกเสียงถ้าคะแนนเสียงของสมาชิกเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกสียงชี้ขาด การหมดสภาพจากสมาชิกคือ การลาออก ตาย และที่ประชุมมีมติให้ออก การออกจากสมาชิกจะได้รับเงินหุ้นที่ลงทุนคืน ส่วนกำไรเป็นเงินสมทบของกลุ่ม สมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการดำเนินงาน ถ้าไม่มาปฏิบัติงาน คณะกรรมการสามารถพิจารณาตัดเงินโบนัสปลายปีตามสมควร และถ้าสมาชิกต้องการนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายนั้น จะต้องมีหนังสือรับรอง หรือหนังสือสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรจากคณะกรรมการกลุ่ม การจัดสรรกำไรในสิ้นปี ได้จากการปันผลตามหุ้น 10% โบนัสปลายปีคณะกรรมการดำเนินงาน 25% สมทบทุนพัฒนาอาชีพ 20% ส่งเสริมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ 20% สวัสดิการสมาชิก 10% และสมทบทุนสำรองของกลุ่ม 15%

ภาพประกอบ 36 มุมนิทรรศการและตู้สะสมผ้าซิ่นตีนจกศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2557

เกษร กรรณิกา ประธานกรรมการศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา ให้ข้อมูลในส่วนของกลุ่มไทอผ้าซิ่นตีนจกดังนี้

> กลุ่มท่าผาแรกๆ บ่มีเครือข่าย เฮาก่อฮับซื้อเฉพาะสมาชิกของท่าผา กลุ่มท่าผานี่ก่อแตกย่อย ท่าผามีที่ทอผ้าตี๋นจกมีบ้านทัพ บ้านไร่ บ้านยางหลวง บ้านผ้าเหล่า บ้านผะนัง บ้านเหล่าป่ากอ แล้วก่อบ้านนาเรือน ซึ่งจริงๆ แล้ว การทอผ้าตีนจก บ่ใช่เป๋นอาชีพหลัก เป๋นอาชีพเสริมบ่ดาย บางคนทอได้เป๋นปี๋ สมาชิกก่อเยอะจริง แต่ว่าได้ผลผลิตน้อย เพราะว่าทอผืนหนึ่งใช้เวลาค่อนข้างนาน ส่วนมากก่อทำไร่ทำสวน เมื่อมีเวลาว่างก่อมาทอ เมื่อก่อนก่อเคยซื้อเฉพาะของสมาชิก หลังจากเฮามีงานออกเฮาก่อบ่มีสินค้าที่พอขาย เพราะออกงานแต่ละครั้งต้องเอาไปเยอะ ท่าเอาไปบ่เยอะมันก่อบ่คุ้ม ถ้าไปกรุงเทพอย่างน้อยมันต้อง 40 - 50 ผืน เฮาก่อเอาหลาย ๆ กลุ่มมาหลังจากนั้นเฮาก่อเอาบ้านอื่นมา (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษร กรรณิกา พบว่า ในการบริหารกลุ่มในระยะแรกเริ่ม ยังไม่มีเครือข่าย ปัญหาในการดำเนินงานคือไม่มีผ้าซิ่นตีนจกพอจำหน่าย เนื่องจากการทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวบ้าน ไม่ได้ทอเป็นอาชีพ ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจะทอผ้าหลังจากว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ ดังกล่าวนี้ส่งผลให้สินค้าผ้าซิ่นตีนจกผลิตไม่ทันกับความต้องการของตลาด จนต้องไปเอาผ้าซิ่นตีนจกของหมู่บ้านอื่นมา

การบริหารเงินทุนแบ่งเป็น 3 ส่วน ในส่วนแรกนำไปซื้อวัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ ส่วนที่สองนำไปซื้อวัตถุดิบ ฝ้าย เป็นการลงทุนให้สมาชิกก่อน และส่วนที่สามเป็นเงินส่วนที่ซื้อผลผลิตของสมาชิกที่ทอมาส่ง ในกรณีที่ช่างทอที่เอาฝ้ายไปแล้วทอไม่ทัน ต้องไปหาซื้อเฉพาะตีนซิ่นจากหมู่บ้านอื่นในแม่แจ่ม แล้วนำมาเย็บประกอบตัวซิ่นและหัวซิ่นเอง นอกจากนี้ยังพบว่า

ผ้าซิ่นตีนจกขึ้นราคาอย่างรวดเร็ว จากเมื่อปี พ.ศ. 2542 ตีนซิ่นลายโบราณราคาชิ้นละ 1,500 บาท จากนั้นราคาขึ้นเป็นชิ้นละ 2,000 - 2,500 บาท และตอนนี้บางลายเฉพาะตีนซิ่นราคาถูกปรับให้เป็นชิ้นละ 4,000 บาท (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

การบริหารงานกลุ่ม เงินทุนถือว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากในการบริหารจัดการทุกสิ่งทุกอย่างให้มีความคล่องตัว ปัญหาช่างทอผลิตผ้าซิ่นตีนจกไม่ทันกับความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการขึ้นราคาผ้าซิ่นตีนจก ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าความนิยมนุ่งผ้าซิ่นตีนจกยังได้รับความนิยมเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นคนแม่แจ่มที่ใส่ผ้าซิ่นเพื่อพิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อ ค่านิยมในกระแสการรณรงค์ให้ใส่ผ้าซิ่นตีนจก การใส่ผ้าซิ่นไปโรงเรียนและไปทำงานทุกวันศุกร์ รวมไปถึงบุคคลภายนอกแม่แจ่มที่หลงใหลในความงามของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เมื่อความต้องการผ้าซิ่นตีนจกยังมีอยู่ทั้งในและนอกพื้นที่แม่แจ่ม ประเด็นปัญหาที่พบคือในเรื่องของมาตรฐานและราคาของผ้าซิ่นตีนจกที่เพิ่มขึ้น ส่งผลต่อการคัดเลือกคุณภาพสินค้าเข้ามาขายที่ศูนย์เช่นกัน

> ในการตัดเย็บผ้าซิ่นตีนจกจะเอาเฉพาะตีนซิ่นมาต่อ คนทอตีนซิ่นคนหนึ่ง ทอสีขาวคนหนึ่ง สีแดงคนหนึ่ง แล้วคนเย็บแหมคนหนึ่ง ราคาขายขั้นต่ำ 5,500 บาท ในผ้าซิ่นที่เย็บประกอบหมดแล้ว บางทีราคาขึ้นเป๋น 5,900 - 6,000 บาท ก่อมีแล้วแต่ความยากง่ายของลายเอ๊ียะเจ้า จกแม่แจ่มมันจะมีข้อถกเถียงกันตลอดว่า บางร้านก่อขายถูก บางร้านขายแพง อันเนี๊ยะมันอยู่ที่ตั๋วผลิตภัณฑ์โตย อย่างศูนย์นี้เฮารักษาวัฒนธรรมในชุมชน พี่จะยายามเน้นคนทอในเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญา เพราะคนทอชอบทอแบบลัดลาย เพื่อที่จะได้ขายถูกและขายเร็ว แต่ของศูนย์พี่จะพยายามเน้นชาวบ้านเฮาช้าหน่อยแต่ก่อขายแพงหน่อย เฮาต้องการอนุรักษ์ไว้ ถ้าบ่อั้นแหมหน่อยปี้ว่ามันจะบ่เหลือต้นฉบับไว้ (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่าศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา เป็นศูนย์หนึ่งที่มีแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอแบบโบราณ โดยที่ประธานศูนย์ที่รับซื้อผ้าซิ่นตีนจกเข้ามาจำหน่ายที่ศูนย์แห่งนี้ได้ตรวจสอบคุณภาพ และกำชับผู้ทอให้คงการทอลายแบบโบราณไว้ ประกอบกับการสังเกตการณ์ในศูนย์โดยผู้วิจัย พบว่าผ้าซิ่นตีนจกที่นำมาจำหน่ายแทบทั้งหมดเป็นผ้าซิ่นตีนจกแบบลายโบราณ อีกส่วนหนึ่งเป็นผ้าซิ่นตีนจกลวดลายโบราณที่ศูนย์เก็บสะสมรวบรวมไว้เพื่อจัดแสดง และผ้าซิ่นตีนจกผ้าซิ่นตีนจกของศูนย์ที่ได้รับรางวัลจากการในงานต่างๆ

ภาพประกอบ 37 ผู้วิจัยกับเกษร กรรณิกา ประธานศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยภัทรพล ศิริกันทา ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2557

นอกจากผ้าซิ่นตีนจก ยังมีผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ วางขายคละเคล้าไปกับผ้าซิ่นตีนจก ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวเลือกให้แก่ลูกค้า ผลิตภัณฑ์สิ่งทอดังกล่าวนี้เป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ย้อมสีธรรมชาติได้แก่ ผ้าพันคอ กางเกงแบบพื้นเมือง กระเป๋า เสื้อพื้นเมืองสุภาพบุรุษและสตรี หมอนพวงกุญแจ เป็นต้น โดยกลุ่มเป็นผู้ออกแบบเอง และมีหน่วยงานจากภาครัฐคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา มาช่วยในการออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอและบรรจุภัณฑ์

ประเด็นการผลิตผ้าซิ่นตีนจกของศูนย์ ในแง่ของการบริหารจัดการที่มีทั้งช่างทอที่เป็นสมาชิก ช่างทอจากต่างหมู่บ้าน รวมทั้งไปรับซื้อจากช่างทอที่ทอเสร็จแล้ว ส่วนของวัตถุดิบฝ้ายที่นำมาทอผ้าซิ่นตีนจก ซื้อมาจากร้านจีนเฮง ตรอกเหล่าโจ้ว กาดหลวง หรือตลาดวโรรส อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในกระบวนการเตรียมฝ้ายแบบโบราณมีน้อยมาก การทอจะคัดเลือกช่างทอที่มีฝีมือดี เน้นลวดลายแบบโบราณ ช่างทอที่มีฝีมือดีอยู่ที่บ้านไร่ บ้านป่าแดด รวมทั้งบ้านสองธาร เป็นต้น ส่วนช่างทอที่อื่นไม่ใช่ว่าฝีมือจะไม่ดี แต่มักจะทอแบบลัดลายแทนที่จะทอ 15 เงื่อนฝ้าย กลับทอเหลือแค่ 10 เงื่อนฝ้าย (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

จากการที่ เกษร กรรณิกา ประธานศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา มีความสามารถและประสบการณ์ในการทอผ้า จึงส่งผลต่อความเข้าใจในเรื่องกระบวนการทอผ้าเป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถประเมินคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกได้ ในส่วนของการบริหารงานกลุ่มเกษร กรรณิกา ให้ข้อมูลว่า ในช่วงแรกที่มีการจัดตั้งศูนย์ เริ่มจากกลุ่มแม่บ้าน มีการบริหารจัดการด้วยการรวมหุ้นกัน หุ้นละ 10 บาท โดยมีคณะกรรมการตัวแทนแต่ละหมู่บ้านมาบริหาร แต่ว่าการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เป็นของประธาน การออกร้านรวมทั้งการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ คณะกรรมการจะมีส่วนร่วมในการประชุม มีการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ สมาชิกลุ่มของศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา มี 2 แบบ คือ สมาชิกที่รวมหุ่น มีจำนวนสมาชิก 200 คน และสมาชิกที่เป็นช่างทอ และช่างตัดเย็บ มีจำนวนสมาชิก 50 – 60 คน ในส่วนของรายได้ของสมาชิก เกษร กรรณิกา กล่าวว่า

> พี่อยู่นี้ได้ค่าตำแหน่งเดือนละ 3,000 บาท เป็นค่าบริหารจัดการ คณะกรรมการอื่นสิ้นปีคิด 25% ของกำไร สิ้นปีจะสรุปผลกำไรในสมาชิก 200 คน ที่ร่วมหุ้นกันคืนค่าหุ้น หุ้นละ 2 บาทต่อปี แต่สมาชิกก่อบ่ได้เอา จะสมทบหุ้นจากคนละ 100 บ่าเดี่ยวนี้เป๋น 400 - 500 ละ บางคนก่อเอาคืนพ่อง การทำบัญชีพี่เกษรเป็นคนดูแล จดบัญชีรายวันไว้แล้วก่อมาแยกประเภท รายรับ รายจ่าย ส่วนการเช็คความโปร่งใสของการบริหาร จะมีคณะกรรมการของเทศบาลเปิ้นจะฮ้องว่า อนุกรรมการ มาฮ่วมกันเช็คเฮาก่อจะมีรายงานของกิจกรรม มันเป๋นลักษณะของกลุ่มแต๊ๆ บ่ใช่ของมีของส่วนตัว (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ข้อมูลในการสัมภาษณ์ประเด็นของรายรับของสมาชิก สรุปได้ว่า ประธานศูนย์ได้รายรับเดือนละ 3,000 บาท คณะกรรมการบริหารได้ 25 เปอร์เซ็นต์ของกำไร ส่วนสมาชิกจำนวน 200 คนที่รวมหุ้น จะคืนหุ้น หุ้นละ 200 บาทต่อปี แต่สมาชิกส่วนใหญ่จะไม่คืนหุ้น ส่วนใหญ่จะสมทบหุ้น ปัจจุบันบางคนสมทบเป็น 400 – 500 บาท แต่บางคนก็จะเอาคืน การทำบัญชีประธานคือ เกสร กรรณิกา เป็นคนดูแล มีการจดบัญชีรายวัน มีการแยกประเภทรายรับรายจ่าย ในการตรวจสอบบัญชี หรือความโปร่งใสในการทำงาน ตรวจสอบโดยอนุกรรมการ

2.2.2 กลุ่มทอผ้าบ้านไร่

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 10 ต.ท่าผา เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2544 ในช่วงแรกเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของสมาชิกชาวบ้านไร่ (บ้านไฮ่) โดยมี เกสร ไววาง เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกจำนวน 175 คน โดยสมาชิกจำนวนนี้ไม่ได้เป็นช่างทอทั้งหมด การบริหารงานไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ไม่มีแบบแผนในการดำเนินงาน ช่างทอและสมาชิกมีอาชีพหลักคือการทำไร่ทำนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ได้เปลี่ยนประธานกลุ่มชื่อ มลฑา อรินติ๊บ

ภาพประกอบ 38 กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ลักษณะของกลุ่มเป็นอาคารหลังคาสูงโล่ง โครงสร้างเหล็ก มีช่างทอจากพื้นที่บ้านไร่มารวมกลุ่มทอที่อาคารนี้หลายคน ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านของ มลทา อรินติ๊บ อาคารของกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกบ้านไร่นี้ เป็นผลพวงมาจากการทำวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ของฝอยทอง สมวถา และคณะ ที่เข้าไปในพื้นที่นี้ ประกอบกับการนำเพื่อนที่มาจากกรุงเทพฯ เข้ามาในพื้นที่บ้านไร่ เพื่อท่องเที่ยวและซื้อผ้าซิ่นตีนจก ในวงสนทนาระหว่างฝอยทอง สมวถา กับกลุ่มเพื่อน ได้ขอความช่วยเหลือในเรื่องของโรงทอผ้า เนื่องจากกลุ่มช่างทอบ้านไร่ เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมาก แต่ยังไม่มีสถานที่รวมกลุ่ม ซึ่งต่างคนต่างทอที่บ้าน เมื่อจะต้องมีการดูงานก็ใช้โรงเก็บหอมที่บ้านแม่อุ๊ยเลิศเป็นสถานที่ทำกิจกรรม ในการนี้จึงเกิดผ้าป่าสามัคคีเพื่อสร้างโรงทอผ้าซิ่นตีนจกที่บ้านไร่

> แม่ใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการทอดผ้าป่า บุคลากรในโรงเรียน และกรรมการหมู่บ้านบ้านไร่ช่วยดำเนินการจนทอดผ้าป่าแล้วเสร็จ กรรมการการเงินแม่ใช้พ่อหลวงบ้านไร่ (ผู้ใหญ่บ้าน) และการเงินของโรงเรียนช่วยกัน นำเงินไปฝากธนาคารในนามกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ให้กรรมการของบ้านไร่รับผิดชอบเอง (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 39 แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน (ซ้าย) นิ่งซิ่นลั๊วะใส่เสื้อก้อมมลฑา อรินติ๊บ (ขวา) ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2557

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ เป็นกลุ่มช่างทอที่มีฝีมือดี จากการประกวดผ้าซีนตีนจก กลุ่มบ้านทอผ้าซิ่นตีนจกบ้านไร่เป็นกลุ่มที่ได้รับรางวัลเป็นจำนวนมาก แต่กลุ่มบ้านไร่ต่างกับกลุ่มอื่นตรงที่ว่าไม่มีร้านจำหน่ายสินค้าของตน การบริหารงานเป็นแบบชาวบ้าน ไม่มีกรรมการ ไม่มีการรวมหุ้น ไม่มีแผนงานการจัดการบริหาร ไม่มีการปันผลเหมือนกลุ่มอื่นๆ รับงานมาแล้วแบ่งกันทำ ช่างทอมีความเป็นตัวตนสูง ทำงานแบบไม่เร่งรีบ

ดังการให้สัมภาษณ์ของฝอยทอง สมวถา กล่าวว่า หลายครั้งที่ให้คนบ้านไร่ทอผ้าตามแบบที่สั่งไว้จะไม่ได้ตามแบบและไม่ได้ตามเวลาที่กำหนด เมื่อไปถามช่างทอได้รับคำตอบว่า “ตอแบบนี้มันตอบ่ม่วน” ทอแบบนี้แล้วไม่มีความสุข ช่างทออยากทออยากทออย่างที่ใจตัวเองทอ ทอเมื่อมีเวลาว่างเว้นจากการไปทำไร่ทำนา ทออย่างอิสระ ถ้าไม่มีอารมณ์ก็จะไม่ทอ ถ้าให้ตัวอย่างผ้าซิ่นตีนจกที่สีไม่ถูกใจก็จะไม่ทอ หรือทอไม่ตรงตามแบบที่ให้ไป ทำงานเหมือนศิลปิน

อาจจะเป็นจุดนี้ที่ทำให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มดำรงอยู่ ช่างทอบ้านท้องฝายทำงานแบบไม่รีบเร่ง ตัวตนสูง อย่างกรณีของบ้านไร่ ไม่ยุ่งกับการขาย พอใจที่จะเป็นช่างทออย่างเดียว ทำงานตามใจตามอารมณ์ ไม่ได้บอกว่างานจะเสร็จเมื่อได บางร้านที่สั่งทอแล้วเร่งช่างทอให้เสร็จไวๆ งานทอที่ออกมาเลยดูกระด้าง ไม่มีชีวิตชีวา (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

จากการทดลองและการสังเกตในระยะเวลาสั้นๆ (6 เดือน) ช่างทอบ้านไร่ตั้งแต่รุ่นคุณยาย แม่ลูก ยังคงเอกลักษณ์ช่างทอที่ยังเป็นของตนเองคือ ทอตีนจกเมื่อตนเองพอใจที่จะทอ การกำหนดสีฝ้าย ลวดลาย และเวลาตามใจตัวเอง ไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวกำหนด หรือยอมให้ผู้อื่นกำหนด ตรงนี้เองที่บ่งบอกถึงศิลปะและจิตใจของช่างทอที่ทอผ้าซิ่นตีนจกด้วยความสุข ที่ช่างทอรุ่นแม่รุ่นยายบอกว่า “ตึงม่วนเมื่อได้ทอตี๋นจก” อาจด้วยเหตุผลนี้บ้านไร่จึงไม่เข้าหลักเกณฑ์ของนักพัฒนาที่เป็นคนนอกในด้านทุน เพราะช่างทอบ้านไร่ไม่ปรากฏในบทความหรือสื่อใด ผลดีของการถูกมองข้ามคือ ช่างทอตีนจกบ้านไร่ยังคงหลงเหลือมากว่าหมู่บ้านอื่นๆ ในปัจจุบัน (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 40 “ญ่า” หรือแบบทอลวดลายผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ต.ท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สอดคล้องกับการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ในพื้นที่วิจัยบ้านไร่ พบว่ากลุ่มนี้เป็นคนที่มีอารมณ์ดี มีคารมคมคายในการพูดจา มีการเล่นถ้อยเล่นคำ โดยเฉพาะพ่ออิ่นคำ นิปุนะ ที่ชอบฮ่ำค่าวจ๊อย แต่งเพลง ร้องเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนแม่แจ่ม อย่างเพลงที่เกี่ยวกับกรณีพิพาทระหว่างภาครัฐกับชาวบ้านที่ไร่โหลงโปง ตัวละครที่อยู่ในบทเพลงล้วนแล้วแต่มีชีวิตจริง และเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง อย่างแม่แก้วพาแกว่งดาบใส่เจ้าหน้าที่ เนื้อหาเรื่องการแอ่วสาวเป็นต้น แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ช่างทอที่อายุ 90 ปี เป็นอีกคนหนึ่งที่อารมณ์ดี ช่างพูดช่างเจรจา ตัวอย่างคำพูด “ผ้าซิ่นตี๋นจกบ่าเด่วนี้เป๋นขายกั๋นในเนต เปิงเป๋นว่าเนต มันตึงเหน็ดแต้ๆ” เป็นการเล่นคำระหว่างคำว่า “เนต” หมายถึง อินเทอร์เนต และ “เหน็ด” เป็นภาษาล้านนา หมายถึง ความเป็นที่สุด แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับประเด็นที่ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ทำงานด้วยใจรัก มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบชาวบ้าน และมีตัวตนสูง

จริงอยู่ที่ว่ากลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ไม่มีร้านค้าทีเป็นของกลุ่ม พอใจในการเป็นช่างฝีมือมากกว่าการทำธุรกิจ ด้วยการเป็นช่างที่มีฝีมือดี ซึ่ง มลฑา อรินติ๊บ ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ กล่าวถึงการรับงานทอว่า

> เมื่อก่อนก่อจกประกวด แล้วเฮาได้รางวัล ส่วนมากจะเป๋นแบบนี้ ทุกกลุ่มส่งงานผ้าตี๋นจกจะส่งเข้าประกวด เป๋นจะหันจากที่ได้รางวัล มีเบอร์โทรฮื้อเป๋น เป๋นก่อโทรมาสั่ง แหมหยั่งลูกบ่าวเอาลงเฟสฮื้อ ชื่อเฟสบุ๊คว่า ผ้าตี๋นจกแม่แจ่ม กับ มลฑาผ้าทอ ส่วนมากที่เป๋นสั่งทางเฟสเป๋นจะซื้อไปใส่ ก่อมีลำปาง สมุทรปราการ ลูกค้าก่อมีตลอด แต่ว่าเฮาทำบ่ตัน เฮาทำเป๋นกลุ่มฮับออร์เดอร์มาก่อแบ่งกั๋นทำ ส่วนมากลูกค้าจะเป๋นคนกรุงเทพ ปทุมธานีก่อมี อยุธยาคนหนึ่ง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ถ้าโทรสั่งก่อจะมีฮูบฮื้อเป๋นผ่อ ถ้าตังเฟสเป๋นก่อสั่งตามฮูบ มีตึงคนสั่งทอไปใส่เอง ถ้าทอไปขายก่อมีคุณตุ๊กที่สมุทรปราการ ที่ว่าเอาผ้าไหมมื้อทอก่อแหมคน สมุทรปราการเหมือนกัน ลูกค้ามาซื้อข๋านี้ก่อมีแต่ก่อบ่มีผ้าฮื้อเป๋นต้องสั่งไว้ (มลฑา อรินติ๊บ. 2557: สัมภาษณ์)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มลฑา อรินติ๊บ ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ถอดความได้ว่า ลูกค้าที่สั่งจองผ้าเป็นลูกค้าที่ติดตามการประกวดผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จากงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่จัดขึ้นทุกปี ซึ่งส่วนใหญ่กลุ่มทอผ้าบ้านไร่จะได้รางวัล ผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกได้ตามมาซื้อตามเบอร์โทรศัพท์ที่ให้ไว้ อีกอย่างคือลูกชายเปิดเฟสบุ๊ค เพื่อขายผ้าซิ่นตีนจกโดยเฉพาะ ใช้ชื่อเฟสบุ๊คว่า “ผ้าตีนจกแม่แจ่ม” และ “มลฑาผ้าทอ” ตอนนี้ส่วนมากลูกค้าจะสั่งผ้าซิ่นตีนจกมาทางเฟสบุ๊ค สั่งตามรูปตัวอย่าง ลูกค้ามีตลอดส่วนมากเป็นลูกค้าจากกรุงเทพฯ จากปทุมธานี อยุธยา ฉะเชิงเทรา ชลบุรี สมุทรปราการ มีทั้งสั่งซื้อไปใส่เองและสั่งไปขายต่ออีกทอด ส่วนลูกค้าที่มาซื้อที่ศูนย์แห่งนี้ก็มี แต่ไม่มีผ้าซิ่นตีนจกขายให้ต้องสั่งไว้ การรับงานทอเมื่อได้งานมาแล้วก็จะแบ่งงานกันทำภายในกลุ่ม

จากการให้ข้อมูลของมลฑา อรินติ๊บ ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ไม่มีร้านค้า แต่มีงานสั่งทอตลอดจนทำมันไม่ แสดงว่าจุดแข็งของกลุ่มบ้านไร่คือฝีมือการทอที่สวยงาม ประณีต สิ่งที่เป็นความเปลี่ยนแปลงคือ มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรืออินเทอร์เนต มาช่วยในการขายสินค้า โดยใช้ช่องทางเฟสบุ๊ค เป็นที่ติดต่อกับผู้ซื้อ นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในวงการผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

2.2.3 กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ

กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ ตั้งอยู่บ้าน เลขที่ 16 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าผา บัวจั๋น นิปุนะเป็นประธานกลุ่ม โดยได้รวมกลุ่มสามาชิกในหมู่บ้านทัพ เพื่อทอผ้าซิ่นตีนจก ทำว่อม(หมวก) ทอหน้าหมอน กลุ่มทอผ้าบ้านทัพมีความโชคดีที่ว่าอยู่ที่บ้านของพ่อกอนแก้ว อินต๊ะก่อน ซึ่งผู้คนทั้งในและนอกพื้นยที่แม่แจ่ม รู้จักกันอย่างกว้างขวางในฐานะบ้านทำปิ่นปักผมโบราณที่มีแห่งเดียวในแม่แจ่ม มรดกทางภูมิปัญญาของพ่อกอนแก้ว อินต๊ะก่อน ได้ส่งต่อให้กับลูกสาวคือ บัวจั๋น นิปุนะ และบุปผา เชียงแสน เป็นผู้สืบทอด ก่อนที่พ่อกอนแก้วจะเสียชีวิต

ภาพประกอบ 41 กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ ต.ท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การบริหารงานกลุ่ม เป็นการบริหารแบบชาวบ้าน ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน แรกเริ่มของการตั้งกลุ่ม โดย สงวน นิปุนะ สามีของ บัวจั๋น นิปุนะ ได้เขียนโครงการเพื่อของบประมาณจากโครงการกองทุนของโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) และได้รับการอนุมัติงบประมาณ เมื่อ พ.ศ. 2552 จำนวนเงิน 150,000 บาท โดยได้แบ่งเงินเป็น 2 ส่วน ส่วนละ 75,000 บาท เพื่อทำโรงทอผ้า ทำกี่ ซื้ออุปกรณ์ และเป็นทุนหมุนเวียนในการซื้อฝ้ายซื้อสินค้า ส่วนสมาชิกจะเบิกฝ้ายไปทอก่อน เมื่อทอเสร็จแล้วก็นำมาขายให้กลุ่ม โดยจะต้องถูกหักค่าฝ้ายออก สินค้าส่วนใหญ่เป็นผ้าซิ่นตีนจก หมอนหน้าจก ย่าม ว่อม ผ้าพันคอ ผ้าพาดจกช้างม้า รวมทั้งสินค้าอีกส่วนหนึ่งทางกลุ่มได้ไปรับสินค้าของชาวเขามาขายอย่าง ซิ่นลั๊วะ ย่าม ผ้าปัก เป็นต้น การขายสินค้าวางจำหน่ายบนเรือน ประกบคู่กับการทำปิ่นปักผมโบราณ ที่มีลูกสาวของพ่อกอนแก้วสาธิตการทำปิ่นอยู่บนเรือน ซึ่งบัวจั๋น นิปุนะ กล่าวถึงกลุ่มทอผ้าบ้านทัพไว้ว่า

ภาพประกอบ 42 บุปผา เชียงแสน ลูกสาวของพ่ออุ๊ยก้อนแก้ว อินต๊ะก่อน ผู้สืบทอดการทำปิ่นปักผม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สมาชิกมีเสี้ยงตึงบ้านนะ เพราะว่ามันเป่นเงิน SML มี 63 หลังคาเฮือน ได้เงินมา 150,000 เฮาเอามาทำโรงเรือนพ่องเนอะ เอามาซื้อตู้ซื้ออุปกรณ์ ต่อหลังคา ได้มาเมื่อปล๋ายปี๋ 52 เฮาก่อเริ่มจัดก๋าร ปี 53 อย่างสินค้าพี่เป่นคนซื้อเข้ากลุ่ม ขายไป กำไฮก่อถ้ามันได้นักก่อปั๋นผลกั๋น มันต้องสองสามปี๋ก่อนน้อ เพราะว่าหมุนกำไฮบ่นัก พี่ก่อเอาเงิน SML นั้นนะซื้อ มาแบ่งซื้อฝ้ายพ่อง เขาตอนี้เขาก่อขายนี้ มันมีจุดอ่อนคือ สมมุติว่าตี๋นชิ่นช่วงนี้เป็นจะอัพราคาขึ้นมา เขาก่อเอาไปขายที่อื่น มันบ่มีศักยภาพที่ทออย่างช่างทอ เมื่อทอเสร็จแล้วก่อขายเข้ากลุ่มนั้นนะ ถ้าบ่มีสตางค์ เขาก่อมาเอาก่อนพ่อง คนที่มาซื้อก่อคนทั่วไป นักท่องเที่ยวพ่อง คือมันตั้งแอมป้ออุ๊ยเนี๊ยะ ถ้าอยู่กลุ่มเดวก่อยากสักหน่อยเหมือนกั๋นเมื่อป้ออุ๊ยอยู่ก่อได้ขายจ๊าดดี บ่าเด่วก่อได้ขายดี ส่วนใหญ่จะเป่นคนตังนอก บนกี่นั้นจะเป่นออเดอร์หมด สั่งทำสมมุติว่าแขกมาแอ่วหาป้ออุ๊ยเปิ้นหันฝีมือเปิ้นก่อสั่งทำ แล้วก่อเมินๆ ได้น้อ เดือนกว่า เตื่อเขาก่อไปเยี๊ยะไฮ่เยี๊ยะสวน ว่างก่อมาทอ อย่างแม่อุ๊ยปาเปิ้นก่อทอประจ๋ำ (บัวจั๋น นิปุนะ. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 43 แม่อุ๊ยสุข อินต๊ะก่อน นั่งอิดฝ้ายอยู่บนเรือน ด้านหลังเป็นมุมทำงานตีปิ่นปักผม ของพ่ออุ๊ยก้อนแก้ว อินต๊ะก่อน ที่ล่วงลับไปแล้ว

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในการให้สัมภาษณ์ของบัวจั๋น นิปุนะ ถอดความได้ว่า กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ มีสมาชิกทั้งหมู่บ้าน 63 หลังคาเรือน เพราะว่าได้ทุนมาจากโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) เมื่อปลายปี พ.ศ. 2552 เริ่มการบริหารจัดการในปี พ.ศ. 2553 และได้เอาเงินมาทำโรงทอ ซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ฝ้าย รวมทั้งสินค้าเข้ากลุ่มพื่อจำหน่าย ถ้ามีกำไรมากจะต้องปันผล แต่ต้องรอประมาณ 2 – 3 ปี เพราะมีกำไรไม่ค่อยมาก การบริหารจัดการยังมีจุดอ่อนที่ว่าช่วงที่ผ้าซิ่นตีนจกราคาสูง ช่างทอมักจะเอาไปขายให้ที่อื่น แต่ส่วนใหญ่ช่างทอก็จะนำผ้าตีนจกที่ทอแล้วมาขายให้ที่กลุ่ม หรือถ้าช่างทอไม่มีเงินก็จะเอาเงินไปก่อนแล้วส่งงานทอภายหลัง คนที่มาซื้อส่วนใหญ่ เป็นนักท่องเที่ยวที่มาจากภายนอกที่มาเยี่ยมชมการทำปิ่นปักผม และสั่งทอผ้าซิ่นตีนจกในคราวเดียวกัน

2.2.4 กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย

สืบเนื่องมาจากนางลำดวน สิทธิเดช (โนทา) ได้มีโอกาสเข้ารับการฝึกการทอผ้าซิ่นตีนจกแบบลวดลายประยุกต์ ที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ เมื่อประมาณ พ.ศ 2520 หลังจากนั้นได้มาสอนชาวบ้านให้ทอผ้าซิ่นตีนจหลายประยุกต์ และรับซื้อผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ที่ชาวบ้านทอเพื่อส่งต่อให้กับศูนย์ศิลปาชีพที่เชียงใหม่ และร้านดารารัตน์ เชียงใหม่ ในแรกเริ่มมีกลุ่มสมาชิกช่างทอจำนวน 15 คน มีนางสุดา สิทธิเดช เป็นผู้ช่วยดำเนินการ เมื่อจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น จึงมีการแยกกลุ่มโดยสามาชิกส่วนหนึ่งไปตั้งกลุ่มเอง โดยมีนางบุปผา เกษมศร เป็นประธานกลุ่มคนแรก เมื่อปี พ.ศ.2528 ช่างทอส่วนหนึ่งยังอยู่กับแม่สุดาและลำดวน เพราะมีรายได้แน่นอน กิจการกลุ่มของบ้านแม่สุดาได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ.2553 จึงเลิกกิจการไป เพราะอายุมาก ผู้ที่มีบทบาทในการเป็นประธานกลุ่มอีก 2 คน คือ นางอินทร์ศรี กรรณิกา และนางพินดา ปิงกุล ทั้ง 2 คนบริหารงานได้ไม่นานต่างก็ออกไปทำกิจการส่วนตัว การดำเนินการโดยกลุ่มชาวบ้าน ค่อนข้างมีปัญหาในด้านการตลาด กิจการจึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร มีการเปลี่ยนประธานบ่อย บางครั้งกลุ่มก็ยุบลงไปเพราะไม่มีผู้ดำเนินงาน อย่างไรก็ตามบ้านท้องฝายก็ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์การทอผ้าจากภาครัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. 2537- 2545 เป็นปีที่บ้านท้องฝายเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด (ฝอยทอง สมบัติ. 2557: 104)

ภาพประกอบ 44 ศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าซิ่นตีนจก กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

จากความเดิม ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง ดังที่กล่าวไปแล้วในส่วนประเด็นการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยศูนย์แห่งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างอาคารจาก โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาอาชีพและกระจายรายได้ สู่หมู่บ้านอุตสาหกรรมในชนบท โดย กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม – การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่จำหน่ายสินค้าสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึกต่างๆ รวมทั้งเป็นที่แสดงงานหัตถกรรมของชาวบ้านอำเภอแม่แจ่ม อันเป็น

ส่วนสำคัญในภาพรวมของการท่องเที่ยว จากการปิดตัวไปมาแล้ว 2 ช่วง ปี พ.ศ. 2554 ได้เปิดกิจการใหม่อีกครั้งโดยพรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้าน มีชุติมันต์ กรรณิกา เป็นประธานดำเนินงานและกลุ่มทอผ้าจกบ้านท้องฝายได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นที่ดำเนินกิจการของกลุ่ม ในการนี้ชุติมันต์ กรรณิกา ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝายว่า

> ตอนแรกตั้งมาโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ญี่ปุ่นเปิ้นมาสนับสนุนในการสร้างอาคาร แล้วก่อมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการอยู่เรื่อยๆ อย่างน้อยก่อ 4 ปี ที่เป็นเปลี่ยน เมื่อป้อหลวงเป่นป้อหลวงก่อได้ไปฟื้นฟู มีคนมาทอแต่ก่อนนี้จะมีแต่คนขาย ยังบ่ได้ทำเป่นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้านเปิ้นไปทอผ้าในฮั้น มันก่อเริ่มหันภาพชัดเจนกว่าเมื่อก่อนนัก เมื่อก่อนนั้นก่อมีการ ค้าขาย (ชุติมันต์ กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ในการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกบ้านท้องฝาย แรกเริ่มจัดตั้งโดยคณะกรรมการภายในหมู่บ้านท้องฝายก่อน มีการเปลี่ยนคณะกรรมการมาเรื่อยๆ ตามลำดับวาระ อย่างน้อยวาระละ 4 ปี กล่าวถึงศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ตั้งอยู่หน้าทางเข้าหมู่บ้านท้องฝายที่ถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง เมื่อผู้ใหญ่บ้านพรชัย กรรณิกา มาทำการฟื้นฟู ได้ให้ช่างทอในหมู่บ้านท้องฝายไปทอที่ศูนย์แห่งนี้ ซึ่งก่อนหน้านี้มีเฉพาะการจำหน่ายสินค้า ต่อมาได้เพิ่มเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้านเข้าไป

บ้านท้องฝาย เป็นหมู่บ้านที่มีการทอผ้าซิ่นตีนจกแหล่งใหญ่แห่งหนึ่งในอำเภอแม่แจ่ม ที่ทอทั้งแบบลวดลายโบราณ และแบบลวดลายแบบประยุกต์ มีช่างทอที่มีฝีมือดีอยู่มากมายหลายคน ดังในปี พ.ศ.2536 ทางอำเภอร่วมกับหน่วยงานเอกชนและชุมชน ได้มีการจัดงานผ้าซิ่นตีนจกขึ้นครั้งแรกที่บ้านท้องฝาย ชุมชนแห่งนี้มีช่างทอจำนวนมาก เป็นหมู่บ้านที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่จริง ส่งผลให้ปี พ.ศ. 2541 หมู่บ้านท้องฝายได้รับรางวัลหัตถกรรมดีเด่นหม่อมงามจิตต์ บูรฉัตร และในปี พ.ศ. 2554 หมู่บ้านท้องฝายได้รับพระราชทานหมู่บ้านดีเด่น ประเภทอนุรักษ์ชุมชนพื้นถิ่นดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2554 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี

บ้านท้องฝายถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตแห่งหนึ่งของ อ.แม่แจ่ม มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายงดงาม มีความเอื้ออาทรอยู่กันอย่างเครือญาติ ถึงแม้ว่าศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ปิดกิจการและถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง ด้วยความรักและหวงแหนมรดกทางภูมิปัญญาที่มีค่ายิ่งจึงได้เปิดศูนย์แห่งนี้ให้มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ชุติมันต์ กรรณิกาในประเด็นเงินทุนที่นำมาบริหารจัดการกลุ่ม ความว่า

> ตอนนี้เฮาเอาเงินของ SML มาลง ป้อหลวงเปิ้นก่อขอจากชาวบ้าน ว่าเอาเงิน SML มาลง เพื่อว่าจะมีการซื้อการขาย เพราะว่าผ้าแต่ละผืนนี้มันแพง หมื่นหนึ่งมันก่อได้แค่สามสี่ผืน การซื้อขายจะมีคณะกรรมการตรวจสอบ มันก่อได้กำไรระดับหนึ่ง แต่เฮามีปัญหาเรื่องของเงิน มันบ่มีเงินนักพอเหมือนร้านค้าเอกชนที่เปิ้นสามารถซื้อสินค้ามาขายได้นักๆ แต่มันก่อดีที่ทำทุกวัน พอสิ้นปีก่อมาสรุปว่ามันได้กำไรเท่าได ขาดทุนเท่าได ก่อเอากำไรมาปันผลฮื้อสมาชิก....

....ส่วนการระดมทุนจากชาวบ้านนั้นก่อมี แต่เอาคืนเมื่อปี้แล้ว เฮาระดมทุนหุ้นละ 10 บาท ไผจะเอากี่หุ้นก่อได้ เวลาคืนเฮาก่อคืนปันผล ว่าแต่ละคนไผมีหุ้นเท่าไดอย่างได เอากำไรนั้นนะไปปันผล การลงทุนอย่างน้อยก่อคนร้อยบาท ปีหนึ่งนี้ก่อได้มอกแสน แต่ตอนนี้เฮาบ่ได้รวมหุ้นแล้ว (ชุติมันต์ กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 45 ภายในร้านค้าของกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

จากการสัมภาษณ์ชุติมันต์ กรรณิกา ในประเด็นเรื่องทุนในการบริหารจัดการกลุ่ม สรุปความได้ว่า ในตอนนี้กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ได้แหล่งเงินทุนมาจากกองทุนของโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) กล่าวถึงโครงการ SML เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจาก พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ตามนโยบายในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน ด้วยการจัดสรรงบประมาณไปยังหมู่บ้านต่างๆ โดยตรง ตามขนาดของหมู่บ้านและชุมชนที่แบ่งเป็นขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ (SML) และจำนวนของประชากร เหตุผลที่ใช้เงิน SML นี้เนื่องจากในกลุ่มมีปัญหาเรื่องเงินทุน ประกอบกับผ้าซิ่นก็มีราคาสูง ขึ้น สู้ร้านที่ทำเป็นเป็นร้านส่วนตัวไม่ได้เพราะสามารถซื้อผ้าซิ่นมาเก็บไว้ได้มากกว่า การบริหารงานในกลุ่มถือได้กำไรอยู่ระดับหนึ่ง เพราะทำทุกวัน การซื้อขายในกลุ่มมีกรรมการตรวจสอบ เมื่อสิ้นปีจะทำการสรุปผลกำไรขาดทุน จากนั้นจึงเอากำไรมาปันผลให้สมาชิก ในการระดมทุนจากชาวบ้านเคยมีเมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ.2556) โดยการระดมทุนหุ้นละ 10 บาท แล้วแต่ว่าจะเอากี่หุ้นก็ได้ พอสิ้นปีจะได้เงินปันผลจากกำไร การลงหุ้นอย่างน้อยคนละ 100 บาท ปีหนึ่งได้ประมาณ 100,000 กว่าบาท แต่ในปีนี้ไม่ได้รวมหุ้นกันแล้ว ใช้เงินจากกองทุนของโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) อย่างเดียว

ภาพประกอบ 46 ภายในร้านค้าของกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ต.ช่างเคิ่ง ในส่วนของการจำหน่ายวัตถุดิบฝ้าย และมุมขายของที่ระลึก

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สมหมาย พรมวงศ์ษา เป็นสมาชิกทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย ทำงานทอที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแห่งนี้ เป็นผู้ดูแล ขายสินค้า รวมทั้งสาธิตการทอผ้า กล่าวว่า

> มันอย่างใดก่อบ่ฮู้ ปี้บ่ได้อยู่บ้าน ไปอยู่ประจวบ ปี๊กมาเมื่อปี 50 จากนั้นก่อมาอยู่บ้านเมื่อก่อนนี้ไป ทำงานอยู่ประจวบไปอยู่กับแฟน ต๋อนที่มาใหม่ๆ ก่อหันเขาเปิดอยู่ ได้สักพักหนึ่งเปิ้นก่อปิด เหมือนกับว่า บ่มีคนมาบริการ บ่มีคนมาอยู่ เปิ้นก่อปิดไปกำ พอดีพ่อหลวงพรชัย ศูนย์มีในหมู่บ้านก่อเลยจวนพี่มาอยู่ศูนย์ เฮาเลยว่ามาอยู่ก่อมาอยู่ตั้งแต่นั้นมา เมื่อปี 53 ได้รางวัลจากสมเด็จพระเทพฯ ก่อบ่มีเงินเดือนอะหยังเปิ้นก่อบอกตั้งแต่ต้นนาว่าบ่มีเงินเดือนอะหยังฮื้อ แต่ว่าตี๋นจกเปิ้นจะฮื้อราคาพิเศษซื้อตังนอก 3,000 บาท เปิ้นฮื้อเฮามาอยู่นี้ เปิ้นจะฮื้อ 3,500 บาท ถ้าซื้อตังนอก 4,000 บาท เปิ้นจะซื้อเฮา 4,500 บาท อย่างไขทอได้นักก่อได้นัก ไขทอได้น้อยก่อได้น้อย แล้วสิ้นปี๋เปิ้นก่อจะมีโบนัสฮื้อปี 4,000 - 5,000 บาท แล้วแต่เฮาขายของได้ โบนัสก่อเอามาจากกำไรของที่เฮาขาย ที่เฮาขายผ้าซิ่นตีนจกเสื้อผ้าอะหยังนี้นา ไปออกงานพ่อง แล้วก่อหารายได้เข้ากลุ่ม (สมหมาย พรมวงศ์ษา. 2557: สัมภาษณ์)

ถอดความได้ว่า สมหมาย พรมวงศ์ษา เข้ามาดูแลที่ศูนย์แห่งนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 หลังจากที่เปิดกิจการใหม่ๆ จากการเชิญชวนของ พรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้านบ้านท้องฝาย มีการตกลงกันตั้งแต่ต้นแล้วว่า ไม่มีเงินเดือนให้ แต่เงินค่าตอบแทนที่ได้ ได้มาจากการทอผ้าตีนจกให้กลุ่ม โดยที่กลุ่มจะรับซื้อในราคาที่แพงกว่าตลาดข้างนอก ตัวอย่างเช่น ถ้าตลาดข้างนอกราคาผืนละ 3,000 บาท กลุ่มจะรับซื้อคนที่ทอภายในศูนย์ในราคา 3,500 บาท แล้วแต่กำลังในการทอ ใครทอมากก็ได้มาก ใครทอน้อยก็ได้น้อย นอกจากนี้ยังได้เงินโบนัสในแต่ละปี ปีละ 4,000 – 5,000 บาท มีการออกแสดงสินค้าและจำหน่ายปีละ 2 ครั้ง ที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมเชียงใหม่ ส่วนที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี กรุงเทพฯ ยังไม่เคยไปแต่ได้ฝากของไปขาย รายได้แต่ละปีประมาณ 200,000 บาทต่อปี (สมหมาย พรมวงค์ษา. 2557: สัมภาษณ์)

2.2.5 กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 136 หมู่ 2 บ้านต่อเรือ ต.ช่างเคิ่ง เริ่มก่อตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยมี แสงอรุณ ไชยรัตน์ เป็นประธาน ได้รวมสมาชิกจำนวน 7 คน ศึกษาการปลูกต้นคราม ต้นห้อมและการสีธรรมชาติ เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาเดิมขึ้นมาใหม่ และได้ศึกษางานเย็บและการปักของกลุ่มชาติพันธุ์และคนไทยวน(คนเมือง) เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่มาจากการย้อมคราม ลักษณะของงานของกลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านต่อเรือส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติด้วยคราม

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ เป็นกลุ่มที่ค่อนข้างหัวก้าวหน้า เน้นการออกแบบโดยการเอาภูมิปัญญาของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่แจ่มคือไทยวน ลั๊วะ ยาง(ปกาเกอะญอ) แข่(แม้ว) มาผสมผสานเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ คงความเป็นเอกลักษณ์แบบแม่แจ่ม โดยผ่านกระบวนการออกแบบ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์สิ่งทอของกลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ มีความร่วมสมัย มีการวางแผนการผลิต เข้าใจในเรื่องผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี มียอดขายเพิ่มขึ้น ตลอดจนมีกองถ่ายละครนำเสื้อผ้าของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือไปใช้เป็นเครื่องแต่งกายเพื่อการแสดง

ในปี พ.ศ. 2552 ศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เข้ามาส่งเสริมให้เป็น ศูนย์เรียนรู้หัตถกรรมห้อมครามฝ้ายเปลือกไม้ ซึ่งผลิตภัณฑ์สิ่งทอของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือมีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง มีการรวบรวมเอางานฝีมือของแต่ละชนเผ่ามารวมไว้ในผลิตภัณฑ์ 1 ชิ้น เล่าเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ได้ มีกระบวนการผลิตที่ครบวงจร ทั้งกระบวนการผลิตเส้นใย การปลูกพืชให้สี การย้อมโดยใช้เตาประหยัดพลังงาน ไม่ใช้สารเคมี และการซักล้างอย่างเป็นระบบ มีการใช้หลักการเทคโนโลยีสะอาด เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมและชุมชน จนได้รับการรับรองการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประเภทการผลิตสิ่งทอขนาดเล็กระดับดีมาก จากกรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นผลิตภัณฑ์ได้รับการรับรองมาตรฐานสินค้าชุมชน (มผช.) และได้รับการคัดสรรค์ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ระดับ 4 ดาว

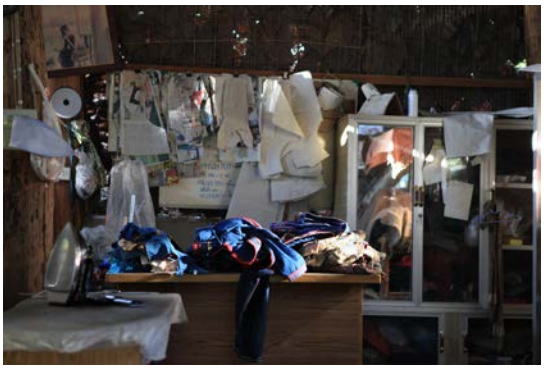

ภาพประกอบ 47 กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2557

กระบวนการผลิตมีตั้งแต่กระบวนการผลิตเส้นใย การปลูกพืชให้สี การย้อมโดยใช้เตาประหยัดพลังงาน และการซักล้างอย่างเป็นระบบ การย้อมสีธรรมชาติ ในส่วนของการทอนอกจากการทอลายขัดธรรมดา กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือได้เพิ่มเทคนิคพิเศษเพื่อให้ผ้ามีลวดลาย สีสัน ที่สวยงามแปลกตาเครื่องมือที่ใช้ในการทอผ้าแต่เดิม โดยการกี่กระตุกมาใช้ในการทอผ้า แทนการทอหูก เป็นการพัฒนามาจากหลักการเบื้องต้นที่ต้องการให้มีการขัดลายกันระหว่างด้ายเส้นยืนกับเส้นด้ายพุ่ง เป็นจำนวนมากเพียงพอที่จะทำให้เกิดเป็นผืนผ้าขึ้นได้ มีการทอผ้ายก เป็นกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการยกตะกอแยกด้ายเส้นยืน รวมทั้งมีการยกดอกด้วยการเพิ่มด้ายเส้น พุ่งจำนวนสองเส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไปในผืนผ้าและยังมีการใช้เทคนิคการสลับกระสวยคือการทอเส้นด้ายฝ้ายสลับกับไหม ปัจจุบัน กลุ่มทอฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อต่อเรือ มีสมาชิก 30 คน และยังมีกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเครือข่ายงานเย็บมือจำนวน 6 หมู่บ้าน มีพื้นที่ปลูกคราม 5 ไร่ ปลูกห้อม 3 ไร่

กล่าวเฉพาะผ้าชิ่นตีนจกของกลุ่มฝ้ายเปลือไม้ แสงอรุณ ไชยรัตน์ ประธานกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ กล่าวว่า

> ที่นี่ทอผ้าตีนจกโตย แต่ผ้าย้อมครามก่อมีอยู่ละ จริงๆ แล้วตามภูมิปัญญาของแม่แจ่มก่อคือผ้าย้อมม้อห้อม มันจะเป๋นฮ้อมที่ปลูกเอง ขึ้นต๋ามสวน แล้วบ่เด่วก่อฮู้สึกว่ามันหายไป พอช่วงสักสิบปี๋มานี้ พี่ก่อหาข้อมูล แล้วก่อขอชาวบ้านเปิ้นปลูกฮื้อ ในสวนชาวบ้านเปิ้นก่อมีอยู่พ่อง ก่ออาศัยตังนั้นพ่อง แล้วก่อเอาครามมาจากอีสาน ปี้เอาเจื้อมันมาจากอีสานมาปลูก ที่จริงครามกับห้อมเป็นฮื้อสีเหมือนกั๋น แต่เม็ดสีของห้อมนอกจากจะมีเม็ดสีน้ำเงินแล้ว มันจะมีเม็ดสีแดงอยู่ในตั๋วฮ้อม จะทำฮื้อสีห้อมจะเข้มกว่าครามมันจะออกน้ำเงินอมม่วง แต่ถ้าครามจะมีเม็ดอินดิโก้อย่างเดว ก่อจะได้สีครามสว่างๆ ....

....ส่วนพัฒนาจกกับครามก่อคือ เอาฝ้ายย้อมมือมาทำเป๋นจก แล้วโดยตำแหน่งทางภูมิศาสตร์หรือจีไอ ตีนจกแม่แจ่มมันจะต้องมีผาวัน หรือเชิงมันเป๋นสีแดง แต่ปี้ก่อเอาครามมาเป๋นผาวัน ก่อคือจากแดงฮื้อเป๋นสีน้ำเงิน บางครั้งก่อเป๋นสีบ่าเกลื๋อ บางครั้งก่อเป๋นสีเปลือกไม้ คือปี้ทำเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ได้ฉลากเขียวเจ้าแรกของโอท็อป และก่อเป๋นเจ้าเดวโตย แล้วก่อได้ตั๋วจีโตย ก่อเลยอยากจะทำฮื้อสิ่งแวดล้อม ก่อเลยเอาผ้าย้อมครามมาทำจก เส้นฝ้ายที่ปี้เอามาทำก่อเป๋นฝ้ายปั่นมือหรือเป๋นฝ้ายตลาด แต่ว่าเฮาเอามาย้อมธรรมชาติ (แสงอรุณ ไชยรัตน์. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 48 ผู้วิจัยกับแสงอรุณ ไชยรัตน์ ประธานกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ต.ช่างเคิ่ง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2557

จากการสัมภาษณ์ของแสงอรุณ ไชยรัตน์ ถอดความได้ว่า การย้อมม้อห้อมเป็นภูมิปัญญาเดิมของแม่แจ่ม เป็นต้นห้อมที่ปลูกเองและขึ้นตามสวน ในช่วงสักสิบปีมานี้ ห้อมได้หายไป จึงเริ่มศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลในเรื่องของห้อม แล้วให้ชาวบ้านปลูก ซึ่งในสวนของชาวบ้านก็มีอยู่บ้างแล้ว นอกจากนี้แล้วยังได้นำพันธุ์ต้นครามจากอีสานมาปลูก พบว่าครามกับห้อมให้สีเหมือนกัน ต่างกันตรงที่ว่า เม็ดสีของห้อมนอกจากจะมีเม็ดสีน้ำเงินแล้ว จะมีเม็ดสีแดงปนอยู่ในตั๋วฮ้อม ทำให้สีออกน้ำเงินอมม่วงที่เข้มกว่าคราม แต่ถ้าครามมีสีอินดิโก้อย่างเดียวได้เป็นสีครามสว่าง

ส่วนของการพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกกับครามนั้น ได้เอาฝ้ายย้อมมือมาทอลายจก ซึ่งเป็นไปตามหลักการของข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ซิ่นตีนจกจะต้องมีผาวัน มีเชิงเป็นสีแดง แต่กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือได้เอาผ้าย้อมครามมาเป็นผาวัน กล่าวคือเปลี่ยนจากสีแดงมาเป็นสีน้ำเงิน บางครั้งก็ย้อมเป็นสีมะเกลือ หรือสีเปลือกไม้ เส้นฝ้ายที่ใช้ย้อมเป็นฝ้ายปั่นมือหรือเป็นฝ้ายตลาด ด้วยเหตุผลในเรื่องของการทำผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ได้รับการรับรองฉลากสีเขียวเป็นแห่งแรกของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

สรุปการวิเคราะห์ประเด็นการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่อยู่ในเขตพื้นที่วิจัยตามขอบเขตของงานวิจัยคือ ตำบลท่าผาและตำบลช่างเคิ่ง สรุปได้ว่าว่าทั้ง 2 ตำบลนี้มีกลุ่มทอผ้าจำนวน 5 กลุ่ม คือศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย และกลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ ซึ่งทั้ง 5 กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันออกไป โดยสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ดำเนินการมานาน มีการระดมหุ้นจากสมาชิกภายในกลุ่ม มีการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการและอนุกรรมการที่สามารถตรวจสอบการทำงานได้ มีร้านค้าที่ชัดเจน การทอผ้าซิ่นตีนจกเน้นลวดลายโบราณ ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ โดยเฉพาะโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ สามารถนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรจนได้ระดับ 4 ดาว รวมทั้งกลุ่มได้นำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่น ไปแสดงเพื่อจำหน่ายสินค้ายังที่ต่างๆ ตามที่ภาครัฐจัดขึ้น

2. กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ เป็นกลุ่มที่มีการบริหารจัดการแบบชาวบ้าน ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน การทำงานของช่างทอของบ้านไร่มักทำงานแบบศิลปิน ทำตามใจช่างทอ ทำในสิ่งที่ช่างทออยากทำ การทอผ้าซิ่นตีนจกเน้นลวดลายโบราณ พอใจที่จะเป็นช่างทอมากกว่าการออกแสดงสินค้า กลุ่มลูกค้าได้จากการติดตามผลงาน รวมทั้งจากอินเทอร์เนต ในรูปแบบของเฟสบุ๊ค

3. กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ เป็นกลุ่มที่ตั้งใหม่โดยใช้เงินทุนจากโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) การบริหารจัดการกลุ่มเป็นแบบชาวบ้าน ยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน โดยสมาชิกในกลุ่มมารับฝ้ายที่กลุ่มไปทอเมื่อทอเสร็จแล้วจะนำกลับมาขายให้ที่กลุ่ม โดยกลุ่มจะหักค่าฝ้ายออก กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ เป็นกลุ่มที่ผู้คนภายนอกรู้จักในภาพลักษณ์ของบ้านทำปิ่นปักผมโบราณ มากกว่าการเป็นกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งการขายสินค้าผ้าซิ่นตีนจกกับผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ เป็นการขายควบคู่ไปกับปิ่นปักผมโบราณ

4. กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย เป็นกลุ่มทอผ้าที่มีประวัติมายาวนาน ปิดกิจการมาแล้วหลายครั้งและปัจจุบันได้เปิดกิจการใหม่ โดยใช้เงินทุนจากโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ใช้ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นที่ทำการกลุ่มและจำหน่ายสินค้า รูปแบบการบริหารจัดการอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการ มีช่างทอที่ทอสาธิตภายในศูนย์ที่กลุ่มหรือศูนย์รับซื้อในราคาที่แพงกว่าท้องตลาดทั่วไป นอกจากนี้แล้วกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกบ้านท้องฝายยังตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ประกอบกิจการร้านค้าส่วนตัวเป็นจำนวนมาก

5. กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ เป็นกลุ่มที่มีหัวก้าวหน้า ยอมรับการเปลี่ยนแปลง เน้นการออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอใหม่ๆ สร้างสรรค์ต่อยอดสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาเดิม เข้าในเรื่องของแฟชั่น และการสร้างมูลค่าของสินค้า ภายใต้การออกแบบเพื่อสิ่งแวดล้อม (Green Design) มีขบวนการผลิตที่ครบวงจร ตั้งแต่การปลูกต้นห้อม ต้นคราม ย้อม ออกแบบ และตัดเย็บ มีการบริหารงานแบบคณะกรรมการและครอบครัว มีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนคือ กลุ่มผู้รักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีกำลังซื้อ กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ออกงานแสดงสินค้าทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศ ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกได้พัฒนารูปแบบของการใช้สี และการใช้เส้นไยใหม่คือไหมอีลี่ แต่ลวดลายยังคงเป็นลวดลายแบบโบราณ

6. จากการวิเคราะห์แยกแยะกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในพื้นที่ ต.ท่าผา และ ต.ช่างเคิ่ง อันเป็นพื้นที่ในงานวิจัยนั้น พบว่าแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันทั้งในด้านกายภาพและรูปแบบของการบริหาร เป็นความแตกต่างที่ส่งผลต่อความดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นคุณค่าของสินค้าผ้าซิ่นตีนจก ด้วยผ้าซิ่นตีนจกผลิตด้วยฝีมือไม่ได้ผลิตแบบอุตสาหกรรม ช่างทอจะทอเมื่อว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ ไม่ได้ทอผ้าเป็นอาชีพหลัก ถึงแม้ว่าอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพที่ไม่สามารถเลี้ยงครอบครัวในยุคปัจจุบันได้ แต่ก็เป็นอาชีพรองที่สามารถสร้างรายได้ให้กับช่างทอเป็นอย่างดี ส่งผลให้ความต้องการผ้าซิ่นตีนจกมีมากจนช่างทอแม่แจ่มผลิตไม่ทัน จนต้องมีการสั่งทอ การตลาดผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มถือว่าเป็นตลาดสุนทรียศิลป์ หมายถึงโครงสร้างรวมทั้งคุณสมบัติอื่นๆ ที่เกี่ยวกับบริบทแวดล้อมของผ้าซิ่นตีนจก ทั้งสองอย่างนี้ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของสังคมแม่แจ่มและคุณค่าของผ้าซิ่นแม่แจ่ม เป็นสิ่งที่ผู้บริโภครับรู้โดยตรง รวมทั้งการรับรู้ผ่านสื่อที่ฝังในความทรงจำ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีการตลาดสุนทรียศิลป์ของ เบอร์ ชมิตต์ และอเล็กซ์ ไซมอนสัน ดังที่กล่าวว่า ในเรื่องขององค์กรและตราสินค้าทั้งสองแนวความคิด นักปรัชญาและนักจิตวิทยานำมาใช้ทั้งคู่ ความพึงพอใจสามารถเกิดขึ้นได้โดยคุณสมบัติและลักษณะโครงสร้างสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้าที่ติดมาแต่แรกผลิต หรือโดยความหมายที่สื่อผ่านสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้า (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 26)

7. กรณีของกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่ม ถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างในแง่ของการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตามความมีคุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นเหมือนตราสินค้าที่ทำให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้คนทั่วไป สิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับบริบทของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็นประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน การบันทึกประวัติศาสตร์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ ภาคเอกชน และบุคคลต่างๆ การพัฒนารูปแบบ รวมทั้งการปรับตัว นับว่าเป็นการสร้างคุณค่า (Value Creation) ให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นอย่างมาก ซึ่งกลุ่มทอผ้าในแม่แจ่มต่างมีต้นทุนที่มาจากภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ทัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเทคโนโลยีการสื่อสาร ส่งผลต่อการที่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป คุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงเชื่อมโยงกับมูลค่าของผ้าซิ่นตีนจก (Value Added) เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

3. รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจกแม่แจ่ม

3.1 รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

แม่แจ่มหรือเมืองแจ๋ม เป็นเหมือนเมืองลับแลของล้านนา เมืองแจ๋มไม่ใช่เมืองราชธานี เพราะไม่พบหลักฐานกำแพงเมืองเก่า อย่างไรก็ตามเมืองแจ๋มก็เป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีลักษณะการก่อร่างสร้างเมืองตามแบบของไทยวนกล่าวคือ มีภูเขาล้อมรอบและมีแม่น้ำไหลผ่าน เป็นไปได้ว่าชุมชนแห่งนี้อาจเป็นที่ซ่อนตัวของผู้ที่หนีศึกสงคราม หรืออาจเป็นที่กักตัวของเชลยศึกสงคราม หรืออาจเป็นด้วยเหตุผลอื่นๆ เพราะไม่พบหลักฐานการบันทึกเกี่ยวกับการลงหลักปักฐานของชุมชนแห่งนี้เลย คงมีแต่ประวัติศาสตร์การกวาดต้อนชาวไทยวนจากเมืองเชียงแสน ไปยังที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น จังหวัดลำปาง น่าน สระบุรี ราชบุรี รวมทั้งที่เมืองเวียงจันทน์ประเทศลาว เมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยกทัพมาตีพม่าออกจากเมืองเชียงแสน เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ สามารถนำมาเทียบเคียงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองแจ๋มได้ สิ่งที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ไม่ว่าจะอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ อุตรดิตถ์ น่าน ราชบุรี สระบุรี และจังหวัดนครราชสีมา ที่ยังปรากฏให้เห็นถึงทุกวันนี้คือ ภาษาพูด ภาษาเขียน และวัฒนธรรมต่างๆ โดยเฉพาะภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจก มีความเชื่อมโยงถึงกันมากด้วยเทคนิคการทอที่เหมือนกันคือการทอจก

กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นของกลุ่มชาติพันธ์ไทยวนในเมืองแจ๋ม หรืออำเภอแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ ผ้าซิ่นหนึ่งผืนประกอบด้วย 3 ส่วนดังนี้

หัวซิ่น เป็นส่วนบนสุดของซิ่น มีความกว้างประมาณ 1 คืบกว่าๆ ในส่วนของหัวซิ่นนี้ยังแยกออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนบนสุดใช้ผ้าฝ้ายดิบสีขาว เป็นผ้าที่มีความหนืดเมื่อพกชาย เวลานุ่งไม่หลุดง่าย ถัดลงมาเป็บผ้าแถบสีแดงกว้างประมาณ 5 – 6 เซนติเมตร ในสมัยก่อนส่วนนี้ย้อมด้วยเปลือกไม้สมอ หรือมะเกลือ ซึ่งสีของเปลือกไม้เหล่านี้มีส่วนช่วยในการดับกลิ่น รวมทั้งรักษาผิวหนังที่อ่อนบางในช่วงเอวของผู้หญิง

ภาพประกอบ 49 ส่วนประกอบของผ้าซิ่นตีนจกประกอบด้วยหัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น

ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2557

ตัวซิ่น เป็นส่วนที่อยู่ระหว่างหัวซิ่นกับตีนซิ่น มีความกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ลายขวางลำตัวหรือลายก่าน สลับสีได้หลายแบบ นอกจากลายก่านแล้วตัวซิ่นยังมีลายอื่นๆ คือ ซิ่นต๋ำ มีลักษณะเป็นลายตาราง เรียกตามสีของลายเช่น ซิ่นต๋ำเหลือง ซิ่นต๋ำขาว เป็นต้น ตัวซิ่นบางผืนมีลักษณะการทอด้วยการนำเส้นฝ้ายสองเส้นต่างสีมาพันเกลียวเข้าด้วยกันแล้วนำไปทอตัวซิ่น ชาวบ้านเรียกเทคนิคนี้ว่าการปันไก เรียกผ้าซิ่นที่มีตัวซิ่นแบบนี้ว่า ซิ่นแอ้ม ตัวซิ่นอีกแบบหนึ่ง ทอลายเป็นลายตารางโปร่งบาง คล้ายผ้ามุ้ง นิยมใช้สีหม้อห้อมหรือสีดำ เวลานุ่งต้องมีซิ่นสีขาวตีนแดงอีกผืนซ้อนข้างใน เรียกเรียกผ้าซิ่นที่มีตัวซิ่นแบบนี้ว่า ซิ่นหมูอ้วน

ตีนซิ่น เป็นส่วนชายซิ่นมีความกว้างประมาณ 2 – 3 คืบ มีลวดลายทอที่งดงามตามรูปแบบและโครงสร้างของลวดลายทอ สำหรับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โครงสร้างของลายทอในตีนซิ่นประกอบด้วยขอไล่ ห้องกูดหรือห้องนก ขัน โกม หางสะเปา และผาวัน

สามส่วนนี้เมื่อเย็บต่อกันแล้วจะได้ซิ่นหนึ่งผืน ซึ่งลักษณะเด่นของผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวน เป็นผ้าซิ่นลายขวาง เรียกว่าลายก่าน หรือซิ่นก่าน นุ่งยาวกรอมข้อเท้า มีความแตกต่างกับผ้าซิ่นลาวที่เป็นลายตั้งตามความยาวของลำตัวนุ่งยาวครึ่งหน้าแข่ง คนไทยวนแม่แจ่มนุ่งซิ่นก่านในโอกาสทั่วไป ตีนซิ่นต่อด้วยผ้าพื้นธรรมดาสีดำหรือสีแดง ตัวซิ่นทอลายขวางลำตัว หรือที่

เรียกว่าลายก่าน ส่วนผ้าซิ่นตีนจกเป็นผ้าซิ่นที่นุ่งในโอกาสพิเศษ ลักษณะเฉพาะของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ เส้นด้ายยืนเป็นพื้นสีดำกับสีแดง ทอลายจกบนพื้นสีดำ ส่วนสีแดงเป็นส่วนของตีนซิ่น ใช้ฟืมหน้าแคบในการทอ ลวดลายจก ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโดยเฉพาะโคม ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนจะมีลักษณะที่เรียวแคบ หางสะเปาที่เป็นลักษณะคล้ายลายกรุยเชิงเป็นสีขาวกับดำบนพื้นสีแดงที่เรียกว่าผาวัน การทอผ้าจกนอกจากทอเป็นตีนซิ่นแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ เช่นหมอนที่ทอจกตรงที่หน้าหมอน ตุง ผ้าพาด ผ้าเช็ด และผ้าห่ม

3.1.1 ลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

สิ่งที่บ่งบอกถึงชาติพันธุ์ไทยวน นอกจากภาษาพูดแล้ว ยังมีสิ่งที่เด่นชัดอย่างหนึ่งคือการทอผ้าด้วยเทคนิคการจก ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยวนที่อยู่ที่จังหวัดสระบุรี รวมทั้งที่กระจายทั่วไปในจังหวัดราชบุรี ล้วนแล้วแต่มีเทคนิคการทอด้วยการจกแทบทั้งสิ้น “จก” ในภาษาเมืองเป็นคำกิริยาที่แสดงถึงการควักออกมา ดังนั้นการทอจกจึงเป็นการทอผ้าที่สร้างลวดลายทอด้วยการสอดด้ายเข้าเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปบนเส้นด้ายยืนเป็นช่วงๆ โดยใช้ขนเม่นหรือไม้แหลมช่วยในการจกหรือควักเส้นด้ายขึ้นมาบนเนื้อผ้าที่ทอ เทคนิคการทอจกเป็นการสร้างลวดลายที่หลากหลายด้วยด้ายสีต่างๆ การทอผ้าจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม มีวิธีการทอกลับด้านโดยการคว่ำหน้าผ้าลง ถ้าช่างทอเก็บเงื่อนฝ้ายอย่างเรียบก็จะเป็นซิ่นตีนจกที่นุ่งได้ทั้ง 2 ด้าน

ภาพประกอบ 50 การทอด้วยเทคนิคการ “จก” ของชาวไทยวนแม่แจ่ม

ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ลายในผ้าซิ่นตีนจกแบ่งกลุ่มลายออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

ซิ่นตีนจกกลุ่มลายกุม

เป็นกลุ่มลายอีกประเภทหนึ่งของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่มีส่วนประกอบเหมือนลวดลายโกมที่มีห้องนก ด้านเชิงซิ่นมีส่วนประกอบของหางสะเปาและผาวันสีแดงเหมือนผ้าซิ่นตีนจกกลุ่มลายโกมทุกอย่าง เพียงแต่ลายกุมประกอบไปด้วยลายซ้ำกันทั้งผืน หน่วยลายเรียงชิดติดกัน มีทั้งเรียงกันตามแนวปกติ และเรียงกันแนวทะแยง จึงเรียกลายประเภทนี้ว่าลาย “กุม” ซึ่งลายกุมนี้ถ้าช่างทอเข้าใจเล่นสีให้ได้จังหวะไม่ซ้ำสีกันจนเกินไป ก็จะส่งผลต่อการระยิบระยับของสีในตีนซิ่น ลายกุมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้แก่ ลายนาคกุมและลายนกกุม

ภาพประกอบ 51 ซิ่นตีนจกกลุ่มลายกุม (ซ้าย) และซิ่นตีนจกกลุ่มลายโกม (ขวา)

ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

ซิ่นตีนจกกลุ่มลายโกม

มีส่วนประกอบหลักคือ "โกม" มีหน่วยรูปทรงของลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และมี "ขัน" หน่วยรูปทรงเป็นรูปสามเหลี่ยมบนและล่างขั้นระหว่างโกม มี "ห้องนก" ที่ประกอบด้วยตัวนกน้ำต้น และขอไล่หรือตัวนาคเรียงเป็นแถวขนาบอยู่ด้านบนและด้านล่างของโกม ในส่วนของเชิงซิ่นต่อจากลายขันคือ “หางสะเปา” มีลักษณะเป็นลายเชิงบนพื้นสีแดงที่เรียกว่า “ผาวัน” ในส่วนของกลุ่มลายโคมในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มก็แยกออกไปอีกหลายลาย ได้แก่ ลายโคมรูปนก โคมเชียงแสนโคมหละกอน ขันสามแอว ขันแอวอู ลายนกนอน โคมหัวหมอน ละกอนหัวง่าม หงส์ปล่อย และหงส์บี้ เป็นต้น

กล่าวเฉพาะลวดลายโกม ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีลักษณะที่เฉพาะคือ ลายโกม ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีลักษณะเรียว ผอมเพรียว ต่างกับลวดลายโกมของผ้าซิ่นตีนจกแหล่งอื่น ที่มีขนาดกว้างและอ้วนกว่า ส่วนการใช้ฝ้ายในการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ใช้เส้นฝ้ายที่มีขนาดใหญ่ ลายทอแน่น ให้สีที่สดใส ตัดกัน โดยเฉพาะสีเหลืองและสีแดง

นอกจากการแบ่งกลุ่มลายกุม และลายโกม ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังมีกลุ่มลวดลายที่ไม่มีลวดลายที่แน่นอนตลอดทั้งผืนลายจก เช่นลายนกขนาดเล็กเต็มทั้งผืน และสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบดั้งเดิมอีกประการหนึ่งคือ หางสะเปาต้องเป็นสีขาวกับดำ ผาวัน หรือส่วนเชิงซิ่นที่เป็นผ้าพื้นต้องเป็นสีแดงเท่านั้น ซึ่งในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีส่วนประกอบของลวดลายทอดังนี้

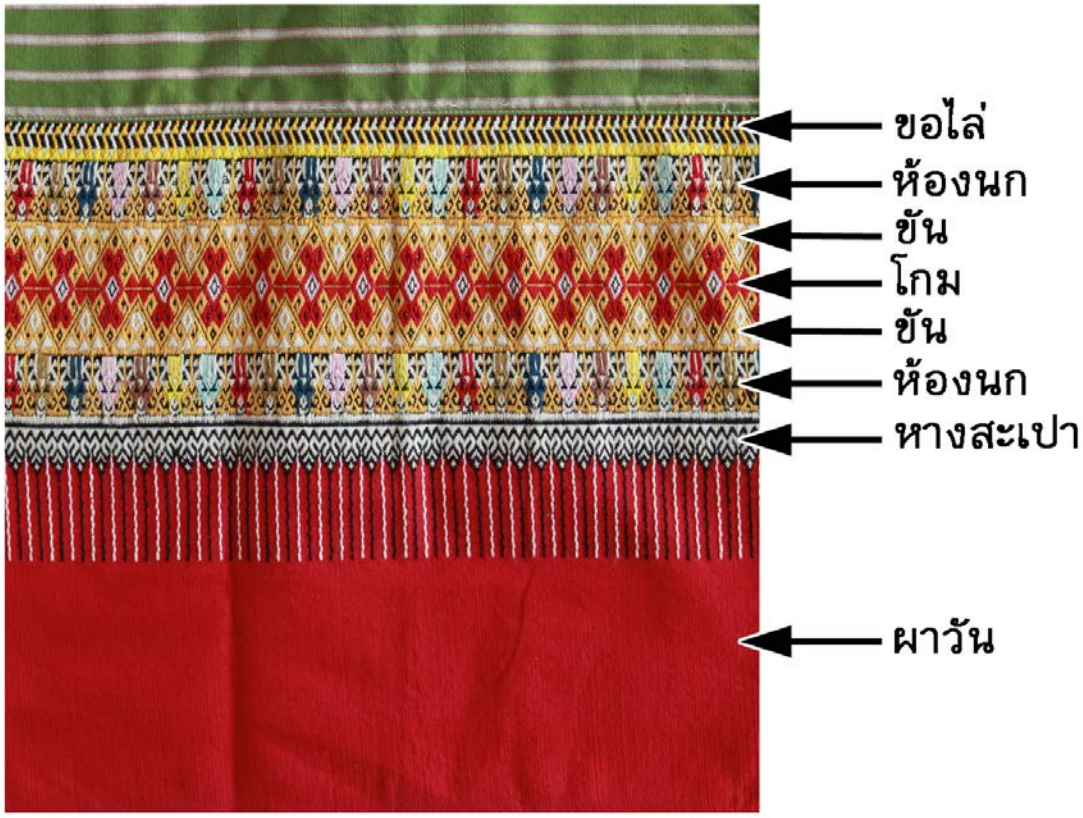

ภาพประกอบ 52 ส่วนประกอบของลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2557

ขอไล่ เป็นลายที่อยู่ส่วนบนของตีนซิ่นในที่ต่อกับตัวซิ่น มีลักษณะของลายเป็นเส้นเฉียงด้านหัวของลายงองุ้มเข้ามาเป็นรูปสามเหลี่ยมเล็กๆ เป็นเหมือนลักษณะที่เป็นขอ ลายขอไล่เป็นลายที่เป็นเส้นเรียงซ้ำกัน เหมือนกับการไล่กันของลาย จึงเรียกตามลักษณะของคำกิริยาการสลับสีของเส้นด้ายในแต่ละเส้นของขอ ขึ้นอยู่กับการจัดวางสีของช่างทอ

ห้องนก เป็นลายทอที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจนของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตำแหน่งของลายห้องนกจะอยู่ส่วนบนและส่วนล่างของโกม (รายงานวิจัยบางฉบับเรียก โคม) เรียงแถวเป็นแนวยาวต่อกัน ตลอดทั้งแถว ลายทอมีลักษณะคล้ายหัวนกชูคอ สลับกับลายน้ำต้นหรือสะเปาน้ำต้น หรือสลับกับขอไล่ ซึ่งแล้วแต่การจัดวางลวดลายของช่างทอ โดยช่างทอจะทำการจกเพิ่มลงไประหว่างตัวนก เพื่อไม่ให้เกิดช่องว่างของลวดลาย ในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มบางผืนก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีห้องนกเสมอไป ซึ่งขึ้นอยู่กับการจัดวางลายของช่างทอ อาจมีลายอย่างอื่นแทนห้องนกทั้งแถวบนและแถวล่างของโกม หรือถ้าเป็นผ้าซิ่นของเด็กช่างทอก็สามารถตัดลายห้องนกนี้ออก เพื่อให้สัดส่วนของลายมีความสัมพันธ์กับความยาวของผ้าซิ่นเด็ก

ขัน เป็นลายสามเหลี่ยมที่อยู่ระหว่างลายโกม ที่เรียงต่อกันตลอดแนวตีนซิ่น ลายขันในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่นิยมทอคือ ลายขันสามแอว ขันเชียงแสน ขันหละกอน ซึ่งขนาดของขันที่มีขนาดใหญ่หรือเล็กนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของโกม หากโกมมีขนาดใหญ่อย่างลายเชียงแสนหลวง หละกอนหลวง ลายขันก็จะมีขนาดใหญ่ตามไปด้วย ซึ่งเมื่อลายขันมีขนาดใหญ่ ช่างทอก็สามารถเติมลายละเอียดเข้าไป อาจจะเพิ่มลายนกลงไปเป็นต้น

โกม เป็นลายหลักของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ลักษณะโครงสร้างลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เรียงกันตลอดแนวโดยรอบตีนซิ่น แต่ละโกมมีหน่วยเรียกเป็น โหน่ย ภายในหน่วยรูปทรงของโกมนี้สามารถใส่ลวดลายต่างๆ ลงไปได้เช่น ลายหงส์ดำ หงส์ปล่อย หงส์บี้ หงส์สาม หงส์หลวง เป็นต้น

หางสะเปา เป็นลายที่อยู่ส่วนล่างสุดของตีนซิ่น มีลัษณะคล้ายลายกรุยเชิงในลายไทย ปลายยอดของส่วนบัวคว่ำมีเส้นยาวลงมาเรียงสลับสี เรียงกันในระยะที่เท่ากันรอบทั้งชายผ้าซิ่น หางสะเปาของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบดั้งเดิม ใช้สีขาวกับสีดำเท่านั้น

ผาวัน คือส่วนของตีนซิ่นหรือชายซิ่น ทอเป็นผ้าพื้น ความยาวของผาวันจากหางสะเปาถึงตีนซิ่น ประมาณ 1 คืบกว่าๆ ซึ่งผ้าซิ่นแม่แจ่มแบบดั้งเดิมผาวันเป็นสีแดงเท่านั้น

จากการศึกษาลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม สรุปได้ว่า ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกในหนึ่งผืน เรียงลำดับภายในพื้นที่ของตีนซิ่นจากบนลงล่างคือ ขอไล่ ห้องนกหรือห้องกูด ขันและโกม ห้องนกหรือห้องกูด ต่อด้วยหางสะเปา ซึ่งกลุ่มลายที่กล่าวมานี้ช่างทอสามารถเพิ่มเติมลายทอได้ตามจินตนการ เป็นลวดลายผ้าซิ่นตีนจกตามลักษณะของลายเช่น ลายหละกอนหลวง ลายหละกอนหน้อย ลายขันสามแอว ลายขันแอวอู ลายนาคกุม เป็นต้น ซึ่งโครงสร้างการวางลวดลายนี้ เปรียบเหมือนฉันทลักษณ์ของโคลงกลอน การทอลายตีนจกแม่แจ่ม จึงเปรียบเสมือนการแต่งกลอนตามหลักฉันทลักษณ์ ช่างทอสามารถเสริมเติมแต่งลวดลายภายใต้โครงสร้าง

ลวดลายหรือฉันทลักษณ์นี้ จึงส่งผลให้เกิดลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกที่มีอย่างหลากหลายตามจินตนาการของช่างทอ มีการตั้งชื่อของลวดลายตามลักษณะลายที่ปรากฏ นอกจากนี้แล้วการทอลายอาจมีการยืดหยุ่นในโครงสร้างของตำแหน่งของลายบ้าง แต่เมื่อดูในภาพรวมแล้วคือผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

จากการศึกษาลวดลายจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีลวดลายต่างๆ ดังนี้

โคมเชียงแสน
โคมรูปนก ขันหละกอน
ขันสามแอว
ขันสามแอวในนกนอน
โคมหัวหมอน
ขันเสี้ยนสำ
หงส์ปล่อยขันหละกอน
หงส์บี้ ขันหละกอน
โคมเชียงแสนในนกนอน
เชียงแสนในนอกนอน ขันหละกอน
เชียงแสนหงส์ดำ
เชียงแสนหงส์ดำ ขันหละกอน
เชียงแสนหงส์เหลือง ขันละกอน
หงส์เหลือง ขันเชียงแสน
ละกอน
ละกอนหลวง
หละกอนกลาง
ละกอนหน้อย
ละกอนหัวง่าม
ละกอนขันเชียงแสน
นกนอนกุม
นกกุม
นาคกุม

(Sitthichai Smanchat. 2002)

เชียงแสน
ขันเสี้ยนสำ
ขันเชียงแสน
ขันแอวอู
ขันสามแอว
กูดขอเบ็ด
กูดป้ามอญ
ละกอน
นกกุม
นกนอน
หงส์ปล่อย
นาคกุม

(รจนา ชื่นศิริกุลชัย. 2555: 16)

ดังกล่าวนี้เป็นชื่อลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ปรากฏในเอกสารและงานวิจัยอื่นๆ ซึ่งลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มสามารถออกแบบ สร้างสรรค์ลวดลายหรือผสมผสานลวดลายใหม่ และตั้งชื่อลายที่สร้างสรรค์ขึ้นได้ตามจินตนาการของช่างทอ อันเป็นลักษณะของแรงบันดาลใจในการออกแบบลวดลายของช่างทอที่เกิดจากสิ่งรอบข้าง ลายทอที่ปรากฏนี้ไม่ได้บอกว่าใครเป็นผู้ออกแบบ ใครเป็นผู้ตั้งชื่อ รู้เพียงแต่ว่าเป็นการสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น จากชื่อของลวดลายทั้งหมดสามารถแยกตามชื่อได้ดังนี้

กลุ่มชื่อของเมือง ปรากฏชื่อเมืองเชียงแสน เป็นเมืองก่อนที่จะมาเป็นอาณาจักรล้านนา เป็นเมืองของชาวไทยวนมาแต่ดั้งเดิม เมืองเชียงแสนอยู่ในพื้นที่ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ชื่อของลวดลายผ้าซิ่นตีนจกได้แก่ ลายเชียงแสน เชียงแสนหลวง ลายเชียงแสนหน้อย นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อเมืองละกอน อันเป็นชื่อเรียกของเมืองเขลางค์ หรือจังหวัดลำปางในปัจจุบัน ชื่อของลวดลายผ้าซิ่นตีนจกได้แก่ ลายละกอน ละกอนหลวง ละกอนกลาง ละกอนหน้อย มีข้อน่าสังเกตที่ว่าเพราะเหตุใดลายชื่อเมืองโบราณอย่างเมืองเชียงแสน ลายละกอน ปรากฏในชื่อลายของผ้าซิ่นตีนจกของแม่แจ่ม เป็นไปได้ว่าลายผ้าทอที่ปรากฏนี้ มีความเชื่อมโยงกับที่มาของการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของชาวไทยวนจากเมืองเชียงแสน รวมทั้งเมืองละกอนหรือลำปาง

ภาพประกอบ 53 ขันแอว และผ้าซิ่นตีนจกลายขันสามแอว ลายขันแอวอู

ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2557

กลุ่มชื่อขัน คำว่าขัน เป็นภาษาคำเมือง หมายถึงพานในภาษาไทยภาคกลาง หมายถึงภาชนะที่ใส่เครื่องสักการะต่างๆ ทำด้วยไม้ลงรักและทาด้วยชาด หรือทำด้วยโลหะ ขันใช้พิธีกรรมต่างๆ อย่างเช่น การทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ในพระอุโบสถเรียกว่าขันอุโบสถ ขันดอกไม้เพื่อประเคนในการขอรับศีลเรียกว่า ขันขอศีล ขันที่ใส่ข้าวตอกดอกไม้ในงานฉลองสมโภชถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาเรียกว่าขัน 5 โกฐาก ขันที่ใส่ดอกไม้ธูปเทียนบูชาแก้วตังสาม อันหมายถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เรียกว่าขันแก้วตัง 3 ขันที่ใส่ดอกไม้เครื่องสักการะต่างๆ เพื่อบูชาครู หรือไปน้อมขอเป็นศิษย์ครูเรียกว่า ขันครู ขันที่ใช้ในพิธีเรียกขวัญ ผูกข้อมือเพื่อปัดเป่าเคราะห์

เรียกว่าขันผูกมือ ขันที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี เรียกว่า ขันผี เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมของชาวล้านนามีขันเป็นองค์ประกอบแทบทั้งสิ้น ลายผ้าซิ่นตีนจกที่มีชื่อขันได้แก่ ลายขันแอวอู ขันสามแอว ขันเสี้ยนสำ ในการตีความประเด็นในชื่อของผ้าซิ่นตีนจกอย่างลายขันแอวอู

คำว่าขันแอว มาจากชื่อของขันล้านนาหรือพานในภาษากลาง ขันแอวล้านนาขึ้นรูปมาจากไม้ไผ่สานหรือไม้กลึง เคลือบปิดผิวไม้ด้วยหารลงรัก เขียนลายด้วยชาด จึงมีสีดำกับแดง บางครั้งแทรกสีทองร่วมด้วย โครงสร้างของขันแอวมี 3 ส่วน ส่วนแรกคือ ตีนขัน เป็นส่วนของฐานตั้งพื้น มีลักษณะเป็นฐานบัวคว่ำ ส่วนที่สองคือ ส่วนแอว เป็นส่วนตรงกลางที่เป็นคอคอดของพาน แอวเป็นภาษาล้านนาตรงกับภาษากลางว่าเอว และส่วนสุดท้ายคือ ปากขัน เป็นส่วนของภาชนะรองรับ สำหรับใส่ข้าวตอกดอกไม้ธูปเทียน มีลักษณะรูปทรงเป็นบัวหงาย ดังนั้น ลายขันในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จึงมาจากลักษณะรูปทรงของขันด้วยชื่อที่ปรากฏ อย่างลายขันแอวอู คำว่าอู เป็นคำเมืองตรงกับภาษากลางว่า บวม อวบ อ้วน ซึ่งจะเห็นได้ว่าลายขันแอวอูในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงมีลักษณะอวบ อ้วน ลายขันสามแอว เป็นไปได้ว่าเป็นการวางลายในส่วนแอวของขันที่วางเหลื่อมซ้อนกัน อย่างลายขันเสี่ยนสำ ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ล้านนา ในโครงการวิจัย Digitized Lanna กล่าวถึงความหมายถึงลายขันเสี้ยนสำว่า ลายขันเสี้ยนสำเป็นลวดลายโบราณลายหนึ่งในกลุ่มลาย “ขัน” มีเงื่อนในการจก 32 เงื่อน เป็นลวดลายที่ยากที่สุดในกระบวนลวดลายจกของแม่แจ่ม ในสภาพความเป็นจริงแล้วลาย ขันเสี้ยนสำคงจะเป็นลายที่ไม่ยากในการจก แต่เนื่องจากการจกมีการเปลี่ยนสีด้ายในการจกบ่อยจึงทำให้ผู้ทอไม่อยากทอ โดยอ้างว่าเป็นลวดลายที่ทอยากแต่ที่จริงแล้ว ความยาก คือ การเปลี่ยนเงื่อนด้ายบ่อยๆนั่นเอง) ขันเสี้ยนสำ คำว่า “สำ” หมายถึงทับซ้อนกัน พันกันยุ่ง เช่นด้ายที่ทับซ้อนพันกัน ยุ่งกันเรียกว่า ” ด้ายสำกัน” ดังนั้นขันเสี้ยนสำจึงหมายถึงขันที่มีเสี้ยนทับซ้อนกัน (มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา. 2557, 7 กรกฎาคม: ออนไลน์)

ภาพประกอบ 54 ผักกูด ลายผักกูด และผ้าซิ่นตีนจกลายกูดขอเบ็ด

ภาพผักกูดจาก http://organicherbfarm.lnwshop.com/

ที่มา: ภาพประกอบและภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2557

กลุ่มชื่อพืช ลายกูดในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รวมทั้งลายประดับล้านนาอื่นๆ มักใช้ชื่อว่าลายกูด เป็นไปได้ว่ามาจากผักกูด ซึ่งพบลายผ้าซิ่นตีนจกคือลายดอกกูด ลายดอกกูดนี้ ในชื่อลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในกลุ่มลายดอกกูดนี้คือ ลายกูดขอเบ็ด กูดเลขสาม (ชื่อลายประยุกต์) กูดป้ามอญ

กลุ่มชื่อสัตว์ ในลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มพบลายที่ใช้ชื่อสัตว์มากกว่าลายอื่นๆ ดังนี้คือ ลายเชียงแสนหงส์เหลือง หงส์เหลือง หงส์ดำ หงส์ปล่อย หงส์บี้ ในนกนอน นกนอน นกกุม นกนอนกุม โคมรูปนก นาคกุม จากชื่อของลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จะเห็นได้ว่าในกลุ่มชื่อของสัตว์ปรากฏชื่อของนาค หงส์ และนก สัตว์ดังกล่าวนี้เป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ในทางพุทธศาสนาป่าหิมพานต์เป็นดินแดนหนึ่งของจักรวาล ซึ่งในโครงสร้างของจักวาลมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีสัณฐานกลม หยั่งลึกลงไปในน้ำด้านล่างพยุงด้วยภูเขาสามเส้า เรียกว่าภูเขาตรีกูฏ ซอกเขาตรีกูฏเป็นที่อยู่ของเปรตและอสูร ส่วนกลางเขาและเชิงเขาพระสุเมรุโดยรอบจนสุดเขาจักรวาล เป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา บนยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป เป็นที่ตั้งของชั้นสวรรค์ดาวดึงค์ เหนือขึ้นไปอีกเป็นพรมโลก เขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยมหาสมุทรขนาดใหญ่เรียกว่า นทีสีทันดร มีภูเขาโผล่โพ้นน้ำ เป็นวงรอบเขาพระสุเมรุอีกเจ็ดชั้น เรียกว่าภูเขาสัตตบริภัณฑ์ มีความสูงลดหลั่นเป็นขั้นบันได ชั้นนอกสุดมีกำแพงจักรวาลเรียกว่าภูเขาจักรวาล ในท้องนทีสีทันดรอบเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของทวีป 4 ทวีป และทวีน้อยอีก 2,000 เบื้องบนเป็นวิถีโคจรของพระอาทิตย์กับพระจันทร์โคจรรอบเขาพระสุเมรุ ส่วนป่าหิมพานต์อันเป็นที่อยู่ของสัตว์หิมพานต์นั้นอยู่ในกามภูมิ กล่าวคือ ทุกส่วนของจักรวาลเป็นภูมิที่อยู่ของสรรพสัตว์ต่างๆ ทั้งบนดิน ใต้ดิน ในน้ำ อากาศ รวมทั้งขอบเขาของจักรวาล ภูมิต่างๆ นี้เรียกว่า ไตรภูมิ อันหมายถึงโลกมนุษย์ สวรรค์ และนรก ประกอบด้วย “อรูปภูมิ” คือ ภูมิแห่งพรหมไร้รูป แต่ยังไม่ถึงนิพพานเป็นที่อยู่ของสัตว์ที่อยู่ด้วยความสุขในความว่างของอรูปฌาน “รูปภูมิ” หมายถึง ภูมิแห่งพรมที่ยังมีรูป เป็นภูมิของสัตว์ที่หลุดพ้นจากกามคุณอารมณ์ อยู่ด้วยปิติรูปฌาน และ “กามภูมิ” เป็นภูมิที่อยู่ของสัตว์ที่เสพกามคุณ 5 อย่างในทางรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ยังมีความรัก โลภ โกรธ หลงอยู่ สวรรค์ นรก บาดาล วิมานฉิมพลี ป่าหิมพานต์ และโลกมนุษย์ อยู่ในภูมินี้อันเป็นทวีปที่ชื่อว่าชมพูทวีป ซึ่งป่าหิมพานต์เป็นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์ถึงเขาพระสุเมรุ อันเป็นทางแห่งการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือพระนิพพาน

ดังนั้น สัตว์หิมพานต์จึงปรากฏอยู่ในงานพุทธศิลป์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม จิตกรรม รวมทั้งประติมากรรมต่างๆ อันเป็นความหมายของการเชื่อมสู่ศูนย์กลางของจักรวาลในพระธรรมเทศนาที่ปรากฏเรื่องราวของสัตว์หิมพานต์ อย่างเช่น พระเวสสันดรชาดก ธรรมหลวงของชาวล้านนา เป็นการแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโลกกามภูมิ ไปสู่ศูนย์กลางของจักรวาลคือเขาพระสุเมรุ อันเป็นทางหลุดพ้นสู่นิพพาน

กล่าวถึงลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ปรากฏชื่อของสัตว์หิมพานต์ในลวดลายทอ ได้แก่หงส์ นก และนาค นั้น งานวิจัยของ เครือมาศ วุฒิการณ์ เรื่อง ชีวิต ศรัทธาและผืนผ้า การสืบทอดความรู้เรื่องผ้า อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้เชื่อมโยงถึงชื่อของลวดลายผ้าทอ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกับพุทธศาสนา กล่าวคือ การสั่งสมบารมีในการทอผ้าตีนจกของผู้หญิงแม่แจ่ม เป็นการทอผ้ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างแนบแน่น เป็นวิถีทางที่ผู้หญิงได้มีโอกาสปฏิบัติโดยตรง เพื่อดำเนินตามรอยของพระพุทธเจ้าในการสั่งสมบารมี จนกว่าบรรลุถึงพระโพธิญาณ จากผ้าผืนสีขาว จากนั้นค่อยๆ ฝึกฝนการทอวันละเล็กละน้อย ผ่านลายเส้นตรง ผ่านลายดอกไม้พืชพรรณต่างๆ ทั้งช้าง ม้า นาค เดินทางไปในจักรวาล ข้ามเขา ข้ามทะเลผ่านความยากลำบากขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึง “หงส์ดำ” ซึ่งอยู่ใจกลางลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

อนึ่ง เครือมาศยังได้เปรียบเทียบผ้าซิ่นของนางมัทรี ที่กล่าวว่า “ผ้าตีนจกนกนอน” นั้น ไม่ได้ตีความตามอำเภอใจ เป็นการการอธิบายเชิงเปรียบเทียบ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ลวดลายโคมที่ขัน และห้องนก หรือแม้แต่หางสะเปา ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ชวนให้เกิดจินตนาการถึงจักรวาลที่บรรทุกไว้ในคัมภีร์หรือนิทานชาดก สำนวนที่ชาวแม่แจ่มติดใจว่า “นางมัทรีนุ่งซิ่นตีนจก นกนอน” นั้นมิใช่เป็นสำนวนที่คิดขึ้นคล้องจองให้เข้ากับความเป็นท้องถิ่นของแม่แจ่ม แต่เป็นสำนวนนี้ได้ปรากฏในเนื้อหาของเทศน์มหาชาติกัณฑ์ “นครกัณฑ์” งานวิจัยของเครือมาศ จึงเป็นงานวิจัยที่เป็นการตีความความหมายของลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุดมคติในพระพุทธศาสนา จักรวาล จนบรรลุถึงพระโพธิญาณ กับลวดลายทอของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

นอกจากนี้ เครือมาศ ยังได้เชื่อมโยงลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ปรากฏเป็นชื่อสัตว์ต่างๆ อย่าง หงส์ นก และนาค โดยได้เชื่อมโยงกับนิทานพื้นบ้านกับชาดกให้เป็นเรื่องเดียวกันกับลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตัวอย่างเช่น นิทานพื้นบ้านเรื่อง เต่าน้อยอองคำ ที่เค้าโครงเรื่องคล้ายนิทานพื้นบ้านเรื่องปลาบู่ทองของภาคกลาง ในเนื้อหาปรากฏการทอหูกได้อย่างยอดเยี่ยม และอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องจันฑมาตปู่จี่ โดยเรื่องราวมีสองคนพี่น้องถูกพ่อแม่ไล่ออกจากบ้าน เพราะกินปูจี่หมด เมื่อสองพี่น้องออกจากบ้าน ได้ผจญภัยพบทั้งคนและสัตว์ต่างๆ ที่ป่วยหรือตาย จนกระทั่งได้ไปพบงูสองตัว ตัวหนึ่งตายส่วนอีกตัวหนึ่งไปกัดเปลือกไม้มารักษาจนงูฟื้นคืนชีพ ท้ายที่สุดจันฑมาตก็ได้อภิเษกกับธิดาของเจ้าเมือง ในเรื่องราวต่างๆ ที่เครือมาศได้เชื่อมโยงระหว่างเรื่องราวนิทานกับลายผ้าซิ่นตีนจก ตัวอย่างสัตว์ต่างๆ อย่าง ช้าง นก หงส์ เป็นพาหนะของพระโพธิสัตว์ที่นำพาไปถึงการบรรลุพระโพธิญาณ เปรียบกับหางสะเปาของผ้าซิ่นตีนจก เป็นสำเภาทองที่ช่วยชีวิตสุวรรณสามกับแม่ให้บรรลุถึงฝั่งเมื่อครั้งถูกลอยแพ (เครือมาศ วุฒิการณ์. 2537)

งานวิจัยของวัฒนะ วัฒนาพันธุ์ เรื่องศิลปะพื้นบ้านล้านนาการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ ได้ตีความว่าการทอผ้าตีนจกเป็น บันไดบุญสู่สวรรค์ของผู้หญิง โดยให้ความสำคัญที่ลวดลายและสีสันบนผืนผ้าตีนจก ว่าเป็นการถ่ายทอดจินตนาการบนพื้นฐานความคิดเรื่องจักรวาลคติในไตรภูมิ ที่เชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ใน 3 ระดับของผลแห่งกรรมคือ กามภูมิ รูปภูมิ

และอรูปภูมิ ซึ่งมนุษย์สามารถหลุดพ้นจากวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิดได้ด้วยการทำบุญทำทาน รักษาศีลภาวนา เพื่อไปสู่นิพพาน ซึ่งการเดินทางไปสู่นิพพานนั้น มนุษย์ต้องผ่านป่าหิมพานต์ และต้องข้ามมหาสมุทรสีทันดร เปรียบเทียบเหมือนอุปสรรค หรือภาวะแห่งกิเลสที่มนุษย์ต้องเพียรพยายามก้าวข้ามไปถึงเขตแดนสวรรค์ ดังกล่าวนี้ รายงานวิจัยเรื่องนี้ได้กล่าวถึง การเดินทางผ่านป่าหิมพานต์และมหาสมุทรสีทันดรสู่สวรรค์นั้น มีความเชื่อมโยงกับลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่มีลวดลายเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพาต์เช่น นก นาค หงส์ รวมทั้งลายหางสะเปา การเชื่อมโยงถึงเรือสำเภาที่นำพาพระพุทธองค์สู่นิพาน และส่วนที่เป็นสีแดงในส่วนของตีนซิ่นเปรียบเทียบถึงการใช้สีแดงในภาพจิตกรรมไทย การที่ผู้หญิงแม่แจ่มทอผ้าตีนจก ก็เปรียบเหมือนการได้บรรลุไปสู่สวรรค์ นอกจากการทอผ้าตีนจกแล้ว ผู้วิจัยยังเปรียบถึงการทอผ้าจีวรในงานบุญจุลกฐิน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าการทอผ้ามีความเชื่อมโยงกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนามี 2 ปรากฏการณ์คือ การทอผ้าตีนจกที่เป็นหนทางเชื่อมต่อระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ และการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ของแม่หญิงแม่แจ่มที่ได้ทอผ้าจีวรเพื่อถวายพระในงานบุญจุลกฐิน (วัฒนะ วัฒนาพันธุ์. 2544)

ในขณะเดียวกันงานวิจัยของ ฝอยทอง สมวถา เรื่องโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ได้เสนอว่า หากอาจารย์บุปผาได้เปรียบผ้าซิ่นตีนจกเป็น บันไดบุญสู่สวรรค์ของผู้หญิง โดยให้ความหมายของผ้าซิ่นเป็นรูป – สัตว์ เช่น นก นาค หงส์ ว่าเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ และเปรียบลายได้อีกว่า หางสะเปา คือเรือสำเภา ในส่วนสุดท้ายของผ้าซิ่นตีนจกคือ พื้นแดง เปรียบเทียบได้ว่า คือทะเลสีทันดร โดยสรุปว่าผู้หญิงแม่แจ่มนั่งทอผ้าตีนจกตามจินตนาการเมื่อทอเสร็จก็นั่งเรือสำเภาข้ามทะเลสีทันครขึ้นสวรรค์นิพพานได้ รวมทั้งการอ้างอิงในงานวิจัยของปราโมทย์ ภัคดีดำรงค์ เรื่อง การเมืองของสุนทรียภาพผ้าซิ่นตีนจกกับกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมแม่แจ่ม โดยปราโมทย์ได้กล่าวว่า พระสุทัศน์ (พระครูใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน เจ้าอาวาสวัดป่าแดด) ตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นไปได้ที่ผู้วิจัยพูดในฐานะคนไทยและต้องการสื่อกับคนไทยจึงเอาเรื่องพระพุทธศาสนาเข้ามาตีความลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกด้วย แต่สำหรับชาวบ้านแล้วอธิบายได้เพียงแต่ว่า เป็นเรื่องของการสร้างสมาธิในขณะช่างทอกำลังจกลายลงไปในผืนผ้า ความหมายของผ้าซิ่นตีนจกจึงไม่จำเป็นต้องตีความให้ไกลจากวิถีของชาวบ้าน

ประเด็นเรื่องลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ฝอยทองกลับเห็นต่างไปจาก งานวิจัยทั้ง 2 เรื่องในข้างต้น ที่ว่าช่างทอเกิดจากจิตนาการจากการไปฟังเทศน์ฟังธรรม ฟังเจี้ยที่วัด แล้วได้เอาเรื่องราวทางพุทธศาสนา มาจินตนาการเป็นลายผ้าซิ่นตีนจกนั้น คำตอบคือ ไม่ใช่เป็นอย่างงานวิจัยที่เคยทำไว้ในฉบับก่อนๆ ที่ได้อธิบายไว้ ซึ่งฝอยทอง สมวถา ได้อธิบายประเด็นของความหมายของลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มดังนี้

เรื่องลายผ้าซิ่นตีนจก ตอนนั้นพี่นุสราเป๋นอยู่นี้เนาะ คือแม่ก่อบ่เข้าใจเป๋นเท่าใด เป๋นก่ออาจจะบ่เข้าใจแม่ขนาดแม่เป๋นคนแม่แจ่มที่นี้ ที่นี้แม่ก่อเจื่อเป๋นก่าว่า คนบ้านเฮาอย่างมาเก่งแต๊เก่งว่าไปนั่งฟังธรรมแล้วเอามาจก บ่ว่าอาจารย์บุปผา วัฒนพันธ์ ที่ มช. เป๋นเข้ามาวิจัยแล้วเป๋นมาหาแม่ที่บ้าน ต๋อนนั้นแม่บ่ใช่ฮู้เรื่องฮู้ราวหยัง ก่อแนะนำฮื้อไปหาคนนั้นคนนี้ แล้วในงานวิจัยเป๋น เป๋นจะเขียนหยังเอ๊ยะ แม่ก่อว่าโห..... คนบ้านเฮาอย่างมาเก่งแต๊ว่า แม่กี๊ดนาแค่กี๊ดบ่ดายว่า พอคนไปฟังเรื่องสัตว์ป่าหิมพานต์ มันเป๋นหยั่งอี้ ๆ ฮั่มในธัมม์คนก่อมาตอเป๋นหยั่งอี้เลย ตอนนั้นแม่เก็บไว้ในใจ๋แม่ก่อนว่าเขาหยังมาเก่งแต๊ พอแม่ทำงานวิจัยของแม่ แม่ถึงฮู้ว่ามันบ่ใช่ เขาว่าโท๊ะถ้าหล๊วกล้ำหล๊วกเหลือจะมาอยู่หยังแม่แจ่มนี้ บ่เด่วนี้ก่อไปอยู่เผียตี้ไหนตี้เบ่าปุ๊นน้าก่า ในฮั้นเป๋นจะบอกว่าหางสะเปาเนี๊ยะ เอาไปแปลเป๋นเรือสำเภาสีแดงฮั้นเป๋นว่าทะเลสีทันดร แต่คนเมืองแจ๋มเป๋นบ่ฮู้จักเป๋นก่อบอกว่า พอมาแป๋งเป๋นนก เป๋นนาค เป๋นหยังสัพพะ สัตว์ในป่าหิมพานต์ ละก่อจะขี่เฮือสำเปาเนี๊ยะทะเลสีทันดร ผดสวรรค์ปุ๊น แล้วแม่ไปถามเขา โป๊ดโท๊ะอยู่หม้อนะฮกเมืองแจ๋มนี้น่าก่า ไปขึ้นสวรรค์สะเหวนหยังจกยากจะต๋าย (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อความสัมภาษณ์ ถอดความได้ว่า ในเรื่องความหมายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น ตอนแรกยังไม่รู้ความหมาย เพียงแต่มีคำถามในใจว่าสิ่งที่นุสรา เตียงเกตุ และการนำเสนองานวิจัยของบุปผา วัฒนพันธุ์ ที่ว่าเมื่แม่หญิงแม่แจ่มฟังพระเทศน์ ในเรื่องราวของสัตว์หิมพานต์ที่วัด แล้วนำมาทอเป็นลายผ้าซิ่นตีนจก นึกในใจว่าทำไมช่างทอแม่แจ่มถึงเก่งอย่างนี้ แต่เมื่อได้ทำวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม จึงได้รับคำตอบที่ว่า ช่างทอไม่ได้แปลความหมายจากการฟังธรรมเทศนาที่วัด แต่เป็นการทอที่ทำสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

ในการลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลในยุคก่อนสงคราม ได้สอบถามเรื่องความหมายของลวดลายผ้าซิ่นตีนจกกับแม่อุ๊ยปี ศรีเที่ยง บ้านอาฮาม อายุ 75 ปี เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2548 สรุปความได้ว่า ลายผ้าซิ่นตีนจกที่แม่อุ๊ยผงเป็นผู้สอน จะขึ้นต้นให้และเอาตัวอย่างมาให้ดู ถ้าไม่มีตัวอย่างก็ทอไม่ได้ แม่อุ๊ยผงไม่เคยเล่าความหมายของลาย บอกแต่ชื่อลายให้รู้จัก เช่น ห้องนก ห้องกูด ขันละกอน ฯลฯ ลายนาคกุมและหางสะเปา ฝึกครั้งแรกยากมาก ถ้าเข้าใจแล้วก็ไม่ยาก ตรงผ้าสีแดงเรียกว่า “ผาวัน” แม่ไม่รู้ความหมาย เรียกตามผู้เฒ่าผู้แก่ แม่ทอตีนจกมาตั้งแต่เด็กๆ แม่เฒ่าผงสอน ลายละกอน ลายเชียงแสน หงส์ดำ และขันเสี้ยนสำ เพราะ 3 ลายนี้ยาก ถ้าจก 3 ลายนี้ได้แล้ว ลายอื่นๆ แกะลายตามตัวอย่างได้หมด แม่อุ๊ยผงไม่ได้บอกว่าแต่ละลายหมายถึงอะไร บอกให้แต่ว่า ทำให้ถูกๆ ทำให้ดีๆ

รวมทั้งการสัมภาษณ์แม่อุ๊ยติ๊บ บุญเที่ยม บ้านไร่ เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2548 สรุปความได้ว่า เรื่องความหมายของผ้าซิ่นตีนจก ย่ายายทวดไม่เคยบอกว่าหมายถึงอะไร ในนิยายธัมม์ก็ไม่มี คนอื่นแปลความหมายที่หลัง เขาแปลตามที่เขาคิด จะแปลอย่างไรก็แล้วแต่เขา ขอเพียงแต่ให้ลูกหลานทอตีนจกให้ถูกต้องตามลาย ทอให้ดีให้งาม ตามแม่ ตามทวดที่สอนไว้ (ฝอยทอง สมวถา. 2549: 238-239)

การตีความให้ความหมายของชื่อของลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากบุคคลภายนอก ที่ปะทะกับความรู้ของชาวแม่แจ่มที่มีอยู่เดิม ซึ่งองค์ความรู้ที่สร้างขึ้นมาอาจจะเป็นความจริงหรือไม่เป็นความจริงก็ได้ เนื่องจากองค์ความรู้เรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่ได้ถูกบันทึกมาตั้งแต่แรกเริ่ม ไม่ปรากฏองค์ความรู้เรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มใดในเอกสารเอกสารโบราณ การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นลักษณะการบอกต่อ การทำให้ดู และการลงมือปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ จากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามชื่อลายในกลุ่มลายสัตว์ที่ปรากฏในลวดลายผ้าทอแม่แจ่มนั้น ลายหงส์ ลายนก และนาคกุม เป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์

ภาพประกอบ 55 หงส์ งานศิลปหัตถกรรมใบลานของชาวแม่แจ่ม ผ้าซิ่นตีนจกลายหงส์ปล่อยและลายโกมรูปนก

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556

หงส์ เป็นนกในตระกูลสูง อาศัยอยู่ในถ้ำทองบนเขาคิชฌกูฏ และเป็นสัตว์มงคลที่เชื่อว่าจะทำหน้าที่คุ้มครองอันตรายทางเบื้องบน เนื่องจากถือว่าเป็นราชาแห่งสัตว์ปีกทั้งปวง สัตว์ปีกทั้งหลายอยู่ในความดูแลของหงส์ และพญาหงส์จะปกปักรักษาให้รอดพ้นจากอันตรายต่าง ๆ ได้ ในทางพุทธศาสนา หงส์ปรากฏอยู่ในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น ครั้งหนึ่งพระสารีบุตรเกิดเป็นกษัตริย์ครองนครสาคล พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพญาหงส์ปกครองบริวารที่มีมากถึง 96,000 ตัว ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของมงคล 108 ประการดังเช่นปรากฏอยู่บนรอยพระพุทธบาท ในศาสนาฮินดูเชื่อกันว่า หงส์เป็นสัตว์ปีกชั้นสูงมีความสง่างาม และเป็นพาหนะของพระพรหม จึงได้นามว่า “ครรไลหงส์” บางตำรากล่าวว่าพระพรหมประทับบนราชรถที่มีหงส์เจ็ดตัวลากไป ส่วนความเชื่อที่ได้รับจากพม่าคือเป็นเครื่องหมายของพระอาทิตย์ ดังนั้นจึงพบรูปหงส์ และกระต่ายที่มีความหมายเป็นพระอาทิตย์และพระจันทร์คู่กันเสมอ ในขณะที่หงส์ตามคติความเชื่อของจีนเชื่อว่านกชนิดนี้จะสามารถหยั่งรู้ความวุ่นวายบนโลกมนุษย์ได้ ดังนั้นมักจะปรากฏตัวเฉพาะในยามสงบสุขเท่านั้น สถานที่หรือตำแหน่งที่พบการประดับรูปหงส์ เช่น ซุ้มประตูโขง โขงพระเจ้าเสาหงส์ และสันหลังคาวิหาร ซึ่งเป็นตำแหน่งที่สูง จากสัญลักษณ์ของหงส์ที่เป็นสัตว์ปีกและคุ้มครอง ศาสนสถานจากอันตรายในทิศเบื้องบน (สุวิภา จำปาวัลย์. 2551: 92)

ภาพประกอบ 56 นาค บันไดทางขึ้นหน้าวัดบ้านทัพ แม่แจ่ม และผ้าซิ่นตีนจกลายนาคกุม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

นาค มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย ในพระสูตรและพระไตรปิฎกเป็นงูสูงศักดิ์มีสถานะเป็นเทพชั้นรอง โดยในพุทธประวัติตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพญานาคตนหนึ่งชื่อ พญานาคนันโทปนันท์พยายามทำร้ายพระพุทธองค์ พระโมคคัลลานะจึงเนรมิตกายเป็นครุฑเข้าต่อตีปราบได้สำเร็จ ในที่สุดพญานาคนันโทปนันท์จึงเข้ามาเป็นพุทธบริษัทในที่สุด เรื่องราวของพญานาคได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก เมื่อคนไทยรับเอาพระพุทธศาสนามานั้น เรื่องราวของนาคจึงปรากฏอยู่ในวรรณคดี คัมภีร์ ชาดก ซึ่งนาคเหล่านี้มักเป็นพญานาคในลักษณะของงูใหญ่ที่มีอิทธิฤทธิ์มาก ในไตรภูมิโลกวินิจฉยกถาได้อธิบายถึงลักษณะของนาคไว้ดังนี้ *“...นาคทั้งหลายขึ้นแก่ พญาสุนันทนาคราช และพญาปนันทนาคราชสิ้นทั้งนั้น ตกว่าพญานาคทั้งสอง คือพญาสุนันทะและพญาปนันทะนั้นได้เป็นพญาแห่งนาคทั้งปวง แต่บรรดาที่อยู่ ณ ภายในเขาสัตตบริภัณฑ์ทั้ง 7 ชั้นและสีทันตรมหาสมุทรทั้ง 7 ชั้น...”* (สุวิภา จำปาวัลย์. 2551: 90)

ในกลุ่มลวดลายที่เป็นชื่อของสัตว์นี้ นอกจากเป็นลายที่อยู่ในส่วนของโกมแล้ว ลายที่เป็นชื่อของสัตว์ โดยเฉพาะลายนกยังเป็นส่วนประกอบในตัวลายที่เป็นโครงสร้างหลักของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้แก่ ห้องนก เป็นลายที่อยู่ขนาบในส่วนบนและส่วนล่างของลายโกม มีลักษณะเป็นโครงสร้างของส่วนหัวนกชูคอหันหน้าชนกัน เรียงซ้ำกันไปตลอดทั้งผืนซิ่น

กลุ่มชื่อผสมผสาน นอกจากผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีชื่อลวดลายทอที่เรียกตามชื่อของเมือง ชื่อที่มาจากขัน ชื่อที่มาจากสัตว์แล้ว ยังมีลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกที่ผสมผสานลวดลายที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งลวดลายที่ผสมผสานกัน เป็นผลมาจากความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอในการผสมผสานลวดลายต่างๆ รวมทั้งเสริมเติมแต่ง ลดตัดทอน ในส่วนของโครงสร้างหลัก ซึ่งกลุ่มชื่อลายผสมผสานนี้ได้แก่ เชียงแสนหงส์เหลืองขันละกอน หงส์เหลือง ขันเชียงแสนโคมรูปนกขันหละกอน หงส์ปล่อยขันหละกอน ละกอนขันเชียงแสน หงส์บี้ขันหละกอน โคมเชียงแสน ในนกนอน เชียงแสนในนกนอนขันหละกอน เชียงแสนหงส์ดำ เชียงแสนหงส์ดำขันหละกอน ขันสามแอวในนกนอน และ ละกอนหัวง่าม

ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโบราณที่ทำสืบต่อกันมานี้ ถึงแม้ว่ายังไม่มีหลักฐานในเรื่องที่มาของลวดลายก็ตาม แต่ชื่อของลวดลายต่างๆ ก็ยังมีความเชื่อมโยงกับศาสนา ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และตำแหน่งแห่งที่ของชื่อบ้านนามเมืองที่อยู่ในโครงสร้างของลายหลักคือ ขอไล่ห้องกูดหรือห้องนก ขัน โกมขัน ห้องนก และหางสะเปาบนผาวัน ตามลำดับ หรืออาจจะลดทอนบางส่วนออกก็ตามแต่ โครงสร้างของลวดลายตีนซิ่นนี้เป็นเสมือนฉันทลักษณ์ของโคลง กลอน ที่ให้กวีมาเติมคำ ความหมายและอารมณ์ให้สมบูรณ์ ซึ่งไม่ต่างไปจากการทำงานของช่างทอ อย่างไรก็ตามโครงสร้างของลายหลักที่เป็นเสมือนฉันทลักษณ์และรายละเอียดของลวดลายต่างๆ ก็ใช่ว่าจะต้องตายตัว ช่างทอสามารถปรับเปลี่ยน ลดตัดทอน ใส่ลูกเล่นต่างๆ ลงไป โดยเฉพาะการใช้สีฝ้ายในการทอ ที่ช่างทอสามารถสร้างสรรค์ ให้สีลงไปจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของช่างทอ ถึงแม้ว่าจะเป็นลายเดียวกันก็ตาม แต่เมื่อการให้สีที่ต่างกัน ส่งผลให้อารมณ์ของผ้าซิ่นผืนนั้นเปลี่ยนไปตามการใช้สีของเส้นฝ้าย

ในด้านการอนุรักษณ์ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ลวดลายแบบดั้งเดิมของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือฝอยทอง สมวถา และทีมนักวิจัยเป็นคนแม่แจ่มทั้งหมด ในโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ 100 ปี ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม งานวิจัยเรื่องนี้ถูกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2549 โดยสิ่งที่ได้จากงานวิจัยฉบับนี้คือ การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบลวดลายโบราณ จำนวน 16 ลวดลาย ไปขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา และได้รับการขึ้นทะเบียนเลขที่ สช 50100015 คือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง

3.1.2 ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จำนวน 16 ลวดลาย

1. ลายกูดขอเบ็ด

ภาพปะกอบ 57 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายกูดขอเบ็ด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายกูดขอเบ็ด ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการชึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ลักษณะของกูดขอเบ็ดเห็นชัดเจนได้จากโกมและขัน ที่มีลายทอเป็นรูปขอคล้ายขอเบ็ดเรียงต่อเป็นลายซ้ำสลับซ้ายขวาขดเหมือนดอกกูด ทั้งในส่วนของโกมและขัน ลวดลายโครงสร้างผ้าซิ่นผืนนี้ประกอบด้วยห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางหางสะเปา ไม่มีขอไล่ การให้สีในผ้าซิ่นผืนนี้ เป็นการใช้สีที่สดใส ตัดกัน ได้แก่สีส้ม เหลือง เขียว ชมพู ขาว ฟ้า และดำ ในส่วนของหางสะเปาใช้สีขาวและสีดำ บนพื้นผาวันสีแดงสด ตามแบบการใช้สีแบบโบราณ ส่วนของตัวซิ่นเป็นลายก่านเหลือง สลับดำ ผ้าซิ่นผืนนี้เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ไม่ทราบชื่อผู้ทอ โดยได้ซื้อกับนางแก้วลูน สารินจา เมื่อปี พ.ศ. 2550 เป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยุคหลังสงคราม เนื่องจากใช้ฝ้ายพ่ายและจกไหมแซม

2. ลายโกมรูปนก

ภาพประกอบ 58 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมรูปนก

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมรูปนก ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นการอธิบายลักษณะของลวดลายอย่างตรงไปตรงมา โกมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเรียงกันตลอดทั้งแถว มีลวดลายที่เหมือนรูปร่างของส่วนคอและหัวของนกอยู่ด้านในเรียงแถวหันหน้าชนกันตลอดทั้งแนวของของโกม ผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้มีโครงสร้างหลักของลายที่ประกอบด้วยห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา ไม่มีขอไล่ การให้สีของผ้าซิ่นผืนนี้เป็นการใช้สีแบบคู่สีตรงข้าม กล่าวคือเมื่อผาวันในส่วนของตีนซิ่นมีพื้นที่เป็นสีแดงในพื้นที่ส่วนใหญ่ ช่างทอใช้สีเขียวในส่วนของรูปนก พร้อมกับใช้สีแดงกับสีเหลืองเดินเส้นในส่วนเส้นรอบนอกของโกม และใช้สีแดงบางจุดในส่วนของขัน ส่วนห้องนกที่ขนาบทั้งสองข้างใช้สีขาวเป็นสีส่วนรวม แทรกสีเหลือง ฟ้า และชมพูเล็กน้อย เข้าหลักการทฤษฎีการกลับค่าของสี จึงส่งผลให้ลายโกมที่มีรูปนกเรียงกันอยู่ภายในมีความโดดเด่นขึ้นมารับกับผาวันสีแดงในพื้นที่เบื้องล่าง

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมรูปนกผืนนี้ เป็น สมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดย นางก๋องคำ โมตาลี อายุ 55 ปี ผ้าซิ่นผืนนี้ได้รับรางวัลที่ 1 ในงานเทศกาลผ้าซิ่นตีนจกปี พ.ศ. 2547 นางก๋องคำเป็นช่างทออีกคนหนึ่งที่มีฝีมือในการทอดีมาก เพราะสืบสายเลือดมาจากแม่อุ๊ยปั๋น นิปุนะ ช่างทอผ้าตีนจกรุ่นโบราณ ที่ถ่ายทอดความรู้หลากหลายให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ แม่อุ๊ยปั๋น ถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. 2555

3. ลายโกมหัวหมอน

ภาพประกอบ 59 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมหัวหมอน

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมหัวหมอน ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ชื่อบอกอย่างตรงตัวว่าเป็นลายโกมหัวหมอน มีความเชื่อมโยงกับลายหมอน นอกจากชาวแม่แจ่มจะทอลายจกที่ตีนซิ่นแล้ว ยังมีการทอจกในหน้าหมอนเป็นหมอนหน้าหก หมายถึงหน้าหมอนที่แบ่งเป็นหกส่วน ภายในมีช่องหกชองตลอดความยาวของหมอน เพื่อยัดนุ่นภายในช่องทั้งหก ด้านหน้าหมอนมีการทอด้วยเทคนิคการจกลายที่สวยงาม ผ้าซิ่นตีนจกลายโกมหัวหมอนผืนนี้ อยู่ในโครงสร้างของลายคือห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา โครงสร้างของโกมมีขอบเขตของหน่วยของลายที่ชัดเจน ภายในโกมมีลายลักษณะคล้ายนก การให้สีในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ ผาวันใช้สีแดงสดตามแบบอย่างโบราณ ในส่วนของลายจกมีการใช้สีที่ตัดกันในคู่สีตรงข้ามคือสีแดง ชมพู และสีเขียว ฉุดฉาด มีการใช้สีขาวเพื่อให้เป็นตัวแบ่งระหว่างโกมและขัน ส่งผลให้เกิดความชัดเจนในแต่ละหน่วยของลาย การให้สีห้องนกในส่วนของห้องนกใช้สีขาว เหลือง แดง และชมพูบนพื้นสีดำ มีสีน้ำเงินครามมากั้นสลับตามช่วงระยะ ส่งผลให้เกิดการกลับค่าของสี รวมทั้งเกิดเกิดการสั่นสะเทือนของสี หรือความระยิบระยับของการใช้สี

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโกมหัวหมอนผืนนี้ เป็น สมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดย แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน อายุ 67 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา กล่าวว่าผ้าซิ่นผืนนี้ทอตั้งแต่รุ่นสาว ใช้ไหมจกทั้งผืน มีสีสันที่สดใส บ่งบอกถึงลักษณะนิสัยที่ร่าเริงของคนทอ ทางเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม ได้ให้นางมลฑา อรินติ๊บ ลูกสาวแม่อุ๊ยเลิศทอโดยใช้ฝ้ายสีตุ่นในลายเดียวกัน เพื่อขอแลกผ้าซิ่นผืนนี้มาเก็บไว้ เพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษา ในเรื่องเอกลักษณ์ของช่างทอผ้า

4. ลายขันเสี้ยนสำ

ภาพประกอบ 60 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันเสี้ยนสำ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันเสี้ยนสำ ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายขัน ลายขันเสี้ยนสำนี้ถือว่าเป็นลายที่ทอยากเพราะมีเงื่อนฝ้ายจำนวนมากในการทอจก ส่งผลให้ได้ลายที่มีรายละเอียดค่อนข้างมาก ลวดลายในส่วนของโกมและขันมีความกลมกลืนกันอย่างลงตัว ลายขอของขันและโกมมีความละเอียดและแน่น ในงานวิจัยโครงการ Digitized Lanna โดยมหาวิทยาเทคโนโยลีราชมลคลล้านนา ได้กล่าวถึงลายขันเสี่ยนสำว่า ลายขันเสี้ยนสำมีเงื่อนในการจก 32 เงื่อน เป็นลวดลายที่ยากที่สุดในกระบวนลวดลายจกของแม่แจ่ม (มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา. 2557, 7 กรกฎาคม: ออนไลน์) ลวดลายในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ อยู่ในโครงสร้างของลายหลักแบบโบราณคือ ห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา ไม่มีขอไล่ การให้สีเป็นการใช้สีแบบกลมกลืนในกลุ่มสีเหลืองบนพื้นสีดำ มีสีแดงเล็กน้อยในหน่วยลายที่มีลักษณะคล้ายหัวนกหันหน้าชนกันภายในโกม ส่งผลให้เกิดความโดดเด่นด้วยสี ในส่วนของห้องนกที่มีสภาพสีโดยรวมที่อยู่ในกลุ่มสีเหลือง ทำให้มีความกลมกลืนไปกับขันและโกม แต่ได้มีสีฟ้า และน้ำเงิน และสีแดง แทรกในส่วนของห้องนกเป็นระยะที่เท่ากัน ส่งผลให้เกิดความระยิบระยับของสีในห้องนกทั้งสองขนาบข้าง โดยเฉพาะสีแดงที่แทรกบางจุดในส่วนของห้องนก มีความสอดคล้องกับสีแดงในส่วนของหัวนกที่อยู่ในโกมเป็นอย่างยิ่ง

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันเสี่ยนสำผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดย แม่อุ๊ยหล้าผง บ้านอาฮาม ลูกพญาไจย แม่อุ๊ยธิดา วรรณคำ บ้านช่างเคิ่ง มอบซิ่นผืนนี้ให้กับเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม เมื่อปี พ.ศ. 2548 เป็นผ้าซิ่นเก่าในยุคใช้ฝ้ายแดงน้ำมัน สีจึงไม่ตก

5. ลายขันสามแอว

ภาพประกอบ 61 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันสามแอว

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันสามแอว ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการชี้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายขัน คำว่า “ขัน” หมายถึง พาน ในภาษากลาง ส่วนคำว่า “แอว” นักวิชาการบางท่านใช้คำว่า “เอว” ที่ทับศัพท์ในภาษากลางคือ เอว แอวหรือเอว เป็นชื่อเรียกในส่วนของคอขอดในส่วนกลางของพาน ดังนั้นลายนี้ในส่วนของขันจึงเป็นลายที่มีความโดนเด่นมากกว่าโกม ซึ่งอาจเกิดจากจินตนาการของช่างทอโบราณในการนำเอาลักษณะของขันมาทอลงบนตีนซิ่น ซึ่งขันสามแอวในการตีความของผู้จัยจากรูปแบบของลายผ้านี้ เป็นเหมือนรูปร่างของขันที่วางเรียงกัน หรือเป็นเหมือนลักษณะของแอวขันที่กลึงเป็นสามหยักก็เป็นได้ ในส่วนของขันจึงมีลักษณะของลายเป็นลายหยักหลายหยัก โครงสร้างหลักของลายผ้าซิ่นผืนนี้มีความสมบูรณ์แบบของผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ ด้วยองค์ประกอบของลายที่ประกอบด้วยขอไล่ ห้องนก ขัน โกม ขอไล่ และหางสะเปาบนพื้นผาวันสีแดงสด การให้สีของผ้าซิ่นลายขันสามแอวผืนนี้ เป็นการใช้สีที่สดใส ร้อนแรง ด้วยสีในกลุ่มสีเหลืองเป็นหลัก ในส่วนของลายขันใช้สีแดงเฉพาะส่วนส่งผลให้ขันมีความโดดเด่น แทรกด้วยสีน้ำเงินและชมพูเล็กน้อย ในส่วนของห้องนกใช้สีเหลืองเป็นหลัก แทรกด้วยสีม่วง แดง เขียว น้ำเงิน และสีขาวในระยะที่เท่ากัน ส่งผลให้เกิดการแยกส่วนระหว่างระหว่างขันและโกมด้วยสี

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันสามแอวผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ไม่ทราบชื่อผู้ทอ เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มซื้อมาจากนางแก้วลูน สารินจา บ้านทัพ เมื่อปี พ.ศ. 2550 ผ้าซิ่นผืนนี้ เป็นผ้าซิ่นยุคก่อนสงคราม (พ.ศ. 2485) ใช้ฝ้ายพ่ายอย่างดี สีจึงไม่ตก

6. ลายขันแอวอู

ภาพประกอบ 62 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันแอวอู

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันแอวอู ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายขัน ด้วยชื่อและลวดลายมีความแตกต่างกับลายขันสามแอวตรงที่การบอกลักษณะของแอวขัน คำว่าแอวคือส่วนชองเอวขันหรือส่วนที่เป็นคอขอดของพานดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น ส่วนคำว่า ”อู” หมายถึง บวม สั้น เป็นภาษาถิ่นล้านนาที่แสดงถึงลักษณะของขนาดเช่น คออู หมายถึง คอบวมๆ สั้นๆ ดังนั้น ขันแอวอู จึงเป็นการบอกลักษณะของลายขันที่มีลักษณะ สั้น บวม ใหญ่ เทอะทะ ดังลวดลายในผ้าซิ่นผืนที่นำมาวิเคราะห์นี้ ลักษณะของขันมีหน่วยของลายค่อนข้างใหญ่ แสดงลักษณะของลายขันที่ชัดเจน โครงสร้างของลวดลายอยู่ในโครงสร้างหลักคือห้องนก ขัน โกม ห้องนก หางสะเปาที่มีผาวันเป็นพื้นสีแดง แต่ไม่มีขอไล่ ในส่วนของการให้สีมีการใช้สีที่แยกระหว่างโกมและขันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในส่วนของโกมใช้สีขาวและดำเป็นส่วนใหญ่ มีกลุ่มสีแดงและดำเล็กน้อยในส่วนกลางของโกม ลวดลายของโกมไม่สลับซับซ้อน เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มลายขันที่มีความสลับซับซ้อนของลายมากกว่า สีในส่วนของขันใช้กลุ่มสีเหลือง เขียว ชมพู และสีขาว ซึ่งเป็นการใช้กลุ่มสีที่สร้างความแตกต่างกับโกม ในส่วนของห้องนก ใช้สีในกลุ่มสีเหลือง สลับกับการใช้สีน้ำเงิน แดง เขียว และสีชมพู สลับสีตามระยะช่องห่างทีเท่ากัน ในภาพรวมของการใช้สีในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ เป็นการใช้สีที่สดใสในกลุ่มของสีโทนร้อนที่ถูกกลับค่าสีด้วยสีโทนเย็นในช่องจังหวะที่เท่าๆ กัน

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายขันแอวอูผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ไม่ทราบชื่อผู้ทอ เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มได้ซื้อมาจากนางแก้วลูน สารินจา เมื่อปี พ.ศ.2550 เป็นผ้าซิ่นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมจกแซมบางแห่ง

7. ลายนกนอนกุม

ภาพประกอบ 63 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกนอนกุม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกนอนกุม ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายนก โครงสร้างของลายนกนอนกุมเป็นลายเป็นลายตารางสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสลับลายซ้ำเต็มตลอดช่วงลายจกผืนนี้ไม่มีขอไล่ ห้องกูดห้องนกขัน โกม เหมือนผ้าซิ่นตีนจกลวดลายอื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นประเภทหนึ่งของลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อย่างไรก็ตาม ผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้มีเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบดั้งเดิมต้องมีหางสะเปาที่เป็นสีขาวสลับสีดำ บนผาวันสีแดงสด ลายนกนอนกุมในหน่วยลายที่เป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีลักษณะลายเหมือนรูปนกหันหน้าชนกัน ลายมีลักษณะที่สมมาตร สองข้างสลับด้านเท่ากันอยู่ภายในรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซ้ำเหมือนกันทั่วทั้งตีนซิ่น ซึ่งช่างทอได้สร้างความแตกต่างในลวดลายซ้ำนี้ ด้วยการให้สีที่ต่างกัน อย่างผ้าซิ่นผืนนี้ที่ใช้สีต่างกันในลวดลายเดียวกัน โดยสีส่วนรวมใช้สีในกลุ่มสีเหลือง โดยเฉพาะลายที่เป็นเหมือนรูปนกใช้สีเหลืองทั้งหมด ส่วนที่เป็นช่องไฟระหว่างรูปนก ช่างทอใช้สีต่างๆ ได้แก่สีน้ำเงิน ฟ้าเข้ม ฟ้าอ่อน ขาว ม่วง เขียว ชมพู น้ำตาล ครีม ส้ม และสีแดง สลับสับหว่างด้วยสีที่เป็นอิสระ ไม่จำเป็นต้องใช้สีตรงกันทุกช่องซ้ำลาย แสดงให้เห็นถึงความมีเสรีภาพในการใช้สี ส่งผลให้ได้ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกมที่มีความเคลื่อนไหว ได้สีและลวดลายที่ระยิบระยับ

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกนอนกุมผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางศรีนวล มูลแก้ว อายุ 39 ปี บ้านไร่ นางศรีนวลเป็นช่างทอที่มีฝีมือดีคนหนึ่ง เพราะเริ่มทอผ้าตั้งแต่อายุ 13 ปี

8. ลายนกกุม

ภาพประกอบ 64 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกกุม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกกุม ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการชี้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายนก โครงสร้างของลวดลายเป็นแบบลายตารางสี่เหลี่ยม ที่มีการซ้ำลายทั่วทั้งตีนซิ่น ไม่มีโครงสร้างของขอไล่ น้องนกห้องกูด โกม ขัน มีหางสะเปาสีดำสลับสีขาว อยู่บนผาวันสีแดงสด ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกลายนกกุมผืนนี้ เป็นการนำเอาแม่ลายของห้องนกมาจัดเรียงใหม่ในลักษณะที่ซ้ำกันทั่วทั้งตีนซิ่น ส่งผลให้ได้ลายที่ละเอียด ถึงแม้ว่าในผ้าซิ่นตีนจกที่นำมาวิเคราะห์ผืนนี้มีลายเดียวที่นำมาซ้ำกัน แต่ช่างทอก็ได้สลับสีต่างๆ ให้เกิดสีสันที่แปลกใหม่ในตีนซิ่น โดยให้หน่วยของลวดลายที่มีลักษณะเป็นรูปนกหันหน้าชนกันเป็นสีเหลือง และในส่วนของลายขอถัดลงมาจากรูปนก เป็นสีขาวทั้งหมด ส่วนที่เป็นลายระหว่างรูปนกและลายขอ ช่างทอใช้สีต่างๆมาสลับสับหว่างกันอย่างอิสระ ได้แก่สีแดง ชมพู ม่วง เขียวแก่ เขียวอ่อน และสีขาว ส่งผลให้เกิดจังหวะในการจัดวางสี ลายทอที่ได้จึงมีความเคลื่อนไหว สั่นสะเทือน ระยิบระยับ

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนกกุมผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่มทอโดยนางมลฑา อรินติ๊บ อายุ 49 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา

9. ลายนาคกุม

ภาพประกอบ 65 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนาคกุม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนาคกุม ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายนาค ด้วยลักษณะโครงสร้างของลาย มีความคล้ายคลึงกับลายนกนอนกุมเป็นอย่างมาก ถ้าไม่สังเกตอย่างละเอียดถี่ถ้วนอาจเกิดความสับสนได้ ด้วยจากลักษณะหน่วยลายในรูปของสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้ำกันทั้งผืน เพียงแต่เปลี่ยนจากลายนกเป็นลายนาค ซึ่งจะมีหน่วยลวดลายที่ใหญ่กว่าลายนก ในผ้าซิ่นตีนจกลายนาคกุมผืนนี้ มีขอไล่ซึ่งเป็นโครงสร้างหลัก เข้ามาประกอบในส่วนบนของลาย นอกจากการซ้ำในหน่วยลายนาคแล้ว ช่างทอได้ใช้สีต่างๆ ได้แก่สีสีแดง น้ำตาล ขาว ม่วง เขียว ส้ม ชมพู ฟ้า น้ำเงิน และสีส้ม เข้ามาสอดแทรกในส่วนของลายนาคทั้งหมด ที่ใช้สีเหลืองเป็นสีโดยรวมของลวดลาย ซึ่งการให้สีในแต่ละหน่วยลายของลายนาคนี้ ช่างทอได้จัดจังหวะสี โดยการกระจายสีต่างๆ ให้ได้จังหวะที่เท่ากัน แต่ไม่ได้เป็นการกระจายสีตามระยะห่างของช่องลายในการซ้ำลายที่เท่ากัน เป็นการใช้สีอย่างมีเสรีภาพ ส่งผลให้เกิดความระยิบระยับในการใช้สี เหมือนดังภาพเขียนในศิลปะลัทธิประทับใจของตะวันตก

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนาคกุมผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางเกษร จันต๊ะมัง อายุ 44 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อปี พ.ศ. 2552 เป็นการทอจากตัวอย่างตีนจกบ้านอาฮาม จากฝีมือแม่อุ๊ยผง ลูกพญาไจย

10. ลายหงส์ปล่อย

ภาพประกอบ 66 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์ปล่อย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายนาคกุม ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายหงส์ อยู่ในโครงสร้างของลายหลักที่ประกอบด้วย ห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา ลายหงส์ปล่อยดูลักษณะที่เป็นรูปร่างของหงส์ค่อนข้างยาก แต่แสดงความเป็นลายหงส์ภายในโกมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ด้วยลายแบบสมมาตร ซึ่งลักษณะเด่นของลวดลายหงส์ปล่อยในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้มีขันที่เป็นลายขอล้อมรอบโกม การใช้สีโดยรวมของตีนซิ่นมีความกลมกลืนในสีเย็น ในกลุ่มสีเขียวและสีเหลือง ส่วนของห้องนกใช้สีเขียว ชมพู น้ำตาล ฟ้า เหลือง และสีม่วง สลับกันไปในแต่ละหน่วยของรูปนก ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างห้องนก กับส่วนของโกมและขันอย่างชัดเจน ในส่วนของโกมที่มีลายนาคอยู่ถือว่ามีลักษณะเด่นด้วยสีที่ตัดกันคือสีขาว ดำ ละสีแดง เป็นการใช้สีตัดกันในท่ามกลางสภาพสีโดยรวมที่เป็นสีในกลมกลืนในกลุ่มสีโทนเย็น จึงส่งผลให้โกมมีความเด่นขึ้นมา

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์ปล่อยผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางศรีนวล มูลแก้ว ทอเมื่อขณะอายุ 19 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา ยุคนั้นใช้สีกลมกลืนไม้ฉุดฉาด มีความแตกต่างจากสีของผ้าซิ่นตีนจกโบราณ

11. ลายหงส์บี้

ภาพประกอบ 67 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์บี้ ลวดลายผ้าซิ่นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์บี้ ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มลวดลายหงส์ ในโครงสร้างของผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ประกอบด้วยโครงสร้างหลักของลายคือห้องนก โกมขัน ห้องนก และหางสะเปา อยู่บนพื้นของผาวัน ภายในตัวโกมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเล็กๆ เรียงเป็นแถวบยาวภายใน ขนาบข้างด้วยหน่วยลายที่เป็นรูปสามเหลี่ยมปลายชนกัน ในส่วนของขันโดยรอบประกอบด้วยลายขอเรียงสลับหัวล้อมรอบตัวลายที่อยู่ตรงกลางขัน การให้สีของผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้เป็นสีในกลุ่มสีโทนร้อน ใช้สีในกลุ่มสีแดงและเหลืองเป็นสีหลัก ใช้สีขาวเพื่อแสดงถึงเส้นรอบนอกของแต่ละหน่วยลาย และใช้สีตรงข้ามเล็กน้อยเฉพาะจุด เป็นการกลับค่าสีที่ส่งผลให้เกิดจุดสนใจเป็นอย่างมาก ในส่วนของห้องนก ใช้สีขาวในหน่วยลายที่เป็นรูปนก และใช้สีเหลืองในส่วนที่เป็นขอกูด ส่วนช่องไฟที่เหลือใช้สีออย่างหลากหลาย ได้แก่สีน้ำตาล แดง ส้ม เขียว และสีม่วง ส่งผลให้ลายในห้องนกละเอียด และเกิดความระยิบระยับของสี

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายหงส์บี้ผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยอุ๊ยคำ(ก็อด) บุญเทียม อายุ 90 ปี ทอเมื่อปี พ.ศ. 2555 แม่อุ๊ยคำทอผ้าซิ่นตีนจกเลี้ยงลูก เลี้ยงตัวเอง จนซึมซับการทอผ้าซิ่นตีนจกเป็นชีวิตจิตใจทอไม่หยุด และได้หยุดทอเมื่อปี พ.ศ. 2557 (อายุ 93ปี) เพราะร่างกายอ่อนแอลงมาก เริ่มหลงลืมลูกจึงให้หยุดทอ

12. ลายเจียงแสนหน้อย

ภาพประกอบ 68 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหน้อย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหน้อย ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มที่ชื่อของเมืองมาตั้งชื่อลวดลาย ลายเจียงแสนหน้อย คำว่า “เจียงแสน” หมายถึงเมืองเชียงแสน ปัจจุบันเป็นชื่อของอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ส่วนคำว่า “หน้อย” หมายถึงสิ่งที่บ่งบอกว่ามีขนาดเล็ก ลายเจียงแสน ถือว่าชื่อของลายมีความเชื่อมโยงกับชาวไทยวนเป็นอย่างมาก เพราะเชียงแสนเป็นเมืองเก่าของชาวไทยวน ลายเจียงแสนหน้อยในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้อยู่ในโครงสร้างของลายตีนจกแบบดั้งเดิมอย่างครบถ้วน อันประกอบด้วยขอไล่ ห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา ผาวันสีแดงสดตามลำดับ ในส่วนของโกมรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีลายที่ค่อนข้างละเอียดรอบของโกมทั้งสี่ด้าน ส่วนกลางของโกมมีลายหงส์อยู่ภายใน ความละเอียดของลายขันน้อยกว่าส่วนของโกม ส่งผลให้เกิดลักษณะผลักและดึงหน่วยรูปทรงระหว่างขันและโกม เกิดความโดดเด่นในหน่วยลาย การให้สีของผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้เป็นการใช้สีในโทนร้อน ด้วยใช้กลุ่มสีแดง และสีเหลือง ส่วนของห้องนกสีส่วนรวมใช้สีเหลือง ทรอดแทรกด้วยสีเขียว ชมพู แดง และสีฟ้า ขันและโกมใช้สีแดงและสีเหลืองเป็นสีส่วนรวม มีการกลับค่าสีด้วยเขียว ซึ่งเป็นสีตรงข้าม รวมทั้งใช้สีดำเฉพาะจุดในส่วนกลางของโกม ส่งผลให้เกิดโกมความโดดเด่นขึ้นมา

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหน้อยผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ไม่ทราบชื่อผู้ทอ เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มซื้อมาจากนางแก้วลูน สารินจา บ้านทัพ เมื่อปี พ.ศ. 2550 ผ้าซิ่นผืนนี้ เป็นผ้าซิ่นยุคก่อนสงคราม (พ.ศ. 2485) ด้ายจกสีเขียวเข้มเป็นไหมพรม

13. ลายเจียงแสนหลวง

ภาพประกอบ 69 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหลวง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหลวง ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มที่ชื่อบ้านนามเมือง มีลักษณะลวดลายคล้ายกับลายเชียงแสนหน้อย แต่ว่าลายเชียงแสนหลวงจะมีความละเอียดของลายในส่วนของขันและโคมมากกว่า ลวดลายตรงกลางโกมมีลักษณะคล้ายตัวหงส์ หรือพุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนของขันประกอบด้วยลายขอสามเหลี่ยมเล็กๆ เรียงกัน ภายในตรงส่วนกลางของโคมมีลักษณะเป็นลายหยักสามเหลี่ยมรับด้วยลายคล้ายพุ่มข้าวบิณฑ์เล็กๆ การจัดวางลวดลายโดยรวมอยู่ในโครงสร้างหลักของลายประกอบด้วยห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา การให้สีในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้เป็นการใช้สีในกลุ่มสีโทนร้อน โดยมีสีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก ใช้สีขาวเป็นเส้นรอบนอกเพื่อแบ่งแยกระหว่างหน่วยลายของขันและโกม ใช้สีดำในส่วนเฉพาะส่วนกลางของโกมเท่านั้น ส่งผลให้โกมมีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก ส่วนของห้องนกใช้สีเหลือง และสีขาวเป็นหลักในส่วนของนก มีสีอื่นที่หลากหลายทรอดแทรก ส่งผลให้เกิดความระยิบระยับของสี เป็นการแบ่งส่วนระหว่างห้องนกกับขันและโกม และส่งผลให้ขันและโกมให้มีความโดดเด่นขึ้น

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายเจียงแสนหลวงผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางก๋องคำ โมตาลี อายุ 55 ปี บ้านห้วยไหหมู่ 7 ต.ท่าผา ใช้ผ้าฝ้ายพ่าย แซมดิ้นที่ตัวหงส์

14. ลายละกอนหน้อย

ภาพประกอบ 70 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนหน้อย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนหน้อย ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มชื่อบ้านนามเมือง คำว่า “ละกอน” เป็นชื่อของเมืองเดิมของเมืองเขลางค์ หรือจังหวัดลำปางในปัจจุบัน ด้วยชื่อของลายมีความเชื่อมโยงกับชื่อบ้านนามเมืองเป็นอย่างมาก เป็นไปได้ว่าลายละกอนหน้อยอาจเป็นลายที่มาจากการย้ายถิ่นฐานของคนไทยวนเมืองละกอน หรือจังหวัดลำปางในปัจจุบัน ลายละกอนหน้อย เป็นลายที่มีหน่วยลายส่วนใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเล็กๆ รวมทั้งลายขอ เชื่อมต่อกันเป็นหน่วยลายขนมเปียกปูนขนาดใหญ่ สำหรับผ้าซิ่นลายละกอนหน้อยที่นำมาวิเคราะห์นี้ อยู่ในโครงสร้างของลายหลักคือ ขอไล่ ห้องนก ขัน โกม ห้องนก หางสะเปาที่อยู่บนพื้นสีแดงสด ในส่วนของโกมมีลักษณะพิเศษคือ มุมด้านข้างของโกมที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเชื่อมกัน ไม่ได้ใช้มุมชนมุมเหมือนลายอื่นๆ ส่งผลให้เกิดลายโกมที่ต่อเนื่อง และขันมีลักษณะเป็นลายฟันปลา การให้สีของลายละกอนหน้อยในผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ใช้สีในกลุ่มในกลุ่มสีโทนร้อน คือสีแดงและสีเหลือง โกมใช้สีส่วนใหญ่เป็นสีแดง ส่วนขันใช้สีกลุ่มสีเหลือง ส่งผลให้เกิดการแยกลวดลายระหว่างขันและโกม อย่าง

ชัดเจน ส่วนของห้องนก ในรูปนกใช้สีขาวทั้งหมด ส่วนของลายขอด้านล่างของลายตัวนกใช้สีเหลือง ส่วนช่องไฟระหว่างตัวนก ใช้สีที่หลากหลายได้แก่สีน้ำเงิน ชมพู น้ำตาล เหลือง ฟ้า และสีแดง สีที่หลากหลายนี้ส่งผลให้ขันและโกมมีความโดดเด่นขึ้นมา

ลวดลายผ้าซิ่นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ่ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางประไพ สารินจา อายุ 44 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อปี พ.ศ. 2555

15. ลายละกอนกลาง

ภาพประกอบ 71 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนกลาง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนกลาง ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มชื่อบ้านนามเมือง มีลักษณะลวดลายคล้ายลายละกอนหน้อยแต่มีความแตกต่างที่ลายละเอียดของลายที่มีมากกว่า ลักษณะของลายส่วนใหญ่ใช้หน่วยลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและลายขอ เกี่ยวรอยกันจนเกิดหน่วยลายของขันและโกม สำหรับผ้าซิ่นลายละกอนกลางที่นำมาวิเคราะห์นี้ มีโครงสร้างที่ประกอบด้วยห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปาที่อยู่บนพื้นผาวันสีแดงสด ความโดดเด่นของผ้าซิ่นผืนนี้อยู่ที่การให้สีอันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของลวดลายในมิติของการรับรู้ ซึ่งช่างทอได้ผสานโกมและขันด้วยการใช้สี ต่างกับผ้าซิ่นตีนจกผืนอื่นๆ มักจะถูกแบ่งออกจากกันด้วยสีอย่างชัดเจน แต่ผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ ช่างทอได้ใช้สีในการผสานให้กลมกลืนระหว่างขันและโกมด้วยสีแดง เหลือง และสีขาว

รวมทั้งลวดลายระหว่างโกมกับขันมีลักษณะของลายที่คล้ายกัน ด้วยสีและลวดลาย ส่งผลให้ขันและโกมสามารถมองได้หลายมิติ ผ้าซิ่นตีนจกลายละกอนหน้อยผืนนี้เป็นการใช้สีในโทนร้อนด้วยสีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก มีการกลับค่าสีด้วยสีคู่ตรงข้ามคือสีเขียวบางจุดในช่องไฟที่เท่ากัน รวมทั้งมีการกลับค่าสีในส่วนของห้องนกด้วยสีส้ม ฟ้า เขียว แดง และสีชมพู ส่งผลให้ผ้าซิ่นผืนนี้เกิดความระยิระยับของสี คล้ายกับการใช้สีในจิตกรรมลัทธิประทับใจในศิลปะตะวันตก

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนกลางผืนนี้ เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ไม่ทราบชื่อผู้ทอ เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มซื้อจากนางแก้วลูน สารินจา บ้านทัพ เมื่อปี พ.ศ. 2550 เป็นผ้าซิ่นตีนจกยุคหลังสงคราม เพราะมีการใช้ไหมจกแซม หรือบางผืนใช้ไหมจกทั้งผืน

16. ลายหละกอนหลวง

ภาพประกอบ 72 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนหลวง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายละกอนหลวง ลวดลายผ้าซิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เป็นผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มชื่อบ้านนามเมือง มีลักษณะลายที่ละเอียด ในส่วนของโกมและขันประกอบด้วยลายขอ ต่อเรียงสลับกลับด้านกันในหน่วยลายของขันและโกม ผ้าซิ่นตีนจกลายละกอนหลวงผืนนี้อยู่ในโครงสร้างของลายหลักที่ประกอบด้วยห้องนก ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปาที่อยู่ในพื้นของผาวันสีแดงสด การให้สีของผ้าลายผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้ เป็นการใช้สีในกลุ่มสีโทนร้อน สดใส โดยใช้สีเหลืองและสีแดงเป็นหลัก เสริมด้วยกลุ่มสีโทนร้อนในกลุ่มสีแดง คือสีชมพู และสีน้ำตาล ส่วนของโกมและขันเป็นการใช้สีในกลุ่มสีโทนร้อนทั้งหมด โดยที่โกมใช้สีในกลุ่มสีโทนแดงเป็นส่วนใหญ่ มีสีเหลืองปนมาอยู่บ้างแต่ก็ไม่มากนัก ส่วนขันใช้สีเหลืองเป็นสี

ส่วนใหญ่ ลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการแยกส่วนระหว่างโกมและขันด้วยสี อย่างชัดเจน ส่งผลให้โกมที่เป็นสีที่มีพลังสีเข้มกว่าโดดเด่นออกมาอย่างเห็นได้ชัด ไม่มีการกลับค่าของสี ในส่วนของห้องนกมีการกลับค่าสีเล็กน้อยคือสีน้ำตาล และสีเขียวแกมเหลือง แต่เมื่อดูโดยรวมแล้วยังเป็นการให้สีในกลุ่มสีโทนร้อนทั้งหมด

ลวดลายผ้าซิ่นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อ.แม่แจ่ม ทอโดยนางบัวไข บุญเทียม อายุ 50 ปี บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อปี พ.ศ. 2549 ใช้ฝ้ายพ่านทอทั้งผืน โทนสีเหลืองแดง

ภาพประกอบ 73 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบลวดลายโบราณ จำนวน 16 ลวดลาย ที่ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา และได้รับการขึ้นทะเบียนเลขที่ สช 50100015 คือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สรุปการวิเคราะห์ลักษณะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

1. ลวดลายโบราณของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ ได้รับการจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มี 16 ลวดลายคือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง

2. ชื่อของลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีที่มาจากหลายแห่ง สามารถแบ่งกลุ่มชื่อลายได้คือ กลุ่มลายเจียงแสน และลายละกอน ซึ่งตั้งข้อสันนิฐานได้ว่าอาจมีความเชื่อมโยงถึงเมืองเก่าที่ชาวไทยวนอพยพมาคือเมืองเชียงแสน ปัจจุบันคืออำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และกลุ่มลายละกอน ซึ่งเป็นชื่อเดิมของจังหวัดลำปาง ชื่อลายที่มาจากเครื่องสักการะในพุทธศาสนาได้แก่ลายขัน ชื่อลายที่มาจากพืชได้แก่ ลายผักกูด ชื่อลายที่มาจากสัตว์ทั้งหมดเป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ได้แก่ ลายหงส์ ลายนก ลายนาค

3. ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณหนึ่งผืนประกอบด้วยโครงสร้างของลายที่เรียงจากบนลงล่างตามลำดับคือขอไล่ ห้องนกหรือห้องกูด ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปาเป็นลายเชิงบนพื้นสีแดงสดที่เรียกว่า ผาวัน ซึ่งโครงสร้างหลักของลายผ้าซิ่นตีนจกนี้ เปรียบเหมือนฉันทลักษณ์ของโคลง กลอน ที่ช่างทออาจจะต่อเติมเสริมแต่งหรือลดตัดทอนลวดลาย แต่ก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม รวมทั้งเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ กล่าวคือ ลายทอในส่วนเชิงซิ่นหรือ "หางสะเปา" ต้องเป็นสีขาวสลับสีดำเท่านั้น และส่วนล่างสุดของตีนซิ่นหรือ "ผาวัน" ต้องเป็นสีแดงเท่านั้น

4. ลวดลายโบราณของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในลายเดียวกัน เมื่อช่างทอให้สีที่ต่างกันอารมณ์ของผ้าซิ่นที่ออกมานั้นจะต่างกันด้วย จึงส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีความหลากหลาย การใช้สีในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ เป็นสีในโทนร้อน สดใส ใช้สีแดงกับสีเหลืองเป็นสีหลัก มีสีอื่นเข้าแทรกเพื่อกลับค่าสีในบางจุดซึ่งมีปริมาณไม่มากเท่าสีหลัก ในบางลายอย่างลายนกกุม ลายนกนอนกุม และลายนาคกุม ช่างทอได้ใช้สีอย่างอิสระไม่ต้องกำหนดว่าแต่สีต้องซ้ำและห่างกันเท่าไร การใช้สีแบบนี้คล้ายกับการแต้มสีในจิตรกรรมลัทธิประทับใจในยุโรป

ภาพประกอบ 74 แม่อุ๊ยนุ่งผ้าซิ่นตีนจกโบราณ โพกหัว สะพายถุงย่าม ที่วัดบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555

3.2 การพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

3.2.1 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์ มีจุดเริ่มต้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร์ชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ที่โรงเรียนบ้านเนินวิทยา ซึ่งในช่วงนั้นเป็นช่วงที่อำเภอแม่แจ่มถูกทางการกำหนดให้เป็นพื้นที่สีชมพู มีการแย่งชิงมวลชลระหว่างทางการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชาวบ้านส่วนหนึ่งของบ้านช่างเคิ่ง บ้านทัพ บ้านไร่ ได้เข้าร่วมขบวนการนั้นด้วย จากการปลุกระดมของนักเรียนนักศึกษาชั้นปัญญาชนในแม่แจ่ม ป่าเขาที่สลับสับซ้อนในทิศตะวันตกของแม่แจ่มกลายเป็นที่ซุกซ่อนตัวของทหารป่าพรรคคอมมิวนิสต์ ในการเสด็จครั้งนั้นทางอำเภอแม่แจ่มได้มอบหมายให้ลำดวน สิทธิเดช (ขณะนั้นอายุ 15 ปี) และบุปผา ปิงกุล บ้านท้องฝาย มาทอผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณถวายให้ทั้งสองพระองค์ทอดพระเนตร โดยมีสายสุนีย์ จันทรบูรณ์ (สมยศ) เป็นผู้ถวายรายงานเกี่ยวกับการทอผ้าซิ่นตีนจก

ภาพประกอบ 75 สายสุนีย์ จันทรบูรณ์ (สมยศ) ผู้ถวายรายงานเกี่ยวกับการทอผ้าซิ่นตีนจกแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร์ชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ที่โรงเรียนบ้านเนินวิทยา และภาพผู้วิจัยกับอาจารย์สายสุนีย์ สมยศ ปัจจุบันท่านรับราชการเป็นอาจารย์ที่โรงเรียนแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยชลกาญน์ พุทธสอน วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

หลังจากนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้นางลำดวน สิทธิเดช ไปทอผ้าตีนจกลายโบราณในงานกาชาดที่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร โดยมีลำดวน สิทธิเดช และบุปผา ปิงกุล ไปร่วมทอด้วย ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม ให้ไปฝึกทอผ้าตีนจกที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีผู้เชี่ยววาญด้านการทอผ้าเป็นผู้ฝึกสอนการทอลายแบบประยุกต์ ซึ่งเป็นลายทอที่ง่ายกว่าลายผ้าตีนจกแบบโบราณของแม่แจ่ม

ภาพประกอบ 76 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโบราณ และผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การทอลายตีนจกแบบประยุกต์ ใช้เส้นด้ายทอที่มาจากโรงงาน เหนียว คุณภาพดี สีไม่ตก ในเวลาต่อมาช่างทอแม่แจ่มเรียกไหมประดิษฐ์ มีการใช้สีอย่างกลมกลืน มีการตัดทอนลวดลายให้น้อยลง ประยุกต์ลวดลายให้ทอง่ายขึ้น ซึ่งลวดลายผ้าตีนจกประยุกต์มี 3 ลาย คือ ลายละกอน ลายหงส์สาม และลายขันสามแอว ส่วนห้องนกจากลายโบราณได้เปลี่ยนเป็นห้องกูด ช่างทอเรียกชื่อใหม่ว่ากูดเลขสาม เพราะมีลักษณะคล้ายตัวเลขสามของอักษรตัวเลขไทย ส่วนรายละเอียดของลายอื่นๆ ถูดลดตัดทอนออก สีที่ใช้เหลือเพียง 3 สีเท่านั้นรวมทั้งเป็นสีที่มีความอ่อนนุ่มไม่ฉุดฉาด ต่างกับผ้าจกลายโบราณที่เน้นโทนสีที่สดใสคือสีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก รวมทั้งสีอื่นเข้ามาร่วม เช่น สีฟ้า เขียว ม่วง และสีส้ม การเตรียมฝ้ายทอแบบโบราณยังมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก เป็นการทอด้วย “ฝ้ายพ่าย” ที่ต้องนำฝ้ายมานวดกับข้าวเหนียวที่ต้มจนเละ หรือที่ชาวบ้านเรียก กั๊นข้าว จากนั้นนำไปตากให้แห้ง ฝ้ายที่นำไปจกต้องนำมาม้วนเข้ากับแกนไม้เล็กๆ หรือเรียกว่า ผัดแก่นหลอด ซึ่งการทอผ้าแบบโบราณนั้นมีการเตรียมด้ายจกที่ยุ่งยากและมีจำนวนสีมาก ต่างกับการเตรียมด้ายจกของลายทอแบบประยุกต์ที่ไม่ต้องพันด้ายเข้ากับแกนไม้ เพียงแต่นำด้ายที่จกมาพาดกับกี่ก็เป็นว่าใช้ได้เลย ความแตกต่างในกระบวนการทอนี้จึงส่งผลให้ราคาของผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์มีราคาที่ถูกกว่าผ้าซิ่นตกแบบลายโบราณมาก และยังเป็นทางเลือกใหม่ให้กับผู้ซื้ออีกด้วย

การเปรียบเทียบระหว่างผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณและแบบประยุกต์

ตาราง 1 การเปรียบเทียบระหว่างผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณและแบบประยุกต์

ลักษณะ	ผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ	ผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์
ด้ายทอ	ใช้ฝ้ายพ่าย คือเส้นฝ้ายที่นำไปนวดกับข้าวเหนียวที่ต้มจนเละย้อมสีธรรมชาติ ด้ายทอเส้นใหญ่	ด้ายทอจากโรงงาน เหนียว สีไม่ตก เส้นเล็ก ช่างทอที่แม่แจ่มเรียกไหมประดิษฐ์
ลวดลายทอ	มีลวดลายที่ละเอียด ใช้เงื่อนฝ้ายมาก พื้นผิวของลายทอมีความแน่น ลายทอมีความหนานูนเนื่องจากด้ายทอเส้นใหญ่ในการจก โครงสร้างหลักของลาย ประกอบด้วย ขอไล่ ห้องนก ขันโกม ห้องนก และหางสะเปา ในส่วนของโกม หรือส่วนของลายที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมูจะผอมเพียว มีลายมากกว่า 10 ลวดลาย	มีลวดลายที่ไม่ละเอียด ใช้เงื่อนฝ้ายน้อย พื้นผิวของลายทอมีความบางเบา เนื่องจากใช้ด้ายเส้นเล็กในการจก โครงสร้างหลักของลาย ประกอบด้วย ขอไล่ กูดเลขสาม ขัน โกม กูดเลขสาม และหางสะเปา ส่วนรวมของลาย โดยเฉพาะ โกม หางสะเปามีขนาดที่กว้างกว่า มีลาย 3 คือ ลายลายละกอน ลายหงส์สาม และลายขันสามแอว
สี	ผาวัน หรือส่วนที่เป็นชายผ้าซิ่นต้องเป็นสีแดง และส่วนของหางสะเปาต้องเป็นสีขาวกับสีดำเท่านั้น สีส่วนรวมให้สีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก ทอบนพื้นสีดำ มีสีอื่นเข้ามาประกอบ เช่นสีฟ้า เขียว ม่วง และสีส้ม ภาพรวมใช้สีในกลุ่มโทนร้อน ฉุดฉาด	ทอบนพื้นสีดำ ใช้สีที่นุ่ม เรียบง่าย ไม่ฉุดฉาด
ระยะเการทอ	นาน	เร็ว
ราคา	แพง	ถูก

ในจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเมื่อลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้ไปฝึกทอผ้าตีนจกแบบประยุกต์ที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ลำดวน สิทธิเดช ได้นำความรู้ที่ได้จากการฝึกทอลายประยุกต์จากตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์มาถ่ายทอดการทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ที่บ้านท้องฝาย ดังปรากฏในงานวิจัยของฝอยทอง สมวถา ที่กล่าวว่า

> การที่ลำดวน สิทธิเดช ได้มีโอกาสฝึกทอตีนจกแบบประยุกต์จากตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ และได้เป็นสมาชิกลุ่มศิลปาชีพ เนื่องจากมีความพร้อมในครอบครัวสูง มีพ่อเป็นตำรวจ (จ.ส.อ.จำลอง สิทธิเดช) มีแม่เคยทำงานไปรษณีย์ที่อำเภอแม่แจ่ม (ป้าสุดา สิทธิเดช) ตัวลำดวนเองก็มีใจรักในการทอตีนจก เมื่อได้ฝึกฝนตนเองชนชำนาญแล้ว จึงชักชวนชาวบ้านท้องฝาย มาฝึกทอตีนจกด้วยกันโดยเอาใต้ถุนบ้านซึ่งโล่งกว้างเป็นโรงทอผ้า เริ่มกิจการนี้ประมาณ ปี พ.ศ. 2520 มีสมาชิกประมาณ 15 คน ใช้วิธีแจกฝ้ายให้ก่อน เมื่อทอเสร็จแล้วรับซื้อผืนละ 80 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่ดีพอสมควร สำหรับช่างทอยุคนั้น จึงทำให้บ้านลำดวนแออัด เต็มไปด้วยเพื่อนบ้านที่มาฝึกทอตีนจกแบบใหม่ ซึ่งป้าสุดาเล่าให้ฟังว่า
> ....คนมาฝึกทอตีนจกกับลำดวนทั้งหมู่บ้านท้องฝาย (ช่างทอ) เต็มบ้านแม่ ทั้งบนบ้านและใต้ถุน เอากี่มาตั้งเต็มหมด หลังทานข้าวแล้วก็พากันมาทั้งหมด ห่อข้าวมาด้วยสนุกดี แม่ก็ช่วยลำดวนทุกอย่างที่ช่วยได้ แม่รู้จักลายตีนจก ใครทอผิดก็บอกเขาได้ แต่แม่ไม่ทอ แม่ช่วยแจกฝ้าย รับซื้อตีนจก ทำบัญชี เพราะลำดวนทำคนเดียวไม่ทัน สอนสมาชิกด้วย ทอเองด้วย และไปติดต่อที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์เพื่อส่งขายด้วยตัวเอง (ฝอยทอง สมวถา. 2549: 158 - 159)

จากการที่ลำดวน สิทธิเดช ได้นำความรู้ที่ได้จากการทอผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์มาถ่ายทอดความรู้ให้กับช่างทอช่าวแม่แจ่ม โดยใช้สถานที่บ้านของตัวเองเป็นโรงทอ เป็นลักษณะการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทอผ้าในประมาณปี พ.ศ. 25520 ที่มีสมาชิกประมาณ 15 คน เมื่อทอเสร็จแล้ว ลำดวนรับซื้อจากช่างทอในผืนละ 80 บาทในสมัยนั้น เพื่อส่งขายต่อให้กับศูนย์ศิลปาชีพ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ได้ชุบชีวิตผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มขึ้นมาใหม่ มีการพัฒนาลวดลาย มีตลาดรองรับที่แน่นอน ช่างทอมีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งมีทางเลือกในการทอลายใหม่ๆ เป็นสภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ที่เกิดขึ้นในท่ามกลางการต่อสู้ทางความคิด การแย่งมวลชนระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับทางการในขณะนั้น ซึ่งผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกเริ่มจากจุดนี้

การทอผ้าจกลายประยุกต์ เริ่มต้นจากการถ่ายทอดความรู้ รวมกลุ่มกันทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ การดำเนินงานพัฒนาขึ้นตามลำดับ กลุ่มมีความเข้มแข็งและชัดเจน ส่งผลให้หน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุน ดังเมื่อปี พ.ศ. 2526 องค์การแคร์ ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนด้านการประกอบอาชีพ ด้วยการให้การสนับสนุนในเรื่องของการซื้อฝ้ายและหาตลาดภายนอก ในรายงานวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม กล่าวถึงตอนนี้สรุปความได้ว่า

> ลำดวนกับแคร์นาราย (เรียกชื่อตามเจ้าหน้าที่ฯ) เดินเข้าร้านโน้นออกร้านนี้ในเชียงใหม่ จนกระทั่งเดินเข้าร้านดารารัตน์ ถามขายตีนจกแม่แจ่ม เข้าของร้านเหมาซื้อหมด และสั่งให้ทำส่งอีก จึงเป็นจุดเริ่มต้นให้รู้จัก เจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน (ขณะนั้นยังไม่ได้เป็นคุณหญิง) และจากการนำตีนจกไปส่งที่พระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ ก็เอาไปส่งที่ร้านดารารัตน์ จัดส่งให้ร้านจิตรลดา (ศูนย์ศิลปาชีพ) อีกส่วนหนึ่งร้านดารารัตน์ซื้อไว้เอง (สุดา สิทธิเดช. 2549: สัมภาษณ์)

ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์เริ่มเป็นที่รู้จัก ด้วยราคาถูกกว่า มีสีที่ไม่ฉุดฉาดจนเกินไป สีไม่ตก กลุ่มช่างผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบลายประยุกต์ยังคงดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง จน ลำดวน สิทธิเดช ได้ออกเรือน ส่งผลให้ไม่มีเวลามากนัก ไม่สะดวกที่จะไปทอที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จึงให้ดารา ปินตา (นะที) บ้านท้องฝาย ซึ่งดาราเป็นรุ่นน้องและทอผ้าจกลายประยุกต์เป็นแล้ว ไปทอแทนที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ โดยไปทอปีละ 1 เดือน ซึ่งดาราไปทอเป็นเวลาถึง 4 ปี และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดารา ปินตา ก็เริ่มทอผ้าซิ่นตีนจกและขายตีนจกที่บ้านของตนเอง โดยรับสมาชิกช่างทอแบบเดียวกับลำดวน สิทธิเดช แต่มีความแตกต่างกันคือ ลำดวนมีตลาดค่อนข้างแน่นอนเพราะเริ่มทำก่อน ขณะที่ดาราเริ่มทำทีหลังต้องหาตลาดที่แตกต่างจากลำดวน โดยเปิดขายที่บ้านนำซิ่นมาต่อสำเร็จ นำตีนจกมาตกแต่งเสื้อ ดารายึดลูกค้าชาวบ้าน ข้าราชการและคนทั่วไป ตรงนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนแม่แจ่มที่พอมีเงินเริ่มซื้อผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์นุ่ง ข้าราชการซื้อไปตกแต่งเสื้อ และเป็นของฝาก (ฝอยทอง สมวถา. 2548: 162)

ปี พ.ศ. 2517 นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมพระบามทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก และทรงส่งเสริมด้วยการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ โดยทรงพระกรุณาโปรดเล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม เข้ารับการฝึกการทอผ้าจกลายประยุกต์ที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2520 ลำดวน สิทธิเดช ได้นำความรู้ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับช่างทอบ้านท้องฝาย ส่งผลต่อการแพร่หลายในการทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ ที่สร้างรายได้ให้กับช่างทอแม่แจ่มอย่างมากมาย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาที่มีการทอผ้าตีนจกลายประยุกต์จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2558) เป็นเวลา 38 ปี ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์สามารถดำรงอยู่ได้ สร้างทางใหม่ให้กับผู้ซื้อ เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สร้างรายได้ให้กับชาวแม่แจ่มเป็นอย่างดี

3.2.2 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไหมอีรี่

ผ้าซิ่นตีนจกไหมอีลี่เป็นการพัฒนาผ้าซิ่นตีนจก โดยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ นำโดยแสงอรุณ ไชยรัตน์ ผู้นำกลุ่มหัวก้าวหน้ามีความคิดสร้างสรรค์ เน้นกระบวนการออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิงแวดล้อม (Green Design) ซึ่งผลิตภัณฑ์สิ่งทอของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ เป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอแห่งเดียวในแม่แจ่ม ที่ได้รับการรับรองการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประเภทการผลิตสิ่งทอขนาดเล็กระดับดีมาก จากกรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่เน้นการย้อมสีธรรมชาติด้วยครามและห้อม มีกระบวนการตั้งแต่การปลูกครามและห้อม การผลิตเส้นใย การออกแบบ การทอการตัดเย็บ รวมไปถึงการคำนึงถึงการใช้เตาประหยัดพลังงาน การย้อมที่เน้นเรื่องของการไม่ใช้สารเคมี มีการซักล้างที่เป็นระบบ ตามหลักการของเทคโนโลยีสะอาด

ภาพประกอบ 77 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มย้อมคราม ทอด้วยไหมอีรี่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยแสงอรุณ ไชยรัตน์ วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผลิตภัณฑ์สิ่งทอของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ เป็นผลิตภัณฑ์ที่เน้นลูกค้าที่มีกำลังซื้อในเมืองหลวง มีราคาค่อนข้างสูง โดยเฉพาะผ้าซิ่นตีนจก ที่ได้พัฒนาเส้นใยให้มีคุณภาพประกอบดีขึ้น ปรับปรุงในเรื่องของการใช้สีที่นุ่มนวลและหลากหลาย สามารถสวมใส่ได้หลายโอกาส ผ้าซิ่นตีนจกที่ทอด้วยไหมอีรี่จึงถือได้ว่าเป็นพัฒนาการของผ้าซิ่นตีนจกอีกขั้นหนึ่ง ในการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกนี้ แสงอรุณ ไชยรัตน์ กล่าวว่า เนื่องด้วยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ เน้นเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความชัดเจนในเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ ดังนั้นจึงเอาเรื่องการย้อมสีธรรมชาติมาพัฒนาในเรื่องสีที่ใช้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ปกติผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผาวันหรือส่วนของเชิงซิ่นต้องเป็นสีแดงเท่านั้น ซึ่งได้พัฒนารูปแบบให้เป็นสีคราม ที่ย้อมด้วยครามสีมะเกลือ รวมทั้งสีเปลือกไม้ต่างๆ หรือเป็นฝ้ายที่ขายตามท้องตลาด (แสงอรุณ ไชยรัตน์. 2557: สัมภาษณ์)

ทิพย์วดี อรรถธรรม ผู้อำนวยการศูนย์ความเป็นเลิศทางด้านไหม มหาวิทยาลัยเกษตรกำแพงแสน กล่าวถึงไหมอีรี่ว่า ไหมอีรี่ (Samia ricini) อยู่ในวงศ์ Satumiidae มีถิ่นกำเนิดในอินเดีย แตกต่างจากไหมหม่อนคือ ไหมหม่อนกินใบหม่อน แต่ไหมอีรี่กินใบมันสำปะหลังและใบละหุ่งเป็นอาหาร รังไหมหม่อนปิดสนิท แต่รังไหมอีรี่มีรูเปิดที่ปลายข้างหนึ่ง เส้นใยหม่อนเป็นเส้นใยยาว (filament) ต้องดึงเส้นวยจากรังด้วยวิธีสาว ส่วนเส้นใยไหมอีรี่เป็นเส้นใยสั้น (staple) ดึงออกด้วยวิธีการปั่น ผ้าทอไหใหม่อนเป็นมันแวววาว เนื้อเนียนเรียบ ส่วนผ้าทอไหมอีรี่เป็นปุ่มปม มันเงาปานกลาง เนื้อนุ่มและทิ้งตัวพลิ้ว มีเนื้อสัมผัสฟู คล้ายผ้าขนสัตว์ มีความอบอุ่นในหน้า

หนาว ดูดซับเหงื่อและระบายอากาศได้ดี สวมใส่สบายในหน้าร้อน ซักรีดและดูแลรักษาง่าย เส้นไหมอีรี่ติดสีได้ทั้งสีธรรมชาติ และสีสังเคราะห์ รังไหมอีรี่เป็นวัตถุดิบที่อุตสาหกรรมใหม่ปั่น (spun silk) ต้องการมาก เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์จากเส้นใยธรรมชาติรูปแบบใหม่สำหรับตลาดสิ่งทอ (ทิพย์วดี อรรถธรรม. 2558: ออนไลน์)

การพัฒนาสีและเส้นใยของผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลต่อรูปแบบของผ้าชิ่นตีนจกในรูปแบบใหม่ จากผ้าชิ่นตีนจกที่ใช้ผ้าฝ้ายธรรมดา สู่การพัฒนาเส้นใยเป็นไหมอีลี่ ได้ผ้าชิ่นตีนจกที่นุ่งสบาย มีความพลิ้วเบา รวมทั้งมีการพัฒนาสีให้มีความนุ่มนวล ไม่ฉุดฉาด ให้ความรู้สึกเป็นธรรมชาติซึ่งแสงอรุณ ไชยรัตน์ ได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนา และสถานภาพในการดำรงอยู่ของผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่มดังนี้

> อย่างต๋อนนี้ทำจกจากไหมอีลี่ ถ้าถามว่าผ้าซิ่นตีนจกมันจะอยู่ได้ก่อ ปี้บ่แน่ใจ๋ว่า แหมสิบปี้มันจะอยู่ได้ก่อ มันแพงขึ้นแต้แต่ค่าใช้จ่ายในชีวิตมันก่อเพิ่มขึ้น ค่าแรงวันละสามร้อยบาท คนจกเขาก่อต้องเพิ่มของเขา ค่าเส้นด้ายไปซื้อก่อแพงขึ้น ทุกอย่างมันแพงขึ้น ถ้าจะฮื้อเขามาจกเฉลี่ยวันละ 100 บาท เขาก่ออยู่บ่ได้ เฮาเองเป๋นแม่ค้าเฮาก่อต้องฮื้อคนทออยู่ได้ ในราคาที่มันยุติธรรมกั๋น ถามว่าแพง ของพี่ผืนละ 30,000 บาท ก่อยังขายได้ มันอยู่ที่เนื้อหาสาระ อยู่ที่เส้นใยที่เฮาเอามาทำ ถ้าปี้เอาไหมอีรี่มาทำลาย 16 ลายพี่ขายผืน 30,000 บาท ก่อขายได้ มีไผมาว่าปี้ก่อ ไขบ่ว่าปี้เลย เพราะว่าปี้มีความแตกต่างหื้อหันว่า ทำไมถึงขายได้ อีรี่นี้มาจากไหน คุณย้อมจะได อีรี่โฮงงานหรืออีรี่ปั่นมือ เฮาสามารถอู้ได้ อย่างเจ้านั้นจกของปี้ผืนละ 8,500 ลายเดวอื่นา ก่อบ่มีไผว่าปี้แพงก่อเพราะว่า เฮาสามารถอู้ได้ว่าสีอันนี้คือสีอะหยัง เฮามีมาตรฐานต้องกว้างยาวเต้าใด เฮาสนองโจทย์ฮื้อลูกค้าได้ของปี้บ่าใช่จีไอ เป๋นของปี้คนเดว ไหมอีรี่ เป๋นไหมที่มันเป๋นไหมป่า แล้วเป๋นเลี้ยงมันเหมือนแมงโบ้งแต่ว่าจะบ่มีการฆ่าไหม แล้วทำไมปี้บ่เอาไหมหม่อนทำ เพราะไหมหม่อนมันฆ่าชีวิตผู้อื่น เพื่อเอามาต่อชีวิตเฮาปี้ก่อเลยบใช้ไหมหม่อน ไหมหม่อนมันจะกระด้างแข็งๆ แต่ไหมอีลี่มีความนุ่มเหมือนฝ้าย มีความสปริง มีความวาวเหมือนไหม ไหมอีรี่นี้ที่เชียงดาวก่อมี จังหวัดอุทัย อุตรดิตถ์ พี่ก่อไปฮู้จักเขาในฝ้ายแกมไหมนี่แหละ ในกลุ่มของฝ้ายแกมไหมเป๋นก่อมีไหมอีรี่เข้ามาเป๋นตั๋วเลือก ผืนละ 30,000 นี้ ปี้ไปขายที่กรุงเทพฯ บ่าเด่วนี้มีคนจองเข้าคิวแหม 3 คน ตลาดนี้เป็นบูชโอท็อปที่เมืองทองแต่พี่ก่อเอาขึ้นบนเฟสบุ๊คโตยเนาะ ถ้าสมมุติว่าเขาเปิงใจ๋ เขาก่อเข้ามาอู้กับเฮา เฮาก่อสามารถอธิบาย เวลาเป๋นซื้อไปเป๋นก่อเปิงใจ๋ในราคานั้น (แสงอรุณ ไชยรัตน์. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์แสงอรุณ ไชยรัตน์ สรุปความได้ว่า ในตอนนี้ได้ทำผ้าชิ่นตีนจกจากไหมอีรี่ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าอีก 10 ปีข้างหน้า ผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่มจะอยู่ได้ไหม ราคาผ้าชิ่นตีนจกแพงขึ้นก็จริงอยู่ แต่ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันก็เพิ่มขึ้น ในเมื่อค่าแรงวันละ 300 บาท ค่าจ้างช่างทอผ้าตีนจกก็ต้องเพิ่มขึ้น ค่าเส้นด้ายก่อแพงขึ้น ทุกอย่างมันแพงขึ้น ถ้าให้รายได้ช่างทอวันละร้อยกว่า ช่างทออยู่ไม่ได้แน่นอน แสงอรุณในฐานะที่ทำธุรกิจทางด้านสิ่งทอ ก็ต้องให้ช่างทอดำรงอยู่ได้ด้วยในราคาที่ยุติธรรมทั้งสองฝ่าย ตอนนี้ผ้าชิ่นตีนจกไหมอีรี่ของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ขายได้ผืนละ 30,000 บาท มันขึ้นอยู่ที่เนื้อหาสาระ อยู่ที่เส้นใยที่นำมาทอ ถ้าเอาลายโบราณทั้ง 16 ลายมาทอผืนละ 30,000 บาท ก็ยังได้ ไม่มีใครว่า แต่มันมีความแตกต่างคือการใช้วัสดุที่

นำมาทอคือไหมอีรี่ แหล่งที่มาของไหมอีรี่มาจากไหน ย้อมอย่างไร เป็นไหมอีรี่โรงงาน หรือไหมอีรี่ปั่นมือ สามารถบอกได้ อย่างช่างทอจกให้ผืนละ 8,500 บาท ในหนึ่งลาย ก็ไม่มีใครบอกว่าแพง เพราะเราสามารถบอกให้กับลูกค้าได้ว่า มันคืออะไร ใช้สีอะไร มีขนาดมาตรฐานกว้างยาวเท่าไร สนองโจทย์ลูกค้าได้ ผ้าซิ่นของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ไม่ใช่ผ้าซิ่นจีไอ หรือผ้าซิ่นที่ไปจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นของแสงอรุณ ไชยรัตน์ ในนามของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้

ไหมอีรี่เป็นไหมป่า เลี้ยงโดยไม่มีการฆ่าไหมเพื่อเอาเส้นใย เป็นเหตุผลที่ไม่เอาผ้าไหมที่เลี้ยงด้วยหม่อนมาทำ เพราะมันต้องฆ่าไหม จึงไม่อยากเบียดเบียนชีวิตอื่น อีกเหตุผลหนึ่งคือ ไหมจากหม่อนมีความหยาบกระด้าง แข็ง แต่ไหมอีรี่ มีความนุ่มเหมือนฝ้าย มีความสปริงและมีความวาวเหมือนไหม มีแหล่งผลิตอยู่ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งได้รู้จักไหมอีรี่ในโครงการฝ้ายแกมไหม อย่างผ้าซิ่นตีนจกที่ใช้ไหมอีรี่ราคาขายอยู่ที่ผืนละ 30,000 บาท และยังมีลูกค้าจองอีก 3 ผืน ขายที่งานแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการใช้เฟสบุ๊คในการโชว์สินค้า มีการพูดคุย ติดต่อสื่อสารเพื่อความพอใจในการซื้อสินค้า

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ แสงอรุณ ไชยรัตน์ แสดงให้เห็นว่าการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกของแสงอรุณ ได้สร้างความแตกต่างด้วยการพัฒนารูปแบบของเส้นใยและการใช้ธรรมชาติในการย้อม แต่ลวดลายทอยังยึดลวดลายแบบโบราณ ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกที่ออกมานั้นมีความมันวาว พลิ้ว มีน้ำหนัก ใส่สบาย มีสีที่อ่อนนุ่มดูเป็นธรรมชาติ อันด้วยเนื่องมาจากการย้อมสีธรรมชาติ ประเด็นที่สำคัญคือการสร้างเรื่องราวให้กับผ้าซิ่นตีนจกในแง่ของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกไหมอีลี่มีราคาสูงถึงผืนละ 30,000 บาทขึ้นไป ดังนั้นกลุ่มผู้ผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ จึงเป็นกลุ่มลูกค้าเฉพาะกลุ่ม ที่อยู่ในระดับบน มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การปรับตัวในเรื่องของการพัฒนาผ้าซิ่นตีนจก ในกรณีผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ ย้อมสีธรรมชาติ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนารูปแบบเพื่อตอบโจทย์ลูกค้าระดับบน เป็นตัวเลือกใหม่ให้กับผู้ซื้ออีกทางหนึ่ง ถึงแม้ว่าสีที่ออกมานั้นไม่ใช่สีที่จัดจ้านตามแบบอย่างของผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ แต่อย่างไรก็ตามผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ย้อมสีธรรมชาตินับได้ว่าเป็นการพัฒนาเพื่อให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มดำรงอยู่

3.2.3 ผ้าจกคลุมไหล่

จากผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายโบราณ สู่ผ้าซิ่นตีนจกแบบลวดลายประยุกต์ ที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อได้หลายกลุ่ม จุดเริ่มต้นมาจากการที่ ลำดวน สิทธิเดช ผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้ไปฝึกการทอผ้าจกลายประยุกต์ และได้นำการทอผ้าตีนจกแบบประยุกต์มาถ่ายทอดให้ช่างทอแม่แจ่มโดยเฉพาะบ้านท้องฝาย การเริ่มมาในระยะหนึ่งมีส่งผ้าตีนจกให้ร้านดารารัตน์ ซึ่งรับผิดชอบคัดสรรสินค้า

ส่วนหนึ่งส่งให้ร้านจิตรลดา โดยเจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน ได้ให้ลำดวน สิทธิเดช พัฒนารูปแบบผ้าตีนจก ให้เป็นผ้าคลุมไหล่ โดยเพิ่มลวดลาย ขนาด ความกว้าง และเพิ่มราคา เพียงแต่กำหนดสีและชนิดของเส้นฝ้ายไม่ให้ผิดเพี้ยนจากสีที่กำหนด และนอกจากนั้นยังให้ทำผ้าจกแบบใช้ตกแต่งเสื้อผ้า เครื่องใช้อื่นๆ ได้ด้วย โดยกำหนดลายไว้ตรงกลาง เว้นช่องว่าง 2 ด้าน ด้านละ 1 นิ้ว จกลายขอไล่ทั้งสองข้าง และมีช่องเผื่อเย็บอีกประมาณ 1 นิ้ว เรียกผ้าจกชนิดนี้ว่า “ผ้าช่อง” หรือ “ผ้าแต่ง” ผ้าจกทั้งสองประเภทนี้ กลายเป็นสินค้าจกตัวใหม่ที่ทำเงินให้กับป้าลำดวนและป้าสุดา เพราะประโยชน์ใช้สอยมีมากกว่า จึงทำให้ขยายตลาดได้กว้างมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกแม่แจ่ม ทำให้ป้าสุดามีเงินไปไถ่ถอนที่นา ที่นำไปจำนองไว้เมื่อแรกเริ่มกิจการ ช่างทอคนอื่นๆ ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของลำดวน ก็ทอเลียนแบบผ้าแต่ง เพียงแต่ใช้สีต่างกันออกไป เพราะเส้นด้ายมาจากคนละแห่งกัน แหล่งเส้นฝ้ายของลำดวนมาจากโครงการแม่ฟ้าหลวงซึ่งขายให้แก่สมาชิกศูนย์ศิลปาชีพ (สุดา สิทธิเดช. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ฝอยทอง สมวถา เมื่อวันที่ 12 พฤษจิกายน 2547)

ภาพประกอบ 78 ผ้าจกแต่ง สินค้าในศูนย์จำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในการสำรวจภาคสนาม ปี พ.ศ. 2557 พบว่าผ้าแต่งที่มีลักษณะเป็นผ้าแต่งในลักษณะที่เป็นผ้าคลุม กลับได้รับความนิยมน้อยลง สังเกตได้จากการวางจำหน่ายสินค้าตามร้านต่างๆ ในบ้านท้องฝาย และศูนย์จำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา รวมทั้งการออกร้านในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 20 (พ.ศ.2555) และครั้งที่ 22 (พ.ศ.2557) แทบไม่มีผ้า

แต่งวางจำหน่าย แต่กลับพบว่า ผ้าแต่งจก ที่เป็นหน่วยลายเฉพาะลายโกม กลับได้รับความนิยมในการนำมาตกแต่งเสื้อผ้า ทั้งเสื้อพื้นเมืองของบุรุษ และเสื้อพื้นเมืองของสตรี รวมทั้งนำมาตกแต่งผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ อย่างมากมาย อาทิเช่น กระเป๋า หมอน เป็นต้น

3.2.4 ผ้าจกแต่ง

ลักษณะของลายแต่งนี้ เป็นการทอเฉพาะหน่วยลาย หรือที่ช่างทอเรียก 1 โหน่ย ใช้ลายโกม ซึ่งหน่วยลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ภายในสามารถปรับเปลี่ยนลวดลายได้ เช่นใส่ลายหงส์ ขายขอ เข้าไปด้านในหน่วยลายโกม จุดเริ่มต้นของลายแต่งแบบนี้ เริ่มจากเกษร กรรณิกา ได้ทอลายเฉพาะลายโกมเพื่อนำไปทำพวงกุญแจ และต่อมาลายเฉพาะหน่วยได้รับความนิยม ด้วยการนำไปตกแต่งเสื้อผ้า และผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ ซึ่งเกษร กรรรณิกา ได้กล่าวถึงผ้าแต่งแบบนี้ว่า ตอนแรกคิดทำในเรื่องของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ ที่เป็นของแม่แจ่ม เพื่อเป็นตัวเลือกในการซื้อสินค้าที่หลากหลาย จึงทอลายเฉพาะหน่วยเพื่อทำพวงกุญแจ โดยเอาลายเฉพาะโกมประกบเข้ากันทั้งสองด้าน มีนุ่นยัดข้างใน แขวนห่วง เป็นพวงกุญแจ (เกษร กรรณิกา. 2558: สัมภาษณ์)

จากพวงกุญแจที่เกษร กรรณิกา ได้ออกแบบไว้ สู่การพัฒนาไปสู่ลายแต่งทั้งเสื้อพื้นเมืองบุรุษ และเสื้อพื้นเมืองสตรี กระโปรง รวมทั้งผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ อย่างหลากหลาย นับว่าเป็นปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบ ด้วยในยุคหลังนี้ผ้าซิ่นตีนจกเป็นที่รู้จักแก่บุคคลภายนอกเป็นอย่างมาก แม่แจ่มไม่ได้เป็นเมืองที่ซ่อนตัวในหุบเขาดังแต่ก่อน สื่อต่างๆ ส่งถึงกันได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งการคมนาคมที่สะดวกสบาย ส่งผลให้ผู้คนภายนอกต่างหลั่งไหลเข้ามาเพื่อที่จะสัมผัสบรรยากาศของแม่แจ่ม ดังนั้นจึงต้องมีพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความแปลกใหม่ที่ยังคงเอกลักษณ์ลายผ้าทอจกแม่แจ่มไว้ ทั้งนี้เพื่อเป็นทางเลือกใหม่ในการซื้อสินค้าที่นอกเหนือไปจากผ้าซิ่นตีนจก

ภาพประกอบ 79 ผ้าจกแต่ง ที่ร้านจิรภาผ้าทอ บ้านท้องฝาย และที่สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การทอลายแต่ง ช่างทอจะทำการทอเฉพาะหน่วยลาย ใช้ลายโกม ที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า นำมาเป็นลายแต่ง มีทั้งทอแบบทอสลับหว่าง มีช่องไฟที่เป็นผ้าพื้นประมาณครึ่งนิ้วและมีทั้งการทอเฉพาะหน่วยลายที่เรียงกันเป็นแนวตรง บนผ้าพื้นสีเข้ม ที่มีระยะห่างระหว่างหน่วยลายหรือช่องไฟที่ห่างกันพอสมควร ทั้งนี้เพื่อรองรับกับการนำไปใช้งานที่หลากหลาย ราคาในการทอใน 3 หน่วยลาย หรือ 3 โหน่ย ช่างทอคิดราคา 100 บาท (ยวงคำ ทะบุญ. 2557: สัมภาษณ์)

ผ้าจกแต่ง นับว่าเป็นปรากฏการณ์ การปรับตัวของชาวแม่แจ่ม โดยการนำเอาลายทอผ้าซิ่นตีนจกมาเชื่อมโยงกับผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอแม่แจ่ม โดยใช้ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกเป็นตัวสื่อความหมาย ซึ่งการใช้ผ้าแต่งจกนี้เป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้ผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์สิ่งทอในการใช้ผ้าจกแต่งอย่างไรให้มีความเหมาะสมไม่มากและไม่น้อยเกินไป สามารถนำไปใช้กับผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ ได้อย่างอิสระและหลากหลาย

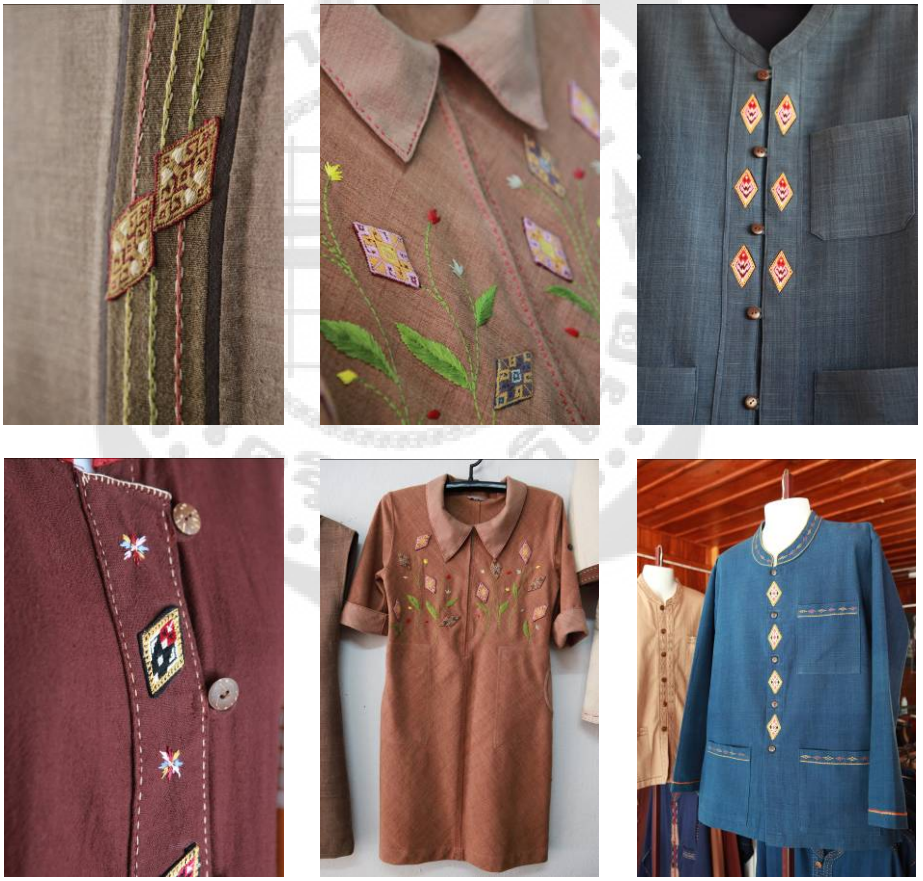

ภาพประกอบ 80 ผ้าจกแต่ง ที่ร้านจิรภาผ้าทอ บ้านท้องฝาย และที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

3.2.5 ผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากผ้าตีนจก

เมื่อผ้าซิ่นตีนจกเป็นที่รู้จักแก่บุคคลภายนอก ส่งผลให้การผลิตสินค้าของชาวแม่แจ่มมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างทางเลือกใหม่ให้กับผู้ซื้อสินค้า โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการซื้อสินค้าของที่ระลึกต่างๆ การปรับตัวในเรื่องของการขยายกลุ่มผู้ซื้อที่ไม่จำเป็นต้องเป็นสุภาพสตรีเท่านั้น กรณีของผลิตภัณฑ์เทคไท นับว่าเป็นการพัฒนารูปแบบเพื่อขยายตลาดไปสู่ลูกค้าสุภาพบุรุษ ไม่ใช่เฉพาะผ้าซิ่นของสุภาพสตรีอีกต่อไป โดยจุดเริ่มจากการที่ ชาญชัย ชัยชนะ ผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่มในขณะนั้น มีแนวคิดในเรื่องการทำเนคไทจากผ้าตีนจกแม่แจ่ม จึงมอบหมายให้ จำลอง ปินตา อาจารย์ประจำโรงเรียนแม่แจ่มเป็นผู้ออกแบบและไปศึกษาเรื่องกระบวนการผลิต จำลอง ปินตา กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงจากผ้าซิ่นตีนจกไปสู่เนคไทว่า

> ท่านผู้อำนวยการชาญชัย ชัยชนะ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่ม มอบหมายให้ผมไปออกแบบและศึกษาเรื่องนี้ แต่ก่อมีความรู้สึกว่ามันจะเหมาะสมไหมในเรื่องการนำผ้าตีนจกมาใส่คอ เป็นเรื่องของความเชื่อในคนเมืองเฮาว่า ผู้ชายบ่สมควรเอาผ้าซิ่นมาใส่ ก่อเลยแก้ปัญหาโดยการทอใหม่เป็นลายทอเพื่อนำมาใช้กับเทคไทโดยเฉพาะ เอาลายโคมและลายขันของผ้าซิ่นมา ลดตัดทอนลายให้เหมาะสมกับการนำมาใช้กับเทคไท เริ่มจากซื้อเนคไทแล้วเอามาแกะดู เพื่อศึกษาส่วนประกอบและขนาดของเทคไทที่วางขายตามท้องตลาด แต่ก่อมีปัญหาในเรื่องการผลิตคือ เมื่อช่างตัดแล้วเทคไทที่ได้มันบิดและเบี้ยว เพราะช่างยังไม่เคยตัดเทคไทมาก่อน ต่อมาไปเจอช่างที่อำเภอสันป่าตอง แต่ก่อไกล่จากแม่แจ่มและค่าตัดแปง จากนั้นไปเจอร้านฝ้ายเปลือกไม้ จึงตัดร้านนี้ ในช่วงแรกๆ ตัดออกมายังเป็นเนทไทที่แข็งๆ กระด้างอยู่
>
> ....ในส่วนของวิธีการขาย ท่านผู้อำนวยการได้ทำโครงการอาหารกลางวันเพื่อเด็กยากไร้ ได้มอบหมายให้ครูผ่องศรีเป็นผู้ประสานงาน โดยออกหนังสือเวียนไปทุกโรงเรียนในกรมสามัญทั่วประเทศ มีการทำแผ่นพับประกอบ ว่าถ้าบริจาคจำนวนเงินเท่านี้จะได้เทคไทเป็นของที่ระลึก ผลปรากฏว่าได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ต้องทำเทคไทถึง 500 เส้น มีเงินเข้าโรงเรียนหลายหมื่นบาท พอสิ้นสุดโครงการคนก็เริ่มถามหาเทคไท จากนั้นก็เริ่มทำมาเรื่อยๆ และมีคนทำตามเยอะ ตอนหลังๆ เริ่มออกแบบลายทออีก โดยตัดหางสะเปาออก เอาลายขอไล่มาใส่ มีโหน่ยอยู่ตังกลาง เป็นลายละกอนและลายหงส์เพราะมันง่าย ขายดีขนาด จากผืน 200 บาท ขึ้นราคาไปถึงผืน 350 บาท (จำลอง ปินตา. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์จำลอง ปินตา ในประเด็นการพัฒนารูปแบบเนคไทนั้น สรุปความได้ว่า แรกเริ่มการทำเนคไทผ้าตีนจก เกิดจากแนวความคิดของชาญชัย ชัยชนะ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่ม จึงมอบหมายให้จำลอง ปินตา อาจารย์โรงเรียนแม่แจ่มไปศึกษาในเรื่องของการทำเนคไทจากผ้าตีนจก อย่างไรก็ตาม จำลอง มีความเชื่อแบบคนพื้นเมืองล้านนาที่ว่า ลายผ้าซิ่นของผู้หญิงไม่ควรให้ผู้ชายนุ่ง โดยเฉพาะเนคไทที่ต้องนำมาผูกคอถ้าเป็นผ้าซิ่นตีนจก ตามความเชื่อของคนล้านนาไม่มีความเหมาะสมแน่นอน จำลองจึงได้ออกแบบลายใหม่โดยนำลายผ้าซิ่นมาลดตัดทอนลวดลายออก เพื่อให้เป็นลายเนคไทโดยเฉพาะ การศึกษาเรื่อง

การทำเนคไทครั้งแรก จำลองได้ซื้อเทคไทมาแกะดูเพื่อศึกษาส่วนประกอบและและขนาดของเทคไทที่วางขายตามท้องตลาด การทำในช่วงแรกมีปัญหาคือ ได้เทคไทที่บิดและเบี้ยว เนื่องช่างไม่มีประสบการณ์ในการตัดเทคไทมาก่อน ต่อมาไปพบช่างที่สันป่าตอง แต่ก็มีปัญหาด้วยระยะทางที่ไกลและค่าตัดแพง ก่อนที่จะไปพบช่างตัดที่ร้านฝ้ายเปลือกไม้ที่แม่แจ่ม ในช่วงแรกยังได้เนคไทที่มีความแข็งกระด้างอยู่ จากนั้นได้พัฒนามาและแก้ปัญหามาเรื่อยๆ จนได้เนคไทที่ดีที่สุด

ในช่วงแรกของการขาย ชาญชัย ชัยชนะ ผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่มในขณะนั้นได้ทำโครงการอาหารกลางวันเพื่อเด็กยากไร้ จึงมอบหมายให้ครูผ่องศรีเป็นผู้ประสานงาน โดยการจัดทำหนังสือเวียนไปยังโรงเรียนมัธยมที่สังกัดกรมสามัญศึกษาทั่วประเทศ โดยมีแผ่นพับประกอบการอธิบาย ถ้าบริจาคเงินจำนวนนี้จะได้เนคไทเป็นของที่ระลึก ผลปรากฏว่าได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ต้องทำเนคไทถึง 500 เส้น ได้เงินเข้าโรงเรียนหลายหมื่นบาท จากจุดนี้ส่งผลให้เทคไทเป็นที่ต้องการของตลาด จึงได้ออกแบบลายทอใหม่ โดยตัดเอาหางสะเปาออกใส่ลายขอไล่ ขนาบทั้งสองข้างลายโคมและขันที่ถูกลดตัดทอนลายให้เหมาะสมกับเนคไท ในลายโคมใช้ลายละกอนและลายหงส์ เพราะมีความง่ายในการทอ เป็นสินค้าที่ได้รับการตอบรับจากผู้ซื้อเป็นอย่างมาก จากขายผืนละ 200 บาท สามารถขึ้นราคาได้ถึงผืนละ 300 บาท

ภาพประกอบ 81 เนคไทผ้าจกแม่แจ่ม วางจำหน่ายที่ร้านดาราผ้าทอ บ้านท้องฝาย และร้านพินดาผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย เปิดร้านที่งานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มครั้งที่ 20

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่ใช้ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกในการตกแต่ง มีทั้งการทอจกเพื่อผลิตภัณฑ์นั้นโดยเฉพาะ เช่น เทคไท การใช้ผ้าจกที่ทอเฉพาะหน่วยลายมาตกแต่ง เช่น ใช้ผ้าจกแต่งมาตกแต่งเสื้อ กระเป๋าใส่เศษสตางค์ การตัดจากผ้าทอจกมาตกแต่งผลิตภัณฑ์ เช่น กระเป๋า การนำเอาผ้าตีนจกมาใส่กรอบเพื่อประดับผนัง รวมทั้งการนำเศษผ้าซิ่นตีนจกมาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่นการนำเศษผ้าซิ่นตีนจกมาทำการ์ด นอกการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยคนแม่แจ่มแล้ว ยังมีหน่วยงานราชการต่างๆ มาช่วยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอ โดยใช้ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกมาสื่อความหมายในความเป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม ในการสำรวจภาคสนามพบว่ามี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา มาออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอ รวมทั้งการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ให้กับศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ภาพประกอบ 82 รูปแบบบรรจุภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกของกลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดด และผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ใช้ลายทอจกแม่แจ่มมาประกอบ วางจำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ภาพประกอบ 83 ผ้าตีนจกแม่แจ่ม นำมาใส่กรอบเพื่อตกแต่งบ้าน เป็นสินค้าของที่ระลึก วางจำหน่ายที่ร้านค้ากลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย และ ร้านค้าสหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ภาพประกอบ 84 กระเป๋าใส่ของแบบพกพา วางจำหน่ายที่ร้านประภาพพรรณ์ผ้าทอ บ้านท้องฝาย ผ้าห่อธัมม์ ที่กลุ่มทอผ้าบ้านไร่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

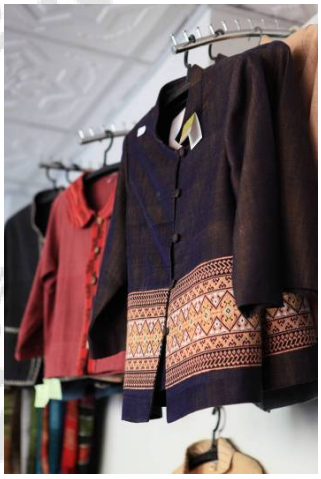

ภาพประกอบ 85 ถุงย่ามผ้าจก จำหน่ายที่ร้านบุปผาผ้าฝ้าย หมอนทอจก ร้านลายเมืองแจ๋ม ออกร้านในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจก ครั้งที่ 22 เสื้อสตรีแต่งลายจก จำหน่ายที่ร้านค้าสหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ภาพประกอบ 86 กระเป๋าคาดเอวผ้าจก จำหน่ายที่ร้านบุปผาผ้าฝ้าย การ์ด ผ้าลายจก จำหน่ายที่ร้านดาราผ้าทอ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สรุปการวิเคราะห์เรื่องรูปแบบผ้าซิ่นตีนจกและการพัฒนารูปแบบผ้าตีนจก แม่แจ่ม

1. รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นผ้าซิ่นที่มีผ้า 3 ชิ้น เย็บต่อประกอบเข้าด้วยกันเป็นผ้าซิ่นหนึ่งผืน ประกอบด้วยส่วนที่หนึ่งคือ หัวซิ่น คือส่วนที่เป็นชายพกเอว ใช้ผ้าดิบสีขาวเพื่อความหนีดเวลาพกชาย ส่วนหัวซิ่นมีความกว้างประมาณคืบกว่าๆ มีแถบสีแดงประมาณ 3-5 เซนติเมตร ติดกับส่วนตัวซิ่น ส่วนที่สองคือ ตัวซิ่น เป็นส่วนที่อยู่ระหว่างหัวซิ่นกับตีนซิ่น มีความกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ลายขวางลำตัวหรือลายก่าน สลับสีได้หลายแบบอย่างเช่น ลายตาตาราง ที่เรียกว่าซิ่นแอ้ม และซิ่นหมูอ้วน และส่วนที่สามคือ ตีนซิ่นเป็นส่วนที่มีการทอจกที่วิจิตรงดงาม มีลวดลายที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ และผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์

2. ผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ เป็นผ้าซิ่นตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวไทยวนแม่แจ่ม ประกอบด้วยผ้า 3 ชิ้นเย็บต่อกันคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น โดยเฉพาะลวดลายทอตีนจกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตีนซิ่นจกแม่แจ่มแบบโบราณ ประกอบด้วยโครงสร้างของลายคือ ขอไล่ ห้องนกหรือห้องกูด ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา เป็นโครงสร้างหลักของลายผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ ที่ช่างทอสามารถเติมลายละเอียดเข้าไปได้อย่างอิสระ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่าโครงสร้างของลายเปรียบเหมือนฉันทลักษณ์ของบทกลอน ช่างทอเปรียบเหมือนกวีที่เติมเนื้อหาสาระ เปรียบเหมือนลวดลายที่ใส่ลงไปในฉันทลักษณ์นั้น ซึ่งโครงสร้างของลายนี้ช่างทอสามารถปรับเปลี่ยน ลดตัดทอน ได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์ของ

ลายตีนจก แม่แจ่มคือ ต้องมีลายหางสะเปาที่เป็นสีขาวดำ และมีผาวันหรือส่วนของชายซิ่นเป็นสีแดงเท่านั้น

3. ลวดลายทอจกแบบโบราณ มีชื่อเรียกลายมาจากชื่อของเมืองในล้านนาโบราณ ชื่อลายที่มาจากเครื่องประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และชื่อลายที่มาจากธรรมชาติ กล่าวคือ ลวดลายที่มาจากชื่อเมืองได้แก่ลายเชียงแสน และลายละกอน ชื่อลายที่มาจากเครื่องประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ได้แก่ลายขัน และชื่อลายที่มาจากธรรมชาติพืชพรรณ ได้แก่ลายกูด ที่มาจากสัตว์ได้แก่ลายนก ลายหงส์ และลายนาค ลายที่กล่าวมานี้ช่างทอต้องนำมาทอให้อยู่ในโครงสร้างของลาย ที่สำคัญช่างทอสามารถให้สีที่ต่างกันตามลักษณะเฉพาะตัวของช่างทอ ซึ่งลายทอลายเดียวกันแต่ให้สีที่ต่างกัน ส่งผลให้อารมณ์ของผ้าซิ่นตีนจกนั้นต่างกัน การให้สีที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ต้องเป็นสีที่สดใส ฉุดฉาด ใช้สีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก มีสีเขียว ฟ้า ชมพู น้ำตาล หรือสีอื่นๆ มาผสมผสาน กระจายเป็นจุดๆ ทั่วทั้งผืน ส่งผลให้เกิดสีที่ระยิบระยับ มีความสั่นสะเทือนของสี ดังภาพเขียนในลัทธิประทับใจในยุโรป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวของช่างทอ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่างานทอผ้าของช่างทอแม่แจ่ม คาบเกี่ยวระหว่างงานช่างกับงานศิลปะ อธิบายความได้ว่า งานใดที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก มีความงามเป็นส่วนรอง งานนั้นเป็นงานช่าง(Craft) หรืองานศิลปะที่มีประโยชน์ (Useful art) ส่วนงานใดที่มุ่งเน้นไปที่ความงาม ความเบิกบานใจเป็นหลัก มีประโยชน์ใช้สอยเป็นรอง ถือว่างานนั้นเป็นงานศิลปะ (Art of Fine Art) ขยายความต่อได้อีกว่า งานช่างมีความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุกับผลงานที่ออกมาอย่างชัดเจน ส่วนงานศิลปะวัสดุกับงานที่ออกมาอาจไม่มีความสัมพันธ์กัน วัสดุอย่างหนึ่งเมื่อประกอบเป็นผลงานแล้วอาจจะออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง งานช่างมีการวางแผนที่แน่นอน มีขั้นตอนในการทำที่แน่นอน จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหรือศิลปะท้องถิ่น (Folk art) ส่วนงานศิลปะผู้สร้างไม่สามารถคาดเดาล่วงหน้าว่างานจะออกมาเป็นอย่างไร ในขณะที่ทำงานต้องแก้ปัญหาอยู่เรื่อยๆ งานช่างทำตามแบบแผนที่เคยฝึกหัดกันมา ส่วนงานศิลปะผู้สร้างมีเสรีภาพในการเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้นได้ งานช่างมีวัตถุดิบที่เชื่อมโยงกับผลิตผล เช่น วัตถุดิบเป็นฝ้ายงานที่ออกมาก็เป็นฝ้าย ส่วนศิลปะเกี่ยวโยงกับวัตถุดิบน้อย ผู้สร้างพยายามใช้วัตถุดิบต่างๆ ตามความคิดและความรู้สึก ไม่มีการกำหนดวัตถุดิบที่แน่นอน งานช่างถือว่าวัสดุสำคัญกว่ารูปทรง ส่วนงานศิลปะถือว่ารูปทรงสำคัญกว่าวัตถุ งานช่างมีคุณค่าที่จำกัด เมื่อผลิตในจำนวนมาก แต่ถ้าเป็นงานช่างที่มีจำนวนน้อยเป็นสิ่งที่หายากกลับเป็นงานช่างที่มีคุณค่า งานศิลปะถ้าเป็นที่ยอมรับย่อมมีคุณค่าเช่นกัน งานช่างมีเวลาการทำงานที่แน่นอนเพราะมีขั้นตอนเป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว ส่วนงานศิลปะอาจใช้เวลาในการทำงานที่ต่างกัน เพราะขึ้นอยู่กับว่าผู้สร้างพอใจหรือยัง งานช่างมุ่งความต้องการเบื้องต้น (Primary need) ส่วนงานศิลปะสนองความต้องการขั้นสอง (Secondary needs) หรือเป็นความต้องการทางด้านจิตใจมากกว่ากาย (อารี สุทธิพันธุ์. 2535: 25 – 26)

หากพิจารณาทฤษฎีความแตกต่างระหว่างงานช่างกับงานศิลปะ เพื่อรองรับความใกล้เคียงระหว่างงานช่างกับงานศิลปะในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่า สิ่งที่

ปรากฏในความเป็นเฉพาะตัว ในโครงสร้างลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เปรียบดังฉันทลักษณ์ของบทกลอน ที่ให้กวีเติมเต็มเนื้อหาสาระ อารมณ์ความรู้สึกเข้าไป เปรียบได้ดังช่างทอที่เติมเต็มลวดลายลงไปในโครงสร้างนั้น นี่คือเสรีภาพประกอบปรากฏอยู่ในงานทอผ้าแม่แจ่ม ที่ช่างทอสามารถเติม ตัดทอนลวดลาย รวมทั้งการให้สีที่ผู้ทอสามารถใช้สีได้อย่างอิสระ จะเห็นได้ว่าผ้าซิ่นแม่แจ่มลวดลายเดียวกัน เมื่อช่างทอแต่ละคนให้สีต่างกัน จะส่งผลต่ออารมณ์ของผ้าซิ่นนั้นต่างกันไปด้วย จริงอยู่ที่ว่างานช่างมุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก แต่ว่าผ้าซิ่นตีนจกมีความงามที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ความเชื่อหลังความตาย รวมทั้งพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ความงามของลายทออันวิจิตรเป็นเรื่องของจิตใจโดยตรง เป็นผ้าซิ่นที่ไม่ใช่มุ่งเน้นการใช้งานเป็นหลัก ไม่ใช่เป็นผ้าซิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หากแต่เป็นผ้าซิ่นที่ใช้ในโอกาสพิธีกรรม เพียงแต่ในช่วงหลังมีการใส่ผ้าซิ่นไปทำงานหรือไปโรงเรียน เหตุผลดังกล่าวนี้น่าจะเพียงพอสำหรับการสรุปความที่ว่าผ้าซิ่นตีนจกมีลักษณะที่คาบเกี่ยวกันระหว่างงานศิลปะกับงานช่าง หรือเป็นงานศิลปะที่มีประโยชน์ (Useful art) หรือเป็นศิลปหัตถวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าสิ่งที่กล่าวมานี้จะไม่ตรงตามทฤษฎีทั้งหมดก็ตาม

4. เกิดข้อถกเถียงระหว่างงานวิจัยของนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็น “คนใน” และงานวิจัยนักวิชาการที่มาจากนอกพื้นที่ หรือ “คนนอก” ในประเด็นความหมายของลวดลาย ซึ่งงานวิจัยของคนนอก ได้อธิบายว่าลวดลายของผ้าซิ่นตีนจก อย่างลายหงส์ ลายนก และลายนาค เกิดจากการที่ช่างทอไปฟังธรรมเทศนาที่วัด ในเนื้อหาเรื่องราวของชาดกต่างๆ ที่ส่งผลให้ช่างทอเกิดจินตนาการแล้วนำมาทอเป็นลายนาค ลายนก ลายหงส์ ซึ่งล้วนแล้วเป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ อันเป็นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเขาพระสุเมรุ ลายหางสะเปา ตีความได้ว่าเป็นดังเรือสำเภาที่จะพาข้ามมหาสมุทรสีทันดร เป็นทางหลุดพ้นจากวัฏสงสารเพื่อไปสู่นิพาน ส่วนผาวันหรือเชิงของผ้าซิ่นที่เป็นสีแดง เป็นเหมือนสีแดงในจิตรกรรมฝาผนังของไทย การทอผ้าลายตีนจกจึงเป็นเหมือนการสั่งสมบุญของผู้หญิงแม่แจ่ม ที่ไม่มีโอกาสสั่งสมบุญอย่างผู้ชาย การตีความของลายผ้าซิ่นตีนจกในความหมายนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการตีความที่เทียบเคียงกับการศึกษาในเรื่องรูปแบบของศิลปกรรมและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา ที่มีความเชื่อมโยงในเรื่องของจักรวาลในพุทธศาสนา ในทางกลับกัน งานวิจัยของนักวิชาการของ “คนใน” หรือนักวิชาการที่เป็นคนแม่แจ่มตั้งแต่กำเนิด กลับเสนอแย้งว่า ผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าตีนจกที่เกิดจากการฟังเทศน์เรื่องชาดกต่างๆ แล้วมาจินตนาการเป็นลายทอ หากแต่เป็นลายที่สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะเท่าที่สำรวจข้อมูลภาคสนาม ผนวกกับคณะวิจัยนักวิจัยพื้นถิ่น พบว่าไม่มีใครรู้เรื่องความหมายของผ้าซิ่นตีนจก ดังที่นักวิชาการคนนอกเข้ามาให้ความหมาย

5. อย่างไรก็ตามผลของการวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ของนักวิชาการท้องถิ่น ได้นำไปสู่การนำลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณจำนวน 16 ลวดลาย ไปขอจดทะเบียนเป็นข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา และได้รับการขึ้นทะเบียน ในทะเบียนเลขที่ สช 50100015 โดยมีลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณคือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูป

นก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง ซึ่งการได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นการสร้างคุณค่าให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพราะเป็นสิ่งที่รับประกันได้ว่า เป็นซิ่นตีนจกของแม่แจ่มแท้ มีการตรวจสอบคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกจากคณะกรรมการของอำเภอก่อนที่จะนำวางขายสู่ท้องตลาด พร้อมกับใบรับประกัน ซึ่งผู้ซื้อได้รู้ชื่อของลวดลายทอ ประวัติของผ้าซิ่นผืนที่ซื้อไปรู้ได้ว่า ใครเป็นผู้ทอ ปีที่ทอ รวมทั้งสามารถนำผ้าซิ่นตีนจกที่ซื้อไปนำมาซ่อมแซมกับผู้ทอ เมื่อชำรุดเสียหาย การสร้างคุณค่าให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มดังกล่าวนี้ เป็นการยกระดับคุณค่าของภูมิปัญญาในการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้ซื้อเต็มใจซื้อในคุณค่าเหมือนกับซื้องานศิลปะ ถือแม้ว่าราคาของผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณที่ขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้มีราคาแพงกว่าผ้าซิ่นตีนจกทั่วไปก็ตาม

6. การจดทะเบียนข้อบ่งขี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนี้ ชี้ให้เห็นว่าส่วนหนึ่งของชาวแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการท้องถิ่น รวมทั้งผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการขอจดทะเบียนข้อบ่งขี้ทางภูมิศาสตร์ มีนัยยะที่แสดงถึงความความคิดที่แตกต่างไปจาก การคัดสรรดาวในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดังที่ผู้วิจัยได้เสนอข้อวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องการส่งเสริมจากภาครัฐที่ได้กล่าวสรุปไว้ว่า ในการคัดสรรดาว ช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ให้ความสำคัญกับการคัดสรรดาวเท่าใดนัก นอกจากในผู้ที่ต้องการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปออกร้านตามที่ภาครัฐจัดขึ้น ประกอบกับงานส่วนหนึ่งของข้อสรุปในงานวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม กล่าวว่าในช่วงระยะหลังผ้าซิ่นตีนจกในฐานะที่เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีความเบาบางลง ผู้ซื้อไม่ได้มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นสินค้าโอท็อป แต่กลับมองว่าผ้าซิ่นเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ล้ำค่า ปรากฏการณ์การนำลวดลายโบราณทั้ง 16 ลาย ไปขอจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ในท่ามกลางกระแสผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล แสดงให้เห็นว่าชาวแม่แจ่มบางส่วนมีแนวความคิดในการยกระดับคุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกที่ต่างไปจากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีแนวความคิดเป็นของตนเอง ไม่ได้ต่อต้านและไม่ได้ยอมรับง่ายนัก ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

7. ในการรักษาภูมิปัญญาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานชาวแม่แจ่มไว้อย่างยั่งยืนนั้น ได้มีการเคลื่อนไหวโดยนักวิจัยท้องถิ่น นำโดยฝอยทอง สมวถา และคณะ ด้วยการนำลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ 16 ลวดลาย ไปขอขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ด้วยมูลเหตุที่ว่าจะมีคนนำลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไปเข้าเครื่องทอ ผลิตเป็นระบบอุตสาหกรรมนอกพื้นที่ แต่เมื่อผ้าซิ่นตินจกแม่แจ่มได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เรียบร้อยแล้ว การทอผ้าซิ่นนอกพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่สามารถทำได้ เนื่องจากเป็น “สิทธิของชุมชน” ซึ่งไม่สามารถนำสิทธิที่ได้รับไปอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้ต่อได้ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่แหล่งภูมิศาสตร์เท่านั้นที่มีสิทธิใช้ การเคลื่อนไหวของฝอยทอง สมวถา

และคณะนักวิจัยพื้นถิ่น แสดงให้เห็นพลังทางปัญญาของชาวมแม่แจ่ม ในการรักษาภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมไว้ให้ลูกหลานสืบไป เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

8. การพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกจากลายโบราณมาเป็นลายประยุกต์ถือว่าเป็นความเป็นแปลงครั้งยิ่งใหญ่ โดยจุดเริ่มต้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมราษฎรแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ซึ่งในขณะนั้นทางการประกาศให้แม่แจ่มเป็นพื้นที่สีชมพู เนื่องจากมีการช่วงชิงมวลชนจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การเสด็จเยี่ยมราษฎรในครั้งนั้นมีการสาธิตการทอผ้าซิ่นตีนจกถวายให้ทอดพระเนตร หลังจากการเสด็จเยี่ยมชาวแม่แจ่มได้ครั้งนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช และบุปผา ปิงกุล ช่างทอชาวท้องฝายให้ไปทอผ้าในงานกาชาดที่สวนอัมพรกรุงเทพมหานคร และต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม (ไม่ทราบนามสกุล) ไปฝึกทอผ้าตีนจกลายประยุกต์ที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหลัดเชียงใหม่ ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์นี้ ใช้ฝ้ายทอที่มาจากโรงงานที่เส้นเล็กและเหนียวกว่าฝ้ายพ่าย ลวดลายทอง่ายกว่า ลดตัดทอนเอาลายขอไล่และห้องนกออก เป็นลายกูด ต่อมาช่างทอแม่แจ่มเรียกกูดเลขสาม เพราะมีลักษณะคล้ายตัวเลขสามในอักษรไทย ลายขันและโกมมีขนาดที่ใหญ่กว่าลายแม่แจ่มแบบดั้งเดิมที่ผอมเพียว สีของหางสะเปาผาวัน รวมทั้งส่วนประกอบของลวดลายอื่นๆ มีการปรับสีให้มีความนุ่มนวล ไม่ได้ใช้สีแบบฉูดฉาดเหมือนเดิม ลวดลายที่ใช้ทอมีลายละกอนลายหงส์สาม และลายขันสามแอว เมื่อได้รับการฝึกการทอลายประยุกต์จากตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์เรียบร้อยแล้ว ลำดวน สิทธิเดช ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรม มาถ่ายทอดให้กับช่างทอบ้านท้องฝาย และหมู่บ้านใกล้เคียง มีการรวมกลุ่มกันทอ จนผ้าตีนจกลายประยุกต์ได้แพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็ว เพราะผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์มีราคาถูกกว่า ทอได้รวดเร็วกว่าการทอตีนจกแบบโบราณ รวมทั้งมีสีสันที่อ่อนนุ่มไม่ฉูดฉาด เหมาะสำหรับการนุ่งได้หลายโอกาส เป็นทางเลือกใหม่ให้กับผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจก ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ยังได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน

ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางมหภาค แต่ก็ถือว่าแม่แจ่มก็ได้มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่น รวมทั้งทัศนคติในการยอมรับสิ่งใหม่เข้ามา ซึ่งหลักของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ ในแง่ของวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนี้จะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว ซึ่งถ้ามีสิ่งใหม่เข้ามาแล้วขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิม จะเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ค่อนข้างยาก ปัจจัยที่สำคัญในด้านความพร้อมในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมลัวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับบุคคลในสังคมว่ามีการต่อต้านและยอมรับมากแค่ไหน มีความสนในในการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด ในด้านความพร้อมของสังคม การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้า ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้นำสังคม ที่ได้รับการยอมรับมีความรู้ความสามารถ และมีความเข้าใจต่อกระแสความเปลี่ยนแปลง

การเกิดผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความรัก ความศรัทธา และความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ ด้วยบารมีในการครองความรักความศรัทธาของผู้คนในสังคม จึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ถือว่ามีปัจจัยในความพร้อมในการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเป็นผ้าตีนจกลายประยุกต์แล้ว มีตลาดรองรับที่ชัดเจนแน่นอน ประการนี้เป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับช่างทอแม่แจ่มเป็นอย่างมาก จากจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลาถึง 38 ปี ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์สามารถดำรงอยู่ได้ จนถึงทุกวันนี้

9. จากการที่ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์เป็นที่รู้จักรวมทั้งเป็นสินค้าตัวใหม่ในขณะนั้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนารูปแบบของผ้าจกที่แปลกใหม่ ซึ่งการพัฒนารูปแบบนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากธุรกิจของซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีการติดต่อกับภายนอกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงแรกมีการส่งผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ให้ร้านดารารัตน์ โดยมีเจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน รับผิดชอบในเรื่องของการคัดสรรสินค้าส่งต่อให้ร้านจิตลดาในกรุงเทพฯ เจ้าดารารัตน์ ได้ให้ลำดวน สิทธิเดช ทอผ้าจกแบบประยุกต์ให้เป็นผ้าคลุมไหล่ ตรงนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนารูปแบบผ้าตีนจกที่นอกเหนือจากการนำมาใช้กับผ้าซิ่นเพียงอย่างเดียว ซึ่งผ้าคลุมไหล่ หรือที่ช่างทอเรียกผ้าแต่งได้กลายเป็นสินค้าที่ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี นอกจากมีประโยชน์ในการคลุมไหล่แล้วยังสามารถนำไปใช้ในการตกแต่งเสื้อหรือทำอย่างอื่นได้อย่างหลากหลาย ผ้าคลุมไหล่เป็นสินค้าทำเงินให้กับช่างทอเป็นอย่างดี ในปัจจุบันผ้าคลุมไหล่หรือผ้าแต่งนี้ลดความนิยมลง

10. ในปัจจุบันมีการพัฒนาเส้นใยที่นำมาทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ นำโดยแสงอรุณ ไชยรัตน์ มีแนวความคิดในเรื่องของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (Green Design) โดยมีกระบวนการผลิตที่ใช้วิธีการแบบธรรมชาติทั้งหมด ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ จนได้รับการรับรองการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประเภทการผลิตสิ่งทอขนาดเล็ก จากกระทรวงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวเฉพาะการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ ได้พัฒนาเส้นใยที่นำมาทอผ้าซิ่นตีนจกโดยใช้ไหมอีรี่ ซึ่งไหมอีรี่เป็นไหมป่ากินใบละหุ่งและใบมันสัมปะหลังเป็นอาหาร มีคุณสมบัติที่ต่างจากไหมหม่อนคือ เมื่อทอมีพื้นผิวเป็นปุ่ม มีความมันวาวปานกลาง เนื้อนุ่มทิ้งตัวพลิ้ว มีเนื้อสัมผัสฟูคล้ายผ้าขนสัตว์ ให้ความอบอุ่นในตอนหน้าหนาว และระบายอากาศได้ดี สวมใส่สบายในตอนหน้าร้อน ซักรีดและดูแลรักษาง่าย ประเด็นที่น่าสนใจในไหมอีรี่คือ การสาวไหมไม่ต้องฆ่าตัวไหมให้ตาย ไม่เป็นบาป นับว่าเป็นจุดขายได้เป็นอย่างดี ในส่วนลวดลายทอของผ้าซิ่นตีนจก ยังใช้ลวดลายเดิม แต่ได้มีการปรับสีให้มีความนุ่มนวล ไม่ฉูดฉาดเหมือนกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ เนื่องด้วยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้เป็นกลุ่มที่ย้อมสีธรรมชาติด้วยครามและห้อม ดังนั้นสีขององผ้าซิ่นตีนจกจึงเป็นสีน้ำเงินหรือสีครามเป็นหลัก สามารถนุ่งได้หลายโอกาส การพัฒนารูปแบบของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นงานที่มีจุดขายในเรื่องของผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ถึงแม้ว่าผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ไม่ได้ชูประเด็นเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ต้องใช้สีแบบโบราณก็ตาม แต่ในเรื่องของการรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นกระแสความสนในของสังคมโลกหลังสมัยใหม่ ที่เห็นความสำคัญของการเสียสมดุลในธรรมชาติ การกอบโกยผลประโยชน์ด้วยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการพัฒนานวัตกรรมต่างๆ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวนี้จึงเป็นสาระในการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้แม่แจ่ม ที่สร้างความแตกต่างในสินค้าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งหมด คุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ภายใต้แนวคิดการออกแบบเพื่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อราคาของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ที่มีราคาผืนละ 30,000 บาทขึ้นไป สนองกลุ่มลูกค้าที่มีกำลังทรัพย์สูงและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

11. มีการพัฒนารูปแบบลายทอเฉพาะหน่วยลาย เพื่อรองรับการออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอในแม่แจ่มได้อย่างหลากหลาย การลายทอเฉพาะหน่วยลาย แสดงให้เห็นว่าชาวแม่แจ่มได้ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อสินค้า ผ้าทอลายเฉพาะหน่วยมีจุดเริ่มจาก เกษร กรรณิกา หัวหน้าศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา ได้ออกแบบพวงกุญแจโดยทอเฉพาะลายโกม นำมาประกบกันทั้งสองด้าน ยัดนุ่นภายใน แขวนกับพวงกุญแจ ซึ่งพวงกุญแจผ้าตีนจกนี้ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ต่อมาการทอลายเฉพาะหน่วยได้รับความนิยมและได้มีการทออย่างแพร่หลาย ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าจกแต่ง” มีการใช้ในการตกแต่งเสื้อทั้งเสื้อบุรุษ และเสื้อสตรี แทนการตัดผ้าตีนจกทั้งผืนมาตกแต่งเสื้อผ้า ซึ่งมีราคาแพงมาก นอกจากนี้ยังมีการใช้ผ้าจกแต่งกับผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ อย่างมากมาย เช่น กระเป๋า หมอน เป็นต้น ซึ่งแล้วแต่การออกแบบของชาวแม่แจ่มที่มีเสรีภาพในการคิดสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่อย่างเต็มที่

12. มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นแม่แจ่ม กล่าวคือมีการนำเอาลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกมาใช้กับผลิตภัณฑ์ทุกอย่าง ดังกรณีของการออกแบบเนคไท ที่ออกแบบโดยจำลอง ปินตา อาจารย์โรงเรียนแม่แจ่ม โดยการนำเอาลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาทอเพื่อการทำเนคไทโดยเฉพาะ เนื่องจากคนล้านนามีความเชื่อที่ว่าการนำผ้าซิ่นมาให้ผู้ชายสวมใส่เป็นเรื่องที่ไม่มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง ในการนี้จำลอง ปินตา จึงได้ออกแบบลายผ้าสำหรับทอเนคไทโดยเฉพาะ แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอตีนจกแม่แจ่มอยู่ ดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างของการปรับตัวสู่การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอใหม่ เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อ นอกจากเทคไทแล้วยังมีผลิตภัณฑ์อื่นๆ อีกมากมาย อาทิเช่น กรอบรูปผ้าตีนจกประดับผนัง การ์ดอวยพรที่ทำจากเศษผ้าทอตีนจก ถุงย่าม กระเป๋า เป็นต้น และยังพบว่ามีหน่วยงานอย่างสถาบันการศึกษาให้ความสำคัญในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอของแม่แจ่ม โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพายัพที่ได้มาออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอแม่แจ่ม ที่ใช้ลวดลายผ้าทอตีนจกแม่แจ่มเป็นสื่อ โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอ อาทิเช่นหมอน ลวดลายผ้าทอที่ออกแบบด้วยคอมพิวเตอร์ รวมทั้งการออกแบบบรรจุภัณฑ์ และยังได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัย

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) ในการส่งเสริมในเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอของแม่แจ่มที่หลากหลาย ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัฒน์ อันหมายถึงกระบวนการที่ประชากรของโลกได้ถูกหลอมรวมกลายเป็นสังคมเดี่ยว กระบวนการนี้เกิดจากแรงของอิทธิพลร่วมทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและสังคม วัฒนธรรมและการเมือง (Sheila L. Croucher. 2004: 10) ดังนั้นสื่อจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกอย่างในโลกเชื่อมโยงกันทั้งหมดด้วยระบบอินเทอร์เนต แม่แจ่มก็ใช่ว่าจะเป็นสังคมที่ซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาอีกต่อไป การติดต่อสื่อสารในด้านธุรกิจการค้า รวมไปถึงด้านอื่นๆ สามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว โลกทั้งโลกสามารถเห็นแม่แจ่มด้วยเครื่องมือสื่อสารแบบสมาร์ทโฟนหรืออุปกรณ์อื่นๆ ก็ตามแต่ จึงส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มต้องมีการปรับตัว พัฒนารูปแบบเพื่อการดำรงอยู่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลง ในกรณีของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับและต่อต้านในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีเหตุปัจจัยหลายองค์ประกอบคือ ทัศนคติและค่านิยมโดยเฉพาะที่ต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมนั้น การสาธิตที่แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ในของสิ่งใหม่ รวมทั้งบทบาทของผู้นำตัวแทนความเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนับได้ว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่ง ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ดังกรณีของผ้าซิ่นตีนจก จากลายทอโบราณมาเป็นลายทอแบบประยุกต์ ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ยังคงเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทุกอย่างของสังคมวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งภายใต้ระบบสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามวิวัฒนาการการคิดของมนุษย์

4. ความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งผลให้คนภายนอกรู้จักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมากขึ้น ด้วยสื่อต่างๆ ในประเด็นความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกจะเป็นอย่างไรนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกทั้งผู้ซื้อหรือผู้ใช้ผ้าซิ่นตีนจกทั้งเป็นคนแม่แจ่มและคนภายนอกแม่แจ่ม รวมผู้ขายผ้าซิ่นตีนจก ทั้งนี้เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

4.1 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดภายนอกแม่แจ่ม

ปัจจุบันผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มใช่ว่าจะขายเฉพาะภายในพื้นที่แม่แจ่มเท่านั้น ธุรกิจเชิงวัฒนธรรม กับการติดต่อสื่อสารที่รวดเร็ว การคมนาคมที่สะดวกสบาย ส่งผลให้ชาวแม่แจ่มได้มีโอกาสนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปสู่ตลาดภายนอก ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่ใช่รู้จักเฉพาะแค่ในอำเภอแม่แจ่ม หรือในจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น แต่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้เป็นที่รู้จักในกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่นๆ อีกมากมาย ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในการนำผ้าซิ่นตีนจกออกสู่ตลาดภายนอกสามารถแยกแยะได้ดังนี้

นุสรา เตียงเกตุ เริ่มเข้ามาอยู่แม่แจ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในช่วงนั้นสังคมแม่แจ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน มีความสะดวกทางด้านการคมนาคม สามารถเดินทางเข้าออกได้อย่างรวดเร็ว ผู้คนต่างถิ่นเข้ามาแม่แจ่มอย่างมากมาย มีทั้งพ่อค้า แม่ค้า นักวิชาการ นักศึกษา นักวิจัย นักอนุรักษ์ นักพัฒนา รวมทั้งองค์การต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ต่างให้ความสนใจในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจก สื่อต่างๆ ให้ความสนใจ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเริ่มเป็นที่สนใจของคนภายนอก นุสรา เตียงเกตุ ในฐานะเป็นผู้นำในการรื้อฟื้นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และการนำผ้าซิ่นตีนจกสู่สังคมภายนอก รวมทั้งการมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ การให้สัมภาษณ์สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกจากนี้ยังมีเผ่าทอง ทองเจือ ฝอยทอง สมวถา เป็นผู้นำในการรื้อฟื้นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่กำลังจะหายไปในช่วงนั้น โดยการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มสู่สังคมภายนอก ในประเด็นนี้ นุสรา เตียงเกตุ ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า

> ตอนนั้นคนข้างนอกรู้จักน้อยมาก แต่ก็มีคนรู้จักว่าเรากำลังเคลื่อนไหวในเรื่องของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อย่างโดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ ในกลุ่มวงการผ้า นักวิชาการที่วิจัยเรื่องผ้า จะรู้เรื่องนี้ ทีนี้ครั้งแรก พอเราฟื้นขึ้นมาแล้วเราก็ต้องหาตลาด ตอนนั้นผลิตภัณฑ์มันยังน้อยอยู่ เราก็อาศัยว่าเรารู้จักใครก็ช่วยกันซื้อ ยังไม่ได้วิ่งตลาดเต็มที่ เมื่อพอมันมีสินค้าระดับหนึ่งก็ต้องเริ่มออกละ มีงานฤดูหนาวที่เชียงใหม่ประมาณปี 2534 ตอนนั้นไปขายของทีก็ 10 คน ยังไม่มีรถก็เลยเหมารถชาวบ้านไป พี่ลูกเล็กเอาไปเลี้ยงด้วยใช้ระบบเปลี่ยนเวร งานฤดูหนาว 10 วัน มันยาว บ้านเราก็ไม่ค่อยได้ไปไหน ไปทีก็เมารถ เวลาไปไหนก็จะเอาชาวบ้านไปด้วย ไปช่วยกันขายด้วย เขาจะได้ดูงานภายในตัวด้วย แล้วเราก็ไปออกงานที่ธรรมศาสตร์ประมาณปี 2535 ตอนนั้นไปรถทัวร์ หรือรถไฟนี่แหละ ไปกรุงเทพไปครั้งแรกที่ธรรมศาสตร์ อาจารย์เผ่าทองจัดงาน พี่ก็เลยบอกว่าเอาชาวบ้านไปด้วยได้ไหม เอาไปขายของ ขายที่ข้างหอประชุมใหญ่ มีอะไรก็เอาไปโชว์กัน (นุสรา เตียงเกตุ. 2557: สัมภาษณ์)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นุสรา เตียงเกตุ สรุปความได้ว่า ในช่วงนั้นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักน้อยมาก แต่ก็มีคนรู้จักนุสรา เตียงเกตุ ในฐานะผู้เคลื่อนไหวเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยเฉพาะนักวิชการที่กี่ยวกับผ้า และวงการผ้าในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงแรกๆ ที่ทำการรื้อฟื้นในเรื่องนี้ ต้องหาตลาด ซึ่งในตอนนั้นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ก็ยังมีน้อย ต้องให้คนที่รู้จักช่วยซื้อ ยังไม่ได้เดินหน้าเรื่องการตลาดอย่างเต็มที่ เมื่อมีสินค้าในจำนวนระดับหนึ่ง จึงเริ่มออกสู่ตลาดภายนอก ครั้งแรกไปออกร้านที่งานฤดูหนาวจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณปี พ.ศ. 2534 ไปโดยการเหมารถไป ซึ่งไปแต่ละครั้งเป็นเวลา 10 วัน จากนั้นไปออกร้านที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กรุงเทพมหานคร ประมาณปี พ.ศ. 2535 เป็นการเชิญชวนจากเผ่าทอง ทองเจือ เป็นผู้ที่จัดงานในขณะนั้น

จากข้อมูลในข้างต้นนี้ เป็นเรื่องราวของการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกไปสู่สังคมภายนอก ช่างทอผ้าแม่แจ่มมีส่วนร่วมในการออกขายสินค้า นับว่าเป็นการขายที่ดึงดูดความสนใจของผู้ซื้อเป็นอย่างมาก ซึ่งก่อนหน้านี้ช่างทอแม่แจ่มคือลำดวน สิทธิเดช และบุปผา ปิงกุล ที่ได้รับพระกรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ไปสาธิตการทอผ้าซิ่นตีนจกในงานกาชาดที่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร ดังกล่าวนี้ การที่ช่างทอแม่แจ่มได้มีโอกาสนำเสนอรวมทั้งสาธิตการทอผ้า เป็นจุดขายที่แสดงความเป็นแม่แจ่มแท้ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มสู่สังคมภายนอก

ภาพประกอบ 87 นุสรา เตียงเกตุให้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกกับผู้วิจัยผู้วิจัย วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

นุสรา เตียงเกตุ ยังได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในประเด็นนี้อีกว่า หลังจากที่ไปออกร้านที่งานฤดูหนาว จังหวัดเชียงใหม่ และที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ได้มีโอกาสไปที่โรงแรมอิมพีเรียลควีนปาร์ค และมีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐมาสัมภาษณ์ ถือว่าเป็นโอกาสที่สำคัญในการประชาสัมพันธ์ อีกท่านหนึ่งที่เป็นคนสำคัญในการช่วยเหลือเรื่องการตลาดคือ เผ่าทอง ทองเจือ ที่คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุน ในลักษณะที่ว่าถ้ามีงานที่ไหนก็จะเรียกไปออกร้านขายผ้าซิ่นตีนจก ดังนั้น เผ่าทอง ทองเจือ จึงเป็นเหมือนคนที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ช่วงหลังๆ เพื่อนฝูง และหนังสือต่างๆ มาสัมภาษณ์หลายฉบับ เกี่ยวกับเรื่องที่ว่านึกอย่างไรถึงมาใช้ชีวิตอยู่แบบนี้ จึงเป็นโอกาสที่ทำให้ได้เผยแพร่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เมื่อมีงานออกแบบใหม่ๆ จะมีหนังสือ life and décor หนังสือของเครือบ้านและสวนมาสัมภาษณ์ มาถ่ายรูปงานที่เราออกแบบ เป็นอีกก้าวหนึ่งในการฟื้นกระแสของแม่แจ่ม อย่างในเรื่องประเพณี เช่นประเพณีตานก๋วยสลาก ก็เข้าไปร่วมทุกปี บางปีก็หารางวัลประกวดต้นสลาก เป็นการทำแบบอ้อมๆ บางทีเราไปวัดมีแขกมา ทุกคนก็จะนุ่งผ้าซิ่นตีนจก มันเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเห็นว่า เมื่อนุ่งซิ่นแล้วมันมีคุณค่า แล้วมีคนมาชื่นชม ทำให้คนในพื้นที่มีการฟื้นตัวด้วยการชวนกันนุ่งซิ่นตีนจก (นุสรา เตียงเกตุ. 2557: สัมภาษณ์)

ร้านดาราผ้าทอ มี ดารา ปินตา นำสินค้าออกไปขายยังหัวเมืองต่างๆ เช่นในห้างสรรพสินค้าต่างๆ ที่มีชื่อเสียงของกรุงเทพฯ จังหวัดสุพรรณบุรี ชลบุรี เป็นต้น โดยมี รำพัด โกฏแก้ว เจ้าของร้านม่อนฝ้าย ในตัวเมืองเชียงใหม่ เป็นผู้บริหารจัดการในรูปแบบของการจำลองบรรยากาศอดีตของล้านนาในห้างสรรพสินค้า เช่น กาดมั่วครัวฮออม ประเพณีสลากย้อม เพื่อแสดงสินค้าตามห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้าต่างๆ โดยได้เชิญผู้ค้าต่างๆ ในภาคเหนือมาออกร้าน ในส่วนของร้านดาราผ้าทอได้เข้าร่วมในการจัดขายสินค้าแบบนี้ด้วย ดารา ปินตา ได้กล่าวถึงการนำเอาผ้าซิ่นตีนจกไปออกร้านกับ รำพัด โกฏแก้ว ว่า

> ไปเจออาจารย์รำพัดที่ห้างตันตราภัณฑ์ ในเวียง เปิ้นเอาป้อครูสิงห์แก้ว มโนเพชร (พ่อของจรัล มโนเพชร) มาตัดตูงโชว์ ก่อฮู้จักกันที่ฮั้น ครูรำพัดเปิ้นเป็นคนเชียงดาว มาเปิดร้านขายผ้าพื้นเมืองในเวียงชื่อร้านม่อนฝ้าย เปิ้นออร์แกไนส์หมด จัดบรรยากาศแบบล้านนาที่ห้าง อย่างห้างซีคอนสแคว้จ้างอาจารย์รำพัดไปจัดบรรยากาศออกร้านแบบล้านนาถึง 24 ล้านบาท เหมือนยกล้านนาทั้งหมดไปไว้ที่กรุงเทพเลย หรืออย่างงานชนเผ่า รัฐบาลก็จ้างถึง 30 ล้านบาท ทำงานแบบน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า มีทั้งคนเมือง(ไทยวน) และชนเผ่า เฮาไปข้างนอกคนก่อฮู้จักเฮานักขึ้น ปีที่แล้วไปขายที่กรุงเทพ ขาย 10 วันได้เงิน 700,000 บาท คิดง่ายๆ ถ้าเฮาลงทุน 100,000 บาท จะได้กำไรประมาณ 30,000 บาท นี้คือสินค้าคละกั๋น บ่ใช่ผ้าซิ่นตีนจกอย่างเดียว ถ้าลำพังเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกไปบ่รอดหรอก คนกรุงเทพเปิ้นชอบซื้อ ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมสีธรรมชาติโดยเฉพาะเสื้อ ขายดีมากๆ ถ้าเป๋นผ้าซิ่นตีนจกลูกค้าที่ซื้อต้องมีกำลังซื้อสูง ส่วนใหญ่เป็นนักสะสมผ้า ซื้อไปใส่เองบ้าง หรือเป็นผู้ที่ค้าขายผ้าจกก่อพอมี (ดารา ปินตา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 88 ผู้วิจัยกับดารา ปินตา ที่ห้างสรรพสินค้าฟิวเจอร์พาร์ครังสิต และการจัดแสดงสินค้าแบบจำลองบรรยากาศล้านนาในห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์

ที่มา: ภาพถ่ายโดย จิรพร มหาอินทร์ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

การนำผ้าชิ่นตีนจกไปขายยังต่างพื้นที่ เพื่อเชื่อมโยงต่อความต้องการของผู้ซื้อ ตามที่ดารา ปินตา ได้ให้ข้อมูลนั้น สรุปความได้ว่า ได้ไปเจอครูรำพัดที่ห้างสรรพสินค้าตันตราภัณฑ์ห้างสรรพสินค้าในเชียงใหม่ขณะนั้น ตอนนั้นครูรำพัดพาพ่อครูสิงห์แก้ว มโนเพชร (พ่อของจรัล มโนเพชร) มาสาธิตการตัดตุง จึงได้รู้จักกันมาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ซึ่งครูรำพัดพื้นเพเดิมเป็นคนอำเภอเชียงดาว มาเปิดร้านขายผ้าพื้นเมืองที่ในเมืองเชียงใหม่ ชื่อร้านม่อนฝ้าย รวมทั้งมีการจัดการขายในลักษณะของออร์แกไนส์ โดยการไปจัดงานขายสินค้าที่ห้างสรรพสินค้า มีการจำลองบรรยากาศแบบล้านนา เพื่อขายสินค้าพื้นเมืองและสินค้าของชนเผ่า ยกตัวอย่างห้างสรรพสินค้าซีคอนสแควร์ จ้างอาจารย์รำพัดไปจัดบรรยากาศการออกร้านแบบล้านนาในจำนวนเงิน 24 ล้านบาท งานชนเผ่ารัฐบาลก็จ้างเป็นจำนวนเงินถึง 30 ล้านบาท ดารา ปินตา ได้กล่าวว่า เป็นการทำงานแบบน้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า การที่ออกไปขายนอกพื้นที่แม่แจ่ม ทำให้คนรู้จักเรามากขึ้น อย่างปีที่แล้ว (พ.ศ. 2556) ขายที่กรุงเทพฯ 10 วัน ได้เงิน 700,000 บาท โดยถ้าลงทุน 100,000 บาท จะได้กำไรประมาณ 30,000 บาท สินค้าไม่ได้เป็นผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่มเพียงอย่างเดียว มีสินค้าที่คละกันกับผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ คนกรุงเทพฯ ชอบซื้อผลิตภัณฑ์ย้อมสีธรรมชาติโดยเฉพาะเสื้อเป็นสินค้าที่ขายดีมาก ถ้าเป็นผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่มเพียงอย่างเดียว อาจไม่ประสบความสำเร็จในการขาย ลูกค้าที่ซื้อต้องมีกำลังซื้อสูง ส่วนใหญ่เป็นนักสะสมผ้า ซื้อไปใส่เองบ้าง ส่วนผู้ค้าขายผ้าชิ่นตีนจกก็พอมี

ภาพประกอบ 89 การจัดแสดงสินค้าแบบจำลองบรรยากาศล้านนาในห้างสรรพสินค้า

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ดารา ปินตา วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2556

ดารา ปินตา ได้กล่าวถึงการนำผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่มออกสู่ตลาดภายนอกอีกว่า ไปกรุงเทพเอาผ้าชิ่นตีนจกไปแค่ 6 ผืน ขายได้ 2 ผืน แต่เอาผ้าอย่างอื่นไป ผ้าชิ่นธรรมดาตัวละ 280 บาท ขายได้ร้อยกว่าผืน ค่าบูชต้องเสีย 15,000 บาท เวลา 10 วัน บวกกับค่าที่พัก ลักษณะที่ห้างจ้างไปจัด อย่างเช่นห้างซีคอนบางนาจัดปีละครั้ง ปีนี้ (พ.ศ.2557) จ้างให้ไปจัดบรรยากาศแสดงสินค้า 2,500,000 บาท ทำเหมือนเป็นประเพณีทุกปีเพื่อดึงลูกค้าเข้าห้าง เหตุผลที่ต้องไป

ขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มรวมทั้งผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นที่กรุงเทพนั้น มีเหตุผลที่ว่าต้องการเพิ่มลูกค้ารายใหม่ ซึ่งลูกค้ามีทุกระดับตั้งแต่คนในระดับรากหญ้า ไปจนถึงคนที่มีกำลังทรัพย์ อีกเหตุผลหนึ่งที่ต้องนำสินค้าไปสู่ภายนอกแม่แจ่มคือ การแข่งขันในแม่แจ่มค่อนข้างสูง มีการยกระดับราคาให้สูงขึ้นเรื่อยๆ กล่าวคือราคาผ้าซิ่นตีนจกเมื่อ 2 ปีก่อน(พ.ศ.2555) ราคาส่งผ้าซิ่นผืนละ 750 บาท ยังได้กำไรอยู่ แต่ในปีนี้ราคาส่งขึ้นเป็น 1,700 บาท ค่าทอ จากราคา 500 บาท ขึ้นราคาเป็น 550 บาท ปีที่แล้ว(พ.ศ.2556) ขึ้นราคาเป็น 990 บาท และปีนี้ลายประยุกต์ค่าทอผืนละ 1,050 บาท ลายโบราณค่าทอผืนละ 3,500 บาท เมื่อราคามันขึ้นแล้วมันจะไม่มีทางลงเลย เมื่อซื้อมาไว้ที่ร้านมันขายออกยากมาก จึงเป็นเหตุผลที่ต้องออกไปขายข้างนอก (ดารา ปินตา. 2557: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ติดตามดารา ปินตา ไปที่บูธขายผ้าในห้างสรรสินค้าต่างๆ อย่างเช่นห้างสรรพสินค้าฟิวเจอร์พาร์ครังสิต สรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์ ซึ่งห้างสรรสินค้าในแต่ละที่จะมีความแตกต่างกันในด้านที่ตั้ง ซึ่งส่งผลต่อการขายผ้าซิ่นตีนจกเป็นอย่างมาก ส่วนในสินค้าอื่นๆ ไม่มีปัญหาในยอดขายเท่าใดนัก เพราะเป็นสินค้าที่สามารถซื้อได้ทั่วไป ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกที่ขายได้นั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ส่วนหนึ่งต้องมาจากการติดตามของลูกค้า ในการแสดงสินค้าทางวัฒนธรรมตามที่ต่างๆ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน อาทิเช่น การแสดงสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี งานแอ่วกาดล้านนา ที่ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ดารา ปินตา พบปัญหาในการเชื่อมโยงถึงกลุ่มผู้ซื้อสินค้าผ้าซิ่นตีนจกอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรกคือ การออกร้านในแต่ละครั้งเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกอย่างเดียวไม่สามารถอยู่ได้ ต้องมีสินค้าอื่นมาคละเคล้าด้วยคือ ผลิตภัณฑ์เสื้อผ้าพื้นเมืองต่างๆ ประการที่สองคือ ราคาของผ้าซิ่นตีนจกขึ้นราคามาอย่างต่อเนื่อง มีการแข่งขันทางการค้าผ้าซิ่นตีนจกในพื้นที่แม่แจ่มสูง ดังนั้นกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จึงเป็นกลุ่มผู้ซื้อที่มีกำลังทรัพย์สูง เพราะผ้าซิ่นตีนจกไม่ใช่สินค้าทั่วไป เป็นสินค้าเฉพาะกลุ่มผู้สะสมและมีใจรักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจริงๆ

เกษร กรรณิกา ในนามตัวแทนศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา เป็นอีกผู้หนึ่งที่นำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกไปขายนอกพื้นที่ โดยการสนับสนุนจกหน่วยงานของรัฐ อาทิเช่นโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการต่างๆ ที่จังหวัดจัดขึ้น ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีความแตกต่างจากผู้ค้าท่านอื่นที่เป็นกิจการของตนเอง ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เกษร กรรณิกา เพื่อสะท้อนถึงความต้องการของลูกค้า ความว่า จากประสบการณ์ในการขายผ้าซิ่นตีนจกเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เห็นได้เลยว่าลูกค้ามีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากที่ไปออกงานเมื่อครั้งก่อน มีลูกค้าใหม่เข้ามาเรื่อยๆ เป็นวัยรุ่นอายุยี่สิบกว่าๆ ที่ซื้อตามแม่ เมื่อแม่ชอบลูกก็จะชอบตามไปด้วย (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

ลูกค้าบอกว่า ปี้เกษรเอาผ้าซิ่นตีนจกเอามาเต็มๆ ราว เวลาขายก็เหมาเลย หยังกลุ่มเล่นผ้า ไปงานไหนเป๋นจะนัดกั๋นใส่ เป๋นบ่าใช่ว่าใส่ไปงานบุญงานบวชอย่างบ้านเฮา ใส่อย่างไปเดินห้างเอ๊ะก่อใส่มันจะมีกลุ่มของเขา เป๋นจัดงานขันโตกดินเนอร์ บัตรกั๋นเป๋นหมื่น เป๋นบอกว่า อยากฮื้อไปอู้เรื่องผ้าเพราะหมู่นี้เขาเป๋นคนที่ชอบ เขาจะเอาเฮาไปอู้ฮื้อ พี่เกษรติดงานต่อนนั้นบ่ได้ไปเสียดาย เขาว่าถ้าไปจะได้ลูกค้าแหมเยอะมากเลยตอนแรกพี่เกษรบ่กล้าขายตื๋นซิ่นผืนเป็นหมื่น ขายได้ 3,500 - 5,000 บาท ก่อถือว่าแปงละ พอดีมีอาจารย์โต้ง ปี้ก่อจำชื่อแต๊เป๋นบ่ได้ เป๋นชื่ออาจารย์โต้งเป๋นอยู่พะเยาฮู้จักในงานผ้าตื๋นจกโดยบังเอิญ เป๋นก่อจดชื่อไว้ฮื้อเนาะ พอดีเป๋นเป็นวิทยากรแล้วก่อเป๋นได้ไปออกงานที่สยามสมาคม เป๋นคุณหญิงคุณนาย สมเด็จพระเทพฯ เสด็จมาเป๋นองค์ประธาน เป๋นจัดงานแล้วเป๋นก่อเชิญอาจารย์โต้งไปบรรยาย เป๋นก่อฮื้อเฮาเอาผ้าไปขายโตย บ่ใช่เป๋นบูธมีแค่โต๊ะบ่ดาย อาจารย์ถามปี้ว่าต้นทุนเต้าใด ปี้ก่อบอกว่า 3,000 บาท แล้วขาย 3,500 บาทได้กำไร 500 บาท เพราะแกออกค่ากิ๋น ค่าที่พักฮื้อเฮาหมด ได้กำไฮผืน 500 บาท ก่อพอละ อาจารย์เป๋นก่อบอกว่าไม่เป็นไรเดี๋ยวอาจารย์ขายให้ เป๋นฮ้องผืน 12,000 - 15,000 บาท เฮาอาย ถ้าเป๋นฮู้ก่อจะว่าเฮาขายแปง ซิ่นอะหยังกาผืน 12,000 - 15,000 บาท ปรากฏว่าขายได้ จ๊กสะตางค์ฮื้อเลยคุณหญิง คุณนาย เป๋นอู้กั๋นว่าซื้อมาหมื่นห้าสวยไหม เอามาอวดฮื้อกั๋น หมื่นสามทำไมมันต่างกัน ต่อนนั้นที่ยังบ่ช่างอธิบายลาย อาจารย์โต้งก่ออธิบายเรื่องความแตกต่างของลาย เพราะอาจารย์เป๋นฮู้เรื่องผ้า เฮาก่อจำไว้ ออ...การขายมันเป๋นจะอี้ ต้องอธิบายขั้นตอนฮื้อเป๋นโตย (เกษร กรรณิกา. 2557: สัมภาษณ์)

จากความสัมภาษณ์เกษร กรรณิกา แสดงให้เห็นถึงระดับของกลุ่มผู้ซื้อ ในผู้ซื้อชนชั้นสูงสามารถซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในราคาผืนละ 12,000 - 15,000 บาท ดังที่เกษรได้ให้ข้อมูลที่ถอดความจากภาษาคำเมืองได้ว่า ลูกค้าบอกว่า เวลาเอาผ้าซิ่นตีนจกมาขาย อยากให้เอามาเต็มราว เวลาซื้อจะได้เหมาเลย ในกลุ่มที่สะสมผ้าซิ่น ไปงานไหนจะนัดกันนุ่งซิ่น ไม่ได้นุ่งไปงานบุญงานบวชเหมือนที่แม่แจ่ม ใส่ไปเดินห้าง หรือจัดงานขันโตกดินเนอร์ บัตรราคาสูงถึง 10,000 บาท มีอยู่ครั้งหนึ่งกลุ่มคนที่ชื่นชอบการนุ่งผ้าซิ่นนุ่งผ้าเชิญเกษร กรรณิกา ไปพูดให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องผ้าซิ่น แต่ก็ไม่มีเวลาเพราะติดงานในช่วงนั้น ในกลุ่มบอกเกสรว่า น่าเสียดายมาก เพราะถ้ามาพูดจะขายได้อีกเยอะ เพราะมีผู้ที่สนใจเรื่องนี้เยอะมาก ประเด็นการขายผ้าซิ่นตีนจก ในช่วงแรกยังไม่มีความเข้าใจเรื่องการขายเฉพาะกลุ่มผู้ซื้อ ไม่กล้าขายผืนละหมื่นบาท เกษรกล่าวว่าขายแค่ผืนละ 3,500 - 5,000 บาท ก็ถือว่าแพงแล้ว พอดีมีอาจารย์ท่านหนึ่งชื่ออาจารย์โต่ง (จำชื่อและนามสกุลไม่ได้) อาจารย์ท่านนี้อยู่ที่จังหวัดพะเยา เจอกันตอนงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทางสยามสมาคมได้เชิญอาจารย์ท่านนี้ไปเป็นวิทยากรบรรยายเรื่องผ้าซิ่น และชวนเอาซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปร่วมแสดง ไม่ได้จัดเป็นบูธจัดแสดงเป็นแค่โต๊ะตัวเดียว ผู้ที่มาร่วมงานเป็นคุณหญิงคุณนายทั้งหมด เพราะวันนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงเสด็จมาเป็นประธานการเปิดงาน อาจารย์โต่งถามว่า ต้นทุนเท่าไร เกษรบอกว่าต้นทุน 3,000 บาท ขาย 3,500 บาท ขอกำไร 500 บาท ก็พอแล้ว เพราะไม่ต้องออกค่าอาหารและค่าที่พัก อาจารย์บอกกับเกษรว่า ไม่เป็นไรเดี๋ยวขายให้ ปรากฏว่าขายได้ผืนละ ผืน 12,000 - 15,000 บาท สร้างความแปลกใจให้กับเกษรเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจารย์ที่ขายให้เกษรได้อธิบายลักษณะของผ้าซิ่น ความแตกต่างของผ้าซิ่นแต่ละผืนว่าทำไมถึงราคาไม่เท่ากัน ซึ่งตอนนั้นเกษรยังอธิบายลักษณะของผ้าซิ่นตีนจกไม่เป็น และในตอนนั้นก็ได้เข้าใจว่าการขายเป็นอย่างไรในตอนนั้น

สิ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์เกษร กรรณิกา เห็นได้ว่าความต้องการของลูกค้าต่อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีลักษณะที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น มีระดับของกลุ่มลูกค้าที่ต่างกัน รวมทั้งความแตกต่างของแต่ละบริบทพื้นที่ ย่อมส่งผลต่อความต้องการและราคาของผ้าซิ่นตีนจกที่ต่างกันไปด้วย เป็นลักษณะของชนชั้นของสังคมที่หมายถึง การแบ่งคนในสังคมซึ่งมีพฤติกรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดออกเป็นกลุ่มๆ โดยอาศัยคุณลักษณะทางสังคมและเศรฐษกิจเป็นพื้นฐานในการแบ่ง ซึ่งอาจจะเรียกว่าชั้นทางสังคมตามสถานะเศรษฐกิจและสังคม (Social Economic Status) สำหรับเกณฑ์ที่นำมาใช้จัดลำดับชั้นทางสังคมนั้นนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ อย่างสุพัตรา สุภาพ ได้ศึกษาการจัดลำดับชั้นของสังคมไทย ซึ่งพบว่ามีเกณฑ์ที่มาเกี่ยวข้องหลายปัจจัยเช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ คือ วงศ์ตระกูล ตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ความมั่งคั่ง ระดับการศึกษา และอาชีพ การจัดลำดับชนชั้นทางสังคม สามารถจัดชั้นได้หลายลักษณะ ตั้งแต่จัดชั้นอย่างหยาบๆ เป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย กลุ่มคนชั้นสูง (Upper Class) ชั้นกลาง (Middle Class) และชั้นล่าง (Lower Class) จนถึงมีการจัดอย่างละเอียดตามทฤษฎีของ Richard P.Coleman ที่แบ่งชนชั้นทางสังคมออกได้เป็น 7 ระดับชั้นประกอบด้วย คนชั้นสูงส่วนบน (Upper - Upper) คนชั้นสูงส่วนล่าง (Lower - Upper) คนชั้นกลางบน (Upper - Middle) ชนชั้นกลาง (Middle Class) ชนชั้นกลางระดับล่าง (Working Class) ชนชั้นล่างระดับบน (Upper - Lower) และชนชั้นล่างระดับล่าง (Lower - Lower) ซึ่งชั้นทางสังคมจะสามารถบ่งบอกถึงพฤติกรรมการบริโภคและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในแต่ละระดับชั้นได้ นักการตลาดจึงจำเป็นต้องเข้าใจการแบ่งชนชั้นของสังคมและพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในแต่ละกลุ่มชั้นทางสังคมนั้นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการตลาดในอันที่จะสร้างสิ่งกระตุ้นเร้าให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ (วิทวัส รุ่งเรืองผล. 2552: 51)

ในความต้องการของผู้ซื้อจากการให้ข้อมูลของเกษร กรรณิกา ประกอบการนำเอาทฤษฎีเรื่องชนชั้นทางสังคมเข้ามาประกอบการวิเคราะห์ จึงสามารถสรุปได้ว่าระดับของชนชั้นหรือระดับของกลุ่มผู้ซื้อ มีผลต่อการตัดสินใจซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในเชิงคุณค่าของผ้าซิ่นที่เป็นนับว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเป็นอย่างมาก

ร้านนันจรี โดยมยุรี บุญเทียม โดยที่ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ภาคสนามในกรุงเทพมหานครในงานแอ่วกาดล้านนา ครั้งที่ 5 ณ ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์ ระหว่างวันที่ 4 – 14 ธันวาคม 2557 อธิบายได้ว่า ภายนอกและภายในห้างสรรพสินค้า มีการปิดโปสเตอร์และป้ายคัตเอาส์ขนาดใหญ่เพื่อนำทางเข้าสู่งาน บริเวณงานทั้งหมดค่อนข้างกว้างพอสมควร มีเสียงดนตรีสะล้อซอซึงเพลงพื้นเมืองล้านนาเปิดครอบเบาๆ เวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของล้านนา เช่นฟ้อนรำ การจัดร้านมีลักษณะเป็นกาดมั่วขายอาหารของล้านนา ร้านต่างๆ สร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติเป็นหลัก มีแคร่ไม้ไผ่สำหรับนั่งขายสินค้า กางร่ม แขวนตุง ประดับด้วยผ้าฝ้ายดิบสีขาวฉลุ แม่ค้าพ่อค้าแก่งกายด้วชุดพื้นเมือง มีการสาธิตการทอผ้า การปักผ้า การปั่นน้ำต้น การทำของเล่นแบบพื้นเมือง มีการแสดงสินค้า งานหัตถกรรมของชาวม้ง บ้านหนองหอย(ม่อนแจ่ม) รวมทั้งการแสดงของศิลปินนักร้องชาวเหนือที่ได้รับความนิยมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้คนที่มาเดินในห้างสรรพสินค้าต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอาหารพื้นเมือง

ภาพประกอบ 90 การประชาสัมพันธ์ งานแอ่วกาดล้านนาในสื่อออนไลน์

กล่าวเฉพาะในส่วนของร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แม่แจ่ม มี 2 ร้านด้วยกันคือ ร้านดาราผ้าทอ โดยดารา ปินตา และร้านนันจรี โดยมยุรี บุญเทียม ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์มยุรี บุญเทียม ในประเด็นการขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและความต้องการของลูกค้า สรุปความได้ว่า มาขายที่ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอสแลนด์ ในงานกิจกรรมแอ่วกาดล้านนานี้ได้ 4 ปีแล้ว หัวหน้าชื่อตุ๊กตา (ไม่ทราบชื่อ นามสกุลจริง) ที่รับจัดงานนี้เป็นคนติดต่อให้มาขายพร้อมสาธิตการทอผ้าซิ่นตีนจก สินค้าที่นำมาวางขายไม่ได้เป็นผ้าซิ่นตีนจกอย่างเดียว แต่ได้นำผลิตภัณฑ์สิ่งทอพื้นผ้าฝ้ายเมืองอื่นๆ มาขายด้วยเช่น กางเกง ซิ่นผ้าฝ้าย เสื้อพื้นเมือง ถุงย่าม ผ้าพันคอ และอื่นๆ ปีนี้ขายได้น้อย เมื่อเทียบกับปีก่อนๆ รายได้ต่อวันรวมทั้งค่าต้นทุนบางวันได้วันละ 12,000 บาท 30,000 บาท หรือบางวันได้สูงถึง 80,000 บาท ผ้าซิ่นตีนจกขายไปแล้ว 2 ผืน ถือว่าขายได้น้อยมาก เพราะทุกปีที่มาผ้าซิ่นตีนจกขายได้ทุกวัน ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ขายผืนละ 2,200 บาท ลายโบราณขายผืนละ 4,200 – 4,500 บาท ส่วนลายโบราณ 16 แม่ลายที่รวมในผืนเดียวขายผืนละ 6,500 บาท (มยุรี บุญเทียม. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 91 งานแอ่วกาดล้านนา ครั้งที่ 5 ณ ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์

ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

ผู้วิจัยได้เฝ้าสังเกตการณ์ที่ร้านของมยุรี บุญเทียม พบว่าลูกค้าส่วนใหญ่เป็นสุภาพสตรี มีสุภาพบุรุษอยู่บ้าง มีตั้งแต่วัยรุ่นถึงวัยกลางคน สินค้าที่ขายได้เรื่อยๆ คือเสื้อพื้นเมือง กางเกงขาก๊วย ผ้าซิ่นพื้นเมือง ผ้าพันทอ ในขณะที่สังเกตการณ์มีผู้ที่สนใจผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า ผู้ที่มาชมสินค้าผ้าซิ่นตีนจก มีข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกที่ศึกษามาก่อนแล้ว โดยการเปิดภาพในสมาร์ทโฟน เพื่อเทียบลวดลายและราคา พร้อมทั้งสอบถามรายละเอียดของผ้าซิ่นตีนจกกับผู้ขายและได้ตัดสินใจซื้อผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ 2 ผืน ผืนละ 1,900 บาท ผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณ 1 ผืน ราคา 4,500 บาท รวมป็นเงิน 8,300 บาท และที่ร้านแถมผ้าพันคอให้อีก 1 ผืน ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยผู้ซื้อท่านนี้ชื่อว่า สุมาลย์ มณฑลจรัส ได้กล่าวว่าเดิมมีพื้นเพอยู่ที่จังหวัดลำปาง ที่เข้ามาตั้งประกอบอาชีพอยู่ในกรุงเทพฯ ประกอบอาชีพค้าขายข้าวแต๋นน้ำแตงโม สามีทำงานที่บริษัทปูนซีเมนต์ไทย มีความชอบผ้าซิ่นพื้นถิ่นที่เป็นของแท้ เคยซื้อผ้าซิ่นยกดอกของลำพูน ผืนละ 18,000 บาท และ 15,000 บาท ที่ขายในงานแสดงสินค้าโอท็อป เมืองทองธานี ที่ซื้อเพราะความชอบ (สุมาลย์ มณฑลจรัส. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 92 การเลือกซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ขายในห้างสรรพสินค้า

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

จากผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าผู้ซื้อได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาก่อนที่จะซื้อ เนื่องด้วยความก้าวหน้าทางด้านข่าวสารข้อมูล ผู้ซื้อสามารถตรวจสอบข้อมูลด้วยสมาร์ทโฟนได้อย่างง่ายดาย สามารถตรวจสอบเพื่อเปรียบเทียบราคา แหล่งที่มา ลักษณะของลวดลาย รวมทั้งการสนทนาโต้ตอบในกลุ่มผู้รักผ้าซิ่นในสังคมออนไลน์ ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อผ้าซิ่นตีนจกที่มีราคาค่อนข้างแพง จึงวิเคราะห์ได้ว่า การสื่อสารในโลกออนไลน์เป็นวิถีใหม่ของผู้คนในยุคนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถหาข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการตัดสินใจซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในส่วนของความต้องการของผู้ซื้อ สำหรับผู้ที่สะสมผ้าซิ่น มักนิยมผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณ มากกว่าลายประยุกต์ถึงแม้ว่าผ้าซิ่นตีนจกลวดลายโบราณจะมีราคาแพงกว่าก็ตาม สุมาลย์ มณฑลจรัส ผู้ที่ซื้อผ้าซิ่นตีนจกในวันที่ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ กล่าวว่า ส่วนใหญ่ผู้ที่สะสมผ้ามักจะชอบลายโบราณ โดยเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ลายโบราณมีลวดลายที่ละเอียด ทอแน่น ใช้ฝ้ายเส้นใหญ่ สีสันสดใสเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นแม่แจ่ม ดูแล้วมันมีคุณค่า ที่ตัดสินใจซื้อส่วนหนึ่งซื้อให้ลูกสาวใส่ อยากจะปลูกฝังให้ลูกสาวนุ่งซิ่น บางครั้งมีงานแสดงที่โรงเรียน หรือไปวัดก็ไม่ต้องหาซื้อ ในเมื่อของแท้มาขายถึงกรุงเทพแล้วก็อยากซื้อเก็บไว้ เพราะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีชื่อเสียงมานาน มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ส่วนผ้าซิ่นลายประยุกต์ ก็นุ่งได้ ไม่มีปัญหา ถึงราคาถูกกว่าผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณ ลายละเอียดของลายน้อยกว่า ที่สำคัญเวลานุ่งไม่ต้องถนอมมาก ไม่ต้องกลัวเรื่องสีตก หรือผ้าซิ่นจะเสียหาย มันเป็นทางเลือกที่หลากหลาย แต่ส่วนตัวแล้วชอบลายโบราณมากกว่า (สุมาลย์ มณฑลจรัส. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 93 มยุรี บุญเทียม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าชิ่นตีนจกกับผู้วิจัยผู้วิจัย ที่ห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอส์แลนด์

ที่มา: ภาพถ่ายโดย จิรพร มหาอินทร์ วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

นอกจากการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ผู้ซื้อแล้ว ผู้วิจัยยังได้สอบถามผู้ขาย มยุรี บุญเทียม ที่ออกร้านในห้างสรรพสินค้าแฟชั่นไอสแลนด์ กล่าวว่า ในการออกร้านถ้าขายเฉพาะผ้าชิ่นตีนจกอย่างเดียว ขายค่อนข้างยาก จึงต้องมีสินค้าอื่นๆ อย่างผ้าฝ้ายพื้นเมืองมาวางจำหน่ายด้วย เพื่อเป็นตัวเลือกที่หลากหลายให้กับผู้ที่เลือกซื้อสินค้า ในส่วนของผ้าชิ่นตีนจกขายได้เรื่อยๆ แต่ขายได้ไม่มากเท่ากับผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายพื้นเมืองอย่าง ผ้าถุงผ้าฝ้าย กางเกงขาก๊วย เสื้อ ในส่วนของผ้าชิ่นตีนจกไม่ว่าจะเป็นลายประยุกต์หรือลายโบราณนั้น ขึ้นอยู่กับกำลังซื้อของผู้ซื้อว่าพอใจลายแบบไหน แต่ถ้าเป็นลูกค้าที่ชอบสะสมผ้าก็มักจะซื้อลายโบราณ (มยุรี บุญเทียม. 2557: สัมภาษณ์)

วาสุพัฒน์ งามสมุทร จากจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าของธุรกิจผ้าทอพื้นถิ่นชื่อ Fhangkeaw Collectible Textile เป็นลูกค้าที่สั่งทอช่างทอแม่แจ่มมาเป็นระยะเวลานานพอสมควร ซึ่งได้สั่งทอตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา โดยให้มาลัย นิปุนะ ช่างทอบ้านไร่เป็นผู้ทอตามแบบลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ โดยใช้คอมพิวเตอร์ในการออกแบบลวดลายและกำหนดสี ดังนั้นลวดลายที่วาสุพัฒน์ งามสมุทรออกแบบนี้จึงเป็นลวดลายผ้าชิ่นเป็นของตนเอง ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากลวดลายของผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม ลายที่ออกมาจึงมีความใกล้เคียงกับลายผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม วัสดุที่ใช้ในการทอเป็นไหมทั้งหมด ทอลวดลายละ 1 – 2 ผืนเท่านั้น ดังนั้นวาสุพัฒน์ งามสมุทร จึงเป็นลูกค้าหรือผู้ซื้ออีกคน ที่มีความต้องการผ้าชิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในรูปแบบของการสั่งทอ

ในการจ้างทอแต่ละครั้ง มาลัย นิปุนะ กล่าวว่า การสั่งทอแต่ละครั้งได้ค่าจ้างทอผืนละ 6,000 – 7,000 บาท คุณวาสุพัฒน์ จะส่งเครือ ฟืม เส้นด้ายไหม รวมทั้งลวดลายทอมาทางพัสดุไปรษณีย์ ผืนหนึ่งใช้เวลาทอประมาณ 1 - 2 เดือน หรือนานกว่านั้นขึ้นอยู่กับว่าจะต้องไปไร่ ไปนาในช่วงนั้นหรือไม่ ใน 1 ลายสั่งทอแค่ 1 – 2 ผืน เท่านั้น เริ่มสั่งทอตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา และจะสั่งทอเรื่อยๆ (มาลัย นิปุนะ. 2557: สัมภาษณ์)

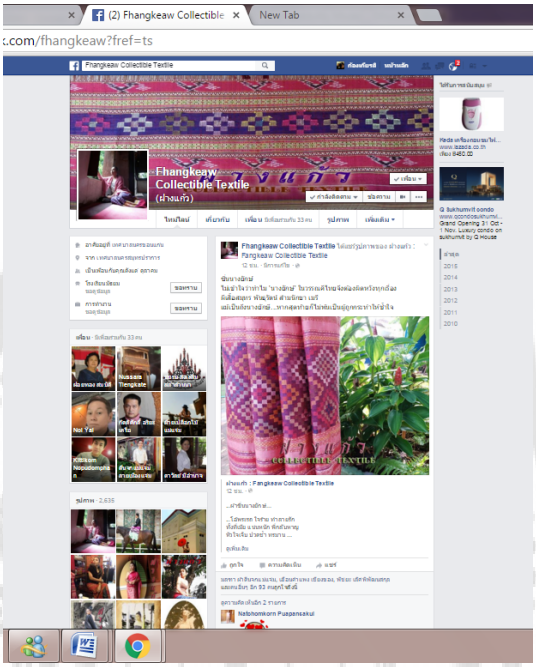

ภาพประกอบ 94 หน้าเพจเฟสบุ๊คของ Fhangkeaw Collectible Textile

จากข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า ความต้องการของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ได้เป็นแค่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่แสดงความเป็นแม่แจ่มแท้เท่านั้น หากแต่ช่างทอได้ปรับตัว โดยที่สามารถทอได้ตามลายทอที่ผู้ซื้อหรือลูกค้าออกแบบ ดังกล่าวนี้เป็นการสนองความต้องการของผู้ซื้อที่หลากหลาย กรณีนี้อาจเป็นก้าวหนึ่งในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

4.2 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดออนไลน์

เมื่ออัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) ได้เขียนหนังสือเรื่องคลื่นลูกที่สาม(The Third Wave) ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ในเนื้อหาเป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับสังคมโลกที่ก้าวไปสู่สังคมใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลกในเวลานั้น กล่าวคือ แต่เดิมสังคมมนุษย์เริ่มจากการเร่ร่อน ไม่มีหลักแหล่งแห่งที่ จนกระทั้งมีการตั้งหลักปักฐานก่อตัวขึ้นรวมเป็นสังคมที่อยู่กันอย่างเรียบง่าย จากนั้นสังคมมนุษย์ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไปตามกาลเวลา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์นั้นก็ได้เปรียบเทียบเหมือน

คลื่น 3 ลูก ดังนี้ คลื่นลูกที่ 1 ยุคสังคมเกษตรกรรม คลื่นลูกที่ 2 ยุคสังคมอุตสาหกรรม และ คลื่นลูกที่ 3 ยุคสังคมเทคโนโลยีสารสนเทศ กล่าวคือ ในยุคนี้มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่สูงขึ้น มีการพัฒนาการทางด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เพียงปีเดียว รวมทั้งมีการสร้างระบบเครือข่ายข้อมูลข่าวสารในกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) และสร้างเป็นระบบอินเทอร์เน็ต (INTERNET) มาจากคำว่า International Networking ในปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) และแพร่กระจายเป็นเครือข่ายครอบคลุมทั่วโลก (World Wide Web) ในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) มีการแพร่กระจายเป็นเครือข่ายที่ครอบคลุมทั่วทั้งโลกในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) ระบบอิเล็กทรอนิกส์ เครือข่ายการสื่อสาร และการคมนาคม สามารถสนับสนุนการผลิต ส่งผลให้สังคมมนุษย์มีความกลมกลืน ใกล้ชิด เป็นโลกที่ไร้พรมแดน หรือ “โลกาภิวัตน์” การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกสู่สังคมใหม่ ซึ่งส่งผลไปยังการจัดระเบียบโลกใหม่ (ภณ ใจสมัคร. 2553: 95)

ดังกล่าวนี้ เป็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมสมัย ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต พฤติกรรม วัฒนธรรม ศิลปะ ความเชื่อ ทัศนคติ รวมทั้งกฎเกณฑ์กติกาของสังคมต่างๆ และอื่นๆ อีกมากมาย การปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ ที่มีการติดต่อข่าวสารที่เชื่อมโยงกันทั่วทั้งโลกได้อย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมต่างๆ ได้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว แต่ในขณะเดียวกันนั้นสำนึกในตัวตนก็ยังมีความเข้มแข็งอยู่ ความคิด เสรีภาพมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ชุมชนชายขอบ ธุรกิจแนวใหม่ ได้ก่อตัวขึ้นอย่างหลากหลาย แม่แจ่มก็เช่นกัน ไม่สามารถหลบซ่อนความเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัฒน์ได้ ในกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เทคโนโลยีสารสนเทศโดยเฉพาะเฟสบุ๊ค มีส่วนในการเผยแพร่ผ้าซิ่นตีนจกไปทั่วโลก ส่งผลต่อธุรกิจการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เปลี่ยนไปสู่การซื้อขายทางโลกออนไลน์

ในกรณีของ วไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม ที่ขายผ้าซิ่นตีนจกในโลกออนไลน์เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีร้านค้า ใช้เฟสบุ๊คเป็นช่องทางในการนำเสนอสินค้า และติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ความแปลกใหม่ในการขายผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มคือ “ไม่มีหน้าร้าน” ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวงการขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยมีวลัยกร นิลประยูร เป็นเจ้าของ และได้ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยว่า เริ่มมาจากเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ได้ศึกษาในเรื่องของผ้าซิ่นตีนจกมาจากนุสรา เตียงเกตุ และได้เปิดร้านขายผ้าซิ่นตีนจกที่บ้าน ควบคู่ไปกับการรับราชการสาธารณะสุขอำเภอ หลังจากลาออกจากการรับราชการ จึงหยุดกิจการร้านค้าผ้าซิ่นตีนจกที่บ้าน มีเงินอยู่จำนวนหนึ่ง เปิดร้านอินเตอร์เนตและถ่ายเอกสารให้ลูก เพราะลูกถนัดทางด้านนี้ จากนั้นลูกบอกว่า ให้แม่ลองขายผ้าซิ่นตีนจกแบบออนไลน์ ตอนแรกไม่ได้สนใจบอกว่าเลิกแล้วเลิกเลย ลูกบอกว่าต้องลอง ตอนแรกไม่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีเพราะไม่เคยสนใจ จึงให้ข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกับลูก เพื่อป้อนข้อมูลลงในเฟสบุ๊ค ในตอนหลังลูกก็สอนให้ทำจนเป็น แต่ก็ยังไม่ถนัดมากนัก (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

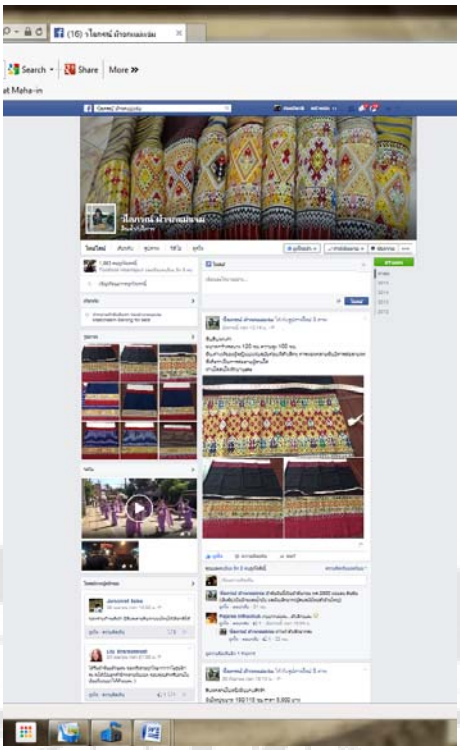

ภาพประกอบ 95 หน้าเพจเฟสบุ๊คของวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม

เทคโนโลยีสารสนเทศ เฟสบุ๊ค เป็นทางเลือกแบบใหม่ในการขายสินค้าทางวัฒนธรรมผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งคนรุ่นใหม่ในพื้นที่แม่แจ่มมีบทบาทในการนำเสนอเรื่องราวทางวัฒนธรรมผ้าซิ่นตีนจกผ่านทางระบบออนไลน์ และได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องเทคโนโลยีให้กับคนรุ่นเก่า นับว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกให้เข้ากับยุคโลกาภิวัฒน์

ในการขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านเฟสบุ๊ค วลัยกร นิลประยูร กล่าวว่า เราต้องรู้จักลาย รู้จักเรื่องราวของผ้าซิ่น รู้จักขั้นตอนการทอผ้าตีนจกแม่แจ่มทั้งหมด ซึ่งได้ศึกษาจากนุสรา เตียงเกตุ และที่สำคัญต้องดูผ้าเป็นว่าผืนไหนมีคุณภาพและผืนไหนที่ไม่มีคุณภาพ ดูว่าลายทอต้องมีความถูกต้องว่าเป็นของแม่แจ่มแท้ ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งคือ ความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างลูกค้ากับผู้ขาย การที่เป็นคนค้าขายผ้าซิ่นมานาน ตั้งแต่เมื่อ 20 ปีก่อน มีลูกค้าเก่าๆ ที่รู้จักคุ้นเคยกันมานาน รู้ใจกันจึงทำให้ลูกค้ามีความเชื่อมั่นว่า ต้องได้ผ้าซิ่นที่มีคุณภาพดี ลายถูกต้อง เป็นผ้าซิ่นตีนจกจากช่างทอที่ฝีมือดี อีกอย่างเราสามารถสามารถบอกเปรียบเทียบให้กับลูกค้าว่าผืนนี้ดีกว่าผืนนี้อย่างไร มีข้อมูลที่ถูกต้องเมื่อลูกค้าถาม และต้องเป็นข้อมูลที่เป็นความจริง ไม่โกหกลูกค้า เพราะต้องแสดงความจริงใจ ให้ลูกค้าเกิดความเชื่อมั่นในผ้าซิ่นตีนจกที่ซื้อไป (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 96 วลัยกร นิลประยูร ผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกในโลกออนไลน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์
ก้องเกียรติ มหาอินทร์

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ศิริมาลย์ วัฒนา วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2556

จากข้อมูลนี้ แสดงให้เห็นว่าการขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดออนไลน์นั้น ใช่ว่าจะขายให้ประความสำเร็จได้ง่ายๆ ปัจจัยที่สำคัญคือความไว้ใจของผู้ซื้อต่อผู้ขาย กรณีของวไลภรณ์ นิลประยูร คือ มีลูกค้าเก่าที่คุ้นเคยกันมานาน มีความไว้เนื้อเชื่อใจจากที่เคยเปิดหน้าร้านขายผ้าซิ่นมาก่อนแล้ว มีความรู้เรื่องผ้าซิ่นตีนจกดีพอที่สามารถอธิบายให้ลูกค้าเข้าใจโดยเฉพาะการเปรียบเทียบว่าผืนไหนสวยกว่าผืนไหน และต้องอธิบายให้ได้ว่าทำไมผืนนี้ต้องราคานี้ ทำไมผืนนี้แพงกว่าผืนนี้ รวมทั้งร่วมตัดสินใจกับลูกค้าได้ ที่สำคัญคือความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า อันส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการซื้อผ้าซิ่นตีนจกที่มีราคาค่อนข้างแพง เพราะเน้นขายเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณ ประเด็นนี้ วลัยกร นิลประยูร ได้กล่าวถึงความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกผ่านทางเฟสบุ๊คว่า

> ลูกค้าส่วนใหญ่อยู่ทางภาคกลาง กรุงเทพ นนทบุรี ชลบุรี เป็นชอบซื้อเนาะ แล้วก่อตังบ้านเฮานี้ก่อมี สารภี เชียงใหม่ หางดง เมื่อตกลงกันเรียบร้อย โอนสตางค์เรียบร้อยแล้ว ก่อส่งผ้าซิ่นทางไปรษณีย์ ส่วนมากลูกค้าจะโอนสตางค์มาก่อน ส่งทางไปรษณีย์แล้วเก็บเงินปลายทาง คือเราส่งไปแล้วไปทำเรื่องที่ไปรษณีย์ เก็บเงินปลายทางทไปรษณีย์เป็นคนเก็บมาให้ผู้ขาย หรือว่าโอนเงินมาทางธนาคาร เมื่อลูกค้าซื้อไปแล้วก่อมักจะสั่งซื้อซ้ำแหม (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

ในการกำหนดคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นการกำหนดเองจากการคัดเลือกผ้าซิ่นตีนจกด้วยประสบการณ์ของตนเอง ผ้าซิ่นตีนจกที่สวยและคุณภาพดีที่สุดใช้สัญญาลักษณ์ตัวอักษร AA ตั้งราคาผืนละ 6,500 บาท มีลายทอที่ประณีต ละเอียด เนื้อแน่น เวลาเอามือลูบจะไม่มีเงื่อนฝ้ายโดนมือ มีความมีริยบเสมอกันทั้งลาย ส่วนผ้าซิ่นตีนจกที่คุณภาพรองลงมา ใช้สัญญาลักษณ์ตัวอักษร A ตั้งราคาผืนละ 6,500 บาท สามารถต่อรองราคากันได้ และยังมีลูกค้าส่วนหนึ่งได้แนะนำว่าให้ใส่รหัสของผ้าซิ่น เช่น 001 002 ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการค้นหา (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

ในการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยยังได้พบข้อมูลที่ตรงกัน เกี่ยวกับการสั่งช่างทอทำงานแล้วอาจไม่สวยอย่างที่เราสั่งไว้ เหตุเป็นเพราะช่างทอแม่แจ่มทำงานในลักษณะกึ่ง ๆ ศิลปิน มีตัวตนสูง ซึ่งในการทอผ้าจกแต่ละผืนนั้นช่างทอมักจะใส่ความเป็นตัวตนของช่างทอไปด้วย ผู้ที่สั่งทอมักจะไม่ได้สีหรือลายตามแบบที่กำหนดไว้ วลัยกร นิลประยูร กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

> มีส่วนหนึ่งที่จะต้องไปสั่งทอตามความต้องการของลูกค้า แต่ว่าคนทอเฮาจะไปบอกฮื้อเป๋นนักบ่ได้เลยนา ตรงนี้เอาสีนี้เน้อ ตรงนั้นที่นี่สีนี้เน้อ ถ้าสั่งสีออกมานี้หลุ๋หมดเลย มันจะบ่งามอย่างที่เฮากี๊ดไว้ ต้องฮื้อเป๋นใส่สีเอง ต้องฮื้อเป๋นคิดเอง เฮาจะไปชี้บ่ได้ นอกจากว่าเฮามีตั๋วอย่าง เอาอย่างอี้ เฮาก่อถ่ายฮูบไป มันออกมาเดะเหมือนอั้นเลย ฮื้อเป๋นเอามา เป๋นจะได้ เฮาต้องเอาลายหยังพ่อง สีเป๋นหยังก่อบ่ฮู้ เฮาได้มาเฮาก่อไปเซาะตั๋วซิ่นในกลุ่มเนาะ (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

จากการกล่าวในประเด็นของการสั่งช่างทอ ถอดความได้ว่า มีส่วนหนึ่งที่จะต้องไปสั่งทอตามความต้องการของลูกค้า แต่ว่าจะไปบอกช่างทอมากไม่ได้ ว่าตรงนี้จะเอาสีนั้น ตรงนี้จะเอาสีนี้ ผ้าที่ทอออกมาจะไม่ได้ตามที่สั่งไว้อย่างแน่นนอน ไม่สวยอย่างที่เราคิดไว้ ต้องให้ช่างทอกำหนดสีเอง นอกจากมีตัวอย่างให้ช่างทอดู เป็นรูปถ่ายก็ได้ เมื่อทอออกมาแล้วจะเหมือนตามที่รูปหรือตัวอย่างทุกประการ

ความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกผ่านทางเฟสบุ๊ค วลัยกร นิลประยูร กล่าวว่าขายได้ในแต่ละเดือนขายได้ไม่ต่ำกว่า 10 ผืน และไม่เกิน 15 ผืนต่อเดือน ผ้าซิ่นตีนจกคุณภาพ AA ขายได้ง่ายกว่าเกรด A คือ กลุ่มผู้ซื้อค่อนข้างมีกำลังทรัพย์ ลูกค้าบางคนไม่ต่อเลย บางที่ล๊อตที่นำมาโพสต์ในเฟตบุ๊ค 10 ผืน มีผ้าซิ่นตีนจกคุณภาพ AA กับ A อย่างละครึ่ง ส่วนมากผ้าซิ่นคุณภาพ AA จะขายได้ก่อน ได้ราคาเต็มที่ตั้งไว้ลูกค้าไม่ค่อยต่อรองให้ลดราคา มีบ้างต่อให้ลดราคาแต่ก็ต้องลดเท่าที่ลดได้เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าความต้องการในการซื้อสินค้าผ้าซิ่นตีนจกผ่านทางเฟสบุ๊ค ยังเป็นที่ต้องการโดยตลอด ในส่วนของความต้องการด้านลวดลาย ลูกค้ามีความต้องการทุกลาย คละเคล้ากันไป ขายเฉพาะลายโบราณเท่านั้น

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคในการขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านทางเฟสบุ๊ค คือ อายุเริ่มมากแล้ว สายตาไม่ค่อยดี เมื่อจ้องหน้าจอนานๆ มักจะปวดตา เพราะเราต้องตอบคำถามติดตามข่าวสารของลูกค้าตลอดเวลา ในเรื่องของการโอนเงิน ส่งของ แก้ปัญหาโดยให้ลูกชายมาช่วยติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวของลูกค้าให้ (วลัยกร นิลประยูร. 2557: สัมภาษณ์)

เพจเฟสบุ๊คของวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม นับว่ามีความโดดเด่นที่ไม่มีหน้าร้านขายผ้าซิ่นตีนจกเลย แต่ใช่ว่าการขายผ้าซิ่นตีนจกในโลกออนไลน์ มีเพียงวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่มเพียงร้านเดียวเท่านั้น กระแสการใช้โซเชียล เนตเวิร์ค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เฟสบุ๊ค กลายเป็นสื่อกลางให้กับผู้ค้าอื่นๆ ในแม่แจ่ม รวมทั้งช่างทอ ต่างก็ใช้เฟสบุ๊คเพื่อเป็นพื้นที่แสดงตัวตน เสนอขายผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยผู้วิจัยได้รวบรวมได้ดังนี้

มลฑา ผ้าตีนจกแม่แจ่ม
ดาราผ้าทอ แม่แจ่ม
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม
ลายเมืองแจ่ม (ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม)
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จากอำเภอแม่แจ่ม ราคาย่อมเยา
กลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
จริยาผ้าตีนจก แม่แจ่ม
ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ลายสวย คุณภาพเยี่ยม
ตีนจกแม่แจ่ม เกษร กรรณิกา
พุทธรักษาผ้าตีนจก แม่แจ่ม
ฝ้ายเปลือกไม้ แม่แจ่ม ฯลฯ

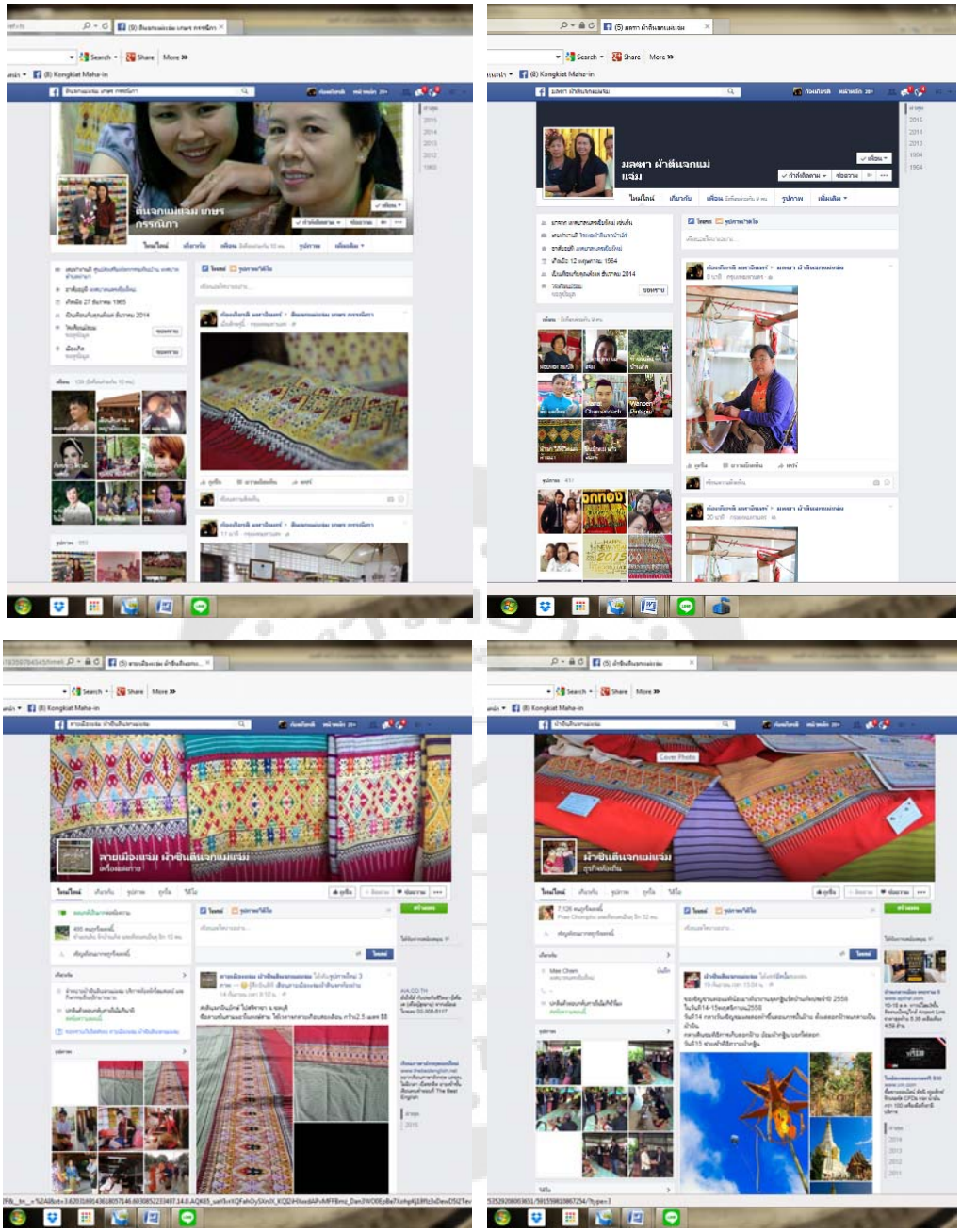

ภาพประกอบ 97 ตัวอย่างเฟสบุ๊คในการสื่อประชาสัมพันธ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่ใช้ผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งเป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่า การแต่งตัวแบบตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จนท้ายที่สุดผู้หญิงไทยในปัจจุบันมีผู้ที่นุ่งผ้าซิ่นในชีวิตประจำวันน้อยมาก นอกจากผู้ที่มีรสนิยมชมชอบในการนุ่งผ้าซิ่นจริงๆ ในการนี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจจากกลุ่มสังคมโลกออนไลน์อย่างเฟสบุ๊ค เพื่อศึกษาถึงทัศนคติเกี่ยวกับการนุ่งผ้าซิ่น อาจไม่ใช่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็อาจสามารถเชื่อมโยงในเรื่องของการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้ โดยผู้วิจัยได้รวบรวมดังนี้

นุ่งซิ่น อินเตอร์ (ชุมชน)
นุ่งซิ่นอินเทรนด์ ผ้าไทย (ชุมชน)
ชุมชนคนรักผ้าซิ่น (กลุ่มสาธารณะ)
ผ้าซิ่น (ชุมชน)
นุ่งซิ่นก็สวยได้ (กลุ่มปิด)
นุ่งซิ่น Thai Fabric in Trend (ชุมชน)
ชมรมสาวhip ใส่ผ้าถุง นุ่งซิ่น (ชุมชน)
เรารักษ์การนุ่งซิ่น (กลุ่มสาธารณะ)
กลุ่ม "ติดดิน นุ่งซิ่นไทย" (กลุ่มสาธารณะ)
แฟชั่นนุ่งซิ่นอินเทรนด์ (กลุ่มปิด)
ฯลฯ

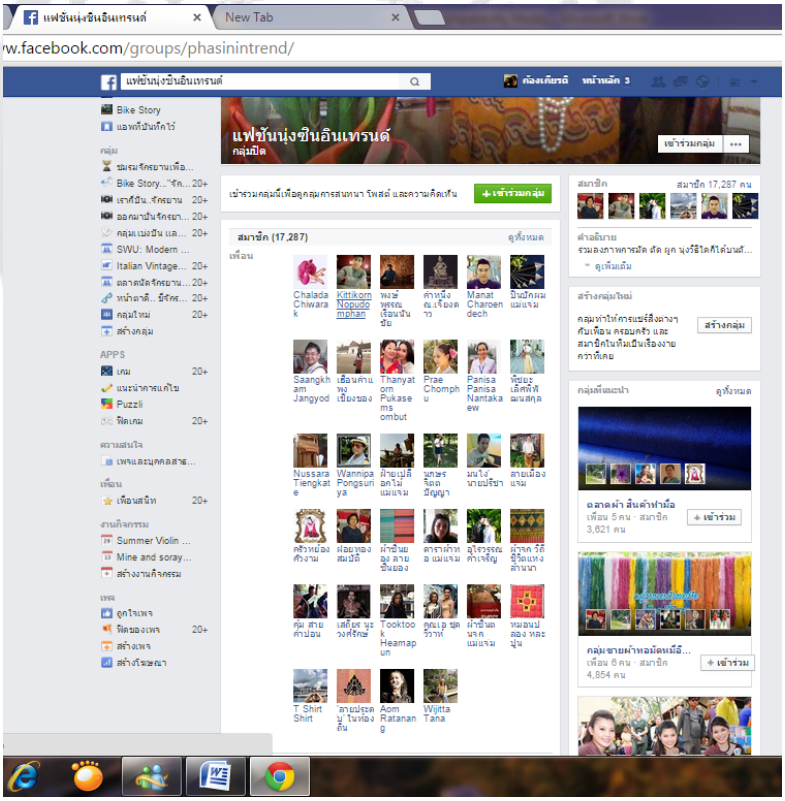

ภาพประกอบ 98 ตัวอย่างเฟสบุ๊คในกลุ่มผู้มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่น

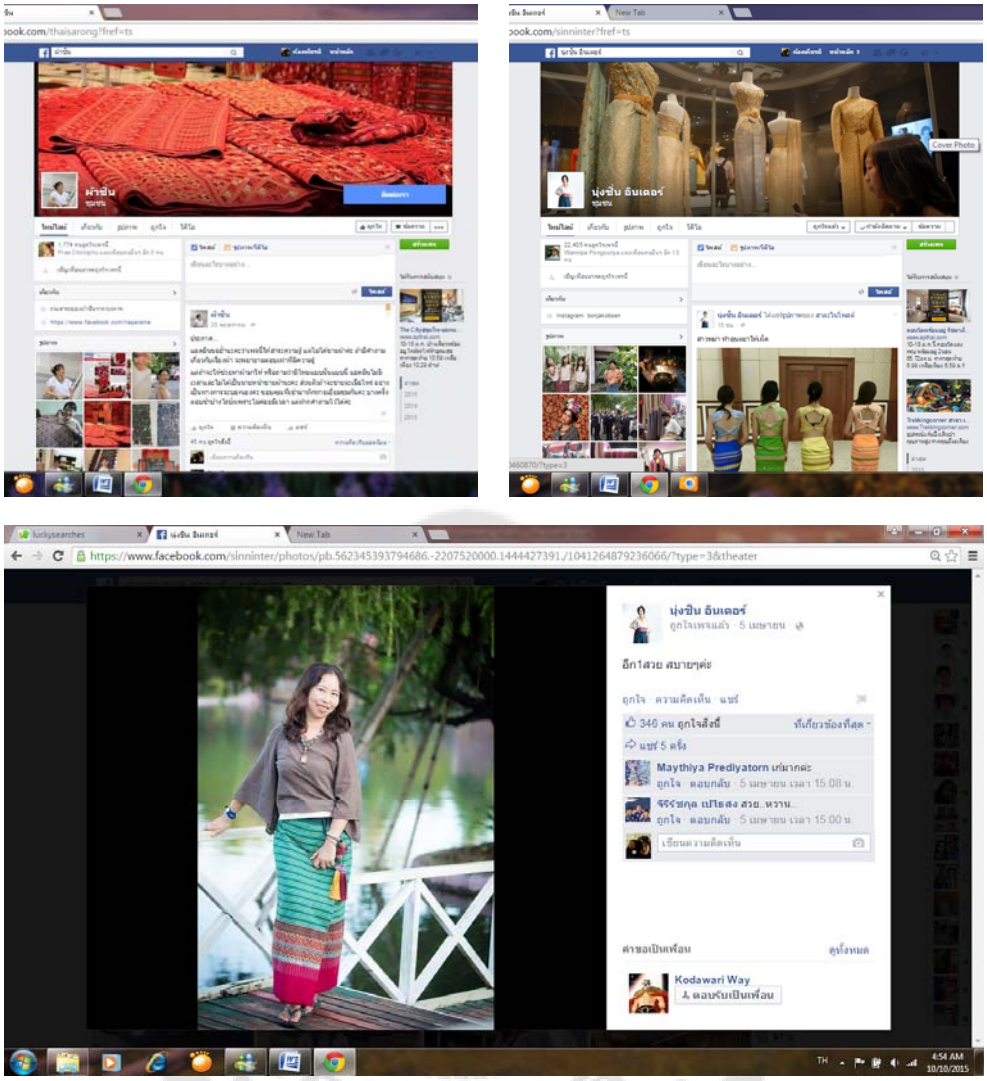

ภาพประกอบ 99 ตัวอย่างเฟสบุ๊คในเพจกลุ่มที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นและเพจของนุ่งซิ่น อินเตอร์ ที่โพสต์รูปผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในสังคมโลกออนไลน์ พบว่ามีกลุ่มผู้มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่นอย่างมากมาย มีทั้งเพื่อการค้าขาย ให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่น ดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพประกอบปรากฏในหน้าจอเฟสบุ๊ค ซึ่งบางกลุ่มมีสมาชิกจำนวนหมื่นคนขึ้นไป ตัวอย่างเช่น เพจนุ่งซิ่นอินเตอร์ มีคนที่ถูกใจเพจนี้ถึง 22,405 คน กลุ่มที่ใช้ชื่อว่า แฟชั่นนุ่งซิ่นอินเทรนด์ มีสมาชิกกลุ่มถึง 17,287 คน ในพื้นที่โลกออนไลน์นี้ เป็นพื้นที่ของผู้ที่มีรสนิยมเดียวกัน อยู่ในกลุ่มเดียวกัน มีความรู้สึกเดียวกัน ที่แลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น โพสต์รูป สนทนากัน ถึงแม้ว่ากลุ่มผู้ที่มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่นในโลกออนไลน์ ไม่ใช่เป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งหมดก็ตาม แต่ก็พิจารณาได้ว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน

สังคมออนไลน์ใช่ว่าจะสมบูรณ์แบบทั้งหมด ในการขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านช่องทางออนไลน์นี้ได้มีคนแอบอ้างมากมาย แต่อย่างก็ตามจุดแข็งของสังคมแม่แจ่มคือ คนทั้งอำเภอรู้จักกันเกือบทั้งหมด ประเด็นนี้นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ในตอนที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ใหม่ๆ แค่ไปตามหมู่บ้านต่างๆ หรือไปทานข้าวที่ตัวอำเภอ ก็มักจะมีคนถามว่าเป็นใคร มาจากไหน มาทำอะไร ผู้วิจัยได้บอกว่า มาทำวิจัยพักอยู่บ้านอาจารย์จำลอง ปินตา หรือบอกว่ามาทำวิจัย แม่ฝอยทอง สมวถา ให้มาหาข้อมูล เท่านี้ผู้วิจัยมีความรู้สึกว่า ได้รับความไว้เนื้อเชื่อใจและได้รับการต้อนรับจากชาวแม่แจ่มเป็นอย่างดี นั่นแสดงว่าสังคมที่มีภูเขาโอบล้อมนี้ เป็นสังคมที่สามารถตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ เช่นเดียวกับการแอบอ้างว่าเป็นชาวแม่แจ่ม แล้วเปิดร้านค้าขายผ้าซิ่นตีนจกในโลกออนไลน์นั้น ชาวแม่แจ่มสามารถตรวจสอบได้ว่าเป็นของชาวแม่แจ่มแท้หรือไม่ นับว่าเป็นพลังความเข้มแข็งอย่างหนึ่งในสังคมแม่แจ่ม กรณีนี้ ฝอยทอง สมวถา (ใช้ชื่อในเฟสบุ๊คว่า ฝอยทอง สมบัติ) ผู้ที่เป็นแกนนำในเรื่องสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและเป็นผู้ที่มีบทบาทคนสำคัญในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม จนถึงปัจจุบัน ได้เขียนข้อความลงในเฟสบุ๊คของตนความว่า

> ขออนุญาตชี้แจงเรื่องเฟสของ “บัวแก้วผ้าตีนจกแม่แจ่ม” ในระยะนี้มีข่าวเรื่องเจ้าของเฟส บัวแก้วผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โกงเงินลูกค้าสามหมื่นกว่าบาท ในฐานะคนแม่แจ่มที่ทำงานอยู่กับช่างทอผ้าตีนจก “เทศการผ้าซิ่นตีนจกปีแรก พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบันก็ยังทำอยู่ พวกเรารู้จักกันทั่วทั้งแม่แจ่ม เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2558 ได้นำรูปตามเฟสที่แชร์ มาสอบถามกันทั่วแล้ว ปรากฏว่าผู้ชายในรูปไม่มีใครรู้จัก และไม่ใช่คนแม่แจ่ม บัวแก้วผ้าตีนจกแม่แจ่มก็ไม่มีตัวตนในแม่แจ่ม สุพิศบ้านไร่บอกว่าเคยเห็นผู้ชายคนนี้ไปเซาะซื้อผ้าตีนจกกับคนบ้านนาเรือน เขาไม่ใช่คนแม่แจ่มแน่นอน ขอวิงวอนใคร? ที่เป็นเจ้าของเฟสบัวแก้วผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โปรดเอาคำว่า “แม่แจ่ม” ออกจากเฟสของคุณเถอะ และอย่าได้ทำให้คนแม่แจ่มทั้งอำเภอเสียชื่อในเงินเพียงสามหมื่นกว่าบาทเลย ช่างทอแม่แจ่มและผู้ค้าผ้าตีนจกแม่แจ่ม ที่เป็นคนแม่แจ่มแท้เราซื่อตรงต่อผู้สินค้าของเรา ขาดท่านผู้อุดหนุน ช่างทอเราก็เดือดร้อน โปรดอย่าทำลายชื่อเสียงผ้าทอแม่แจ่ม ที่มีคุณค่าของพวกเราเลย (ฝอยทอง สมวถา. 2558: ออนไลน์)

นอกจากข้อความข้างต้นนี้แล้ว ฝอยทอง สมวถา ยังได้ยืนยันในความเป็นผู้ค้าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เป็นชาวแม่แจ่มในโลกออนไลน์ เฟสบุ๊ค ความว่า ปัจจุบันคนขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีมากมายหลายรูปแบบ เพื่อปกป้องผู้ซื้อให้ได้ของดีที่ถูกต้อง จึงนำชื่อ เบอร์โทรศัพท์ของร้านผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ติดต่อย้อนกลับได้ลงในเฟสนี้

1. สหกรณ์ผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด (ดูในเวป)
2. ศูนย์ผลิตภัณฑ์เทศบาลท่าผา เกษร 089 850 0569
3. กลุ่มทอผ้าจกบ้านไร่ มลทา 083 941 2879 / เกษร 089 559 1613
4. บ้านปิ่นปักผม บัวจันทร์ 081 796 4983
5. พินดาผ้าจก พินดา 089 838 2492
6. ประภาพรรณผ้าตีนจก 080 673 1300, 085 427 7838

7. ลายเมืองแจ่ม ชุติมันต์ 084 739 8378
8. อุษาผ้าฝ้าย อุษา 089 853 5772
9. ฝ้ายเปลือกไม้ แสงอรุณ 089 432 1870
10. อาทิตยาผ้าตีนจก 086 194 8144 (ฝอยทอง สมวถา. 2558 : ออนไลน์)

จากข้อความที่ฝอยทอง สมวถา ได้เขียนข้อความลงในเฟสบุ๊คดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในข้างต้นนี้ เป็นการเฝ้าระวัง ตรวจสอบ ในการขายสินค้าแบบออนไลน์ของชาวแม่แจ่ม ซึ่งการขายผ้าซิ่นตีนจกในลักษณะนี้ ได้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในการขายผ้าซิ่นตีนจกของชาวแม่แจ่มเป็นอย่างมาก ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวแม่แจ่มมีระบบการตรวจสอบในสังคมด้วยกันเอง ทั้งนี้เป็นเพราะชาวแม่แจ่มอยู่กันแบบเครือญาติ ประกอบกับเป็นชุมชนที่มีภูเขาล้อมรอบ ถึงแม้ว่าจะมีการคมนาคมติดต่ออย่างสะดวกสบายแล้วก็ตาม แต่การเข้าออกแม่แจ่มก็ไม่ใช่เรื่องง่าย จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ชาวแม่แจ่มรู้จักกันเกือบหมด สามารถสืบเชื้อเครือญาติกันได้อย่างไม่ยากนัก รวมทั้งชาวแม่แจ่มมีความเคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ชาวแม่แจ่มก็มักจะได้พบกันในงานบุญสูนทานต่างๆ อีกด้วย

4.3 ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในตลาดภายในแม่แจ่ม

ในช่วงปี พ.ศ.2506 วัฒนธรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ถูกแรงกระทบจากภายนอกอย่างหนัก ประกอบกับมีการสร้างถนนเข้าสู่แม่แจ่ม จึงส่งผลให้มีคนภายนอกเข้ามาตั้งร้านค้าในอำเภอแม่แจ่ม สินค้าบริโภคอุปโภค โดยเฉพาะมีเสื้อผ้ามีรูปแบบใหม่ให้เลือกอย่างมากมาย ซึ่งสะดวกกว่าการทอเอง ช่างทอในยุคนั้นนิยมไปทำไร่กันมากขึ้น ส่งผลให้ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกเกือบทุกหมู่บ้านหยุดการทอผ้า มีช่างทอรุ่นแม่อุ๊ยเหลืออยู่บ้าง แต่ทอผ้าไว้ใช้เมื่อยามจำเป็นเท่านั้น ส่วนช่างทอรุ่นใหม่ไม่มีเลย จนในปีพ.ศ. 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปฝึกอบรมการทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์และทรงส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณไปพร้อมกัน ในช่วงปี พ.ศ. 2528 ได้มีนักพัฒนา วิชาการ นักวิจัย เข้ามาศึกษาและส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มอย่างมากมาย ในปี พ.ศ. 2537 มีการจัดมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกในอำเภอแม่แจ่มเป็นครั้งแรก ส่งผลให้กระแสวัฒธรรมการใส่ผ้าซิ่นตีนจกเริ่มตื่นตัวมากขึ้น ผู้คนทั่วสารทิศต่างหลั่งไหลเข้าสู่แม่แจ่ม ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและธรรมชาติที่งดงาม ในมุมมองของนักวิชาการ แม่แจ่มเป็นเหมือนแอ่งอารยธรรมที่มีความเป็นล้านนาหลงเหลืออยู่ การเดินทางของนักท่องเที่ยวเข้าสู่แม่แจ่มด้วยความสะดวกสบาย ส่งผลนักท่องเที่ยวต่างหลั่งไหลเข้าสู่แม่แจ่ม ผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งผลิตภัณฑ์ต่างๆ นับว่าเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับชาวแม่แจ่มอย่างมากมาย

กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกเหนือจากการได้รับพระมหากรุณาธิคุณในการส่งเสริมจากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และหน่วยงานของภาครัฐแล้ว บุคคลที่เป็นผู้นำในการส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้แก่ ไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ นุสรา เตียงเกตุ เผ่าทอง ทองเจือ ฝอยทอง สมวถา และอีกหลายท่านที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้ผ้าซิ่นให้เป็นที่รู้จักไปในวงกว้าง ในแต่ละปีผู้คนจากภายนอกแม่แจ่มเข้ามาท่องเที่ยวในอำเภอแม่แจ่มอย่างไม่ขาดสาย ผ้าซิ่นตีนจกยังเป็นสินค้าที่ต้องการจากกลุ่มผู้ซื้อทั้งภายในและภายนอกแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของลูกค้า ดังนี้

อติรุจ วัชรยุคนธร ผู้ซื้อจากกรุงเทพฯ ที่หลงใหลในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กล่าวว่า รู้จักผ้าซิ่นตีนจกเมื่อ 2 – 3 ปีที่แล้ว ตอนแรกไม่ได้เป็นคนสนใจเรื่องผ้า มาแม่แจ่มเพราะว่ามีคนพูดเกี่ยวกับเรื่องที่ท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวสวย วัด ธรรมชาติ ผ้ามันเป็นเรื่องท้ายๆ หลังจากที่มาเที่ยวแล้วได้เห็นการนุ่งซิ่นของคนแม่แจ่มที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนใหญ่คนที่นุ่งก็จะเป็นพวกแม่อุ๊ย แล้วมองหลายๆ อย่างรวมกัน ในเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วิถีวัฒนธรรม รวมทั้งเรื่องของสุขภาพ เพราะปกติโดยทั่วไปแล้วเวลาที่เราไปต่างจังหวัด ก็จะเห็นคนที่อยู่ก็จะเป็นวัยหนุ่มสาว แม้กระทั่งวัยทำงาน อย่างดีก็เต็มที่วัยหกสิบกว่าๆ แต่ที่แม่แจ่มแม่อุ๊ยแต่ละคนแข็งแรง อายุเจ็ดสิบกว่า แปดสิบยังทอผ้า ยังทำงานได้ปกติ ยังเดินได้สบาย นั่นหมายความว่าที่นี่อากาศน่าจะดี คุณภาพชีวิตก็น่าจะดีเพราะมีผู้สูงอายุเยอะ แล้วอีกอย่างผู้สูงอายุเหล่านี้ก็ยังเป็นแหล่งภูมิปัญญาในท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องของการทอผ้า (อติรุจ วัชรยุคนธร. 2557: สัมภาษณ์)

> ถ้าพูดถึงผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ยอมรับเลยว่ายังไม่ได้สะสมผ้าอย่างเป็นจริงเป็นจัง โดยเฉพาะอย่างลายประยุกต์ก็จะมีเก็บ อย่างลายหงส์สาม เป็นลายที่ผมชอบเป็นการส่วนตัว มาบ่อยๆ คงค่อยๆ ดูค่อยๆ มองเอาที่ชอบที่สุด แล้วค่อยๆ เก็บไปทีละชิ้น ตอนนี้อยู่กรุงเทพครับ คือซื้อเก็บไม่ถึงกับว่าเป็นคอลเลคชั่น เอาลายที่เราชอบก็ซื้อ ถ้าเกิดเป็นคอลเลคชั่น ต้องมีให้ครบทั้ง 16 ลาย กรณีนี้เราอาจจะมองว่าอาจจะไม่ต้องครบ 16 ลายก็ได้ เห็นสี เห็นลักษณะการทอเส้น อารมณ์ของช่างที่ทอแล้วออกมาในเรื่องของลวดลายและสีที่สวย ชอบแล้วซื้อเก็บ ตอนนี้ลายประยุกต์มี 2 - 3 ผืนแล้วก็ถือว่ายังน้อยครับ ในอนาคตคิดว่าจะต้องเก็บเป็นของตัวเองให้ได้
>
> ....จริงๆ เรื่องของการชอบผ้าแม่แจ่ม ที่ชอบเพราะว่ามันมีสตอรี่ด้วย อย่างที่อื่นไม่รู้อย่างไงนะ ไม่ได้ลงในเรื่องของรายละเอียดในแต่ละที่ แต่มาที่นี่ด้วยความที่ว่าเป็นลักษณะของความผูกพันในคนพื้นถิ่น โดยเฉพาะอย่างแม่ฝอยทอง แม่คำป้อ ที่รู้จักมาแรกๆ ปัจจุบันก็ยังมีความรู้สึกที่ดี ที่ยังเมตตากรุณากันอยู่ รู้จักแม่ฝอยทองเริ่มต้นจากแม่คำป้อ เริ่มต้นรู้จักแม่คำป้อได้อย่างไร ก็เริ่มจากเราอยากมาเที่ยวแม่แจ่ม เราก็ถามเพื่อนที่เป็นมัคคุเทศว่ามาที่นี่พักที่ไหน เพื่อนก็แนะนำว่าไปนอนโฮมสเตย์แม่คำป้อ จากนั้นได้เบอร์มาก็โทรคุย แล้วเราเริ่มมาเที่ยวแม่แจ่ม มาแบบไม่รู้เรื่อง นั่งรถสองแถวเข้ามามานอนบ้านแม่คำป้อ มาครั้งแรกก็พาคนมาเที่ยว ชมรมที่ทำนี้มีกิจกรรมในเรื่องของศิลปะ เป็นชมรมที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม มันเป็นชมรมแนวอินดี้ มันอยู่ในเฟสบุ๊ค ไม่ได้เป็นทางการ เพราะฉะนั้นพอเราจัดทริปไปก็มีคนมาเที่ยวกับเรา ก็จะพาคนไปเที่ยวเกี่ยวกับเรื่องราวของที่นั้นๆ และครั้งนั้นแม่คำป้อ ก็แนะนำแม่ฝอยทองให้รู้จัก เนื้อหาสาระของผ้าแม่แจ่ม ก็มีจุดเริ่มต้นที่แม่ฝอยทอง ผ้าแม่แจ่ม ยิ่งหายิ่งเจอ มันไม่รู้จบ ผ้าแต่ละบ้านแต่ละที่มันมีเรื่องราวที่มาที่ไปของผ้าผืนนั้น (อติรุจ วัชรยุคนธร. 2557: สัมภาษณ์)

จากการให้ข้อมูลของอติรุจ วัชรยุคนธร เป็นผู้นำชมรมท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม โดยใช้การเฟสบุ๊คเป็นสื่อกลางในการติดต่อข่าวสารและการประชาสัมพันธ์ ซึ่งอติรุจ วัชรยุคนธร เป็นลูกค้าที่เริ่มต้นสะสมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งสะสมทั้งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์ และลายโบราณ ตอนนี้ได้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแบบลวดลายประยุกต์เก็บไว้แล้ว 2 – 3 ผืน และตั้งใจว่าจะสะสมผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณให้ครบทั้ง 16 ลาย เหตุผลที่ซื้อเพราะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นผ้าซิ่นที่มีเรื่องราว มีประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีความรู้สึกที่ผูกพันกับผู้คนในแม่แจ่ม

ฐิติมา เหมพันธ์ ผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจก ที่มาซื้อถึงที่อำเภอแม่แจ่ม กล่าวว่า ตนเป็นผู้ที่มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่น เป็นคนกรุงเทพโดยกำเนิด รู้จักผ้าแม่แจ่มประมาณ 7 ปี โดยการเริ่มไปซื้อมาใส่ก่อน ผ้าซิ่นที่ซื้อนุ่งผืนแรก ซื้อแถวบ้านที่ห้างพาราไดส์ ผืนละ 9,000 บาท เป็นผ้าซิ่นประกวด แล้วผืนนั้นก็ถูกขอซื้อกลับแล้วจากเจ้าของในราคาเดิม หลังจากที่ใส่ไปแล้ว 5 ปี ที่ขอซื้อกลับจากเจ้าของเดิม เพราะบอกว่าเขารักผืนนี้ตั้งแต่ต้น แต่ได้รับปากขายให้เขาไปแล้ว และก็ได้พยายามขอซื้อคืนตลอด จนวันหนึ่งใจอ่อนก็ขายกลับคืนให้เขาไป เมื่อเวลาผ่านไปสิบกว่าปี ผ้าซิ่นมีเยอะขึ้นเริ่มเอาออกมาขาย และก็อยากให้คนอื่นได้นุ่งบ้าง กำไรมีอยู่แล้วเป็นธรรมดาของการค้าขายต้องดูสภาพคนซื้อด้วย ซึ่งตนเองนั้นเป็นคนที่ชอบผ้าจกเกือบทุกชนิด แต่ที่ชอบมากที่สุดก็คือผ้าซิ่นตีนจกฝ้าย ตัวฝ้ายทั้งหมด ผ้าไหมไม่ค่อยชอบ เพราะฝ้ายใส่แล้วมันดูคุ้มกว่า ทนกว่าและสวยกว่า ที่ร้านแทบจะไม่มีผ้าไหมเลย ยกเว้นว่ามันสวยมีคนถูกใจถึงจะเอามาวางขาย ซึ่งขายผ้าซิ่นเป็นอาชีพเสริม เป็นสินค้าเฉพาะกลุ่มจริงๆ ปัจจุบันมีร้านที่หน้าตลาดสวนหลวง ร.9 กรุงเทพฯ ร้านมีลักษณะเป็นเพิง ขายเฉพาะวันเสาร์ – อาทิตย์ ซึ่งรับผ้าซิ่นจากที่ต่างๆ ในราคาส่ง กลุ่มผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นกลางถึงระดับบน เพราะเรารู้จักการคัดผ้าซิ่นที่มีความสวยและมีความละเอียดของลวดลายเป็นหลัก ราคาผ้าที่ร้านจะมีตั้งแต่ผืนละ 3,000 – 4,000 บาท จนถึงราคา 10,000 บาทขึ้นไป ผ้าที่ราคาถูกส่วนใหญ่ขายไม่ได้เลย เพราะผ้าราคาถูกเป็นผ้าที่ไม่สวย เคยเอามาคละเพื่อให้ลูกค้ามีตัวเลือก แต่ว่าพอเขาเห็นผ้า บอกว่าไม่สวย ไม่เอา ลูกค้าที่มาซื้อก็จะมีทั้งคนเริ่มเล่น และคนเล่นผ้า ต้องเป็นคนที่รัก ต้องเก็บเงิน อย่างที่ขายในเฟสสามารถให้ผ่อนได้ด้วย ให้จองไว้ก่อน บางผืนที่โพสต์ไว้ก็ไม่แน่ใจว่าจะขายได้หรือเปล่า ผืนละ 17,000 – 18,000 บาท ปรากฏว่ามีคนหนึ่งมาแอดเฟรน รู้จักกันครั้งแรกก็ซื้อเลยในราคา 17,000 บาท ยังไม่ได้ส่งไปเลยก็โอนเงินมาแล้ว เพราะมันสวยมากผืนนี้ (ฐิติมา เหมพันธ์. 2557: สัมภาษณ์)

ข้อมูลที่น่าสนใจจากการสัมภาษณ์ฐิติมา เหมพันธ์ พบว่ามีจุดเริ่มต้นจากการเป็นผู้ที่มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่นก่อน จากนั้นจึงได้ศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกในแต่ละถิ่นที่ จากนั้นเริ่มสะสมผ้าซิ่นจากแหล่งชาติพันธุ์ต่างๆ เมื่อผ้าซิ่นที่ตนเองสะสมมีมากขึ้นจึงนำออกมาวางขาย แล้วเกิดกลุ่มลูกค้าใหม่เรื่อยๆ สิ่งที่หน้าสนใจในข้อมูลที่ได้คือ ความผูกพันในผ้าซิ่น อย่างในกรณีของฐิติมา เหมพันธ์ ซื้อผ้าซิ่นผืนแรกแล้วมีการขอซื้อคืนจากเจ้าของ เนื่องจากเจ้าของผ้าซิ่นที่ขายไปได้เผลอรับปากขาย แต่ก็ยังรักผ้าซิ่นผืนนี้มาก นั่นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในยุคปัจจุบันต้องมีความรักความผูกพันธ์กับผ้าซิ่นจริงๆ

ในกรณีผ้าซิ่นแม่แจ่มฐิติมา เหมพันธ์ กล่าวเกี่ยวกับการซื้อผ้าซิ่นตีนจกของคนกรุงเทพว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีเสน่ห์ตรงที่ลาย ถ้าเปรียบเทียบกับที่อื่น ในแง่ของคนซื้อได้กำไร เพราะลายเต็มหมดเลย ผ้าซิ่นที่อื่นจะมีช่องว่างของผ้า ไม่ว่าจะเป็นดอยเต่า เมืองลอง แม้กระทั่งบ้านไร่ ลาวครั่ง ของจังหวัดอุทัยธานี แต่คูบัวจะเต็มเหมือนแม่แจ่ม ในขณะที่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทอยากกว่า ราคาถูกกว่า แต่ในทางกลับกันคนที่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกลับมีน้อย ด้วยความมันดูแล้วมันธรรมดามากไป มันสวยแต่ช่วงจก เพราะส่วนใหญ่อาจจะเลือกสีซิ่นไม่เข้ากับจกเลย มันก็เลยทำให้ผ้าซิ่นตีนจกไม่ได้รับความสนใจในคนกรุงเทพมากนัก คนกรุงเทพจะไม่ค่อยมีใครใส่จกแม่แจ่ม หรือใส่น้อยกว่าตระกูลอื่น คนจะนุ่งผ้าซิ่นตีนจกคูบัว ลาวครั่ง เมืองลอง แต่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่ได้นุ่งกันอย่างแพร่หลายก็จะเป็นเพียงแค่บางที่ (ฐิติมา เหมพันธ์. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 100 ฐิติมา เหมพันธ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายจาก เฟสบุ๊ค Tooktook Heamapun วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

ประเด็นของแรงบันดาลใจในความชอบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อ ฐิติมา เหมพันธ์ กล่าวว่า

ไปเที่ยวงานผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หลังจากอยากรู้ว่ามันมีขายที่ไหน แล้วเราก็เข้าไปอ่านในกูเกิ้ล ก็อ่านไปอ้าว... เขามีงานจกนี่นา พอดีช่วงนั้นมันใกล้งานจกเดือนกุมภา ก็เลยวางแผนว่า เราขับรถขึ้นมาที่แม่แจ่มโดยไม่รู้จักทางว่าแม่แจ่มอยู่ที่ไหน ก็ไปเปิดแผนที่ว่าแม่แจ่มอยู่ที่ไหน เลาะมาตามแผนที่ตลอด ขึ้นมาตามดอยอินทนนท์ แล้วก็เลาะมา พอเข้ามาลงที่หลังด่าน เข้ามาเรามีความรู้สึกว่าเฮ้ยมันมีเมือง มันมีเมืองหรือเปล่า แล้วเราสองคนนั่งกันมากับแฟน แฟนเขาบอกว่า มาอะไรก็ไม่รู้ แล้วเราก็คุยกันว่าเราหลงทางหรือเปล่าค่ะ เพราะมันมีแต่ป่า จนผ่านไปได้ น่าจะชั่วโมงหนึ่งหลุดมาตอนลงเขาเจอเวิ้งๆ หนึ่ง แล้วก็เห็นเมือง นึกในใจว่า อันนี้ต้องใช่แน่ๆ เลยแม่แจ่ม ก็ตื่นเต้นมากว่าเราไม่ได้หลง เข้ามาโดยไม่รู้จักใครในแม่แจ่มเลยนะ ก็จองห้องพักไว้แล้วมาเที่ยวงานก่อนวันหนึ่ง แล้วเข้ามาเดินดูโดยไม่รู้อะไรเลย จนวันงานวันแรก พอเข้าไปปุ๊บ ปรากฏว่าส่วนใหญ่ถูกจอง เราก็งงว่า เฮ้ยจะขึ้นมาซื้อผ้า แล้วปีแรกก็ผิดหวังไป เพราะว่าเงินซื้อไม่ได้ ผืนสวยๆ ก็ซื้อไม่ได้ ผืนไม่สวยเขาก็ขายกันทั่วไป เราก็ไม่ได้ซื้อ แล้วมาเจอป้าฝอยทอง ครั้งแรกเลยวันนั้นป้าจัดงานปีนั้น แล้วรอบอำเภอขายแพงมาก ขาย เจ็ดพันเก้า เก้าพันเก้า หมื่นสอง ด้วยความคิดว่าเข้ามาข้างบนนี้จะต้องถูก แต่มันแพงโลด ก็เลยไปร้องเรียนที่กองประกวด ก็เจอป้านี่แหละ เราเข้าไปบอกว่า ผ้าที่กองประกวดที่นั่นมันจะถูกใช่ไหมค่ะ ก็อยู่ประมาณ 4,000 – 5,000 บาท แล้วข้างนอกมัน เจ็ดพันเก้า หมื่นสอง อะไรอย่างเงี้ยะ รอบนอกนะ รอบที่ขายตามรอบอำเภอแพงกว่า แต่ที่กองประกวดผ้าเขาจะขายราคามาตรฐาน แต่ว่าถูกจองหมดแล้ว เราก็บอกว่าทำไมผ้าราคาไม่เหมือนกัน แล้วทำไมพึ่งมาถึงวันนี้แล้วราคาผ้าแพง แล้วก็จองอะไรไม่ได้เลย ป้าเขาก็บอกว่า กำลังจะทำอยู่ให้ราคามันเสมอภาค ป้าเลยบอกว่าถ้าอยากได้ก็จองไว้ ถ้าจองไว้แล้วจะทอให้ ก็ลงชื่อสมุดจองไว้ หลังจากนั้นมาอีกปีหนึ่ง ป้าถึงทอไปถึงได้ หลังจากนั้นมาก็ขึ้นมาทุกปี แต่หลังจากเปลี่ยนวันนี้คงไม่ได้มา เพราะปลายมกราไม่ค่อยจะแมทเลย เพราะว่าทุกปีมาแล้วจะเจองานไม้ดอก (ฐิติมา เหมพันธ์. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 101 ฐิติมา เหมพันธ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการซื้อผ้าซิ่นตีนจกกับผู้วิจัย

ที่มา: ภาพถ่ายจาก เฟสบุ๊ค Tooktook Heamapun วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2556

นอกจากนี้ฐิติมา เหมพันธ์ ยังกล่าวถึงประสบการณ์ในการทำธุรกิจเกี่ยวกับผ้าซิ่นว่า เริ่มจากมันมีผ้าเยอะ แล้วอยากให้คนอื่นได้นุ่งซิ่น คือมีเด็กวัยรุ่นเขามากับแม่เขาแล้วเขาบอกว่าผ้าซิ่นคืออะไร มันเลยเกิดแรงบันดาลใจว่า ต้องมีคนรุ่นใหม่ที่ไม่รู้ จากตรงนี้ก็เลยตั้งใจจะขายและบอกความรู้เท่าที่ตัวเองมี เมื่อเด็กวัยรุ่นเข้ามาที่ร้านก็จะบอกว่า การใส่ผ้าโดยการเอามานุ่งเหมือนกระโปรงแล้วให้สั่นขึ้นมาหน่อยแล้วก็ใส่รองเท้าผ้าใบ ใส่กับเสื้อยืด จะใส่ให้เขาเห็นว่าใส่ผ้าซิ่นกับผ้าใบได้ แล้วใส่กับเสื้อยืดได้ แปลงมาใส่รองเท้าหนัง รองเท้าผ้าใบบ้าง หรือเป็นคนทำงานก็จะบอกว่าเอาไปใส่กับเสื้อทำงานหาอะไรมาผูก เพื่อให้เขามีความรู้สึกว่าผ้าซิ่นไม่จำเป็นต้องใส่ไปวัด เพราะจะคนมักจะบอกว่าจะซื้อผ้าซิ่นไปทำบุญที่วัด จะเปลี่ยนความคิดและบอกเขาว่า ผ้าซิ่นใส่ไปที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเองใส่ไปวัด เพราะบรรพบุรุษให้เรามาแล้ว เราจะแปลงให้ใส่กับวาระหรือโอกาสได้อย่างไร ต้องมีการออกแบบ ตอนแรกขายในเฟสบุ๊คเมื่อเดือนเมษาปีที่ผ่านมาแล้วขายได้ ตอนหลังมีความรู้สึกว่า ถ้าไม่มีร้านให้เห็นคนก็อาจจะไม่เชื่อมั่นอย่างว่าในออนไลน์มีคนที่ถูกหลอกเยอะ ก็เลยเปิดหน้าร้านแต่ไม่ได้ขายทุกๆ วัน เดือนหนึ่งก็จะเปิดสักหนหนึ่ง เพราะว่าปกติทำงานประจำที่บริษัทนำเข้าทำหน้าที่จัดซื้อนำเข้าจากต่างประเทศ จึงไม่มีเวลาขายทุกอาทิตย์

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นผ้าทอที่แน่นและลายเต็ม แต่ช่างทอมักจะทอตามอารมณ์ เขาเราบอกว่าต้องทอสีนี้ออกมาจะขายได้ ถ้าเป็นแบบนี้ไม่ได้ แต่ช่างทอมักจะทอสีอื่นมา เพราะเรารู้เรื่องการตลาด เรารู้ว่าคนกรุงเทพชอบสีไหน ต้องพยายามเลือกสีให้มีความเข้ากัน ไม่แรงจนเกินไป เวลาขายเราขายในราคาตลาด ไม่อยากขายต่ำกว่าราคาตลาด บางผืนขายในราคา 6,500 บาท เพราะว่าร้านที่เป็นคนกลางขาย 6,900 บาท อย่างกลุ่มท่าผา ต้องเป็นลายโบราณเท่านั้น ลายโบราณแล้วจกฝ้ายมันถึงจะราคานี้ แต่ถ้าเป็นลายประยุกต์มันจะต่ำลงไป ประมาณ 5,000 – 5,500 บาท แล้วแต่ลายด้วย ในที่สุดก็ดูเหมือนเป็นคนกลางคนกลางของแม่แจ่ม แต่ถ้าจะไปสั่งทอที่ช่างทอเลยก็ไม่เป็นไร เพราะถือว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่นำออกขายเป็นงานที่ผ่านการคัดแล้ว ในส่วนของกลุ่มผู้ซื้อ ส่วนใหญ่เป็นคนกรุงเทพฯ และทั่วประเทศ ที่ลูกค้าเขายอมซื้อเพราะเขารู้ว่าเราเลือกมา และไม่มีเวลาไปซื้อเองไม่ต้องเสียเวลาเลือก อีกอย่างเมื่อเราซื้อตีนซิ่นมาแล้ว เรานำมาเย็บมือประกอบเข้ากับตัวซิ่นและหัวซิ่นทุกผืน เพราะมันมีคุณค่ามากกว่าตอนนี้กำลังคิดในเรื่องการจับคู่สีของตีนซิ่น ตัวซิ่น และหัวซิ่นให้มันเข้ากัน สามารถใส่ในชีวิตประจำวันได้ จะเอาตีนจกแม่แจ่มมาใส่กับซิ่นย้อมครามที่ไม่ใช่ซิ่นตา เป็นซิ่นครามพื้นทั้งหมดแล้วต่อหัวซิ่นสีแดง มันจะสวยไปอีกแบบหนึ่ง (ฐิติมา เหมพันธ์. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ วิเคราะห์ได้ว่าเมื่อความหมายของการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกได้เปลี่ยนไปจากผ้าซิ่นที่นุ่งในโอกาสพิเศษ ในความหมายของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ได้กลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นับได้ว่าเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ ถึงแม้ว่ารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มอาจจะเปลี่ยนไปก็ตาม ดังเช่นกรณีของ ฐิติมา เหมพันธ์ ที่นำตีนซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มาออกแบบการจับคู่สีใหม่ให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม สามารถนุ่งได้ในกรุงเทพฯ หรือในชีวิตประจำวันได้ แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม คือตีนซิ่น

ในการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ที่**ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม** บ้านท้องฝาย ในช่วงวันธรรมดา ผู้วิจัยพบว่ามีนักท่องเที่ยวแวะเข้ามาตลอด เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยทั้งหมด ลูกค้าส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนมีทั้งเพศชายและหญิง แต่ไม่ถึงกับเนืองแน่น ผู้วิจัยได้เข้าไปสอบถามผู้ที่มาเลือกซื้อผ้าซิ่นตีนจก สรุปความได้ว่า ที่มาแม่แจ่ม เพราะเป็นอำเภอที่มีความงดงาม วัดวาอารามต่างๆ มีความสวยงาม วิถีความเป็นคนเมืองล้านนายังหลงเหลืออีกมาก ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกป็นที่รู้จักอยู่แล้ว ผู้ที่มาท่องเที่ยวแม่แจ่ม ก็มักจะชมสินค้าผ้าซิ่นตีนจก ที่มีอยู่หลายๆ ร้านในตัวอำเภอ ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และอีกหลายๆ ร้านที่บ้านท้องฝาย

สุวิมล ธงศรี อายุ 31 ปี นักท่องเที่ยวที่ตั้งใจเข้ามาซื้อผ้าซิ่นตีนจกถึงแม่แจ่ม กล่าวว่าอยากได้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อนุ่งไปงานแสดงดาบพื้นเมืองล้านนาที่จังหวัดลำปาง ซึ่งตนมีความชอบและรักความเป็นวัฒนธรรมล้านนาเป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว จึงมาซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้ถึงที่ อีกทั้งก่อนที่จะมาซื้อได้ศึกษามาก่อนแล้ว (สุวิมล ธงศรี. 2557: สัมภาษณ์) ซึ่งหลังจากการพูดคุยกันแล้วสุวิมล ธงศรี ได้ซื้อหนังสือผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปหนึ่งเล่ม

ภาพประกอบ 102 นักท่องเที่ยวขณะที่เลือซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในการสังเกตการณ์ และเฝ้าสอบถามผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแบบไม่มีโครงสร้าง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้ถูกสอบถามเกิดอาการเกรงและเกิดความไม่ไว้ใจ ผู้วิจัยได้เฝ้ารอสังเกตการณ์ตามร้านค้าต่างๆ ในอำเภอแม่แจ่ม และงามมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง โดยคำตอบของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่วนใหญ่เป็นผู้ซื้อเพศหญิงที่ซื้อไปนุ่งเอง มีทั้งคนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มที่ไม่ได้เป็นช่างทอผ้า นักเรียนและข้าราชการทั้งในอำเภอแม่แจ่ม และนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่มที่ต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ของสัปดาห์ ส่วนผู้ซื้อต่างถิ่นส่วนมากซื้อไปนุ่งเอง หรือซื้อไปฝากญาติผู้ใหญ่ หรือซื้อเพราะมีผู้ฝากซื้อ เพื่อนุ่งไปวัดหรือในโอกาสสำคัญต่างๆ ช่วงวัยของผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นวัยที่ทำงานแล้ว ส่วนวัยรุ่นไม่พบเลย

ภาพประกอบ 103 ร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ครั้งที่ 20 (พ.ศ.2556) และครั้งที่ 22 (พ.ศ.2558)

ที่มา: ภาพถ่ายโดย สุรศักดิ์ สิทธิวงศ์ และภัทรพล ศิริกันทา

ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปีนี้ เป็นครั้งที่ 22 จัดขึ้นในระหว่างวันที่ 23 – 25 มกราคม พ.ศ. 2558 ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ในงานครั้งนี้ กล่าวคือ มีการจัดงาน 3 วัน ตั้งแต่วันที่มีการเปิดร้านขายสินค้าหัตถกรรมต่างๆ บริเวณที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม มีส่วนของการสาธิตการทอผ้าตีนจก ตั้งแต่ต้นจนครบขบวนการ มีส่วนของการแสดงผ้าที่ซิ่นตีนจกที่ส่งเข้าประกวดและผ้าซิ่นตีนจกที่ได้รับรางวัล ส่วนของการขายผ้าซิ่นตีนจก ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งแต่ละร้านไม่ได้ขายผ้าซิ่นตีนจกทั้งหมด แต่จะมีผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ รวมอยู่ด้วย จากการสอบถาม

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน ได้รับคำตอบที่ว่า ปีนี้คนกรุงเทพ รวมทั้งคนนอกพื้นที่มาเที่ยวน้อย เพราะว่าปีนี้เลื่อนกำหนดการเดิมเข้ามา ในปีก่อนๆ งานผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจะจัดตรงกับช่วงเทศการไม้ดอกไม้ประดับของจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อนักท่องเที่ยวมาเที่ยวงานไม้ดอกไม้ประดับก็มักจะมาเที่ยวงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปพร้อมๆ กัน ประกอบกับจากการสังเกตการณ์พบว่านักท่องเที่ยวที่มาจากกรุงเทพฯมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ชาวเขา และนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างอำเภอ จากการสอบถามผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกทุกร้านที่เปิดร้านขายในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกในปีนี้พบว่า สินค้าผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ เช่นเสื้อพื้นเมือง ว่อม(หมวก) ถุงย่าม ขายดีกว่าผ้าซิ่นตีนจก ส่วนผ้าซิ่นตีนจกพอขายได้แต่ไม่มากนัก ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า เป็นเพราะการเลื่อนวันจัดงานผ้าซิ่นตีนจก ที่ส่งผลต่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างถิ่น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่มาจากกรุงเทพฯ ที่มีกำลังซื้อค่อนข้างสูง ไม่ได้เข้ามาเที่ยวงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกในปีนี้ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อยอดขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลดลง

สายสุนีย์ สมยศ อาจารย์ประจำที่โรงเรียนแม่แจ่ม เป็นคนแม่แจ่มโดยกำเนิด มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรณีศึกษา เป็นเพราะว่า สายสุนีย์ สมยศ เป็นบุคคลแรกๆ ที่นำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาประยุกต์กับเสื้อผ้าสมัยใหม่ และยังคงสืบสานการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ ซึ่งเป็นความต้องการหนึ่งของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในการนี้สายสุนีย์ สมยศ กล่าวถึงการนำผ้าซิ่นตีนจกไปประยุกต์เป็นเสื้อผ้าแบบร่วมสมัยว่า

> ครูนีย์มีความคิดว่า ผ้าตี่นจกบ่จำเป็นผ้าถุงเสมอไป เฮาจะเอาทำหยังก่อได้ หรือสร้างมูลค่ามันขึ้นมาทำฮื้อมันใช้ในชีวิตจริงได้ อย่างกระโปรงครูนีย์จะเน้นสีน้ำเงิน สีดำ มันเข้ากับจกง่าย ฮื้อมันสามารถใส่ได้ทุกวัยทุกโอกาส อย่างร้านบ้านเฮามันเยี๊ยะง่ายเกินคือเอาลายแปะเข้าไป แต่ของครูนีย์จะเจาะเพื่อให้มันเนียนไปกับตัวเสื้อ หรือกระโปรง
> ....ครูนีย์ใส่มาเมินละ ตั้งแต่ปี๋ 32 ตอนนั้นคนอื่นเป้นบ่เยี๊ยะสักคน เริ่มจากครูนีย์นี่แหละ ครูนีย์ทำเรียงไว้เลย เมื่ออาทองเป้นบ่ใส่กั๋น มันเป้นกล้องสมัยเก่า สมัยเป้นแม่ สจ. ตะก่อนซ้ำฮ้าย เป้นมาดำหัวครูนีย์ต้องใส่ (สายสุนีย์ สมยศ. 2557: สัมภาษณ์)

ในการให้สัมภาษณ์ของสายสุนีย์ สมยศ นับว่าเป็นความต้องการของผู้ซื้อ ที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกในตลาดภายในแม่แจ่ม ซึ่งผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าเป็นทั้งหมดดังที่นักวิชาการหลายๆ ท่านได้กล่าวไว้ในก่อนหน้านี้ ในเมื่อผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าเป็นทุกคน ดังนั้นจึงเป็นผู้ซื้ออีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องซื้อผ้าซิ่นตีนจกใส่ นอกจากเป็นการใส่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณแล้ว กระแสการรณรงค์ให้ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตามโอกาสต่างๆ และในวันศุกร์ของทุกสัปดาห์ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกภายในแม่แจ่ม กรณีของสายสุนีย์ สมยศ เป็นความต้องการของผู้ซื้อที่นำผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ มาประยุกต์ให้เข้าการเสื้อผ้าแบบใหม่

ภาพประกอบ 104 สายสุนีย์ สมยศ กับการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาประยุกต์ใช้กับเสื้อผ้าที่สวมใส่ในชีวิตประจำวัน

ที่มา: ภาพจากเฟสบุ๊ค สายสุนย์ สมยศ

นอกจากการสัมภาษณ์ผู้ซื้อที่เข้ามาซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกในอำเภอแม่แจ่ม ดังนี้

ร้านลายเมืองแจ่ม เป็นร้านที่สร้างใหม่มีความโดดเด่นและแตกต่างไปจากร้านขายผ้าซิ่นตีนจกทั้งหมดในบ้านท้องฝายที่เป็นร้านแบบตู้โชว์กระจก ด้วยการทำร้านแบบเรือนไม้แบบล้านนา ยกพื้นมีใต้ถุนสูง ด้านล่างแบ่งเป็นห้องกระจกสำหรับโชว์ผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ ด้านนอกมีตั่งสำหรับนั่งพัก มีการตกแต่งที่สร้างบบรยายกาศเหมือนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีกี่ทอผ้าตั้งอยู่เยื้องออกไปจากใต้ถุน ด้านบนเรือน มีเติ๋นหรือส่วนของรับแขก ยกระดับพื้นแบบบ้านของล้านนาหรือเรียกว่า ข่ม มีการจำลองครัวไฟ หรือห้องครัวแบบล้านนา และห้องนอนหรือในเฮือน 1 ห้อง เป็นที่พักของนักท่องเที่ยว ด้านนอกชานตรงหัวบันใดขึ้นลงมีร้านน้ำ ด้านล่างมีห้องน้ำ 1 ห้อง ซึ่งเรือนหลังนี้เป็นลักษณะของที่พักแบบโฮมสเตย์ ถัดมาจากตัวร้านเป็นบ้านพักอาศัย ใต้ถุนบ้านยังคงทอผ้า มีเพิงเลยออกจากตัวบ้านเป็นที่ปั่นฝ้าย เพื่อสาธิตกรรมวิธีทอผ้าซิ่นตีนจก ตั้งแต่เริ่มต้นจนครบขบวนการ เจ้าของกิจการร้านลายเมืองแจ๋ม คือพรชัย กรรณิกา และชุติมันต์ กรรณิกา ซึ่งเดิมก่อนที่จะสร้างร้านขายผ้าซิ่นตีนจกที่มีลักษณะเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์นั้น ชุติมันต์ กรรณิกา ได้สืบทอดการทอผ้าจากแม่อินทร์ศรี กรรณิกา ผู้เป็นแม่สามี และเคยเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝาย ในส่วนของแนวคิดของการจัดร้านค้า พรชัย กรรณิกา กล่าวว่า

> ตึงวันนี้ เรื่องของการขายผ้า เฮาจะมาขายผ้าอย่างเดวก่อบได้ เฮาขายเรื่องความเป๋นเก่าๆ ที่มันจะหายไปแล้ว อย่างทรงบ้านก่อจะหายไปแล้ว เป๋นเรื่องของความรู้สึกอย่างคนที่มาที่นี้เป๋นก่อบอกว่าถ้าบ่ทำอย่างนี้ก็คงไม่แวะที่นี่ เป๋นเป๋นคนกรุงเทพ คนที่เป๋นคิดแหมอย่างมันก่อมีที่จริงผมบอกว่ามันเสี้ยงตางค์นักเหลือแป๋งตู้กระจกนา ฝุ่นก่อบ่มี่น้อ ที่จริงเฮาน่าจะเสี้ยงซักแสน อันนี้เป๋นสามสี่แสนเฮาแป๋งไปเฮาก่ออยู่ไปตวยก่อกลายเป๋นโฮมสเตย์ ที่จริงก่อมีแขกมาพักพ่องบ่มาพ่อง มันเป๋นทางเลือกฮื้อเป๋น ที่นี่แป๋งมาได้ปี๋ป๋ายรวมทั้งระยะการทำ แต่ว่าที่งานมานี้ประมาณช่วงต้นปี๋ที่แล้ว งบประมาณก่อ สี่แสนป๋าย ก่อถือว่าได้ถูก ก่อยังแป๋งได้บ่เต็มที่ คือว่าเฮาแป๋งแบบจำลอง แต่จริงก่อจะแป๋งหน้อยเหลือนี้แหมซ้ำ จะแป๋งฮื้อมันต้อมล้อมหน่อย เพราะว่าเสามันหน่อย แต่มันได้แป๋งไปแล้ว มันก่อเป๋นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจ๋ซื้อ ในเรื่องของการสร้างบรรยากาศ สร้างอารมณ์ ที่นี่เฮาจะสาธิตฮื้อได้หมดนะครับ ตั้งแต่เม็ดฝ้ายจ๋นถึงทอ กระบวนการในการทำผ้าจะมีที่นี่หมดเลย ก่อกะว่าจะขยายไปโฮงนี่แหมสักหน่อย เป๋นมุมสาธิต (พรชัย กรรณิการ. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์พรชัย กรรณิกา สรุปความได้ว่า ทุกวันนี้ในเรื่องของการขายผ้าเราจะมาขายผ้าเพียงอย่างเดียวมันไม่ได้แล้ว เราต้องขายความเป็นตำนาน ของของเก่าๆ ที่มันกำลังจะหายไป อย่างทรงของบ้านแบบนี้ก็กำลังจะหายไป เป็นเรื่องของความรู้สึกของคนที่มาซื้อ คนกรุงเทพที่มาเขาบอกว่า ถ้าไม่ทำอย่างนี้คงไม่มาแวะที่นี่ จากข้อมูลดังกล่าวนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ความต้องการของกลุ่มลูกค้าจากแดนไกลที่มาท่องเที่ยวในแม่แจ่ม ไม่ใช่เพียงแต่ต้องการซื้อผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์สิ่งทออย่างอื่นเท่านั้น หากแต่ต้องการบรรยากาศในการซื้อสินค้าด้วย ซึ่งการทำร้านแบบที่พรชัย กรรณิกา นั้นลงทุนกว่าร้านที่เป็นห้องกระจกหลายเท่า ถ้าทำแบบร้านห้องกระจก อาจใช้งบประมาณไม่เกินหนึ่งแสนบาท แต่สร้างร้านแบบที่เป็นบ้านนี้ใช้งบประมาณถึงสี่แสนกว่าบาท ซึ่งนอกจากเป็นร้านค้าแล้วยังสามารถเป็นโฮมสเตย์ได้อีกด้วย และมีนักท่องเที่ยวมาพักบ้างแล้ว เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับนักท่องเที่ยว

ภาพประกอบ 105 ร้านลายเมืองแจ่ม บ้านท้องฝาย

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ประเด็นของผู้ที่มาซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ร้านลายเมืองแจ่ม ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว ซึ่งร้านลายเมืองแจ่มเป็นร้านที่มีการสาธิตกรรมวิธีการทอผ้าซิ่นตีนจกตั้งแต่ต้นจนครบกระบวนการ ชุติมันต์ กรรณิกา เจ้าของร้านกล่าวถึงกลุ่มผู้ซื้อว่า

> ลูกค้าช่วงนี้มาเรื่อยๆ เพราะว่าหมู่บ้านนี้มันเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ทอผ้าเป็นหลัก มีร้านข้างทางหลายๆ ร้าน มันก่อช่วยดึงดูดลูกค้า มาเกือบทุกวัน มันก่อแล้วแต่ลูกค้าไผลูกค้ามัน ยอดขายก่อใช้ได้ระดับหนึ่ง เฮาบ่ได้กำหนดว่าเดือนนั้นจะได้เท่าไดๆ ขายไปเรื่อยๆ ราคาส่งพ่อง ขายลูกค้าประจำพ่อง ลูกค้าจรพ่อง ส่วนมากลูกค้าจะเป็นคนนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่จะมาแบบธรรมชาติ มาแบบอนุรักษ์ มาแล้วซื้อเยอะคือลูกค้ากลุ่มนี้ แต่มันก่อมีลูกค้าแหมกลุ่มที่ถูกใจก่อซื้อ บ่ถูกใจก่อบ่ซื้อ แต่เป็นก่อบ่ได้มาในแนวอนุรักษ์อะหยังเท่าได ที่เราตั้งใจเปิดร้านนี้ก่อคือว่าเฮาบ่ได้เน้นขายอย่างเดว

จะเน้นเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาของเฮา ว่าเฮาจะมีขบวนการเริ่มตั้งแต่ปลูกฝ้าย โดยบ่ใช้สารเคมี ปลูกฝ้ายปั่น ฝ้ายอิด เอาฝ้ายมาย้อมสีธรรมชาติ ก่อมาจกมาทอ แต่ที่นี่ก่อบ่ใช่ว่าจะทำตีนจกอย่างเดียว มันก่อมีลายต่างๆ โตย อย่างลายผ้าหลบ ลายหน้าหมอน ร้านก่อเริ่มทำมาเมินละ ได้มาสักปีกว่าๆ ละที่ทำบ้านในลักษณะแบบนี้ แต่เมื่อแต่ก่อนก่อเป็นเพลิงหน้อยๆ เหตุผลที่ทำแบบนี้เฮาคิดว่ามันบ่มีคนทำ เฮามาผ่อแล้วว่าคนทออายุนักไปเรื่อยๆ ได้สืบต่อลมหายใจ๋รุ่นเก่าๆ โตย ที่นี่ทำหลายอย่างมีทั้งลายประยุกต์ และลายโบราณ แต่ของเฮานี่จะแปลกกว่าร้านอื่นที่ว่าบ่เน้นขาย เน้นสาธิตไปดูทอผ้าได้ ถ้าไคร่อยากเรียนก่อมาเรียนได้ เฮาก่อจะบอกฮื้อเปิ้น บางคนเปิ้นมาเปิ้นก่อบ่อู้อะหยังสักอย่าง พออู้ฮื้อเปิ้นฟัง เปิ้นเข้าใจ๋ เปิ้นก่อช่วยซื้อ (ชุติมันต์ กรรณิการ. 2557: สัมภาษณ์)

การให้สัมภาษณ์ของชุติมันต์ กรรณิกา สรุปความได้ว่า มีลูกค้ามาอยู่เรื่อยๆ เพราะหมู่บ้านท้องฝายเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยว ทอผ้าเป็นหลัก มีร้านข้างทางหลายๆ ร้าน ที่ช่วยดึงดูดลูกค้า ซึ่งลูกค้ามาเกือบทุกวัน แต่ละร้านมีลูกค้าประจำอยู่ ยอดขายถือว่าใช้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่ได้กำหนดว่าเดือนนั้นจะได้เท่าได ขายไปเรื่อยๆ มีทั้งขายส่ง ลูกค้าประจำและลูกค้าขาจรส่วนมากลูกค้าจะเป็นคนนอกพื้นที่มีรสนิยมในการอนุรักษ์ และชอบธรรมชาติ ได้ลูกค้ากลุ่มนี้เยอะ แต่มันก็จะมีลูกค้าอีกกลุ่มที่ถูกใจก็ซื้อ ไม่ถูกใจก็ไม่ซื้อ ซึ่งลูกค้ากลุ่มนี้ไม่ได้มีรสนิยมแนวอนุรักษ์เท่าใด ประเด็นของการจัดตกแต่งร้านคือ ไม่ได้เน้นขายอย่างเพียงอย่างเดียว แต่ได้เน้นเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาของการทอผ้าตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งมีการสาธิตกระบวนการผลิตผ้าซิ่นตีนจก ตั้งแต่การปลูกฝ้ายโดยไม่ใช้สารเคมี การปั่นฝ้าย ฝ้ายอิดฝ้าย การย้อมฝ้ายด้วยสีธรรมชาติ จนมาถึงกระบวนการทอจก ที่ไม่ใช่เฉพาะการทอจกผ้าซิ่นเพียงอย่างเดียว ยังมีผลิตภัณฑ์อื่นๆ อย่างลายผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) และผ้าลายหน้าหมอน ที่ร้านมีทั้งลายประยุกต์ และลายโบราณ แต่ที่ร้านลายเมืองแจ่มจะแปลกกว่าร้านอื่นที่ว่า มีการสาธิต มีกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายให้ลูกค้าเข้าใจและตัดสินในในการเลือกซื้อสินค้า

ภาพประกอบ 106 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ชุติมันต์ กรรณิกา ร้านลายเมืองแจ่ม บ้านท้องฝาย

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ชุติมันต์ กรรณิกา ได้ว่า กลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มส่วนใหญ่ เป็นคนที่ชอบในเรื่องของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ชื่นชอบธรรมชาติ หรือเป็นผู้ที่มีรสนิยมแบบอนุรักษ์นิยม ซึ่งแนวคิดของร้านไม่ใช่เพียงแค่ขายสินค้าเพียงอย่างเดียว แต่ได้เน้นเรื่องกระบวนการทอผ้าตีนจก ดังกล่าวนี้ส่งผลต่อการดึงดูดในการซื้อสินค้า เพราะนอกจากผู้ซื้อจะได้ซื้อสินค้าแล้ว ยังสมารถรู้เรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกมากยิ่งขึ้น นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการตัดสินใจซื้อผ้าซิ่นตีนจกเป็นอย่างยิ่ง

สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด เป็นร้านสหกรณ์ที่ดำเนินงานในเรื่องของการทอผ้าตีนจกแม่แจ่ม ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น เป็นจำนวนเงิน 1,500,000 บาท โดยมีกรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้ประสานงาน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 ปัจจุบันมีสมาชิกสามร้อยกว่าคน มีกรรมการ 15 คน มีประธานสหกรณ์ฯ รองประธาน เหรัญญิก มีการประชุม 2 เดือนต่อครั้ง หรือตามโอกาสที่สะดวก มีเงินหมุนเวียน 1,500,000 บาท รับซื้อผ้าทอจากสมาชิก กำไรของสหกรณ์ได้ปีละประมาณหนึ่งแสนกว่าบาท ในการขาย ขอกล่าวถึงเฉพาะผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งวันเพ็ญ ปินตาเบี้ย ประธานสหกรณ์สตรีทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจำกัด กล่าวว่า สหกรณ์ฯ ขายผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณผืนละ 5,000 – 6,000 บาท ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ขายผืนละ 2,000 – 3,000 บาท กลุ่มลูกค้าถ้าในแม่แจ่ม ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ถ้าเป็นคนนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลทั่วไป หลากหลาย อย่างคนกรุงเทพชอบซื้อผ้าซิ่นที่ได้รับรางวัล

เพราะสหกรณ์จะซื้อผ้าซิ่นที่ได้รับรางวัลในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกในแต่ละปี จนสหกรณ์เป็นแหล่งรวมผ้าซิ่นตีนจกที่ได้รับรางวัลไปแล้ว เคยขายผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณในราคาผืนละ 18,000 บาท เพราะผู้ซื้ออยากได้ลายโบราณจริงๆ ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้มีใบประกาศนียบัตรว่าได้รับรางวัลจริงๆ (วันเพ็ญ ปินตาเบี้ย. 2558: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 107 สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สหกรณ์สตรีทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจำกัด มีสิ่งที่ดึงดูดใจผู้ซื้อคือ มีผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับรางวัลในการประกวดผ้าซิ่นตีนจก ในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มของแต่ละปี ที่ทางสหกรณ์ฯ ได้ซื้อไว้ ถือว่าได้ว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกที่มีคุณภาพประกอบดี มีความประณีต ทอแน่น งดงาม ลายถูกต้องตามแบบอย่างของลายโบราณ ให้สีสวย จึงเป็นที่ต้องการของผู้ซื้อ ที่มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่นแบบโบราณ ซึ่งลูกค้ากลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีกำลังทรัพย์สูง นอกจากผ้าซิ่นตีนจกแล้ว สหกรณ์ฯ ยังมีสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ ได้แก่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือ กางเกงขาก๊วย ผ้าซิ่นก่าน เสื้อสตรี กระเป๋า ถุงย่าม ผ้าพันคอ รวมทั้งผลิตภัณฑ์สิ่งทอของชาวเขา ฯลฯ ทั้งนี้เป็นการเพิ่มตัวเลือกให้กับผู้ซื้อ ที่นอกเหนือจากผ้าซิ่นตีนจกเพียงอย่างเดียว

นอกจากร้านต่างๆ ที่กล่าวมาในข้างต้น ทั้งร้านที่อยู่ในแม่แจ่มและร้านขายผ้าซิ่นตีนจกที่อยู่ในตัวอำเภอ โดยเฉพาะบ้านท้องฝายที่ก่อตั้งร้านขึ้นมาใหม่ ในหมู่บ้านท้องฝาย เป็นหมู่บ้านที่มีร้านค้าผ้าซิ่นตีนจกมากที่สุดในอำเภอแม่แจ่ม ร้านที่เป็นร้านดั้งเดิมได้แก่ ร้านดาราผ้าทอ ร้านประภาพรรณ์ผ้าทอ ร้านบุปผาผ้าฝ้ายผ้าซิ่นตีนจก ส่วนร้านที่สร้างขึ้นมาใหม่ ได้แก่ร้านจิรภาผ้าทอ ดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าความต้องการผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังมีอยู่เสมอ

ภาพประกอบ 108 ร้านดาราผ้าทอ ร้านประภาพรรณ์ ผ้าทอ ร้านบุปผา ผ้าฝ้าย ผ้าซิ่นตีนจก ส่วนร้านที่สร้างขึ้นมาใหม่ ได้แก่ร้านจิรภาผ้าทอ

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในประเด็นความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และผู้ขาย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในช่วงเริ่มต้นนั้น ไม่ได้เป็นสินค้าที่มีราคา เพียงแค่ขายตามหมู่บ้านต่างๆ ภายในอำเภอแม่แจ่ม ผืนละ 50 บาทเท่านั้น ในยุคของการทอผ้าซิ่นตีนจกที่ซบเซา เนื่องจากช่างทอต่างหันไปทำไร่ที่โหล่งโปง ช่างทอบางรายถึงกับเลิกทอผ้า ต่อมาราวปี พ.ศ. 2532 นุสรา เตียงเกตุ ได้เข้ามาอยู่ที่แม่แจ่มด้วยความหลงไหลในศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของชาวไทยวนแม่แจ่ม รวมทั้งได้ซึมซับความงามของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการฟื้นฟูผ้าซิ่นตีนจกให้เป็นที่รู้จักแก่สังคมภายนอก เริ่มจากการนำผ้าซิ่นจกแม่แจ่มออกไปแสดงพร้อมจำหน่ายยังที่ต่างๆ เช่น การออกร้านที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จากการเชิญชวนของเผ่าทอง ทองเจือ ไปออกร้านที่งานฤดูหนาวจังหวัดเชียงใหม่ และที่ต่างๆ ที่จัดงานเกี่ยวกับผ้าพื้นถิ่นเป็นต้น การมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ การให้สัมภาษณ์สื่อสิ่งพิมพ์ นิตยสาร และรายการโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังมีผู้ที่เคลื่อนไหวในการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้เป็นที่รู้จักมี เผ่าทอง ทองเจือ ฝอยทอง สมวถา เป็นผู้นำการเคลื่อนไหว โดยมีบุคคลท่านอื่นๆ สนับสนุน วิเคราะห์ได้ว่าการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกสู่สาธารณะชนในยุคนั้น เป็นเหมือนการเปิดตัวให้คนภายนอกรู้จักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับรู้ถึงความประณีต งดงาม มีเสน่ห์ เมื่อเวลาออกร้านขายสินค้ามีการสาธิตการทอผ้าจากแม่อุ้ยช่างทอชาวแม่แจ่ม ส่งผลต่อแรงดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้สื่อต่างๆ ยังได้นำเสนอเรื่องราววิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของชาวไทยวน อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เผยแพร่ให้สังคมได้รู้จักผ้าซิ่นตีนจกได้อย่างรวดเร็ว

2. จากการรณรงค์ส่งเสริมในเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้บุคคลภายนอกรู้จักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รวมทั้งนักวิชาการ นักวิจัย นักเขียน สื่อโทรทัศน์ ได้นำเสนอเรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เชื่อมสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทยวนแม่แจ่มอย่างแนบแน่น ภาพในอดีตของล้านนาที่จางไปได้ผุดขึ้นมาอย่างชัดเจนในแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการรับรู้เรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นผ้าซิ่นที่มีเรื่องราว โดยเฉพาะการที่ลายโบราณ 16 ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่ต้องการของนักสะสมผ้าซิ่นมากขึ้น ในทางทฤษฎี มีความเชื่อมโยงในประเด็นของการสร้างภาพลักษณ์สินค้า ที่สรุปได้ว่า ลูกค้ามักจะตัดสินเอกลักษณ์หนึ่งๆ ว่า เป็นแบบดั้งเดิม ถ้ามีการใช้องค์ประกอบ สไตล์ และแนวคิดหลักที่บ่งชี้ถึงช่วงเวลาในอดีตอย่างชัดเจน ปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรมนั้นแตกต่างกันไปในเรื่องของการมองกาลเวลา อย่างเช่นระดับความนิยมที่พวกเขาให้กับอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ถ้าลูกค้าพิจารณาดูแล้วว่าเป็นความดั้งเดิมนั้นมีค่าพอที่จะสงวนรักษาไว้ ทัศนคติของเขาต่อสุนทรียศิลป์ที่เป็นแบบดั้งเดิมก็จะเป็นไปในทางบวก นั่นคือความประทับใจอาจจะถูกเรียกได้ว่า “ความเป็น

อนุรักษ์นิยม” สุนทรียศิลป์ที่พยายามสร้างความประทับใจแบบดั้งเดิม เหมาะสมสำหรับผลิตภัณฑ์หลายๆ ตัว “ความดั้งเดิม” นั้นหมายถึงคุณภาพ นั่นคือ ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า ความปลอดภัย อย่างไรก็ตาม วิธีการแบบดั้งเดิมนั้นมีความเสี่ยงที่จะดูล้าสมัยหรือหมดยุค ดังนั้นจึงต้องติดตามดูว่าลักษณะและสัญลักษณ์แบบดั้งเดิมนั้นยังคงมีเสน่ห์อยู่ และสามารถสร้างคุณค่าของความรู้สึกคลาสสิก (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 239 – 243)

3. ผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์และลวดลายโบราณ มีราคาที่ต่างกัน กล่าวคือผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์ราคาผืนละ 2,000 – 2,500 บาท ผ้าซิ่นตีนจกลวดลายโบราณราคาผืนละ 4,000 – 10,000 บาทขึ้นไป ถือว่าเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ เนื่องจากเป็นทางเลือกที่หลากหลายให้กับผู้ซื้อ ซึ่งขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาสของการซื้อขาย เป็นเรื่องของชนชั้นทางสังคม พฤติกรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดออกเป็นกลุ่มๆ ในทางทฤษฎีได้กล่าวว่าคุณลักษณะทางสังคมและเศรฐษกิจเป็นพื้นฐานในการแบ่ง ซึ่งอาจจะเรียกว่าชั้นทางสังคมตามสถานะเศรษฐกิจและสังคม (Social Economic Status) เกณฑ์ที่มาเกี่ยวข้องหลายปัจจัยเช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ คือ วงศ์ตระกูล ตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ความมั่งคั่ง ระดับการศึกษา และอาชีพ การจัดลำดับชนชั้นทางสังคม สามารถจัดชั้นได้หลายลักษณะ ตั้งแต่จัดชั้นอย่างหยาบๆ เป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย กลุ่มคนชั้นสูง (Upper Class) ชั้นกลาง (Middle Class) และชั้นล่าง (Lower Class) จนถึงมีการจัดอย่างละเอียดตามทฤษฎีของ Richard P.Coleman ที่แบ่งชนชั้นทางสังคมออกได้เป็น 7 ระดับชั้นประกอบด้วย คนชั้นสูงส่วนบน (Upper - Upper) คนชั้นสูงส่วนล่าง(Lower - Upper) คนชั้นกลางบน(Upper - Middle) ชนชั้นกลาง(Middle Class) ชนชั้นกลางระดับล่าง (Working Class) ชนชั้นล่างระดับบน (Upper - Lower) และชนชั้นล่างระดับล่าง (Lower - Lower) ซึ่งชั้นทางสังคมจะสามารถบ่งบอกถึงพฤติกรรมการบริโภคและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในแต่ละระดับชั้นได้ นักการตลาดจึงจำเป็นต้องเข้าใจการแบ่งชนชั้นของสังคมและพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในแต่ละกลุ่มชั้นทางสังคมนั้นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการตลาดในอันที่จะสร้างสิ่งกระตุ้นเร้าให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ (วิทวัส รุ่งเรืองผล. 2552: 51)

4. กลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกจากผู้ซื้อในแม่แจ่มแล้ว ยังมีกลุ่มผู้ซื้อจากภายนอกแม่แจ่ม วิเคราะห์ได้ว่าเป็นกลุ่มผู้ซื้อที่มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่น ระดับกลางถึงบน (Upper Class) และชั้นกลาง (Middle Class) มีกำลังซื้อค่อนข้างสูงโดยเฉพาะกลุ่มนักสะสมผ้า กลุ่มนี้นิยมซื้อลายโบราณ อีกประการหนึ่งลูกค้ากลุ่มนี้มักจะศึกษาเรื่องเรื่องราว รูปแบบ และลวดลายต่างๆ ของผ้าซิ่นจากเวปไซต์ หรือเฟสบุ๊ค มาก่อนแล้ว อันเป็นปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจซื้อ ซึ่งพฤติกรรมการซื้อบางครั้งอาจมีการคุยกันทางโซเชียล เนตเวิร์ค กันมาก่อนแล้ว ในการนุ่งผ้าซิ่นมักจะนุ่งไปในโอกาสพิเศษ ไปวัด และในวันสำคัญต่างๆ ซึ่งการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ผิดไปจากวัตถุประสงค์เดิม ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีปัจจัยทางด้านการสื่อสาร จินตวีร์ เกษมศุข กล่าวถึงทฤษฎีนี้ว่าการสื่อสารในอันที่จะส่งผลต่อการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับการวางแผนการสื่อสาร

อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีรากฐานมาจากข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในสังคม อันเป็นเป้าหมายส่วนใหญ่ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพัฒนาพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทางดีขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้สามารถวัดได้ด้วยยุทธวิธีการสื่อสารหลากหลายรูปแบบผสมผสานกัน

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอาจส่งผลสะท้อนต่อเนื่องกันไป และผลสรุปก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงที่สังคมต้องการ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “การพัฒนา” ทั้งนี้ก็เพราะว่าการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้กำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมาย รวมทั้งมีการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาที่สามารถกำหนดได้ไว้ด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสภาวะความเคลื่อนไหวจากเวลาหนึ่งไปสู่เวลาหนึ่ง แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่นี้หมายถึง แนวทางที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ตั้งแต่ระดับสากล สถาบันไปจนถึงระดับสังคม จากลักษณะที่สังคมเคยเป็นอยู่ให้ก้าวไปสู่ในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าสังคมที่ได้รับการพัฒนา (จินตวีร์ เกษมศุข. 2554: 11 – 14)

อนึ่ง ในตลาดผ้าซิ่นตีนจกนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ มีการจัดรูปแบบของการขายที่มีการจัดรูปแบบที่จำลองบรรยากาศแบบล้านนา มีการแสดง การสาธิต และมีสินค้าพื้นเมืองให้เลือกอย่างหลากหลาย (ไม่ได้ขายผ้าซิ่นเพียงอย่างเดียว) เหมือนยกบรรยากาศล้านนาทั้งหมดมาไว้ในห้างสรรพสินค้า นักวิชาการบางท่านอาจบอกว่าเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์ เป็นการแสดง ไม่ใช่ของจริง ในทัศนะของผู้วิจัยถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

5. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่โลกาภิวัฒน์ อินเทอร์เนตมีบทบาทในสังคมเป็นอย่างมาก โลกออนไลน์ส่งผลให้มีการสื่อสารแบบใหม่เป็นสังคมที่ไร้พรมแดน แม่แจ่มก็เช่นเดียวกัน ไม่สามารถปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงได้ ปัจจุบันมีการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านเฟสบุ๊ค ไม่ว่าจะเป็นช่างทอ ร้านขายผ้าซิ่นตีนจก ดังในกรณีของวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม ผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโดยใช้ช่องทางของเฟสบุ๊ต ที่ไม่มีหน้าร้านหรือร้านค้าเลย ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าธุรกิจการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป ในประเด็นความต้องการของผู้ซื้อพบว่ามีความต้องการเป็นอย่างมาก เกิดการรวมกลุ่มกันสังคมออนไลน์ เพื่อแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นระหว่างผู้มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่น เกิดการซื้อขายผ้าซิ่นกันอย่างกว้างขวาง วิเคราะห์ได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโลกาภิวัฒน์ ตามที่ อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) ได้เสนอทฤษฎีคลื่นลูกที่สาม (The Third Wave) ในเนื้อหากล่าวว่า เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับสังคมโลกที่ก้าวไปสู่สังคมใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก จากสังคมยุคเกษตรกรรม สู่สังคมยุคอุตสาหกรรม และท้ายที่สุดในปัจจุบันเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีการติดต่อสื่อสารแบบไร้พรมแดน

อย่างไรก็ตามที่ว่าแม่แจ่มเป็นชุมชนที่อยู่ในหุบเขาก็จริงอยู่ แต่ด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์ ที่ Hurst E.Charles ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Charles Social Inequality ว่า อำนาจและเทคโนโลยี เช่น ความมั่นคง การย้ายขั้วทางการเมือง การเคลื่อนไหวกองกำลังติดอาวุธ การเคลื่อนไหวของงานวิจัยและพัฒนา สัดส่วนของประชากร การใช้เทคโนโลยีที่เกิดใหม่ขั้นก้าวหน้า เช่น การใช้อาวุธใหม่ การใช้โทรศัพท์ รถยนต์ อินเทอร์เน็ตบรอดแบนด์ ฯลฯ นั่นคือ เป็นการวัดดูว่าชาติหรือวัฒนธรรมนั้นๆ มีความเป็นโลกาภิวัตน์ตั้งแต่ต้นมาถึงในปีที่ทำการวัดล่าสุด โดยการใช้ตัวแทนง่ายๆ เช่น การเคลื่อนไหลของสินค้าเข้า-ออก การย้ายถิ่นฐาน หรือเงินลงทุนทางตรงจากต่างประเทศ (Hurst E. Charles. 2008: 91)

6. ตลาดผ้าซิ่นตีนจกภายในแม่แจ่ม นอกจากการซื้อผ้าซิ่นตีนจกโดยชาวแม่แจ่มที่เป็นข้าราชการ นักเรียน และผู้หญิงชาวแม่แจ่มที่ไม่ได้ทอผ้าใช้เองแล้ว ยังมีผู้คนจากภายนอกเข้ามาซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ต่างเข้ามาแสวงหาบรรยากาศความเป็นแม่แจ่ม ส่งผลให้ร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้ปรับตัวให้เข้ากับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังกรณีของร้านลายเมืองแจ๋ม ที่สร้างร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผสมผสานบ้านพักแบบโฮมสเตย์ กลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกเป็นกลุ่มผู้ซื้อระดับกลางถึงสูง มีเวลาในการท่องเที่ยว มีความชื่นชอบการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม รักธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีแนวคิดแบบออนุรักษ์นิยม มีความสนใจในประวัติศาสร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

สอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่า ในบทบาทของวัฒนธรรมที่มีต่อการตลาด วัฒนธรรมเป็นบรรยากาศทางธุรกิจ (the climate for business) จากการสังเกตวัฒนธรรมย่อมจะทำให้เกิดนักธุรกิจได้ทราบว่า สภาพบรรยากาศของประเทศ หรือชุมชนนั้นมีลักษณะอย่างไร กล่าวคือเป็นสังคมค่อนข้างเก่าแก่ที่ยึดถือประเพณีโบราณ หรือเป็นสังคมที่ก้าวหน้าและรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วเป็นต้น (ธงชัย สันติวงษ์. 2539: 197)

ประเด็นดังกล่าวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่เป็นส่วนประสมทางการตลาดสินค้ากับบริการอื่นๆ กล่าวคือมี 4 องค์ประกอบที่เรียกว่า 4P’s และได้เพิ่มเติมเป็น 8P’s เพื่อให้เหมาะกับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวแต่ละแบบ โดยแต่ละองค์ประกอบพิจารณา กล่าวคือ ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (Product in tourism) ที่มีลักษณะเป็นการผสมผสานธุรกิจการท่องเที่ยวหลายๆ ชนิดเช่น ธุรกิจด้านการขนส่ง ธุรกิจด้านที่พัก ธุรกิจด้านอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจแหล่งท่องเที่ยว ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ธุรกิจจำหน่าย สินค้าที่ระลึก เป็นต้น จึงเกิดการนำเอาสินค้าจากธุรกิจการท่องเที่ยวเหล่านี้มาสร้างเป็นสินค้า ทางการท่องเที่ยวแบบเหมาจ่าย หรือที่เรียกว่า Package tour ขึ้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2555: 240)

5. การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ผ้าซิ่นตีนจกเป็นภูมิปัญญาของชาวไทยวน หรือคนเมือง ที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน เมื่อครั้งสงครามขับไล่พม่าออกจากดินแดนล้านนา ในช่วงระหว่างสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คาบเกี่ยวกับยุคสมัยของรัชกาลที่ 1 ชาวไทยวนถูกกวาดต้อนไปยังเมืองต่าง ๆ คือ จังหวัดสระบุรี ราชบุรี รวมทั้งแม่แจ่มด้วย ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าไม่ว่าชาวยวนอยู่ที่ไหน ความเป็นไทยวนก็ยังสืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการทอผ้าด้วยกลวิธีการ “จก” กล่าวเฉพาะการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เมื่อสังคมเปลี่ยน ความคิดของคนก็เปลี่ยนตาม ถึงแม้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกไม่ได้เป็นอย่างยุคก่อน การปรับเปลี่ยนกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาอาจเปลี่ยนไป ก็ยังถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในประเด็นของการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจก โดยมีรายละเอียดของการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

5.1 การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ

วิถีของช่างทอ ผู้เป็นแม่ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกให้ลูกสาว แม่อุ๊ยถ่ายทอดภูมิปัญญาให้หลานสาว หรือคนอื่นในเครือญาติ การทอผ้าซิ่นตีนจกของผู้หญิงไทยวนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความมานะอดทนของหญิงสาวที่พร้อมจะออกเรือน การถ่ายทอดภูมิปัญญาแต่ดั้งเดิมเป็นการสืบทอดแบบซึมซับ แม่แจ่มสมัยโบราณเก่าก่อนไม่มีสื่อจากโลกภายนอกมากมายนัก การทอผ้าซิ่นตีนจกไม่ได้ถูกรบกวนหรือถูกดึงความสนใจจากสื่อภายนอกที่มากระทบ เป็นภูมิปัญญาที่สื่อสารถ่ายทอดกันอย่างแนบแน่นระหว่างแม่กับลูก แม่อุ๊ยกับหลาน ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) ที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกมาจากครอบครัว จากแม่อุ๊ยสู่หลาน จากแม่สู่ลูก ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อเชื่อมโยงไปยังวิถีชีวิตของช่างทอและการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

อนึ่ง ในวิถีของชาสงทอผ้าจกชาวไทยวนแม่แจ่ม มีชวิตอย่างเรียบง่าย อยู่กับธรรมชาติ การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจก สืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น นักวิชาการ นักอนุรักษ์ได้แสดงถึงความห่วงใยต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกเป็นอย่างมาก กลัวว่าภูมิปัญญาที่ล้ำค่านี้จะหายไปเพราะไม่มีช่างทอรุ่นใหม่มาสืบทอด กระนั้นก็ตามช่างทอผ้าตีนจกแม่แจ่มก็ได้ปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้วิจัยได้ยกกรณีศึกษาในประเด็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ ดังนี้

แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน อายุ 91 ปี ช่างทอผ้าชิ่นตีนจกชาวบ้านไร่ เล่าถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า ตนทอผ้าเป็นตั้งแต่อายุ 14 ปี มีแม่เป็นผู้สอนให้ ใช้วิธีการจำ ทอมาทั้งชีวิต ถึงตอนนี้ก็ยังทอ ทอได้ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ และจะทอไปจนกว่าจะทอไม่ไหว โดยเฉพาะลายโบราณแม่อุ๊ยเลิศทอได้ทุกลาย แต่ว่าก่อนขึ้นลายต้องดูแบบ หรือว่า “ญ่า” ก่อน ถ้าขึ้นลายจากญ่าได้แล้ว ต่อไปก็ไม่ต้องดูญ่าเพราะเป็นลายในลักษณะที่ซ้ำกัน การทอผ้าในสมัยก่อน ไม่ได้ทอไว้เพื่อขาย เป็นการทอไว้ใช้เนื่องในโอกาสสำคัญ ทอเมื่อว่างเว้นจากการไปไร่ไปนา แล้วมาทอที่บ้าน ทอไปเรื่อยๆ ไม่ได้รีบร้อน ถ้ามีเวลาว่างถึงจะทอ ไม่ได้ทอเป็นอาชีพ ลวดลายทอต่างๆ ก็สืบต่อกันมาเรื่อยๆ จากรุ่นสู่รุ่น สมัยก่อนผู้หญิงไม่ได้ทำอะไรนอกจากการไปทำไร่ทำนา เลี้ยงลูก และทอผ้า (เลิศ คำมาวัน. 2557: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย มีสุขภาพประกอบแข็งแรง อารมณ์ดี ชอบพูดตลก อยู่อย่างธรรมชาติ ยังยึดวิถีของช่างทอ นอกจากทอผ้าแล้ว แม่อุ๊ยเลิศยังปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย และย้อมฝ้ายเอง ไปเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่คนรุ่นหลังที่เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มบ้าง ตามแต่การถูกได้รับเชิญตามโอกาส

ภาพประกอบ 109 แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

สมัยก่อน ผ้าซิ่นติ๋นจกบ่มีราคาค่าสินอะสัง ทอเก็บไว้ใช้ บ่าเด่วนี้บ่าดาย มันเป๋นค่าเป๋นสิน อี่แม่ตึงม่วนแต้ๆ เล้า มันได้สตางค์ คนกรุงเทพเปิ่นมาสั่งทอ อย่างเปิ้นจะเอาลายเชียงแสนหงส์ดำอี้น้อ เปิ้นก่อเอาญ่ามาฮื้อ ใส่ฝ้ายหยั่งอั้นๆ เฮาก่อตอตามที่เปิ้นเอาญ่ามาฮื้อนั้นนะ บ่าเด่วเปิ้นมาจ้างเฮาทอเฉพาะติ๋นซิ่นผืนละ 4,000 – 5,000 บาท ถ้าต่อเป๋นซิ่นก่อผืนละ 5,000 – 6,000 บาท เมื่อแม่เป๋นสาวขายผืนละ 50 บาท อั้นนะ ขายตุ๊กขายยาก บ่มีคนซื้อบ่าเด่วทอปอบ่ตัน คนกรุงเทพเปิ้นโทรมาสั่งโดยตรง ถ้าเฮาจะปาดไปขายฮื้อต๋ามร้านที่บ้านท้องฝายก่อได้ แต่มันเปิ้นสั่งไว้หมดเลี๊ยะ ส่วนใหญ่ที่มาสั่งก่อลายโบราณ 16 ลายอั้นนะ ลายที่เปิ้นสั่งนักๆ เป๋นลายหละกอนหน้อย ลายหงส์สาม แหมหยั่งเปิ้นก่อสั่งตามเน็ต เปิงเปิ้นว่าเน็ตๆ มันเหน็ดแต้ๆ เล้า อย่างฝ้ายอี่แม่ก่อปลูกคนเดว ปั่นคนเดว โก๋งมี เผี่ยนมี เตื่อก่อซื้อฝ้ายลุกช่างเคิ่งปุ้นมา เวียงกา ลูกไปซื้อมาฮื้อ บ่าเด่วนี้บ่ห่วงละ หละอ่อน ป. 3 - ป.4 ก่อทอได้เลี๊ยะ ครูที่โฮงเฮียนเปิ้นสอนฮื้อ (เลิศ คำมาวัน. 2557: สัมภาษณ์)

การให้ข้อมูลของแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ในข้างต้นนี้ ผู้วิจัยถอดความได้ว่า ในสมัยก่อนผ้าซิ่นตีนจกไม่ใช่ของที่มีราคา ทอเก็บไว้ใช้เอง แต่ตอนนี้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีราคา แม่ชอบมันสร้างรายได้ คนกรุงเทพมาสั่งทอ ถ้าจะเอาลายเชียงแสนหงส์ดำ คนสั่งจะเอารูปมาให้ดู เราก็ทำตามแบบ ค่าจ้างทอเฉพาะตีนซิ่นผืนละ 4,000 – 5,000 บาท ถ้าต่อเป็นซิ่นผืนละ 5,000 – 6,000 บาท ต่างกันมากเมื่อตอนที่ยังสาวขายผืนละ 50 บาท เท่านั้น ขายยากเพราะไม่มีคนซื้อ แต่ตอนนี้ทอไม่ทัน คนกรุงเทพโทรมาสั่งโดยตรง ถ้าเฮาเอาไปขายตามร้านที่บ้านท้องฝายก็ได้ แต่ก็ถูกสั่งไว้หมดแล้ว ส่วนใหญ่ที่สั่งเป็นลายโบราณ 16 ลาย ลายที่ถูกสั่งมากที่สุดคือ ลายหละกอนหน้อย ลายหงส์สาม อีกช่องทางหนึ่งคือสั่งตามเน็ต (ลูกสาวคือมนฑา อรินติ๊บ ใช้เฟสบุ๊คในการประชาสัมพันธ์) อย่างฝ้ายก็ปลูกเอง ปั่นคนเอง มีโก๋ง มีเผี่ยน บางครั้งลูกสาวไปซื้อฝ้ายมาจากบ้านช่างเคิ่ง หรือในเมืองเชียงใหม่ ในการสืบทอดภูมิปัญญา ตอนนี้ไม่ห่วง เพราะเด็กๆ ได้เรียนการทอผ้ามาจากโรงเรียน เด็กๆ ป.3 หรือ ป.4 ตอนนี้ทอผ้าเป็นกันหมดแล้ว

ภาพประกอบ 110 แม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ ในชีวิตที่เรียบง่าย ปลูกฝ้าย ย้อมผ้า เก็บผักตามรั้วบ้านเพื่อทำอาหาร สุขภาพแข็งแรงในวัยอายุ 91 ปี

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

บัวจั๋น เจริญวงค์ อายุ 48 ปี ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกชาวบ้านไร่ สิ่งที่ผู้วิจัยนำเอาช่างทอชื่อบัวจั๋น เจริญวงค์ มาเป็นกรณีศึกษา กล่าวคือ บัวจั๋นเป็นช่างทอที่มีฝีมือ ที่ไม่ได้เรียนทอผ้าตีนจกมาตั้งแต่เด็ก หากแต่เพิ่งฝึกทอเมื่อ 4 – 5 ปีที่ผ่านมา แสดงว่าบัวจั๋น ฝึกการทอผ้าตีนจกในขณะที่มีอายุประมาณ 43 ปี ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าตีนจกจกแม่แจ่ม วิเคราะห์ได้ว่า การเรียนรู้ในเรื่องของการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่จำเป็นที่ต้องซึมซับหรือฝึกฝนมาตั้งแต่เด็กเสมอไป บัวจั๋น เจริญวงค์ กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกว่า

> เมื่อหัวทีฝึกทอหน้าหมอนก่อน แล้วก่อมาทอลายประยุกต์ เอาลายกูดขอเป็ด ลายที่มันหันชัดๆ ที่มันบ่ชัดเปิ้นก่อบ่สอน หละกอนหน้อยก่อน และก่อหงส์สาม ฝึกหมู่นั้นนะ ตอหมู่นั้นแล้วก่อมาฝึกนกฝึกนกก่อน ขึ้นลายก็ต้องดูญ่ามันก่อน คนที่สอนเปิ้นก่อจะสอนว่า กลั๊ดกี่ฟันกี่ฟันอย่างที่ฮู้หนังสือนี้จะเขียนเป็นตั๋วหนังสือ ก่อบ่เมิน แต่ก่อเป่นปีเน้อ ถ้าคนหัวเวยนี้ก่อบ่กี่วันเน้อ คนที่เปิ้นผญาม่อเปิ้นผ่อกำเดวเปิ้นฮู้หมดคนที่หัวบ่ไปเผื๊อก ตึงบ่ช่างที่บ่ช่างตึงบ่ช่าง ตึงบ่มีในอ่องออเลยฝันก่อตึงบ่ฝัน ที่สนใจก่อช่างถ้ามาเป่นลูกใป้(ลูกสะใภ้) เพ้นา มันแล้วแต่ความสนใจ ซ้ำคนเป่นคนแม่แจ่มเลยบ่จ่างเลยก่อมี เป่อเลอะเป่อเต๋อ ส่วนมากคนตี้ฮู้หนังสือนี้ ถ้าเขียนเป่นตัวหนังสือนี้เป่นจะฮู้คนเฮียนจบสูงๆ นี้เขาจะเวยนาซ้ำคนจบหนังสือสูง มาจ๊กตื๋นซิ่นนี้ก่อมี มีครูที่อยู่โฮงเฮียนบ้านทัพ ใจเปิ้นติดนาเปิ้นจ้างคนมาสอนฮื้อที่บ้านเวลาปิดเทอมนี้ เขามาได้ค่าเทอมกั๋นดู ถ้าโฮงเฮียนปิดนา ถ้าว่าเขาไป

> ทำงานแล้ว เขาจะบ่เยี๊ยะต้าก่า อย่างถ้าเขาไปเป่นอะหยังเขาจะบ่เยี๊ยะละได้ลูกได้เต้าไป ก่อจะเมาก้าเลี้ยงลูกเลี้ยงเต้า เออ...น้องอันลูกแม่เขวไปเป่นสาธารณสุข ปี้ว่ามันบ่หาย หละอ่อนที่ทอได้ก่อมีแหมนัก ถ้ารุ่นปี้ก่อปู้นนะ 80 - 90 จะยั้ง หยั่งปี้นี้เยี๊ยะก่าการเกษตรก่อเยี๊ยะ วันนี้มันว่างถ้าพูกจะยั้งละจะไปปลูกบ่าฟัก เยี๊ยะไฮ่ เยี๊ยะนา เยี๊ยะไฮ่ข้าวโพด แต่เมื่อคืนปี้ก่อจกแหม (บัวจั๋น เจริญวงค์. 2557: สัมภาษณ์)

จากการเล่าถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาของบัวจั๋น ถอดความได้ว่าตนไม่ได้ทอผ้าซิ่นตีนจกมาตั้งแต่เด็ก ในตอนแรกฝึกทอหน้าหมอนก่อน แล้วมาทอลายประยุกต์ เลือกเอาลายที่เห็นชัดๆ มาฝึกทอ โดยใช้ลายกูดขอเป็ด ลายหละกอนหน้อย และหงส์สาม เมื่อเป็นแล้วจึงได้มาฝึกลายนก การขึ้นลายก็ต้องดู “ญ่า” ก่อน คนที่สอนเปิ้นก่อจะสอนว่า กลัดกี่ฟันกี่ฟัน อย่างที่รู้หนังสือนี้จะเขียนเป็นตัวหนังสือ ไม่นานแต่ก็ใช้เวลาเป็นปี ถ้าคนที่หัวไวก็ใช้เวลาไม่กี่วัน คนที่ไม่มีหัวทางนี้ฝึกอย่างไรก็ฝึกไม่เป็น มันไม่มีในมันสมอง แม้แต่ฝันก็ยังไม่ฝัน มันขึ้นอยู่กับความสนใจ อย่างคนบ้านอื่นที่มาเป็นสะใภ้ที่แม่แจ่มถ้ามีความสนใจก็จะทอเป็น มันแล้วแต่ความสนใจ อย่างคนแม่แจ่มที่ทอไม่เป็นเลยก็มี ส่วนคนที่รู้หนังสือ ถ้าเขียนหนังสือเป็น หรือคนที่เรียนจบสูงๆ จะทอเป็นไวมาก อย่างครูที่อยู่โรงเรียนบ้านทัพ จ้างคนมาสอนทอผ้าจกให้ที่บ้านสองคนในช่วงเวลาปิดเทอม อย่างน้องอันลูกแม่เขว ตอนเด็กทอผ้าจกเป็น ตอนนี้ทำงานสาธารณสุข แต่ถ้าจะมาทอก็ยังทอได้อยู่ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มยังคงอยู่ ไม่หายไปแน่นอน มันสืบต่อกันไปเป็นรุ่นๆ เด็กๆ ที่ทอได้ก็มีมาก ช่างทอรุ่นอายุสี่สิบกว่าๆ ตอนนี้ กว่าจะเลิกทอก็คงอายุ 80 -90 ปี ช่างทอส่วนใหญ่ไม่ได้ทอผ้าตีนจกเพียงอย่างเดียว อย่างบัวจั๋น นอกจากทอผ้าจกแล้ว ยังทำไร่ฟัก ทำไร่ข้าวโพด และทำนา ใช้เวลาว่างจากการไปไร่ไปนาแล้วมาทอผ้าตีนจก

ภาพประกอบ 111 บัวจั๋น เจริญวงค์ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

บัวจั๋น เจริญวงค์ เล่าถึงวิถีชีวิตของตน ที่เชื่อมโยงต่อการปรับตัวว่า ทุกวันนี้ทอผ้าก็เพื่อลูก มีลูก 2 คน เป็นผู้ชาย คนโตทำงานเป็นช่างอยู่ที่เทศบาล คนเล็กเรียนนาฏศิลป์ ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ อยากให้ลูกทอผ้า ถ้าเรียนจบมาแล้ว ต้องหางานทำ ถ้าไม่มีงานทำก็ต้องทอผ้า แต่ว่าการทอผ้าใจต้องมั่นคง เพราะในการทอผ้าตีนจกต้องนั่งนานๆ ซึ่งในการทอผ้าตีนจกผืนหนึ่งใช้เวลาประมาณ 10 วัน ได้ค่าทอผืนละ 4,000 บาท แต่ถ้าทอทั้งวันทั้งคืนก็จะเสร็จไว ถ้านำผ้าซิ่นไปประกวดแล้วได้รางวัลก็จะดี อย่างปีที่แล้วได้รางวัลที่ 1 ขายได้ผืนละ 6,500 บาท รางวัลอีก 1,200 บาท ในเรื่องของการปั่นฝ้าย ตอนนี้ไม่ได้ปลูกฝ้ายเอง เด็กรุ่นใหม่ทำไม่เป็นแล้ว ปั่นฝ้ายนี้อยากกว่าทอหูก ยากกว่าทุกออย่าง ทุกวันนี้ช่างทอส่วนใหญ่ซื้อฝ้ายสำเร็จมาทอ เพราะทำไม่ทัน แหล่งที่ซื้อฝ้ายคือ กาดหลวง (ตลาดวโรรส) ในแม่แจ่มที่บ้านมีขายที่บ้านน้องแก้วลี ที่ตัวอำเภอก็มี อย่างเผียนก่ออาไว้สำหรับผัดหลด (กรอด้าย) หรือว่าเอาไปสาธิตออกงาน ในการทอก็ต้องปรับสีให้ออกหวาน (บัวจั๋น เจริญวงค์. 2557: สัมภาษณ์)

จากการให้สัมภาษณ์ในข้างต้น สรุปวิเคราะห์ได้ว่า บัวจั๋น เจริญวงค์ มีวิถีอย่างช่างทอชาวบ้านทั่วไป ไม่ใช่นักธุรกิจ มีความขยันอดทน ตั้งมั่นในการทำงาน ความหวังอยากให้ลูกเรียนจบแล้วมีงานทำ แต่ถ้าไม่มีงานทำ ก็อยากให้ลูกยึดอาชีพช่างทอ ถึงแม้ว่าตนเพิ่งหัดทอผ้าตีนจกได้เพียง 3 – 4 ปีก็ตาม แต่ก็ได้รับรางวัลที่ 1 จากการประกวดผ้าซิ่นในงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อย่างไรก็ตาม การทอผ้าตีนจกให้มีสีที่หวานขึ้น พยายามทอให้ตรงกับความต้องการของผู้สั่ง ดังนั้นจึงถือได้ว่าเป็นวิถีของการปรับตัวของบัวจั๋น เจริญวงค์

แม่อุ๊ยปราณี สารินจา ช่างทอผ้าบ้านไร่ ทอผ้าตั้งแต่อายุ 11 ปี แม่อุ๊ยปราณีเล่าว่าตอนนั้นไม่ได้ไปโรงเรียน ทอผ้ามาตลอดทั้งชีวิต เมื่อมีเวลาว่างจากการทำไร่ทำนา ก็มาทอผ้าตีนจก หรือที่เรียกว่าทอหูก นอกจากทอผ้าตีนจกแล้ว แม่ปราณี ยังทอตัวซิ่น ผ้าขาวกา อีกด้วย แม่อุ๊ยปราณีทอผ้าตีนจกได้ทุกลาย ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ ลายโบราณที่ทอถนัดที่สุด คือ ลายขันเสี้ยนสำ การขึ้นลายทอต้องดูญ่า คือดูตัวอย่างของลายทอตีนจกแบบต่างๆ เป็นหลัก เมื่อขึ้นลายได้แล้วก็จะสามารถทอต่อไปได้ เพราะเป็นลายที่ซ้ำและต่อเนื่องกัน เมื่อมีความชำนาญในการทอลายนั้น บางครั้งไม่ต้องดูญ่าก็ได้ แม่อุ๊ยปราณี สารินจา ฝึกจากป้า ส่วนลูกสาวตอนนี้อายุ 40 ปี ได้รับการถ่ายทอดจากแม่ปราณี ในการการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าเป็นการสอนแบบจำ และดูญ่าประกอบ ซึ่งแม่ปราณี สารินจา เล่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าตีนจกให้กับลูกสาวว่า

> ต๋อนแรก เฮาก่อแป้งเครือสืบฝ้ายฮื้อเขา ก่อไว้ฮื้อเขาก่อบอกฮื้อเขา แล้วก่อบอกว่า ก๊อนเต้าอั้นจกเต้าอั้น ตามญ่าของมัน ก๊อน 2 ก๊อน 3 ไปหยั่งอั้น ถ้าได้ 1 โหน่ย มันก็จะซ้ำกั๋นไปเรื่อยๆ ต่อๆ ขึ้นไปอั้นแหม (ปราณี สารินจา. 2557: สัมภาษณ์)

จากข้อความการสัมภาษณ์ แม่อุ๊ยปราณี สารินจา ในวิธีการถ่ายถอดการทอผ้าตีนจกให้ลูกสาว ถอดความได้ว่า ตอนแรกเราต้องสืบฝ้ายทำเครือให้ก่อน ทอเริ่มต้นลายให้ก่อน จากนั้นบอกว่า ช้อนเส้นด้านเท่านั้นเท่านี้ ตามญ่าหรือแบบของลาย เช่นช้อนเส้นด้ายขึ้นมา 2 และ 3 ถ้าได้ 1 โหน่ย หมายถึงลายโคม 1 หน่วยลาย ก็จะทำได้ เพราะลายจะซ้ำและต่อกันไปเรื่อยๆ

ภาพประกอบ 112 แม่อุ๊ยปราณี สารินจา ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในภูมิปัญญาของการทอผ้า แม่อุ๊ยปราณี สารินจา กล่าวว่า คนรุ่นใหม่ปั่นฝ้ายไม่เป็นแล้ว เพราะส่วนใหญ่ซื้อฝ้ายที่ขายสำเร็จมาทอ มันง่ายสะดวกกว่า ในยุคแม่อุ๊ย มีการปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย ฟืม (ฟันหวี) ที่ใช้ทุกวันนี้ก็เป็นฟืมเหล็กมันเป็นสนิม ต่อมาเป็นสเตนเลส ต้องใช้น้ำมันหรือใช้ขี้ผึ้งทาเพราะเส้นด้ายจะขาด (ปราณี สารินจา. 2557: สัมภาษณ์) วิถีของแม่ปราณี สารินจา คือช่างทอชาวบ้านที่ทอผ้าตีนจกมาตั้งแต่ออายุ 11 ปี เป็นอาชีพเสริมจาการทำนาทำไร่ แต่ก็ได้ทอผ้ามาทั้งชีวิต สิ่งที่เป็นความเปลี่ยนแปลง ในกระบวนการทอผ้าคือ คนรุ่นใหม่ปั่นฝ้ายไม่เป็น เนื่องจากมีฝ้ายสำเร็จขาย ซึ่งง่ายและสะดวกกว่า

ผู้วิจัยพบความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ กี่ และเครื่องมือในการทอ อย่างฟืม กระสวย มีการใช้วัสดุทดแทนของเดิมที่เป็นไม้ ในการสัมภาษณ์แม่ปราณี สารินจา พบว่าใช้ฟืมเหล็กและฟืมสเตนเลสแทนฟืมไม้

ภาพประกอบ 113 กระสวยไม้และกระสวยที่ทำจากท่อน้ำ พี วี ซี

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ภาพประกอบ 114 กี่ไม้ และกี่เหล็กของช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

กระสวยที่ทำมาจากท่อน้ำพีวีซี เป็นความเปลี่ยนแปลงของการใช้วัสดุทดแทนของเดิมที่เป็นไม้ แม่ปราณี บอกว่ามาจากภาคอีสาน ซื้ออันละ 50 บาท ส่วนกี่ที่เป็นเหล็ก ทำที่หัวหมู่บ้านที่บ้านไร่ก็มี สั่งทำหลังละหนึ่งพันกว่าบาท ปรากฏการณ์ที่เห็นนี้ วิเคราะห์ได้เป็นสองประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรกการทำกี่และเครื่องมือในการทอผ้าเป็นงานของผู้ชาย ในกี่ทอผ้าหลังเก่าๆ บางหลัง พบว่ามีการสลักหัวไม้อย่างสวยงาม แต่ในยุคปัจจุบันผู้ชายต้องทำงานมากขึ้น ทุกอย่างเร่งรีบ อาจไม่มีเวลาว่างเหมือนคนในยุคก่อน จึงไม่มีเวลาในการประดิษฐ์เครื่องมือต่างๆ ในการทอผ้า ประเด็นที่สอง ป่าไม้ในแม่แจ่มถูกตัดไปจนเป็นภูเขาหัวโล้นเพื่อทำไร่ข้าวโพด ไม้เป็นวัสดุที่หายากโดยเฉพาะไม้สัก เหล็กจึงเป็นวัสดุที่ทดแทน เพราะหาซื้อง่าย ราคาถูก และผลิตง่าย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัว เพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

มลฑา อรินติ๊บ อายุ 49 ปี ช่างทอชาวบ้านไร่ ลูกของแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ทอผ้าซิ่นตีนจกมาตั้งแต่อายุ 10 ปีกว่าๆ ได้รับการถ่ายทอดการทอผ้ามาจากแม่ ฝึกทอหน้าหมอนก่อนที่จะมาทอผ้าซิ่นตีนจก ปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่

ภาพประกอบ 115 มลฑา อรินติ๊บ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม

ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

มลฑา อรินติ๊บ ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกของตนว่า

> เมื่อก่อนก่อจกประกวด แล้วเฮาได้รางวัล ส่วนมากจะเป๋นแบบนี้ ทุกกลุ่มทอผ้าจกในแม่แจ่ม จะส่งเข้าประกวด เปิ้นจะหันจากที่ได้รางวัล มีเบอร์โทรฮื้อเปิ้น เปิ้นก่อโทรมาสั่ง แหมหยั่งลูกบ่าวเอาลงเฟสฮื้อ ชื่อเฟสบุ๊คว่า มณฑาผ้าตีนจกแม่แจ่ม ส่วนมากที่เปิ้นสั่งทางเฟส ก่อมีลำปาง สมุทรปราการ ลูกค้าก่อมีตลอด แต่ว่าเฮาทำบ่ตัน เฮาทำเป๋นกลุ่มฮับออร์เดอร์มาก่อแบ่งกั๋นทำ ส่วนมากลูกค้าจะเป๋นคนกรุงเทพ ปทุมธานีก่อมี อยุทธาคนหนึ่ง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ถ้าโทรสั่งก่อจะมีฮูบฮื้อเปิ้นผ่อ ถ้าตังเฟสเปิ้นก่อสั่งตามฮูบ มีตึงคนสั่งทอไปใส่เอง ถ้าทอไปขายก่อมีคุณตุ๊กที่สมุทรปราการ ที่ว่าเอาผ้าไหมมาทอก่อแหมคน ลูกค้ามาซื้อขำนี้ก่อมีแต่ก่อบ่มีผ้าฮื้อเปิ้นต้องสั่งไว้ก่อน (มลฑา อรินติ๊บ. 2557: สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยสรุปความจากการสัมภาษณ์ มลฑา อรินติ๊บ ได้ว่าเมื่อก่อนทอผ้าซิ่นตีนจกประกวด แล้วได้รางวัล ส่วนมากทุกกลุ่มจะเป็นแบบนี้ จะส่งเข้าประกวด คนอื่นจะเห็นจากที่ได้รางวัล เรามีเบอร์โทรให้เขา เขาก็จะโทรมาสั่ง อีกอย่างลูกชายเอาผ้าซิ่นตีนจกลงในเฟสบุ๊คให้ชื่อเฟสบุ๊คว่า มณฑาผ้าตีนจกแม่แจ่ม ส่วนมากผู้ซื้อจะสั่งทางเฟสบุ๊ค มีที่ลำปาง สมุทรปราการ ลูกค้ามีตลอด แต่ว่าเราทำไม่ทัน เราทำเป็นกลุ่มรับออร์เดอร์มาก็แบ่งกันทำ ส่วนมากลูกค้าเป็นคนกรุงเทพ ปทุมธานี อยุทยาคนหนึ่ง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ถ้ามีคนมาโทรสั่งก็จะมีรูปให้เขาดู ถ้าทางเฟสบุ๊คลูกค้าก็จะสั่งตามภาพ มีทั้งคนสั่งทอไปใส่เอง ถ้าทอไปขายมีคุณตุ๊กที่สมุทรปราการที่ว่าเอาไหมมาทอก็อีกคน ลูกค้ามาซื้อที่นี้ก็มีแต่ก็ไม่มีมีผ้าซิ่นให้ ต้องให้สั่งไว้ก่อน (มลฑา อรินติ๊บ. 2557: สัมภาษณ์)

มาลัย นิปุนะ อายุ 45 ปี ช่างทอชาวบ้านไร่ ทอผ้าซิ่นตีนจกมาตั้งแต่อายุ 15 ปี โดยมีแม่เป็นผู้สอน ทอได้ทุกลายทั้งลายประยุกต์และลายโบราณ แต่ส่วนใหญ่ทอลายโบราณมากกว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา มาลัย ได้พบทวี หรือวาสุพัฒน์ งามสมุทร จากจังหวัดสมุทรปราการ ผู้ที่ทำธุรกิจผ้าทอพื้นถิ่น และได้จ้างมาลัย นิปุนะ ให้ทอผ้าตามที่ออกแบบไว้ โดยการออกแบบลวดลายจากคอมพิวเตอร์ ที่ประยุกต์ลวดลายจากลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ใช้ไหมในการทอตีนซิ่น มาลัย นิปุนะ จึงเป็นช่างทอที่มือฝีมือสามารถทำตามแบบที่ผู้ออกแบบกำหนดได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นช่างทอแม่แจ่มที่ทอผ้าไหม ในขณะที่ช่างทอแม่แจ่มทั้งหมดทอผ้าฝ้าย มาลัย นิปุนะ กล่าวถึงการทอผ้าตีนจกผ้าไหมว่า

> ที่ตอนี้เป๋นลายขันเสี้ยนสำกุมสองผาก เอามาต่อกั๋นแต่บ่มีเวลาเยี๊ยะฮื้อเปิ้น ถ้ามีเวลาเฮาก็แป๋งฮื้อติ๊กๆ เป๋นไหมหมดเลย เปิ้นส่งทางไปรษณีย์มา เปิ้นแป๋งเครือ ใส่ฟืมมาเรียบร้อย คนสั่งทอชื่อคุณวาสุภัทร นามสมุทร เป๋นคนสมุทรปราการ เปิ้นทำธุรกิจด้านนี้ เปิ้นมาจ้างเฮาผืน 7,000 บาท บางเตื้อก่อได้ 7,000 บาท บางเตื้อก่อได้ 6,000 บาท แล้วต่อนหลังเปิ้นฮื้อ 7,000 แล้วแต่ลายอย่างผืนนี้ทอมาตั้งเมื่อเดือนสัง ทอมาเมิน...กิ๋นฝืดขนาด ลายบ้านเฮามันมีในหัวเฮาละน้อ ลายหยั่งอี้มันต้องผ่อตลอด เปิ้นส่งแบบฮื้อแต่ละเตื้อ บ่เหมือนกั๋นสักลาย แต่ละลายเปิ้นฮื้อทอผืนเดวเท่าอั้น บาง

ลายก่อ 2 ผืน ส่วนของหัวซิ่นกับตั๋วซิ่น คุณวาสุภัทร เป๋นฮื้อคนขอนแก่นตอตั๋ว เป๋นไหมหมด ส่วนเฮาตอติ๋นซิ่นแล้วเอามาต่อกั๋น ตั๋วกับติ๋นต้องคล้ายๆ กั๋น เพราะคนออกแบบเป๋นคนๆ เดวกั๋น ผืนหนึ่งก่อใช้เวลาเป๋นเดือนปู้นนา สีนี้ก่อต้องฮื้อเหมือนที่เป๋นออกแบบลวดลายมา ไหมเส้นฮึกๆ เนี๊ยะ พี่ใส่ 2 ต๊บเป๋น 4 เส้น อันที่อันแรกใส่ 4 ต๊บ เป๋น 8 เส้นมันแลบ แลบเกินเหมือนใยไผ่นิถ้าว่าฮึกๆ ใส่ 2 เส้น ก่อมีบ่เท่ากั๋นไหมมันคนละอย่างกั๋น (มาลัย นิปุนะ. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 116 มาลัย นิปุนะ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่ แม่แจ่ม ผู้ทอผ้าจกไหมที่สั่งตามแบบ

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

จากการให้ข้อมูลของมาลัย นิปุนะ ถอดความได้ว่า ตีนซิ่นที่ทอนี้เป็นลายขันเสี้ยนสำกุมสองผาก เอาลายมาต่อกันแต่ยังไม่มีเวลาทำ ถ้ามีเวลาเราก็จะทำไปเรื่อยๆ ใช้ผ้าไหมทั้งหมด เขาส่งมาทางไปรษณีย์ ทำเครือ ใส่ฟืมมาให้เรียบร้อย คนสั่งทอชื่อคุณ วาสุภัทร นามสมุทร เป็นคนสมุทรปราการ ทำธุรกิจด้านนี้ จ้างทอผืนละ 7,000 บาท บางครั้งได้ 6,000 บาท แต่ตอนหลังเขาให้ 7,000 บาท แล้วแต่ลายอย่างผืนนี้ทอมานานมาก มันยาก ถ้าลายบ้านเรา (ลายของแม่แจ่ม) มันมีในหัวอยู่แล้ว แต่ลายแบบนี้ต้องดูแบบตลอด เพราะแบบที่ส่งมาจะไม่ซ้ำกันเลย แต่ละลายเขาให้ทอผืนเดวเท่านั้น บางลายทอ 2 ผืน ส่วนของหัวซิ่นกับตั๋วซิ่น คุณวาสุภัทร ให้คนขอนแก่นทอด้วยผ้าไหมทั้งหมด ส่วนเราทอตีนซิ่นแล้วเอามาต่อกัน ตัวกับตีนต้องคล้ายๆ กัน เพราะคนออกแบบเป็นคนๆ เดียวกัน ผืนหนึ่งก่อใช้เวลาเป็นเดือน การใช้สีก็ต้องเหมือนกับที่เขาออกแบบมา ไหมเส้นหนาต้องทบ 2 เป็น 4 เส้น อันที่อันแรกใส่ 4 ทบ เป็น 8 เส้นมันเส้นเล็กเกินเหมือนใยไผ่ เส้นหนาใส่ 2 เส้น ก็มีไม่เท่ากันไหมมันคนละอย่าง

วีถีของมาลัย นิปุนะ เป็นวิถีของช่างทอผ้าตีนจกที่สงบเรียบง่าย อยู่กับบ้าน ไม่ได้ไปทำงานที่ไหน ทำไร่ทำสวน มีลูกสาวที่กำลังเรียนในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ คณะคุรุศาสตร์ สาขาวิชาฟิสิกส์ ถ้าเป็นไปได้ไม่อยากให้ลูกมานั่งทอผ้า ลูกก็ทอผ้าเป็น แต่อยากให้ลูกทำงานที่ดีกว่านี้ ได้เงินเดือน ทอผ้ามันเป็นอาชีพเสริม สมมุติว่าถ้าลูกมีงานทำ ก็สามารถทอผ้าก่อมาทอในวันหยุดได้ แต่ถ้ามาทอผ้าอย่างเดียวคงไม่ไหว มันต้องใช้ความอดทนสูง ค่าครองชีพก็สูงขึ้นเรื่อยๆ การทอผ้ามันเหมือนเป็นการเสริมรายได้หลักในครอบครัว (มาลัย นิปุนะ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ก้องเกียรติ มหาอินทร์ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2557)

จั๋นสม สุปินะ อายุ 62 ปี ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกบ้านท้องฝาย ฝึกทอกับป้า ตั้งแต่อายุ 19 ปี ซึ่งตอนนั้นยังไม่ได้แต่งงาน เรียนลายโบราณก่อน เป็นช่างทอที่สามารถทอได้ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) ทอผ้าประจำที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า ที่ตนได้ฝึกทอกับป้าว่า

ภาพประกอบ 117 จั๋นสม สุปินะ ช่างทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

เมื่อหัวที หัดทอเมื่ออายุ 19 ปี ยังบ่ได้แต่งงานเตื้อไปเฮียนกับแม่ป้า เฮียนลายโบราณ เปิ้นก่อสอน ก๊อน 1 ก๊อน 2 ลงเต้าอี้ เต๊ก 3 กามันจะควบตึ๊ก 9 เอ๊ียะ จะเป็นสองสามเดือนปุ้นเจ่นจะเป่น บ่ใจ่เหมือนหละอ่อน บ่เด่ว 2 วัน 3 วัน นี้เขาฮู้หมด เขาฮู้หนังสือ เขาเฮียนไปตังหนังสือ เมื่อรุ่นแม่เขาจะฮ้องก๊อน 3 ฟัน เต๊ก 2 ฟัน เต๊กจี๋อุ้ม 3 เอ๊ียะก่า ต้องดู ญ่า ก่อนขึ้นลาย อู้ฮื้อเขาบ่เด่วเขาจะตลกเน้อว่าอะสังเป่นฟัน แล้วก่อสอนหละอ่อนบ่าเด่วนี้เปิ้นเอาตังตัวเลข เขาก่องง่ายแหม (จั๋นสม สุปินะ. 2557: สัมภาษณ์)

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จั๋นสม สุปินะ ได้รับการถ่ายทอดมาจากป้านั้น เป็นการถ่ายทอดแบบดั้งเดิม ที่ต้องจดจำและต้องอดทน มีแม่แบบของลายหรือที่ เรียกว่า “ญ่า” เป็นแบบในการทอ จากการสัมภาษณ์จั๋นสม สุปินะ ในข้างต้น พบว่าในกระบวนการเรียนรู้การทอผ้ามีศัพท์ที่เรียกเฉพาะ ดังการถอดคำให้สัมภาษณ์ได้ว่า เริ่มแรก หัดทอเมื่ออายุ 19 ตอนนั้นยังไม่ได้แต่งงานไปเรียนกับป้า เรียนลายโบราณ ป้าสอนให้ก๊อน 1 ก๊อน 2 (ช้อนเส้นด้าย 1, 2) ลงเต้าอี้เต๊ก 3 กามันจะควบตึ๊ก 9 เอ๊ียะ (ลงเท่านี้ กด 3 มันจะควบสุดที่ 9) กว่าจะทอเป็นใช้เวลา 2-3 เดือน ไม่เหมือนเด็กๆ ตอนนี้ 2 – 3 วัน เด็กก็รู้หลักการทอแล้ว เพราะเด็กรู้หนังสือ เมื่อรุ่นแม่เรียก 3 ฟัน เต๊ก 2 ฟัน เต๊กจี๋อุ้ม 3 ต้องดู ญ่า ก่อนขึ้นลาย ถ้าสมัยนี้ถ่ายทอดให้เด็กแบบเดิม เด็กๆ คงตลก เพราะถ้าสอนเด็กสมัยนี้ต้องสอนเป็นตัวเลข มันง่ายและเรียนรู้ได้ไวกว่า

ปานอม สุนันตา อายุ 50 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย ทอประจำที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย ทอได้ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกดังนี้

ทอตั้งแต่อายุซาวป่ายแม่บ่ใช่คนบ้านนี้ เป่นคนบ้านยางหลวง แต่งงานแล้วก่อมาหัดที่นี่ มาหัดกับแม่ผัว บ่เป่นก่อต้องเป่นที่มาทอที่ศูนย์เปิ้นจวนมา จวนมาว่าเป่นหมู่กั๋น คนสมัยก่อนเปิ้นตอบ้านไขบ้านมันตอคนเดว เมื่อก่อนนี้ปั่นฝ้ายหุก ฝ้ายแหล่ ผืนหนึ่งใช้เวลาทอสักเดือนป่ายปุ้นละจะแล้วนามันยากอย่างลายนกกุมขายเปิ้น 3,000 บาท แต่เฮาเยี๊ยะบ่าเวย เดือนหนึ่งกว่ามันจะได้นา ได้วันน้อยๆ ถ้ามันบ่ถูกกำมันตึงไปบ่ได้ มันตึงบ่ถูกอย่างครูที่บ้านทัพเป้นจ้างจาวบ้านมาสอน มาตอแอมนักเรียน ถ้าตอผิดคนใหญ่ที่เปิ้นมาตอโตยแป่งฮื้อ แล้วนักเรียนที่จกฮั้น ส่วนมากจะช่างลุกบ้านไป แม่เปิ้นสอนลุกบ้านไป ถ้าขึ้น ม.4 ก่อจะฮื้อพ่อแม่สอนตีนซิ่น แล้วก่อจะมีกี่มีคัวฮื้อไปจกที่โรงเรียนชุดหนึ่ง สอนลูกไผลูกมันอั้นแหล่ถ้า ม.4 ขึ้นไปจะต้องจกจ่าง ลูกก่ออายุซาวป่ายละ มีบ้านฮั้นนะตอติ๋นซิ่นนั้นนา ทอผ้าพ่อง เยี๊ยะไฮ่เยี๊ยะสวนพ่อง ไปเยี๊ยะกำนไหนเปิ้นตึงบ่ฮับ เพราะมันตุ้ย (ปานอม สุนันตา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 118 ปานอม สุนันตา อายุ 50 ปี ช่างทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ถอดความได้ว่า ทอตั้งแต่อายุยี่สิบกว่า ตัวเองไม่ใช่เป็นคนบ้านท้องฝาย เป็นคนบ้านยางหลวง มาแต่งงานแล้วก็มาฝึกทอที่บ้านท้องฝายกับแม่สามี ไม่เป็นก็ต้องเป็น ที่มาทอที่ศูนย์เขาชวนมาทอด้วยกัน คนสมัยก่อนจะทอที่บ้านคนเดียว บ้านใครบ้านมัน สมัยก่อนปั่นฝ้ายเอง ผืนหนึ่งใช้เวลาทอประมาณเดือนกว่าๆ เพราะมันยาก อย่างลายนกกุมขาย 3,000 บาท แต่เราทอช้า ได้วันละเล็กละน้อย ถ้าทอไม่ถูกจะทอต่อไม่ได้เลย ตัวอย่างในการสอนที่โรงเรียน มีครูที่บ้านทัพ จ้างชาวบ้านมาสอนก่อน แล้วมาถ่ายทอดให้นักเรียน นักเรียนบางคนก็จกเป็นมาจากที่บ้านแล้วบ้าง แม่เป็นคนสอนให้ที่บ้าน ถ้าขึ้น ม.4 ขึ้นไปจะต้องทอจกเป็น ลูกสาวของตนก็ทอจกเป็นซึ่งตอนนี้อายุยี่สิบกว่าแล้ว ทอผ้าตีนจกอยู่ที่บ้าน ทำไร่ทำสวนบ้าง

บุปผา นุเทพสุ (ปิงกุล) อายุ 50 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย ผู้มีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์ กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร์ชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ในการเสด็จครั้งนั้น ทางอำเภอแม่แจ่มได้มอบหมายให้ลำดวน สิทธิเดช (ขณะนั้นอายุ 15 ปี) และบุปผา ปิงกุล บ้านท้องฝาย มาทอผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณถวายให้ทั้งสองพระองค์ทอดพระเนตร โดยมีสายสุนีย์ จันทรบูรณ์ (สมยศ) เป็นผู้ถวายรายงานเกี่ยวกับการทอ

ผ้าซิ่นตีนจก หลังจากนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้นางลำดวน สิทธิเดช ให้ไปทอผ้าตีนจกลายโบราณในงานกาชาดที่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร โดยมี ลำดวน สิทธิเดช และบุปผา ปิงกุล ไปร่วมทอด้วย ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม ให้ไปฝึกทอผ้าตีนจกที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีผู้ที่มีความชำนาญด้านการทอผ้าเป็นผู้ฝึกสอนการทอลายแบบประยุกต์

ภาพประกอบ 119 บุปผา นุเทพสุ (ปิงกุล) อายุ 50 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย แม่แจ่ม ผู้มีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

บุปผา นุเทพสุ (ปิงกุล) ทอผ้าตั้งแต่อายุ 13 ปี โดยมีแม่เป็นผู้สอน บุปผาเคยหยุดทอไปช่วงหนึ่ง เพราะต้องติดตามสามีที่ทำงานป่าไม้ ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เมื่อสามีลาออกจากงานประจำ ทั้งสองจึงย้ายกลับมาทำไร่และค้าขายที่แม่แจ่ม มีบุตรชายจบการศึกษาทางด้านวิศวกรรมศาสตร์ บุปผา นุเทพสุ (ปิงกุล) ถือว่าเป็นคนแรกๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ จากตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นได้มาถ่ายทอดให้กับชาวบ้านท้องฝาย โดยได้เล่าเหตุการณ์ตอนนั้นว่า

ไปที่สวนอัมพร ไปนอนไปพักที่วัดสามพระยา เอ...ไปเมื่ออั้นเป๋นจัดงาน มันจะกี่วันหา ๑๐ วันเนี้ยก้า ที่กรุงเทพเป๋นจะแป๋งเฮือนอีสานหลัง เฮือนล้านนาหลังหนึ่ง ภาคเหนือไปอยู่โตยกั๋นหลาย แต่ก่อนมันหน้อย เป๋นปาไปไหนก่อไป ประวัติจะอยู่บ้านพี่ลำดวน แต่บ่าเด่วนี้เป๋นก่อบ่อยู่ละเป๋นไปอยู่เชียงใหม่ละ อายุเป๋นจะเท่าไดหา เหมือนว่าเป๋งงัว ท่าจะห้าสิบป่ายละ ปี้ไปตอลายประยุกต์จากปี้ลำดวนมา อันนี้มันจะเป๋นลายของราชีนี เป๋นส่งตั๋วอย่างมา เพราะว่าในวังมันจะเป๋นผ้าอย่างอั้น ไปเอามาแป๋งไปเอามาตอ ลวดเป๋นลายประยุกต์ มันจะมีหมู่นี้ แต่ในมันจะเป๋นลายของแม่แจ่มแต้ๆ แต่อันนี้นี่ เอามาแป๋ง ไปตอหุกที่บ้านเป๋นที่หน้าบ้านป้อหลวงที่เป๋นจะแป๋งเซื้อมลงฮั้นนา (หมายถึงบ้านพี่ลำดวน) ไปตอก่อไปตอฮับจ้าง ฝ้ายของเป๋นหมด ตอผืนละ 50 บาท ขึ้นไปเป๋น 55 – 60 บาท เมื่อลูนมาได้ 75 บาท ตะก่อนมันบ่แปงน้อ คนก่อทุกข์ก่อยาก (บุปผา นุเทพสุ. 2557: สัมภาษณ์)

ตอนนั้นไปที่สวนอัมพร ไปพักที่วัดสามพระยา มีงาน 10 วัน มีการสร้างเรือนจำลองทั้ง 4 ภาคของไทย อยู่ด้วยกันหลายคน เขาพาไปไหนก็ไปตอนนั้นยังเด็กอยู่ ไปกับพี่ลำดวน ปิงกุล ตอนนี้ไม่ได้อยู่ที่แม่แจ่มแล้ว ย้ายไปอยู่ที่ในเมืองเชียงใหม่ น่าจะประมาณห้าสิบกว่าๆ แล้ว เพราะเกิดปีวัว ได้ไปทอลายประยุกต์กับลำดวน ปิงกุล เป็นลายของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชีนีนาถ ในวังส่งตัวอย่างมา เป็นลายประยุกต์ แต่ลายข้างในเป็นลายของแม่แจ่มแท้ ไปทอที่บ้านที่ลำดวน (ลำดวล สิทธิเดช) ไปรับจ้างทอ ฝ้ายเป็นของเขาทั้งหมด ทอผืนละ 50 บาท ขึ้นค่าจ้างป็น 55 – 60 บาท พอหลังๆ ได้ผืนละ 75 บาท เมื่อก่อนค่าทอไม่แพง คนก็ยากจน

ลายประยุกต์เผยแพร่มีหลายที่ แต่ที่คนสนใจจะเยี๊ยะได้ เฮาอู้ถึงลายประยุกต์นา แต่ละโบราณเยี๊ยะพ่องบ่เยี๊ยพ่อง มันแล้วแต่ความจ๋ำ อย่างพี่ก่อทอลายโบราณได้หมด มันพื้นฐานเดวกั๋น มีคนหนึ่งนาเฮียนเก่งแต้ๆ ละ พี่สาวของคนที่ทอหูกนี้นา 16 ลาย มันจะบ่ผ่อสักลาย จ๋ำได้หมด พี่สายใจฝาแฝดปี้สมจิตร เป๋นทอลายโบราณแต้ๆ อมลาย (บุปผา นุเทพสุ. 2557: สัมภาษณ์)

สิ่งที่น่าสนในขณะทำการสัมภาษณ์คือ การทอแบบอมลาย ซึ่งบุปผา นุเทพสุ ได้อธิบายความหมายของการ “อมลาย” คือการทอที่ไม่ต้องดูตัวอย่างลาย หรือที่เรียกว่า “ญ่า” ช่างทอที่สามารถทอแบบอมลายได้ถือว่าเป็นช่างทอที่มีทักษะความชำนาญสูง ช่างทอบางคนสามารถจำลายได้ทุกลายโดยไม่ต้องดูตัวอย่างลาย ดังคำสัมภาษณ์ของบุปผา นุเทพสุ ที่ว่า มีคนหนึ่งที่เรียนเก่งมากๆ สามารถทอลายโบราณทั้ง 16 ลวดลาย โดยไม่ต้องดูแบบ ทอลายโบราณแบบอมลาย คนนั้นคือสายใจ เป็นฝาแฝดกับสมจิตร

ด้วยบุปผา นุเทพสุ เป็นช่างทอที่มีโอกาสเข้าไปฝึกทอลายประยุกต์ที่พระที่นั่งภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นช่างทอคนแรกๆ ของแม่แจ่มที่ทอลายประยุกต์ 40 ปีผ่านไป ส่งผลให้บุปผา นุเทพสุ สั่งสมประสบการณ์การทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ จนเกิดทักษะความชำนาญ และในขณะเดียวกันก็ยังสามารถทอลายโบราณได้ เพราะมีโครงสร้างลายที่คล้ายกัน ปัจจุบันบุปผา นุเทพสุ อยู่กับครอบครัวที่บ้านท้องฝาย ทอผ้าและเปิดร้านขายผ้าซิ่นตีนจกและขายของชำที่บ้าน

สมหมาย พรมวงค์ษา อายุ 44 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย ทอประจำที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย เล่าถึงการได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกว่า

> เมื่ออายุได้ 9 ปี แม่เป๋นคนสอน ต๋อนนั้นโฮงเฮียนยังบ่มีสอน มันจะมีจกกั๋นบ่กี่คน แต่ก่อนนาหละอ่อนเปิ้นบ่ใช่ตอกั๋นอย่างคนบ่เด่ว ตอกั๋นเมิน ๆ นาน ๆ ไปไฮ่ไปสวนมาตอกั๋น มันบ่ใจ่ได้ขายผืน 50 บาทเท่าอั้น มีคนเฒ่าเปิ้นจะเอาใส่ถุงย่ามไปขายที่อื่น ปี้เขามาทอแต๊ๆ เมื่องานผ้าต๋นจกเกิดขึ้นนิ เมื่อฝึกใหม่ๆ โดนหยิกโดนตบอย่างไดก่อมี แต่ก่อนเปิ้นบ่ฮ้องว่าเป๋นเส้น เปิ้นฮ้องว่าเป๋นฟัน ก๊อน จี๋ เตก ฟัน เส้นเดวนะเปิ้นฮ้องว่าเป๋นฟัน เส้นเดวนะเปิ้นว่าจี๋ กอนเอาจกบ่ถูก ก่อติ้วหลังเฮา จี๋ก่อคือเต๊กเส้นเดวลงฮั้นนะ เป๋นจี๋ มันเหมือนจี๋ดอก อย่างบ่าเด่วเต๊กสอง หละอ่อนมันก่อฮู้แล้วว่า 2 เส้น กอนเฮาตอบ่าถูกมันตึงตบโตย หยิกโตย แม่นี้มันตึงโหดบ่โหดเน๊าะ มันตึงโดนกู้คนมันปึ๊กล่อ หละอ่อนตะก่อน โดนหลิ้วหวะ บ่าใจ่เหมือนหละอ่อนบ่เด่ว แอ่ว หละอ่อนตะก่อนแอ่วบ่ใช่ได้ ลองไปแอ่วมาแล้วเข้าบ้าน โดนละไม้แส้ คนตะก่อนเปิ้นสานต๋างแสงฮั้ว เขาตึงหักไว้ จ๊ดจ๋นไม้ฮั้วปอหัก หละอ่อนบ่าเด่วไปไหนเฮาบ่ฮู้ลอ เผื่อเฮาฮู้มันมาละ ตะก่อนอยู่กับแม่กับป้อค่ำมาต้องตักน้ำเป๋นหม้อเป๋นไห ล้างหม้อเข้าหม่า ล้างขันโตก ล่อตะก่อน ตักน้ำ เปรียบเทียบกั๋นห่างกั๋นริบรี่ ตี๋สี่ตีห้านี้หาบเปี้ยดเอาคัวไปขาย ซ้ำเตื่อนี้ไปคนเดว ต๋ำหมู่นี้เป๋นป่าหมด (สมหมาย พรมวงค์ษา. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์ สมหมาย พรมวงค์ษา ถอดความได้ว่า เมื่ออายุได้ 9 ปี แม่เป็นคนสอนให้ทอผ้าจก ตอนนั้นยังไม่มีการสอนทอผ้าจกในโรงเรียน มีเด็กๆ ที่ทอได้ไม่กี่คน ทอไม่เหมือนตอนนี้ เวลาทอใช้เวลาที่นาน กลับจากไร่จากสวนแล้วมาทอผ้า ทอแล้วก็ไม่ได้ขาย ถึงขายได้ก็ผืนละ 50 บาทเท่านั้น มีผู้เฒ่าเอาใส่ถุงย่ามไปขายที่อื่นบ้าง มาทอเป็นจริงเป็นจังในตอนผ้าซิ่นตีนจกได้รับความนิยม เมื่องานผ้าซิ่นตีนจกเกิดขึ้น ตอนเรียนกับแม่ใหม่ๆ มีทั้งโดนหยิกโดนตี ในการสอน แม่จะไม่เรียกเป็นเส้น แต่จะเรียกเป็นฟัน ก๊อน จี๋ เตก ฟัน เส้นเดียวเรียก “ฟัน” ส่วน “จี๋” คือการกดลงเส้นเดียวลง มันเหมือน จี๋ดอกไม้ อย่างตอนนี้ถ้าเราพูดว่า “เต๊กสอง” เด็กๆ จะรู้แล้วว่าคือ 2 เส้น สมัยก่อนเด็กๆ จะถูกฝึกแบบนี้ทุกคน โดนแม่ดุ ไปเที่ยวมาแล้วก็โดนตี ต้องช่วยแม่ตักน้ำ หาบน้ำใส่หม้อ ล้างหม้อข้าวหม่า ล้างขันโตก ตอนเช้ามืดตีสี่ตีห้าต้องหาบกระบุงเอาของไปขายที่ตลาด กลัวพ่อแม่ ไม่เหมือนเด็กสมัยนี้ นอกจากนี้สมหมาย พรมวงค์ษา ยังได้กล่าวถึงการสืบทอดการทอผ้าซิ่นตีนจกให้ลูก และแง่มุมของวิถีชีวิตของตนเองอีกว่า

ภาพประกอบ 120 สมหมาย พรมวงค์ษา อายุ 44 ปี ช่างทอบ้านท้องฝาย ผู้ที่ทอผ้าซิ่นตีนจกทอแม่แจ่มแม้อยู่ไกลบ้าน ปัจจุบันประจำที่ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ทอได้ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์เพราะมันหลักการดียวกัน มันเพียงแต่ประยุกต์ตรงแถบนี้เฉยๆ ข้างในนี้ก่อเป๋นลายเดวกั๋น แต่ไม่มีห้องนก ลายประยุกต์ทอง่ายกว่า ตอนนี้ลูกสาวอายุ 18 ปี สอนลูกสาวให้ทอ ตอนนี้ทอเป็นแล้ว ปิดเทอมก่อมาช่วยแม่ แต่ว่าปีนี้คงไม่ได้ช่วย เพราะว่าเตรียมตัวสอบเขามหาวิทยาลัยก่อเลยบ่มีเวลา เมื่อก่อนนี้ปิดเทอมเสาร์ อาทิตย์ก่อมานั่งตอ ติ๋นจกมันก่อตึงบ่หาย มันจะสืบกันไปเรื่อยๆ บางคนเขาก่อบ่ใจ่ว่าเฮียนจบหมดทุกคน ไปรอดว่าบ่ไปรอด แม้กระทั่งลูกเฮาเฮายังบ่มั่นใจ๋ปี๊กมาบ่มีหยังทำก่อมาเยี๊ยะไฮ่เยี๊ยะสวน ทอผ้าซิ่นตี๋นจกเหมือนปี้เนี๊ยะ อย่างพี่ไปอยู่กับแฟนที่ประจวบนี้ก่อต้องเอาไปทำปุ้นโตยไปอยู่ในเวียงเชียงใหม่ปี้ก่อเอาไปตอโตย เพราะว่ากี่นี้มันบ่ใช่ยุ่งยากเนาะ มันแกะได้ เฮาก่อฮ้วนหูกไปเหีย ฮ้วนไปหลายๆ ผืน มันเป๋นงานที่อยู่กับบ้านตอนที่พี่ไปอยู่ประจวบไปตั้งแต่ปี 44 ปี๊กมาปี๋ 50 เอาไปตอปุ้นโตย แล้วก่อส่งมานี่มาขายบ้าน (สมหมาย พรมวงค์ษา. 2557: สัมภาษณ์)

วิถีของช่างทอของ สมหมาย พรมวงค์ษา ผ่านระบบการฝึกการทอผ้าที่สืบทอดมาจากแม่เป็นวิถีของเด็กชนบทที่เรียบง่าย เมื่อมีชีวิตคู่ที่จังหวัดประจวบขิรีขันธ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 (กลับมาอยู่ที่แม่แจ่มในปี พ.ศ. 2550) ก็ยังทอผ้าตีนจกที่นั่นด้วย สมหมายกล่าวว่า มันไม่ใช่เรื่องที่ยุ่งยาก ฮ้วนหูกไปทีละหลายๆ ผืน มันเป็นงานที่อยู่กับบ้าน เมื่อทอเสร็จก็นำมาส่งมาขายที่แม่แจ่ม ไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ก็ยกกี่ไปทอผ้าด้วย ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการปรับตัวต่อสถานการณ์ของชีวิตที่ปลี่ยนไป ถึงแม้ว่าจะต้องย้ายถิ่นที่ไปแห่งหนใด ก็ยังทอผ้าตีนจกอยู่ตลอดเวลา เป็นเรื่องของความรักความชอบ กล่าวอีกนัยยะหนึ่งได้ว่า การทอผ้าตีนจกมันแทรกซึมเข้าไปในสายเลือดไปแล้ว (สมหมาย พรมวงค์ษา. 2557: สัมภาษณ์)

ในกรณีของการถ่ายทอดการทอผ้าซิ่นตีนจกให้กับลูกสาว ถอดความได้ว่า ทอได้ทั้งลายโบราณและลายประยุกต์เพราะมันหลักการเดียวกัน มันเพียงแต่ประยุกต์ตรงแถบนี้เฉยๆ ข้างในนี้ก่อเป๋นลายเดวกั๋น แต่ไม่มีห้องนก ลายประยุกต์ทอง่ายกว่า ลูกสาวอายุ 18 ปี สอนลูกสาวให้ทอ ตอนนี้ทอเป็นแล้ว ปิดเทอมมาช่วยแม่ แต่ว่าปีนี้คงไม่ได้ช่วย เพราะว่าเตรียมตัวสอบเขามหาวิทยาลัย เลยไม่มีเวลา เมื่อก่อนปิดเทอมในวันเสาร์ อาทิตย์ ให้ทอลายประยุกต์ที่บ้าน ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไม่มีวันหายไปแน่นอน มันจะสืบกันไปเรื่อยๆ เด็กสมัยนี้เมื่อไปเรียนหนังสือใช่ว่าจะจบทุกคน แม้กระทั่งลูกเราเองก็ยังไม่มั่นใจว่าจะมีงานทำตามที่เรียนมาหรือไม่ อาจจะกลับมาทำไร่ทำนา หรือทอผ้าเหมือนผู้เป็นแม่ก็เป็นได้

บัวหอม สุปินโน อายุ 51 ปี ช่างทอชาวบ้านไร่ เป็นผู้ทอคนเดียวในแม่แจ่มที่ทอลายโกมเชียงใหม่ เป็นลายผ้าซิ่นตีนจกที่มีความแปลก มีความแตกต่างไปจากลายโบราณ 16 ลายของแม่แจ่ม เป็นไปได้ว่าลายโกมเชียงใหม่นี้อาจมาจากคุ้มหลวงเวียงเชียงใหม่ บัวหอม สุปินโน เป็นลูกของแม่อุ๊ยนอม กองจันทร์ ซึ่งได้เสียชีวิตเมื่ออายุ 68 ปี ซึ่งบัวหอม สุปินโน เล่าเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกลายโคมเชียงใหม่นี้ว่า

> เป็นลูกของแม่อุ๊ยนอม กองจันทร์ เสียชีวิตเมื่ออายุ 68 ปี แม่อุ๊ยนอมเป็นคนออกแบบลายทั้งหมด (ลายเชียงใหม่) หรือถ้าหันอะหยังรอบตั๋ว ก่อจะนำมาออกแบบลายทอ แม่อุ๊ยนอมทอผ้าขายตั้งแต่ผืนละ 5 บาท เริ่มจกที่บ้านตั้งเมื่ออายุ 10 – 12 ที่เริ่มจก แม่ปี้เป๋นคนสอนลายกู้อย่างตึงลายเก่าลายใหม่จะมีของแม่นอมหรือว่าแม่อุ๊ย (ป้าของแม่นอม) เอามาฮื้อแม่นอมแหมก้ำนา เป๋นเอาลุกเชียงใหม่ปุ้นนะมา บ่ใช่ลายนาพิก๋ำนา เป๋นฮ้องลายเจียงใหม่ แม่อุ๊ยเป๋นได้ผัวตังเจียงใหม่ ก่อเป๋นเจ้าเป๋นนายเหมือนกั๋น เป๋นเอามาแล้วก่อเอามาฮื้อแม่ มันแหลวหมด (ขาดหมด) มันจะเหลือโกมเดวอั้นนะหน้อยเดว แล้วก่อแม่นอมเอามาผ่อกอยว่าเป๋นเยี๊ยะอย่างได แล้วก่อเอามาตอ มันจะเป๋นอย่างอี้ลายนี้บ่มี๋ไผตอ มีปี้คนเดวจะเป๋นคนตอตั้งเมื่อหน้อยๆ ละ ลายนี้มันก่อมาเมื่อสมัยยายละ แม่อุ๊ยของแม่อุ๊ยแหมก้ำ ลายมันผ่อปอบะหันละ เอามานี้นา ทั้งผืนมันจะเหลือโกมเดวอั้นนะ เก๊าเหง้ามันจะลุกจากไหนมาก่อบ่ฮู้ แต่ฮู้ว่าเอาลุกเชียงใหม่มา (บัวหอม สุปินโน. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 121 บัวหอม สุปินโน อายุ 51 ปี ช่างทอชาวบ้านไร่ ผู้ทอคนเดียวในแม่แจ่ม ที่ทอลายโกมเชียงใหม่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผู้วิจัยถอดความได้ว่า บัวหอม สุปินโน เป็นลูกของแม่อุ๊ยนอม กองจันทร์ เสียชีวิตเมื่ออายุ 68 ปี แม่อุ๊ยนอมเป็นคนออกแบบลายทั้งหมด (ลายเชียงใหม่) หรือถ้าเห็นสิ่งต่างรอบตัวก็จะนำมาออกแบบลายทอ แม่อุ๊ยนอมทอผ้าขายตั้งแต่ผืนละ 5 บาท บัวหอม สุปินโน เริ่มจกที่บ้านตั้งเมื่ออายุ 10 – 12 ปี แม่เป็นผู้สอนทุกลาย ทั้งลายเก่าและลายใหม่ ส่วนผ้าซิ่นลายโกมเชียงใหม่นี้ เดิมเป็นซิ่นที่ป้าของแม่อุ๊ยนอมเอามาให้แม่อุ๊ยนอม เป็นผ้าซิ่นที่มาจากเวียงเชียงใหม่ ไม่ใช่ลายนาพิกา (เพราะลายคล้ายรูปทรงของนาพิกา) เขาเรียกว่าลายเชียงใหม่ แม่อุ๊ยมีสามีเป็นเจ้านายที่เวียงเชียงใหม่ตังเจียงใหม่ ท่านเอาให้แม่อุ๊ยนอม ผ้าซิ่นที่เอามาให้ขาดหมดเหลือแต่ลายโกมนิดเดียว จากนั้นแม่อุ๊ยนอมเอามาแกะลาย แล้วทอเป็นลายผ้าซิ่นลายเชียงใหม่เหมือนที่เห็นทุกวันนี้ ลายโคมเชียงใหม่นี้ ยังไม่มีใครทอมีบัวหอมทอคนเดียว ทอลายนี้มาตั้งแต่เด็กแล้ว ทอสืบมาจากแม่อุ๊ย ต้นกำเนิดของลายมาจากไหนไม่รู้ รู้แต่ว่ามาจากเวียงเชียงใหม่

ลายโกมเชียงใหม่ วิเคราะห์ได้ว่า มีความเป็นไปได้สูงที่ลายโคมเชียงใหม่น่าจะมาจากคุ้มเจ้านายในเวียงเชียงใหม่ ในสมัยก่อนการที่ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นทอลายที่งดงามต้องเป็นชนชั้นสูง ซึ่งในการสัมภาษณ์พบว่าลายดั้งเดิมมีดิ้น นั่นแสดงว่าไม่ได้เป็นผ้าซิ่นของชาวบ้าน และเมื่อเทียบเคียงลายผ้าซิ่นตีนจกในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และกลุ่มชนที่ใกล้เคียงแม่แจ่ม อย่างเช่น ผ้าซิ่นตีนจกน้ำท่วมของดอยเต่าแล้ว ไม่พบลายที่ใกล้เคียงลายโคมเชียงใหม่เลย ประกอบกับข้อมูลจากการบอกเล่าในความเกี่ยวเนื่องของเจ้านายในเวียงเชียงใหม่ มีเป็นไปได้ว่า ลายโคมเชียงใหม่น่าจะมาจากคุ้มเจ้านายในเวียงเชียงใหม่

ภาพประกอบ 122 บัวหอม สุปินโน กับผ้าซิ่นลายโกมเชียงใหม่

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2557

นอกจากนี้บัวหอม สุปินโน ยังได้กล่าวถึง ผ้าซิ่นตีนจกลายโกมเชียงใหม่ ในประเด็นของการสืบทอดภูมิปัญญาว่า

ลายโกมเชียงใหม่มีมาตั้งแต่ปี้หน้อยๆ ละ อย่างคนอื่นที่เขาเอาลายนี้ไปทอ พี่ก่อบ่ได้หวง มันตึงบ่เหมือนสักคน มันบ่เหมือนเพราะว่าไปข้างอย่างอื้บ่ได้ เขามันจะเลาะไปเอื๊ยะก่า จะไดฮุ เขาตึงบ่เหมือน ตั๋วนี้ก่อบ่เหมือน ตั๋วนี้ก่อบ่เหมือน ในนี้ก่อบ่เหมือน แต่อั้นนี้ปี้เอาจากนั้นมา จากของเปิ้นมาจากบ่าเก่าอั้นนะ อย่างแม่อุ๊ยนัน ขอแม่ไปก่อฮื้อ ๓ เตื้อเลยนา เต๊าต๋ายเลย เลยบ่ได้ มันตึงบ่ได้ ไปตังข้างอื้บ่ได้ แต่เขาก่อทำ ทำได้ มันจะบ่เหมือน ที่เขาแป๋งจ้อนั้นก่อบ่เหมือนนา อย่างไปตังข้างมันจะช้าโตยเพราะเงื่อนฝ้ายเปลี่ยนตลอด ผ่อสะเปานี้ก่อบ่เหมือนไผนา สะเปานี้มันเป๋นสะเปาหก ที่เขาตอนี้เป๋นสะเปาสาม สะเปาสี่บ่ดาย อย่างนี้โกมอันจะใหญ่ มันจะหันถี่ ห้องนกจะเอาถี่ก่อได้ห่างก่อได้ ถ้าถี่เฮาจะเฮาจะใส่นี้ก่อได้ ห้องนี้นา แต่เปิ้นเอามาอย่างอื้ เฮาก่อเลยเอามาอย่างอื้ สามเจ่นคนละลายนี้ อันนี้ก่อเหลือผืนเดว ขายไปติกๆ คนมาสั่งแต่ก่อบ่ได้ทำ อย่างสีนี้ แล้วแต่เฮาจะเอา แต่ว่าสีนี้เปิ้นบ่เปลี่ยนนา ใช้สีม่วง มันมาโดยตรงของเปิ้นนะ สีเหลือง ละก่อสีเขียว เป๋นสีดั้งเดิมของเปิ้น แต่สีม่วงนี้บ่เปลี่ยนเลย ละก่อสีในนี้เอาสีสังก่อได้ แต่ว่าต้องฮื้อมันเข้ากั๋น สะเปานี้ก่อเอาสีสังก่อได้ โหน่ยนี้บ่ดายที่เปิ้นบ่เปลี่ยนสี อันเดิมเป็นมีดิ้นใส่ มันจะเป๋นสีขาว เคยเอามาฮื้อคนบ้านป่าฝางอยู่ตังเหนืออำเภอปุ้น ตังบ้านเจียงปุ้นนะ เลยจกอย่างอี้นี้เขาบ่หันนา เขาถามว่ามันเป๋นญ่าอะสัง แต่เขาก่อเกยจกเหมือนกัน อันนี้ก่อมีคนสั่งตลอด ลายนี้เปิ้นฮ้องสะเปาหลวง โหน่ยมันก่อบ่เหมือนของบ้านเฮา ลายนี้ก่อมีคนสั่งเล่ยๆ แต่เฮาบ่ได้เยี๊ยะ เพราะว่าเข้าโฮงสี แล้วก่อออกมาก่อกายเหีย ลายนี้ถือว่าบ่ไจ่เก๊าเหง้าแม่แจ่ม แต่อย่างลายแม่แจ่มปี้ก่อจกได้หมด (บัวหอม สุปินโน. 2557: สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยถอดความในประเด็นของการถ่ายทอดภูมิปัญญาลายโกมเชียงใหม่ได้ว่า ลายโกมเชียงใหม่มีมาตั้งแต่เด็ก อย่างคนอื่นที่เขาเอาลายนี้ไปทอ ไม่ได้หวง แต่ก็ทอไม่ได้สักคน เพราะมันทอออกด้านข้างเหมือนแบบไม่ได้ เขาจะเลาะไปแบบนี้ บอกไม่ถูก ทออย่างไรก็ไม่เหมือน และบัวหอม สุปินโน กล่าวต่ออีกว่า ลายทั้งหมดเอามาจากของเดิม อย่างแม่อุ๊ยนัน ได้ขอแบบเพื่อเอาไปทอ 3 ครั้ง จนท่านเสียชีวิต ก็ยังไม่สามารถทอลายนี้ได้ ต่อลายออกด้านข้างไม่ได้ ถึงทำได้แต่ก็ไม่เหมือน อย่างซ่อก็ไม่เหมือน ทอไปด้านข้างมันจะช้าเพราะต้องเปลี่ยนเงื่อนฝ้ายตลอด ลายสะเปาก็ไม่เหมือนใคร สะเปานี้เป็นสะเปาหก ที่ทอกันทั่วไปเป็นสะเปาสาม และสะเปาสี่ ลายโกมเชียงใหม่นี้ โกมจะมีความใหญ่และถี่ ห้องนกจะใส่ถี่หรือห่างก็ได้ แต่ในเมื่อลายเดิมมาอย่างนี้ เราก็จะทออย่างนี้ เพราะลายนี้มีมาสามชั่วอายุคนแล้ว สีก็ยังคงสีเดิมไว้ไม่เคยเปลี่ยน ใช้สีม่วงเป็นสีหลัก สีเหลือง และสีเขียว สีทั้งหมดนี้เป็นสีดั้งเดิมของโหน่ย (ลายโกม) ของผ้าผืนนี้ ส่วนในส่วนประกอบอื่นใช้สีอะไรก็ได้แต่ว่าต้องให้มันเข้ากัน ผ้าผืนเดิมจะมีการสอดดิ้น เป็นสีขาว เคยเอาไปให้คนบ้านป่าฝาง (บ้านป่าฝางอยู่ทางเหนืออำเภอ ไปทางบ้านเจียง) ช่างทอบอกว่าลายแบบนี้ไม่เคยเห็น เขาถามว่า “มันเป๋นญ่าอะสัง” (มันคือลายอะไร) แต่ก็มีคนสั่งตลอด แต่ไม่ว่างทอเพราะว่าเข้าโรงสี ลายนี้ถือว่าใช่ลายดั้งเดิมของแม่แจ่ม แต่อย่างลายแม่แจ่มเราก็ทอได้หมด

จากข้อมูลในข้างต้น ถึงแม้ว่าลายโกมเชียงใหม่จะไม่ใช่ลายดั้งเดิมของแม่แจ่มก็ตาม แต่ลายโกมเชียงใหม่ก็มีเรื่องราวความเป็นมาของลวดลายที่น่าสนใจ อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ การสืบทอดภูมิปัญญา เพราะจากข้อมูลที่ได้พบว่า ไม่มีผู้ใดสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกลายโกมเชียงใหม่ อีกประการหนึ่งลูกของบัวหอม สุปินโน เป็นผู้ชาย ไม่ทอผ้า อาจเป็นเพราะอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ประกอบกับช่างทอชาวแม่แจ่มคุ้นเคยกับลายดั้งเดิมของแม่แจ่ม จึงเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงว่าลายโกมเชียงใหม่อาจจะขาดผู้สืบทอด

อนงค์พร ศรีเที่ยง อายุ 21 ปี ช่างทอผ้าซิ่นตีนจกชาวบ้านท้องฝาย เป็นช่างทอรุ่นใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามาจาก แม่อุ๊ยลพ นที ผู้เป็นยาย ปัจจุบันเรียนที่คณะพยาบาลศาสตร์ แมคคอร์มิค มหาวิทยาลัยพายัพ ทอผ้าตั้งแต่อายุ 12 ปี ณะนั้นเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งอนงค์พร ศรีเที่ยง กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มว่า

> ตอตั้งแต่ ม.1 จะขึ้น ม.1 ประมาณ อายุ 12 ปี๋ ยายเป๋นคนสอน ยายชื่อลายลพ ยายกำลังตอผ้าอยู่ คนเฒ่าเป๋นก่อบอกฮื้อน้องว่าอยู่บ่าดอกบ่าตาย ไปแอ่วขึ้นๆ ล่องๆ ฮื้อมาตอผ้า ตอนแรกเริ่มก่อเฮียนหน้าหมอน มันจะเป๋นลายง่ายๆ บ่ได้เฮียนที่โฮงเฮียนเฮียนอยู่บ้านนี่แหละ แม่อุ๊ยก่อจะฮ้องมา เป๋นก่อจะก๋างหูกก๋างกี่ฮื้อโดยเฉพาะ ตอเป๋นหน้าหมอนยายจะเริ่มฮื้อก่อน เริ่มเป๋นสามเหลี่ยมง่ายๆ ขึ้นลงสามสี่ง่ายๆ พอเริ่มได้ ก่อจะกล๋ายเป๋นฮูบม้า ฮูบสัตว์ พอเริ่มทำได้ๆ ก่อเก็บหน้าหมอนนั้นไว้ แล้วก่อเริ่มตอลายซิ่น (อนงค์พร ศรีเที่ยง. 2557: สัมภาษณ์)

ถอดความได้ว่า ทอตั้งแต่เรียนอยู่ชั้น ม.1 จะขึ้น ม.2 ตอนนั้นประมาณ อายุ 12 ปี ยายเป็นคนสอนให้ ยายชื่อลพ นที ยายกำลังทอผ้าอยู่ ท่านก็บอกว่าอยู่บ้านก็อยู่เฉยๆ ได้แต่เที่ยว จึงให้มาทอผ้า ตอนแรกเริ่มเรียนทอหน้าหมอนก่อน เพราะเป็นลายที่ง่ายๆ ไม่ได้เรียนทอผ้าที่โรงเรียน แต่เรียนอยู่ที่บ้าน แม่อุ๊ยท่านเรียกมาแล้วก็กางหูกกางกี่ให้โดยเฉพาะ ทอเป็นหน้าหมอนโดยที่ยายเป็นผู้เริ่มทอลายให้ก่อน โดยเริ่มเป็นสามเหลี่ยมง่ายๆ ขึ้นลง สามสี่ ง่ายๆ พอเริ่มได้ก่อจะทอเป็นรูปม้า รูปสัตว์ พอเริ่มทำได้ก็เก็บหน้าหมอนนั้นไว้ แล้วก่อเริ่มทอลายผ้าซิ่น

อนงค์พร ศรีเที่ยง กล่าวต่ออีกว่า ลายโบราณทอไม่เป็น เพราะยายยังไม่ได้สอน ลายโบราณทอยากพอสมควร เพราะต้องใช้ฝ้ายพื้นเมืองหรือว่าฝ้ายพ่าย มันจะขาดง่าย ทอช้าและมีเงื่อนฝ้ายเยอะ ตอนเริ่มเรียนได้ผ้าซิ่นมาใส่เอง รู้สึกว่าภูมิใจ และยังเก็บผ้าซิ่นที่ทอผืนแรกไว้จนถึงทุกวันนี้ อยากทำงานในสาขาที่ตนเรียนมาคือพยาบาล แต่ทอผ้าเป็นงานเสริม ทอเมื่อมีเวลาว่าง เพื่อนในรุ่นเดียวกันที่ทอผ้าเป็น มีอีก 2 คน ที่ทอผ้าเป็นเพราะตอนเรียนชั้นระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านทัพ ตอนนี้เพื่อนเรียนที่ในเมืองเชียงใหม่ เรียนด้วยทำงานไปด้วย ทำงานที่ห้างสรรพสินค้า เมื่อกลับมาแม่แจ่มก็จะมาทอผ้า ส่วนนอกนั้นทอไม่เป็นเลยเพราะขี้เกียจ (อนงค์พร ศรีเที่ยง. 2557: สัมภาษณ์)

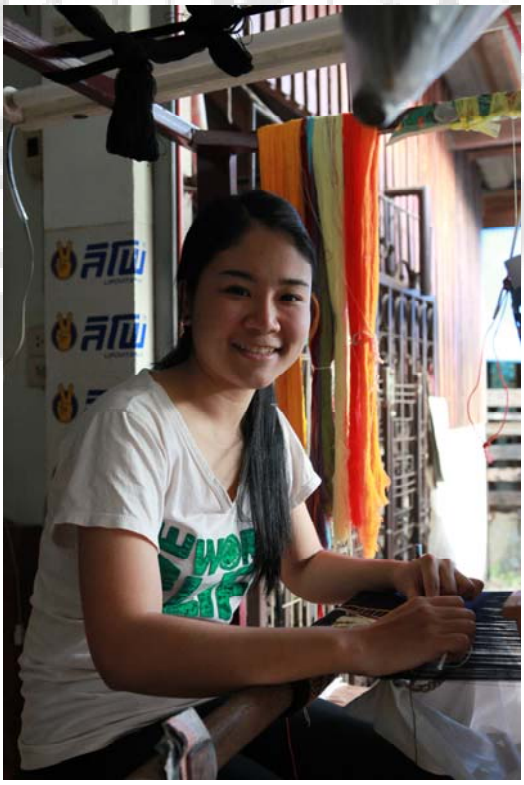

ภาพประกอบ 123 อนงค์พร ศรีเที่ยง อายุ 21 ปี ช่างทอวัยรุ่น บ้านท้องฝาย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ปี๋นี้น้องอายุ 21 เฮียนที่มหาวิทยาลัยพายัพ เอกพยาบาล ทอผ้ามันบ่ใช่เป๋นงานหลัก มันเป๋นงานแก้เบื่อ มันก่อเพลินเหมือนกั๋นเวลาทอ แต่เวลาปี๊กมาบ้านยังบ่มี๋ก๋านบ่มี๋งานเตื่อ เฮียนยังบ่จบเตื่อปี๊กมาว่าง ก่อทอช่วยแม่ ได้ค่าเทอมไปพ่อง ช่วยแม่ แม่เห็นว่าเวลาว่างๆ บ่ได้เยี๊ยะหยังก่อมาทอผ้ามันก่อม่วนเพราะว่าทุกทีจะต้องไปตอที่บ้านยาย หยั่งค่ำมาแม่ไปกาด ก่อต้องขึ้นมาตอช่วยแม่ตอ ....ถ้ามันมีกี่ตั้งอยู่ในบ้าน ถ้าเฮียนจบแล้วปี๊กมาทำงานที่บ้าน ก่อเข้ามาเยี๊ยะพ่อง ก่อเหมือนชาวบ้านที่เป๋นก๋างไว้ แล้วเป๋นก่อไปไฮ่ไปสวนเอี๊ยะก่า แต่ว่าของเฮาจะต้องไปทำงานที่โฮงยา แต่ก่อมีเพื่อนรุ่นเดวกั๋น แต่คนละหมู่บ้าน ไปเฮียนที่เวียง แล้วก่อเอากี่ไปไว้ที่หอโตย อันนั้นเช่าหออยู่ห้องกว้างแต่บ่ได้ตอเป๋นตื๋นซิ่น เขาตอเป๋นดอก เพื่อเอาไปตกแต่งเสื้อ น้องไปแอ่วที่หอยังสะดุ้งเลย ว่าหยังมาหมั่นแต้หมั่นว่าอี๋เนาะ มันว่าอยู่ห้องบ่ฮู้จะเยี๊ยะอะหยัง อยู่บ่ดายเอี๊ยะก่า เป๋นหูกหน้อยน้อ เอาไว้ที่หอเลย อันนั้นเป๋นสีบฝ้ายได้คนเดว แต่อันนี้เยี๊ยะบ่ได้ (อนงค์พร ศรีเที่ยง. 2557: สัมภาษณ์)

จากการให้สัมภาษณ์อนงค์พร ศรีเที่ยง ในประเด็นของการสืบทอดภูมิปัญญา ถอดความได้ว่า ปีนี้ (พ.ศ. 2557) อายุ 21 ปี เรียนที่มหาวิทยาลัยพายัพ สาขาวิชาพยาบาล งานทอผ้ามันไม่ใช่เป็นงานหลัก มันเป็นงานแก้เบื่อ มันเพลินเวลาทอ แต่เวลากลับมาบ้านยังไม่มีงานทำ เรียนก็ยังไม่จบ ปิดเทอมกลับบ้านมันก็ว่าง มาทอผ้าช่วยแม่ ได้ค่าเทอมแบ่งเบาภาระของแม่ แม่เห็นว่าเวลาว่างๆ ไม่ได้ทำอะไร ก็มาทอผ้ามันก็เพลินดี ทุกทีจะต้องไปทอที่บ้านยาย ตอนเย็นแม่ไปตลาด ก็ต้องมาช่วยแม่ทอ

ภาพประกอบ 124 ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด แม่อุ๊ยลพ นที ผู้ถ่ายถอดภูมิปัญญา การทอผ้าตีนจก ให้อนงค์พร ศรีเที่ยง

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ถ้ามีกี่ตั้งอยู่ในบ้าน ถ้าเรียนจบแล้วกลับมาทำงานที่บ้าน ก็จะมาทอบ้าง ก็เหมือนชาวบ้านที่เขากางกี่ทอผ้าไว้ จะกลับมาทอหลังจากที่ไปไร่ไปสวน แต่ว่าของเราจะต้องไปทำงานที่โรงพยาบาล มีเพื่อนรุ่นเดียวกันอยู่คนละหมู่บ้าน ไปเรียนในเมืองเชียงใหม่ แล้วเอากี่ไปไว้ที่หอด้วย หอที่เพื่อนเช่าอยู่ห้องกว้าง แต่ไม่ได้ทอตีนซิ่น เพื่อนคนนี้ทอเป็นดอก เพื่อเอาไปตกแต่งเสื้อ ไปเที่ยวที่หอยังตกใจเลยว่าทำไมถึงขยันแบบนี้ เพื่อนบอกว่าอยู่ในห้องไม่รู้จะทำอะไร ก็เลยเอาหูกเล็กๆ ไปไว้ที่หอเลย เพื่อนสืบฝ้ายได้เอง แต่เรายังทำไม่ได้

ญ่าและการอมลาย

คำว่า “ญ่า” ในสำเนียงของคนไทยวน ออกเสียงขึ้นจมูก ไม่ได้ออกเสียงเหมือนคำว่าย่า ในภาษาไทยภาคกลาง คำว่าญ่า หมายถึงแบบของลวดลายทอในส่วนของตีนซิ่นตีน ซึ่งช่างทอจะต้องดูแบบลายหรือดู “ญ่า” ในการเริ่มทอจก เมื่อทอได้ครบหนึ่งช่วงของลวดลาย ช่างทอจะทอโดยไม่ต้องดูญ่าเพราะลวดลายทอผ้าตีนจกเป็นลวดลายที่ซ้ำกันในทุกช่วงลาย ลวดลายของ “ญ่า” เป็นลวดลายโบราณ ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นญ่าจึงเป็นเหมือนเครื่องมือหรือสื่อในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกของไทยวนแม่แจ่ม ส่วนในการใช้สีไหนนั้นขึ้นอยู่กับช่างทอ จึงเห็นได้ว่าลวดลายทอเดียวกัน เมื่อจกสีในลวดลายที่ต่างกัน จะส่งผลต่อผ้าทอแต่ละผืนนั้นมีอารมณ์ที่แตกต่างกันไป

ในขณะเดียวกัน ช่างทอบางคนมีพรสวรรค์ในการทอผ้าเป็นอย่างมาก สามารถทอจกแต่ละครั้งไม่ต้องดูญ่า สามารถจำรูปแบบลวดลายโบราณและพลิกแพลงลวดลายได้ ในภาษาช่างทอเรียกว่าการ “อมลาย” เปรียบได้เหมือนการแต่งกลอน แต่งค่าว ที่สามารถแต่งได้โดยไม่ต้องดูฉันทลักษณ์ สามารถพลิกแพลงเล่นคำได้ตามใจ การทอผ้าจกแบบอมลายก็เช่นกัน ช่างทอต้องมีทักษะค่อนข้างสูงในการทอ จนสามารถทอได้จามจินตนาการของตน จนเกิดเอกลักษณ์เฉพาะตัวของช่างทอผู้นั้น

ภาพประกอบ 125 ญ่าหรือต้นแบบการขึ้นลายทอจกของกลุ่มช่างทอผ้าตีนจกบ้านไร่

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2557

5.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาในสถาบันการศึกษาในแม่แจ่ม

ปัจจุบัน สังคม เศรษฐกิจได้เปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ สังคมแม่แจ่มใช่ว่าจะเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบเก่า ทุกอย่างมีแนวโน้มว่าจะเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว การเกษตรที่ต้องลงทุนสูง ธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ของประเทศไทยมาใช้พื้นที่ของแม่แจ่มในการปลูกพืช อย่างเช่นข้าวโพด ภูเขาถูกตัดไม้จนโล่งเตียนเพื่อทำไร่ เด็กเยาวชนเมื่อเรียนจบระดับมัธยมแล้วต้องเข้าไปเรียนในเมืองเชียงใหม่ ทุกอย่างต้องใช้เงินเหมือนในสังคมเมือง ส่งผลให้การดำเนินชีวิตตั้งปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลง เมื่อเชื่อมโยงกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาภายในเครือญาติคงไม่เพียงพอในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างเริ่มเร่งรีบ เวลาในแม่แจ่มไม่ได้เดินอย่างช้าเนิบนาบอย่างเมื่อหลายสิบปีก่อน การให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนทางด้านการทอผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาของชาวแม่แจ่มโดยเฉพาะผ้าซิ่นตีนจก เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลของโรงเรียนต่างๆ ที่มีการเรียนการสอนทางด้านการทอผ้าจก และมีแหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกภายในแม่แจ่มได้ดังนี้

5.2.1 โรงเรียนบ้านทัพ

เริ่มจาก ทศพร จันทรประณีต เมื่อครั้งรับราชการเป็นครูสอนที่โรงเรียนบ้านทัพ (ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ) ได้หารือกับ อุทิศ สมบัติ และผู้นำหมู่บ้านคือบ้านทัพ บ้านท้องฝาย และบ้านไร่ ในเรื่องของการทำโรงทอผ้าเพื่อสอนนักเรียนในการทอผ้าจก ขณะนั้น ประสิทธิ์ สนธิกุล เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน โดยในปี พ.ศ. 2540 เริ่มทำโรงทอ มีชาวบ้านช่วยกันหาไม้และทำโรงทอ ส่วนหลังคาได้รับการสนับสนุนจากหน่วยต้นน้ำแม่อวม กรมป่าไม้ และได้ไปของบประมาณสนับสนุนจากสมาคมสตรีศรีล้านนา นำโดยนายอำเภอขวัญ วงค์นิติกร ได้รับการสนับสนุนงบประมาณเป็นจำนวนเงิน 12,000 บาท จากนั้นได้นำงบประมาณที่ได้มานั้นมาซื้อกี่และอุปกรณ์เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท และซื้อด้ายเป็นจำนวนเงิน 2,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2541 เริ่มทำการสอนทอผ้าโดยเชิญครูภูมิปัญญามาสอน รวมทั้งมีผู้ปกครองเปลี่ยนเวรกันมาสอน ในการเรียนการสอนมีการสอนทุกตอนบ่ายของวันศุกร์ สอนนักเรียนหญิง ส่วนนักเรียนชายเรียนเกษตร จากนั้นเริ่มทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิชาเลือกในกลุ่มสาระการงานพื้นฐานอาชีพ (ทศพร จันทรประณีต. 2557: สัมภาษณ์) ซึ่งทศพร จันทรประณีต กล่าวในเรื่องการเรียนการสอนว่า

> ทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมา เป็นวิชาเลือกในกลุ่มสาระการงานพื้นฐานอาชีพ การทอผ้าตีนจกเบื้องต้น โดยเริ่มจาก ป.4 ทอหน้าหมอน ป.5 ทอสไบ และ ป.6 ทอตี๋นซิ่น เป็นการเรียนรู้ที่เริ่มจากง่ายไปหายาก ซึ่งการจัดการเรียนการสอนทอผ้าในโฮงเฮียนนี้ก่อมีปัญหาอยู่พ่อง อย่างในบางครั้งป้อแม่บางคนยังบ่เข้าใจ๋ บอกว่าส่งลูกฮื้อมาเฮียนหนังสือ จะไดฮื้อมาทอผ้าแหมก่อได้อธิบายไปว่าต้องการฝึกจิตใจหละอ่อน ฮื้อมีจิตใจดี มีสมาธิ รู้หน้าที่ว่าทุกบ่ายวันศุกร์จะต้องเข้าโรงกี่ หละอ่อนสามารถบอกในเรื่องของการใช้สีที่ต่างกั๋นในลวดลายเดวกั๋นได้ (ทศพร จันทรประณีต. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 126 ทศพร จันทรประณีต กับโรงกี่โรงเรียนบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฝอยทอง สมวถา, ก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในการให้สัมภาษณ์ ทศพร จันทรประณีต พบว่าในช่วงแรกของการเปิดโรงทอผ้าที่โรงเรียนบ้านทัพ ได้ทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าจกเป็นวิชาเลือกในกลุ่มสาระการงานพื้นฐานอาชีพ เริ่มจากการเรียนรู้จากง่ายไปหายาก โดย ป.4 ทอหน้าหมอน ป.5 ทอสะไบ และ ป.6 ทอตีนซิ่น การจัดการเรียนการสอนทอผ้าในโรงเรียนนี้ มีปัญหาอยู่บ้าง อย่างในบางครั้งผู้ปกครองยังไม่เข้าใจ บอกว่าส่งลูกมาเรียนหนังสือ ไม่ได้ส่งลูกให้มาทอผ้า ซึ่งได้อธิบายไปว่าการทอผ้า เป็นการฝึกจิตใจนักเรียน ให้มีจิตใจที่ดี มีสมาธิ มีความวิริยะอุตสาหะ รู้หน้าที่ว่าทุกบ่ายวันศุกร์จะต้องเข้าโรงกี่ อีกทั้งนักเรียนสามารถบอกในเรื่องของการใช้สีที่ต่างกันในลวดลายเดียวกัน ได้

เมื่อทศพร จันทรประณีต ได้เกษียณอายุราชการ ได้มี อนงค์นุช วรรณคำ อาจารย์โรงเรียนเดียวกัน มารับช่วงแทน ซึ่งอนงค์นุช วรรณคำ เป็นคนแม่แจ่มโดยกำเนิด เช่นเดียวกับทศพร จันทรประณีต มีความรักและสนใจในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมานานแล้ว อนงค์นุช กล่าวว่า ที่บ้านมีกี่ มาเริ่มต้นที่โรงเรียนนี้ กำลังเริ่มเทอมนี้ เพราะครูทศพรท่านเกษียณอายุราชการ ก็เลยมารับช่วงแทน มีครูภูมิปัญญาที่เป็นช่างทอในแม่แจ่มมาสอนทุกวันศุกร์ แต่เทอมหน้าจะสอนเองเพราะได้เรียนทอผ้ามาระดับหนึ่งแล้ว ประกอบกับได้ครูฝึกสอนมาช่วย 2 คน ก็เป็นคนแม่แจ่ม

ในการสอนนักเรียนจะเน้นเรื่องของการแก้ปัญหา ตั้งแต่ฝ้ายขาดจะทำอย่าไร ถ้าเป็นเมื่อก่อนนักเรียนจะได้ทอผ้าครึ่งวัน ตอนนี้ลดลงเหลือวันศุกร์ ตอนบ่ายแค่ชั่วโมงเดียว ทีนี้ก็แก้ปัญหาโดยให้นักเรียนทานข้าวเสร็จแล้ว เข้าโรงกี่เลย แล้วเลิกเรียนตอนบ่าย ในเรื่องของครูภูมิปัญญาบางครั้งท่านอาจถ่ายทอดไม่เป็น ที่ผ่านมานักเรียนในรุ่นก่อนๆ ส่วนหนึ่งจะเรียนรู้กับแม่ที่สอนมาจากบ้านมาก่อนแล้ว แต่พอรุ่นหลังมานี้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาเด็กๆ จะไม่ค่อยสนใจ แต่ขอให้ได้นิดหน่อยก็ยังดี

ภาพประกอบ 127 ผู้วิจัยกับอนงค์นุช วรรณคำ อาจารย์สอนทอผ้า โรงเรียนบ้านทัพ
วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ด้วยความเป็นครู เป็นนักวิชาการ ก็จะมีตำราให้นักเรียน สมมุติว่าลายกูดจะมีวิธีการทออย่างไร เมื่อนักเรียนมีตำราก็จะง่ายแก่การทอ มีความคิดว่าจะทำเป็นรูปเล่ม อย่างลายหน้าหมอน ก็จะรวบรวมลายและวิธีการทอเป็นเล่ม ที่ผ่านมานักเรียนมีตำรา อาศัยว่านักเรียนทอเป็นแล้วมาจากที่บ้าน ตอนนี้กำลังเริ่มต้นใหม่ คิดว่าเรามาถูกทางแล้ว เช่นอันนี้ลายละกอนหน้อย ขึ้น 2 ลง 4 มันจะมีการควบ การซ้อน อย่าง 1 โหน่ย มี 34 แถว เราก็จะจดไว้ (อนงค์นุช วรรณคำ. 2557: สัมภาษณ์)

> ครูบ่ได้กี๊ดคนเดว คือ เฮาเอาครูภูมิปัญญามานั่งโตย แล้วเฮาเฮียน ก่อนที่เฮาจะถ่ายทอดหละอ่อน เฮาต้องฮู้เจ้า เจ้าก่อจะจดคนเดียวก่อน เฮียนคนเดวลายนี้เป๋นฮ้องว่าลายอะหยังๆ พอจดเรียบร้อย เฮาก่อจะเอามาถ่ายทอดนักเรียน เอามาถ่ายเอกสารแล้วก่อแจกนักเรียนหมู่นี้จะเริ่มต้นจากศูนย์ เริ่มต้นใหม่หมดนาเจ้าต๋อนแรก 4-5-6 เจ้า อันเก่าๆ เป๋นเอา 4-5-6 พอมาป๊บเจ้ามาฮับงานนี้มันปล๋ายเทอมแล้ว หละอ่อนป.6 ค่อนข้างจะมีปัญหาติดเวลาเรียน เป๋นจะสอบโอเนต เพราะฉะนั้นก็เลยเอาน้อง ป.3 มาประกบ เอาน้องป.3 มาเพื่อว่าปี๋ต่อไป แล้วก่อมาตัน ป.6 ก่อบ่อะหยังเท่าใดละ หมายความว่าเฮาต้องเฮียนหนักโตยน้อ สำคัญอยู่ที่ครู เฮาต้องจ่าง เฮาต้องสนใจ๋ (อนงค์นุช วรรณคำ. 2557: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์อนงค์นุช วรรณคำ ถอดความได้ว่า ในกระบวนการเรียนรู้การทอผ้าซิ่นตีนจกนั้น ครูไม่ได้คิดเอง มีครูภูมิปัญญามาสอน และเราเรียนรู้ไปกับเขา ก่อนที่เจะมาถ่ายทอดให้นักเรียน เราต้องบันทึกความรู้ที่ครูภูมิปัญญาสอน เรียนรู้เรื่องราวด้วยการจด พอจดเรียบร้อยก็จะเอามาถ่ายทอดให้นักเรียน ถ่ายเอกสารแล้วแจกนักเรียน เริ่มสอนใน ชั้น ป.4 ถึง

ป.6 แต่ตอนนี้มีปัญหาคือ ป.6 เรียนทอผ้าได้ไม่เต็มที่ เพราะจะต้องไปสอบโอเน็ต ดังนั้นก็เลยลองเอานักเรียนชั้น ป.3 มาประกบ แต่ก็ยังไม่ได้อะไรเท่าไหร่นัก แต่ก็ยังได้เรียนรู้ไปทีละน้อย ที่สำคัญครูต้องถ่ายทอดเป็น มาถึงตรงนี้ จึงเหมือนเป็นการทดลองว่า นักเรียนชั้น ป.3 อายุประมาณ 8 ขวบ จะมีการเรียนรู้เรื่องการทอผ้าได้หรือไม่ อาจจะไม่ได้งานทอที่เป็นชิ้นเป็นอันมากนัก แต่อย่างน้อยนักเรียนก็ได้ซึมซับในเรื่องของการทอผ้า

ภาพประกอบ 128 ช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

อนงค์นุช วรรณคำ ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนทอผ้าซิ่นตีนจกในโรงเรียนบ้านทัพอีกว่า วิชาทอผ้ามีในตารางสอน ตอนนี้อยู่ในชั่วโมงสุดท้าย เมื่อก่อนตอนครูทศพร จันทรประณีตมีแผนการสอนอยู่ในกลุ่มสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยี นักเรียนชายลงงานเกษตร นักเรียนหญิงทอผ้า คิดว่าก่อคงต้องทำใหม่หมดตั้งแต่การทำหลักสูตร จะได้ต่อเนื่องกัน อยากทำแบบครบวงจร ที่ว่ามีทั้งมีสินค้าจำหน่าย ในแม่แจ่มนี้มีโรงเรียนป่าแดดอีกโรงเรียนหนึ่งที่สอนทอผ้า แต่ปัญหาอยู่ที่ครูผู้ดูแลทอผ้าไม่เป็น พอครูที่มาดูแลทอเป็นก็ย้ายไปอยู่ที่อื่น เป็นที่น่าเสียดายมาก แต่ตอนนี้ก็ไม่รู้ว่าจะมีอยู่หรือไม่ ที่ผ่านมาได้ออกสื่อทีวี และมีอีกโรงเรียนหนึ่งคือโรงเรียนแม่ศึก แต่เป็นการทอผ้าของชนเผ่า ที่นั่นครูเก่ง

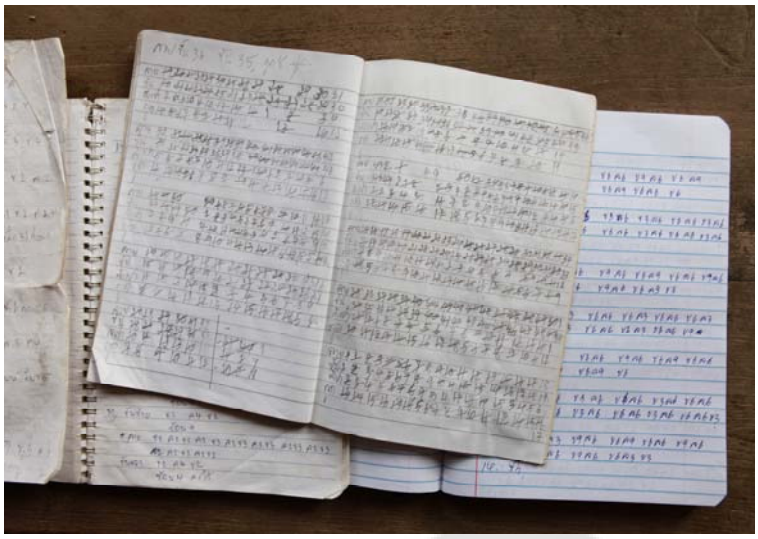

ภาพประกอบ 129 สื่อการสอนและตำราการทอผ้าของ อาจารย์อนงค์นุช วรรณคำ ที่โรงกี่โรงเรียนบ้านทัพ

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ในการเรียนรู้ ถ้าเราปูพื้นนักเรียนตั้งแต่ ป.3 เป็นต้นไป ถ้าเขาอยู่ป.5 หรือ ป.6 ก็สามารถทอผ้าซิ่นได้แล้ว กี่ 1 หลังมีนักเรียน 2 คน เอาป.3 มาปะกบ เพราะป.3 ยังทอไม่ค่อยเป็น ต้องให้รุ่นพี่ช่วยสอนรุ่นน้อง ในแต่ละกี่ต้องใช้ทั้งเทอม ปัญหาในการเรียนการสอน ประการแรกด้านผู้ปกครองก็คือ มีบางส่วนที่ยังไม่เห็นความความสำคัญของการทอผ้า เพราะคิดว่าให้ลูกมาเรียนหนังสือ ไม่ได้ให้มาเรียนทอผ้า แต่ก็เป็นส่วนน้อย สามารถอธิบายให้ผู้ปกครองเข้าใจได้ ปัญหาประการที่สองคือ ตัวครูที่ต้องสนใจอย่างจริงจัง มีวิธีการถ่ายทอดที่ดี และประการสุดท้ายสำคัญที่สุดคือตัวนักเรียน ความพร้อมและความสนใจของผู้เรียน มีส่วนให้การเรียนประสบความสำเร็จมากที่สุด

ตอนนี้นักเรียนที่สนใจมีเยอะ ส่วนนักเรียนที่ไม่สนใจต้องบังคับมีนิดเดียว แต่ส่วนใหญ่นักเรียนมีความสนใจ ยิ่งถ้าครูมีนวัตกรรมในการสอน นักเรียนก็จะมีความกระตือรือร้นสนใจมากยิ่งขึ้น บอกให้นักเรียนว่าถึงแถวไหนก็ต้องจดไว้ เพราะจะมีคนมาต่อ นักเรียนจะสนใจขึ้น ตรงนวัตกรรมนี้ (อนงค์นุช วรรณคำ. 2557: สัมภาษณ์)

5.2.2 โรงเรียนแม่แจ่ม เป็นโรงเรียนประจำอำเภอ ที่สอนในระดับมัธยมศึกษาปี่ที่ 1 - 6 ประเด็นของการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจก มีทั้งการเรียนการสอนที่บูรณาการ และการสอนในด้านการทอผ้าในลักษณะของชมรม โดยมีอาจารย์ผู้ที่มีผลงานเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ดังนี้

อาจารย์สายสุนีย์ สมยศ ผู้ที่ถวายรายงานข้อมูลเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2517 ปัจจุบัน (พ.ศ.2557) สายสุนีย์ สมยศ เป็นผู้สอนวิชาคณิตศาสตร์ ครู คศ.2 กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ของโรงเรียนแม่แจ่ม ได้ทำการคิดค้นเรื่อง GSP สืบสานภูมิปัญญาผ้าตีนจกสู่สากล (GSP to Help Make Teen Jok Hand Weaving Known worldwide) ได้กล่าวถึงความเป็นมาในการศึกษาวิจัยว่า

> โรงเรียนแม่แจ่มร่วมโครงการหนึ่งอำเภอ หนึ่งโรงเรียนในฝัน โดยได้นำโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการจัดการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีเจตคติที่ดีต่อวิชาคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เกิดทักษะกระบวนการทางคณิตศาสตร์ ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและจากการศึกษาเกี่ยวกับอาชีพในชุมชนพบว่าชาวแม่แจ่มมีอาชีพหนึ่งที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาสืบทอดมาแต่โบราณคือ การทอผ้าตีนจก
>
> การทอผ้าตีนจกแม่แจ่มขึ้นอยู่กับความถนัดและความชำนาญของผู้ทอ ผู้บริโภคไม่สามารถกำหนดลวดลายหรือสีของเส้นด้ายด้วยตนเองอีกประการหนึ่ง ผู้ทอไม่สามารถกำหนดสัดส่วนของวัตถุดิบ (ฝ้าย)ได้อย่างแม่นยำทำให้การกำหนดราคาไม่เหมาะสมกับต้นทุนการผลิต ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าควรจะมีวิธีการที่ทำให้ผู้บริโภคสามารถกำหนดลวดลายและสีของผ้าตีนจกได้และผู้ทอสามารถระบุจำนวนวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ เพื่อนำไปสู่การกำหนดราคาต้นทุนได้อย่างเหมาะสม
>
> ปัจจุบันพบว่า การประชาสัมพันธ์ความรู้ผ่านทางอินเตอร์เน็ต เป็นการประชาสัมพันธ์ที่ดีอีกวิธีหนึ่ง ที่สามารถขยายฐานผู้ที่สนใจ ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถนำไปสู่การขยายฐานผู้บริโภคได้มากยิ่งขึ้น (สายสุนีย์ สมยศ. 2554: 1)

ภาพประกอบ 130 ช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

การศึกษาค้นว้าของสายสุนีย์ สมยศ เป็นการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลายและกำหนดสีผ้าตีนจกแม่แจ่ม การคำนวณวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก เพื่อกำหนดต้นทุนการผลิตให้เหมาะสม รวมทั้งการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) เป็นการเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ นักเรียนโรงเรียนแม่แจ่มระดับชั้นมัธยมศึกษา จำนวน 58 คน ครูโรงเรียนแม่แจ่มจำนวน 12 คน ผู้ทอผ้าตีนจกจำนวน 17 คน ผู้บริโภค จำนวน 22 คน สุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) และแบบสอบถามความพึงพอใจที่มีต่อการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลาย กำหนดสี การคำนวณวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก และการเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละและค่าเฉลี่ย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้เรียนสามารถสร้างลวดลายผ้าซิ่นตีนจกลายดั้งเดิมได้ทั้งหมด 15 ลาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเลือกลายและสีก่อนการทำการทอ โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) สามารถคำนวณความยาวของด้ายที่ใช้ในการทอทำให้กำหนดราคาต้นทุนการผลิตได้ ความพึงพอใจที่มีต่อการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลาย การกำหนดสีผ้าตีนจก การคำนวณวัตถุดิบเพื่อกำหนดราคาจำหน่าย และการ เพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์การทอผ้าตีนจก อยู่ในระดับดีมาก

การดำเนินงานหลังจากการศึกษาค้นคว้าเรื่อง GSP สืบสานภูมิปัญญาผ้าตีนจกสู่สากล มีดังนี้

การศึกษาการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลายและกำหนดสีของผ้าตีนจกแม่แจ่ม ผู้เรียนสามารถสร้างลายตีนจก จากลายดั่งเดิม 9 ลาย พัฒนาเป็น 15 ลาย และผู้เรียนสามารถเกิดทักษะการเรียนรู้วิชาคณิตศาสตร์ สร้างจินตนาการ ในการสร้างลวดลาย และ กำหนดสีของผ้าตีนจกได้ตรงตามความต้องการของผู้ทอและผู้บริโภค

จากการใช้โปรแกรม เริ่มต้นมีผู้เรียนแกนนำ 4 คน ปัจจุบันเพิ่มเครือข่ายผู้เรียนแกนนำ อีก 24 คน ทำให้สามารถถ่ายทอดความรู้ สู่ผู้เรียนโรงเรียนแม่แจ่มที่สนใจได้จำนวนมากขึ้น นำประโยชน์ที่ได้มาปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพให้เกิดเป็นรูปธรรมได้จริง จากการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้หลายหน่วยงานให้ความสนใจในการสร้างลวดลาย จึงเชิญให้เป็นวิทยากร เช่น โรงเรียนชุมชนบ้านช่างเคิ่ง โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 31 เป็นต้น

การศึกษาการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการคำนวณวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก เพื่อกำหนดต้นทุนการผลิตให้เหมาะสม ในการคำนวณต้นทุนวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจกและประเมินราคาเพื่อจำหน่าย สามารถคำนวณต้นทุนวัตถุดิบโดยเปรียบเทียบกับข้อมูลจริง ค่าความแตกต่างอยู่ที่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ 0.33 สามารถคำนวณราคาต้นทุนได้จากโปรแกรม ทำให้ลดความคลาดเคลื่อนของการคำนวณต้นทุนการผลิตรวมทั้งระยะเวลาในการทอจริง

การศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ พบว่า การพัฒนาสู่เครือข่ายอินเตอร์เน็ตโดยเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ ผ่านทาง http://school.obec.go.th/maechaem/ และ http://www.maechaem.ac.th/gsp/page๗.html มีความพึงพอใจอยู่ในดีมาก เฉลี่ยร้อยละ 88.20

ผลดีต่อคุณภาพของสถานศึกษา

การศึกษาการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลายและกำหนดสีของผ้าตีนจกแม่แจ่ม ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้เชื่อมต่อทักษะทางคณิตศาสตร์และจินตนาการสร้างลวดลายจากโปรแกรมใกล้เคียงกับลายจริงมากจึงทำให้เกิดประโยชน์ในการปรับไปใช้เพื่อการสร้างลวดลายและกำหนดสีผ้าตีนจกเพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกลายและสีได้ตรงตามความต้องการของทั้งผู้ทอและผู้บริโภค เป็นการแก้ไขปัญหาการกำหนดลายและสีในการทอผ้าตีนจกเนื่องจากผ้าตีนจกผูกพันกับภูมิปัญญาและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวแม่แจ่ม

การศึกษาการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการคำนวณวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก เพื่อกำหนดต้นทุนการผลิตให้เหมาะสม ความสามารถของโปรแกรมที่คำนวณได้ใกล้เคียงกับสภาพจริงมากเพราะการศึกษาข้อมูลจากผู้ทอเพื่อประกอบการวางแผนการคำนวณโดยใช้โปรแกรมเทียบเคียง จึงทำให้ลดความคลาดเคลื่อนของการคำนวณต้นทุนการผลิตรวมทั้งระยะเวลาในการทอจริงซึ่งตัวอย่างการคำนวณ 1 ลาย สามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาเพื่อคำนวณลายอื่นๆ ต่อไป ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความพึงพอใจและเห็นด้วยต่อการศึกษาการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการสร้างลวดลายและคำนวณต้นทุนวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจและความเชื่อมั่นเกี่ยวกับทักษะการใช้โปรแกรม ซึ่งนับว่าเป็นนวัตกรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพให้เกิดเป็นรูปธรรมได้จริง

การศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความพึงพอใจและเห็นด้วยต่อการเพิ่มช่องทาง ในการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เกี่ยวกับผ้าตีนจก ปัจจุบันมีการใช้อินเตอร์เน็ตกันมากขึ้น ทำให้เกิดประโยชน์ต่อทุกๆ ฝ่าย ทั้งสามารถบูรณาการในการเรียนการสอนของผู้เรียนและครู พร้อมทั้งยังเป็นการเพิ่มฐานของผู้บริโภคได้เป็นอย่างดี

บทเรียนที่ได้รับ

การศึกษาความสามารถของโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) เป็นโปรแกรมที่ครูสามารถเรียนรู้ได้ไม่ยากนักและเกิดแนวคิดในการนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ทำให้นักเรียนสามารถเรียนรู้คณิตศาสตร์ได้ตามมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรสามารถพัฒนานักเรียนให้มีเจตคติที่ดีต่อวิชาคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีทักษะการจินตนาการ เกิดทักษะกระบวนการทางคณิตศาสตร์ นักเรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองซึ่งสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นอกจากนี้นักเรียนยังสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อการสอน ซึ่งครูสร้างขึ้นจากโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) หรือมีปฏิสัมพันธ์กับโปรแกรมอีกด้วย

การใช้เทคโนโลยีในการออกแบบลวดลายผ้าตีนจกเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะพัฒนาการทอผ้าตีนจกแม่แจ่มให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน การใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการออกแบบลวดลายสีผ้าตีนจกให้มีสีสันเหมือนจริง รวดเร็วตามความต้องการของผู้บริโภคเพื่อประกอบ การตัดสินใจก่อนเลือกซื้อจะทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจและได้สินค้าตามความต้องการและเป็นการง่ายต่อผู้ผลิตในการสร้างสรรค์งานให้เป็นไปตามความต้องการ สามารถประยุกต์การใช้โปรแกรมในการสร้างลวดลายผ้าตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์แสดงออกถึงวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นที่จินตนาการสอดประสานบนลายผ้ามีส่วนประกอบที่ลงตัวและงดงามด้วยรูปทรงเรขาคณิตผ่านกระบวนการและขั้นตอนการทอที่ประณีต

โปรแกรมในการกำหนดสัดส่วน ปริมาณของวัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้าตีนจก เพื่อคำนวณต้นทุนการผลิตสำหรับผู้ทอ ทำให้สามารถคำนวณต้นทุน และกำหนดราคาจำหน่ายได้เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีประโยชน์สำหรับผู้เรียนในการศึกษา ออกแบบสร้างสรรค์และพัฒนาลวดลายตีนจกต่อไป

การใช้อินเตอร์เน็ต เป็นการติดต่อสื่อสารที่ดีอีกวิธีหนึ่ง ที่สามารถรองรับผู้ที่สนใจหรือผู้ที่ต้องการค้นคว้าได้อย่างไม่จำกัด หากนำความรู้เกี่ยวกับผ้าตีนจกมาเผยแพร่ทางอินเตอร์เน็ต ทำให้ผู้ที่สนใจเข้ามาค้นคว้าสามารถได้รับความรู้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังสามารถแลกเปลี่ยนความรู้กัน และเป็นการเพิ่มฐานของผู้บริโภคได้มากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบ 131 การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) โดยสายสุนีย์ สมยศ

แนวทางการพัฒนาในอนาคต

การพัฒนาความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) พัฒนาอาชีพการทอผ้าตีนจกที่เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอแม่แจ่ม โดยให้ผู้ทอสามารถเผยแพร่ผลงานการทอผ้าตีนจกและสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น

การส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการใช้ใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ให้ประสิทธิภาพในการสร้างจินตนาการการเรียนรู้ด้านคณิตศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆ ให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น

การสร้างกลุ่มนักเรียนแกนนำและเครือข่ายในการเผยแพร่และอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอแม่แจ่มเพื่อเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติและเป็นผู้ทำงานในสังคมแห่งภูมิปัญญา สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกที่ทั้งในระบบนอกระบบ และตามอัธยาศัย

ละกอนหลวง ขันเสี้ยนสำ

ภาพประกอบ 132 ตัวอย่าง การเทียบลวดลายผ้าตีนจกแม่แจ่ม ที่สร้างโดยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) กับรูปถ่ายลวดลายตั้งเดิม

ที่มา: สายสุนีย์ สมยศ. (2554: 37).

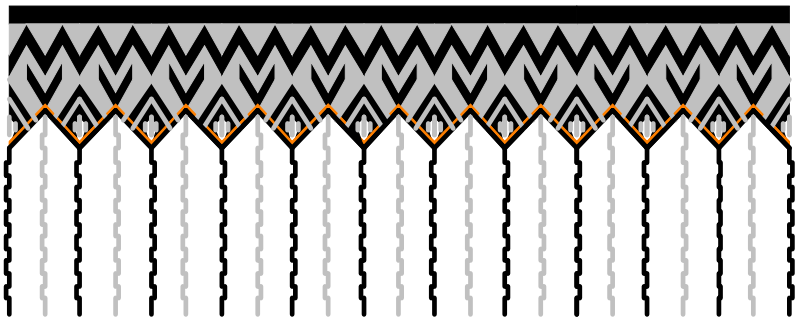

ภาพประกอบ 133 หางสะเปา จำนวน 11 ห้อง ผ้า 1 ผืน จะมีหางสะเปาประมาณ 165 ห้อง

ตาราง 2 ตัวอย่างการคำนวนฝ้ายและต้นทุน ด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) โดยสายสุนีย์ สมยศ

สี	ฝ้ายที่ใช้ : 1 ผืน (เซนติเมตร)	
	ฝ้ายที่ใช้	ต้นทุน (บาท)
ดำ	87296.55	8.08
เทา	66418.2	6.15
รวม	**153714.8**	**14.23**
	คิดเป็นเงินประมาณ 14.25 บาท	

ภาพประกอบ 134 การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยโปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) โดยสายสุนีย์ สมยศ

อาจารย์พรรณภา ทองด้วง ครู คศ.2 ประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้ งานอาชีพ ผู้ที่สร้างผลงาน หนึ่งโรงเรียนหนึ่งนวัตกรรมชนเผ่าระดับประเทศ ประจำปี พ.ศ. 2556 นำโดยธวัช นะติกา ผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่ม ซึ่งพรรณภา ทองด้วง เป็นอาจารย์ประจำศูนย์การเรียนรู้ 4 ชนเผ่าของโรงเรียนแม่แจ่ม

ในเนื้อหาของรายงาน นวัตกรรมโรงเรียนแม่แจ่ม ศูนย์การเรียนรู้ 4 ชนเผ่า “สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม” ส่วนของสภาพปัญหาก่อนการพัฒนา กล่าวว่า โรงเรียนแม่แจ่มได้มีความห่วงใยว่าอนาคต วัฒนธรรมการแต่งกายตามวิถีชนเผ่าที่มีคุณค่าจะสูญหายไป เนื่องจากนักเรียนเริ่มเห็นความสำคัญน้อยลง และหันไปรับวัฒนธรรมทางตะวันตกมากขึ้น ทำให้สภาพสังคมและวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป โดยปราศจากการคิดและพิจารณา โดนปราศจากการคิดพิจารณาถึงผลกระทบที่จะตามมา จึงได้สร้างแหล่งเรียนรู้ 4 ชนเผ่า “สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม” ขึ้น เพื่อเป็นการปลูกจิจสำนึก ให้นักเรียนเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมการแต่งกายของชนเผ่าตัวเองและร่วมอนุรักษ์ สืบสาน เชิดชู ผ้าถิ่นของตนไม่ให้สูญหาย โดยแต่ละชนเผ่าได้จัดศูนย์การเรียนรู้ 5 ศูนย์การเรียนรู้ คือศูนย์การเรียนรู้ที่ 1 ประวัติความเป็นมา ประวัติของผ้าทอแต่ละชนเผ่า ศูนย์การเรียนรู้ที่ 2 วัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์ที่กี่ยวข้องในกระบวนการผลิตการทอผ้าของแต่ละชนเผ่า ศูนย์การเรียนรู้ที่ 3 นิทรรศการ การสาธิต ขั้นตอนการเตรียมฝ้ายเพื่อจะนำไปทอ การปั่นฝ้าย อิดฝ้าย กวักฝ้าย ฮ้วนเครือหูก ผัดหลอด ศูนย์การเรียนรู้ที่ 4 การทอผ้าและปักผ้า ผลผลิตที่ได้จากการปฏิบัติ ตัวอย่างผ้าทอ ผ้าจกรูปแบบต่างรวมทั้งการประยุกต์หรือนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างหลากหลายด้านธุรกิจสิ่งทอ การออกแบบตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ ที่สร้างมูลค่าทางด้านการตลาด ศูนย์การเรียนรู้ที่ 5 บทบาทของโรงเรียนในการส่งเสริมร่วมอนุรักษ์มรดกพื้นถิ่น ด้านการเรียนรู้ สืบทอด ด้านการร่วมรณรงค์การแต่งกายในโอกาสสำคัญ การออกแบบผลิตภัณฑ์แล้วส่งต่อข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มสตรีผู้ทอผ้าเพื่อเพิ่มมูลค่าหรือออกแบบให้มีรูปแบบที่หลากหลสย ตรงความต้องการของตลาด (โรงเรียนแม่แจ่ม. 2557: 2 – 3)

ภาพประกอบ 135 ผู้วิจัยกับอาจารย์พรรณภา ทองด้วง และช่างทอรุ่นเยาว์ โรงเรียนแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ศิริมาลย์ วัฒนา วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2557

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งเป็นหนึ่งใน 4 ชนเผ่าของแหล่งเรียนรู้ 4 ชนเผ่า “สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม” อันประกอบด้วย ชนเผ่าลั๊วะ ชนเผ่าปกาเกอะญอ ชนเผ่าม้ง และกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน ที่โรงเรียนให้ความสำคัญเสมอกัน กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม ในเนื้อหาของรายงาน นวัตกรรมโรงเรียนแม่แจ่ม ศูนย์การเรียนรู้ 4 ชนเผ่า “สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม” กล่าวถึงความสำคัญของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มตอนหนึ่งว่า โรงเรียนแม่แจ่มได้มองเห็นจุดสำคัญ ในการส่งเสริมนักเรียนให้เห็นความสำคัญของผ้าชนเผ่าในท้องถิ่นก็คือ ความสวยงามของลวดลายผ้าตีนจกแม่แจ่ม ที่เป็นลายโบราณทั้ง 16 ลวดลาย และความโดดเด่นของผ้าตีนจกแม่แจ่มที่มีลักษณะการทอที่ไม่เหมือนใคร คือเป็นการทอออกว่าลายจะมีความเป็นระเบียบของเส้นด้ายที่ใช้ทอ สามารถใช้ได้ทั้งสองด้าน การที่ผ้าจกแม่แจ่ม เปรียบเสมือนสัญญาลักษณ์ของอำเภอแม่แจ่ม ได้รับการอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวแม่แจ่มต่างได้ตระหนักถึงความวิริยะ และอุตสาหะในการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ (โรงเรียนแม่แจ่ม. 2557: 4)

กล่าวเฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในบทบาทของนวัตกรรมโรงเรียนแม่แจ่ม ศูนย์การเรียนรู้ 4 ชนเผ่า “สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม” ได้มีการปลูกฝังจิตสำนึกให้นักเรียนมีความรักในศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการทอผ้า ที่เป็นรากเหง้าของตนเอง มีการออกแบบสินค้าทางวัฒนธรรมออกสู่ท้องตลาด รวมทั้งการนำสินค้าต่างๆ และผลิตภัณฑ์ผ้าทอตีนจก ไปจำหน่ายในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนระดับชาติ ครั้งที่ 62 - 63 ประจำปีการศึกษา 2555 และ 2556 ณ ศูนย์แสดงสินค้าอิมแพคฯ เมืองทองธานี รางวัลเหรียญเงิน หนึ่งโรงเรียนหนึ่งนวัตกรรม ระดับประเทศ ประจำปี 2556 และรางวัลผลการปฏิบัติที่เป็นเลิศ Best Practices ในการแสดงผลงานทางวิชาการ Lab School Symposium 2013 ระดับประเทศ

พรรณภา ทองด้วง กล่าวถึง การเรียนรู้ภูมิปัญญาทางด้านสิ่งทอพื้นถิ่น เฉพาะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มว่า ในการทำนวัตกรรมฯ เริ่มมาจากความสนใจส่วนตัวก่อนว่า สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของคนแม่แจ่ม เป็นสิ่งที่ล้ำเลิศเลอค่ามาก คนที่อยู่ภายนอกแม่แจ่มเขารู้ถึงคุณค่า และเสาะแสวงหาอยากจะเป็นผู้ครอบครองผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม พอเรามาสัมผัสแล้วเกิดความหลงไหล พอถามเด็กๆ ซึ่งเป็นลูกหลานของคนแม่แจ่ม เด็กกลับไม่รู้ที่มาที่ไปของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ว่ามันมีคุณค่าเพียงใด แม้กระทั่งซิ่นที่เด็กๆ นุ่งทุกวันศุกร์หรือว่าในงานสำคัญต่างๆ เด็กก็ไม่รู้ความหมายของการนุ่ง แต่เด็กๆ กลับมองว่านุ่งเพราะทางโรงเรียนให้นุ่ง ตรงจุดนี้เลยเกิดความคิดว่า เราน่าจะปลูกฝังสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาอันมีค่าให้เด็กนักเรียนรู้ว่า รากเหง้าในสิ่งที่บรรพบุรุษทำมางดงามเพียงใด สิ่งนี้จึงเป็นแรงบันดาลในในการทำนวัตกรรมฯ ขึ้นมา

อนึ่ง โรงเรียนแม่แจ่มไม่ได้มีเฉพาะชนพื้นเมืองไทยวน (คนเมือง) เท่านั้น แต่มีทั้งหมด 4 ชนเผ่า คือชนเผ่าลั๊วะ ชนเผ่าปกาเกอะญอ ชนเผ่าม้ง ก็เลยทำทั้งหมด พอดีช่วงนั้นเปิดอยู่หลายวิชา เกี่ยวกับภูมิปัญญา ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับภูมิปัญญา โดยให้นักเรียนแต่ละชนเผ่าไปสำรวจข้อมูลในเรื่องการแต่งกายของชนเผ่าตัวเอง เริ่มตั้งแต่การทำเส้นด้าย มีการเสาะแสวงหามาอย่างไร จนกระทั่งทำเกี่ยวกับการย้อม จนมาถึงผ้าซิ่น เสื้อผ้าแบบต่างๆ พอดีช่วงนั้นมันมีหนังสือราชการว่าให้ทำนวัตกรรม จึงรวบรวมสิ่งที่มันเป็นวัตกรรมทั้งหมดนี้ออกมา โดยที่คนที่

เป็นฟันเฟืองที่สำคัญ คือเด็กๆ ที่ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นชุมนุมขึ้นมา เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มชนเผ่า และเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ สู่สาธารณะชน มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ สู่ตลาด เช่นถ้ามีงานทักษะวิชาการระดับอำเภอ ทางอำเภอก็จะเชิญไปแสดงพร้อมจำหน่ายสินค้าและสาธิต (พรรณภา ทองด้วง. 2557: สัมภาษณ์)

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกของโรงเรียนแม่แจ่มนั้น เป็นลักษณะของชุมนุม โดยนักเรียนที่เข้าชุมชุมต้องมีความชอบ ไม่ได้เป็นการบังคับ กรณีชุมชุมที่ทำการทอผ้าซิ่นตีนจก นักเรียนที่เข้าชุมนุมนี้มีความสามารถในการทอผ้าซิ่นตีนจกมาก่อนแล้ว สิ่งเติมเต็มการสืบทอดภูมิปัญญาคือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ การออกแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ ให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

> ศูนย์เรียนรู้จะเปิดเอาไว้เนาะ จะมีหละอ่อนส่วนหนึ่งที่ถือกุญแจไว้ก่อคือชุมนุมเป๋นแก๋นหลัก การเข้าชุมนุมมีทุกวันพุธ หละอ่อนจะมารวมตั๋วกั๋นในศูนย์นี้ก่อจะมีข้อมูลของผ้าชนเผ่าเอาไว้ละ หละอ่อนก่อจะเข้ามาศึกษามาหาข้อมูล ถ้าเขาอยากจะฮู้อะหยังเขาก่อเดินดู บางทีมีคนมานั่งตอหูก นอกจากในนี้ฮื้อหละอ่อนเอาลายจกมาตอแล้ว ก่อยังได้ต่อยอดโดยทำลวดลายลงบนผ้า ในส่วนของผ้าซิ่นตี๋นจกนั้นหละอ่อนมีพื้นฐานมาแล้ว เพียงแต่ว่าเฮาเอามาต่อยอด เฮาบ่ฮื้อเขาลืม ส่วนลายโบราณหละอ่อนชุดนี้ยังทอบ่ได้ ยังทำเป๋นลายธรรมดาอยู่ แต่ว่าหละอ่อนชุดก่อนนั้นทอลายโบราณได้ สิ่งที่เป๋นปัญหาก่อคือ ในศูนย์ของเฮามันบ่เอื้ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้เท่าได เพราะความคับแคบการฮื้อข้อมูล เวลาหละอ่อนเข้าไปสัก 20 คนนี้แทบจะเดินชนกัน แหมอย่างก่อคือในด้านบรรยากาศต่างๆ ในส่วนนี้เคยยื่นของบประมาณต่อส่วนต่างๆ ไปเหมือนกั๋น เป๋นก่อยังบ่ฮื้อคำตอบว่าจะไดเตื้อ ปัญหาแหมอย่างก่อคือความสนใจ๋ของหละอ่อนในเมื่อศูนย์มันบ่ดึงดูดใจ๋ เฮามีการประชาสัมพันธ์ เฮามีการออกบูชอะหยังต่างๆ จะมีกลุ่มหนึ่งนาที่เขาฮักภูมิปัญญาเขาแต๋ๆ โดยหละอ่อนเป๋นศูนย์กล๋าง เฮาบ่ได้บังคับเขามา เขามาเอง ก่อเยอะเหมือนกั๋นเขาจะเวียนกั๋นเข้ามา ในส่วนของผ้าซิ่นตี๋นจกเขาจะมีกี่ของเขาประจำ แต่ว่าคนไหนถ้าสนใจ๋เข้ามา ก่อสามารถมาทอบนกี่ของคนก่อนหน้านี้ได้ (พรรณภา ทองด้วง. 2557: สัมภาษณ์)

จากการให้ข้อมูลของพรรณภา ทองด้วง ถอดความได้ว่า ศูนย์เรียนรู้จะเปิดเอาไว้ โดยมีนักเรียนส่วนหนึ่งที่ถือกุญแจคือ ชุมนุมที่เป็นแกนหลักมาเปิด มีการเข้าชุมนุมมีทุกวันพุธ เด็กนักเรียนจะมารวมตัวกันในศูนย์ เพื่อเข้ามาศึกษามาหาข้อมูลของผ้าชนเผ่าต่างๆ ถ้าอยากจะรู้เรื่องใดก็ต้องเดินดู หรือมานั่งทอผ้า นอกจากการทอผ้าทอจกแล้ว ยังมีการต่อยอดโดยการทำลวดลายลงบนผ้า ในส่วนของการทอผ้าซิ่นตีนจกนั้น เด็กนักเรียนมีพื้นฐานมาอยู่แล้ว เพียงแต่นำมาต่อยอด เพื่อไม่ให้เด็กนักเรียนลืม ส่วนลายโบราณเด็กนักเรียนชุดนี้ยังทอไม่ได้ ยังทอเป็นลายธรรมดาอยู่ แต่ว่าเด็กนักเรียนชุดก่อนนั้นทอลายโบราณได้ สิ่งที่เป็นปัญหาก็คือ ในศูนย์การเรียนรู้คับแคบ ไม่เอื้ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้เท่าไดนัก เวลาเด็กนักเรียนเข้าไปสัก 20 คนแทบจะเดินชนกัน รวมทั้งด้านบรรยากาศต่างๆ ยังไม่เอื้ออำนวย ในส่วนนี้เคยยื่นของบประมาณต่อส่วนต่างๆ ไปเหมือนกัน แต่ยังไม่ได้คำตอบ ปัญหาอีกอย่างก็คือความสนใจของ

เด็กนักเรียน ในเมื่อศูนย์ยังไม่ดึงดูดความสนใจ แต่ก็มีการประชาสัมพันธ์ มีการออกบูชอยู่บ้าง จะมีนักเรียนกลุ่มหนึ่งที่เขารักภูมิปัญญาเขาจริงๆ เด็กเป็นศูนย์กลาง เราไม่ได้บังคับเขามา เขามาเอง มีเยอะเหมือนกัน เด็กจะเวียนกันเข้ามา ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกเขาจะมีกี่ของเขาประจำ แต่ว่าคนไหนถ้าสนใจเข้ามา ก็สามารถมาทอบนกี่ของคนก่อนหน้านี้ได้

5.2.3 เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา

เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา (ผญา อ่านเป็นสำเนียงคำเมืองว่า ผะ – หยา : เสียงขึ้นจมูก) ดำเนินกิจการตั้งแต่ปีการศึกษา 2557 ถึงปัจจุบัน (2557) ในภาคเรียนที่ 2 จะเป็นการถอดบทเรียน เพื่อจัดทำหลักสูตรทุกแขนงวิชาที่ได้รับการเรียนรู้จากป้อครูแม่ครู เช่น ข่วงจักสาน ข่วงผ้า ข่วงใบตอง ข่วงกระดาษฯ ผู้ที่รับผิดชอบจัดทำหลักสูตรคือครูผู้ดูแลแต่ละข่วงบันทึกข้อมูลรายละเอียดเบื้องต้น ฝอยทอง สมวถา รับผิดชอบสรุปงานข่วงแต่ละครั้งและรูปภาพทั้งหมด สิงหา แซ่ตึ๊ง นำไปเรียบเรียงสรุป จัดทำรูปเล่ม จัดหาทุนในการพิมพ์ สมเกียรติ มีธรรม ตรวจสรุปสุดท้าย

ภาพประกอบ 136 ผู้วิจัยกับฝอยทอง สมวถา ที่ห้องผ้าตีนจกแม่ฝอยทอง เฮือนสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ก้องกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2557

เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ่ม เกิดจากความสำนึกในการที่จะสืบสานผญาปัญญาของบรรพบุรุษ พ่อครู แม่ครู สืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน ให้เห็นคุณค่า ความดี ความงาม สร้างความรักความผูกพัน ความสามัคคี และความเบิกบานใจในการที่จะสืบสานสร้างสรรค์ต่อไป

เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ่ม ตั้งอยู่ภายในบริเวณโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีอาคารแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

ห้องที่ 1 เป็นห้องสมุด มีหนังสือหลากหลายประเภทให้ศึกษาค้นคว้า สมัครเป็นสมาชิกได้ที่เจ้าหน้าที่ห้องสมุดในเวลาราชการ

ห้องที่ 2 เป็นห้องจัดแสดงผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม (พิพิธภัณฑ์ผ้าตีนจกแม่แจ่ม) เป็นการจัดแบบผ้าเล่าเรื่อง มีตีนจกตั้งแต่ยุคก่อนสงคราม (ก่อน พ.ศ.2485) ยุคหลังสงคราม ยุคปัจจุบัน และตีนจก 16 ลาย (16 ผืน) ที่นำขึ้นจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าชนเผ่า และจัดตัวอย่าง “จองอ้อยหรือเฮือนตานให้ผู้ถึงแก่กรรม” เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้

ส่วนที่ 3 เป็นห้องโถงสำหรับจัดกิจกรรมทั้งภายในและภายนอก ร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับนานาพันธ์ สามารถใช้เป็นสถานที่พักผ่อนบันเทิงจิตใจและสร้างเสริมปัญญาได้

กิจกรรมเฮือนสืบสานฯ เริ่มเปิดบริการตั้งแต่เดือน มิถุนายน 2557 โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ

กิจกรรมปกติ เปิดบริการห้องสมุดวันจันทร์ – วันศุกร์ ห้องผ้าตีนจก เปิดบริการวันจันทร์ พุธ ศุกร์ หากผู้ใดจะขอเข้าชมนอกจากวันดังกล่าว ต้องแจ้งวัน เวลา และจำนวนคนที่จะเข้าชม โดยแจ้งล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 3 วันทำการ

ภาพประกอบ 137 ผู้วิจัยได้รับเชิญจากเฮือนสานผะหญาเมืองแจ่ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ให้ไปเป็นวิทยากรสอนตีชัดตุงล้านนากับพ่อหนานติ๊บ ศรีเที่ยง วันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2557

กิจกรรมพิเศษเพื่อสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม จัดเฉพาะวันศุกร์ต้นเดือน เริ่มเดือน มิถุนาย 2557

- ฐานความรู้ด้านศิลปะการวาดรูปภาพ โดย พ่อ แม่ ลูก หรือ ครูและนักเรียนวาดรูปบนกระดาษ เสื้อผ้า หรือตุ๊กตา
- ฐานความรู้ด้านการเพ้นท์ลงบนผ้า หรือสิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับ
- ฐานความรู้ด้านการตัดตุงรูปแบบต่างๆ ทำดอกกระดาษ ตัดกระดาษเพื่อตกแต่ง
- ฐานความรู้ด้านการเย็บผ้า ปักผ้าฯ ขั้นพื้นฐาน
- ฐานความรู้ด้านการจักสานด้วยไม้ไผ่
- ฐานความรู้ด้านการทำขนมพื้นบ้าน เช่น ขนมเม็ด ขนมโกน ขนมวง และอาหารพื้นเมือง
- ฐานความรู้ด้านการทำสวยดอกไม้ การจัดเตรียมสิ่งของในพิธีกรรม
- ฐานความรู้ด้านการอ่าน เขียน เล่านิทาน และการแต่งเรียงความ
- ฐานความรู้ด้านการเกษตร ทำปุ๋ยหมัก ปลูกพืชผักสวนครัว

ทุกฐานความรู้มีครูโรงเรียนเมืองด็กวิทยา และครูโรงเรียนชุมชนการเรียนรู้สมเด็จย่ารับผิดชอบ และมีพ่อครู แม่ครูที่ชำนาญงานแต่ละด้านมาเป็นผู้ถ่ายทอด เริ่มกิจกรรมครั้งแรกวันศกร์ที่ 13 และครั้งต่อๆ ไปทุกวันศุกร์ต้นเดือน เว้นเดือน ตุลาคม เดือน มีนาคม เมษายน และเดือน พฤษภาคม เพราะเป็นช่วงโรงเรียนปิดเทอม หรือหากมีการเปลี่ยนแปลงจะก็จะแจ้งให้ทราบ (ฝอยทอง สมวถา. 2558: สัมภาษณ์)

> การก่อเกิดของเฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม เป็นความตั้งใจมานานแล้วที่อยากทำ และได้กัลยาณมิตรที่ร่วมคิดมาตลอด คือ คุณสมเกียรติ มีธรรม แห่งสถาบันอ้อผญา ได้เขียนเป็นโครงการไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2555 คือ “โครงการจัดการเรียนรู้วิถีชีวิตเมืองแจ๋มเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยชุมชนมีส่วนร่วม การเริ่มต้นก่อนเขียนโครงการคือ จัดซื้อซิ่นตีนจกแม่แจ่มรุ่นก่อนสงคราม หลังสงคราม ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 และซื้อเรื่อยมาจนมีพอที่จะจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไป จึงเริ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม ได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2557 เป็นอาคารชั้นเดียวมี 2 ห้อง คือ ห้องฝนผญา (ห้องสมุด) ห้องผ้าตีนจก และห้องโถงโล่งเหมาะแก่การจัดกิจกรรม
>
> หลังจากเปิดเฮือนสืบสานแล้วคณะทำงาน คือผู้บริหาร ครู โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา และครูสิงหา แซ่ตั๊ง ครูโรงเรียนชุมชนการเรียนรู้สมเด็จย่า ได้ประชุมเพื่อการเคลื่อนงานสืบสานฯ ในภาคเรียนที่ 1 เดือน มิถุนายน – กันยายน 2557 ที่ต้องรีบดำเนินการเพราะปัจจุบันพ่อครู แม่ครูแต่ละแขนงความรู้และแต่ละคนก็ล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุที่ค่อนข้างชราภาพแล้ว และเหลือน้อยลงเรื่อยๆ การสืบทอดจาก พ่อ แม่ สู่ลูกหลาน ตามประเพณีอาจไม่ทันการที่จะดำรงรักษาภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้ให้ยืนยาวต่อไป (ฝอยทอง สมวถา. 2557: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 138 กิจกรรมงานสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฝอยทอง สมวถา วันที่ 21 พฤศจิกาบยน พ.ศ. 2557

การดำเนินการสืบสานผญาเมืองแจ๋ม ภาคการศึกษาที่ 1 ได้จัดร่วมกันกับโรงเรียนการเรียนรู้สมเด็จย่า และสถาบันอ้อผญา แบ่งกิจกรรมเป็น 9 ข่วงผญา และมีกาดหมั้ว ขายอาหาร ขนมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วม และเด็กนักเรียนได้ฝึกเรียนรู้ประสบการณ์ด้วยตนเอง เป็นการเสริมสร้างความภูมิใจให้พ่อครู แม่ครู ตลอดถึงชาวบ้านที่เข้าร่วมขายของในกาดหมั้ว

ภาพประกอบ 139 กิจกรรมงานสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา แม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยฝอยทอง สมวถา วันที่ 21 พฤศจิกาบยน พ.ศ. 2557

ห้องผ้าตีนจก ปัจจุบันมีผ้าตีนจกร่วมร้อยผืน และมีครบทุกลาย โดยเฉพาะ 16 ลายที่ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชีทางภูมิศาสตร์ ได้จัดไว้เฉพาะและติดป้ายเล่าเรื่องราวทุกผืน นอกจากนี้ยังมีตีนจกรุ่นก่อนสงคราม (ก่อน พ.ศ.2484) หลังสงคราม รุ่นปัจจุบัน และตีนจกลายประยุกต์ เหมาะแก่การศึกษาเรียนรู้สำหรับผู้ที่สนใจ นอกจากตีนจกแล้วยังมีผ้าทอแม่แจ่มที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ตลอดถึงได้จำลอง “จองอ้อย” เฮือนตานของคนแม่แจ่มที่ต้องใช้เมื่อจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับไป มุมของพี่น้องชนเผ่ามีของเครื่องนุ่งห่มของลัวะ และปะกาเกอะญอ ยังขาดของพี่น้องโม้ง (รอพี่น้องโม้งบริจาค) เพราะไม่มีขาย

หน้าห้องผ้าตีนจกมีกี่ทอตีนจกโดยมีช่างทอชื่อ กิ่งแก้ว ทิพย์ปัญญา นั่งทอทุกวันศุกร์และมีกี่ทอผ้าสำหรับเด็กนัดเรียนฝึกทอ บริเวณด้านหน้าเป็นที่เดิน นั่งใต้ต้นไม้ร่มรื่นเหมาะแก่การเรียนรู้และพักผ่อนแบบมีความสุข

ภาพประกอบ 140 ผู้สืบทอดเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ที่มา: ภาพถ่ายโดยก้องเกียรติ มหาอินทร์ วันที่ 21 พฤศจิกาบยน พ.ศ. 2557

สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การถ่ายทอดภูมิปัญญา รวมทั้งวิถีของช่างทอและการปรับตัวต่อสังคมที่เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกับการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น ผู้วิจัยได้ค้นคว้าโดยการสัมภาษณ์ในเชิงลึก เพื่อให้ได้คำตอบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างไร วิถีของช่างทอเป็นอย่างไร มีการปรับตัวต่อสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไรนั้น ผู้วิจัยสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในสถาบันการศึกษาโรงเรียนภายในอำเภอแม่แจ่ม

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ เป็นการถ่ายทอดจากแม่อุ๊ย (ย่า, ยาย) สู่หลานสาว และสืบทอดภูมิปัญญาจากแม่สู่ลูกสาว ส่วนใหญ่เด็กผู้หญิงเริ่มต้นเรียนทอผ้าตั้งแต่อายุสิบปีต้นๆ ในกระบวนการถ่ายทอดนี้ เป็นการถ่ายทอดแบบสอนแบบบอกให้จำและการสอนแบบสาธิต มีศัพท์เฉพาะสำหรับการสอนให้จำ ตัวอย่างเช่น ก๊อน จี๋ เตก ฟัน เส้นเดียวเรียก “ฟัน” ส่วน “จี๋” คือการกดลงเส้นเดียวลง เหมือนกับ จี๋ดอกไม้ การสอนวิธีนี้ไม่มีเอกสารประกอบการสอน แต่อย่างไรก็ตามสิ่งแวดล้อมที่เกิดมาในครอบครัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกมีส่วนสำคัญต่อการซึมซับในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจก

3. การถ่ายทอดการทอผ้าใช่ว่าต้องฝึกฝนกันตั้งแต่เด็กเสมอไป ขึ้นอยู่กับความสนใจเฉพาะตน ผู้วิจัยได้พบว่า ช่างทอบางคนไม่ได้ฝึกการทอผ้าจกมาตั้งแต่เด็ก บางคนมาเป็นสะไภ้ที่แม่แจ่มแล้วฝึกทอ วิเคราะห์ได้ว่า การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เรียน มีความสอดคล้องกับการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่า มีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการและมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลได้รับอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

4. “ญ่า” ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม เพราะเนื่องการเริ่มต้นทอในแต่ละลายช่างทอต้องดูญ่าในการเป็นต้นแบบของการขึ้นลายโบราณ จึงวิเคราะได้ว่า “ญ่า” หรือแบบลายโบราณเป็นสิ่งสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าจก ที่สืบต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น สำหรับช่างทอที่ขึ้นลายทอโดยไม่ต้องดูญ่าเนื่องจากช่างทอจำลายทอได้ รวมทั้งสามารถพลิกแพลงลวดลายทอได้ตามจินตนาการ ลักษณะนี้เรียกว่าการทอแบบ “อมลาย” ช่างทอผู้ใดที่สามารถทอแบบอมลายได้ ถือว่าช่างทอผู้นั้นมีความสามารถเฉพาะตัว และมีทักษะการชำนาญสูง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ การฝึกหัด การกระทำบ่อยๆ จนเกิดทักษะและความเข้าใจจะทำให้การเรียนรู้นั้นคงทนถาวร ถ้าไม่ได้ทำซ้ำบ่อยๆ การเรียนรู้นั้นจะเป็นแค่ชั่วคราว และที่สุดอาจลืมได้ และการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ความมั่นคงของการ

เรียนรู้จะเกิดขึ้นหากได้มีการใช้บ่อยๆ หรือไม่มีการนำไปใช้อาจมีการลืมเกิดขึ้นได้ ดังกล่าวนี้ สิ่งที่น่าเป็นห่วงต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ ในการฝึกทอผ้าในโรงเรียน เมื่อนักเรียนเรียนจบแล้ว อาจต้องไปเรียนต่อที่อื่นหรือไปประกอบอาชีพอย่างอื่น การฝึกฝนในการทอผ้าซิ่นตีนจกขาดความต่อเนื่อง อาจส่งผลต่อความชำนาญสู่การทอแบบ “อมลาย” ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ดีกว่าไม่ได้ทำอะไรเลย

5. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในสถาบันการศึกษา โรงเรียนในอำเภอแม่แจ่ม ที่มีทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ในระดับประถมศึกษา กรณีของโรงเรียนบ้านทัพ เป็นการถ่ายทอดจากครูในโรงเรียนและครูภูมิปัญญาในแม่แจ่ม มีการจดบันทึก มีเอกสารประกอบการสอน เริ่มต้นเรียนตั้งแต่ชั้น ป.4 ถึงป.6 รวมทั้งมีการทดลองให้เริ่มเรียนตั้งแต่ชั้น ป.3 โดยเริ่มเรียนจากง่ายไปยาก กล่าวคือในระดับชั้น ป.4 ทอหน้าหมอน ป.5 ทอสะไบ และ ป.6 ทอตีนซิ่น รวมทั้งมีกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นพี่สู่รุ่นน้อง กรณีของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาชาวแม่แจ่ม โดยเฉพาะในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รวบรวมผ้าซิ่นตีนจกเก่าของแม่แจ่ม ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกที่ได้รับการจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจก ส่วนในระดับมัธยม มีการถ่ายภูมิปัญญาโดยครูที่ค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อนำไปบูรณาการการเรียนการสอน ห้องเรียนเป็นลักษณะของชุมนุม ไม่ได้บังคับให้นักเรียนมาเรียน ซึ่งแล้วแต่ความสมัครใจ ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นการต่อยอด เนื่องจากนักเรียนทอผ้าเป็นตั้งแต่ในระดับประถมศึกษาแล้ว การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในโรงเรียนนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

6. วิถีชีวิตช่างทอชาวแม่แจ่ม สงบเงียบไม่โลดโผน ช่างทอก็คือช่างทอ ไม่ใช่ผู้ที่ทำธุรกิจค้าขายผ้าซิ่นตีนจก ดังกรณีช่างทอในกลุ่มบ้านไร่ที่รับงานทอโดยตรงจากลูกค้า แต่ก็ไม่ได้มีอาชีพค้าขายอย่างเป็นกิจลักษณะ ในวิถีของช่างทอยังมีวิถีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากแม่อุ๊ย (ย่า,ยาย) สู่หลาน แม่สู่ลูก เกือบทั้งหมดของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกที่ทอผ้าเป็นอาชีพเสริม จากอาชีพหลักที่ทำนาทำไร่ ในขณะเดียวกันผู้หญิงแม่แจ่มก็ทำงานนา งานไร่ เทียบเท่าผู้ชาย แต่ก็มีช่างทอบางคนที่ทอผ้าเป็นอาชีพหลักอย่าง สมหมาย พรมวงค์ษา ที่ยึดอาชีพช่างทอเพื่อเลี้ยงชีพ แต่กลับพบประเด็นที่น่าสนใจคือ จิตวิญญาณของช่างทอแม่แจ่มที่ซึมลึก ดังปรากฏการณ์ที่ช่างทอแม่แจ่มย้ายไปอยู่หลักแหล่งแห่งใด ก็ยังทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในยามว่าง ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

7. ช่างทอชาวแม่แจ่ม ได้ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ด้วยการใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เนตให้เป็นประโยชน์ต่อการประชาสัมพันธ์ นำเสนอตัวตนของช่างทอผ่านเฟสบุ๊ค การเผยแพร่ตัวตนและผลงานของช่างทอแม่แจ่มแพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางไม่ต้องผ่านคนกลาง และถึงแม้ว่าช่างทอชาวแม่แจ่มทำงานเหมือนศิลปินก็ตาม มักจะทำงานแบบตามใจตน การหาข้อมูลภาคสนามมักจะได้ข้อมูลจากคำบอกเล่าที่ว่า ถ้าไปสั่งสีสั่งลายทอ

มากมักจะไม่ได้อย่างที่สั่ง ช่างทอมักจะทำงานตามแบบของตน ตัวอย่างแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน จะให้สีที่ตัดกันอย่างสนุกสนาน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่กรณีของ มาลัย นิปุนะ ช่างทอชาวบ้านไร่ที่ทอผ้าตามลูกค้าออกแบบลวดลายมาให้ ซึ่งต้องทอด้วยไหม ซึ่งปกติแล้วช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าไหม นอกจากนี้ยังพบว่าช่างทอได้มีการปรับสีของผ้าซิ่นให้มีความอ่อนนุ่มขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการปรับตัวของช่างทอของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

8. ถึงแม้ว่าปัจจุบันส่วนใหญ่ชาวแม่แจ่มไม่ได้ปลูกฝ้ายเพื่อใช้ในการทอผ้า แต่ก็มีการปลูกอยู่บ้าง อย่างบ้านผู้ใหญ่บ้านพรชัย กรรณิกา บ้านแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ที่ปลูกฝ้ายและย้อมฝ้ายเอง แต่ก็ไม่ใช่ฝ้ายหลักในการทอ เพียงแต่เป็นการใช้เสริมและการสาธิตเท่านั้น ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังเป็นสิ่งที่ให้คนรุ่นหลังได้เห็นถึงการผลิตเส้นด้ายแบบโบราณ ในส่วนของฝ้ายทอช่างทอซื้อฝ้ายสำเร็จรูปเพื่อใช้ทอ ซึ่งหาซื้อได้ในแม่แจ่มและในตัวเมืองเชียงใหม่ อย่างเช่นที่ศูนย์ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หรือกาดหลวง ซอยเล่าโจ้ว เป็นต้น

9. ปัจจุบันอยู่ในสภาวะที่ทรัพยากรทางธรรมชาติเหลือน้อย ไม้จากป่าเป็นสิ่งที่หายากและเกี่ยวข้องกับกฎหมาย การใช้เหล็กทดแทนไม้เพื่อทำกี่ และการใช้พลาสติกจากท่อพีวีซีมาทำกระสวยแทนกระสวยไม้ เป็นการแก้ปัญญาโดยการใช้วัสดุทดแทน นั่นแสดงว่าชาวแม่แจ่มยังต้องทอผ้าอยู่ นับว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของช่างทอแม่แจ่ม

10. การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ยังมีการสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้ว่าช่างทอรุ่นใหม่อาจจะไม่ได้ประกอบอาชีพหลักทำนาทำไร่ แต่ก็จะยังทอผ้าในยามว่างจาการทำงานหลัก ดังการณีของ อนงค์พร ศรีเที่ยง เรียนสาขาวิชาพยาบาล เมื่อเรียนจบมาแล้วจะไม่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ ต้องประกอบอาชีพพยาบาล แต่ก็จะทอผ้าซิ่นตีนจกเมื่อยามว่าง

กล่าวโดยสรุปในภาพรวม วิเคราะห์ได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น เกิดจากการความพร้อมของผู้เรียนในการเรียนรู้ ที่เน้นเรื่องความสำคัญของคนเป็นแกนกลาง เป็นการเรียนรู้ตามแนววิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ เป็นกระบวนการซึมซับที่ถูกบ่มเพาะจนกลายเป็นความคุ้นชิน หล่อหล่อมจนกลายเป็นวิถีชีวิตที่ดีงาม โครงสร้างของสติปัญญาของมนุษย์มีการพัฒนาผ่านกระบวนการซึมซับ รวมทั้งกระบวนการปรับโครงสร้างทางสติปัญญา ตลอดจนการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมสังคมและภาษา คนทุกคนมีพัฒนาการไปตามลำดับขั้นจากการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม ในขณะเดียวกันการเรียนรู้แบบตะวันออกตามแนวพุทธธรรม มีความสัมพันธ์อย่างฝังแน่นกับวิถีชีวิตของชาวไทยวนแม่แจ่มอย่างแนบแน่น เป็นการเรียนรู้ที่เริ่มต้นมาจากครอบครัว จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การบูรณาการระหว่างความเชื่อ ศาสนา รวมทั้งบริบททางศิลปวัฒนธรรม

บทที่ 5
สรุปและอภิปรายผล

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย

1.1 เพื่อศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

1.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

1.3 เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

2. ความสำคัญของการวิจัย

2.1 เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนด้านภูมิปัญญา ในระดับอุดมศึกษา

2.2 สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปต่อยอดในการศึกษาวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ ได้

2.3 ข้อมูลในการวิจัย สามารถนำไปใช้ในการกำหนดทิศทางและนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาทางการผ้าทอพื้นถิ่น

2.3 เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาชุมชน ศิลปวัฒนธรรม ศิลปะ วิธีคิด การวางแผน การสร้างพลังชุมชนในการปรับตัวให้เข้ากับกระโลกาภิวัตน์

2.4 ผลการวิจัยเรื่องสามารถเทียบเคียงให้กับชุมชนอื่น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

3. ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมุ่งอธิบายประเด็นปัจจัยการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน (พ.ศ.2557) โดยมีขอบเขตในการวิจัยดังนี้

พื้นที่การวิจัย คือ ตำบลช่างเคิ่ง และตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ประชากรในการวิจัย คือ

-ช่างทอผ้าซิ่นตีนจก จำนวน 12 คน

-ผู้ค้าผ้าซิ่นตีนจก จำนวน 10 คน

-ผู้ใช้ผ้าซิ่น จำนวน 5 คน

-นักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 8 คน

ประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ คือ

-วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม

-การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก

-รูปแบบผ้าซิ่นตีนจก และการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก

-ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

-การถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่าง และการปรับตัวของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

4. ผลการศึกษาวิเคราะห์

4.1 สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของไทยวนแม่แจ่ม

ผู้หญิงแม่แจ่มในปัจจุบันไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในชีวิตประจำวัน การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะนุ่งในโอกาสที่สำคัญ ในวิถีชีวิตประจำวันผู้หญิงแม่ยังนุ่งผ้าอยู่กับบ้าน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนไปจนถึงผู้สูงอายุ หรือแม่อุ๊ย ส่วนวัยรุ่นไม่พบเลย ผ้าซิ่นที่นุ่งในวิถีชีวิตประจำวันไม่ใช่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม แต่เป็นผ้าซิ่นพิมพ์ลายธรรมดา ผ้าซิ่นก่าน ผ้าซิ่นหลัวะ หรือผ้าซิ่นยาง (ปกาเกอะญอ)

ในปัจจุบันการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้เปลี่ยนไปตามการปรับตัวของสังคมแม่แจ่ม จากแต่เดิมการนุ่งผ้าซิ่น จะนุ่งเฉพาะในวันพระใหญ่ หรือวันศีลหลวง วันบุญเดือนดับ กับเดือนเพ็ญ และปอยหลวง แต่ในปัจจุบันการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกได้ปรับเปลี่ยนให้นุ่งได้หลายโอกาส เช่นนุ่งไปในงานที่ทางอำเภอจัดขึ้น จุลกฐิน ใส่ไปทำงานในวันศุกร์ ใส่ไปโรงเรียน รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ใส่ได้หลายโอกาสขึ้น เช่นปรับสีให้เป็นสีขาวดำ เพื่อใส่ไปงานศพ นอกจากคนแม่แจ่มหันมาให้ความสนใจในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกมากขึ้นแล้ว คนนอกพื้นที่ก็หันมานุ่งซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และสะสมไว้เช่นกัน

ชาวแม่แจ่มใต้ยังมีวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นที่เข้มแข็งและเหนียวแน่น มีคติความเชื่อเรื่องผี ผู้หญิงได้รับการยกให้เป็น “แม่ที่นั่ง” ร่างประทับทรงของผีพ่อเจ้าหลวง รวมทั้งผู้หญิงต้องนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตอนตัวตายพร้อมต้องเผาไปกับตัว และให้ญาติทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้อีกหนึ่งผืน ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และมีความเชื่อมโยงในด้านทางด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธนรรม เป็นความรู้สึกของคนที่รู้ว่าตัวเองเป็นใครมีที่มาที่ไปอย่างไร ในด้านชนชาติ ชนชั้น หรือเพศสภาวะ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นวัฒนธรรมที่จำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้อยู่รอดได้ตามลำพัง ต้องพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นวัฒนธรรมที่ตอบสนองในเรื่องนี้คือ ระเบียบทางสังคม นอกจากนี้ยังมีความต้องการทางด้านจิตใจ ที่ต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยว ขจัดความกลัวออกไป เกิดขวัญและกำลังใจ จึงมีระบบความเชื่อเกิดขึ้นมาในสังคม ดังกล่าวนี้จึงเกิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่สัมพันธ์กับสมาชิกในสังคม บางครั้งอาจพบในเรื่องของอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่แตกต่างไปจากอัตลัษณ์ทางสังคม แต่อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์มีความสำคัญในการบอกที่มาของเชื้อชาติ ชนชั้นในลังคม

การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปวัดในวันพระธรรมดา ชาวแม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นตีนที่ใช้ในชีวิตประจำวันไปวัด นอกจากเป็นวันพระที่สำคัญ หรือที่เรียกว่าวันศีลหลวงอย่าง วันเดือนดับ วันเดือนเพ็ญ เป็นต้น โดยเฉพาะคนบ้านแม่แจ่มใต้ ผู้หญิงแม่แจ่มส่วนใหญ่นุ่งผ้าซิ่นตีนจกกันหมดเกือบทุกคน ถ้าคนไหนไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นตีนจก ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม ดังกล่าวนี้เป็นบรรทัดฐานของสังคม ที่ว่าด้วยวิถีประชาหรือวิถีของชาวบ้าน (Folkway) กล่าวคือเป็นวิถีหนึ่งที่คนในสังคมต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ถือปฏิบัติตามวิถีประชาแล้วอาจจะถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีความแปลกประหลาดในสังคมนั้น อาจจะมีผลกระทบต่อสังคมอยู่บ้าง แต่ก็น้อยไม่รุนแรง นักสังคมวิทยาส่วนใหญ่เชื่อว่า วิถีชาวบ้านหรือวิถีประชามีความสัมพันธ์กับประเพณีต่างๆ ในสังคมเป็นอย่างมาก ในประเด็นนี้ Alex Thio ได้กล่าวในประเด็นนี้ว่า วิถีประชาเป็นพฤติกรรมที่ทำด้วยความเคยชินจนติดเป็นนิสัย เกิดขึ้นเองโดยไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ไม่สามารถบอกที่มาที่ไปได้ว่าใครเป็นผู้คิดค้นขึ้นมา เป็นสิ่งที่คนในสังคมคาดหวังให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม แต่หากใครไม่ปฏิบัติตามจะถูกสังคมลงโทษ แต่มารุนแรงมากนัก อาจจะเป็นการพูดเยอะเย้ยถากถาง ซุบซิบนินทา มองหน้า หัวเราะเยอะ พูดตำหนิติเตียน เป็นต้น (Alex Thio. 2000: 47)

หน่วยงานราชการ โรงเรียนต่างๆในแม่แจ่ม มีการรณรงค์ให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจก แต่งกายพื้นเมืองในทุกวันศุกร์ เป็นการปลูกจิตสำนึกในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกให้กับเยาวชนแม่แจ่ม เป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จากการนุ่งซิ่นตีนจกที่นุ่งสืบทอดมาจากครอบครัว เมื่อมีการให้นุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ การสืบทอดในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบเดิมได้เปลี่ยนไป แต่กลับเป็นผลดีต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทั้งในแง่ของการปลูกฝังให้เยาวชนให้มีความรักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบซึมลึก ถึงแม้ว่าในปัจจุบันวัยรุ่นหรือหญิงสาวแม่แจ่มไม่ได้นุ่งผ้าซิ่นในวิถีชีวิตประจำวันแล้วก็ตาม แต่ก็ยังนุ่งผ้าซิ่นตีนจกไปในโอกาสสำคัญต่างๆ รวมทั้งส่งผลต่อการส่งเสริมการผลิต และการซื้อขายสินค้าภายในชุมชน

การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์เดิม เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนไปนั้น สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง หน้าที่นิยม ของทัลคอตต์ พาร์สันส์ ที่กล่าวถึงระบบสังคมและหน้าที่พื้นฐาน อันหมายถึงกิจกรรมของกลุ่มที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการในระบบสังคม ในที่นี้สังคมเห็นว่าการนุ่งผ้าซิ่นอาจจะหายไปในแม่แจ่ม จึงได้มีการรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในทุกวันศุกร์ของสัปดาห์ ซึ่งระบบสังคมและหน้าที่พื้นฐานนี้มีส่วนประกอบคือ

การปรับตัว (Adaptation) เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป เพื่อให้มีการปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์ ในสภาวะของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มช่วงหนึ่งที่กำลังจะหายไป สังคมแม่แจ่มได้มีการปรับตัวให้คนหันมานุ่งผ้าซิ่นตียจกโดยนำสู่ระบบของการรณรงค์ให้หน่วยงานต่างๆ ในอำเภอแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจก โดยเฉพาะโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้เด็กเติบโตขึ้นมามีทัศนคติที่ดีในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก ถึงแม้ว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจะไม่ตรงกับวัตถุประสงค์เดิมก็ตาม การปรับตัวจึงเป็นหน้าที่พื้นฐานที่จะทำให้ระบบสังคมที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมสามารถดำเนินต่อไปได้

การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ในที่นี้สังคมแม่แจ่มคาดหวังในเรื่องของการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม อันส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นจกแม่แจ่ม ทั้งนี้ทั้งนั้นสังคมได้พยายามทำวิถีทางเพื่อให้สู่เป้าหมายหลักคือการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกสืบไป ไม่ว่าจะเป็นการให้นักเรียนนุ่งผ้าซิ่นมาโรงเรียน การจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจก การนำความรู้ทักษะเรื่องการทอผ้าเข้ามาสู่ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน เป็นต้น

การบูรณาการ (Intigration) สังคมแม่แจ่มเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นไทยวน ปาเกอกะญอ มัง และลั๊วะ ต่างอยู่ในสังคมเดียวกัน ท่ามกลางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในหุบเขาแม่แจ่มนี้ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับระบบต่างๆ ที่ต้องดำเนินไปด้วยกัน สังคมแม่แจ่มได้บูรณาการความแตกต่างนี้ได้อย่างงดงาม เห็นได้จากโรงเรียนที่มีนักเรียนต่างชาติพันธุ์ ทางโรงเรียนได้ให้ทุกชาติพันธุ์แต่งกายในชุดประจำเผ่าพันธุ์ของตนเอง เป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ไม่ดูถูกเพื่อนต่างชาติพันธุ์ รวมไปถึงการจัดกิจกรรมระดับอำเภอร่วมกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ มหกรรมผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์ชนเผ่าที่ให้ความสำคัญในทุกชาติพันธุ์ในสังคมแม่แจ่ม มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน ดำเนินการร่วมกัน เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

การรักษาแบบแผน (Latency) เป็นการดำรงและฟื้นฟู สร้างแรงจูงใจในแบบแผนของสังคม เพื่อให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้า ดังกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นการร่วมกันเพื่อรักษาแบบแผนที่ดีงามไว้ บางกลุ่มในสังคมส่วนใหญ่อาจเกิดการท้อแท้ ระบบสังคมก็ได้ฟื้นฟูขึ้นมา กรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เห็นได้จากการส่งเสริมจากภาครัฐ การจัดประกวดผ่าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ดังกล่าวนี้เป็นการสร้างแรงจูงใจในการรักษาแบบแผนของสังคมที่ต้องธำรงในลักษณะของสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนหรือเป็นแบบแผนอนุรักษ์นิยม

เมื่อศึกษาในประเด็นของการนุ่งผ้าซิ่นของชาวแม่แจ่ม นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่ยุคทอผ้าเพื่อส่งราชสำนักล้านนา ยุคก่อนสงคราม ยุคหลังสงคราม ยุคที่มีการสร้างถนนเข้าแม่แจ่ม จนถึงยุคปัจจุบัน เป็นยุคข่าวสารไร้พรมแดน ชาวแม่แจ่มก็ยังมีการสืบทอดการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตามการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

4.2 สรุปการวิเคราะห์ประเด็นการส่งเสริมจากภาครัฐ

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2517 นับว่าเป็นก้าวแรกที่ช่างทอผ้าแม่แจ่มได้รับการสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง เพราะก่อนหน้านั้นพื้นที่แม่แจ่มเป็นพื้นที่สีชมพู จากการแย่งมวลชนโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หลังจากการเสด็จในครั้งนั้น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน กลุ่มคนต่างๆ รวมทั้งคนในพื้นที่เอง เริ่มเข้ามาให้การสนับสนุนการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกลายเป็นพื้นที่วิจัยของนักวิชาการ นักศึกษา และผู้แสวงหาความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม

การสนับสนุนจากภาครัฐกรณีของงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจก ที่ทำมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 21 ปี อันเป็นผลมาจากการเริ่มต้นของนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ ท่านเป็นตัวแทนของภาครัฐที่เห็นความสำคัญของผ้าซิ่นตีนจก โดยร่วมมือกับนักวิชการ ปัญญาชนในท้องถิ่น อย่าง ฝอยทอง สมวถา เผ่าทอง ทองเจือ นุสรา เตียงเกตุ และคนอื่นๆ ในแม่แจ่ม จากการทำงานที่เริ่มจากกลุ่มเล็กๆ จนกลายเป็นงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผนวกรวมกับการนำเสนอวัฒนธรรมของชนเผ่าชนเผ่าในแม่แจ่ม เป็นงานที่ใหญ่ระดับอำเภอ ส่งผลต่อการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกรู้จักแม่แจ่ม นักท่องเที่ยวต่างหลั่งไหลเข้ามางานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกที่จัดมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะ 21 ปี ของการจัดงาน แสดงให้เห็นว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ ศิริรัตน์ แอดสกุล เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้ในการที่มีตัวแทนเป็นผู้ที่มีบทบาทการเปลี่ยนแปลง หรือบทบาท (Role of the change agent) ซึ่งตัวแทนการเปลี่ยนแปลงมักจะเป็นผู้ที่มีบทบาท เป็นผู้ที่มีอำนาจ เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากสังคมทั่วไป เป็นบุคคลที่มีคนเคารพ นับหน้าถือตาหรือมีความน่าเชื่อถือ ตัวแทนลักษณะเช่นนี้มักจะมีบทบาทในการเลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มากกว่าตัวแทนที่ไม่มีคนรู้จัก ตัวแทนจะประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าหากตัวแทนเหล่านี้สามารถปรับสังคมให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิมได้เป็นอย่างดีและเหมาะสม โดยไม่มีความขัดแย้ง (ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2556: 229) ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านนายอำเภอแม่แจ่ม ร่วมกับบุคลที่ชาวแม่แจ่มให้การยอมรับ ได้ริเริ่มการจัดงานผ้าซิ่นตีนจก ซึ่งถือว่าเป็นการส่งเสริมจากภาครัฐ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมแม่แจ่ม จากงานผ้าซิ่นตีนจกที่ทำกันแบบเล็กๆ มีคณะกรรมการไม่กี่คน สู่การทำงานแบบใหม่ที่มีองค์การบริหารส่วนต่างเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมากมาย มีงบประมาณเพิ่มขึ้น มีกิจกรรมเพิ่มขึ้น ภายในงานมีกิจกรรมตอนกลางคืนที่มีแสงสีตระการตา การเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม (Compatibility with the existing culture) ซึ่งทฤษฎีนี้ได้กล่าวว่าหากการเปลี่ยนแปลงใดมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนั้นมักจะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น(Japan Bank for International Cooperation : JBIC) และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP)

โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2541 - 2546 จำนวนเงิน 3,000,000 บาท รวมทั้งเงินที่ร่วมสมทบอีก 250,000 บาท เพื่อปลูกสร้างอาคารแสดงสินค้า ห้องน้ำ และลานจอดรถ เปิดเป็นศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ตั้งอยู่บ้านท้องฝาย มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่จำหน่ายสินค้าพื้นเมือง ของที่ระลึกต่างๆ รวมทั้งเป็นที่แสดงผลงานหัตถกรรม

ของชาวแม่แจ่มทั้งหมด ในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ และจากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ศูนย์แห่งนี้ตั้งแต่เปิดดำเนินการมา 2 ครั้ง เป็นปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ไม่สามารถทราบปัญหาที่แท้จริงได้ เนื่องจากสังคมแม่แจ่มเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีความเอื้ออาทรณ์ การอธิบายปัญหาอย่างตรงไปตรงมาจึงเต็มไปด้วยความความเกรงใจซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแห่งนี้ ได้เปิดทำการอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2554 โดยมีแม่หลวงชุติมันต์ กรรณิกา (แม่หลวงหมายถึง ภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน) เป็นประธาน ข้อมูลจากภาคสนามโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า ภาครัฐได้ส่งเสริมงบประมาณและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เฉพาะช่วงแรกเริ่มของการก่อสร้างอาคารของศูนย์ แต่ไม่ได้มาบริหารจัดการต่อ การสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐถือว่าได้น้อยมาก จนไปถึงไม่มีการสนับสนุนเลย ชาวบ้านเองอาจไม่มีความรู้ทางด้านการบริหารจัดการสินค้าวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมมากนัก ประกอบกับศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแห่งนี้ ไม่ได้อยู่ในโครงสร้างของหน่วยราชการใด การสนับสนุนงบประมาณ และการบริหารจัดการจึงค่อนข้างมีความยากลำบาก ส่งผลให้ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ในส่วนของพรชัย กรรณิกา ผู้ใหญ่บ้านบ้านท้องฝาย ผู้ที่มารื้อฟื้นศูนย์แห่งนี้ให้เปิดอีกครั้ง ก็ไม่สามารถบริหารงานอย่างเต็มที่ เนื่องจากศูนย์แห่งนี้เป็นของส่วนรวมของคนทั้งอำเภอ ไม่ได้เป็นศูนย์ของบ้านท้องฝาย แต่ด้วยความรักในผ้าซิ่นตีนจก ประกอบกับศูนย์ที่ปล่อยให้รกร้างแห่งนี้อยู่ในพื้นที่บ้านท้องฝาย จึงได้ทำการรื้อฟื้นและเปิดให้ใช้ได้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการสนับสนุนงบประมาณในการเปิดศูนย์ รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารจัดการจากภาครัฐแทบไม่มีเลย

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นโครงการที่เกิดขึ้นในรัฐบาลของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งนโยบายที่ได้กล่าวว่า สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เป็นนโยบายที่ช่วยคนจน โดยมีกองทุนหมู่บ้าน เงินธนาคารพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งประเทศไทย (ธพว. หรือเอสเอ็มอีแบงก์) ที่แปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน สำหรับอำเภอแม่แจ่ม รับผิดชอบนโยบายโดยพัฒนาชุมชนอำเภอ กลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มมีความตื่นตัว ในการจดทะเบียนเข้าร่วมเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในขณะเดียวกันพัฒนาชุมชนอำเภอให้เหตุผลของการขึ้นทะเบียนในครั้งนี้เพื่อการปรับราคาซื้อขายผ้าซิ่นตีนจก ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของช่างทอให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น อันเป็นนโยบายหลักของทางส่วนกลางในเรื่องการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม การรวมตัวดังกล่าวนี้ท้ายที่สุดก็เงียบไป วิเคราะห์ได้ว่าช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ได้ทอเป็นอาชีพ ส่วนใหญ่มักจะทอเมื่อว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ ทอไปเรื่อยๆ ไม่ได้กะเกณฑ์เวลาที่แน่นอน ส่งผลให้กลุ่มทอผ้าหลายๆ กลุ่มไม่ได้ทำกันกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ประกอบกับชาวบ้านยังไม่เข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วม ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาหลายด้านคือ การสร้างจิตสำนึกชุมชน การมีส่วนร่วมและระยะในการพัฒนาร่วมกัน

ข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง ในกรณีของการคัดสรรดาวของผลิตภัณฑ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในฐานะสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์คือ ช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ให้ความสำคัญกับการคัดสรรดาวเท่าใดนัก เพราะผู้ค้าส่วนใหญ่ในแม่แจ่มจะรู้ถึงคุณภาพ ด้วยการสั่งสมประสบการณ์มาอย่างยาวนาน อีกทั้งการผลิตผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่มเป็นที่ต้องการของผู้ซื้อมาก จนผลิตไม่ทัน ส่วนผู้ที่ให้ความสำคัญต่อการคัดสรรดาวคือ ผู้ที่จะนำผ้าซิ่นตีนจกไปแสดงสินค้าที่ศูนย์แสดงสินค้าเมืองทองธานี หรือสถานที่ที่ทางภาครัฐจัดขึ้น มีความจำเป็นมากที่ต้องนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรคุณภาพ เพื่อแสดงให้เห็นคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกที่ดีที่สุดตั้งแต่ 5 ดาว ลดหลั่นกันไปจนถึง 1 ดาว เป็นไปตามเกณฑ์ที่ทางราชการกำหนดไว้

ในทางกลับกันกลุ่มที่มีการบริหารงานแบบกลุ่ม ที่ไม่มีการทำธุรกิจแบบส่วนตัว ยังคงต้องพึ่งพาการสนับสนุนและการส่งเสริมในด้านต่างๆ จากภาครัฐ โดยเฉพาะโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่ต้องนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรดาว เพื่อที่จะนำผ้าซิ่นตีนจกและผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นไปจัดแสดงและจำหน่ายยังสถานที่ต่างๆ ที่หน่วยงานของภาครัฐจัดขึ้น

จริงอยู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และผลิตภัณฑ์อื่นๆ ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นอย่างดี แต่ด้วยนโยบายจากพัฒนาชุมชนจังหวัดที่ว่าต้องมีกลุ่มใหม่เพิ่มขึ้นอีก 10 เปอร์เซนต์ของทุกปี สร้างความกังกลให้กับชาวบ้านและผู้นำกลุ่มอยู่ไม่น้อย รวมทั้งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ได้รับการคัดสรรให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ถูกพัฒนาการให้สีจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้เป็นแบบไล่สีจากอ่อนไปหาแก่ โดยไม่ให้สีอื่นมาปน เช่น จากสีน้ำตาลอ่อนไปถึงสีน้ำตาลเข้ม เย็บต่อกับผ้าพื้นสีเดียวกับตีนซิ่น ซึ่งนักวิชาการท้องถิ่นและชาวบ้านกล่าวว่าไม่ใช่เอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้กลุ่มที่ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจริงๆ ไม่ซื้อผ้าซิ่นที่ถูกการพัฒนาจนเสียความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและต้องส่งคืนเจ้าของ

ในช่วงระยะหลังผ้าซิ่นตีนจกในฐานะที่เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีความเบาบางลง ผู้ซื้อไม่ได้มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มป็นสินค้าโอท็อป แต่มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้วิเคราะห์ได้ว่า ภาครัฐที่รับผิดชอบในด้านนี้ไม่ได้ศึกษาวิจัยบริบททางวัฒนธรรมของผ้าซิ่นตีนจกอย่างลุ่มลึก ส่วนในหน่วยงานภาครัฐที่อยู่ในอำเภอแม่แจ่มรับนโยบายภาพรวมมาปฏิบัติก็จริงอยู่ แต่ขาดการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่แม่แจ่ม

การที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เลขที่สัญญา RDG47N0053 ในงานวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม โดยมีฝอยทอง สมวถา และคณะผู้ร่วมวิจัย ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในเชิงลึก จากการค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มทอผ้า โดยเฉพาะช่างทอบ้านไร่ มีความเคลื่อนไหวในกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม และสิ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกโดยตรงคือ การนำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากผลการวิจัย สู่การขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI) จากกรมทรัพย์สินทาง

ปัญญา ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ เป็นสิ่งที่ยืนยันความมั่นใจให้กับผู้ที่ซื้อผ้าซิ่นตีนจกว่าเป็นของแม่แจ่มแท้ ได้ลวดลายโบราณที่ถูกต้อง วัสดุ และกระบวนการผลิตมีความชัดเจนในเรื่องของภูมิปัญญาโบราณ รวมทั้งสามารถรู้ว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ซื้อไปนั้น เป็นฝีมือของช่างทอผู้ใด ซึ่งเมื่อผ้าซิ่นตีนจกเกิดการชำรุดเสียหาย ผู้ซื้อสามารถนำกลับมาซ่อมแซมที่ช่างทอคนนั้นได้ และที่สำคัญเป็นผ้าซิ่นที่มีประวัติเรื่องราวในผ้าซิ่นผืนนั้น ดังกล่าวนี้นับว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่มีคุณค่าสำหรับผู้ครอบครอง ดังนั้นการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่าอการดำรงอยู่เป็นอย่างยิ่ง

จากสรุปการวิเคราะห์ในประเด็นการส่งเสริมจากภาครัฐ ชี้ให้เห็นว่าการที่ภาครัฐรวมทั้งภาคส่วนต่างๆ ที่เข้ามาส่งเสริมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้มีสถานภาพในการดำรงอยู่นั้น เป็นความเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค คือเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับทัศนคติส่วนบุคคล พฤติกรรมส่วนบุคคล รวมทั้งรูปแบบที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบมหภาคที่เกี่ยวกับศาสนา การเมือง ครอบครัว ชนชั้น หรือลักษณะประชากรในวงกว้าง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการส่งเสริมจากภาครัฐ มีทั้งการต่อต้านและการยอมรับการเปลี่ยนแปลง ขึ้นอยู่กับทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ (Specific attitudes and values) ในแต่ละสังคมจะมีทัศนคติและค่านิยมเฉพาะของตนเองซึ่งมีลักษณะที่สอดคล้องไปกับสังคมนั้นๆ ปัจจัยสำคัญในประเด็นนี้อยู่ที่ความชอบหรือไม่ชอบของคนในสังคม ในแง่ของวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม (Compatibility with the existing culture) กล่าวคือสิ่งใดที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนั้นจะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว บางครั้งอาจเข้ากับวัฒนธรรมเดิมไม่ได้เพราะ สิ่งใหม่นั้นขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งใหม่นั้นอาจก่อให้เกิดรูปแบบใหม่ไม่เคยมีมาก่อนในวัฒนธรรมเดิม และสิ่งบางอย่างเข้ามาแทนที่ไม่ได้เป็นการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่ ซึ่งปัจจัยความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับความพร้อมในด้านบุคคลในสังคมว่า มีความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงหรือไม่มากน้อยเพียงใด ความพร้อมในด้านโครงสร้างของสังคม และความพร้อมในด้านผู้นำที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง จะยากหรือง่าย ช้าหรือเร็ว ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถ รวมทั้งมีความเข้าต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นอย่างดี (ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2556: 221 - 231)

ในกรณีของผ้าซิ่นตีนจกตีนจกแม่แจ่ม ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมแม่แจ่มในระยะเวลาหนึ่งที่มีทั้งการยอมรับและไม่ยอมรับ แสดงให้เห็นว่า ผ้าซิ่นตีนจกสามารถอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง หน่วยงานของภาครัฐมีความจำเป็นต้องศึกษาบริบททางวัฒนธรรมของสังคมแม่แจ่มให้ลุ่มลึก ในเรื่องของความกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิมและความสามารถของผู้นำการเปลี่ยนแปลงดังทฤษฎีที่กล่าวมาในข้างต้น กระนั้นก็ตาม การส่งเสริมจากภาครัฐเป็นเจตนาดีของภาครัฐ และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการทำงานย่อมมีปัญหาอุปสรรคเป็นเรื่องธรรมดา สรุปในภาพรวมแล้ว การส่งเสริมจากภาครัฐกรณีของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนับได้ว่ามีส่วนสำคัญมากในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

4.3 สรุปการวิเคราะห์ประเด็นการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก

ข้อมูลทั้งหมดที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่อยู่ในเขตพื้นที่วิจัยตามขอบเขตของงานวิจัยคือ ตำบลท่าผาและตำบลช่างเคิ่ง สรุปได้ว่าว่าทั้ง 2 ตำบลนี้มีกลุ่มทอผ้าจำนวน 5 กลุ่ม คือศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย และกลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ซึ่งทั้ง 5 กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันออกไป โดยสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

ศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ ดำเนินการมานาน มีการระดมหุ้นจากสมาชิกภายในกลุ่ม มีการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการและอนุกรรมการที่สามารถตรวจสอบการทำงานได้ มีร้านค้าที่ชัดเจน การทอผ้าซิ่นตีนจกเน้นลวดลายโบราณ ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ โดยเฉพาะโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ สามารถนำผ้าซิ่นตีนจกไปคัดสรรจนได้ระดับ 4 ดาว รวมทั้งกลุ่มได้นำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่น ไปแสดงเพื่อจำหน่ายสินค้ายังที่ต่างๆ ตามที่ภาครัฐจัดขึ้น

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ เป็นกลุ่มที่มีการบริหารจัดการแบบชาวบ้าน ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน การทำงานของช่างทอของบ้านไร่มักทำงานแบบศิลปิน ทำตามใจช่างทอ ทำในสิ่งที่ช่างทออยากทำ การทอผ้าซิ่นตีนจกเน้นลวดลายโบราณ พอใจที่จะเป็นช่างทอมากกว่าการออกแสดงสินค้า กลุ่มลูกค้าได้จากการติดตามผลงาน รวมทั้งจากอินเทอร์เนต ในรูปแบบของเฟสบุ๊ค

กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ เป็นกลุ่มที่ตั้งใหม่โดยใช้เงินทุนจากโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) การบริหารจัดการกลุ่มเป็นแบบชาวบ้าน ยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน โดยสมาชิกในกลุ่มมารับฝ้ายที่กลุ่มไปทอเมื่อทอเสร็จแล้วจะนำกลับมาขายให้ที่กลุ่ม โดยกลุ่มจะหักค่าฝ้ายออก กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ เป็นกลุ่มที่ผู้คนภายนอกรู้จักในภาพลักษณ์ของบ้านทำปิ่นปักผมโบราณ มากกว่าการเป็นกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งการขายสินค้าผ้าซิ่นตีนจกกับผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่นๆ เป็นการขายควบคู่ไปกับปิ่นปักผมโบราณ

กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝาย เป็นกลุ่มทอผ้าที่มีประวัติมายาวนาน ปิดกิจการมาแล้วหลายครั้งและปัจจุบันได้เปิดกิจการใหม่ โดยใช้เงินทุนจากโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) ใช้ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นที่ทำการกลุ่มและจำหน่ายสินค้า รูปแบบการบริหารจัดการอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการ มีช่างทอที่ทอสาธิตภายในศูนย์ ที่กลุ่มหรือศูนย์รับซื้อในราคาที่แพงกว่าท้องตลาดทั่วไป นอกจากนี้แล้วกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจากบ้นท้องฝายยังตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ประกอบกิจการร้านค้าส่วนตัวเป็นจำนวนมาก

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ เป็นกลุ่มที่มีหัวก้าวหน้า ยอมรับการเปลี่ยนแปลง เน้นการออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอใหม่ๆ สร้างสรรค์ต่อยอดสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาเดิม เข้าในเรื่องของแฟชั่น และการสร้างมูลค่าของสินค้า ภายใต้การออกแบบเพื่อสิ่งแวดล้อม (Green Design) มีขบวนการผลิตที่ครบวงจร ตั้งแต่การปลูกต้นห้อม ต้นคราม ย้อม ออกแบบ และตัดเย็บ มีการบริหารงานแบบคณะกรรมการและครอบครัว มีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนคือ กลุ่มผู้รักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีกำลังซื้อ กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ ออกงานแสดงสินค้าทั้งระดับจังหวัดและระดับประเทศ ในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกได้พัฒนารูปแบบของการใช้สี และการใช้เส้นไยใหม่คือไหมอีลี่ แต่ลวดลายยังคงเป็นลวดลายแบบโบราณ

จากการวิเคราะห์แยกแยะกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในพื้นที่ ต.ท่าผา และ ต.ช่างเคิ่ง อันเป็นพื้นที่ในงานวิจัยนั้น พบว่าแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันทั้งในด้านกายภาพและรูปแบบของการบริหาร เป็นความแตกต่างที่ส่งผลต่อความดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นคุณค่าของสินค้าผ้าซิ่นตีนจก ด้วยผ้าซิ่นตีนจกผลิตด้วยฝีมือไม่ได้ผลิตแบบอุตสาหกรรม ช่างทอจะทอเมื่อว่างเว้นจากการทำนาทำไร่ ไม่ได้ทอผ้าเป็นอาชีพหลัก ถึงแม้ว่าอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพที่ไม่สามารถเลี้ยงครอบครัวในยุคปัจจุบันได้ แต่ก็เป็นอาชีพรองที่สามารถสร้างรายได้ให้กับช่างทอเป็นอย่างดี ส่งผลให้ความต้องการผ้าซิ่นตีนจกมีมากจนช่างทอแม่แจ่มผลิตไม่ทัน จนต้องมีการสั่งทอ การตลาดผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มถือว่าเป็นตลาดสุนทรียศิลป์ หมายถึงโครงสร้าง รวมทั้งคุณสมบัติอื่นๆ ที่เกี่ยวกับบริบทแวดล้อมของผ้าซิ่นตีนจก ทั้งสองอย่างนี้ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของสังคมแม่แจ่มและคุณค่าของผ้าซิ่นแม่แจ่ม เป็นสิ่งที่ผู้บริโภครับรู้โดยตรง รวมทั้งการรับรู้ผ่านสื่อที่ฝังในความทรงจำ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีการตลาดสุนทรียศิลป์ของเบอร์ ชมิตต์ และอเล็กซ์ ไซมอนสัน ดังที่กล่าวว่า ในเรื่องขององค์กรและตราสินค้าทั้งสองแนวความคิด นักปรัชญาและนักจิตวิทยานำมาใช้ทั้งคู่ ความพึงพอใจสามารถเกิดขึ้นได้โดยคุณสมบัติและลักษณะโครงสร้างสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้าที่ติดมาแต่แรกผลิต หรือโดยความหมายที่สื่อผ่านสุนทรียศิลป์ขององค์กรหรือตราสินค้า (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 26)

กรณีของกลุ่มผ้าซิ่นตีนจกในแม่แจ่ม ถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างในแง่ของการบริหารจัดการ อย่างไรก็ตามความมีคุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นเหมือนตราสินค้าที่ทำให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้คนทั่วไป สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็นประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน การบันทึกประวัติศาสตร์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ ภาคเอกชน และบุคคลต่างๆ การพัฒนารูปแบบ รวมทั้งการปรับตัว นับว่าเป็นการสร้างคุณค่า (Value Creation) ให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นอย่างมาก ซึ่งกลุ่มทอผ้าในแม่แจ่มต่างมีต้นทุนที่มาจากภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม ทัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเทคโนโลยีการสื่อสาร ส่งผลต่อการที่ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป คุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจึงเชื่อมโยงกับมูลค่าของผ้าซิ่นตีนจก (Value Added) เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

4.4 สรุปการวิเคราะห์ลักษณะผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ลวดลายโบราณของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ ได้รับการจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มี 16 ลวดลายคือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง

ชื่อของลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีที่มาจากหลายแห่ง สามารถแบ่งกลุ่มชื่อลายได้คือ กลุ่มลายเจียงแสน และลายละกอน ซึ่งตั้งข้อสันนิฐานได้ว่าอาจมีความเชื่อมโยงถึงเมืองเก่าที่ชาวไทยวนอพยพมาคือเมืองเชียงแสน ปัจจุบันคืออำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และกลุ่มลายละกอน ซึ่งเป็นชื่อเดิมของจังหวัดลำปาง ชื่อลายที่มาจากเครื่องสักการะในพุทธศาสนา ได้แก่ลายขัน ชื่อลายที่มาจากพืชได้แก่ ลายผักกูด ชื่อลายที่มาจากสัตว์ทั้งหมดเป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ได้แก่ ลายหงส์ ลายนก ลายนาค

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณหนึ่งผืนประกอบด้วยโครงสร้างของลายที่เรียงจากบนลงล่างตามลำดับคือขอไล่ ห้องนกหรือห้องกูด ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปาเป็นลายเชิงบนพื้นสีแดงสดที่เรียกว่า ผาวัน ซึ่งโครงสร้างหลักของลายผ้าซิ่นตีนจกนี้ เปรียบเหมือนฉันทลักษณ์ของโคลง กลอน ที่ช่างทออาจจะต่อเติมเสริมแต่งหรือลดตัดทอนลวดลาย แต่ก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่ม รวมทั้งเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ กล่าวคือ ลายทอในส่วนเชิงซิ่นหรือ "หางสะเปา" ต้องเป็นสีขาวสลับสีดำเท่านั้น และส่วนล่างสุดของตีนซิ่นหรือ "ผาวัน" ต้องเป็นสีแดงเท่านั้น

ลวดลายโบราณของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในลายเดียวกัน เมื่อช่างทอให้สีที่ต่างกันอารมณ์ของผ้าซิ่นที่ออกมานั้นจะต่างกันด้วย จึงส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีความหลากหลาย การใช้สีในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ เป็นสีในโทนร้อน สดใส ใช้สีแดงกับสีเหลืองเป็นสีหลัก มีสีอื่นเข้าแทรกเพื่อกลับค่าสีในบางจุดซึ่งมีปริมาณไม่มากเท่าสีหลัก ในบางลายอย่างลายนกกุม ลายนกนอนกุม และลายนาคกุม ช่างทอได้ใช้สีอย่างอิสระไม่ต้องกำหนดว่าแต่สีต้องซ้ำและห่างกันเท่าไร การใช้สีแบบนี้คล้ายกับการแต้มสีในจิตรกรรมลัทธิประทับใจในยุโรป

4.5 สรุปการวิเคราะห์เรื่องรูปแบบผ้าซิ่นตีนจกและการพัฒนารูปแบบผ้าตีนจกแม่แจ่ม

รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นผ้าซิ่นที่มีผ้า 3 ชิ้น เย็บต่อประกอบเข้าด้วยกันเป็นผ้าซิ่นหนึ่งผืน ประกอบด้วยส่วนที่หนึ่งคือ หัวซิ่น คือส่วนที่เป็นชายพกเอว ใช้ผ้าดิบสีขาวเพื่อความหนืดเวลาพกชาย ส่วนหัวซิ่นมีความกว้างประมาณคืบกว่าๆ มีแถบสีแดงประมาณ 3 - 5 เซนติเมตร ติดกับส่วนตัวซิ่น ส่วนที่สองคือ ตัวซิ่น เป็นส่วนที่อยู่ระหว่างหัวซิ่นกับตีนซิ่น มีความกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ลายขวางลำตัวหรือลายก่าน สลับสีได้หลายแบบอย่างเช่น ลายตาตาราง ที่เรียกว่าซิ่นแอ้ม และซิ่นหมูอ้วน และส่วนที่สามคือ ตีนซิ่นเป็นส่วนที่มีการทอจกที่วิจิตรงดงาม มีลวดลายที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ ผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ และผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์

ผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ เป็นผ้าซิ่นตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวไทยวนแม่แจ่มประกอบด้วยผ้า 3 ชิ้นเย็บต่อกันคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น โดยเฉพาะลวดลายทอตีนจกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตีนซิ่นจกแม่แจ่มแบบโบราณ ประกอบด้วยโครงสร้างของลายคือ ขอไล่ ห้องนกหรือห้องกูด ขัน โกม ห้องนก และหางสะเปา เป็นโครงสร้างหลักของลายผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณ

ที่ช่างทอสามารถเติมลายละเอียดเข้าไปได้อย่างอิสระ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่าโครงสร้างของลายเปรียบเหมือนฉันทลักษณ์ของบทกลอน ช่างทอเปรียบเหมือนกวีที่เติมเนื้อหาสาระ เปรียบเหมือนลวดลายที่ใส่ลงไปในฉันทลักษณ์นั้น ซึ่งโครงสร้างของลายนี้ช่างทอสามารถปรับเปลี่ยน ลดตัดทอนได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์ของลายตีนจกแม่แจ่มคือ ต้องมีลายหางสะเปาที่เป็นสีขาวดำ และมีผาวันหรือส่วนของชายซิ่นเป็นสีแดงเท่านั้น

ลวดลายทอจกแบบโบราณ มีชื่อเรียกลายมาจากชื่อของเมืองในล้านนาโบราณ ชื่อลายที่มาจากเครื่องประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และชื่อลายที่มาจากธรรมชาติ กล่าวคือ ลวดลายที่มาจากชื่อเมืองได้แก่ลายเชียงแสน และลายละกอน ชื่อลายที่มาจากเครื่องประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ได้แก่ลายขัน และชื่อลายที่มาจากธรรมชาติพืชพรรณ ได้แก่ลายกูด ที่มาจากสัตว์ได้แก่ลายนก ลายหงส์ และลายนาค ลายที่กล่าวมานี้ช่างทอต้องนำมาทอให้อยู่ในโครงสร้างของลาย ที่สำคัญช่างทอสามารถให้สีที่ต่างกันตามลักษณะเฉพาะตัวของช่างทอ ซึ่งลายทอลายเดียวกันแต่ให้สีที่ต่างกัน ส่งผลให้อารมณ์ของผ้าซิ่นตีนจกนั้นต่างกัน การให้สีที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ต้องเป็นสีที่สดใส ฉุดฉาด ใช้สีแดงและสีเหลืองเป็นหลัก มีสีเขียว ฟ้า ชมพู น้ำตาล หรือสีอื่นๆ มาผสมผสาน กระจายเป็นจุดๆ ทั่วทั้งผืน ส่งผลให้เกิดสีที่ระยิบระยับ มีความสั่นสะเทือนของสี ดังภาพเขียนในลัทธิประทับใจในยุโรป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวของช่างทอ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่างานทอผ้าของช่างทอแม่แจ่ม คาบเกี่ยวระหว่างงานช่างกับงานศิลปะ อธิบายความได้ว่า งานใดที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก มีความงามเป็นส่วนรอง งานนั้นเป็นงานช่าง(Craft) หรืองานศิลปะที่มีประโยชน์ (Useful art) ส่วนงานใดที่มุ่งเน้นไปที่ความงาม ความเบิกบานใจเป็นหลัก มีประโยชน์ใช้สอยเป็นรอง ถือว่างานนั้นเป็นงานศิลปะ (Art of Fine Art) ขยายความต่อได้อีกว่า งานช่างมีความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุกับผลงานที่ออกมาอย่างชัดเจน ส่วนงานศิลปะวัสดุกับงานที่ออกมาอาจไม่มีความสัมพันธ์กัน วัสดุอย่างหนึ่งเมื่อประกอบเป็นผลงานแล้วอาจจะออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่ง งานช่างมีการวางแผนที่แน่นอน มีขั้นตอนในการทำที่แน่นอน จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นหรือศิลปะท้องถิ่น (Folk art) ส่วนงานศิลปะผู้สร้างไม่สามารถคาดเดาล่วงหน้าว่างานจะออกมาเป็นอย่างไร ในขณะที่ทำงานต้องแก้ปัญหาอยู่เรื่อยๆ งานช่างทำตามแบบแผนที่เคยฝึกหัดกันมา ส่วนงานศิลปะผู้สร้างมีเสรีภาพในการเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้นได้ งานช่างมีวัตถุดิบที่เชื่อมโยงกับผลิตผล เช่นวัตถุดิบเป็นฝ้ายงานที่ออกมาก็เป็นฝ้าย ส่วนศิลปะเกี่ยวโยงกับวัตถุดิบน้อย ผู้สร้างพยายามใช้วัตถุดิบต่างๆ ตามความคิดและความรู้สึก ไม่มีการกำหนดวัตถุดิบที่แน่นอน งานช่างถือว่าวัสดุสำคัญกว่ารูปทรง ส่วนงานศิลปะถือว่ารูปทรงสำคัญกว่าวัตถุ งานช่างมีคุณค่าที่จำกัด เมื่อผลิตในจำนวนมาก แต่ถ้าเป็นงานช่างที่มีจำนวนน้อยเป็นสิ่งที่หายากกลับเป็นงานช่างที่มีคุณค่า งานศิลปะถ้าเป็นที่ยอมรับย่อมมีคุณค่าเช่นกัน งานช่างมีเวลาการทำงานที่แน่นอนเพราะมีขั้นตอนเป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว ส่วนงานศิลปะอาจใช้เวลาในการทำงานที่ต่างกัน เพราะขึ้นอยู่กับว่าผู้สร้างพอใจหรือยัง งานช่างมุ่งความต้องการเบื้องต้น (Primary need) ส่วนงานศิลปะสนองความต้องการขั้นสอง (Secondary needs) หรือเป็นความต้องการทางด้านจิตใจมากกว่ากาย (อารี สุทธิพันธุ์. 2535: 25 – 26)

หากพิจารณาทฤษฎีความแตกต่างระหว่างงานช่างกับงานศิลปะ เพื่อรองรับความใกล้เคียงระหว่างงานช่างกับงานศิลปะในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่า สิ่งที่ปรากฏในความเป็นเฉพาะตัว ในโครงสร้างลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เปรียบดังฉันทลักษณ์ของบทกลอน ที่ให้กวีเติมเต็มเนื้อหาสาระ อารมณ์ความรู้สึกเข้าไป เปรียบได้ดังช่างทอที่เติมเต็มลวดลายลงไปในโครงสร้างนั้น นี่คือเสรีภาพที่ปรากฏอยู่ในงานทอผ้าแม่แจ่ม ที่ช่างทอสามารถเติม ตัดทอนลวดลาย รวมทั้งการให้สีที่ผู้ทอสามารถใช้สีได้อย่างอิสระ จะเห็นได้ว่าผ้าซิ่นแม่แจ่มลวดลายเดียวกัน เมื่อช่างทอแต่ละคนให้สีต่างกัน จะส่งผลต่ออารมณ์ของผ้าซิ่นนั้นต่างกันไปด้วย จริงอยู่ที่ว่างานช่างมุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก แต่ว่าผ้าซิ่นตีนจกมีความงามที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ความเชื่อหลังความตาย รวมทั้งพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ความงามของลายทออันวิจิตรเป็นเรื่องของจิตใจโดยตรง เป็นผ้าซิ่นที่ไม่ใช่มุ่งเน้นการใช้งานเป็นหลัก ไม่ใช่เป็นผ้าซิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน หากแต่เป็นผ้าซิ่นที่ใช้ในโอกาสพิธีกรรม เพียงแต่ในช่วงหลังมีการใส่ผ้าซิ่นไปทำงานหรือไปโรงเรียน เหตุผลดังกล่าวนี้น่าจะเพียงพอสำหรับการสรุปความที่ว่าผ้าซิ่นตีนจกมีลักษณะที่คาบเกี่ยวกันระหว่างงานศิลปะกับงานช่าง หรือเป็นงานศิลปะที่มีประโยชน์ (Useful art) หรือเป็นศิลปหัตถวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าสิ่งที่กล่าวมานี้จะไม่ตรงตามทฤษฎีทั้งหมดก็ตาม

เกิดข้อถกเถียงระหว่างงานวิจัยของนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็น “คนใน” และงานวิจัยนักวิชาการที่มาจากนอกพื้นที่ หรือ “คนนอก” ในประเด็นความหมายของลวดลาย ซึ่งงานวิจัยของคนนอก ได้อธิบายว่าลวดลายของผ้าซิ่นตีนจก อย่างลายหงส์ ลายนก และลายนาค เกิดจากการที่ช่างทอไปฟังธรรมเทศนาที่วัด ในเนื้อหาเรื่องราวของชาดกต่างๆ ที่ส่งผลให้ช่างทอเกิดจินตนาการแล้วนำมาทอเป็นลายนาค ลายนก ลายหงส์ ซึ่งล้วนแล้วเป็นสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ อันเป็นทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับเขาพระสุเมรุ ลายหางสะเปา ตีความได้ว่าเป็นดังเรือสำเภาที่จะพาข้ามมหาสมุทรสีทันดร เป็นทางหลุดพ้นจากวัฏสงสารเพื่อไปสู่นิพาน ส่วนผาวันหรือเชิงของผ้าซิ่นที่เป็นสีแดง เป็นเหมือนสีแดงในจิตรกรรมฝาผนังของไทย การทอผ้าลายตีนจก จึงเป็นเหมือนการสั่งสมบุญของผู้หญิงแม่แจ่ม ที่ไม่มีโอกาสสั่งสมบุญอย่างผู้ชาย การตีความของลายผ้าซิ่นตีนจกในความหมายนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการตีความที่เทียบเคียงกับการศึกษาในเรื่องรูปแบบของศิลปกรรมและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในทางพุทธศาสนา ที่มีความเชื่อมโยงในเรื่องของจักรวาลในพุทธศาสนา ในทางกลับกัน งานวิจัยของนักวิชาการของ “คนใน” หรือนักวิชาการที่เป็นคนแม่แจ่มตั้งแต่กำเนิด กลับเสนอแย้งว่า ผู้หญิงแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าตีนจกที่เกิดจากการฟังเทศน์เรื่องชาดกต่างๆ แล้วมาจินตนาการเป็นลายทอ หากแต่เป็นลายที่สืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะเท่าที่สำรวจข้อมูลภาคสนาม ผนวกกับคณะวิจัยนักวิจัยพื้นถิ่น พบว่าไม่มีใครรู้เรื่องความหมายของผ้าซิ่นตีนจก ดังที่นักวิชาการคนนอกเข้ามาให้ความหมาย

อย่างไรก็ตามผลของการวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ของนักวิชาการท้องถิ่น ได้นำไปสู่การนำลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแบบโบราณจำนวน 16 ลวดลาย ไปขอจดทะเบียนเป็นข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา และได้รับการขึ้นทะเบียน ในทะเบียนเลขที่ สช 50100015 โดยมีลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณคือ ลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง ซึ่งการได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นการสร้างคุณค่าให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพราะเป็นสิ่งที่รับประกันได้ว่า เป็นซิ่นตีนจกของแม่แจ่มแท้ มีการตรวจสอบคุณภาพของผ้าซิ่นตีนจกจากคณะกรรมการของอำเภอก่อนที่จะนำวางขายสู่ท้องตลาด พร้อมกับใบรับประกัน ซึ่งผู้ซื้อได้รู้ชื่อของลวดลายทอ ประวัติของผ้าซิ่นผืนที่ซื้อไปรู้ได้ว่า ใครเป็นผู้ทอ ปีที่ทอ รวมทั้งสามารถนำผ้าซิ่นตีนจกที่ซื้อไปนำมาซ่อมแซมกับผู้ทอ เมื่อชำรุดเสียหาย การสร้างคุณค่าให้กับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มดังกล่าวนี้ เป็นการยกระดับคุณค่าของภูมิปัญญาในการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้ซื้อเต็มใจซื้อในคุณค่าเหมือนกับซื้องานศิลปะ ถือแม้ว่าราคาของผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณที่ขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้ มีราคาแพงกว่าผ้าซิ่นตีนจกทั่วไปก็ตาม

การจดทะเบียนข้อบ่งขี้ทางภูมิศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนี้ ชี้ให้เห็นว่าส่วนหนึ่งของชาวแม่แจ่ม ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการท้องถิ่น รวมทั้งผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการขอจดทะเบียนข้อบ่งขี้ทางภูมิศาสตร์ มีนัยยะที่แสดงถึงความความคิดที่แตกต่างไปจาก การคัดสรรดาวในโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ดังที่ผู้วิจัยได้เสนอข้อวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องการส่งเสริมจากภาครัฐที่ได้กล่าวสรุปไว้ว่า ในการคัดสรรดาว ช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ให้ความสำคัญกับการคัดสรรค์ดาวเท่าใดนัก นอกจากในผู้ที่ต้องการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มไปออกร้านตามที่ภาครัฐจัดขึ้น ประกอบกับงานส่วนหนึ่งของข้อสรุปในงานวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม กล่าวว่าในช่วงระยะหลังผ้าซิ่นตีนจกในฐานะที่เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มีความเบาบางลง ผู้ซื้อไม่ได้มองว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นสินค้าโอท็อป แต่กลับมองว่าผ้าซิ่นเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ล้ำค่า ปรากฏการณ์การนำลวดลายโบราณทั้ง 16 ลาย ไปขอจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ในท่ามกลางกระแสผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล แสดงให้เห็นว่าชาวแม่แจ่มบางส่วนมีแนวความคิดในการยกระดับคุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกที่ต่างไปจากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีแนวความคิดเป็นของตนเอง ไม่ได้ต่อต้านและไม่ได้ยอมรับง่ายนัก ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในการรักษาภูมิปัญญาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานชาวแม่แจ่มไว้อย่างยั่งยืนนั้น ได้มีการเคลื่อนไหวโดยนักวิจัยท้องถิ่น นำโดยฝอยทอง สมวถา และคณะ ด้วยการนำลวดลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ 16 ลวดลาย ไปขอขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ด้วยมูลเหตุที่ว่าจะมีคนนำลวดลายทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ไปเข้าเครื่องทอ ผลิตเป็นระบบอุตสาหกรรมนอกพื้นที่ แต่เมื่อผ้าซิ่นตินจกแม่แจ่ม

ได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เรียบร้อยแล้ว การทอผ้าซิ่นนอกพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่สามารถทำได้ เนื่องจากเป็น “สิทธิของชุมชน” ซึ่งไม่สามารถนำสิทธิที่ได้รับไปอนุญาตให้บุคคลอื่นใช้ต่อได้ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่แหล่งภูมิศาสตร์เท่านั้นที่มีสิทธิใช้ การเคลื่อนไหวของฝอยทอง สมวถา และคณะนักวิจัยพื้นถิ่น แสดงให้เห็นพลังทางปัญญาของชาวมแม่แจ่ม ในการรักษาภูมิปัญญาทางศิลปวัฒนธรรมไว้ห้ลูกหลานสืบไป เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การพัฒนาผ้าซิ่นตีนจกจากลายโบราณมาเป็นลายประยุกต์ถือว่าเป็นความเป็นแปลงครั้งยิ่งใหญ่ โดยจุดเริ่มต้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมราษฎรแม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2517 ซึ่งในขณะนั้นทางการประกาศให้แม่แจ่มเป็นพื้นที่สีชมพู เนื่องจากมีการช่วงชิงมวลชนจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การเสด็จเยี่ยมราษฎรในครั้งนั้นมีการสาธิตการทอผ้าซิ่นตีนจกถวายให้ทอดพระเนตร หลังจากการเสด็จเยี่ยมชาวแม่แจ่มได้ครั้งนั้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช และบุปผา ปิงกุล ช่างทอชาวท้องฝาย ให้ไปทอผ้าในงานกาชาดที่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร และต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้ลำดวน สิทธิเดช บุปผา ปิงกุล และจันทร์สม (ไม่ทราบนามสกุล) ไปฝึกทอผ้าตีนจกลายประยุกต์ที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ จังหลัดเชียงใหม่ ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบประยุกต์นี้ ใช้ฝ้ายทอที่มาจากโรงงานที่เส้นเล็กและเหนียวกว่าฝ้ายพ่าย ลวดลายทอง่ายกว่า ลดตัดทอนเอาลายขอไส่และห้องนกออก เป็นลายกูด ต่อมาช่างทอแม่แจ่มเรียกกูดเลขสาม เพราะมีลักษณะคล้ายตัวเลขสามในอักษรไทย ลายขันและโกมมีขนาดที่ใหญ่กว่าลายแม่แจ่มแบบดั้งเดิมที่ผอมเพียว สีของหางสะเปา ผาวัน รวมทั้งส่วนประกอบของลวดลายอื่นๆ มีการปรับสีให้มีความนุ่มนวล ไม่ได้ใช้สีแบบฉุดฉาดเหมือนเดิม ลวดลายที่ใช้ทอมีลายละกอน ลายหงส์สาม และลายขันสามแอว เมื่อได้รับการฝึกการทอลายประยุกต์จากตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์เรียบร้อยแล้ว ลำดวน สิทธิเดช ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรม มาถ่ายทอดให้กับช่างทอบ้านท้องฝาย และหมู่บ้านใกล้เคียง มีการรวมกลุ่มกันทอ จนผ้าตีนจกลายประยุกต์ได้แพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็ว เพราะผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์มีราคาถูกกว่า ทอได้รวดเร็วกว่าการทอตีนจกแบบโบราณ รวมทั้งมีสีสันที่อ่อนนุ่มไม่ฉุดฉาด เหมาะสำหรับการนุ่งได้หลายโอกาส เป็นทางเลือกใหม่ให้กับผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจก ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ยังได้รับความนิยมจนถึงปัจจุบัน

ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางมหภาค แต่ก็ถือว่าแม่แจ่มก็ได้มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่น รวมทั้งทัศนคติในการยอมรับสิ่งใหม่เข้ามา ซึ่งหลักของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ ในแง่ของวัฒนธรรมการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม สิ่งนี้จะได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว ซึ่งถ้ามีสิ่งใหม่เข้ามาแล้วขัดแย้งกับวัฒนธรรมเดิม จะเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ค่อนข้างยาก ปัจจัยที่สำคัญในด้านความพร้อมในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมลัวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับบุคคลในสังคมว่ามีการต่อต้านและยอมรับมากแค่ไหน มีความสนในในการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด ในด้านความพร้อมของสังคม การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้า ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้นำสังคม ที่ได้รับการยอมรับ มีความรู้ความสามารถ และมีความเข้าใจต่อกระแสความเปลี่ยนแปลง

การเกิดผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความรัก ความศรัทธา และความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ ด้วยบารมีในการครองความรักความศรัทธาของผู้คนในสังคม จึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ถือว่ามีปัจจัยในความพร้อมในการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเป็นผ้าตีนจกลายประยุกต์แล้ว มีตลาดรองรับที่ชัดเจนแน่นอน ประการนี้เป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับช่างทอแม่แจ่มเป็นอย่างมาก จากจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลาถึง 38 ปี ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์สามารถดำรงอยู่ได้ จนถึงทุกวันนี้

จากการที่ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์เป็นที่รู้จักรวมทั้งเป็นสินค้าตัวใหม่ในขณะนั้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนารูปแบบของผ้าจกที่แปลกใหม่ ซึ่งการพัฒนารูปแบบนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากธุรกิจของซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีการติดต่อกับภายนอกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงแรก มีการส่งผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ให้ร้านดารารัตน์ โดยมีเจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน รับผิดชอบในเรื่องของการคัดสรรสินค้าส่งต่อให้ร้านจิตลดาในกรุงเทพฯ เจ้าดารารัตน์ ได้ให้ลำดวน สิทธิเดช ทอผ้าจกแบบประยุกต์ให้เป็นผ้าคลุมไหล่ ตรงนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนารูปแบบผ้าตีนจกที่นอกเหนือจากการนำมาใช้กับผ้าซิ่นเพียงอย่างเดียว ซึ่งผ้าคลุมไหล่ หรือที่ช่างทอเรียกผ้าแต่งได้กลายเป็นสินค้าที่ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี นอกจากมีประโยชน์ในการคลุมไหล่แล้วยังสามารถนำไปใช้ในการตกแต่งเสื้อหรือทำอย่างอื่นได้อย่างหลากหลาย ผ้าคลุมไหล่เป็นสินค้าทำเงินให้กับช่างทอเป็นอย่างดี ในปัจจุบันผ้าคลุมไหล่หรือผ้าแต่งนี้ลดความนิยมลง

ในปัจจุบันมีการพัฒนาเส้นใยที่นำมาทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือ นำโดยแสงอรุณ ไชยรัตน์ มีแนวความคิดในเรื่องของผลิตภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (Green Design) โดยมีกระบวนการผลิตที่ใช้วิธีการแบบธรรมชาติทั้งหมด ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ จนได้รับการรับรองการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประเภทการผลิตสิ่งทอขนาดเล็ก จากกระทรวงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวเฉพาะการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้ ได้พัฒนาเส้นใยที่นำมาทอผ้าซิ่นตีนจกโดยใช้ไหมอีรี่ ซึ่งไหมอีรี่เป็นไหมป่ากินใบละหุ่งและใบมันสัมปะหลังเป็นอาหาร มีคุณสมบัติที่ต่างจากไหมหม่อนคือ เมื่อทอมีพื้นผิวเป็นปุ่ม มีความมันวาวปานกลาง เนื้อนุ่มทิ้งตัวพลิ้ว มีเนื้อสัมผัสฟูคล้ายผ้าขนสัตว์ ให้ความอบอุ่นในตอนหน้าหนาว และระบายอากาศได้ดี สวมใส่สบายในตอนหน้าร้อน ซักรีดและดูแลรักษาง่าย ประเด็นที่น่าสนใจในไหมอีรี่คือ การสาวไหมไม่ต้องฆ่าตัวไหมให้ตาย ไม่เป็นบาป นับว่าเป็นจุดขายได้เป็นอย่างดี ในส่วนลวดลายทอของผ้าซิ่นตีนจก ยังใช้ลวดลายเดิม แต่ได้มีการปรับสีให้มีความนุ่มนวล ไม่ฉูดฉาดเหมือนกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มแบบโบราณ เนื่องด้วยกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้เป็นกลุ่มที่ย้อมสีธรรมชาติด้วยครามและห้อม ดังนั้นสีขอองผ้าซิ่นตีนจกจึงเป็นสีน้ำเงินหรือสีครามเป็นหลัก สามารถนุ่งได้หลายโอกาส การพัฒนารูปแบบของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ วิเคราะห์ได้ว่าเป็นงานที่มีจุดขายในเรื่องของผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ไม่ได้ชูประเด็นเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ต้องใช้สีแบบโบราณก็ตาม แต่ในเรื่องของการรักษา

สิ่งแวดล้อม เป็นกระแสความสนในของสังคมโลกหลังสมัยใหม่ ที่เห็นความสำคัญของการเสียสมดุลในธรรมชาติ การกอบโกยผลประโยชน์ด้วยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากการพัฒนานวัตกรรมต่างๆ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวนี้จึงเป็นสาระในการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ของกลุ่มฝ้ายเปลือกไม้แม่แจ่ม ที่สร้างความแตกต่างในสินค้าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั้งหมด คุณค่าของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ภายใต้แนวคิดการออกแบบเพื่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อราคาของผ้าซิ่นตีนจกไหมอีรี่ที่มีราคาผืนละ 30,000 บาทขึ้นไป สนองกลุ่มลูกค้าที่มีกำลังทรัพย์สูงและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

มีการพัฒนารูปแบบลายทอเฉพาะหน่วยลาย เพื่อรองรับการออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอในแม่แจ่มได้อย่างหลากหลาย การลายทอเฉพาะหน่วยลาย แสดงให้เห็นว่าชาวแม่แจ่มได้ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อสินค้า ผ้าทอลายเฉพาะหน่วยมีจุดเริ่มจาก เกษร กรรณิกา หัวหน้าศูนย์ส่งเสริมและจำหน่ายหัตถกรรมพื้นบ้านตำบลท่าผา ได้ออกแบบพวงกุญแจโดยทอเฉพาะลายโกม นำมาประกบกันทั้งสองด้าน ยัดนุ่นภายใน แขวนกับพวงกุญแจ ซึ่งพวงกุญแจผ้าตีนจกนี้ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ต่อมาการทอลายเฉพาะหน่วยได้รับความนิยมและได้มีการทออย่างแพร่หลาย ชาวบ้านเรียกว่า “ผ้าจกแต่ง” มีการใช้ในการตกแต่งเสื้อทั้งเสื้อบุรุษ และเสื้อสตรี แทนการตัดผ้าตีนจกทั้งผืนมาตกแต่งเสื้อผ้า ซึ่งมีราคาแพงมาก นอกจากนี้ยังมีการใช้ผ้าจกแต่งกับผลิตภัณฑ์สิ่งทอต่างๆ อย่างมากมาย เช่น กระเป๋า หมอน เป็นต้น ซึ่งแล้วแต่การออกแบบของชาวแม่แจ่มที่มีเสรีภาพในการคิดสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่อย่างเต็มที่

มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นแม่แจ่ม กล่าวคือมีการนำเอาลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกมาใช้กับผลิตภัณฑ์ทุกอย่าง ดังกรณีของการออกแบบเนคไท ที่ออกแบบโดยจำลอง ปินตา อาจารย์โรงเรียนแม่แจ่ม โดยการนำเอาลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมาทอเพื่อการทำเนคไทโดยเฉพาะ เนื่องจากคนล้านนามีความเชื่อที่ว่าการนำผ้าซิ่นมาให้ผู้ชายสวมใส่เป็นเรื่องที่ไม่มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง ในการนี้จำลอง ปินตา จึงได้ออกแบบลายผ้าสำหรับทอเนคไทโดยเฉพาะ แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอตีนจกแม่แจ่มอยู่ ดังกล่าวนี้เป็นตัวอย่างของการปรับตัวสู่การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอใหม่เพื่อสนองความต้องการของผู้ซื้อ นอกจากเทคไทแล้วยังมีผลิตภัณฑ์อื่นๆ อีกมากมาย อาทิเช่น กรอบรูปผ้าตีนจกประดับผนัง การ์ดอวยพรที่ทำจากเศษผ้าทอตีนจก ถุงย่าม กระเป๋า เป็นต้น และยังพบว่ามีหน่วยงานอย่างสถาบันการศึกษาให้ความสำคัญในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอของแม่แจ่ม โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพายัพ ที่ได้มาออกแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอแม่แจ่ม ที่ใช้ลวดลายผ้าทอตีนจกแม่แจ่มเป็นสื่อ โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอ อาทิเช่น หมอน ลวดลายผ้าทอที่ออกแบบด้วยคอมพิวเตอร์ รวมทั้งการออกแบบบรรจุภัณฑ์ และยังได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) ในการส่งเสริมในเรื่องการย้อมสีธรรมชาติ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอของแม่แจ่มที่หลากหลาย ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัฒน์ อันหมายถึงกระบวนการที่ประชากรของโลกได้ถูกหลอมรวมกลายเป็นสังคมเดี่ยว กระบวนการนี้เกิดจากแรงของอิทธิพลร่วมทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและสังคม วัฒนธรรมและการเมือง (Sheila L. Croucher. 2004: 10) ดังนั้นสื่อจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกอย่างในโลกเชื่อมโยงกันทั้งหมดด้วยระบบอินเทอร์เนต แม่แจ่มก็ใช่ว่าจะเป็นสังคมที่ซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาอีกต่อไป การติดต่อสื่อสารในด้านธุรกิจการค้า รวมไปถึงด้านอื่นๆ สามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว โลกทั้งโลกสามารถเห็นแม่แจ่มด้วยเครื่องมือสื่อสารแบบสมาร์ทโฟนหรืออุปกรณ์อื่นๆ ก็ตามแต่ จึงส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มต้องมีการปรับตัว พัฒนารูปแบบเพื่อการดำรงอยู่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลง ในกรณีของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับและต่อต้านในผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มมีเหตุปัจจัยหลายองค์ประกอบคือ ทัศนคติและค่านิยมโดยเฉพาะที่ต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมนั้น การสาธิตที่แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ในของสิ่งใหม่ รวมทั้งบทบาทของผู้นำตัวแทนความเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนับได้ว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่ง ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ดังกรณีของผ้าซิ่นตีนจก จากลายทอโบราณมาเป็นลายทอแบบประยุกต์ ส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์สิ่งทอที่ยังคงเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ทุกอย่างของสังคมวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งภายใต้ระบบสังคมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามวิวัฒนาการการคิดของมนุษย์

4.6 สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในประเด็นความต้องการของผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผู้วิจัยได้ค้นคว้าหาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และผู้ขาย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในช่วงเริ่มต้นนั้น ไม่ได้เป็นสินค้าที่มีราคา เพียงแค่ขายตามหมู่บ้านต่างๆ ภายในอำเภอแม่แจ่ม ผืนละ 50 บาทเท่านั้น ในยุคของการทอผ้าซิ่นตีนจกที่ซบเซา เนื่องจากช่างทอต่างหันไปทำไร่ที่โหล่งโปง ช่างทอบางรายถึงกับเลิกทอผ้า ต่อมาราวปี พ.ศ. 2532 นุสรา เตียงเกตุ ได้เข้ามาอยู่ที่แม่แจ่มด้วยความหลงไหลในศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของชาวไทยวนแม่แจ่ม รวมทั้งได้ซึมซับความงามของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการฟื้นฟูผ้าซิ่นตีนจกให้เป็นที่รู้จักแก่สังคมภายนอก เริ่มจากการนำผ้าซิ่นจกแม่แจ่มออกไปแสดงพร้อมจำหน่ายยังที่ต่างๆ เช่น การออกร้านที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จากการเชิญชวนของเผ่าทอง ทองเจือ ไปออกร้านที่งานฤดูหนาวจังหวัดเชียงใหม่ และที่ต่างๆ ที่จัดงานเกี่ยวกับผ้าพื้นถิ่นเป็นต้น การมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ การให้สัมภาษณ์สื่อสิ่งพิมพ์ นิตยสาร และรายการโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังมีผู้ที่เคลื่อนไหวในการนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้เป็นที่รู้จักมี เผ่าทอง ทองเจือ

ฝอยทอง สมวถา เป็นผู้นำการเคลื่อนไหว โดยมีบุคคลท่านอื่นๆ สนับสนุน วิเคราะห์ได้ว่า การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มออกสู่สาธารณะชนในยุคนั้น เป็นเหมือนการเปิดตัวให้คนภายนอกรู้จักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับรู้ถึงความประณีต งดงาม มีเสน่ห์ เมื่อเวลาออกร้านขายสินค้ามีการสาธิตการทอผ้าจากแม่อุ๊ยช่างทอชาวแม่แจ่ม ส่งผลต่อแรงดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้สื่อต่างๆ ยังได้นำเสนอเรื่องราววิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่งดงามของชาวไทยวน อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เผยแพร่ให้สังคมได้รู้จักผ้าซิ่นตีนจกได้ออย่างรวดเร็ว

จากการรณรงค์ส่งเสริมในเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ส่งผลให้บุคคลภายนอกรู้จักผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม รวมทั้งนักวิชาการ นักวิจัย นักเขียน สื่อโทรทัศน์ ได้นำเสนอเรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ที่เชื่อมสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวไทยวนแม่แจ่มอย่างแนบแน่น ภาพในออดีตของล้านนาที่จางไปได้ผุดขึ้นมาอย่างชัดเจนในแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการรับรู้เรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หรืออาจกล่าวได้ว่า ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นผ้าซิ่นที่มีเรื่องราว โดยเฉพาะการที่ลายโบราณ 16 ลวดลายของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ได้รับการขึ้นทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นที่ต้องการของนักสะสมผ้าซิ่นมากขึ้น ในทางทฤษฎี มีความเชื่อมโยงในประเด็นของการสร้างภาพลักษณ์สินค้า ที่สรุปได้ว่า ลูกค้ามักจะตัดสินเอกลักษณ์หนึ่งๆ ว่า เป็นแบบดั้งเดิม ถ้ามีการใช้องค์ประกอบ สไตล์ และแนวคิดหลักที่บ่งชี้ถึงช่วงเวลาในอดีตอย่างชัดเจน ปัจเจกบุคคลและวัฒนธรรมนั้นแตกต่างกันไปในเรื่องของการมองกาลเวลา อย่างเช่นระดับความนิยมที่พวกเขาให้กับอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ถ้าลูกค้าพิจารณาดูแล้วว่าเป็นความดั้งเดิมนั้นมีค่าพอที่จะสงวนรักษาไว้ ทัศนคติของเขาต่อสุนทรียศิลป์ที่เป็นแบบดั้งเดิมก็จะเป็นไปในทางบวก นั่นคือความประทับใจอาจจะถูกเรียกได้ว่า “ความเป็นอนุรักษ์นิยม” สุนทรียศิลป์ที่พยายามสร้างความประทับใจแบบดั้งเดิม เหมาะสมสำหรับผลิตภัณฑ์หลายๆ ตัว “ความดั้งเดิม” นั้นหมายถึงคุณภาพ นั่นคือ ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า ความปลอดภัย อย่างไรก็ตาม วิธีการแบบดั้งเดิมนั้นมีความเสี่ยงที่จะดูล้าสมัยหรือหมดยุค ดังนั้นจึงต้องติดตามดูว่าลักษณะและสัญลักษณ์แบบดั้งเดิมนั้นยังคงมีเสน่ห์อยู่ และสามารถสร้างคุณค่าของความรู้สึกคลาสสิก (รมณียฉัตร แก้วกิริยา. 2546: 239 – 243)

ผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์และลวดลายโบราณ มีราคาที่ต่างกัน กล่าวคือผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์ราคาผืนละ 2,000 – 2,500 บาท ผ้าซิ่นตีนจกลวดลายโบราณราคาผืนละ 4,000 – 10,000 บาทขึ้นไป ถือว่าเป็นปัจจัยในการดำรงอยู่ เนื่องจากเป็นทางเลือกที่หลากหลายให้กับผู้ซื้อ ซึ่งขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาสของการซื้อขาย เป็นเรื่องของชนชั้นทางสังคม พฤติกรรมและแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดออกเป็นกลุ่มๆ ในทางทฤษฎีได้กล่าวว่าคุณลักษณะทางสังคมและเศรฐษกิจเป็นพื้นฐานในการแบ่ง ซึ่งอาจจะเรียกว่าชั้นทางสังคมตามสถานะเศรษฐกิจและสังคม (Social Economic Status) เกณฑ์ที่มาเกี่ยวข้องหลายปัจจัยเช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ คือ วงศ์ตระกูล ตำแหน่งทางการเมือง ตำแหน่งทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ความมั่งคั่ง ระดับการศึกษา และอาชีพ การจัดลำดับชนชั้นทางสังคม สามารถจัดชั้นได้หลายลักษณะ ตั้งแต่จัดชั้นอย่างหยาบๆ เป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย กลุ่มคนชั้นสูง

(Upper Class) ชั้นกลาง (Middle Class) และชั้นล่าง (Lower Class) จนถึงมีการจัดอย่างละเอียดตามทฤษฎีของ Richard P.Coleman ที่แบ่งชนชั้นทางสังคมออกได้เป็น 7 ระดับชั้นประกอบด้วย คนชั้นสูงส่วนบน (Upper - Upper) คนชั้นสูงส่วนล่าง(Lower - Upper) คนชั้นกลางบน(Upper - Middle) ชนชั้นกลาง(Middle Class) ชนชั้นกลางระดับล่าง(Working Class) ชนชั้นล่างระดับบน (Upper - Lower) และชนชั้นล่างระดับล่าง (Lower - Lower) ซึ่งชั้นทางสังคมจะสามารถบ่งบอกถึงพฤติกรรมการบริโภคและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภคในแต่ละระดับชั้นได้ นักการตลาดจึงจำเป็นต้องเข้าใจการแบ่งชนชั้นของสังคมและพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในแต่ละกลุ่มชั้นทางสังคมนั้นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการตลาดในอันที่จะสร้างสิ่งกระตุ้นเร้าให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อผลิตภัณฑ์ (วิทวัส รุ่งเรืองผล. 2552: 51)

กลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม นอกจากผู้ซื้อในแม่แจ่มแล้ว ยังมีกลุ่มผู้ซื้อจากภายนอกแม่แจ่ม วิเคราะห์ได้ว่าเป็นกลุ่มผู้ซื้อที่มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่น ระดับกลางถึงบน (Upper Class) และชั้นกลาง (Middle Class) มีกำลังซื้อค่อนข้างสูงโดยเฉพาะกลุ่มนักสะสมผ้า กลุ่มนี้นิยมซื้อลายโบราณ อีกประการหนึ่งลูกค้ากลุ่มนี้มักจะศึกษาเรื่องเรื่องราว รูปแบบ และลวดลายต่างๆ ของผ้าซิ่นจากเวปไซต์ หรือเฟสบุ๊ค มาก่อนแล้ว อันเป็นปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจซื้อ ซึ่งพฤติกรรมการซื้อบางครั้งอาจมีการคุยกันทางโซเชียล เนตเวิร์ค กันมาก่อนแล้ว ในการนุ่งผ้าซิ่นมักจะนุ่งไปในโอกาสพิเศษ ไปวัด และในวันสำคัญต่างๆ ซึ่งการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่ผิดไปจากวัตถุประสงค์เดิม ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีปัจจัยทางด้านการสื่อสาร จินตวีร์ เกษมศุข กล่าวถึงทฤษฎีนี้ว่าการสื่อสารในอันที่จะส่งผลต่อการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในทางที่ดีขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับการวางแผนการสื่อสารอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีรากฐานมาจากข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในสังคม อันเป็นเป้าหมายส่วนใหญ่เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพัฒนาพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทางดีขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้สามารถวัดได้ด้วยยุทธวิธีการสื่อสารหลากหลายรูปแบบผสมผสานกัน

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอาจส่งผลสะท้อนต่อเนื่องกันไป และผลสรุปก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงที่สังคมต้องการ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “การพัฒนา” ทั้งนี้ก็เพราะว่าการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ได้กำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมาย รวมทั้งมีการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาที่สามารถกำหนดได้ไว้ด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสภาวะความเคลื่อนไหวจากเวลาหนึ่งไปสู่เวลาหนึ่ง แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่นี้หมายถึง แนวทางที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ตั้งแต่ระดับสากล สถาบันไปจนถึงระดับสังคม จากลักษณะที่สังคมเคยเป็นอยู่ให้ก้าวไปสู่ในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าสังคมที่ได้รับการพัฒนา (จินตวีร์ เกษมศุข. 2554: 11 – 14)

อนึ่ง ในตลาดผ้าซิ่นตีนจกนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ มีการจัดรูปแบบของการขายที่มีการจัดรูปแบบที่จำลองบรรยากาศแบบล้านนา มีการแสดงการสาธิต และมีสินค้าพื้นเมืองให้เลือกอย่างหลากหลาย (ไม่ได้ขายผ้าซิ่นเพียงอย่างเดียว)

เหมือนยกบรรยากาศล้านนาทั้งหมดมาไว้ในห้างสรรพสินค้า นักวิชาการบางท่านอาจบอกว่าเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์ เป็นการแสดง ไม่ใช่ของจริง ในทัศนะของผู้วิจัยถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่โลกาภิวัฒน์ อินเทอร์เนตมีบทบาทในสังคมเป็นอย่างมาก โลกออนไลน์ส่งผลให้มีการสื่อสารแบบใหม่เป็นสังคมที่ไร้พรมแดน แม่แจ่มก็เช่นเดียวกัน ไม่สามารถปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงได้ ปัจจุบันมีการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านเฟสบุ๊ค ไม่ว่าจะเป็นช่างทอ ร้านขายผ้าซิ่นตีนจก ดังในกรณีของวไลภรณ์ ผ้าจกแม่แจ่ม ผู้ขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโดยใช้ช่องทางของเฟสบุ๊ต ที่ไม่มีหน้าร้านหรือร้านค้าเลย ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าธุรกิจการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป ในประเด็นความต้องการของผู้ซื้อพบว่ามีความต้องการเป็นอย่างมาก เกิดการรวมกลุ่มกันสังคมออนไลน์ เพื่อแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นระหว่างผู้มีรสนิยมการนุ่งผ้าซิ่น เกิดการซื้อขายผ้าซิ่นกันอย่างกว้างขวาง วิเคราะห์ได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีโลกาภิวัฒน์ ตามที่ อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ (Alvin Toffler) ได้เสนอทฤษฎีคลื่นลูกที่สาม(The Third Wave) ในเนื้อหากล่าวว่า เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับสังคมโลกที่ก้าวไปสู่สังคมใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วโลก จากสังคมยุคเกษตรกรรม สู่สังคมยุคอุตสาหกรรม และท้ายที่สุดใรปัจจุบันเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีการติดต่อสื่อสารแบบไร้พรมแดน อย่างไรก็ตามที่ว่าแม่แจ่มเป็นชุมชนที่อยู่ในหุบเขาก็จริงอยู่ แต่ด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์ ที่ Hurst E.Charles ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Charles Social Inequality ว่า อำนาจและเทคโนโลยี เช่น ความมั่นคง การย้ายขั้วทางการเมือง การเคลื่อนไหวกองกำลังติดอาวุธ การเคลื่อนไหวของงานวิจัยและพัฒนา สัดส่วนของประชากร การใช้เทคโนโลยีที่เกิดใหม่ขั้นก้าวหน้า เช่น การใช้อาวุธใหม่ การใช้โทรศัพท์ รถยนต์ อินเทอร์เน็ตบรอดแบนด์ ฯลฯ นั่นคือ เป็นการวัดดูว่าชาติ หรือวัฒนธรรมนั้นๆ มีความเป็นโลกาภิวัตน์ตั้งแต่ต้นมาถึงในปีที่ทำการวัดล่าสุด โดยการใช้ตัวแทนง่ายๆ เช่น การเคลื่อนไหลของสินค้าเข้า-ออก การย้ายถิ่นฐาน หรือเงินลงทุนทางตรงจากต่างประเทศ (Hurst E. Charles. 2008: 91)

ตลาดผ้าซิ่นตีนจกภายในแม่แจ่ม นอกจากการซื้อผ้าซิ่นตีนจกโดยชาวแม่แจ่มที่เป็นข้าราชการ นักเรียน และผู้หญิงชาวแม่แจ่มที่ไม่ได้ทอผ้าใช้เองแล้ว ยังมีผู้คนจากภายนอกเข้ามาซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มต่างเข้ามาแสวงหาบรรยากาศความเป็นแม่แจ่ม ส่งผลให้ร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้ปรับตัวให้เข้ากับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังกรณีของร้านลายเมืองแจ่ม ที่สร้างร้านขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ผสมผสานบ้านพักแบบโฮมสเตย์ กลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกเป็นกลุ่มผู้ซื้อระดับกลางถึงสูง มีเวลาในการท่องเที่ยว มีความชื่นชอบการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม รักธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีแนวคิดแบบออนุรักษ์นิยม มีความสนใจในประวัติศาสร์ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

สอดคล้องกับทฤษฎีที่ว่า ในบทบาทของวัฒนธรรมที่มีต่อการตลาด วัฒนธรรมเป็นบรรยากาศทางธุรกิจ (the climate for business) จากการสังเกตวัฒนธรรมย่อมจะทำให้เกิดนักธุรกิจได้ทราบว่า สภาพบรรยากาศของประเทศ หรือชุมชนนั้นมีลักษณะอย่างไร กล่าวคือ เป็นสังคมค่อนข้างเก่าแก่ที่ยึดถือประเพณีโบราณ หรือเป็นสังคมที่ก้าวหน้าและรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็วเป็นต้น (ธงชัย สันติวงษ์. 2539: 197)

ประเด็นดังกล่าวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่เป็นส่วนประสมทางการตลาดสินค้ากับบริการอื่นๆ กล่าวคือมี 4 องค์ประกอบที่เรียกว่า 4P's และได้เพิ่มเติมเป็น 8P's เพื่อให้เหมาะกับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวแต่ละแบบ โดยแต่ละองค์ประกอบพิจารณา กล่าวคือ ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว (Product in tourism) ที่มีลักษณะเป็นการผสมผสานธุรกิจการท่องเที่ยวหลายๆ ชนิดเช่น ธุรกิจด้านการขนส่ง ธุรกิจด้านที่พัก ธุรกิจด้านอาหารและเครื่องดื่ม ธุรกิจแหล่งท่องเที่ยว ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ธุรกิจจำหน่าย สินค้าที่ระลึก เป็นต้น จึงเกิดการนำเอาสินค้าจากธุรกิจการท่องเที่ยวเหล่านี้มาสร้างเป็นสินค้า ทางการท่องเที่ยวแบบเหมาจ่ายหรือที่เรียกว่า Package tour ขึ้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2555: 240)

4.7 สรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่างและการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

การถ่ายทอดภูมิปัญญา รวมทั้งวิถีของช่างทอและการปรับตัวต่อสังคมที่เปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกับการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น ผู้วิจัยได้ค้นคว้าโดยการสัมภาษณ์ในเชิงลึกเพื่อให้ได้คำตอบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างไร วิถีของช่างทอเป็นอย่างไร มีการปรับตัวต่อสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไรนั้น ผู้วิจัยสรุปการวิเคราะห์ได้ดังนี้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบัน แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาในสถาบันการศึกษาโรงเรียนภายในอำเภอแม่แจ่ม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอดภูมิปัญญาแบบเครือญาติ เป็นการถ่ายทอดจากแม่อุ๊ย (ย่า, ยาย) สู่หลานสาว และสืบทอดภูมิปัญญาจากแม่สู่ลูกสาว ส่วนใหญ่เด็กผู้หญิงเริ่มต้นเรียนทอผ้าตั้งแต่อายุสิบปีต้นๆ ในกระบวนการถ่ายทอดนี้ เป็นการถ่ายทอดแบบสอนแบบบอกให้จำและการสอนแบบสาธิต มีศัพท์เฉพาะสำหรับการสอนให้จำ ตัวอย่างเช่น ก๊อน จี๋ เตก ฟัน เส้นเดียว เรียก “ฟัน” ส่วน “จี๋” คือการกดลงเส้นเดียวลง เหมือนกับ จี๋ดอกไม้ การสอนวิธีนี้ไม่มีเอกสารประกอบการสอน แต่อย่างไรก็ตามสิ่งแวดล้อมที่เกิดมาในครอบครัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกมีส่วนสำคัญต่อการซึมซับในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจก

การถ่ายทอดการทอผ้าใช่ว่าต้องฝึกฝนกันตั้งแต่เด็กเสมอไป ขึ้นอยู่กับความสนใจเฉพาะตน ผู้วิจัยได้พบว่า ช่างทอบางคนไม่ได้ฝึกการทอผ้าจกมาตั้งแต่เด็ก บางคนมาเป็นสะไภ้ที่แม่แจ่มแล้วฝึกทอ วิเคราะห์ได้ว่า การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เรียน มีความสอดคล้องกับการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่า มีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการและมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลได้รับอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

“ญ่า” ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกของชาวไทยวนแม่แจ่ม เพราะเนื่องการเริ่มต้นทอในแต่ละลายช่างทอต้องดูญ่าในการเป็นต้นแบบของการขึ้นลายโบราณ จึงวิเคราะได้ว่า “ญ่า” หรือแบบลายโบราณเป็นสิ่งสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าจก ที่สืบต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น สำหรับช่างทอที่ขึ้นลายทอโดยไม่ต้องดูญ่า เนื่องจากช่างทอจำลายทอได้ รวมทั้งสามารถพลิกแพลงลวดลายทอได้ตามจินตนาการ ลักษณะนี้เรียกว่าการทอแบบ “อมลาย” ช่างทอผู้ใดที่สามารถทอแบบอมลายได้ ถือว่าช่างทอผู้นั้นมีความสามารถเฉพาะตัว และมีทักษะการชำนาญสูง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ การฝึกหัด การกระทำบ่อยๆ จนเกิดทักษะและความเข้าใจ จะทำให้การเรียนรู้นั้นคงทนถาวร ถ้าไม่ได้ทำซ้ำบ่อยๆ การเรียนรู้นั้นจะเป็นแค่ชั่วคราว และที่สุดอาจลืมได้ และการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ความมั่นคงของการเรียนรู้จะเกิดขึ้นหากได้มีการใช้บ่อยๆ หรือไม่มีการนำไปใช้อาจมีการลืมเกิดขึ้นได้ ดังกล่าวนี้สิ่งที่น่าเป็นห่วงต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ ในการฝึกทอผ้าในโรงเรียน เมื่อนักเรียนเรียนจบแล้วอาจต้องไปเรียนต่อที่อื่นหรือไปประกอบอาชีพอย่างอื่น การฝึกฝนในการทอผ้าซิ่นตีนจกขาดความต่อเนื่อง อาจส่งผลต่อความชำนาญสู่การทอแบบ “อมลาย” ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ดีกว่าไม่ได้ทำอะไรเลย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในสถาบันการศึกษา โรงเรียนในอำเภอแม่แจ่ม ที่มีทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ในระดับประถมศึกษา กรณีของโรงเรียนบ้านทัพ เป็นการถ่ายทอดจากครูในโรงเรียนและครูภูมิปัญญาในแม่แจ่ม มีการจดบันทึก มีเอกสารประกอบการสอน เริ่มต้นเรียนตั้งแต่ชั้น ป.4 ถึงป.6 รวมทั้งมีการทดลองให้เริ่มเรียนตั้งแต่ชั้น ป.3 โดยเริ่มเรียนจากง่ายไปยาก กล่าวคือในระดับชั้น ป.4 ทอหน้าหมอน ป.5 ทอสะไบ และ ป.6 ทอตีนซิ่น รวมทั้งมีกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นพี่สู่รุ่นน้อง กรณีของ เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาชาวแม่แจ่ม โดยเฉพาะในส่วนของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รวบรวมผ้าซิ่นตีนจกเก่าของแม่แจ่ม ลวดลายผ้าซิ่นตีนจกที่ได้รับการจดทะเบียนข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการต่างๆ ทีเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจก ส่วนในระดับมัธยม มีการถ่ายภูมิปัญญาโดยครูที่ค้นคว้าในเรื่องเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เพื่อนำไปบูรณาการการเรียนการสอน ห้องเรียนเป็นลักษณะของชุมนุม ไม่ได้บังคับให้นักเรียนมาเรียน ซึ่งแล้วแต่ความสมัครใจ ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม เป็นการต่อยอด เนื่องจากนักเรียนทอผ้าเป็นตั้งแต่ในระดับประถมศึกษาแล้ว การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในโรงเรียนนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

วิถีชีวิตช่างทอชาวแม่แจ่ม สงบเงียบไม่โลดโผน ช่างทอก็คือช่างทอ ไม่ใช่ผู้ที่ทำธุรกิจค้าขายผ้าซิ่นตีนจก ดังกรณีช่างทอในกลุ่มบ้านไร่ที่รับงานทอโดยตรงจากลูกค้า แต่ก็ไม่ได้มีอาชีพค้าขายอย่างเป็นกิจลักษณะ ในวิถีของช่างทอยังมีวิถีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากแม่อุ๊ย (ย่า, ยาย) สู่หลาน แม่สู่ลูก เกือบทั้งหมดของช่างทอผ้าซิ่นตีนจกที่ทอผ้าเป็นอาชีพเสริม จากอาชีพหลักที่ทำนาทำไร่ ในขณะเดียวกันผู้หญิงแม่แจ่มก็ทำงานนา งานไร่ เทียบเท่าผู้ชาย แต่ก็มีช่างทอบางคนที่ทอผ้าเป็นอาชีพหลักอย่าง สมหมาย พรมวงค์ษา ที่ยึดอาชีพช่างทอเพื่อเลี้ยงชีพ แต่กลับพบประเด็นที่น่าสนใจคือ จิตวิญญาณของช่างทอแม่แจ่มที่ซึมลึก ดังปรากฏการณ์ที่ช่างทอแม่แจ่มย้ายไปอยู่หลักแหล่งแห่งใด ก็ยังทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มในยามว่าง ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ช่างทอชาวแม่แจ่ม ได้ปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ด้วยการใช้เทคโนโลยีอินเทอร์เนตให้เป็นประโยชน์ต่อการประชาสัมพันธ์ นำเสนอตัวตนของช่างทอผ่านเฟสบุ๊ค การเผยแพร่ตัวตนและผลงานของช่างทอแม่แจ่มแพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางไม่ต้องผ่านคนกลาง และถึงแม้ว่าช่างทอชาวแม่แจ่มทำงานเหมือนศิลปินก็ตาม มักจะทำงานแบบตามใจตน การหาข้อมูลภาคสนามมักจะได้ข้อมูลจากคำบอกเล่าที่ว่า ถ้าไปสั่งสีสั่งลายทอมากมักจะไม่ได้อย่างที่สั่ง ช่างทอมักจะทำงานตามแบบของตน ตัวอย่างแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน จะให้สีที่ตัดกันอย่างสนุกสนาน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่กรณีของ มาลัย นิปุนะ ช่างทอชาวบ้านไร่ที่ทอผ้าตามลูกค้าออกแบบลวดลายมาให้ ซึ่งต้องทอด้วยไหม ซึ่งปกติแล้วช่างทอแม่แจ่มไม่ได้ทอผ้าไหม นอกจากนี้ยังพบว่าช่างทอได้มีการปรับสีของผ้าซิ่นให้มีความอ่อนนุ่มขึ้นเพื่อการดำรงอยู่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการปรับตัวของช่างทอของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ถึงแม้ว่าปัจจุบันส่วนใหญ่ชาวแม่แจ่มไม่ได้ปลูกฝ้ายเพื่อใช้ในการทอผ้า แต่ก็มีการปลูกอยู่บ้าง อย่างบ้านผู้ใหญ่บ้านพรชัย กรรณิกา บ้านแม่อุ๊ยเลิศ คำมาวัน ที่ปลูกฝ้ายและย้อมฝ้ายเอง แต่ก็ไม่ใช่ฝ้ายหลักในการทอ เพียงแต่เป็นการใช้เสริมและการสาธิตเท่านั้น ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังเป็นสิ่งที่ให้คนรุ่นหลังได้เห็นถึงการผลิตเส้นด้ายแบบโบราณ ในส่วนของฝ้ายทอช่างทอซื้อฝ้ายสำเร็จรูปเพื่อใช้ทอ ซึ่งหาซื้อได้ในแม่แจ่มและในตัวเมืองเชียงใหม่ อย่างเช่นที่ศูนย์ศูนย์หัตถกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม หรือกาดหลวง ซอยเล่าโจ๊ว เป็นต้น

ปัจจุบันอยู่ในสภาวะที่ทรัพยากรทางธรรมชาติเหลือน้อย ไม้จากป่าเป็นสิ่งที่หายากและเกี่ยวข้องกับกฎหมาย การใช้เหล็กทดแทนไม้เพื่อทำกี่ และการใช้พลาสติกจากท่อพีวีซีมาทำกระสวยแทนกระสวยไม้ เป็นการแก้ปัญญาโดยการใช้วัสดุทดแทน นั่นแสดงว่าชาวแม่แจ่มยังต้องทอผ้าอยู่ นับว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของช่างทอแม่แจ่ม

การถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ยังมีการสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่น ถึงแม้ว่าช่างทอรุ่นใหม่อาจจะไม่ได้ประกอบอาชีพหลักทำนาทำไร่ แต่ก็จะยังทอผ้าในยามว่างจาการทำงานหลัก ดังการณีของ อนงค์พร ศรีเที่ยง เรียนสาขาวิชาพยาบาล เมื่อเรียนจบมาแล้วจะไม่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ ต้องประกอบอาชีพพยาบาล แต่ก็จะทอผ้าซิ่นตีนจกเมื่อยามว่าง

กล่าวโดยสรุปในภาพรวม วิเคราะห์ได้ว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มนั้น เกิดจากการความพร้อมของผู้เรียนในการเรียนรู้ ที่เน้นเรื่องความสำคัญของคนเป็นแกนกลาง เป็นการเรียนรู้ตามแนววิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ เป็นกระบวนการซึมซับที่ถูกบ่มเพาะจนกลายเป็นความคุ้นชิน หล่อหล่อมจนกลายเป็นวิถีชีวิตที่ดีงาม โครงสร้างของสติปัญญาของมนุษย์มีการพัฒนาผ่านกระบวนการซึมซับ รวมทั้งกระบวนการปรับโครงสร้างทางสติปัญญา ตลอดจนการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมสังคมและภาษา คนทุกคนมีพัฒนาการไปตามลำดับขั้นจากการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม ในขณะเดียวกันการเรียนรู้แบบตะวันออกตามแนวพุทธธรรม มีความสัมพันธ์อย่างฝังแน่นกับวิถีชีวิตของชาวไทยวนแม่แจ่มอย่างแนบแน่น เป็นการเรียนรู้ที่เริ่มต้นมาจากครอบครัว จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การบูรณาการระหว่างความเชื่อ ศาสนา รวมทั้งบริบททางศิลปวัฒนธรรม

5. การอภิปรายผลการศึกษาวิเคราะห์

งานวิจัยเรื่องผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ : สถานภาพในการดำรงอยู่ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นศึกษาในเรื่องสถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นเรื่อง วัฒนธรรมการแต่งกายของไทยวนแม่แจ่ม การส่งเสริมจากภาครัฐ และการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าซิ่นตีนจก รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกและการพัฒนารูปแบบของผ้าตีนจก ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และการถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตของช่าง รวมทั้งการปรับตัวช่างทอผ้าซิ่นตีนจกแมแจ่ม โดยอภิปรายผลการศึกษาวิเคราะห์ได้ดังนี้

สถานภาพการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ วัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกของผู้หญิงแม่แจ่มยังคงเหนียวแน่น เพราะมีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าผ้าซิ่นตีนจกไม่ใช่ผ้าซิ่นที่นุ่งในชีวิตประจำวันก็ตาม ซึ่งในปัจจุบันวิถีชีวิตประจำวันผู้หญิงชาวแม่แจ่มในวัยกลางคนขึ้นไปส่วนใหญ่นุ่งซิ่นของชาวลัวะ หรือนุ่งซิ่นคนเมืองลายก่านส่วนผู้หญิงวัยรุ่นไม่พบการนุ่งซิ่นในชีวิตประจำวันเลย แต่อย่างไรก็ตามคติความเชื่อในการนุ่งซิ่นเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มกล่าวคือ ในสมัยก่อนผู้หญิงแม่แจ่มจะนุ่งผ้าซิ่นก็ต่อเมื่อไปวัดในวันศีลหลวงหรือวันพระในเดือนเพ็ญ เดือนดับเท่านั้น สำหรับผ้าซิ่นที่ทอไว้สำหรับการส่งส่วยให้เจ้านายในเวียงเชียงใหม่ ทอแทรกด้วยเส้นเงินหรือเส้นทอง ถือว่าเป็นของสูง ช่างทอจะเก็บไว้บนหิ้ง ไม่นำเอามานุ่งอย่างเด็ดขาด เพราะชาวแม่แจ่มมีความเชื่อที่ว่าจะ "ตกขี๊ด" หมายถึงจะมีสิ่งที่ไม่ดีมาสู่ตนและครอบครัว

อนึ่ง ในสมัยก่อนผู้หญิงแม่แจ่มใช่ว่าจะทอผ้าและนุ่งผ้าซิ่นตีนจกทุกคน ช่างทอผ้าซิ่นตีนจก มีสายเครือมาจากพญาเขื่อนแก้ว และพญาไจย พญาเจ้าเมืองผู้ปกครองเมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มในอดีต สืบวงษ์วานว่านเครืออยู่ในแม่แจ่มใต้หรือคนบ้านใต้ ที่รักษารีตรอยความเรื่องการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกอย่างเหนียวแน่น กล่าวคือคติความเชื่อในเรื่องผี ที่สังคมยกให้ผู้หญิงเป็น “แม่ที่นั่ง” ด้วยการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกทำพิธีประทับทรงผีพ่อเจ้าหลวง การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกตอนตายและเผาไปกับตัว การทำทานอุทิศส่วนกุศลด้วยผ้าซิ่นตีนจกให้แต่ผู้ล่วงลับ และการนำผ้าซิ่นจีนจกไปไหว้แม่สามีตอนแต่งงาน ซึ่งความแนบแน่นระหว่างผ้าซิ่นตีนจกกับความเชื่อของชาวแม่แจ่มยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังกล่านี้ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผ้าซิ่นตีนจกอยู่ในช่วงสภาวะที่ตกต่ำเป็นอย่างมาก ช่างทอหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า จนช่างทอผ้าแทบจะหายไปจากแม่แจ่ม ประกอบกับมีการแย่งชิงมวลชนจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร์ชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2517 ส่งผลให้ผ้าซิ่นตีนจกได้รับการส่งเสริม และมีการพัฒนาลวดลายทอให้เป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลายประยุกต์ โดยการให้ช่างทอแม่แจ่มไปฝึกทอที่ตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ แล้วนำมาถ่ายทอดให้กับช่างทอแม่แจ่มที่บ้านท้องฝาย ซึ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มลวดลายประยุกต์เป็นผ้าซิ่นที่ใช้ด้ายทอสำเร็จรูปจากโรงงาน มีการปรับให้สีที่นุ่มและอ่อนหวาน ตัดทอนลวดลายใช้เงื่อนฝ้ายที่น้อยจึงส่งผลให้ทอได้ง่ายกว่า ผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์จึงเป็นทางเลือกใหม่สำหรับผู้ซื้อสินค้าผ้าซิ่นตีนจกที่มีกำลังทรัพย์น้อย และกลุ่มลูกค้าที่ต้องการผ้าซิ่นตีนจกที่สีไม่สดมากนัก ดังกล่าวนี้นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ การจัดงานมหกรรมผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มและผลิตภัณฑ์ชนเผ่า ที่จัดต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีนักเคลื่อนไหวที่ทำงานเกี่ยวกับผ้าซิ่นตีนจกอย่างนุสรา เตียงเกตุ ฝอยทอง สมวถา เผ่าทอง ทองเจือ ทศพร จันทรประณีต ฯลฯ ที่ได้ผลักดันไปสู่การรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งการให้นักเรียนและบุคลากรในหน่วยงานราชการของอำเภอแม่แจ่มนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแต่งกายพื้นเมืองทุกวันศุกร์ นอกจากนี้ยังให้มีการรณรงค์ให้ใส่ผ้าซิ่นตีนจกในวันสำคัญต่างๆ งานบุญที่ไม่ใช่เฉพาะวันศีลหลวง เช่นปอยหลวง จุลกฐิน(เกิดขึ้นที่แม่แจ่มเมื่อปี พ.ศ.2540 ที่วัดย่างหลวง) สลากภัณฑ์ ปอยหลวง รวมทั้งงานต่างๆ ที่ทางการจัดขึ้น การรณรงค์นี้ส่งผลให้การนุ่งผ้าซิ่นตีนจกเป็นที่แพร่หลายในวงกว้างทั้งแม่แจ่มรวมทั้งคนนอกพื้นที่ ไม่ใช่เฉพาะคนแม่แจ่มบ้านใต้เพียงที่เดียว ดังกล่าวนี้เป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ในการนุ่งผ้าซิ่นตีนถึงแม้ว่าการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกในปัจจุบันไม่ใช่เป็นการนุ่งตามวัตถุประสงค์เดิมก็ตาม ซึ่งระบบของสังคมได้รักษาแบบแผนในการดำรงอยู่และการฟื้นฟู รณรงค์เพื่อการมีส่วนร่วมในการรักษาแบบแผนที่ดีงามไว้

ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐคือ โครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบทเพื่อการท่องเที่ยว ภายใต้แผนงานเงินกู้จากธนาคารเพื่อความร่วมมือแห่งประเทศญี่ปุ่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ส่งผลให้แต่ละกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะตัว กลุ่มบ้านท้องฝายเน้นการทอผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์ กลุ่มบ้านท่าผา และกลุ่มบ้านไร่เน้นการทอผ้าแบบลวดลายโบราณ กลุ่มบ้านทัพเน้นผ้าซิ่นตีนจกลวดลายโบราณที่ควบคู่ไปกับการทำปิ่นปักผม กลุ่มฝ้ายเปลือกไม้บ้านต่อเรือเน้นผ้าซิ่นตีนจกย้อมสีธรรมชาติจากครามและห้อม ผลิตภัณฑ์สีเขียว (Green Design) รวมถึงการพัฒนาเส้นใย จากความเป็นตัวตนของแต่ละกลุ่มนี้ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ภาครัฐให้การสนับสนุนทุนในการทำวิจัยให้แก่นักวิจัยที่เป็นคนในท้องถิ่นแม่แจ่ม ในโครงการโครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม นำโดยฝอยทอง สมวถา และคณะ ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ส่งผลต่อการอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกลายโบราณ คือ การนำผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ 16 ลวดลายขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI) จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา คือลายกูดขอเบ็ด ลายโกมรูปนก ลายโกมหัวหมอน ลายขันเสี้ยนสำ ลายขันสามเอว ลายขันแอวอู ลายนกนอนกุม ลายนกกุม ลายนาคกุม ลายหงส์ปล่อย ลายหงส์บี้ ลายเจียงแสนหน้อย ลายเจียงแสนหลวง ลายละกอนหน้อย ลายละกอนกลาง ลายละกอนหลวง เพื่อเป็นการรับรองว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่มีลวดลายถูกต้องตามแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มโบราณ มีคุณภาพสีไม่ตก มีประวัติของผ้าซิ่นผืนนั้นว่าเป็นฝีมือของช่างทอผู้ใด เมื่อผ้าซิ่นเกิดชำรุดเสียสามารถส่งซ่อมกับช่างทอได้อย่างถูกต้อง เป็นการสร้างความมั่นใจแก่ผู้ซื้อว่าเป็นผ้าซิ่นตีนจกของแม่แจ่มแท้ ถึงแม้ว่าจะมีราคาสูงกว่าผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มทั่วไปก็ตาม ดังกล่าวนี้เป็นการสร้างคุณค่ารวมทั้งเป็นการอนุรักษ์เพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

รูปแบบผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม แบบโบราณประกอบด้วยหัวซิ่น เป็นผ้าดิบสีขาว ตัวซิ่นเป็นผ้าทอลายแซงขวาง และตีนซิ่น เป็นส่วนที่ทอลวดลายจก ซึ่งชื่อของลวดลายทอจกนี้อาจแบ่งได้เป็นกลุ่มชื่อเมือง ชื่อขัน ชื่อพืชพันธุ์ และกลุ่มลายสัตว์ ที่เกี่ยวข้องทางเรื่องราวความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และเชื่อมโยงไปถึงประวัติศาสตร์ของเมืองแจ๋ม ในส่วนของลวดลายตีนซิ่นแบ่งเป็นลายกุมและลายโกม โครงสร้างของลายตีนซิ่นโบราณมีลายตามลำดับจากบนไปล่างคือ ขอไล่ ห้องกูด ห้องนก ขัน โกม หรือ ลายกุม ห้องนก หางสะเปาที่เป็นลายเชิงบนตีนซิ่นผ้าพื้นสีแดง ซึ่งผาวันของซิ่นตีนจกแม่แจ่มต้องเป็นสีแดงเท่านั้น โครงสร้างของลวดลายตีนซิ่นเปรียนเหมือนฉันทลักษณ์ของกลอนที่ให้กวีใช้เพื่อแต่งกลอน โครงสร้างของลายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มก็เช่นกันช่างทอสามารถเติมลวดลายและสีได้ตามจินตนาการภายในโครงสร้างของลาย สำหรับช่างทอที่ทอลายจกได้โดยไม่ต้องดูแบบและโครงสร้างของลายหรือที่เรียกว่า “ญ่า” และทั้งยังสามารถพลิกแพลงลวดลายได้ หรือที่เรียกว่าการทอแบบ “อมลาย” ก็เปลี่ยนเหมือนกวีที่ไม่เคร่งครัดในเรื่องฉันทลักษณ์ ปล่อยให้ไหลไปตามอารมณ์ ช่างทอชาวแม่แจ่มที่ทอแบบ “อมลาย” ได้ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นช่างทอแม่แจ่มจึงทำงานเป็นได้ทั้งช่างและศิลปินที่สามารถทอจกให้ได้ซึ่งลักษณะเฉพาะตัว

ในด้านการพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจก นับตั้งแต่พระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงโปรดเกล้าให้ช่างทอผ้าแบบประยุกต์ เพื่อพัฒนาลายทอผ้าซิ่นตีนจกลายใหม่ให้เร็วขึ้น ลวดลายทอตีนจกมีการพัฒนาให้มีความหลากหลาย มีสีที่อ่อนนุ่ม แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของลายทอตีนจกแม่แจ่มคือ ลายหลักรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เรียงเป็นแถวในตีนซิ่น อันเป็นส่วนประกอบของลายโคม จะมีรูปทรงที่เพรียว และลายหางสะเปาที่มีสีขาวดำเป็นหลัก ซึ่งการทอผ้าซิ่นตีนจกลายประยุกต์ ประกอบด้วย 3 ลายคือ ลายหละกอน ลายหงส์สามแอว และลายขันสามแอว การใช้วัสดุฝ้ายทอมีการปรับใช้ เส้นใยประดิษฐ์ หรือไหมประดิษฐ์ ไหมโทเร มาใช้ในงานทอ นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีการนำเอาผ้าทอตีนซิ่นไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทออื่น มีการทอเฉพาะลายเพื่อเป็นลวดลายของผลิตภัณฑ์คือ กระเป๋า เนคไท กางเกงลำลอง เสื้อสตรีแจ็คเก็ตตัวหลวม เสื้อบุรุษคอตั้ง และใส่กรอบรูปประดับผนัง การพัฒนารูปแบบผ้าซิ่นตีนจกเป็นผ้าซิ่นลายประยุกต์ รวมทั้งการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากผ้าซิ่นตีนจก และการใช้ลวดลายผ้าทอจกมาสร้างสรรค์งานผลิตสิ่งทอ ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ความต้องการของกลุ่มผู้ซื้อผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม มีทั้งคนในและนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม การขายผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มที่เชื่อมโยงไปกับความต้องการของผู้ซื้อนั้น พบว่ามีรูปแบบการขายทั้งภายในและภายนอกแม่แจ่ม ซึ่งรูปแบบการขายมีทั้งส่วนของภาครัฐจัดขึ้นและภาคเอกชนจัดขึ้น มีการจำลองบรรยากาศแบบล้านนาเพื่อส่งเสริมทางการขาย ประเด็นนี้นักวิชาการหลายท่านกล่าวว่าเป็นวัฒนธรรมที่ประดิษฐ์ขึ้น แต่ในมุมกลับถือว่าเป็นการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม ในพื้นที่แม่แจ่ม มีหลายร้านในตัวอำเภอโดยเฉพาะบ้านท้องฝาย เริ่มมีการปรับตัวตกแต่งร้านค้าให้เข้ากับบรรยากาศความเป็นล้านนา ในส่วนกลุ่มผู้ซื้อมีทุกระดับชนชั้น ทั้งหมดเป็นผู้ที่มีรสนิยมในการนุ่งผ้าซิ่น มีทั้งนุ่งเอง เป็นของฝาก และเป็นของสะสม ด้วยความหลากหลายของผ้าซิ่นตีนจกที่มีทั้งผ้าซิ่นตีนจกลวดลายประยุกต์ ผ้าซิ่นตีนจกแบบลวดลายโบราณ และผ้าซิ่นตีนจกข้อบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์หรือผ้าซิ่นตินจกจีไอนั้น มีราคาที่ต่างกัน ส่งผลต่อการเลือกซื้อสินค้าผ้าซิ่นตีนจกได้ออย่างหลากหลาย มีทั้งราคาถูกถึงราคาแพง ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

ในกระแสสังคมโลกาภิวัตน์ ชุมชนที่อยู่ในหุบเขาอย่างแม่แจ่ม ก็สามารถรับรู้ข่าวสารได้ทุกอย่างเหมือนสังคมภายนอกด้วยระบบเทคโนโลยีข่าวสารไร้พรมแดน อินเทอร์เนต การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างง่ายดายและรวดเร็ว ส่งผลให้บุคคลภายนอกรู้จักแม่แจ่มมากขึ้น ด้วยการนำเสนอภาพของผ้าซิ่นตีนจกผ่านเฟสบุ๊ค มีการซื้อขายผ้าซิ่นตีนจกผ่านระบบสื่อออนไลน์ในช่องทางนี้คือเฟสบุ๊ค อันเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อต่างถิ่น เป็นปรากฏการณ์ทางธุรกิจการซื้อขายผ้าซิ่นแม่แจ่ม ที่ต้องปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าซิ่นตีนจกแม่จ่ม แบ่งเป็น 2 ส่วน คือการถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบครอบครัวเครือญาติ จากแม่อุ๊ยสู่หลาน จากแม่สู่ลูก หรือญาติพี่น้องภายในครอบครัว เป็นการถ่ายทอดโดยวิธีการจำและการซึมซับ สิ่งที่เป็นสื่อหรือตัวกลางของการถ่ายทอดภูมิปัญญาคือ ญ่า ซึ่งเป็นแม่แบบของลายโบราณแบต่างๆ ช่างทอคนไหนที่ทอจกโดยไม่ต้องดูญ่า และสามารถพลิกแพลงลวดลายได้เรียกว่าการอมลาย และแบบในระบบการศึกษา มีการบรรจุวิชาการทอผ้าซิ่นตีนจกเข้าในกลุ่มสาระการงานอาชีพและเทคโนโลยีในระดับประถมศึกษา ที่โรงเรียนบ้านทัพ มีการเรียนรู้การทอผ้าซิ่นตีนจกโดยเริ่มเรียนตั้งแต่ชั้น ป.3 เป็นต้นไปถึงป.6 มีการเรียนการสอน การใช้สื่อการสอน และวิธีการสอนที่เป็นระบบกว่าการเรียนก่รสอนแบบครอบครัวเครือญาติ ส่วนในมัธยมในโรงเรียนแม่แจ่ม ได้คิดค้นการเรียนการสอนที่บูรณาการเอาเรื่องผ้าซิ่นตีนจกเข้ากับวิชาคณิตศาสตร์ โดยการใช้โปรแกรม The Geometer's Sketchpad (GSP) ในการออกแบบลวดลายและสีผ้าตีนจกแม่แจ่ม การคำนวณวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ เพื่อกำหนดต้นทุนการผลิตให้เหมาะสม และการสร้างศูนย์การเรียนรู้ 4 ชนเผ่า สืบสานภูมิปัญญางานศิลป์ ผ้าถิ่นเมืองแจ๋ม กลุ่มสาระการเรียนรู้งานอาชีพ ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาทั้งแบบเครือญาติและในระบบการศึกษา เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

วิถีชีวิตของช่างทอผ้าชาวไทยวนแม่แจ่มยังเรียบง่าย ช่างทอเกือบทั้งหมดทอผ้าเป็นงานรองที่เสริมอาชีพหลักคือการทำนาทำไร่ มีช่างทอน้อยรายที่ทอผ้าเป็นอาชีพหลักเพราะไม่มีนาไร่ ประกอบกับราคาของผ้าซิ่นตีนจกในปัจจุบันมีราคาที่สูงขึ้น ช่างทอสามารถเลี้ยงตัวเองด้วยการทอผ้าได้ ช่างทอมีความอิสระในการถ่ายทอดความคิดผ่านลวดลายและสี ในขณะเดียวกันก็สามารถทำงานได้ตามสั่งหรือแม้แต่การทอผ้าไหม ซึ่งในแม่แจ่มทอผ้าด้วยผ้าฝ้ายทั้งหมด ในการปรับตัวของช่างทอ ได้มีการเรียนรู้ความเป็นโลกาภิวัฒน์ของสังคม สนใจความเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ช่างทอหลายคนเริ่มเปิดพื้นที่เพื่อแสดงตัวตนของช่างไปยังสังคมออนไลน์ด้วยเฟสบุ๊คจนไม่ต้องผ่านคนกลาง มีการปรับอุปกรณ์ในการทอด้วยวัสดุทดแทน เนื่องจากไม้หายากและช่างไม้มีน้อยลง รวมถึงการใช้วัสดุสิ่งทอที่มีขายในท้องตลาด การปั่นฝ้ายเอง ย้อมด้ายเองพบได้น้อย ช่างทอได้เรียนรู้เรื่องสีที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างถิ่นด้วยการปรับสีให้อ่อนนุ่มลงเพื่อให้สามารถใส่ผ้าซิ่นตีนจกได้หลายโอกาส ซึ่งการปรับตัวของช่างทอชาวแม่แจ่มโดยเฉพาะการปรับตัวให้เข้ากับสังคมโลกาภิวัฒน์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

กล่าวสรุปได้ว่า สถานภาพการดำรงอยู่ในการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่นั้น เป็นผลมาจาการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมการนุ่งซิ่นตีนจกแม่แจ่มในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากวัตุประสงค์เดิมแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ชาวแม่แจ่มพร้อมยอมรับความเปลี่ยนแปลง ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ทำให้สิ่งเดิมเปลี่ยนไปมากนัก แต่ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแบบดั้งเดิมก็ยังดำรงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวแม่แจ่มอย่างแนบแน่น ซึ่งปัจจัยในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการนุ่งผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มคือ ความเชื่อ และระบบทางวัฒนธรรม จารีต ประเพณีที่มีความเข้มแข็ง

การส่งเสริมจากภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งบุคลต่างๆ มีการบริหารจัดการกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะตน มีทั้งการอนุรักษ์และการพัฒนาที่ทำไปควบคู่กัน ที่ส่งผลต่อการตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อที่หลากหลาย การรณรงค์ให้มีการนุ่งผ้าซิ่นตีนจก รวมทั้งการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีทั้งแบบครอบครัวเครือญาติและในระบบการศึกษา มีนักวิชาการ นักวิจัย รวมทั้งสื่อต่างๆ ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่มให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ส่งผลต่อกระแสการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อันเป็นกระแสของโลกหลังสมัยใหม่ที่ต่อต้านการท่องเที่ยวแบบผลิตซ้ำ ดังกล่าวนี้นับว่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม

6. ข้อเสนอแนะ

วัฒนธรรมมีการเลื่อนไหลตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป วัฒนธรรมที่เข้มแข็งย่อมไหลไปสู่วัฒนธรรมที่อ่อนแอกว่า โดยเฉพาะสังคมโลกาภิวัตน์ที่เทคโนโลยีสารสนเทศมีบทบาทเป็นอย่างมากในการติดต่อสื่อสาร กระแสแฟชั่นโดยเฉพาะเรื่องของการแต่งกายเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วและคลายความนิยมอย่างรวดเร็วเช่นกัน ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ควรต้องมองบริบทรอบด้านของวัฒนธรรมที่มากระทบ ซึ่งผลการวิจัยที่ได้ออกมานั้นเป็นคำตอบในช่วงเวลาหนึ่ง ที่อาจจะไม่ตรงกับช่วงเวลาหนึ่ง ดังนั้นปัจจัยการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการนุ่งซิ่นตีนจกแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในแต่ละห้วงเวลาอาจมีความแตกต่างไปในแต่ละบริบทของสังคมวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. (2542). *แนวการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะ ดี เก่ง มีสุข*. กรุงเทพฯ: กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

กิตติชัย สุธาสิโนบล. (2546). *4MAT การจัดกระบวนการเรียนรู้*. ราชบุรี: ธรรมรักษ์.

เกษม วัฒนชัย. (2549). *การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียง*. กรุงเทพฯ: มติชน.

เกษร กรรณิกา. (2557, 12 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่ ศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมผ้าทอมือ ตำบลท่าผา.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กรมศิลปากร. (2555). *พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช 2417 - 2418)*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. (2544). *ปฏิรูปการเรียนร้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. กรุงเทพฯ: สยามสปอร์ต ซินดิเคท.

เครือมาศ วุฒิการณ์. (2537). *ชีวิต ศรัทธาและผืนผ้า : การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าทอ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่*. งานวิจัยวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์; และคณะ. (2548). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จินตกวีร์ เกษมสุข. (2554). *การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิราภา เต็งไตรรัตน์; และคณะ. (2550). *จิตวิทยาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จั๋น อินต๊ะก่อน. (2557, 24 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่ บ้านไร่.

จั๋นสม สุปินะ. (2557, 14 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

จำลอง ปินตา. (2557, 26 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

ชุติมันต์ กรรณิกา. (2557, 23 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

ฐิติมา เหมพันธ์. (2557, 30 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

ณรงค์ เส็งประชา. (2539). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ณัฐธวุฒิ สิทธิสมาน. (2556). *การจัดการศึกษาทางเลือกแบบโรงเรียนในบ้าน : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.

ดารา ปินตา. (2557, 23 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากูล; แพทรีเซีย แน่นหนา. (2532). *ผ้าโบราณแห่งนครเชียงใหม่*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทิพย์วดี อรรถธรรม. (2556). *เส้นทางสายไหมอีรี่ จากมันสำปะหลังเป็นเส้นใย : เทคโนโลยีชาวบ้าน*. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2558, จาก http://www.technologychaoban.com

ทศพร จันทรประณีต. (2558, 5 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านช่างเคิ่ง.

ทิศนา แขมมณี; และคนอื่นๆ. (2545). *กระบวนการเรียนรู้ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้องใจ*. กรุงเทพฯ: พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

----------. (2545). *ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).

ทรัพย์สินทางปัญญา, กรม. (2558). *ความรู้เบื้องต้นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญาไทย.* สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2558, จาก https://www.ipthailand.go.th.

ธงชัย สันติวงษ์. (2539). *พฤติกรรมผู้บริโภคทางการตลาด*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

นิเทศ ตินณะกุล. (2551). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรมหาวิทยาลัย.

นุสรา เตียงเกตุ. (2557, 28 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านนาเฮือน.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2555). *พฤติกรรมนักท่องเที่ยว*. นนทบุรี: เฟิร์นข้าหลวง พริ้นติ้งแอนด์พับลิช ชิ่ง.

ปุบผา นุเทพสุ. (2557, 27 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

บัวจั๋น เจริญวงค์. (2557, 11 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

บัวหอม สุปินโน. (2557, 30 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

ปราณี สารินจา. (2557, 11 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

ปานอม สุนันตา. (2557, 14 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

ปราโมทย์ ภักดีณรงค์. (2547). *การเมืองของสุนทรียภาพผ้าซิ่นตีนจกกับกระบวนการรื้ออฟื้นวัฒนธรรมแม่แจ่ม*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฝอยทอง สมวถา; และคณะ. (2549). *โครงการประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

----------. (2553). *เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ฝอยทอง สมวถา. (2557, 30 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่เฮือนสืบสานผญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนบ้านเด็กวิทยา.

ฝอยทอง สมบัติ. (2557). *ผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม*. เชียงใหม่: เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

พรชัย กรรณิการ์. (2557, 22 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

พรรณภา ทองด้วง. (2557, 26 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่โรงเรียนแม่แจ่ม.

พิสิษฐิกุล แก้วงาม. (2552). *ทฤษฎีการเมืองกับการศึกษารัฐศาสตร์*. หลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์วิทยาลัยกฎหมายและการปกครอง. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2552). *การสัมมนาเรื่อง บทบาทอุดมศึกษากับการเปลี่ยนแปลง.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

ภณ ใจสมัคร. (2553). การดำรงชีวิตในสังคมยุคใหม่แลประชาคมอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต.

ภานุพงษ์ เลาหสม. (2541). *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

มลฑา อรินติ๊บ. (2557, 24 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

มาลา คำจันทร์. (2558, มีนาคม). เพ็ญเดือนสี่ที่แม่แจ่ม *สกุลไทย* : (3150): 42.

มาลัย นิปุนะ. (2557, 16 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยวงคำ ทะยุญ. (2557, 11 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านทัพ.

รจนา ชื่นศิริกุลชัย. (2555). *อัตลักษณ์แฟชั่นผ้าจกแม่แจ่ม ลาภเลิศหล้านภาลัย*. เชียงใหม่: คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2557). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2552*. สืบค้นเมื่อ 27 ตุลาคม 2557, จาก http://rirs3.royin.go.th/

----------. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย.* กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป.

ราชภัฏสวนสุนันทา, มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). *สวนสุนันทา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันนทา.

ราชมงคลล้านนา, มหาวิทยาลัย. (2558). *Digitized Lanna ลายขันเสี้ยนสำ*. สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2558, จาก http://www.digitizedlanna.com.

เลิศ คำมาวัน. (2557, 11 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

วลัยกร นิลประยูร. (2557, 26 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านช่างเคิ่ง.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2557). *ทฤษฎีการตลาด*. สืบค้นเมื่อ 30 กันยายน 2557, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/

----------. (2557). *ทฤษฎีการเรียนรู้*. สืบค้นเมื่อ 30 กันยายน 2557, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/

----------. (2557). *โลกาภิวัตน์*. สืบค้นเมื่อ 27 ตุลาคม 2557, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2553). เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ เรื่อง “กะเทาะเปลือกวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์” และการอภิปรายเรื่อง “ศิลปกรรมไทย อะไรคือความพอเหมาะและพอดี” คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาวิชาปรัชญา ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ กทม. 15 - 17 มกราคม 2553.

----------. (2547). *ศิลปะหลังสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.

วิเศษ ชิณวงศ์. (2544). *ปฏิรูปการเรียนรู้ : ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. กรุงเทพฯ: วิชาการ.

วัฒนะ วัฒนาพันธุ์; และคณะ. (2544). *งานวิจัยศิลปะพื้นบ้านล้านนา : การเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันเพ็ญ ปินตาเบี้ย. (2558, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่สหกรณสตรีผ้าตีนจกแม่แจ่มจำกัด.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2556). *ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศิริวรรณ เสรีรัตน์; และคณะ. (2546). *การบริหารการตลาดยุคใหม่.* กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จากัด

ศุภกานต์ ซื่อเกียรติขจร. (2543). *กลไกการปรับตัวทางสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.

สมจิตร์ ยิ่งยงดำรงฤทธิ์. (2551). *การจัดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. กรุงเทพฯ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน. (2526). *จิตวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่*. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.

สมหมาย พรมวงค์ษา. (2557, 15, 30 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

สายสุนีย์ สมยศ. (2557, 51 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่โรงเรียนแม่แจ่ม.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. (2542). *รวมบทความทางด้านวิชาการเกี่ยวกับผ้า*. อัดสำเนา. เอกสารประกอบการสอนวิชาสิ่งทอพื้นถิ่น.

แสงอรุณ ไชยรัตน์. (2557, 24 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านต่อเรือ.

สุพัตรา สุภาพ. (2546). *ปัญหาสังคม*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนพานิช.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, มล. (2534). *กิจกูฏวัดยางหลวง บทบาทศิลปะพม่า – ล้านนาในหุบเขาแม่แจ่ม.* เชียงใหม่. เชียงใหม่: ภาควิชาศิลปไทย คณะวิจิตศิลป์ มหาวิยาลัยเชียงใหม่.

สุวิภา จำปาวัลย์. (2551). *การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา.* เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. (2545). *จิตวิทยาเพื่อการฝึกอบรมผู้ใหญ่*. กรุงเทพฯ: เอ็กซเปอร์เน็ท.

สันติพงษ์ ช้างเผือก. (2544). *งานวิจัยชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน เรื่องของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขา แม่แจ่ม.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนันสนุนการวิจัย.

อดุลย์ จาตุรงคกุล; และคณะ. (2545). *พฤติกรรมผู้บริโภค*. กรุงเทพฯ: คณะพาณิชย์-ศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อนงค์นุช วรรณคำ. (2557, 17 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่โรงเรียนบ้านทัพ แม่แจ่ม.

อนงค์พร ศรีเที่ยง. (2557, 24 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านท้องฝาย.

อติรุจ วัชรยุคนธร. (2557, 11 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ก้องเกียรติ มหาอินทร์ ที่บ้านไร่.

อิจจิมา เศรษฐบุตร; สมชาย วัฒนพานิช. (2547). *การบริหารการตลาด*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุทัยพรรณ สุดใจ. (2544). *ความพึงพอใจของผู้ใช้บริการที่มีต่อการให้บริการขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศป.ม. (สังคมวิทยาประยุกต์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). “ความเข้าใจวัฒนธรรมในงานวิจัยสังคมไทย”*ในมานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา.* หน้า 1 - 32. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

Balter, M. (2009). *"Clothes Make the (Hu) Man". Science*. 325(5946): 1329.

Colklin, John E. (1987). *Sociology an Introduction*. Second Edition. Macmillan Publishing Company. New York: n.p.

Fonte, Diwata. (August 23, 2005). *"Milk-fabric clothing raises a few eyebrows". The Orange County Register*. Relieved October 21, 2009.

Haralalambus, Michael and Holborn, martin. (2004). *Sociology* : *Themes and Perspective.* London: HarperCollins.

Hurst E. (2001). *Charles. Social Inequality: Forms, Causes, and consequences*. University of California.

Kadolph, S. J.; & Langford, A.L.(n.d.). *"Textiles"*. 8th ed. Prentice-Hall, Inc.

Keim, Brandon. (February 13, 2008). *"Piezoelectric Nanowires Turn Fabric Into Power Source"*. *Wired News* (CondéNet). Relieved Ferbuary 23, 2008.

Lyotard, Jean-Francois. (1999). *“Answering the Question : What is Postmodernism”.* The Postmodern Condition : a report on Knowledge trans by Regis Durand. Minnesota : University of Minnesota Press.

Sheila L. Croucher. (2004). *Globalization and Belonging: The Politics of Identity in a Changing World.* Rowman & Littlefield.

Steven Vago. (1980). *Social Change*. Holt Rinehart and Winston, Pennsylvania State University

Stephen D. Tansey. (2004). *Politics : the basic*. (3rd ed.) London: Routledge. pp.18 - 22.

Thio, Alex. (2000). *Sociology*. F0urth edition. Boston: Allyn & Bacon.

Toffler, Alvin. (1980). *The Third Wave*. New York: Morrow.

ภาคผนวก

ค่าว สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ผ้าซิ่นตี๋นจกแม่แจ่ม

ก้องเกียรติ มหาอินทร์ : แต่ง
มาลา คำจันทร์ : ตรวจ
ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี : ขับจ๊อย

****

สวัสดี เจ้าปี้นายน้อง ขออู้จ๋าถ้อง แต่งย้องค่าวสาร
เมืองแจ๋มวันนี้ ไขวจีขาน จักสืบต๋ำนาน เรื่องของผ้าซิ่น
ฮักษาลวดลาย กลั๋วหายกลั๋วฮิ้น จื่อเสียงได้ยิน ฮ่ายฮ้อง
ในอ้อมเขตดอย ฮีตฮอยปี้น้อง งามแต่งย้อง เมินมา

ไตยวนจาติเจื้อ งามเครือนักหนา แม่อุ๊ยอาวอา คนเมืองว่าอั้น
งามแต้หนอ ซิ่นตอฝ้ายฟั้น เลยล่วงคืนวัน เมินแล้ว
สืบเจื้อสาย ตอลายฮ่ายแฮ้ว พญาเขื่อนแก้ว วงศ์วาน

แหมสายฝ้ายนั้น เก๋วฝั้นสืบสาน ต่อตำนาน พญาไจยเจ้า
อยู่บ้านอาฮาม งดงามผ่อเฝ้า ดิ้นคำเงินเงา ในเนื้อ
ส่งคุ้มเจ้านาย ตอลายสายเจื้อ สู่ขันขอบแก้ว เวียงพิงค์

งดงามกู้ชิ้น ตี๋นซิ่นเจ้าหญิง บ้านเฮาแม่ญิง งามด้วยผ้าฝ้าย
ตี๋นซิ่นผ้าตอ ต่อด้วยเส้นด้าย แซงขวางตั๋วลาย เรียบร้อย
หัวซิ่นฝ้ายขาว ยาวสักเล็กน้อย ก่านสีหลั่นถ้อย ลงมา

งามแต้ๆเล้า เฝ้าปรารถนา เยื้องย่างลีลา อย่างลายผ้าซิ่น
เวลาตอ ต้องผ่อตังปิ้น ลุกฟ้ามาดิน ซิ่นไท้
ละเอียดงดงาม ต๋ำมแบบ“ญ่า”ไว้ ฮักษาลายได้ หนอเฮา

ลาย*โกม*งามแต้ แม่โฉมเฉลา *หางสะเปา* เรียงยายเป๋นถ้อย
*ผาวัน*สีแดง ต้องแสงเป่งป้อย หลงฮูบหลงฮอย เจ้าแล้ว
แม่เจ้าดอกฝาง แอวบางฮ่างแค้ว เมืองแจ๋มเมืองแก้ว สาวงาม

ไคร่อู้กับน้อง ไคร่ถ้องไคร่ถาม *กูดนก*ห้องงาม อยู่ห้องใดเจ้า
ขอไล่ ไหนหนอ ไคร่ผ่อไคร่เฝ้า ไล่สู่ห้องเฮา จ๊าๆ
*โกม*เอียงคู่*ขัน* ตะวันลับฟ้า ตั๋วอ้ายคอยถ้า *นกนอน*

เมืองแจ๋มจุ่มจ๊อย ลับดอยสิงขรณ์ หนตางสัญจร ลัดลงหลิ่งจ้วย
สืบสุดสอย ขึ้นดอยลอยห้วย ศึกษาไปโตย ปี้น้อง
หลายวันขวบปี๋ ของดีแซ่ซ้อง ผ้าซิ่นก่อต้องวิจัย

ศึกษาเรียบร้อย ถ้อยแถลงไข ส่วนหนึ่งวิจัย จีไอเน้อเจ้า
ตี๋นจกจีไอ ไปตามแบบเบ้า ฮักษาฮูบเงา เอาไว้
ซิ่นจกเมืองแจ๋ม บ่แจมเน้อไท้ เป๋นซิ่นไหว้ แต่งงาน

หน้าบุญนักเล้า ใส่เข้าวิหาร ไปวัดกิ๋นตาน ไหว้สานผะเจ้า
เดือนเป็งศีลหลวง ใยยวงบ่เส้า ผ้าซิ่นหมู่เฮา เป่งป๋อย
ปอยหลวงปอยราม งดงามเรียบร้อย ตี๋นจกสืบถ้อย วิญญาณ

วาระสุดท้าย ใส่โตยสังขาร แหมผืนวงศ์วาน ฮ่วมตานไปฮื้อ
ตานพ่ออาจ๋ารย์ เวณตานดิ่งดื้อ ไหว้พนมมือ ยอซ้อง
บอกหนตาง ย่างย้ายฮ่ายฮ้อง ไปสู่หอห้อง วิมาน

ซิ่นจกงามพร้อม นบน้อมเล่าขาน สืบตำนาน ตี๋นจกไจ้ๆ
ตี๋นจกโบราณ สืบสานไว้ได้ ด้วยจีไอ แซ่ซ้อง
ที่นี่ที่เดว บ่เหลวใจ๋ฮ้อง ไหลล้องๆ นอนาย

ภูมิศาสตร์นั้น สมมั่นกำหมาย ก๋ำจรก๋ำจาย เมืองแจ๋มเต้าอั้น
มีค่ามีสิน ตี๋นจกที่ฮั้น เป๋นสิ่งยืนยัน บ่งชี้
ของมีจื่อเสียง เคียงคู่แห่งนี้ ว่ามีที่นี่ ที่เดว

ส่วนอย่างอื่นนั้น ตึงบ่เฉลว แม่สายบัวเรว งามด้วยผ้าซิ่น
ตอลวดลาย บ่หายบ่ฮิ้น *หงส์ปล่อย*ฮื้อบิน หล่ายฟ้า
ในนกนอน ว่ายวอนจ๊าๆ *นาคกุม*ตั๋วข้า นายเฮย

งามแต้ๆเล้า ยอดเข้าป่าเหมย เหมือนว่าเกย กุมนกว่าอั้น
กอนว่า*นกกุม* แจ่งมุมเหลี่ยมดั้น *โกมฮูบนก*อัน เป่งป๋อย
ขันเสี้ยนสำ สีดำเล็กน้อย *หงส์บี้*เป๋นถ้อย สอดแดง

*หละก๋อนก๋าง*นี้ สอดสีเล่นแสง เหลืองซอนแดง งดงามบ่หน้อย
ขันสามแอว ลายแค้วเป๋นถ้อย หลงฮูบฮอย แหมแล้ว
ขันแอวอู บ่ใจ้ขันแค้ว ตึงเปิ้มฮั้นหน่อย นอนาย

ลายกูดขอเบ็ด เหน็ดแต้เหลือหลาย *นกนอนกุ่ม*ลาย ยายกั๋นเป๋นถ้อย
ลายหละกอนหลวง ต่วงซิ่นหลิ่งล้อย แม่สีคำมอย งามนัก
เจียงแสนหงส์ดำ งามล้ำเอิ้นตั๊ก *ลายเจียงแสนหน้อย โบราณ*

มาจุ่มมาจ๊อย ปี้น้อยปี้หนาน นั่งถ้าอยู่จาน หิงไฟนึ่งเข้า
หละกอนหงส์ดำ เป็นขันเน้อเจ้า พร้อมหางสะเปา งามพร้อม
ตี๋นจกจีไอ มาไหลมาล้อม มาเตาะมาต้อม ลวดลาย

ฮักษาลายนั้น บ่ฮื้อได้หาย สิบหกลวดลาย จีไอจ่วยได้
คุณภาพดี มีไว้ไจ้ๆ บ่ว่าลายใด เปิ้นฮู้
แม่งามลวดลาย แม่สายคำจู๊ ไหลลิ่งหลู้ โบราณ

ของดีมีไว้ จีไอสืบสาน ผ้าซิ่นตำนาน เอิ้นออกบอกแจ้ง
ผืนเท่าไดหนอ ขอเตื่อมขอแถ้ง ราคาบ่แปง เน้อไท้
สามสิบเปอร์เซ็นต์ ประเด็นว่าไว้ ไปเซาะสืบได้ ไผตอ

ซิ่นจีไอนี้ งามสีแต้หนอ ป๋ายบ่าปอ บ่ตกสีฝ้าย
สิบหกลายตอ ต่อด้วยเส้นด้าย รับรองลวดลาย เรียบร้อย
เป๋นมาตรฐาน บ่ยานบ่ย้อย แม่สายคำหน้อย สมเปิง

กว้างยาวนั้นเล้า เอามาตี๋นเขิง มาตั๊ดมาเติง ขนาดถูกต้อง
มือลูบลายตอ บ่ฮื้อได้ข้อง จีไอรับรอง อย่างนี้
แถมด้วยคู่มือ หนังสือบ่งชี้ ว่าตอที่นี่ จีไอ

ภูมิศาสตร์นี้ ตึงบ่มี๋ไหน ประเทศไทย เมืองแจ๋มเต้าอั้น
ประวัติเมินนาน เล่าขานฝ้ายฟั้น เลยล่วงคืนวัน กล่าวจี้
ได้ขึ้นทะเบียน เขียนข้อบ่งชี้ เป๋นจะอี้ นอนาย

จกสายลายนั้น สมหมั่นกำหมาย สิบหกลวดลาย บ่หายบ่เสี้ยง
ยังเก็บลวดลาย บ่ฮื้อหายเกี้ยง ส่งส่วยเข้าเวียง ก่อนนั้น
เหลืออยู่สามผืน แม่ยืนบนจั้น แม่จั่นแม่แจ้ สืบลาย

ซิ่นสามผืนนี้ บ่มี่สูญหาย เป่นซิ่นเจ้านาย ลูกหลานเก็บฮื้อ
จักขอเฉลย บ่เกยอวดอื้อ ขี้ตี่นขี้มือ แม่อุ๊ย
กลั่วขี้ดกลั่วจา เอามาขีดคุ้ย กลั่วปุ๊ดกลั่วหลุ้ย ซิ่นตอ

งานซิ่นปี่นี้ โชคดีแต้หนอ ได้หันซิ่นตอ แม่จั่นแม่แจ้
ชื่อว่าเมืองแจ่ม แจ่มแจ้งแซ้แล้ งามนักแก เน้อไท้
ตั้งหอเจ้าหลวง ยอ ดวงดอกไม้ ดงหอบ้านใต้ นอนาย

ป้อตั้งเข้านั้น ตั้งมั่นกำหมาย ผ้าซิ่นงามลาย แม่ตี้นั่งเจ้า
สืบกั่นเมินนาน ผสานแบบเบ้า เป่นเมืองแจ่มเฮา วันนี้
ซิ่นจกจีไอ เปิ้นได้บ่งชี้ งามอย่างอี้ เมินนาน

แหมเรื่องบ่งชี้ วจีเล่าขาน ดอนสานวันวาน เล่าขานว่าอั้น
ส่งนายชื่นมา ปากั้นปิดกั้น ปรับตั่วบ่ตัน เน้อไท้
เรื่องราววันวาน หลักฐานว่าไว้ สืบมาได้ เรื่องราว

ดอนสานวันนั้น ปั่นป่วนหวนหาว ตัดสั้นบั่นยาว การเมืองต่อสู้
นายชื่นชีพวาย ต่ายโหงลงลู้ โจ้งน้ำบ่อฮู เมื่อนั้น
เรื่องของการเมือง เขื่องแข็งชนชั้น เหตุก่ารเมืออั้น จบลง

มีก่ารรื้อฟื้น คืนความประสงค์ ต่ามเจตจำนง นายอำเภอเจ้า
เรื่องราวกล่าวขาน วงศ์วานแบบเบ้า เมืองแจ่มบ้านเฮา จุ่มจ๊อย
งามประเพณี วิถีเรียบร้อย ผ้าซิ่นสืบถ้อย เมินนาน

เป่นข้อบ่งชี้ ของดีสืบสาน เมืองแจ่มต่ำนาน กล่าวขานบ่เสี้ยง
ผ้าซิ่นจีไอ งามในใสเกี้ยง สิบหกลายเรียง ว่าไว้
เชื่อมโยงต่ำนาน สืบสานเน้อไท้ ภาคภูมิใจ่ได้ บ้านเฮา
เมืองแจ่มจุ่มจ๊อย อ้อมดอยขุนเขา ผ้าซิ่นบ้านเฮา ติ่นจกอวดอ้าง ติ่นจกอวดอ้าง
ค่าวสารบ่งชี้ ขอวางกำเต้าอี้ แลนายเฮย....

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายก้องเกียรติ มหาอินทร์
วันเดือนปีเกิด	1 เมษายน 2516
สถานที่เกิด	จังหวัดเชียงใหม่
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	517 ถ.นครสวรรค์ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	ข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2539	คอ.บ. (ศิลปอุตสาหกรรม) จาก สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พ.ศ. 2545	ศป.ม. (ทัศนศิลป์-ศิลปะสมัยใหม่) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2559	ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ